DICȚIONAR
DE
TEOLOGIE
ORTODOXĂ

Preot Prof. Dr. ION BRIA

DICȚIONAR DE TEOLOGIE ORTODOXĂ

A – Z

TIPĂRIT CU BINECUVÎNTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE
TEOCTIST
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

EDIȚIA A II-A REVIZUITĂ ȘI COMPLETATĂ

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Coperta : RODICA COTEANU

COPYRIGHT 1994

Editura Institutului Biblic şi de Misiune al
Bisericii Ortodoxe Române
I.S.B.N. 973-9130-31-3

CUVÎNT ÎNAINTE

(la a doua ediție)

De la apariție în 1981, Dicționarul de teologie ortodoxă a fost una din cărțile cele mai solicitate nu numai de teologi și preoți, ci și de cercetători ai culturii și filosofiei. Pentru a răspunde la această cerere, Dicționarul a fost tipărit a doua oară în Olanda în 1986.

Nevoia de carte teologică în România este astăzi din ce în ce mai mare, fie din cauza înființării unor noi facultăți de teologie, fie mai ales datorită faptului că teologia intră, ca valoare absolută, în circuitul culturii și filosofiei. De unde propunerea de a se publica a doua ediție a Dicționarului, unic în literatura teologică română de acest gen.

În forma actuală, Dicționarul păstrează structura, prezentarea și stilul primei ediții. Au fost totuși adăugate noi subiecte și au fost extinse unele teme cuprinse în ediția anterioară. Au fost abordate noi arii teologice, ca de pildă, cultul, morala, spiritualitatea. Au fost prezentate succint curentele, mișcările și denominațiunile creștine cu care teologii ortodocși vin în contact într-o societate pluriconfesională și pluri-religioasă.

Scopul Dicționarului rămîne același, anume să ofere, sub forma noțiunilor și conceptelor, porți de intrare spre dogmatica, cultul și spiritualitatea ortodoxă, tradiție unică a creștinismului. Dicționarul este și o punte de cunoaștere și de înțelegere a celorlalte Biserici și confesiuni creștine cu care Ortodoxia se află în dialog teologic. Dicționarul vrea, de asemenea, să propună valori noi care să inspire și să îmbogățească cultura română. În mod sigur, cultivarea teologiei, a perspectivelor și limbajului ei, este vitală și esențială pentru supraviețuirea culturii creștine în această epocă de secularism.

AUTORUL

TRADUCERI FOLOSITE
ȘI TITLURI ABREVIATE

Damaschin, *Credința ortodoxă*: Saint-Jean Damascène, *La foi orthodoxe* (și *Défense des icônes*), traducere și note de E. Ponsoye, Éditions Cahiers Saint-Irénée, Paris, 1966.

Dicționar Kittel: *Theological Dictionary of the New Testament*, editat de Gerhard Kittel și Gerhard Friedrich, tradus de Geoffrey W. Bromiley, publicat de Wm. B. Eerdmans Company, Grand Rapids Michigan, 10 volume, 1975—1977.

Dionisie Areopagitul, *Ierarhia cerească*: Denys l'Aréopagite, *La hiérarchie céleste*, studiu și text critic de Gunther Heil, traducere și note de Maurice de Gandillac, Les Éditions du Cerf, Paris, 1970 (coll. «Sources Chrétiennes»).

Filocalia rom., *Filocalia sfinților nevoințe ale desăvîrșirii*, introducere, traducere și note de Pr. Prof. D. Stăniloae, Tipografia arhidiecezană Sibiu, I (1946), II (1947), III (1948), IV (1948); Tipografia Institutului Biblic București, V (1976), VI (1977), VII (1977), VIII (1979), IX (1980), X (1981).

Grigorie de Nazianz, *Scrisori teologice*: Grégoire de Nazianz, *Lettres théologiques*, introducere, text critic, traducere și note de Paul Gallay, Les Éditions du Cerf, Paris, 1974.

Istoria bisericească universală: Ioan Rămureanu, Milan Șesan, Teodor Bodogae, *Istoria bisericească universală*, Editura Institutului Biblic, București, 1975, vol. I (1—1054), ediția a 2-a.

Pidalionul: *The Rudder (Pedalion) of the Orthodox Christians or All the Sacred and Divine Canons*, translated into English by D. Cummings, from the Fifth Edition published by John Nicolaides in Athens, 1908, published by The Orthodox Christian Educational Society, Chicago, 1957.

Stăniloae, *Teologia dogmatică*: Pr. Prof. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic, București, vol. I, II, III, 1978.

Tertulian, *De Praescriptione haereticorum*: Tertullien, *Traité de la prescription contre les hérétiques*, introducere, text critic și note de R. F. Refoulé, traducere de P. De Labriolle, Éditions du Cerf, Paris, 1957, (coll. «Sources Chrétiennes»).

Trembelas, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*: P. N. Trembelas, *Dogmatique de l'Église Orthodoxe Catholique*, traducere de Pierre Dumont, Éditions de Chevetogne — Desclée de Brouwer, I (1966), II (1967), III (1968).

Alte prescurtări

EIB — Editura Institutului Biblic, București

PSB — Scrierile Părinților Apostolici, traducere și note de D. Fecioru, EIB, București, 1979 (col. Părinți și Scriitori bisericești, nr. 1).

▼ — trimitere directă la un articol sau subiect.

gr — forma echivalentă în greacă.

lat — forma echivalentă în latină.

A

ACATIST [gr. akathistos — (se ascultă) stînd în picioare]: imn de mulțumire. Imnografia ortodoxă cunoaște *acatiste* închinate Sfintei Treimi, Sfintei Cruci și unora dintre sfinți. Un *acatist* de largă circulație este cel închinat Maicii Domnului, «apărătoarea Doamnă» a Constantinopolului, capodoperă a imnografiei liturgice bizantine. *Acatistul* acesta are forma unui poem compus din 24 icoase și condace, fiecare icos fiind urmat de o litanie alcătuită din 12 stihuri (după descrierea din Apocalipsă, cap. 12), care se încheie cu invocația: «Bucură-te, Mireasă, pururea fecioară!». Imnul acesta are la bază condacele compuse de Roman Melodul (491—560), diacon la Beirut și apoi la Constantinopol, și este atribuit patriarhului ecumenic Serghie († 638). Filozoful bizantin Mihail Psellos (sec. XI) îl atribuie lui George de Psidia, bibliotecarul Sfintei Sofii, care l-ar fi compus în 626, sub Heraclius, cu ocazia victoriei bizantinilor împotriva perșilor care asediaseră Constantinopolul, victorie atribuită Fecioarei Maria («Pentru biruință îți mulțumim»). Se cîntă, în special, în Denia de vineri care precede Duminica a cincea din postul Paștilor și la sărbătoarea Bunei Vestiri. El a primit o ilustrare iconografică în 24 de scene, pe peretele din jumătatea de vest a pronaosului (frescele din mănăstirile Cozia, Snagov, Suceava, Vatra Moldoviței).

Acatistul dă o expresie cultică învățăturii despre Maria, maică a Unuia din Sfînta Treime, sau «Născătoare de Dumnezeu» — Theotokos, promulgată la Sinodul al III-lea ecumenic de la Efes (431), precum și altor aspecte principale ale hristologiei și mariologiei din secolele V—VI.

«Apărătoare Doamnă, pentru biruință, mulțumiri, izbăvindu-ne din veșnica moarte prin darul Celui ce S-a născut din tine, Hristos Dumnezeul nostru, și prin mijlocirea ta cea de maică înaintea Lui, aducem ție noi robii tăi. Ci, ca ceea ce ai stăpînire nebiruită, izbăvește-ne pe noi robii tăi din toate nevoile și suferințele, ca să cîntăm ție: Bucură-te ceea ce ești plină de dar, Născătoare de Dumnezeu Fecioară, bucuria tuturor celor necăjiți!» (Acatistul Maicii Domnului, Condacul 1)

Acatistier, ediția a III-a, Editura Institutului Biblic, București, 1987, p. 7—37.

ACRIVIE [gr. akriveia — exactitate]: observarea exactă a canoanelor în cazuri în care indiferența (adiaphoria) ar produce confuzie în administrarea Bisericii (Vasile cel Mare, can. 89). Sinodul VI ecumenic (can. 102) recomandă două metode de exercitare a autorității canonice: metoda tradițională, a observării stricte a canoanelor *(akriveia)* și metoda experienței (synitheia), a practicii, a dispensei (oikonomia): «Dacă nevoia timpului împiedică

stricta observare a legii-*acriveia*, ea nu restringe deloc limitele condescendenței-oikonomia» (Sinodul VI, can. 37).

În cursul istoriei, s-au ivit situații în care autoritatea bisericească a fost nevoită să apere doctrina de credință și drepturile Bisericii, fapt care a dus la excluderea membrilor căzuți în erezie, prin excomunicare. Dar pentru rațiuni utile Bisericii, mai ales cînd austeritatea punea în pericol mîntuirea însăși în cazuri personale, sau deschiderea misionară și compasiunea pastorală, atunci *acrivia* a alternat cu *iconomia* (v. ICONOMIE). În conversațiile ecumenice, *acrivia* și *iconomia* au fost sugerate ca două atitudini posibile față de validitatea tainelor, în special a hirotoniei, în afară de limitele canonice ale Bisericii.

Canonul 7 al Sinodului II ecumenic (Constantinopol, 381), reluat și completat de canonul 95 al Sinodului VI ecumenic (Constantinopol, 680—681), menționează două categorii de eretici și shismatici, față de care Biserica procedează diferit cînd este vorba de primirea lor la Ortodoxie: unii sînt acceptați ca botezați valid, prin repudierea în scris (libellii) a ereziei lor și prin săvîrșirea Tainei mirungerii (arieni, macedoneni, sabatieni, novațieni, tetradiți, apolinarieni, eutihieni, dioscoriți, severieni); alții sînt primiți ca nebotezați, urmînd să fie apoi catehizați, exorcizați și în fine «iluminați» (eunomieni, montaniști, sabelieni, manihei, valentinieni, marcioniți). Criteriul acestei analize a fost regula de credință apostolică, de la care nu există dispensă. Vasile cel Mare († 379) recomandă să fie primiți ereticii care se pocăiesc în momentul morții, nu fără discernămînt, ci examinînd dacă ei arată o convertire adevărată (Can. 5). În 255, papa Ștefan confirmă tradiția romană de *a nu repeta Botezul* săvîrșit de eretici, aceasta împotriva opiniei episcopului Cyprian de Cartagina; iar în anul 314, Conciliul din Arles, contra donatiștilor, recunoaște validitatea Botezului conferit, în numele Sfintei Treimi, de un eretic.

B i b l i o g r a f i e: Frank Gavin, *Some Aspects of Contemporary Greek Orthodox Thought*, Reprinted by American Review of Eastern Orthodoxy, New York, 1962, pp. 262—267 și 292—303.

ADAM [ebr. adamah = pămînt]. Două interpretări posibile: a) persoană individuală (Set este fiul lui *Adam* — Lc. 3, 38), primul om zidit de Dumnezeu («fiul lui Dumnezeu» — Lc. 3, 38), părintele neamului omenesc (Înț. Sol. 10, 1); b) omul în general (anthropos) neamul omenesc, colectivitatea umană, fiii lui *Adam*. Potrivit Genezei (1, 26—31), *Adamul* — ființa umană a fost plăsmuită din pămînt cu mîna lui Dumnezeu, în ziua a șasea, ca încoronare a creației, primind suflarea de viață nemuritoare prin Duhul lui Dumnezeu. Cinstit cu chipul și asemănarea lui Dumnezeu (v. CHIP și ASEMĂNARE), înzestrat cu voință liberă și cu puterea să stăpînească făptura creată (Fac. 2, 15), omul este destinat nemuririi: «Dumnezeu a zidit pe om spre nestricăciune și l-a făcut după chipul ființei Sale (Înț. Sol. 2, 23). Împreună cu Eva, formează cea dintîi pereche de ființe umane (I Tim. 2, 13) și din ei s-a născut neamul omenesc (Tob. 8, 6; Fapte 17, 26). Ei au născut pe Cain și Abel (Fac. 4, 1—2) și apoi pe Set (Fac. 5, 3; Lc. 3, 38) și fii și fiice (Fac. 5, 4). Prin pizma diavolului (Înț. Sol. 2, 24) și din pricina neascultării lor (Fac. 3;

Rom. 5, 19), *Adam* a fost izgonit din rai. Prin căderea sa, răul și moartea au fost introduse în făptura creată și firea omenească (Fac. 3, 17—24).

Apostolul Pavel face o comparație între *Adam*, ca prefigurare a Celui care avea să vină (Rom. 5, 14) și Iisus Hristos, «omul cel nou», stabilind anumite antiteze: primul Adam, omul dintîi, ieșit din pămînt, cu trup firesc; ultimul *Adam*, omul al doilea, venit din cer, înzestrat cu suflet viu și duh dătător de viață (I Cor. 15, 45—47). Potrivit acestei tipologii, precum prin căderea (v. CĂDERE) și neascultarea unui singur om (Rom. 5, 19), *Adam*, a venit moartea pentru toți oamenii (Rom. 5, 12), tot așa prin harul unuia singur, Hristos, a venit răscumpărarea care dă viață tuturor oamenilor (Rom. 5, 17—19). De aceea teologia a insistat nu numai asupra unității ontologice a umanității (v. ANTROPOLOGIE), contemplată în mod colectiv în persoana lui *Adam*, ci și asupra caracterului dinamic al firii adamice, care este asumată și transfigurată în persoana divină a Fiului lui Dumnezeu. În întruparea și jertfa Sa, Noul *Adam* reconstituie starea de nestricăciune pierdută de cel dintîi *Adam*, omul redevenind «părtaș al firii dumnezeiești» (II Pt. 1, 4). Cu tot caracterul tragic al păcatului primordial, *Adam* rămîne «în preajma raiului» (Fac. 3, 24), nu pierde deci orizontul vieții veșnice. Viziunea teocentrică este intrinsecă naturii *adamice*. *Adam* reprezintă punctul de plecare, genetic, al umanității, care se reproduce în constituirea oricărei ființe umane, în actul zămislirii și nașterii fizice. Dar omul nu poate atinge centrul sau termenul său final decît dacă se leapădă de umanitatea sa negativă printr-un act de «regenerare», adică prin împărtășirea cu divinoumanitatea lui Hristos. Începînd cu Ieronim (331—419), care dă prioritate sensului literar în exegeza biblică, teologia apuseană consideră că în persoana lui *Adam* întreg neamul omenesc a primit și a călcat porunca lui Dumnezeu, de aceea toate ființele umane poartă consecința actului său (v. PĂCAT STRĂMOȘESC). Pentru teologia orientală, căderea lui *Adam* stă sub regimul voinței libere, și nu al necesității firii, deoarece el «n-a fost nici neschimbabil, nici schimbabil în chip unilateral spre rău și deci n-a călcat porunca din necesitatea firii, ci din buna plăcere a voinței» (Marcu Ascetul, *Despre Botez*, în Filoc. rom., vol. I, p. 302).

«Sfînt, Sfînt, Sfînt ești Doamne Dumnezeul nostru, cel ce ai hotărît în sfatul Tău cel în trei ipostasuri a zidi pe om, și în trupul lui cel luat din țărînă, suflare de viață din gura Ta ai insuflat;

Sfînt ești Doamne Dumnezeul nostru, Cel ce în fața lui Adam cu chipul și asemănarea Ta, pe noi, pe toți ne-ai cinstit și bunătăților raiului moșteni ne-ai făcut;

Sfînt ești Doamne Dumnezeul nostru, Cel ce cu înțelepciune ne-ai înălțat pe noi mai presus decît toate cele văzute, și pe toată făptura cea de jos sub picioarele noastre ai supus-o;

Sfînt ești Doamne Dumnezeul nostru, Cel ce ne-ai dăruit nouă pomul vieții spre hrană, și cu darul nemuririi ne-ai îmbogățit;

Sfînt ești Doamne Dumnezeul nostru, Cel ce pe strămoșii noștri, cei care au călcat porunca, nu i-ai părăsit aici după greșeală, ci întru nădejdea mîntuirii în preajma Edenului i-ai sălășluit».

(*Acatistul Preasfintei Treimi*, Icos 3, Editura Institutului Biblic, București 1987, p. 44).

Bibliografie: J. Jeremias, art. *Adam*, în Dicționar Kittel, vol. I, 1976, p. 141—143.

ADEVĂR [lat. ad-de-verum, gr. aletheia = realul]: noțiune religioasă care exprimă realitatea divină ultimă, adică personalitatea lui Dumnezeu, a Cărui prezență este evidentă în creație (Rom. 1, 19) și comunicată în Revelație (v. REVELAȚIE). «*Adevărul* lui Dumnezeu» (Rom. 1, 18, 25) este echivalent cu manifestarea ființei Sale personale inefabile, care face obiectul credinței (II Tes. 2, 10—12), mîntuirea fiind comuniunea efectivă cu misterul lui Dumnezeu revelat (II Tes. 2, 10). Minciuna este o denaturare și o înăbușire a realului (Rom. 1, 18), deoarece își are rădăcina în «Antihrist», tatăl minciunii, impostorul care falsifică realitatea personală, care maschează și deformează personalitatea (I In 2, 22 și 4, 6). Ca noțiune religioasă, *Adevărul* are multiple sensuri:

a) Atribut al lui Dumnezeu «Cel Sfînt și cel *adevărat*» (Apoc. 3, 7), adică personalitatea absolută și transcendentă a lui Dumnezeu, substanța Sa eternă, care nu poate fi nici schimbată, nici justificată, ci doar afirmată: «Tu ești Dumnezeu și cuvintele Tale sînt neschimbate» (II Regi 7, 28). *Adevărul* este credincioșia (Ps. 145, 6), actul religios de a cunoaște că Dumnezeu este *adevărat* (Rom. 3, 4). *Adevărul* este o descoperire a personalității lui Dumnezeu: «Cu *adevărat*, Acesta a fost Fiul lui Dumnezeu» (Mt. 27, 54).

b) Adevărul creștin este revelație, lucrarea de revelație a lui Dumnezeu și conținutul acestei descoperiri. În acest sens, voia Sa, poruncile Sale (Ps. 110, 7) și cuvintele Sale sînt «legi ale *adevărului*, învățături și orînduiri minunate» (Neemia 9, 13). Legea Vechiului Testament conține dreptarul cunoștinței și al *adevărului*» (Rom. 2, 20). *Adevărul* este conținutul religiei lui Iisus, «omul care v-am spus *adevărul* pe care l-am auzit de la Dumnezeu» (In 8, 40).

c) *Adevărul* nu este o substanță divină impersonală, sau un conținut de speculații religioase, ci o existență personală care intră în istorie și devine accesibilă oamenilor. «Cuvîntul S-a făcut trup și a locuit printre noi, plin de har și de adevăr» (In 1, 14). La întrebarea lui Pilat: «Ce este *adevărul*?» (In 18, 38), Iisus nu răspunde, deoarece afirmase mai înainte: «Eu sînt calea, *adevărul* și viața» (In 17, 17). Pentru Apostolul Ioan, Iisus Hristos este *Adevărul* în persoană (In 1, 18). El este *adevărata* lumină (In 1, 9) și *adevărata* viață (In 14, 6). În El, plenitudinea *Adevărului* este manifestată integral (In 1, 14, 17), de aceea singura cale de acces la cunoașterea lui Dumnezeu este persoana lui Hristos (In 8, 40, 45). *Adevărul* devine «epifanic» în Iisus (Ef. 4, 21). Apostolii insistă să vadă realul, adică misterul care transcende persoana lui Iisus: «Arată-ne pe Tatăl» (In 14, 8).

d) Viața și slujirea lui Iisus reprezintă adevărata «epifanie» a *Adevărului*, totuși El va ruga pe Tatăl să trimită un «alt mîngîietor», «Duhul adevărului, pe Care lumea nu-L poate primi, pentru că nu-L vede și nu-L cunoaște, dar voi Îl cunoașteți, căci rămîne cu voi și va fi în voi» (In 14, 16—17). «Paraclet» este cel care confirmă pe Hristos și dă certitudine *Adevărului* (In 15, 26; 16, 13). Duhul Sfînt face din Biserică «stîlpul și temelia *Adevărului*» (I Tim. 3, 15) și dă acesteia harisma discernămîntului, aces

capacitate de a separa duhul *adevărului* de duhul rătăcirii (I In 4, 6), realul de închipuire (II Tim. 4, 4), misterul de mit.

Apostolii vorbesc de «*adevărul* Evangheliei» (Gal. 2, 4), de cuvintele *adevărului* (II Cor. 6, 7), în calitatea lor de «martori» ai Cuvîntului (Fapte 1, 8), ca unii ce au vorbit de la Dumnezeu, insuflaţi de Duhul Sfînt (II Pt. 1, 21). Pentru ei creştinismul este «calea *adevărului*» (II Pt. 2, 2), deoarece Dumnezeu voieşte ca toţi oamenii să vină la cunoştinţa *adevărului* (I Tim. 2, 4; II Tim. 2, 25). Întreaga viaţă creştină are un caracter «dogmatic» deoarece toate aspectele ei — doctrină, cult, etică, misiune — sînt determinate de *Adevăr*. Credinţa este «dogmatică» şi înseamnă înainte de orice «ascultare» faţă de *adevăr* (Rom. 2, 8; 15, 8), adică faţă de «doctrina sănătoasă», de învăţătura normativă apostolică (II Cor. 13, 8). Adorarea lui Dumnezeu se face «în duh şi adevăr» (In 4, 23), prin recunoaşterea Lui şi posedarea Lui în inimă (Ps. 14, 2). Propovăduirea Evangheliei este echivalentă cu anunţarea şi manifestarea *Adevărului*. Chemarea apostolilor este aceea de a nu ţine ascunsă sau acoperită Evanghelia (II Cor. 4, 2—6), deoarece ei nu au nici o putere împotriva *adevărului*, ci pentru *adevăr* (II Cor. 13, 8).

Adevărul (aletheia) are şi un sens etic şi înseamnă sfinţenie (agiasmós), dreptate (Tobit 3, 2), adică se referă la un mod de a fi în comuniunea lui Dumnezeu, de a trăi în lumină (I In 1, 8, 24), de a poseda lumina. De aceea, opusul *Adevărului* este nu numai minciuna şi erezia (II Tim. 2, 18; Tit 1, 13), ci şi impostura şi nelegiuirea (Dan. 8, 12). «Dragostea nu se bucură de nelegiuire, ci se bucură de adevăr» (I Cor. 13, 6). Cunoaşterea *Adevărului* este sursa libertăţii spiritului, căci «*adevărul* vă va face liberi» (In 8, 32). Cunoaşterea *Adevărului* este parte integrantă a actului soteriologic. *Adevărul* este Cuvîntul întrupat, şi nu o Lege scrisă. El apare ca fiind completarea şi depăşirea Legii (In 1, 17). El distanţează pe creştini de Lege, făcîndu-i liberi. Etica creştină începe deci cu libertatea pe care o dă cunoaşterea *Adevărului* nu cu Legea. Acest *adevăr* este un principiu de a descifra realul (In 1, 5): «Întru lumina Ta vom vedea lumina». Viaţa creştină nu este o simplă etică, redusă la împlinirea poruncilor, ci presupune o «iluminare», o revelaţie personală. Credinţa are un caracter cognitiv esenţial. Ea presupune «contemplarea» realului, dar nu idolatrizarea acestuia, nici mistificarea lui.

Adevărul creştin este revelaţia lui Dumnezeu, descoperită în persoana, cuvintele şi actele lui Iisus Hristos. Ea formează *didascalia* apostolică ce a fost transmisă de la început (Polycarp de Smyrna, *Scrisoare către Filipeni* VII, 2). Cu toate că Biserica primară a păstrat dezvăluirea dumnezeiască în Noul Testament şi în Tradiţie, *Adevărul* rămîne un mister şi nu se confundă cu textele biblice sau crezurile dogmatice. Maxim Mărturisitorul (580—666) afirmă că Dumnezeu rămîne nerevelat chiar în Revelaţia Sa. În acest sens, *Adevărul* este echivalent cu transcendenţa misterului revelat. *Didahia* (cap. 16) menţionează «semnele *adevărului*» pe care le identifică cu marile evenimente eshatologice (deschiderea cerurilor, anunţarea venirii Domnului, învierea morţilor), care preced a doua venire a Fiului lui Dumnezeu. Părinţii isihaşti spun că *Adevărul*, adică Dumnezeu în Sine,

este unul şi simplu, dar că apropierea ei prin contemplaţie se face în mod compus datorită faptului că omul este o fire îndoită.

«Trei sînt cele ce dau mărturie adevărului: zidirea, Scriptura şi Duhul. Cel ce prin Scriptură şi zidire privite duhovniceşte, se contemplă Adevărul cel Unul şi simplu, ca şi cel compus ce provine din El. Iar prin aceste trei mărturii, ajungînd mintea şi oprindu-se în cele două adevăruri, s-a aflat cu harul lui Hristos, calea. Căci prin Adevărul cel simplu a aflat înălţimea şi adîncimea gnozei cu mintea (inteligibilă), [illegible] [illegible], punînd-o în stare de adorare a firei şi preamărea pe Dumnezeu plină de frică. Iar prin cel compus a aflat, pe lîngă cele pomenite, încă şi pe cea lucrată, dragostea şi lucrarea, ceea ce o face să cînte cu iubire, copleşită de minune» (Calist Catafygiotul, *Despre viaţa contemplativă*, c. p. 80, în Filoc. rom., vol. 8, p. [illegible]).

Bibliografie: Paul Florensky, *La colonne et le fondement de la Vérité*, [illegible] Ed. L'Age de l'Homme, Lausanne 1975.

ADORARE (lat. adoro-are, sau «latria» de la gr. latreia — a aduce un cult, o jertfă, închinare, venerare — atitudine profundă religioasă, însoţită de ritual şi gesturi, prin care se exprimă dependenţa şi supunerea totală faţă de Dumnezeu, ca Domn atotputernic şi atotţiitor. «Domnului Dumnezeului tău să te închini şi numai Lui să-I slujeşti» (Mt. 4, 10; 10, 12; Lc 4, 8; Fapte 7, 7; cf. Deut. 6, 13). *Adorarea* ţine de însăşi natura religiei Vechiului şi Noului Testament (Rom. 9, 4). Fericitul Augustin (354–430) considera *latria* ca atitudine fundamental creştină, de supunere totală faţă de Dumnezeu (*Despre adevărata credinţă*, cap. 45). Creştinii, chiar de la începutul Bisericii, au refuzat să aducă sacrificii idolilor păgîni, invocînd nu numai inconsistenţa jertfelor de alimente şi animale, ci şi caracterul idololatru al cultului zeilor (Rom. 1, 25). În cursul disputelor provocate de iconoclasm, ortodocşii au arătat că venerarea icoanelor nu înseamnă idolatrie, deoarece în reprezentarea iconografică sau picturală, persoanele nu sînt cinstite ca adorînd [illegible] pe temeiul material, cum credeau iconomahii, ci pe temeiul asemănării lor cu chipurile pictate. Cinstirea dată icoanelor revine [illegible] persoanelor reprezentate (v. ICOANĂ).

Adorarea sau *latreia* constituie cultul suprem, sau închinarea în sens propriu, care se cuvine numai persoanelor Sfintei Treimi şi se deosebeşte de cultul de venerare sau de cinstire în general (proskynesis). Urmează supracinstirea (sau hiperdulia) Maicii Domnului [illegible] de Născătoare-de-Dumnezeu (Theotokos) şi cinstirea (dulia) îngerilor şi sfinţilor, pe baza asemănării lor cu persoana lui Hristos. Pâinea şi vinul euharistic, prefăcute în Trupul şi Sîngele Domnului, se bucură de acelaşi cult de *adorare*, pe cînd Evanghelia, crucea şi icoanele sînt cinstite în mod relativ, adică prin referire la evenimentele şi persoanele reprezentate. *Adorarea* se exprimă în [illegible] de prosternare, aducere de ofrande, rugăciuni de invocare şi doxologie, în gesturi de pietate şi reverenţă.

Adorarea se deosebeşte în mod radical de idolatrie, după cum între religie şi mitologie, între mister şi mit, există o diferenţă totală. În actul de *adorare*, creştinii se adresează lui Dumnezeu ca fiinţă

personală și plină de iubire, pe cînd idolatria provine din frica (sau din mituri), față de divinitatea impersonală, reprezentată prin idoli. Sfîntul Apostol Pavel vorbește de *logiké latreia* (Rom. 12, 1), adică de așezarea ființei omului în stare de jertfă și slujire: «Vă îndemn, deci, fraților, pentru îndurările lui Dumnezeu, să înfățișați trupurile voastre ca pe o jertfă vie, sfîntă, bineplăcută lui Dumnezeu, ca închinarea voastră cea duhovnicească» (sau [illegible] o slujire a voastră [illegible]) (Noul Testament 1962).

«Căci pe El (Hristos) noi Îl adorăm deoarece este Fiul lui Dumnezeu; cît privește pe martiri, noi îi iubim ca ucenici și imitatori ai Domnului și aceasta [illegible] din cauza consacrării lor [illegible] egal față de Împăratul și Stăpînul lor. La rîndul nostru, noi putem fi prietenii și ucenicii lor» (Martiriul Sfîntului Policarp, XVII, 3, *trad. cit.*, p. 233).

Bibliografie: H. Strathmann, *Latreia*, în Dicționar Kittel, vol. IV, 1977, p. 58—65.

ADUCERE (sau punere înainte, gr. prosphora, lat. oblatio) — rit [illegible] [illegible] din anafora sau canonul euharistic, intercalată între anamneză (sau amintirea actelor răscumpărătoare), și epicleză (sau invocarea Duhului Sfînt), în care se face prezentarea ca «jertfă de mulțumire», prin oferirea spre sfințire a pîinii și vinului aduse de credincioși pentru Euharistie și pregătite în timpul proscomidiei. Aceasta, după N. Cabasila, reprezintă «a doua punere înainte» (aducerea spre consacrare, «a doua punere înainte», se face în timpul rugăciunii «Ale Tale dintru ale Tale, Ție-Ți aducem de toate și pentru toate», însoțită de ritualul ridicării darurilor euharistice, care devin acum jertfă de mulțumire, nesîngeroasă, în amintirea jertfei pe care a adus-o Iisus Hristos. După sfințirea darurilor, în cursul unei litanii pentru cei ce se împărtășesc și care se încheie cu «Tatăl nostru», comunitatea liturgică se roagă «Pentru Cinstitele Daruri ce s-au adus și s-au sfințit». Actul punerii înainte a darurilor, [illegible] de [illegible] în cultul Vechiului Testament (Evr. 9, 2), indică cel mai bine caracterul de jertfă euharistică (cf. [illegible] în care se actualizează în mod tainic jertfa Mielului lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii, pentru viața și pentru mîntuirea lumii. Creștinii [illegible] ceea ce a [illegible] adus, El fiind și cel ce [illegible]. Aducerea amintește Bisericii că prețul mîntuirii este [illegible] de [illegible] viața Lui; de aceea Iisus Hristos rămîne «Arhiereul [illegible] noastre» (Clement Romanul, *Epist. I către corinteni*, 36, trad. cit., p. 42).

Bibliografie: Clement Romanul, *Către Corinteni*, cap. XXXI, XL—XLI, în vol. Scrierile Părinților Apostolici, EIB, București 1979, p. 61, 65, 67; Nicolae Cabasila, *Tîlcuirea dumnezeieștii liturghii*, cap. 30—34 și 56—59, trad. Ene Braniște, Editura Arhiepiscopiei Bucureștilor 1989, p. 74—82 și 96—108.

AGHIASMA mare (sau sfințirea cea mare a apei) este slujba ce se săvîrșește la Bobotează (6 ianuarie) în amintirea botezului lui Iisus în Iordan și a arătării (*epifania*) Sfintei Treimi, așa cum se cîntă în troparul sărbătorii: «În Iordan botezîndu-Te Tu, Doamne, închinarea Treimii s-a arătat; că glasul Părintelui a dat mărturie despre Tine, Fiu iubit pe Tine numindu-Te, iar Duhul în chip de

poporul [illegible] acest Cuvînt neclintit».

Atît [illegible] în Noul Testament, apa este un element de [illegible] se vedea textele [illegible] care se citesc la [illegible], [illegible] 1, 10 [illegible] 13, 12, [illegible] 16 [illegible], Marcu 1, [illegible] 11. Prin Botezul Său, Iisus a [illegible] Sfințirea aghiasmei se face prin [illegible] Duhul Sfînt [illegible] care a [illegible] la Botezul [illegible] în chip de porumbel [illegible], apa este [illegible] dar [illegible] se preface în Duh Sfînt.

Puterea aghiasmei este foarte mare [illegible] spre [illegible] și a sufletului spre [illegible] și neputinți, [illegible] la sfințirea [illegible] de [illegible] și [illegible] apă și a grădinilor roditoare.

Aghiasma [illegible] se [illegible] casele lor, fie în alte locuri.

Bibliografie: Molitfelnic, ediția a patra, EIB, București, 1981 p. 611—624; [illegible]

AFECTE [illegible]

ta deschisă spre stricăciune (coruptibilitatea). În firea omenească există acum nu numai afectele naturale ci și înclinarea spre păcat legată de aceste afecte. Noi cunoaștem afectele ca [illegible] ca tendințe iraționale și alergăm [illegible] contra firii [illegible] sau curată este [illegible] ce a fost [illegible] de a [illegible] porunrile [illegible] și trăirile ale voinței prin [illegible] în Hristos. Iisus Hristos [illegible] afectele și a suferit în mod voluntar [illegible] omenești [illegible] dar [illegible] prin [illegible] prin viața Sa [illegible] El este [illegible] de [illegible] Sa de [illegible] (Maxim Mărturisitorul [illegible], în Filocalia rom., vol. III, p. 146—147).

Bibliografie: [illegible] Răspunsuri către Talasie 1, în Filocalia rom., vol. III, p. 20—21; Ioan Damaschin, Credința ortodoxă, II, 22; III 20 și 28 [illegible] cit., p. 81 82 143 [illegible]; D. Stăniloae [illegible] 2, p. 94—101.

AGAPE [illegible] este [illegible] a [illegible] (I Corinteni [illegible] 1 [illegible]) deoarece Dumnezeu [illegible] este [illegible]

(1 Ioan 4, 8). Iubirea a determinat modul de viață personală și colectivă a creștinilor. Ca semn de iubire reciprocă și de solidaritate, creștinii se întîlneau pentru mese comune numite *agape*, care aveau loc înainte sau în legătură cu liturghia, [illegible] separate de aceasta. Creștinii [illegible] masă comună» (*Epistola către Diognet* V, 1—VI, 10), căci ei iubesc pe toți.

Bibliografie: Grigore Băbuș, *Agapa și Liturghia*, în «Studii Teologice» VI (1954), nr. 7—8, p. 458—472.

AGGIORNAMENTO [illegible] operă de [illegible] pastorală a catolicismului [illegible] Papa Ioan al XXIII-lea, pentru care convoacă al 2-lea Conciliu de la Vatican (1962 [illegible]). Ales papă în 1958, după moartea papei Pius al XII-lea, papa Ioan al XXIII-lea (născut Angelo [illegible]) [illegible] fost nunțiu papal în [illegible] patriarh de Veneția în [illegible] Pentru aceasta [illegible] revizuire a dreptului canonic, instituie secretariatul Vaticanului pentru unitatea creștinilor (devenit consiliu în 1990), reface legăturile cu Consiliul Ecumenic al Bisericilor, [illegible] Hristos» [illegible] dintre care [illegible] și *Pacem in Terris* (1963). După moartea sa în 1963, conciliul a continuat sub papa Paul al VI-lea. Conciliul nu a pronunțat [illegible], adică doctrine infailibile.

În sens mai larg, *aggiornamento* poate să indice orice formă de adaptare a Bisericii la o situație istorică nouă, de la simpla [illegible] pînă la transformarea radicală a structurilor. *Aggiornamento* are în vedere [illegible] aspectul sociologic al Bisericii, deși aceasta nu este o lucrare exclusiv pragmatică. În [illegible] de dimensiunea pragmatică [illegible] *aggiornamento* are o dimensiune [illegible]logică, deoarece orice [illegible] Bisericii reflectă și determină o perspectivă teologică.

Bibliografie: René Laurentin, *L'enjeu du Synode, Suite du Concile*, Editions du Seuil, Paris, 1967; Henri Fesquet, *Le Synode et l'avenir de l'Église*, Le Centurion, Paris, 1972; *La réception du Vatican II* (lucrare colectivă), Cerf, Paris, 198[illegible].

ALILUIA [illegible] pe Domnul»: cîntec de bucurie folosit la rugăciune [illegible] din Vechiul Testament (Tobit 13, 18). Expresia [illegible] în Psalmi (106, 110, 112, 135, 146—150). Ea s-a transmis și [illegible] Bisericii creștine [illegible] Amin, Aleluia» [illegible] Liturghie [illegible] de citirea Evangheliei [illegible] la sfîrșitul imnului «Heruvimilor».

ALEXANDRIA [ca școală de exegeză [illegible] prin [illegible] Bisericii [illegible] prezentanți de seamă pe [illegible] Clement Alexandrinul și Origen [illegible] influența filozofiei [illegible] care domina mediul creștin din *Alexandria*, în sec. II—III, școala [illegible] în exegeza biblică alegorismul, potrivit căruia [illegible] plin de mistere al Sfintei Scrip-

turi are nu numai un sens evident, istoric, literal, ci și un sens spiritual, ascuns, mistic, recunoscut numai de cei ce posedă harul cunoașterii și contemplației. Acest sens a fost folosit într-o formă extremă de Origen (185—232), dar spiritul și exegesele sale [illegible] pot fi găsite în literatura exegetică de [illegible]: Didim cel Orb, Grigorie de Nyssa și Maxim Mărturisitorul. Metoda exegetică alexandrină [illegible] a școlii din Antiohia (v. ANTIOHIA) care preferă interpretarea istorică, sensul semantic al textului biblic.

În ce privește hristologia, școala alexandrină are o tendință [illegible] literală și a înclinat spre expresii ce ar putea fi interpretate în sens monofizit (v. [illegible]). Formula lui Chiril al Alexandriei «o fire a lui Dumnezeu Cuvîntul întrupată», [illegible] există [illegible] toate [illegible] apostat [illegible] a fost complet [illegible] Sinodul [illegible] de la Calcedon (451) [illegible] confruntarea lor cu antiohienii, teologii [illegible] din Alexandria [illegible] principiul «îndumnezeirii» (theosis) firii omenești, concept [illegible] de Atanasie și reluat de părinții capadocieni (Vasile de Cezareea, Grigorie de Nyssa, Grigorie de Nazianz și Amfilohie de Iconium).

Bibliografie: Henry Chadwick, *The Early Church*, Penguin Books, Middlesex, ed. 1977, p. 94—115; Jaroslaw Pelikan, *The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine*, vol. 1, *The Emergence of the Catholic Tradition (100—600)*, Chicago, University of Chicago Press, 1971, p. 230—234, 247—252; Timotei Traian Sevicin, *Doctrina hristologică a sfîntului Chiril al Alexandriei*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1973; N. Chițescu, *Contribuția Bisericii Egiptului la opera dogmatică a Bisericii creștine*, în «Studii Teologice» VIII (1956), nr. 1—2, p. 38—58.

ALFA și OMEGA (prima și ultima literă din alfabetul grec) nume date lui Iisus Hristos pentru a exprima credința că El este începutul și sfîrșitul [illegible], că El reprezintă [illegible]. Literele Alfa și *Omega* apar pe icoana lui Iisus Hristos [illegible] O ON (Cel ce este) [illegible] El însuși: «Eu sînt *Alfa* și *Omega*, Cel ce este [illegible]» (Apoc. 1, 8).

ALIANȚĂ [illegible] între Dumnezeu și [illegible] (Geneza [illegible]). În Vechiul Testament cuvîntul *berith* înseamnă convenție [illegible] (13; 21, 32). Noul Testament folosește [illegible] *diatheke* [illegible] de moștenire. Alianța consfințea [illegible] cîtă vreme el o respectă: «Legămîntul [illegible] cinstiți-l» (IV Regi 17, 38).

Alianța cea veche, sinaitică, are un caracter [illegible]. Pe muntele Horeb, Iahve care se arată ca o pară de foc într-un rug, a revelat lui Moise numele Său [illegible] care-l are cu Israel (Ieșire 3, 7—1[illegible]) «De veți [illegible] Mele [illegible] toate neamurile îmi veți fi popor [illegible]» (Ieșire 19, 5). Dumnezeu va libera poporul [illegible] Canaan, ca să le dea țara [illegible] părinților (Ieșire 3, 16—17). Israel este [illegible] al unei făgăduințe. Mai mult, prin

acest legămînt se constituie un popor, poporul lui Dumnezeu (Ieșire [illegible], 10), separat de națiunile păgîne (Deut. 7, 6). Această unire dintre Iahve și Israel e marcată de un ritual (Ieșire 24, 3—8).

În amintirea acestui legămînt, Dumnezeu a cerut lui Moise să construiască [illegible] (Ieșire 2[illegible], 10—21) în care să așeze Tablele mărturiei, [illegible] ca semn al prezenței lui Dumnezeu. Chivotul [illegible] este așezat în cortul [illegible] lo[illegible] poporului (Ieșire [illegible]). Un nor acoperea cortul adunării, semn că locul era umplut de slava lui Dumnezeu (Ieșire [illegible], 34). [illegible] Regi 5, 3, 4 Regi 23, 1—3). Iahve intră [illegible] David și dinastia [illegible] (2 Regi 7, [illegible]) [illegible] Mei, [illegible] David, robul Meu» (Psalmi 88, 4).

[illegible] evidențiază [illegible] și [illegible] 4 Regi [illegible], 7, [illegible] 7 și Ierusalimul [illegible] 2 Regi [illegible], 1—23 [illegible] dar și dau o [illegible] raportul dintre Dumnezeu și [illegible]. Aceștia compară pe Iahve cu tatăl și pe [illegible] (2 Regi 7, 8) sau recurg la [illegible] (Iezechiel 16, 6—13).

Aceștia încep să vadă că, în cadrul alianței sinaitice, planul lui Dumnezeu [illegible] dependentă de [illegible] acesta. Ei încep să [illegible] universalitatea iconomiei lui Dumnezeu, pentru toți. De fapt promisiunea unei noi alianțe exista începînd cu Noe (Facere 9, 1—17) și Avraam (Facere 15; 17, 1—4). Despre un legămînt nou vorbește direct profetul Ieremia 31, 31—33 (cf. Osea 2, 21).

După Iezechiel, Dumnezeu reînnoiește alianța din Sinai (16, 60) și cu David (34, 23). Alianța veche este [illegible] ruptă din cauza [illegible] (Ieremia 22, [illegible], 31—32), așa cum este [illegible] «[illegible] pe mama voastră, [illegible] — căci ea nu mai este femeia Mea iar Eu nu mai sînt bărbatul ei...» (Osea 2, 4).

Instrumentul și mijlocitorul alianței noi este slujitorul [illegible], peste care se revarsă Duhul lui Dumnezeu pe care Iahve [illegible] «alianța [illegible] popoarelor» (Isaia 42, [illegible] 49, 6). Aceasta este [illegible] Dumnezeu [illegible] în Iisus Hristos, care va [illegible] locul Testamentului celui Vechi, [illegible] Dumnezeu [illegible] în El și sînt date prin El (Gal. 3, 14).

Cuvîntul *diathiki* (legămînt, plan, testament) este folosit în narațiunile de instituire a cinei de către Iisus: «Acesta este sîngele Meu, sîngele Legămîntului [illegible] care se varsă pentru [illegible]» (Marcu 14, 24). Matei adaugă «spre iertarea păcatelor» (Matei 26, 2[illegible]), Pavel «Acest pahar este noul [illegible] în sîngele Meu» (1 Cor. [illegible], 2[illegible]) [illegible] care [illegible] pentru voi» (Luca 22, 20). Astfel, Noul Testament confirmă ceea ce făgăduise Vechiul Testament, anume că «robul suferinței» [illegible] viața [illegible] pentru [illegible] (Isaia 53, [illegible]). Moartea Sa e [illegible] sacrificiu de Paște, [illegible] alianței în Noul Testament [illegible] sînt ridicate: «Acesta este Legămîntul Meu cu ei, cînd voi ridica păcatele lor» (Rom. 11, 27).

Pavel vorbește de *diathiki*, care s-a promis lui Avraam înaintea Legii. Legea nu poate s-o anuleze

Iisus e plinirea făgăduinței (Gal 3, 15, 18), prin urmare mîntuirea e din credința în El, nu din observarea Legii. Noul Testament, pecetluit cu sîngele lui Iisus, e superior alianței vechi (cf Gal 4, 24—28): un testament nu al literei, ci al duhului (2 Cor 3, 6). Iisus a răscumpărat lui Dumnezeu, cu sîngele Său, oameni din toată seminția, limba, poporul și neamul (Apoc 5, 9).

În epistola către Evrei, Iisus este arhiereul și mijlocitorul care face o nouă alianță (Evr 8, 12; cf. Ieremia 31, 31—34), mai bună (8, 6), veșnică (13, 20), pecetluită cu însuși sîngele Său (9, 12), vărsat pentru răscumpărarea greșelilor de sub întîiul Testament (9, 15). Iisus, ca să sfințească poporul cu sîngele Său, a pătimit în afara porții (Evrei 13, 12).

În acest Testament Nou toți sînt chemați să devină o seminție aleasă, o preoție împărătească, neam sfînt, popor agonisit de Dumnezeu (1 Petru 2, 9; Ieșire 19, 5—6). Asemenea tipului ei istoric, Alianța are și o dimensiune eshatologică (Apoc 5, 9—10), care în forma nunții mielului cu Biserica, mireasa Sa (Apoc 21, 2, 9).

Bibliografie: Gottfried Quell și Johannes Behm, art. *Diathēkē*, în Dictionnaire Kittel, vol. II, 1976, p. 106—136.

AMBROSIUS (339—397): de origine nobilă romană, a studiat dreptul și retorica, a fost guvernator al provinciei cu sediul în Milan, nordul Italiei. A fost ales de arieni și antiarieni episcop în 374, cînd nu era încă botezat. Predicator, administrator și politician vestit, Ambrosius a fost păstorul mulțimilor și al săracilor. S-a opus restaurării cultului zeiței (Victoria) în casa senatului din Roma. Ambrosius a împiedicat răspîndirea arianismului în Occident și în Milan, venind, din cauza aceasta, în conflict (în 385) cu împărăteasa Justina, mama împăratului Valentinian II.

Ambrosius devine consilier al împăratului Teodosius, cît a rezidat la Milan, pe care-l determină să facă o penitență publică după ce a aprobat masacrul cetățenilor în circul din Tesalonic. Ambrosius a botezat pe Augustin la Milan în 387 și a avut o mare influență asupra lui. Ambrosius a încurajat dezvoltarea monahismului, a introdus cîntarea comună în Biserică, a compus în latină imne liturgice. A scris comentarii despre personajele biblice, o lucrare despre bogăție și sărăcie sau Nabot săracul (*De Nabuthe*) și o cateheză sistematică despre *Sacramente*.

Bibliografie: A. G. Hamman, *Dictionnaire des Pères de l'Église*, Desclée De Brouwer, Paris, 1971, p. 163—170.

AMIN: cuvînt ebraic care înseamnă „este sigur", „în adevăr", „vă spun în mod solemn", este folosit în sensul de afirmație, de certitudine sau consimțire solemnă, [illegible] a celor ce s-au spus sau [illegible] toate făgăduințele lui Dumnezeu sînt date în El; de aceea și «amin», pe care-l spunem noi prin El, este spre slava lui Dumnezeu (2 Cor 1, 20); «Dumnezeul adevărului» (Isaia 65, 16) și «Cele patru ființe ziceau: Amin. Iar cei bătrîni căzură și se închinară» (Apoc 5, 14). Dar potrivit altor texte, amin are sensul de participare «cu inima», conștientă la o rugăciune sau cult: «Dacă vei binecuvînta cu duhul, cum va răspunde «amin» la rugăciunea ta de mulțumire, cel lipsit de daruri, dacă el nu înțelege ce spui?» (1 Cor 14, 16). Expresia e folosită de Iisus: «*Amin*, amin, zic vouă» (Ioan 5, 19), cu sen-

sui, de adevărat, adevărat, vă spun vouă» (Ioan 5, 24—25). *Amin* se găsește la sfîrșitul evangheliei lui Ioan (24—33), în sens de formulă de întărire și de acceptare a celor cuprinse în Evanghelie, ca adevăr veșnic.

În *Apocalipsă*, Iisus Hristos poartă numele de «Cel ce este *Amin*, martorul credincios și adevărat» (3, 14; cf. 1, 5). În același sens Pavel scrisese: «Fiul lui Dumnezeu Iisus Hristos, Care a fost propovăduit de noi în mijlocul vostru, nu a fost «da» și «nu», căci în El nu este decît «da»» (2 Cor. 1, 19). Rostit de credincioși, *Amin* vrea să însemne totala credincioșie și ascultare față de cuvîntul lui Iisus Hristos, Care nu a cunoscut duplicitatea lui da și nu.

Iustin Martirul amintește că adunarea liturgică este cea care încheie canonul euharistic rostind *Amin* ca rugăciune: «Cînd el (proestosul) a terminat rugăciunile și euharistia, întreg poporul care este de față rostește cu glas mare: *Amin*. Cuvîntul *Amin* este un cuvînt ebraic, care înseamnă «așa să fie». După ce întîistătătorul a terminat euharistia și tot poporul a rostit *Amin*, slujitorii aceia care se numesc la noi diaconi dau fiecăruia dintre cei ce se găsesc de față să se împărtășească din pîinea și vinul amestecat cu apă, care s-au transformat în euharistie, iar celor ce nu sînt de față, li se duc pe la casele lor.

Apoi ne ridicăm în picioare toți laolaltă și înălțăm rugăciuni după care, încetînd noi rugăciunea, așa cum am arătat mai înainte, se aduce pîine și vin și apă, iar întîistătătorul înalță deopotrivă rugăciuni și mulțumiri, cît poate mai multe, la care poporul răspunde într-un glas, rostind *Amin*. Și se dă fiecăruia să se împărtășească din cele ce au fost consfințite prin euharistie, iar celor care nu sînt de față, li se trimite euharistia acasă, prin diaconi» (*Apologia I*, LXV și LXVII, trad. rom., în col. «Părinți și scriitori bisericești», nr. 2, E.I.B., București, 1980, p. 70—71).

Rostirea acestui *Amin* este extrem de importantă, deoarece indică deplina participare liturgică a poporului. Poporul trebuie să își exprime consimțămîntul la rugăciunile și mulțumirile preotului liturghisitor prin *Amin* (cf. Teodor de Mopsuestia, *Omilia despre Euharistie*, I, 33, text în *L'initiation chrétienne*, par A. Hamman, Desclée De Brouwer, Paris, 1980, p. 150). *Amin* are deci și sensul de rugăciune: «să fie așa!».

ANAFORA — euharistică (gr. *anaphora* = înălțare, ridicare, ofrandă; în missa latină *canon*), partea centrală a liturghiei care corespunde cu ritualul și rugăciunea Sfintei Jertfe.

Anafora constă dintr-un ansamblu de rugăciuni de mulțumire, de sfințire și de invocare rostite cu glas tare și fără întrerupere, însoțite de gesturi și acțiuni simbolice, în timpul cărora se săvîrșește prefacerea (metabolî) Sfintelor daruri (ta dora) în Sfintele Taine (ta aghia).

Anafora sau canonul euharistic își are originea în rugăciunea de mulțumire (euharistia) pe care Iisus a spus-o cînd a «luat» pîinea și paharul. Ea cuprinde trei rugăciuni principale de mulțumire: «Sus să avem inimile», «Avem către Domnul», «Să mulțumim Domnului» — «Cu vrednicie și cu dreptate»; de amintire (anamneza) în care se pomenește «rînduiala» — iconomia pe care Fiul a împlinit-o pentru mîn-

turea oamenilor, inclusiv instituirea Euharistiei: «Luați, mîncați... Beți dintru aceasta toți...»; rugăciunea de invocare (epikleza) pentru coborîrea Duhului Sfînt ca să prefacă darurile pe care celebrantul — episcopul sau preotul — le prezintă ca jertfă: «Ale Tale dintre ale Tale, Ție Ți-aducem (anaphora) de toate și pentru toate».

Bibliografie: N. Cabasila, *Tîlcuirea dumnezeieștii Liturghii*, cap. XLIX, trad. Ene Braniște, ed. cit., p. [illegible]—108; Petru Vintilescu, *Liturghierul explicat*, E.I.B., București, 1972, p. 219—2[illegible].

ANAGRAPHON — gr. nescris. Cuvinte atribuite lui Iisus, nescrise în Evanghelii, dar păstrate în scrieri de elev[illegible], vor[illegible] texte din Matei 6, 33 și Luca 12, 31: «Cereți darurile mari, iar cele mici se vor adăuga vouă» sau «Cereți bunurile cerești și cele pămîntești vi se vor adăuga vouă» (Cf. Origen, *Despre rugăciune*, cap. 14, în Origen — *Scrieri alese II*, E.I.B., 1982, p. 229).

ANALOGIE [illegible] — proporție, asemănare, conform[illegible] ... metodă teologică potrivit căreia cunoașterea lui Dumnezeu este «conformă cu» sau «pe măsura» revelației și condescendenței Sale și «potrivit cu» capacitatea omului de a primi Revelația. Cunoașterea teologică este o cunoaștere *analogică*, măsurată, simetrică, corespunzătoare experienței spirituale. Pe de o parte Dumnezeu, Care prin ființa Sa este dincolo de orice măsură și raport, își menține caracterul Său absolut, transcendent, chiar în actul de Revelație. Îngerii își acoperă fața înaintea tronului slavei lui Dumnezeu (Is. 6, 2), ceea ce arată caracterul insondabil și de necuprins al misterului divin. În descoperirea Sa, Dumnezeu își contractă slava Sa divină pentru a lăsa posibilitatea cunoașterii din partea omului. Însuși numele «Dumnezeu» indică mai degrabă formele de participare pe care El le acceptă în relația cu omul, decît natura Sa invizibilă și inaccesibilă. Pe de altă parte, participarea la Revelație, ca obiect al cunoașterii teologice, este conformă cu capacitatea de des[illegible] a [illegible]ții, care se capătă prin sfințenie în Duh. «De nepătruns prin firea Sa, [illegible] poate [illegible] bunătatea Sa, umplînd totul de puterea Sa [illegible] nu Se împarte [illegible] acelora care sînt vrednici, nu potrivit unei măsuri unice, ci împărtășind lucrarea Sa [illegible] (Vasile cel Mare, *Despre Duhul Sfînt*, IX, 22, trad. cit., p. 3[illegible]).

Există o *analogie* imitativă, de pildă icoana care [illegible] natural, ci după ipostas; icoana diferă de original ca natură, nu ca persoană; și *analogia* [illegible] figurativă care se poate [illegible] de pildă, Legea Vechiului Testament este o formă sau un tip pentru Evanghelia Noului Testament, dar harul este [illegible] Împărăției [illegible] nice este un tip pentru veacul viitor. *Analogia* se poate folosi și în sens general: creația este o *analogie* pentru Dumnezeu. Toate creaturile pot fi concepute ca «icoane» ale Creatorului. De asemenea, se poate spune că Biserica este o prefigurare (*analogie*), în avans [illegible]cipat al Împărăției, sau harul Tainelor, o pregustare a bunurilor viitoare. Grigorie Palama citează pe Maxim Mărturisitorul, care a numit lumina de la Schimbarea la Față a Domnului «simbol al teologiei» (a

dumnezeire), în sensul că [illegible] se împărtășește pe măsura noastră, [illegible] ne îndreaptă spre ceva și [illegible] analogic și anagogic [illegible] (*Despre Sfînta Lumină* 21, în Fi[illegible] rom., vol. 7, [illegible]). În disputa sa cu Varlaam, Grigorie Palama [illegible] arătat că modul cunoașterii [illegible] Dumnezeu prin analogie (și chiar prin negație) are limitele sale, [illegible] pornește [illegible] principiul [illegible] nu [illegible] numai din cele ce [illegible] cunoaște pe Dumnezeu [illegible] lumii create [illegible] cunoaște din [illegible] existența o [illegible] (*Ibidem*, [illegible]). De[illegible] analogia, asemănarea și sim[illegible] nu epuizează conținutul [illegible] la care se referă, ei indică un [illegible] mai înalt al acesteia, sensul [illegible]

[illegible] A [illegible] [illegible] N. [illegible]

ANAMNEZA (gr. [illegible] anamnesis — comemorare, amintire, pomenire), parte principală din canonul [illegible] în care se evocă momen[illegible] esențiale [illegible] mîntuirii, [illegible] răstignirea pe cruce, [illegible] de la venire («Aducîndu-ne aminte [illegible]»). Termenul este folosit [illegible] Luca 22, 19 și în 1 Cor. 11, 24 și 25, unde este vorba de [illegible] Euharistiei [illegible] aceasta [illegible] pomenirea Mea»). După 1 Cor. 11, 26, Euharistia este [illegible] vestirea morții Domnului, [illegible]

[illegible]sis) în ritualul proscomidiei, cînd se face pregătirea darurilor spre a fi aduse ca ofrandă lui Dumnezeu spre amintirea morții lui Hristos (Is. 53, 7–8; Fapte 8, 32–35), în ritualul liturghiei, cînd se face a[illegible]ducerea și consacrarea darurilor ca jertfă fără de sînge.

Liturghia întreagă are un [illegible] ter anamnetic. Biserica are [illegible] [illegible] în Liturghie se [illegible] zează realitatea istorică și [illegible] gică a morții lui Hristos, cauza [illegible] a răscumpărării, prin a[illegible] a jertfei de pe cruce și [illegible] rarea cuvintelor de instituire a Tainei Euharistiei. Anamneza devine sacrificială numai prin invocarea [illegible] a Duhului Sfînt (v. EPI[illegible]), pentru prefacerea [illegible] lor euharistice, pîinea și vinul [illegible] Trupul și Sîngele Domnului și Dumnezeului și Mîntuitorului. De altfel evocarea și actualizarea cuvintelor lui Hristos sînt posibile numai [illegible] Duhul Sfînt, Mîngîietorul, Duhul Adevărului: «Ca [illegible] va aduce aminte de tot ce [illegible] am spus Eu» (Ioan 14, 26 și 16, 13). Anamneza și epicleza sînt absolut necesare pentru prezența reală a lui Hristos în taina Euharistiei (v. EUHARISTIE și LITURGHIE). Creștinii sînt conștienți că Domnul este prezent cu ei în toate zilele (Matei 28, 20).

«Tot așa închipuiește și preotul jertfa [illegible] prin cuvinte și înfățișînd-o prin [illegible] simbol [illegible] [illegible] se poate [illegible] de [illegible] parcă [illegible] [illegible] spre pat ma astfel a [illegible] și împuns în coastă, așa

ANTIHRIST [illegible] care este împotriva lui Hristos. Ortodoxia neagă întruparea [illegible] și [illegible] Nazaret [illegible] este Mesia [illegible] Hristos poate [illegible] (Vezi [illegible] Ioan [illegible] 22 [illegible] Ioan [illegible] 7) în Apocalipsă (13, [illegible] 18; 19, 20) antihrist este [illegible] care [illegible] apărea înainte de venirea lui Hristos [illegible] [illegible] persecutorii creștinismului.

ANTIMIS (lat. ante-mensa — [illegible] sînt [illegible] Hristos [illegible] Biserica [illegible] [illegible] Sinodul [illegible] al VII-lea [illegible] interzice sfințirea bisericilor [illegible] în [illegible] așezate pe masa altarului [illegible] Biserica [illegible] pe temelia [illegible] stă Biserica [illegible] Preotul primește [illegible] episcopul său [illegible] garantează nu numai existența unei [illegible] euharistice locale, ci și comuniunea [illegible] care există între [illegible] și preot [illegible] antimisul sfințit este necesar pentru săvârșirea Tainei Euharistice cu toate că Pidalionul amintește [illegible] în Antiohia, care, fiind în preot [illegible] săvârșește liturghia pe [illegible] Teodorit de [illegible] diacon [illegible] de altar, iar Ioan Hrisostom [illegible] preoția [illegible] altarul (*Despre preoție*, III, 4 [illegible]).

[illegible] Euharistiei [illegible] adevărate [illegible] Sfînta [illegible] Masa [illegible] de preț decît această masă.

Bibliografie: *Pidalionul*, trad. și ed. cit. p. 326—327 și 436—7.

ANTINOMII [illegible] de [illegible] primare [illegible] afirmații, contradictorii [illegible] de valoare rațională, dar [illegible] și [illegible] nală. În teologie, [illegible] dintre [illegible] taină și mister [illegible] și se folosește pentru a [illegible] rațiunea [illegible] continuă [illegible] în definiții [illegible] Teologia este antinomică, dar această [illegible] conceptelor [illegible] Orice definiție dogmatică are doi poli, potrivit cu [illegible]

aspecte inseparabile ale adevărului religios, de unde caracterul antinomic al dogmei. Antinomia ca metodă teologică scoate în evidență [illegible] lui Dumnezeu, caracterul personal, dinamic al ființei Sale care nu poate fi asimilat [illegible] realității eterne și noțiunile raționale [illegible] conținutul credinței, [illegible] misterul revelației divine care nu poate fi epuizat în [illegible] formale, limitele limbajului conceptual [illegible] expune [illegible] adevărului revelat.

Antinomia se aplică la doctrina despre Dumnezeu, la unitatea esenței [illegible] Treimea [illegible] Persoanelor [illegible] dintre ființă și energii [illegible] alte dogme ale [illegible] Dumnezeu este o ființă [illegible] Sa. Se afirmă deci deodată că Dumnezeu [illegible] este creator în timp, intră [illegible] persoană, [illegible] sfințit [illegible] participat [illegible] neparticipat, văzut în chip [illegible] înțeles [illegible] necuprins [illegible] dar [illegible] aduce la existen[illegible] aduce la existență și [illegible] Astfel se poate spune [illegible] Dumnezeu și cele dumnezeiești pot fi cunoscute [illegible] poate fi cunoscut prin [illegible] dar nu poate fi cunoscut în [illegible] ce este Dumnezeu» (Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste*, IV, 7, în Filocalia rom. vol. 2, p. 100).

ANTIOHIA : [illegible] școala de exegeză din *Antiohia*, care exprimă tendința Bisericii din Siria și Palestina [illegible] accentul pe sensul istoric, literal al textului biblic, [illegible] sensul spiritual care prevalează în mediul [illegible] din Alexandria. Reprezentanți de seamă sunt: Diodor [illegible] (cca 330 — cca 390), Teodor de Mopsuestia (cca 350 — 428), Teodoret de Cyr (cca 393 — cca 466), Ioan Hrisostom (349—407) care dă o mare importanță istoricității Bibliei.

În [illegible] hristologiei, școala din Antiohia s-a făcut cunoscută în controversa provocată de [illegible] lui Chiril de Alexandria. [illegible] teologii [illegible] spre separarea firii omenești de cea dumnezeiască și spre [illegible] Nestorie [illegible] pe Nestorie [illegible] (Constantinopol [illegible]) [illegible] Teodor de Mopsuestia [illegible] lui Teodoret de Cyr și Iba de Edesa contra lui Chiril de Alexandria.

Bibliografie: Jaroslav Pelikan, *The Christian Tradition*, vol. 1: *The Emergence of the Catholic Tradition*, Chicago, University of Chicago Press, 1971, p. 234—236, 250—256.

ANTROPOLOGIE [illegible] — lat. homo — om]. Învățătura creștină despre om, persoana și firea omenească. Pe [illegible] hristologiei, antropologia [illegible] s-a cristalizat în cursul disputei dintre Chiril al Alexandriei și Nestorie, ca și în [illegible] ulterioare [illegible] cele două naturi, divină și umană, în persoana unică a Cuvântului lui Dumnezeu. Această *antropologie* teologică ia în considerare nu numai datele hristologiei (v. HRISTOLOGIE), ci și doctrina despre creație — decare-

ce omul este «microcosmosul» care concentrează în el toate elementele universului — precum și învățătura despre răscumpărare (v. SOTERIOLOGIE).

Ca elemente fundamentale ale antropologiei ortodoxe pot fi menționate următoarele:

a) Originea divină și unitatea ontologică a omenirii. Potrivit revelației, omul este adus în ființă și există prin «suflarea» lui Dumnezeu (Fac. 1, 26): el nefiind nici produsul materiei în evoluție, nici [illegible] voința Sa [illegible] omul e situat într-o relație ontologică specifică cu Dumnezeu de la începutul existenței sale. Adam [illegible] trup [illegible] și suflet nemuritor [illegible] (Fac. [illegible]).

[illegible]) persoana umană nu se reduce [illegible] suflul de viață [illegible] omul nu [illegible] (Fac. 3, 19; Is. 10, [illegible]). Pentru a sublinia factorul divin în om și plenitudinea sa ortodoxă [illegible] Sfînta Scriptură [illegible] vorbește de spirit (nous, gr.) [illegible] complementar trupului și sufletului. În general, părinții Bisericii vorbesc de o proprietate sau un atribut fără de care omul n-ar exista ca om și consideră harul ca ceva propriu firii omenești. Cu toate acestea, starea de creatură a omului și deosebirea de natură dintre om și Dumnezeu sînt clare. Susținînd unitatea dintre trup și suflet și aducerea lor în existență simultană, *antropologia ortodoxă* a respins concepția origenistă despre om; influențată de spiritualismul platonic, aceasta afirma în chip speculativ ideea de preexistență a sufletelor și de cădere în păcat înainte de istorie, nu a neamului omenesc ca întreg, reprezentat de un singur om — Adam, ci a fiecărui suflet individual.

Unitatea ontologică a umanului se poate observa în crearea femeii din coasta lui Adam, care indică nu numai comunitatea de natură dintre bărbat și femeie, ci și complementaritatea lor în existență (Fac. 2, 21—22); distincția sexelor, masculin și feminin, în vederea transmiterii vieții prin fecunditate și procreație (Fac. 2, 27—28) [illegible] comuniunii și [illegible] căsătoriei (Fac. 2, 24).

b) Omul ca subiect personal unic creat după chipul lui Dumnezeu în vederea asemănării (Fac. 1, 26). Această [illegible] se referă la misterul persoanei [illegible] caracterul ei de ființă [illegible] (v. CHIP). «Chipul» [illegible] centrul personal al omului, [illegible] constituția [illegible] conștiința unității sale și a relației sale cu Dumnezeu, [illegible] este capabil a transcende starea sa de creatură. Părinții Bisericii recurg la o mulțime de expresii echivalente pentru a reda esența «chipului»: orientarea ontologică către Dumnezeu sau starea de transcendere, necesitatea personală a firii umane, conștiința și libertatea spirituală, de autodeterminare, deschiderea liberă spre comuniune, libertatea de a conlucra cu harul îndumnezeitor. În *antropologia isihastă* (exprimată de Macarie Egipteanul, † 390), centrul spiritual al omului este «inima».

c) Restaurarea efectivă a firii umane și recapitularea umanului în și prin Iisus Hristos. În acest sens, El este Omul (Rom. 5, 15) sau «Fiul Omului», în care totalitatea oamenilor este readunată ca într-un nou principiu. Ținînd seama de caracterul dinamic al firii și de liberta-

tea personală, *antropologia* ortodoxă vorbește de diverse «stări» ale umanității care corespund [illegible] Dumnezeu. [illegible] de starea anterioară de păcat, dar și de starea de cădere, [illegible] umanitatea negativ care [illegible] perspectiva asemănării [illegible] spre destinul său eshatologic [illegible] starea de restaurare sau de răscumpărare în Hristos, stare în care umanitatea [illegible] Pavel [illegible] este încorporată în Dumnezeu prin întruparea [illegible] Celui ce l-a zidit» (Col. 3, 10). «A- [illegible] jertfă pe Sine [illegible] (Evr. 7, 27), toți participă la tot ceea ce are El ca om și Dumnezeu, [illegible] (Ef. 1, 10—14). Prin întrupare, Fiul lui Dumnezeu [illegible] a asumat [illegible] Sa persoană (v. ÎNDUMNEZEIRE).

Doctrina despre om a format obiectul unei controverse de mari proporții între [illegible] Augustin și Pelagius, discipolul lui Celestin. [illegible] din Cartagina (419) — can. 120—125, și din Orange (529) — can. 1—4, condamnă pe [illegible] care [illegible] moartea trupească a lui Adam a fost o necesitate [illegible] naturii sale, nu o fapta a voinței sale, [illegible] o consecință a păcatului [illegible] independent [illegible] prin voința, el era supus morții trupești. Or, Dumnezeu nu a creat moartea (Înț. Sol. [illegible]), aceasta a intrat în lume prin păcat (Rom. 5, 12), nu prin fire. Omul a fost creat prin natură nemuritor, nu prin fire, muritor în general, *antropologia* tradițională susține că Adam a fost creat într-o stare de mijloc între stricăciune și nestricăciune, [illegible] pe aceea spre care va [illegible] voința sa. [illegible] Dumnezeu [illegible] putința să facă pe om să [illegible] totuși pentru ca [illegible] fapta voinței [illegible] Așadar, Adam, după ce a călcat această poruncă, s-a îmbrăcat în trup muritor și a pierdut [illegible] (*[illegible]*, [illegible] p. 100—110).

«Astfel la început s-a zidit întîi un lucru dintre lăpturi, după cel dintîi, altul după acesta iarăși altul, iar după toate omul. Acesta s-a învrednicit de atîta cinste și grijă din partea lui Dumnezeu, încît toată lumea aceasta văzută a fost făcută înainte de el pentru el. Iar împărăția cerurilor a fost gătită îndată după întemeierea lumii, tot pentru el (Mt. 25, 34). Înainte de el [illegible] și sfat a premers despre el și a fost plăsmuit de mîna lui Dumnezeu și după chipul lui Dumnezeu și n-a primit totul din materia această [illegible] din cele mai presus de lume [illegible] de la Dumnezeu însuși, prin suflare [illegible] și minunat și întrece totul și privește totul și străbate toate [illegible] pe de altă parte, cunoaște pe Dumnezeu și-L poate primi pe El și se dovedește mai mult decît orice rezultatul măreț mai presus de toate a Meșterului. Ba nu numai că poate primi pe Dumnezeu prin osteneala nevoitoare și prin har, ci se și poate uni cu El într-un singur ipostas» (Sfîntul Grigore Palama, *Capete despre cunoașterea lui Dumnezeu*, 24, în *Filocalia rom.* vol. 7, p. 437).

Bibliografie: Panagiotis N. Trembelas, *Dogmatique de l'Église Orthodoxe Catholique*, [illegible] de Brouwer et Ed.

kona de Chevetogne, 1966, tom. 1, p. 520—579; D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, ed. cit., vol. 1, p. 375—418; Lars Thunberg, *Microcosm and Mediator The Theological Antropology of Maximus the Confessor*, Gleerup, Lund, 1965; Ioan Bude, *Antropologia Vechiului Testament*, în «Studii Teologice» XLI (1989) nr. 3, p. 26—39; M. Lot-Borodine, *L'anthropologie theocentrique de l'orient chrétien* în «Irénikon» 18 (1939), p. 6—21

APOCALIPSA [gr. descoperire, revelaţie [illegible] cartea Noului Testament, scrisă de evanghelistul Ioan în Patmos [illegible] este adresată celor şapte Biserici din Asia Mică. Ioan descrie aici situaţia [illegible] care se află [illegible] [illegible] persecuţiile [illegible] tiranul care are puteri universale [illegible] acestei lumi care «fac război sfinţilor» (Apoc. 13, 7). Autorul este influ[illegible] [illegible] Roma este comparată [illegible] (cap. 17 şi 18), [illegible] puterea totalitară ro[illegible] [illegible] Apocalipsa abundă în simboluri, figuri, cifre, a căror interpretare nu este simplă [illegible] doisprezece triburi ale lui Israel (7, 4) [illegible] Dumnezeu [illegible] totalitatea, toată omenirea. [illegible] Numărul 666 (Apoc. 13, 18) este simbolul împăratului Neron [illegible] Roma [illegible] narea pe seama creştinilor.

Apocalipsa este o recapitulare a istoriei mîntuirii şi vorbeşte de o serie de răsturnări şi înnoiri cu caracter istoric şi cosmic. De pildă, lumea creată la început va fi înlocuită cu o creaţie nouă, «un cer nou şi un pămînt nou» (Apoc. 21, 1). În locul grădinii din Eden, va apărea o cetate nouă, Noul Ierusalim (Apoc. 21, 2), iar în locul pomului morţii din Geneză, va răsări arborele vieţii (Fac. 3, 22—24). Acest pom va produce de 12 ori pe an, frunzele [illegible] spre [illegible] neamurilor (22, 2). În [illegible] [illegible] Omului, Care inaugurează împărăţia lui Dumnezeu (cf. Apoc. 1, 17—18). Cuvîntul Lui este ca o sabie cu două tăişuri (1, 16), [illegible] are puterea [illegible] [illegible] ţările şi făgăduinţele ce se vor în[illegible] [illegible] deschide cartea istoriei lumii (cap. 5) [illegible] comuniune cu El (cap. 19). Satana va fi învins definitiv, după care va avea loc judecata, înaintea tronului [illegible] n-a fost înscris în «cartea vieţii» va fi aruncat în iezerul de foc. Toate acestea se întîmplă «în curînd» (1, 1; 22, 6). «Cel ce mărturiseşte aceasta zice: Da, vin curînd. Amin! Vino, Doamne Iisuse» (Apoc. 22, 20). [illegible] Mielului (Apoc. 15, 3—4).

Toate acestea pun la grea încercare tăria credinţei şi statornicia [illegible] «foc am venit să aduc pe pămînt» (Luca 12, 49). Este o perioadă de purificare dureroasă dar necesară. Actul de purificare este comparat cu procesul dintre doi adversari [illegible] vine în ziua în care nu este aşteptat şi într-un ceas de neprevăzut şi

slujitorul care nu s-a pregătit pentru această venire (Luca 12, 42—49).

Cît privește cunoașterea vremii, creștinul trebuie să exercite același discernămînt cu care prevede starea timpului, căci el are capacitatea să cunoască sensul și consecințele a ceea ce face (Luca 12, 54—57).

Biserica a admis *Apocalipsa* în canonul biblic, totuși a respins interpretarea acesteia ca bază pentru calcule cronologice despre sfîrșitul lumii și veacul eshatologic.

APOCATASTAZĂ (gr. *apokatastasis ton panton* — restabilirea tuturor lucrurilor în starea lor primară), speculație origenistă despre sfîrșitul istoriei, potrivit căreia lumea, care ar fi apărut după căderea omului în păcat, va fi în cele din urmă restabilită în starea ei originară, în perspectiva unei mîntuiri universale, prin etape succesive de desăvîrșire, grație harului lui Hristos care nu îngăduie pieirea veșnică a creației Sale și nici pedepsele eterne. Păcatul, starea străină omului, răul nu pot dura și coexista cu unitatea lui Dumnezeu. Printr-un act de «restaurare», totul se va întoarce la starea de la început (Origen, *Despre Principii*, II, 1, 1; III, 1, VII). Consecințele acestei doctrine sînt radicale: lipsa oricărui proces de sfințire, dispariția judecății de apoi, neeternitatea iadului și chiar mîntuirea diavolului care se va întoarce din nou în veacul viitor (Origen, *Despre Principii*, III, 6, III). Deși a atras pe unii teologi din perioada patristică (Grigorie de Nyssa și Didim cel Orb) prin optimismul ei cosmic, *apocatastaza* a fost condamnată ca învățătură neortodoxă de către al V-lea Sinod ecumenic (Constantinopol, 553). Afirmația biblică despre «așezarea din nou a tuturor lucrurilor» (Fapte 3, 21; cf. Marcu 9, 12; Matei 17, 11; Fapte 1, 6), ca și învățătura despre «sabatismul» lui Dumnezeu, este incompatibilă cu *apocatastaza* sau «universalismul» speculației eshatologice (v. ORIGEN), despre care Origen scrie: «Atunci nu va mai exista deosebire între bine și rău, căci nu va mai exista rău — propriu zis Dumnezeu Însuși este Totul, El în care răul nu poate exista. Și nici cineva nu va mai dori să mănînce din pomul cunoștinței binelui și răului, care de acum petrece numai în bine și pentru care Dumnezeu este iarăși totul. Dacă, așadar, sfîrșitul, refăcut după starea de la început și de la încheierea lucrurilor pune din nou în legătură cu începuturile lor vor restabili din nou starea pe care o avusese la început făptura cugetătoare cînd nu avea nevoie să guste din mărul cunoștinței binelui și răului, după ce va fi îndepărtat din ea orice sentiment de răutate și după ce va fi spălată bine ca să ajungă la curățenia și seninătatea dedina, atunci numai Acela, Care e singurul Dumnezeu bun va deveni pentru ea totul, și va fi totul nu numai în unii și nici în cei mai mulți, ci în toți, cînd nu va mai fi moarte, nici boldul morții și nici o urmă de rău; atunci într-adevăr Dumnezeu va fi totul în toate» (Origen, *Despre Principii*, c. III, cap. 6, III).

«Odihna de Sîmbătă a lui Dumnezeu (sabatismul lui Dumnezeu) este revenirea deplină a tuturor celor făcute, la El, cînd lucrarea Lui atotdumnezeiască, ce se săvîrșește în chip negrăit, se va odihni de lucrarea naturală din ele. Căci Dumnezeu Se va odihni de lucrarea naturală din fiecare făptură, prin care se mișcă în chip natural fiecare, atunci cînd fiecare, primind după măsura sa lucrarea dumnezeiască, va fi ajuns la granița lucrării sale naturale

îndreptate spre Dumnezeu» (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice* (gnostice), suta I a, 47, în Fil. rom. [illegible]

Dumnezeu omul își dă seama că Dumnezeu transcende orice ființă, experiază deci negarea oricărei ca[illegible]

acel principiu al teologiei apofatice că, pe măsură ce înaintează în cunoştinţa dumnezeiască, mintea se scufundă tot mai mult în «neştiinţă», într-o nevedere infinită.

Acest *apofatism* ar părea să excludă calea catafatică şi să suprime rolul creaţiei ca şi al kenozei în cunoaşterea lui Dumnezeu. Maxim Mărturisitorul (în *Ambigua* şi *Răspunsuri către Talasie*) susţine şi el caracterul *apofatic* al cunoaşterii lui Dumnezeu, dar dă o mare importanţă rolului creaţiei materiale în această cunoaştere, creaţie care nu este suprimată, ci transfigurată în unirea cu Dumnezeu. Desigur, pe baza creaţiei şi a providenţei, raţiunea conchide doar că Dumnezeu *există* ca primă cauză a creaţiei, dar ea nu poate indica *ce este* Dumnezeu în esenţa Sa. *Apofatismul* nu neagă, deci, integral catafatismul, dar îl depăşeşte. Chiar Revelaţia scrisă are un sens anagogic, de depăşire a propriei cunoaşteri. Cuvântul scris este «înaintemergătorul» al Cuvântului care va fi descoperit în mod perfect în Duh.

Teologia *apofatică* se găseşte de asemenea, la originea controversei isihaste din secolul al XIV-lea dintre Grigorie Palama şi Varlaam. Grigorie Palama (1296-1359) stabileşte în Dumnezeu o distincţie între fiinţa dumnezeiască necunoscută şi inaccesibilă şi lucrările sau energiile Sale necreate (v. ENERGIILE DIVINE), ceea ce constituie «ieşirea» Sa în afară, manifestarea Sa accesibilă omului. Prin natura Sa, Dumnezeu transcende atât calea afirmării cât şi pe cea a negaţiei. Teologia este *apofatică* tocmai din cauza transcendenţei fiinţei dumnezeieşti şi nu doar din cauza limitei de cunoaştere a raţiunii umane, cum susţinea scolasticul Varlaam, adversarul isihaştilor.

Pentru Ortodoxie, *apofatismul* reprezintă calea adecvată în abordarea transcendenţei lui Dumnezeu cel viu şi personal. *Apofatismul* nu trebuie să fie confundat nici cu agnosticismul, adică cu absenţa de cunoaştere a lui Dumnezeu, nici cu ignoranţa, după cum necunoscibilitatea fiinţei Sale nu exclude orice teologie. Dimpotrivă, numai în perspectiva *apofatismului* se pot fixa obiectul, validitatea şi limitele teologiei, care are menirea de a se apleca asupra «energiilor» prin care Dumnezeu Se comunică şi Se împărtăşeşte. Însuşi numele «Dumnezeu» (Theos) nu poate acoperi imensitatea Celui nemărginit şi nescrutat, prin care «adevărat e nu e numai Dumnezeu mai presus de cele ce sunt (de cele create), ci şi Supradumnezeu, şi înălţimea Celui ce e dincolo şi depăşeşte toată înălţimea ce se poate cugeta cu mintea, nu e numai mai presus de orice afirmaţie, ci şi de orice negaţie» (Grigorie Palama, *Despre Sfânta Lumină* 8, în Filocalia rom., vol. VII, p. 273).

Apofatismul însă e totuşi aspectul contemplaţiei (theoria), cum nu e apropiate, care apare ca întuneric, în sens de depăşire, prin coexistenţa cu slava lui Dumnezeu, care se revarsă în sufletele celor vrednici. În acest sens, percepţerea prin unirea nemijlocită, prin vederea mai presus de vedere în Duh, este afirmativă şi e superioară teologiei negative (Ibidem, p. 297).

«Cei ce se apropie de desăvârşire şi nu o văd încă decât în parte sunt înspăimântaţi, înţelegând nesfârşirea şi necuprinderea celor ce le văd. Căci, pe măsură ce pătrund în lumina cunoştinţei, primesc cunoştinţa neştiinţei lor. Dar când realitatea spirituală le apare încă în chip neclar şi li se arată ca într-o oglindă şi e luminată numai în parte, ea

va binevoi să se facă văzută şi mai mult şi să se unească prin împărtăşire cu subiectul iluminat, luîndu-l întreg la sine cînd acest subiect va fi scufundat întreg în adîncul Dumnezeului ca în sînul unui abis de nesfîrşite ape luminoase, atunci el cunoaşte în chip negrăit la desăvîrşita neştiinţă, ca unul ce a ajuns mai presus de toată cunoştinţa» (Sf. Simeon Noul Teolog, *Capete Gnostice şi teologice*, [illegible], în Filocalia rom., vol. 6, p. 55).

Bibliografie: Sf. Jean Chrysostome, *Sur l'incompréhensibilité de Dieu*, t. I (Coll. Sources Chrétiennes), Les Éditions du Cerf, trad. de Robert Flacelière, Paris, 1970; Sf. Ioan Damaschin, *Despre credinţa ortodoxă*, I, 2—4, trad. cit., p. 12—17; Vladimir Lossky, *Théologie mystique de l'Église d'Orient*, Aubier, Éditions Montaigne, retip. 1977, p. 21—[illegible]; Robert S. Brightman, *Apophatic Theology and Divine Infinity in St. Gregory of Nyssa*, în «Greek Orthodox Theological Review», XVIII (1974), nr. 1—2, p. 97—114.

APOLOGETICA [illegible] apologeticum = apărare, justificare]: ramură a teologiei sistematice care încearcă dovedirea existenţei lui Dumnezeu prin probe raţionale sau [illegible] credinţei [illegible] Apologetica a fost introdusă în învăţămîntul ortodox sub influenţa teologiei apusene, care a conceput [illegible] două domenii diferite de cunoaştere: [illegible] raţională şi teologică, de unde şi separarea făcută între filozofie, teologie, ştiinţă şi credinţă, raţiune şi mistică, logică şi spiritualitate. Anselm de Canterbury (1033—1109), părintele scolasticii, care defineşte teologia ca fiind «fides quaerens intellectum» (credinţa care caută inteligibilitatea ei), foloseşte argumentul «ontologic» pentru a demonstra a priori acordul dintre raţiune şi credinţă (în *Proslogium*). Şi azi teologia fundamentală (apologetică) este predată înainte de teologia dogmatică, cu înţelesul că Evanghelia trebuie să devină mai credibilă pe baza demonstraţiilor logice, după care credinţa intervine ca să dea certitudinea cunoaşterii. Clement Alexandrinul spune că filosofia este «un fel de exerciţiu intelectual pentru primirea credinţei» (*Stromata* I, cap. II, 20,2). Dar precizează că [illegible] «Cunoaşterea [illegible] se [illegible] cele ce sînt deja crezute, credinţa se dobîndeşte [illegible] în cele ce nu sînt încă crezute şi astfel credinţa ajunge, ca să spun aşa, temeiul [illegible]» (*Stromata a VII-a*, cap. XVI, 98, 3). Sf. Vasile spune [illegible] cunoaşterea din creaţie premerge credinţei.

Abia în perioada apologeţilor (părinţi din sec. II care au [illegible] apărarea creştinismului în [illegible] cu iudaismul şi păgînismul, ca, de pildă, Justin Martirul), [illegible] şi în cea patristică, adevărul [illegible] despre existenţa lui Dumnezeu nu se prea [illegible] pe baza aşa ziselor argumente raţionale. Dumnezeu Se descoperă [illegible] şi prin minunile [illegible] mai ales prin întruparea Fiului, care constituie revelaţia personală a lui Dumnezeu. O abordare conceptuală a misterului lui Dumnezeu este exclusă. Deşi [illegible] cunoaşterea raţională nu este condamnată, dar ea are limitele, parţialitatea şi ambiguităţile ei. Raţiunea intelectuală (dianoia), prin faptul că [illegible] vează lumea, care devine centrul ei, rămîne «în afara» lui Dumnezeu. Gnoseologia părinţilor de tendinţa intelectualistă (Clement, Origen, Evagrie) insistă asupra experienţei directe a lui Dumnezeu, care este centrul oricărei cunoaşteri. Cunoaşterea (gnoza) în sens biblic se face cu mintea (nous, în mediul

întâlnirii personale sau unirii cu Dumnezeu. În general, pentru Ortodoxie contemplația (theoria) nu se poate separa de experiența [illegible] după cum vederea [illegible] nu se separă de [illegible] inimii. Se pare că separarea între [illegible] între deducția rațională și experiența mistică, sta la baza [illegible] dintre Grigorie Palama și Varlaam de Calabria. Pentru Varlaam, spiritul nu poate ajunge [illegible] dumnezeiască [illegible] [illegible] se revelează printr-un proces [illegible] intelectual. Pentru Grigorie Palama, Dumnezeu nu e cunoscut prin [illegible] logic, ci printr-o cunoaștere directă, care presupune [illegible] și participare. O [illegible] [illegible] este absolut [illegible] de [illegible] misterului lui Dumnezeu este [illegible] dreptul de [illegible] pentru spiritul [illegible] pentru care cunoașterea lui Dumnezeu nu este un simplu exercițiu [illegible] ci mai degrabă o experiență spirituală profundă. În [illegible] teologică este [illegible] și [illegible] cu personalitatea lui Dumnezeu (v. [illegible] CUNOAȘTERE).

Apologetica se referă la un ansamblu de probleme și noțiuni care [illegible] creștinismul. De [illegible] este [illegible] între Atena și Ierusalim? care este «partea de adevăr» cuprinsă în revelația Vechiului Testament, cine sînt precursorii Evangheliei [illegible] de revelația lui Moise, cum filosofia a asumat Evangheliile scrise? Ce raport există între filosofi, profeți și Iisus Hristos? Ce raport există între cunoașterea științifică și cea teologică?

Să reținem cîteva orientări.

1. Adevărul este unul și indivizibil. De aceea, creștinismul nu poate să fie indiferent față de metodele științifice, etice și intelectuale care încearcă să vadă acest adevăr din diverse perspective [illegible] gînd la întrezăriri și intuiții, așa cum se vede imaginea în apă. Ci [illegible] umane sînt ca [illegible] porți deschise spre [illegible] Adevărului.

2. Apologetica și filosofia corespund [illegible] de [illegible] de [illegible] științifice, de logică și de probabilitate. [illegible] se referă la un obiect și se folosește de [illegible] un exercițiu de confruntare dialectică [illegible] cunoașterea teologică se referă la o persoană care [illegible] decît în comuniune de viață și iubire cu ea.

3. O atitudine tipică este aceea «apologeților» din perioada de confruntare a filosofiei vechi grecești și romane cu creștinismul. De pildă, Clement Alexandrinul dă o mare apreciere filosofiei, «acest bun foarte folositor», deoarece în ea se află «urme» de înțelepciune, «semințe» ale adevărului [illegible] Prin urmare [illegible] ca metodă de a [illegible] întrezări adevărul nu este deloc negată. Filosoful este [illegible] experiențelor intelectuale care caută urmele Adevărului. Dar calea către creație nu e totuna cu calea către Creator, [illegible] înainte de întruparea lui Iisus Hristos.

4. Pe aceste căi, Dumnezeu este privit din afară, de departe, de aceea apologetica este doar un d[illegible]

curs despre Dumnezeu, dar nu despre ce este Dumnezeu în realitatea Sa divină, care nu aparține lumii prezente. Această cale apologetică este deci incompletă și vulnerabilă și are tendința să facă totul dependent de [illegible]. Apostolul Pavel nu este împotriva filosofiei. El recunoaște că ea a ajuns la concepția de Necunoscutul Dumnezeu (Fapte 17, 23). El anunță însă că [illegible] poate deveni simplă retorică, de aceea ea trebuie să fie supusă [illegible] judecății [illegible] discernământ, unei convertiri. Înțelegerea lumii este încărcată de [illegible] [illegible] aproximații, mai mult [illegible] se poate întoarce împotriva credinței devenind instrument de respingere a revelației.

5. La un moment dat căile apologetice raționaliste se închid. Limitați la înțelegerea lumii, oamenii erau robiți stihiilor [illegible] (Gal. 4, 3). Dincolo de limita gândirii [illegible] este revelația personală a lui Dumnezeu, care reprezintă alte facultăți de cunoaștere, credința. Credința este capacitatea de a vedea pe Dumnezeu în realitatea Sa intimă și de a primi revelația Sa. Numai prin credință creștinul cunoaște că Dumnezeu este creatorul, Iisus Hristos e Fiul lui Dumnezeu întrupat, că învierea lui Iisus e speranța lumii.

6. «Dacă nu veți crede, nu veți înțelege» (Isaia 7, 9). Acesta este principiul cunoașterii creștine, care nu face cauză cu filosofia. Credința înseamnă experiența sensibilă a [illegible] sursa luminoasă a realității, o trăire de viață care vine de sus. Credința este calea către Dumnezeu, un dar ce [illegible], dar ca se presimte, de pildă, în meditația asupra existenței, exercițiu prealabil necesar pentru a cunoaște paradoxul și antinomia care se află și în revelație [illegible] sul.

APOLOGEȚI (greci) scriitori și filosofi care au apărarea [illegible] mului împotriva acuzațiilor [illegible] care stau la originea persecuțiilor din primele secole. Acuzațiile sunt de ordin moral, intelectual și [illegible] [illegible] ignoranță [illegible] [illegible] [illegible] creștinii [illegible] refuza să venereze [illegible] Caesar [illegible] [illegible] [illegible] Minucius Felix [illegible] [illegible] Origen [illegible] [illegible] în scrisoarea către Pliniu cel Tânăr, [illegible] de [illegible] să fie [illegible] de autoritate, dar [illegible] [illegible] sau.

Apologeții [illegible] fie prin [illegible] nismului, fie comparînd [illegible] mul cu cultura clasică [illegible] [illegible] prezentare [illegible] creștine [illegible] [illegible] nei [illegible].

Aristide scrie o *Apologie* (c. 130) pe care o adresează împăratului Adrian, în care prezintă pe creștini ca un *nou neam*, superior barbarilor, grecilor și iudeilor.

Iustin (martirizat c. 165), [illegible] [illegible] din Flavia Neapolis, se convertește la creștinism, [illegible] filosofia [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] beste despre [illegible] filosofiei și [illegible] [illegible] [illegible] pe larg doctrina Logosului (Philo din Alexandria introdusese deja conceptul elenistic de Logos) după care filosofia a cunoscut în parte adevărul înainte de Hristos, datorită acelor «semințe»

ale Logosului» care provin din *Logosul semănat*. Justin insistă asupra valorii pozitive a filosofiei care este «parte a Logosului». Justin afirmă monoteismul creștin, afirmă faptele istorice ale Evangheliei cărora le dă o interpretare apologetică: Cuvîntul, «Celălalt Dumnezeu», s-a arătat lui Avraam (*Dialogul*, cap. LVI). «Hristos este primul născut al lui Dumnezeu, Cuvîntul Său, din care părtaș e tot neamul omenesc». «Cei ce au viețuit potrivit Cuvîntului sînt creștini, chiar dacă au fost socotiți atei. Astfel au fost, la greci, Socrates și Heraclit și cei asemenea lor, iar la barbari: Avraam și Anania, Azaria, Misail și Ilie și alții mulți, ale căror nume și fapte [illegible] prea multe [illegible] renunțăm a le [illegible] (*Apologia* I, cap. XLVI).

În *Dialogul cu iudeul Trifon*, Iustin povestește propria sa convertire. *Apologia* conține, de asemenea, date importante despre cult, botez, euharistie. «Nimeni nu poate să participe la ea (euharistie) decît numai cel ce crede că cele propovăduite de noi sînt adevărate și care a trecut prin baia iertării păcatelor și a renașterii, trăind mai departe așa cum ne-a transmis Hristos. Căci noi nu primim aceasta ca pe o pîine comună și nici ca pe o băutură comună, ci, după cum prin Cuvîntul lui Dumnezeu Iisus Hristos, Mîntuitorul nostru, S-a întrupat și a avut în vederea mîntuirii noastre și trup și sînge, tot astfel și hrana transformată, în euharistie, prin rugăciunea cuvîntului din cel de la El, hrana aceasta din care se hrănesc sîngele și trupurile noastre prin schimbare, am fost învățați că este atît trupul, cît și sîngele Acelui Iisus întrupat» (*Apologia* I, cap. LXVI).

Tatian, născut în Assyria, convertit la Roma, conduce o școală în Siria (a întemeiat secta encratiților, cei care se abțin de la căsătorie și vin). Scrie o apologie *Către greci*, în care arată superioritatea «filosofiei barbarilor» (a creștinilor) față de cea a grecilor.

Atenagoras Filosoful, contemporan cu Tatian, în *Pledoarie în favoarea creștinilor* (c. 177) și *Despre învierea morților*, respinge, [illegible] fără temei, acuzațiile formulate împotriva creștinilor: ateism, incest, imoralitate, omucidere.

Teofil al Antiohiei scrie trei cărți *Către Autolic* (c. 180) în care arată cum creștinismul este adevărata filosofie. El [illegible] deosebire între Cuvîntul imanent în inima lui Dumnezeu [illegible] și [illegible] Dumnezeu, [illegible] creare, și *Cuvîntul rostit*, primul născut al întregii creații (Cartea II, XXII). Sufletul trebuie să fie curat ca o oglindă strălucitoare pentru a reflecta imaginea lui Dumnezeu. «Dacă îmi spui: Arată-mi pe Dumnezeul tău, atunci [illegible] voi spune și eu: arată-mi omul din tine și îți voi arăta și eu pe Dumnezeul meu» (Cartea I, cap. II). Teofil folosește pentru prima dată termenul Treime, adică Dumnezeu, Cuvînt, Înțelepciune (Cartea I, cap. XV).

Hermias a scris apologia *Luarea în derîdere a filosofilor păgîni*, iar *Meliton de Sardes* o *Omilie pascală*.

Bibliografie: *Apologeți de limbă greacă*, în colecția Părinți și scriitori bisericești, Editura Institutului biblic, București, 1980; Ioan G. Coman, *Patrologia* vol. I, Editura Institutului Biblic, București, 1984, p. 213—353.

APOSTOLICITATE (v. SUCCESIUNE APOSTOLICĂ) una din însușirile fundamentale ale Bisericii, după cum afirmă Sinodul ecumenic de la Constantinopol (381): «Cred în una, sfîntă, sobornicească și *apostolică* Biserică». Ca noul popor al lui Dumnezeu, Biserica este zidită pe temelia apostolilor (Ef. 2, 20), având misiunea de a propovădui Împărăția lui Dumnezeu. Și a trimis pe cei doisprezece ucenici de Săi și le-a dat putere și stăpânire peste toți demonii și să vindece bolile. Și i-a trimis să propovăduiască că Împărăția lui Dumnezeu și să vindece pe cei bolnavi (Lc. 9, 1—2). Biserica creștină este *apostolică* nu numai pentru că se revendică de la originea *apostolică*, adică de continuitatea ei din timpul Apostolilor pînă azi, și că posedă autenticitatea și succesiunea *apostolică*, fără de care ea nu se poate identifica, ci și pentru că are o «trimitere» mesianică (Mt. 10, 5—40; 28, 19), așa după cum Iisus Hristos a fost trimis de Tatăl (In 20, 21). Apostolicitatea de Iisus acceptată și caracterul *apostolic* al Bisericii pot fi exprimate astfel:

a) Biserica este apostolică pentru că posedă mărturia *apostolilor*, sub forma Tradiției și canonului Noului Testament, și pentru că este trimisă să propovăduiască «Evanghelia» lui Hristos cel înviat (II Cor. 4, 5; Fapte 1, 22).

Grupul celor 12 apostoli reprezintă, fără îndoială, cea mai importantă instituție creată de Iisus ca învățător pentru transmiterea și aplicarea operei Sale. Constituit la începutul misiunii Sale în Galileea, acest grup a primit o harismă specială pentru funcția unică ce i s-a încredințat în planul Bisericii. Cei 12 apostoli devin în acest fel «împreună lucrători» cu Dumnezeu la «zidirea lui Dumnezeu», Biserica, pe temelia care este Iisus Hristos (I Cor. 3, 9—11). S-au păstrat patru liste cu numele celor 12 apostoli (Mt. 10, 3; Mc. 3, 18; Lc. 6, 15; Fapte, 1, 13): Simon, numit Petru, fratele său Andrei, Iacov și Ioan fiii lui Zevedeu, Filip, Bartolomeu, Toma, Matei, Iacov, fiul lui Alfeu, Levi Tadeu, Simon Cananeul și Iuda Iscarioteanul. În Ierusalim (Fapte 1, 7, 12) Ioan a fost ales dintre apostoli. Desigur, mesajul și misiunea celor *doisprezece apostoli* au un caracter unic și definitiv (Lc. 10, 16), deoarece ei sînt martori direcți ai evenimentelor care constituie revelația și istoria mîntuirii (Fapte 5, 32). Însuși *apostolul* Pavel este obligat să justifice *apostolatul* său atunci cînd îi este contestat în Corint și Galatia (Gal. 1, 11—12). Kerygma originală a martorilor oculari rămîne deci normativă pentru predica Bisericii, deoarece Hristos a împlinit iconomia mîntuirii o dată pentru totdeauna (Evr. 7, 27). Numai «depozitul» *apostolic* (I Tim. 6, 20; II Tim. 1, 12, 14; 2, 2), «doctrina sănătoasă» (II Tim. 4, 3; Tit 2, 1), are autoritate pentru credință și constituie regula de credință. În păstrarea «depozitului» și propovăduirea Evangheliei, Biserica exercită trimiterea ei de a fi «martor» al lui Hristos, aceasta deci fiind fidelitatea ei *apostolică* (Fapte 13, 31). În acest sens, *apostolicitatea* aparține întregului corp bisericesc, chemat de Dumnezeu (II Tim. 1, 11—13) să împărtășească celor din afară Evanghelia lui Hristos. Fiecare creștin are misiunea de a predica Evanghelia, de unde, caracterul misionar al Bisericii.

b) Biserica este *apostolică* deoarece continuă misiunea *apostolilor* de a aduna noul popor al lui Dum-

nezeu, botezind în numele Sfintei Treimi (Mt. 28, 19) pe cei ce se convertesc la credința în Hristos cel înviat. Hristos a adunat în jurul Său pe cei doisprezece *apostoli*, ca începutul acestui popor. Hristos și *apostolii*, aceasta este o structură constitutivă a Bisericii: «zidiți fiind pe temelia apostolilor și proorocilor, «piatra» cea din capul unghiului fiind Iisus Hristos» (Efes. 2, 20). De aceea, *apostolatul* nu este o autoritate în sine, ci depinde de relația sa cu Hristos. Biserica deține misiunea ei de la *apostoli*, după cum apostolii o dețin de la Hristos (In 15, 16; 20, 21; 17, 18) iar Hristos, de la Tatăl Său (In 17, 18). Această structură [illegible] Hristos și *apostolii* se continuă în Bisericile *post-apostolice* și de mai tîrziu, care se organizează ca niște comunități locale în care se distinge episcopul înconjurat de colegiul de preoți (prezbiterium) și de popor. Succesiunea *apostolică* există numai acolo unde se reproduce această structură. Hristos-*apostolii* sub forma episcopi-prezbiteri. După cum nu există *apostol* în afară de colegiul *apostolic*, tot așa nu există episcop mai presus de colegiul episcopal. Cincizecimea este evenimentul care atestă misiunea *apostolilor* de a aduna poporul în numele lui Hristos cel înviat. De aceea, continuitatea cu *apostolii*, adică reproducerea structurii sus-menționate se afirmă în [illegible] după scopul ei eshatologic, fiind «semnul», prefigurarea adunării eshatologice finale, cetatea sfîntă, Noul Ierusalim (Apoc. 21, 2—3). Ea exercită această chemare prin episcopii în calitatea sa de stat[illegible] în [illegible] înalte», pe tronul altarului, [illegible] chipul *apostolilor* care vor [illegible] lumea (Apoc. 20, 4).

«Și după alungarea [illegible], a poruncit, pe cînd se întorcea la Tatăl, după înviere [illegible] să meargă și să învețe neamurile botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh (Matei 28, 19). [illegible] au ales Apostolii [illegible] pe [illegible] doisprezece [illegible] căzînd pe Matia (Fapte 1, 26) [illegible] în [illegible] puterea Sfîntului Duh [illegible] lor, ca să săvîrșească [illegible] și ca să [illegible] Iisus Hristos [illegible] Biserici [illegible] în lume [illegible] învățătura. Și tot astfel, [illegible] întemeiat Biserici de la [illegible] celelalte [illegible] învățătura [illegible] ca să se [illegible] în Biserică. În acest [illegible] sînt [illegible]

ajunge la starea de nepătimire prin dobîndirea virtuţilor, [illegible] tesul că patima sau viciul nu este propriu firii umane. Asceza este unul din elementele constitutive ale spiritualităţii creştine şi este e-chivalentă cu «filozofia activă» a virtuţilor, [illegible] cel vechi», cea dintîi treaptă a urcuşului duhovnicesc. Virtuţile con-[illegible] ridică la contemplaţie, a doua treaptă a acestui urcuş. Nepătimi-rea sau urmarea lui Hristos prin virtuţi nu este posibilă fără aban-donarea elementului iraţional, «a-[illegible] ceţie este o luptă spirituală de a [illegible] rea peste trup şi fire. Asceza pre-supune un exerciţiu atletic conti-nuu de schimbare radicală a direc-ţiei vieţii spirituale. «omul tru-pesc» moare pentru a se naşte «o-mul duhovnicesc» (I Cor. 15, 42-53). În acest sens [illegible] către Talasie, 61, Filoc. rom., vol. III, p. 340—350). În planul cre-ţiei, spiritul de asceză se poate [illegible] alitate materială către unitatea ra-[illegible] tăţii, numai renunţarea la «deprin-derea trupească» (I Tim. 4, 8), a-[illegible] 10 [illegible] ţilor. Asceza este un stil de viaţă creştin [illegible] rea» valorilor, pervertirea persoa-nei umane, degradarea naturii şi mediului fizic, tendinţa de a «con-[illegible] comuniu-nii. Ea constă în convertirea dra-gostei naturale în eros divin.

Desigur, asceza creştină nu se poate limita la [illegible] sens natural, [illegible] Nu exis-tă asceză propriu zisă înainte de har sau fără har (cf. Ps. 126, 1). Mai degrabă ea este pregătirea [illegible] prie vieţii de aici, după care su-fletul va intra în nelucrarea de dincolo de moarte. Lumea de acum, comparată cu ziua dinaintea Sim-[illegible] (paraschevi = vineri) — (Grigorie de Nyssa, Viaţa lui Moise, trad. rom. [illegible] care credinciosul păzeşte pîrga Sfîntului Duh, pe care a primit-o [illegible] ză. «De aceea mă străduiesc (mă [illegible] ţinea oamenilor» (Fapte 24, 16).

«Am văzut suflete necurate stă-[illegible] gostei pricină de pocăinţă, au în-[illegible] s-au altoit fără saţiu în dragostea de Dumnezeu [illegible] a zis despre acea desfrînată, nu că s-a temut, ci că a iubit mult şi a [illegible] tea cu dragostea» (Lc. 7, 47). Ioan Scărarul, Cuvîntul V, 6 în Filoc. rom., vol. IX, p. 149; Marcu Asce-tul, *Despre legea duhovnicească*, în Filocalia rom., vol. 1, p. 230—2[illegible]; Ioan Scărarul, *Scara* (trad. D. Stă-niloae, Filoc. rom., vol. IX, 1980).

Bibliografie: Nikolaus von Arse-niew, *Ostkirche und Mystik*, Ernst Rein-hardt Verlag, München, 1943; Archim.

Sophrony, *Principles of Orthodox Ascetism*, în vol. *The Orthodox Ethos*, Oxford, Holywell Press, 1964, p. 259—286.

ASEMĂNARE (gr. homoiosis, lat. similitudo) — starea de desăvârșire la care este chemat să ajungă omul creat după chipul și după asemănarea lui Dumnezeu (Fc. 1, 26), stare pe care a pierdut-o prin căderea în păcat, dar pe care o recuperează în Iisus Hristos (Mt. [illegible] 48). *Asemănarea* este orientarea și mișcarea [illegible] a chipului (v. Chip) [illegible] lui Dumnezeu, [illegible] eternă [illegible] [illegible] natura [illegible] asemănarea este [illegible] [illegible] energie [illegible] este o stare [illegible] presupune experiența [illegible] [illegible] zeilor [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Hristos [illegible] [illegible] persoanei. Pentru părinții [illegible] asemănarea este o [illegible] [illegible] Duhul Sfânt. Este [illegible] Dumnezeu [illegible]. De aici, limbajul estetic care abundă [illegible] rămășițele naturii, la chipul [illegible] rătăcesc, a restituit măreția originală. *Asemănarea* se referă și la destinul eshatologic al umanității, care este descris mai degrabă ca un [illegible] (cu) slava în slavă» (II Cor. 3, 18) decât ca o reîntoarcere la o stare pierdută. Pentru Vasile cel Mare, asemănarea cu Dumnezeu [illegible] este cu putință fără omului, reprezintă însăși esența creștinismului (*Despre geneza omului*, Om. a I, 17, trad. cit., p. 211) și este [illegible] valentă cu îndumnezeirea (*Despre Duhul Sfânt* IX, 23, XV, 35, trad. cit., p. 329 și 371).

«Două bunuri ne aduce nouă harul cel sfânt prin Botezul renașterii, dintre care unul covârșește nemărginit pe celălalt. Cel dintâi ni se dăruiește îndată, căci ne [illegible] *asemănarea noastră, iar celălalt așteaptă să lucreze împreună cu noi aceea ce este* [illegible] *precum zugravii desenează întâi cu o* [illegible] *câte puțin câte puțin culoarea prin culoare* [illegible] *până* [illegible] *cele* [illegible] *când a fost făcut, iar când se vede dorind cu toată hotărârea frumusețea* [illegible] *în asemănarea lui, înflorește o virtute prin* [illegible] *lucire, în strălucire, adăugându-i* [illegible] *asemănării.»* (Diadoh al Foticeei, *Cuvânt ascetic*, 89, în *Filocalia* rom., vol. I, p. 348)

Bibliografie: Basile de Césarée, *Sur l'origine de l'homme*, trad. de Alexis Smets și M. [illegible], Les Éditions du Cerf, [illegible] (Sources Chrétiennes, nr. 160), 1970; Nestor Vornicescu, *Învățătura Sf. Grigorie de Nisa despre chip și asemănare*, în [illegible], VIII (1956), nr. 9—10, p. 585—602.

ATRIBUTE — proprietăți reale ale lui Dumnezeu [illegible] se constată în creație, în lucrarea proniietoare

şi ce mîntuire prin care Dumnezeu Se comunică şi Se manifestă ca fiinţă personală potrivit cu starea omului. Atributele nu sînt altceva decît energiile sau lucrările necreate în care Dumnezeu Se coboară şi intră în comuniune cu omul şi creaţia. Atributele sînt «numele» lui Dumnezeu (Is 45, 1 [illegible]), cu toate că este cu neputinţă să se găsească [illegible] o imagine care să exemplifice [illegible] în chip exact [illegible] de existenţă a Sfintei Treimi (Ioan Damaschin, *Dogmatica*, I, 8, trad. cit., p. 27). Sfînta Scriptură [illegible] [illegible] pentru a descrie [illegible] atributele proprii lui Dumnezeu şi lucrările Sale în afară de fiinţa Sa [illegible] (antropomorfism). Dar nu [illegible] atributele lui Dumnezeu [illegible] din fiinţele [illegible] se creeze astfel o imagine [illegible] despre El. Orice reprezentare [illegible] despre Dumnezeu [illegible] creată, este o idolatrie.

[illegible] exprima aceste atribute [illegible] [illegible] din [illegible] Sfînt [illegible] veş[illegible] au fost propuse de Biserică [illegible] persoană [illegible].

[illegible] *Dumnezeu este Duh* (In 4, 24) [illegible] fiinţă vie personală nemateriala care [illegible] este [illegible] vieţii umane «[illegible] în El trăim şi ne mişcăm şi sîntem» (Fapte 17, 28). Iisus Hristos [illegible] şi mărturiseşte că Dumnezeu este Duh şi cei ce I se închină trebuie să I se închine în duh şi [illegible] (In 4, 24). El este «Dumnezeu cel viu» (Ier 10, 10), principiul veşnic [illegible] vieţii, cel care ţine în existenţă toată suflarea: «Lua-vei duhul lor şi se vor sfîrşi şi în ţărînă se vor întoarce. Trimite-vei duhul Tău şi se vor zidi şi vei înnoi faţa pămîntului» (Ps 103, 30 – 31).

Dumnezeu nu primeşte existenţa din afară, nu o are prin participare; de aceea fiinţa Sa, nefiind adusă la existenţă din neexistenţă, nu are nimic contrar. «Pe cît [illegible] departe sînt cerurile de [illegible] pămînt, aşa de departe sînt căile Mele de căile voastre şi cugetele Mele de cugetele voastre» (Is. 55, 9). Deşi este creatorul [illegible], Dumnezeu este absolut diferit după fiinţa Sa spirituală de om, care este compus din trup şi suflet creat. «Eu sînt Dumnezeu [illegible] [illegible] (Num 23, 19) [illegible] şi [illegible] El este «[illegible]», [illegible] nu are nici o asemănare. «Cu cine Mă veţi asemăna [illegible] pe Cel Preînalt [illegible] [illegible] şi unde veţi găsi altul [illegible] asemenea [illegible] Cu cine Mă asemănaţi voi ca să fiu asemenea, zice Sfîntul» (Is. 40, 18 şi 25).

Dumnezeu este veşnic, atotprezent şi atotputernic. Veşnicia lui Dumnezeu arată că El nu are început sau origine şi nici sfîrşit al existenţei Sale în timp. El este [illegible] (In 1, 1; In [illegible]) «Cel dintîi şi Cel ce pe urmă» (Is 41, 4; 44, 6). Dumnezeu este [illegible] presus chiar [illegible] veşnic [illegible]. În raport cu fiinţele şi lucrurile create, El nu este [illegible] în timp şi spaţiu. El este în toate şi în afară de toate, [illegible] [illegible] Dumnezeu Care [illegible] cut lumea şi toate cele ce sînt în ea, Acesta [illegible] Domnul cerului şi al pămîntului, nu locuieşte în temple făcute de mîini» (Fapte 17, 24). Prin voia Sa, Dumnezeu Atotţiitorul creează [illegible] în afară de El, lumea şi, odată cu aceasta, mişcarea şi timpul. Existenţa umană istorică nu emană din existenţa veşnică a lui

Dumnezeu: «Domnul este numele Lui» (Amos 9, 6), de aceea nimeni nu se poate ascunde de fața Lui: «Unde mă voi duce de la Duhul Tău și de la fața Ta, unde voi fugi? De mă voi sui în cer, Tu acolo ești. De mă voi pogorî în iad, de față ești. De voi lua aripile mele de dimineață și de mă voi așeza la marginea mării, și acolo mîna Ta mă va povățui și mă va ține dreapta Ta» (Ps. 138, 7–10; cf. Ier. 23, 24).

[illegible] ființei Sale nu pot [illegible] putem [illegible] Lui, putem [illegible] pe Dumnezeu [illegible] (Rom. 1, 20). Așadar, creația, providența, sînt căile prin care cunoaștem, ca prin niște oglinzi și în parte, existența și însușirile lui Dumnezeu.

Dumnezeu este iubire (1 In 4, 8). [illegible] este, în Treimea Sa, [illegible] veșnică [illegible] cuvintele «Dumnezeu [illegible] Apostolul Ioan [illegible] toată revelația Noului Testament. Iubirea este însăși natura [illegible] Dumnezeu [illegible] Iahve, [illegible] Dumnezeul [illegible] și de dreptate [illegible] iubirea [illegible] gradul în care [illegible] Dumnezeu [illegible] arată [illegible] Sale cu oamenii. [illegible] creștinilor, iubirea este [illegible] unit cu Dumnezeu în cea mai desăvîrșită apropiere personală.

Numai un Dumnezeu care este în sine iubire supremă și veșnică subzistă ca Treime. Iubirea este cea care păstrează în Dumnezeu unitatea de ființă și treimea persoanelor. Tatăl spune: «Acesta este Fiul Meu cel iubit» (Mc 9, 7), iar Fiul spune: «Dar ca să cunoască lumea că Eu iubesc pe Tatăl, și precum Tatăl Mi-a poruncit, așa fac» (In 14, 31).

Dumnezeu este ființă personală, vie, atotprezentă, care iradiază iubire; de aceea energiile dumnezeiești sînt energii ale iubirii. Toate însușirile și lucrările lui Dumnezeu [illegible] sînt însușiri și lucrări ale iubirii. Întruparea și răscumpărarea au ca motiv iubirea lui Dumnezeu față de om: «Dumnezeu așa a iubit lumea, încît pe Fiul Său Cel Unul Născut L-a dat, ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (In 3, 16). Jertfa răscumpărătoare a lui Hristos are ca principiu iubirea, și puterea ei vine din iubire: «Dumnezeu Își arată dragostea Lui față de noi prin aceea că, pentru noi, Hristos a murit cînd noi eram încă păcătoși» (Rom. 5, 8). În Iisus Hristos este prezentă însăși iubirea lui Dumnezeu pentru oameni (Tit 3, 4). [illegible] lui Dumnezeu este [illegible] în legea [illegible] (Mt 17, [illegible]). Iubirea lui Dumnezeu, manifestată în Iisus Hristos [illegible] forța de [illegible] Bisericii [illegible] sînt încredințat că nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpînirile, nici cele de acum, nici cele ce vor fi, nici puterile, nici înălțimea, nici adîncul și nici o altă făptură nu va putea să ne despartă pe noi de dragostea lui Dumnezeu cea întru Hristos Iisus, Domnul nostru» (Rom. 8, 38–39).

Iubirea lui Dumnezeu se arată în *sfințenia, bunătatea și dreptatea* Sa (Ps. 98, 3). Sfințenia lui Dumnezeu (Amos 4, 2) înseamnă că El este total absent [illegible] virtuții umane: «Fiți sfinți, [illegible] Eu, Domnul Dumnezeul vostru, sînt sfînt» (Lev 19, 2; 20, 7). Dumnezeu are un «nume sfînt» (Lev 20, 3; Amos 2, 7), pe care îngerii îl

lauda în ceruri: «Sfînt, Sfînt, Sfînt este Domnul Savaot, plin este tot pămîntul de mărirea Lui» (Is. 6, 3). El este nu numai [illegible] [illegible] lui desăvîrşire [illegible] creştinii [illegible] dar, desăvîrşiţi, precum Tatăl vostru cel ceresc desăvîrşit este» (Mat. 5, 48), şi «Cel ce sfinţeşte» (Evr. 2, 11).

Bunătatea înseamnă generozitatea cu care Părintele [illegible] [illegible] [illegible] (II Cor. 1, 3) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] «Toată [illegible] [illegible] [illegible] darul desăvîrşit de sus este, pogorîndu-se de la Părintele [illegible] care nu este [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]» (Ef. 1, 17). El [illegible] [illegible] [illegible], dîndu-[illegible] [illegible] [illegible] «Căci cunoaşteţi harul Domnului nostru Iisus Hristos [illegible] El [illegible] pentru voi [illegible] [illegible] sărăcia Lui, să [illegible] [illegible]» (II Cor. 8, 9).

Dreptatea [illegible] nu [illegible] milostivirea [illegible] [illegible] voie: «Că [illegible] [illegible] [illegible] din mîna celui puternic şi pe sărmanul [illegible] nu avea ajutor» (Ps. 71, 12). [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] «Domnul iubeşte pe cei drepţi» (Ps. 145, 10) şi [illegible] [illegible] [illegible] «Orice călcare de poruncă şi orice neascultare şi-a primit dreapta răsplătire» (Evr. 2, 2; cf. II Tim. 4, 14).

Maxim Mărturisitorul rezumă [illegible] [illegible] lui Dumnezeu la patru mari însuşiri dumnezeieşti pe care [illegible] [illegible] fiinţe raţionale [illegible] vederea susţinerii, conservării şi [illegible] acesteia: existenţa, existenţa veşnică, bunătatea şi înţelepciunea. Primele [illegible] sînt date [illegible] [illegible] [illegible] constituie chipul lui Dumnezeu în creaţie; ultimele două [illegible] capacităţii de a

voi şi ele reprezintă «asemănarea» lui Dumnezeu în persoane. În acest sens, toţi primesc existenţa şi existenţa veşnică după fiinţa [illegible] [illegible] nu sînt fără de început, totuşi vor fi fără de sfîrşit, dar numai [illegible] buni şi înţelepţi sînt după asemănarea lui Dumnezeu (Capete despre dragoste, III, 25, Filoc. rom., vol. [illegible], p. 81—82).

Bibliografie [illegible] [illegible] [illegible] Credinţa Ortodoxă, I, 9—14, trad. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Teologia Dogmatică [illegible] ed., vol. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] este iubire, în «Ortodoxia», XXIII (1971), nr. 3, p. 366—[illegible].

AUGUSTIN [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (Numidia [illegible]) din [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] A [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] creştină de [illegible] mama sa Monica [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] zut după o lungă [illegible] spre [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Cartagina [illegible] A [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] religie dualistă, [illegible] [illegible] [illegible] ceticismul. [illegible] un [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Milan, unde [illegible] pe Ambrozie. Este [illegible] [illegible] [illegible] nism, care [illegible] [illegible] [illegible] perfecţiunea spirituală [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Augustin crede [illegible] [illegible] [illegible] în [illegible] [illegible] [illegible] este [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] niberu. El [illegible] [illegible] [illegible] trupul şi sufletul, [illegible] nu se [illegible] formeze [illegible] lumea. [illegible] [illegible] pentru aceasta în Romani 14, 13, 14 şi în exemplele lui Antonie şi Victorinus.

După Botez, Augustin se retrage la Cassiciacum ca filozof creştin, iar în 388 după moartea mamei sale, se întoarce în Africa. Formează o comunitate monastică de studiu şi contemplaţie la Tagaste. În

391 devine preot la Hippo, iar în anul 396 episcop. În acest timp, Augustin, [illegible] creștin, înclină către o concepție pesimistă despre lume [illegible] istorie.

Augustin formulează principiul [illegible] schismei donatiștilor, care existau în Hippo, susține că Biserica este un teren mixt, unde grîul și neghina cresc împreună, respinge deci practica rebotezării, deoarece tainele sînt celebrate de Hristos. Desigur, [illegible] *Despre Treime*. Justifică coerciunea disidenților.

[illegible] ne în disputa cu pelagienii, pe care [illegible] botezul copiilor Augustin susține condamnarea pelagienilor care [illegible] voltă mai multe doctrine: despre [illegible] și corupție, despre necesitatea harului pentru convertire; despre predestinație și numărul fix de a[illegible] Augustin a cerut creștinilor să nu se «conformeze» cu lumea în care domnește răul, ci să caute pacea ce[illegible] *Dumnezeu*, Augustin a scris comen[illegible] pe Munte, Ioan) și omilii despre anul liturgic.

Augustin moare în anul 430 [illegible] exercitat o influență capitală asupra creștinismului apusean [illegible] reformatorilor.

Bibliografie: A. G. Hamman [illegible] des Pères de l'Église Desclée De Brouwer, Paris, 1977, p. 171–182; H. I. Marrou, *Saint Augustin et l'augustinisme*, Le Seuil Paris 1951, Peter Brown *La vie de St Augustin*, Paris Seuil 1971.

AUTOCEFALIE [illegible] — conducere de sine stătătoare. Ideea de *autocefalie* este constitutivă Bisericii locale, deoarece aceasta reprezintă poporul lui Dumnezeu [illegible] ca o mărturie a vieții sale în Hristos, sub conducerea episcopului, în continuitate cu apostolii, înconjurat de preoți și asistat de diaconi cu participarea credincioșilor. Caracterul *autocefal* al Bisericii locale se exprimă cel mai bine în această adunare euharistică, deoarece ea posedă acea structură esențială fără de care nu există Biserică. «Toți să cinstească pe diaconi, ca pe Iisus Hristos, pe episcop, care este chipul Tatălui, și pe preoți, ca pe adunarea apostolilor; fără ei nu [illegible] al Antiohiei, *Epistola către Tralieni*, III, 1, trad. cit., p. 97).

În perioada apostolică și postapostolică, comunitățile locale [illegible] Dar din momentul cînd creștinismul [illegible] rile cetăți și metropole, iar preoții înșiși sînt trimiși de episcop să [illegible] le, mai ales în regiuni rurale, or[illegible] Aceste biserici [illegible] episcopii regiunii, iar episcopii, la rîndul lor, depind de «cel dintîi [illegible] tropo[illegible] Desigur, [illegible] regiunile au fost repartizate între [illegible] independența [illegible] locale a fost limitată, mai ales în domeniul disciplinar și administrativ [illegible]

Deja sinoadele ecumenice se pronunță asupra împărțirii Bisericilor vechi în mari jurisdicții teritoriale (mitropolii și patriarhate) conform organizării [illegible] Primele cinci patriarhate de origine apostolică (patriarhia Romei, Constantinopolului, Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului), în jurul cărora și în dependență de care s-au atașat celelalte (cf. can. 3 — Sinodul al II-lea ecumenic, can. 28 — Sinodul al IV-lea ecumenic).

O Biserică *autocefală* este recunoscută ca fiind aptă să constituie sinodul [illegible] fiind singura ei [illegible] canonică [illegible] patriarh [illegible] avînd [illegible] 34 apostolic [illegible] un teritoriu limitat [illegible] (can. 2 al Sinodului al II-lea ecumenic) [illegible] Sfîntul Mir [illegible] ungerii [illegible]

Desigur, principiul [illegible] de a se conduce în [illegible] administrativ și a alege propriul [illegible] În 187[illegible] [illegible] statutul [illegible] după principiul [illegible] autocefaliei [illegible] Biserica Bulgară a fost [illegible] Patriarhiei Ecumenice [illegible] De acum [illegible] de [illegible] autocefalia se [illegible] modern [illegible] independența națională [illegible] etnic și nu [illegible] teritoriul, Biserica locală devine [illegible] egală cu Biserica autocefală; astfel Biserica autocefală se confundă [illegible] cu Biserica națională.

Desigur, principiul teritorial este fundamental pentru însăși existența și menținerea Bisericii locale (can. 2 al Sinodului al II-lea ecumenic) și el trebuie să fie considerat ca bază canonică a autocefaliei și autonomiei acelei Biserici. Dar Biserica locală nu este o simplă unitate teritorială. Și în general Biserica Ortodoxă n-a fost niciodată împărțită după criterii pur geografice. Tradiția canonică și practica bisericească sînt mult mai flexibile în această privință, putînd în limita [illegible] cîteva concluzii.

a) Autocefalia, ca și autonomia, n-a fost considerată [illegible] în sensul universal al [illegible] geografice [illegible] sensul [illegible] autocefaliei este [illegible] tocmai [illegible] nume [illegible] unei Biserici locale.

b) Prin autocefalie se [illegible] și [illegible] locale [illegible] Sfînt [illegible] unitate [illegible] Ortodoxe [illegible] ecumenic [illegible]

c) Autocefalia, ca și [illegible] este o poziție [illegible] Biserici [illegible] Biserică [illegible] apostolică, prin [illegible] de credință [illegible] și prin doctrina ei [illegible] apostolic[illegible]

d) Sistemul [illegible] autocefaliei [illegible] constituie [illegible] de prim ordin ale ecleziologiei răsăritene, care o deosebește atît de sistemul Bisericii universale monocefale, cît și de sistemul [illegible]

[illegible]ongregaționalist. Acest sistem îmină prin [illegible] teritorial și organizatoric cu necesitățile misionare și pastorale ale Bisericii. De altfel, din punct de vedere istoric, sistemul Bisericii [illegible] este anterior Schismei dintre Orient și Occident (1054) [illegible] Constantinopolului sub turci (1453).

e) O Biserică locală care, uzurpând [illegible] autocefalie sau autonomie, rămâne necoordonată, adică neintegrată în ordinea catolicității ortodoxe, nu este Biserică, ci o grupare schismatică. Eclesiologia ortodoxă este în această privință foarte exigentă. O comunitate ortodoxă nu poate fi, din punct de vedere [illegible] [illegible] toare, independentă, autosuficientă [illegible] mecanismul esențial al succesiunii Bisericii [illegible] hirotoni un [illegible] scop singur nu poate hirotoni un alt episcop.

În terminologia canonică ortodoxă se face distincție între autonomie și autocefalie. O Biserică autonomă are un teritoriu și o administrație [illegible] [illegible] «Biserica fiică» [illegible] «Biserica-mamă». Biserica autocefală are conducere proprie [illegible] sinod local, este de sine stătătoare în organizare și este [illegible] egală cu celelalte Biserici surori. Dependența canonică a unei «Biserici-fiice» de Biserica-mamă [illegible] subordonare, [illegible] autocefalia nu [illegible] independență absolută. Disciplina canonică ortodoxă impune [illegible] Biserica locală, indiferent de forma de autonomie pe care a obținut-o, să rămână în succesiunea apostolică și în comuniunea universală a tuturor Bisericilor Ortodoxe surori.

Bibliografie: L. Stan, *Despre autocefalie*, în «Ortodoxia», VII (1956), nr. 3; Idem, *Despre autonomia bisericească* în «Studii Teologice», X (1958) nr. 5—6; Idem, *Autocefalia și autonomia în Ortodoxie*, în «Mitropolia Olteniei», XI, (1961) n. 5—6; Idem, *Autocefalia și autonomia în Biserica Ortodoxă*, «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 7—8. S. Troitsky, *De l'autocéphalie dans l'Eglise* (extras din «Messager de l'Exarchat du Patriarche Russe», Paris, 1952, nr. 1—12); Mitropolite Teoctist de Moldavie [illegible] *Jenoire de l'autocéphalie* (1885—1985) în «Roumanian Ortodox Church News», nr. 2, 1985, p. 32—43; Iorgu Ivan, *Câțiva termeni canonici, înțelesul și explicarea lor în dreptul bisericesc*, în «Studii Teologice», 1959, nr. 4, p. 81—84.

AUTORITATE [illegible] [illegible] [illegible] puterea [illegible] [illegible] harul [illegible] [illegible] și în special în Taina [illegible] [illegible]. În sens restrâns, noțiunea de autoritate se referă [illegible] [illegible] [illegible] pastoral [illegible] [illegible] Bisericii [illegible] Sub influența [illegible] [illegible] (Mt. 16, 19) [illegible] sursa oricărei puteri în Biserică, a existat tendința de a [illegible] autoritatea cu puterea [illegible] și [illegible] o separa de puterea sacramentală [illegible] [illegible] personală. Spre deosebire de această tendință, tradiția orientală a subliniat [illegible] [illegible] puterea de a ierta (In 5, 22) și puterea de a ierta păcatele (Mt. 18, 18; In 20, 23) dintre preoție și urmarea lui Hristos ca Arhiereu de către cei ce dețin autoritatea în Biserică (In 21, 15—17). «Cine, oare, este slujitorul credincios și înțelept pe care l-a pus stăpânul peste slu-

[illegible] să le dea hrană la timp?» (Mt 24, 45).

Obiectul teologiei sistematice îl constituie doctrina de credință a Bisericii; dogmatica se preocupă mai ales de «autoritatea învățătoare», prin care se înțelege harisma și responsabilitatea Bisericii de a transmite și a [illegible] adevărul de credință» [illegible] apostolic, adică în [illegible] normală a Bisericii nu [illegible] (magisterium).

Într-un mod harismatic, autoritatea s-a manifestat mai cu seamă în procesul de apărare a doctrinei credinței ortodoxe împotriva ereziilor. Potrivit [illegible] scolastice s-a făcut o separare între «Ecclesia discens», adică ierarhia bisericească, și «Ecclesia docens», adică poporul credincios peste care ar exista un magisterium infailibil care judecă raportul dintre depozitul apostolic și doctrina formală a Bisericii. Potrivit gîndirii ortodoxe însă, orice autoritate are un caracter harismatic, [illegible] și conciliar, de aceea natura autorității învățătoare trebuie să fie înțeleasă în sensul că privilegiul harismatic al posedării adevărului și al infailibilității în materie de credință (v. INFAILIBILITATE) aparține Bisericii care, în Duhul Sfînt, este «stîlpul și temelia adevărului» (I Tim 3, 15). Autoritatea bisericească în sine nu este sursa de adevăr și ea nu poate substitui Biserica. Numai Duhul Sfînt este cel care dă puterea de a vorbi cu *autoritate* (Lc 12, 11). De asemenea, Ortodoxia nu cunoaște o instanță infailibilă neconciliară, sau un criteriu legal extern de a defini adevărul credinței. În ce privește exercitarea *autorității* în legătură cu dogmele de credință, cu alte cuvinte interpretarea autentică a Tradiției, aceasta are un caracter conciliar. Desigur, ca succesor al apostolilor, episcopul este «purtătorul de cuvînt al adevărului» (Sfîntul Atanasie). El deține slujirea episcopală și, în virtutea hirotoniei [illegible] succesiune apostolică, el are facultatea de a propune articolele de credință și de a interpreta corect doctrina pentru comunitatea sa. În acest sens, episcopatul sau colegiul episcopilor are *autoritatea* formală de a învăța, de a apăra și [illegible] doctrina oficială a Bisericii. Subscrierea prin semnătură proprie a actelor sinodale este obligatorie. Pe de altă parte, există facultatea harismatică a poporului credincios care se exercită în actul de «receptare» a doctrinei propuse sau formulate. Numai conștiința totală a corpului bisericesc («sensus Ecclesiae», «sensus fidelium», «consensus [illegible]») poate confirma, prin receptare tacită, autenticitatea hotărîrilor episcopilor, [illegible] și conștiința acestora cu credința dată sfinților, odată pentru totdeauna (Iuda 1, 3). Căci, în Tainele de [illegible] credinciosul a primit harisma de a distinge poruncile și învățăturile [illegible]. Capacitatea poporului credincios de a discerne adevărul, care este însăși esența credinței, și de a examina dacă deciziile sinodului episcopilor sînt consistente cu Sfînta Scriptură și Tradiție, e deci de natură harismatică. Tocmai de aceea *autoritatea* învățătoare se exercită numai în mod colegial și conciliar. Apostolul Pavel, care amintește creștinilor din Roma că «nu există stăpînire care să nu vină de la Dumnezeu» (Rom 13, 1), înțelege *autoritatea* sa apostolică în sens de răspundere pastorală: «Nu doar că avem stăpînire peste credința voastră, dar sîntem împreună-lucrători ai bucuriei voastre» (II Cor 1, 24).

Iisus Hristos are vorbea și lucra cu puterea lui Dumnezeu (Mc 1, 27), având deci autoritatea de a porunci [illegible] demonilor și de a cere să fie [illegible] de orice stăpânire [illegible] 4 [illegible] mai presus de orice [illegible] Iisus [illegible] mult de [illegible] [illegible] Tu [illegible] (In 21, 15)

Bibliografie: Basile Krivochéine, *Autorité et Saint Esprit*, în «Messager de l'Exarchat du Patriarche Russe en Europe» [illegible] 1969 [illegible] *of the Ecumenical Council* [illegible] *totale a autorității* în «Studii» 23 (1978), nr. 1, p. 6—14; D. [illegible] *Autoritatea* [illegible] XIII (1961), nr. 4, p. 556—563; N. [illegible] *autoritatea* [illegible] *duhovnicească*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei» XXXIII (1957), nr. 3—4, p. 173—[illegible]

AUTORITATE [illegible] [illegible] romane, Biserica [illegible] pentru [illegible] de [illegible] respect [illegible] pentru [illegible] între creștini [illegible] [illegible] după Axiom) Atitudinea creștinilor față de *autoritatea civilă* se întemeiază pe învățătura și exemplul lui Iisus Hristos care [illegible] coaliția dintre [illegible] împotriva sa (Fapte 4, 27), a recunoscut rolul [illegible] al acestei *autorități*. Iisus nu a identificat ordinea Cezarului cu voința lui Dumnezeu, nici puterea omenească cu puterea lui Dumnezeu, nici statul cu împărăția lui Dumnezeu. El a combătut mesianismul naționalist și poate din această cauză nu a atribuit nici o funcție religioasă, mesianică orânduirii politice. Cu toate acestea El a recunoscut structura *autorității civile* și loialitatea civică a acesteia: «Dați deci Cezarului cele ce sunt ale Cezarului, și lui Dumnezeu, cele ce sunt ale lui Dumnezeu» (Matei 22, 21).

Creștinii nu au negat [illegible] *autoritatea civilă*. Apostolii [illegible] acceptă funcția statului, respectă *autoritatea* acestuia și chiar fac apel la protecția legilor romane. *Autonomia puterii civile* este [illegible] (cf. Romani 13, 1—7), dar nu este absolută. Stăpânilor, dați slugilor [illegible] ceea ce este drept și echitabil, știind că și voi aveți stăpân în ceruri (Col 4, 1). A asculta de Cezar și a te supune stăpânirilor [illegible] [illegible] autoritățile politice sunt [illegible] Statul are un rol pozitiv, dar el nu trebuie să exploateze [illegible] [illegible] negative [illegible] Iisus nu vrea să [illegible] pe [illegible] [illegible] prezentă și [illegible] [illegible] El vrea să schimbe [illegible] raporturile dintre Cezar și [illegible] și [illegible] printr-o mișcare de rezistență, ci printr-o nouă calitate a comuniunii poporului cu Dumnezeu.

Slujirea celor ce dețin autoritatea nu înseamnă dominare, ci răspundere pentru binele comun. Biserica aduce euharistie-mulțumire pentru aceasta: «Vă îndemn deci să faceți cereri, rugăciuni, mijlociri, mulțumiri (euharistii) pentru toți oamenii, pentru conducători și pentru toți care sunt în înalte dregătorii» (I Tim 2, 1—2). Vorbind de «buna conduită» a creștinilor, apostolul Petru spune: «Fiți supuși oricărei

stăpînirii omenești pentru Domnul: atît împăratului ca înalt stăpînitor, cît și dregătorilor, ca unii care sînt trimiși de el să pedepsească pe făcătorii de rele și să laude pe cei ce fac bine» (I Petru 2, 13—14).

Biserica nu impune un anumit regim politic sau sistem economic ca fiind de inspirație biblică. Rolul ei nu este acela de a propune ordine [illegible] politice specific creștine. Ea nu trebuie să fie interesată vreodată de dorința de prestigiu și de putere. Comunitatea umană are libertatea [illegible] și responsabilitatea [illegible] organizare [illegible]. Totuși, Biserica ține ca în orice formă de societate umană să fie [illegible] imperativele biblice și valorile evanghelice.

«Căci erați ca niște oi rătăcite, dar v-ați întors acum la Păstorul vostru și la păzitorul sufletelor voastre» (I Petru 2, 25). Evanghelistul Marcu scrie, desigur [illegible] apostolilor, că Iisus a văzut mulțime mare și I s-a făcut milă de ei, că erau ca oile fără păstor și a început să-i învețe multe» (Marcu 6, 34). Iisus își dă seama că poporul [illegible] are des [illegible] o stare locală [illegible] evitase starea de anarhie. [illegible] nu i se poate cere mai mult, pentru că nu poate să dea mai mult sau altceva. Acest șef [illegible] nu poate să ofere alte valori. De aici întrebarea: ce este mai important în existența oamenilor, în ierarhia valorilor: credința religioasă sau politicul? Oare un conducător politic [illegible] poate să înlocuiască pe Iisus?

AVVA — părinte, tată, în limba pe care a vorbit-o Iisus. Folosit de Iisus în rugăciunea Sa: «Părintele Meu, de este cu putință să treacă de la Mine cupa aceasta» (Matei 26, 39; Marcu 14, 36). După exemplul Său, rugăciunea creștinilor începe cu invocarea lui [illegible] «Avva, părinte» (Gal. 4, 6; Rom. 8, 15).

AXIOS [gr., lat. dignus = vrednic (In 1, 27)] - aclamație liturgică a comunității, în timpul [illegible] de [illegible] Clement Romanul [illegible] (Clement, *Epistola către Corinteni*, 44, trad. cit., p. 44). *Axios* indică nu numai [illegible] aprobarea de către comunitate a noului ei păstor, ci are sens și de [illegible] pentru cel nou hirotonit: «Să fie vrednic».

AZIMA [gr. [illegible], lat. azyma [illegible]] [illegible] Euharistie este menționată de patriarhul Mihail Cerularie al Constantinopolului [illegible] la [illegible] între Occident și Orient (s. XI), latinii care [illegible] Biserica [illegible] *azima* ca pîine euharistică, argumentînd că aceasta [illegible] (Ieș. 12, 15—18; Deut. 16, 4, 8; Mt. 26, 17) la instituirea Euharistiei (Mc 14, 22; I Cor. 11, 23), Hristos a luat [illegible] apos[illegible] [illegible] *azima* (Fapte 2, 42) [illegible] moartea [illegible] viața [illegible] reprezintă [illegible] în trup, [illegible] elementul incoruptibil (In 6, 33, 48, 51) [illegible] sensul Cinei de pe urmă, care ar fi fost o simplă cină pascală, și nu instituirea Tainei Noului Testament, Euharistia; folosirea azimei indică o anumită teologie euharistică apuseană.

În [illegible] Bisericii Armene [illegible] nedospită [illegible] bizantini (în special Nichita Stithatul — 1005—10[illegible]) [illegible] Hristos [illegible] Hristos, ca om, a avut suflet. Într-adevăr, un decret al sinodului de la Florenţa [illegible] de [illegible] şi [illegible] fie dospită [illegible] omenească [illegible] lui Iisus Hristos. Pîinea obişnuită, dospită, este un tip al firii umane şi ea arată [illegible] Hristos cu umanitatea noastră.

Într-o scrisoare, [illegible] (1053) prezentat de [illegible] nată astfel:

«Oricine spune că Domnul Iisus Hristos la Cina cea de Taină a luat pîine nedospită, ca aceea a evreilor, şi nu pîine frămîntată cu aluat, să fie îndepărtat şi să fie anatema ca unul ce susţine concepţii ale evreilor şi ale lui Apolinarie aducînd învăţăturile armenilor în Biserica noastră» (Pidalionul, trad. cit., p. 14).

B

BIBLIA [de la cuvîntul de origine grecesc biblion, care înseamnă carte, la plural biblia] constituie colecţia de cărţi pe care Biserica le acceptă şi le venerează ca Sfînta Scriptură (*di ta hagia*), pe motiv că au fost scrise sub inspiraţia Duhului Sfînt, cuvîntul lui Dumnezeu, prin şi pentru cei ce formează poporul Său.

Ea se compune din două părţi: Cărţile sfinte ale evreilor, denumite Vechiul *Testament*, deoarece conţin cel dintîi legămînt pe care Dumnezeu l-a făcut cu poporul evreu (v. VECHIUL TESTAMENT). Cărţile scrise de primii creştini despre întemeietorul religiei lor şi despre viaţa celor dintîi comunităţi creştine, numite *Noul Testament*, deoarece conţin legămîntul încheiat de Dumnezeu în Iisus Hristos cu toţi oamenii. Biblia sau Sfînta Scriptură înseamnă deci totalitatea cărţilor Vechiului Testament (39 de scrieri canonice) şi ale Noului Testament (27 de scrieri) pe care Biserica le-a adunat şi selecţionat ca fiind produse sub inspiraţia Duhului Sfînt şi cuprinzînd cuvîntul sau revelaţia lui Dumnezeu dată prin prooroci şi prin Iisus Hristos şi transmisă de apostoli. De la începutul ei Biserica a recunoscut Noul Testament ca fiind conţinutul şi criteriul tradiţiei apostolice a Evangheliei (In 20, 30-31), sursă a doctrinei şi a eticii sale teologice şi a practicii sale liturgice (I Tim 4, 13). În acelaşi timp, Biserica a [illegible] integral ideea revelaţiei [illegible] de la Facere la Apocalipsă şi, în special, [illegible] Vechiul şi Noul Testament [illegible] se referă [illegible] Augustin [illegible] spune că Noul Testament se ascunde în cel Vechi».

Vechiul Testament [illegible] fie citit [illegible] creştini [illegible] Matei [illegible] Evanghelia [illegible] lui [illegible] Vechiului Testament [illegible] de alt[illegible] adevărul [illegible] religios [illegible] Ta este [illegible] adevărul (Ps 118, 142) [illegible] şi de [illegible] şi raporturi [illegible] popor, de aceea, Puneţi aceste cuvinte ale Mele în inima voastră şi în sufletul vostru, legaţi-le [illegible] la mîna voastră şi să le aveţi ca [illegible] pe frunte [illegible] (Deut 11, 18). Iisus Hristos [illegible] cunoaşte valoarea profetică şi pedagogică a Vechiului Testament, Legea lui Moise, proorocii şi psalmii (Lc 24, 44) pe care le citează [illegible] interpretează în sens mesianic. Şi începînd de la Moise şi de la toţi proorocii le-a tîlcuit lor [illegible] toate Scripturile cele despre El (Lc 24, 27). El este interpretul autentic al Vechiului Testament. «În

acest[illegible] două porunci se cuprind toată [illegible] (Mt 22, 40). [illegible] Apostolul [illegible] interpretează [illegible] deschizând [illegible] gura sa şi [illegible] de la scriptura aceasta, i-a binevestit pe Iisus (Fapte 8, 35).

Autoritatea religioasă a *Bibliei* [illegible] este [illegible] tul lui Dumnezeu (Lc 5, 1), de re- [illegible] în [illegible] Sfânt, Ca [illegible] (II Pt 1, 20–21) [illegible] Care a [illegible] scriere [illegible] (I [illegible] 3, 14–16) [illegible] Duhul Sfânt, [illegible] este [illegible] care menţine vie în memoria po- [illegible] Dumnezeu [illegible] istoria [illegible] este Iisus [illegible] Duhul Sfânt [illegible] Mesia [illegible] spre [illegible] (In 14, 26 [illegible]) [illegible] Biserica [illegible] pentru [illegible] Biserica [illegible] despre [illegible] Antiohia [illegible] Clement [illegible] Alexandria [illegible] Origen, Augustin, Ioan Hrisostom [illegible] prin [illegible] Duhul Sfânt [illegible] Atât [illegible] deosebire între inspiraţie şi [illegible] sau asistenţă [illegible] ferire de [illegible] Dionisie de Alexandria şi Ieronim susţin că partea istorică a *Bibliei* a fost scrisă sub asistenţa Duhului Sfânt. De pildă, Moise [illegible] eşte [illegible] descrieri pentru a reda [illegible] (Ies 20, 12–17 şi Deut 5, [illegible] 21). Autorul biblic [illegible] narativ imens [illegible] organizează şi [illegible] repro- [illegible] efortul său propriu şi du- [illegible] său personal (II Mac 2, 25–27 şi 15, 38–40).

Biblia conţine de fapt o mare varietate de scrieri de diverse va- lori spirituale, [illegible] de a [illegible] semnătate pentru Revelaţie. Texte dogmatice şi profetice [illegible] descrieri istorice, cronologii, [illegible] [illegible] este o carte religioasă [illegible] adevărul lui Dumnezeu despre creaţie, fără să fie o carte de ştiin- ţă, de cosmologie, [illegible] sau is- torie.

Biserica este cea care a înregis- [illegible] Vechiul Testament şi [illegible] Noul Testament [illegible] Noului Tes- tament [illegible] 27 [illegible] al VI-lea [illegible] Clement Romanul [illegible] (canonul 32), de sfinţii Atanasie, Grigorie Teologul [illegible] *Despre credinţa ortodoxă*, cartea IV, cap. XVII [illegible] Sfântul Atanasie [illegible] p. 768–770), împarte cărţile Ve- chiului Testament [illegible] canonice, 22 de [illegible] şi necanonice [illegible] Cărţile canonice ale Vechiului Tes- tament sunt: Facerea, Ieşirea, Levi- ticul, Numerii, Deuteronomul, Iosua, Judecătorii, Rut, I Regi, II Regi, III Regi, IV Regi, I Paralipomena (I Cronici), II Paralipomena (II Cro- nici), I Ezdra [illegible] II Ezdra [illegible] II Ezdra [illegible] Neemia [illegible] II Ezdra), Estera, Iov, Psal- mii, Proverbele lui Solomon, Eclesi- astul, Cântarea Cântărilor, Isaia, Ieremia, Iezechiel, Daniel [illegible]

rile lui Ieremia, Osea, Amos, Miheia, Ioil, Avdie, Iona, Naum, Avacum, Sofonie, Agheu, Zaharia, Maleahi.

Cărțile *anaghinoskomena* [illegible] și folositoare de citit (denumite în sec. al XVI-lea, în Occident deuterocanonice, deoarece admiterea lor în canon de către Biserica Apuseană, alături de cărțile protocanonice, a fost pusă în discuție) se găsesc [illegible] canonul [illegible] vechi [illegible] (canonul lui Atanasie) și sînt [illegible] Tobit, III Ezdra (= Ezra în Septuaginta), Baruh, Epistola lui Ieremia, [illegible] Solomon, Înțelepciunea lui Sirah, I Macabei, II Macabei, III Macabei. Canonul Bisericii romano-catolice nu cuprinde III Ezdra și III Macabei.

Biblia în limba română, ediția [illegible] și unele fragmente necanonice (Cîntarea celor trei tineri, Istoria Suzanei, Istoria [illegible] și a lui Bel, Rugăciunea lui Manase).

În primele secole s-au cercetat o serie de cărți apocrife sau neautentice, foarte apreciate de creștini, dar pe care Biserica, în cele din urmă, nu le-a acceptat în canonul Noului Testament. Apocalipsa însăși a fost acceptată în canon cu ezitare. Canonul 85 apostolic nu menționează Apocalipsa, în schimb recomandă cele două epistole către corinteni ale lui Clement Romanul și Didahia apostolică (respinsă apoi de sinodul VI ecumenic, can. 2, pe considerentul că era folosită de unii eretici). De asemenea, sinodul din Laodiceea (can. 60) și Chiril de Ierusalim. Este acceptată de Atanasie, care menționează și «Păstorul» lui Herma (ca și Maxim Mărturisitorul), de sinodul din Cartagina (can. 30), care recomandă în același timp Viețile Sfinților (can. 54), și de Dionisie Areopagitul. Sub influența școlilor catehetice din Siria și Palestina, Apocalipsa nu este folosită în lecturile liturgice. Totuși școala alexandrină a impus-o în canon.

Raportul dintre *Biblie* și Tradiție (v. TRADIȚIE) este exprimat de Vasile cel Mare în afirmația că amîndouă au aceeași valoare pentru credință (*Despre Duhul Sfînt* 27, 2). *Biblia* s-a format, se păstrează, se citește, se interpretează în contextul istoric al experienței Bisericii (Mc. 8, 18). **Ea este criteriul adevărului Tradiției. Referința** la Sfînta Scriptură este fundamentală pentru credință: «Cercetați Scripturile, căci voi socotiți că în **ele aveți viață veșnică. Și acelea sînt care mărturisesc despre** Mine» (In 5, 39). Justin Martirul arată că învățătura (didahia) *divină* este obligatorie pentru credință. Tertulian (cca 155–240) numește cărțile sacre instrument de [illegible], în sensul că doctrina creștină provine din însăși învățătura biblică, cu care este identică (*De praescriptione haereticorum* XXXVIII, 1, trad. cit., p. 140). Chiril al Ierusalimului o recomandă catehumenilor, iar Ioan Hrisostom susține că la originea tuturor relelor stă necunoașterea Sfintei Scripturi (Omilia a 9-a la Coloseni). După Sf. Vasile cel Mare, pentru Ortodocși «arbitru e Scriptura cea insuflată de Duhul Sfînt, de aceea dogmele sînt de acord cu cuvintele Scripturii» (Epistola 189, III, trad. rom., p. 385).

În mărturisirea sa de credință (1672) Dositei scrie: «după cum Scriptura este numită cuvîntul Duhului Sfînt, grăit prin Apostoli și Profeți, tot așa Biserica este învățată de Duhul Sfînt prin mijlocirea Sfinților Părinți și Învățători». Biserica, luminată de învățătura Du-

[illegible] Sfînt este infailibilă, de aceea creştinii pot avea ca învăţător de [illegible], fie Biserica (De[illegible] [illegible] Alexe, Homiakov [illegible] [illegible] recunoscută de [illegible] caracter de Scriere Sfîntă, deoarece Biserica este [illegible]. Desigur, nu în sensul că este [illegible], pentru că Biserica nu dă o nouă revelaţie.

Canonul 19 al Sinodului VI ecumenic prevede [illegible] pentru episcopi şi preoţi de a învăţa Biblia [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (Laodiceea) [illegible] şi an 14 [illegible] [illegible] întreaga liturghie, în chip special [illegible] parte este o dovadă [illegible] pe care Ortodoxia o dă [illegible] toate [illegible] citirea şi meditarea [illegible] biblice sînt necesare şi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (Fapte 17, 11; Evr. 4, 12), totuşi [illegible] poate fi interpretată şi [illegible] în mod autonom, deoarece [illegible] este partea scrisă a Tradiţiei [illegible] care este nu numai [illegible] exegeza biblică [illegible] autoritate teologică. Folosirea textelor biblice [illegible] suport pentru o opinie sau convingere nu garantează [illegible] necesar, ca [illegible] [illegible]. În controversa [illegible] Arie, Atanasie a arătat că nu [illegible] terminologia [illegible] [illegible] sensul teologic [illegible] [illegible] textele biblice. De aceea, el recurge la o terminologie din afara de Biblie (homoousios) pentru a explica sensul unui text biblic.

Ortodoxia a preferat versiunea greacă a Vechiului Testament Septuaginta, alcătuită pe timpul Macabeilor, sub Ptolomeu Philadelphus, cca 230 î.d.Hr., pe care au folosit-o apostolii cu toate că versiunea [illegible] (folosită de Vasile cel Mare în «Hexaimeron») este mai [illegible].

BIBLIA — *Cărţi înscrise în canonul Scripturii creştine după* Sf. Ioan Damaschin (650–753), în *Doctrina Ortodoxă*, IV, 17:

VECHIUL TESTAMENT

Geneza	Isaia
Exodul	Ieremia
Leviticul	Iezechiel
Numeri	Daniel
Deuteronom	Osea
Iosua	Amos
Judecători	Miheia
Ruth	Ioil
1 Regi	Avdie
2 Regi	Iona
3 Regi	Naum
4 Regi	Avacum
1 Paralipomena	Sofonie
2 Paralipomena	Aghеu
Iov	Zaharia
Psalmii	Maleahi
Proverbele lui Solomon	1 Ezdra
Ecclesiastul	2 Ezdra
Cîntarea Cîntărilor	Esther

Cărţi elevate şi bune de citit, dar nu enumerate în canon: Înţelepciunea lui Solomon (Panaretos) şi Înţelepciunea lui Isus, fiul lui Sirah.

NOUL TESTAMENT

Matei	Faptele Apostolilor
Marcu	Romani
Luca	1 Corinteni
Ioan	2 Corinteni

Coloseni [illegible]
Elesenl [illegible]
F[illegible]
Coloseni
1 Tesaloniceni
2 Tesaloniceni
1 Timotei
2 Timotei
Tit
Filimon
Evrei
Iacov
1 Petru
2 Petru
1 Ioan
2 Ioan
3 Ioan
Apocalipsa
Canoanele Sfinților Apostoli transmise de [illegible]

Bibliografie: Tertulian, *Contra ereticilor* XXXVIII 1—10; Basilios Vel-tas, *D[illegible] autorität der Bibel nach der Lehre der Orthodoxe Kirche*, în vol. Aus der Neu[illegible] Th[illegible] D Savran[illegible] Augustin Verlag Würzburg, 1961, p. 18—33. Pentru listele menționate ale cărților canonice, vezi Pidalionul, ed. și trad. cit. p. 145—150 (canonul 85 apostolic), p. 483—488, p. 576, 623, 768—770, 883; [illegible] Br[illegible] *Scriptură și tradiție*, în «Studii Teologice», XXII (1970), nr. 5—6, p. 384—405; Mircea Chialda, *Cărțile anaghi[illegible]* *ale Vechiului Testament în Biserica Ortodoxă*, în «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 4, p. 480—530; Vasile Mihoc, *Canonul și inspirația Sfintei Scripturi văzute* din punct de vedere ortodox, «Ortodoxia» XI (1989) nr. 3, p. 20—30; Nicolae Șerbănescu, *Sfânta Scriptură tâlmăcită în limba română* în «Biserica Ortodoxă Română» CVII (1989), nr. 3—4, p. 41—78; Mircea Basarab, *Aspecte din istoria interpretării Sfintei Scripturi*, în «Ortodoxia», XLI (1989), nr. 4, p. 83—105; Alfred Rahlfs, *History of Septuagint Text*, în «Vechiul Testament» (grec), Apostoliki Diaconia, Atena, 1981

BINE [lat. bene, gr. agaton]: este o valoare și o noțiune religioasă și [illegible] are numai o calificare morală. În Facere (3, 2[illegible]) se vorbește de cunoașterea *binelui* de către om, care este o experiere conștientă a lui Dumnezeu [illegible] Sale de [illegible]. *Binele* nu este o simplă calitate etică sau aptitudine morală, [illegible] un reflex al [illegible], o [illegible] de Dumnezeu, o lucrare [illegible] care vine [illegible] *Binele* [illegible], suprem, care este Dumnezeu (C[illegible] Catafygiota, *Despre viața contemplativă*, [illegible] Filoc. rom. vol. 8 p. 4[illegible]). *Binele* [illegible] *Calea*, [illegible] este credința [illegible] Evangheliei [illegible] (Rom. 15, 14) [illegible] fi[illegible] divine și [illegible] preluarea [illegible] Dumnezeu [illegible] 2, 20 [illegible] de aproapele [illegible] central [illegible] este [illegible] toate virtuțile [illegible] în Hristos, este armonia deplină dintre frumos și *bine*, dintre credință și *bine*: «Căci credința este [illegible] *bine* [illegible] este credința [illegible] (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 55, scolia 13, în Filoc. rom., vol. 3, p. 277).

BINECUVÂNTĂRI [illegible] pentru binefacerile [illegible] mitere a acestor binefaceri Dumnezeu este [illegible] *cuvântarea* (Apoc. 5, 1), adică recunoștință [illegible] primește binecuvântare de la El. „E[illegible]

[illegible] E ne-a binecuvîntat mai [illegible] Hristos (Gal. 3, 14) [illegible] «Binecuvîntat fie Dumnezeu [illegible] Domnului nostru Iisus Hristos, Cel ce întru Hristos ne-a binecuvîntat pe noi, cu binecuvîntare [illegible] (Efes. 1, 3). [illegible] binecuvînta înseamnă a invoca harul lui Dumnezeu a[illegible] Iisus a binecuvîntat pîinile pentru mulţimea (Matei 14, 19) [illegible] pentru Apos[illegible] (Matei [illegible]) [illegible] (Luca [illegible]) [illegible] credincioşi [illegible] binecuvintează [illegible] mîna sau cu crucea, invocînd o[illegible] [illegible] Creştinii [illegible] semnul [illegible] sau pe alţii.

BISERICA [gr. ekklesia de la kaleo, lat. ecclesia = comunitatea celor chemaţi] Noul Testament [illegible] I Pt. 2, 10; «trupul lui Hristos» — Rom. 12, 4; I Cor. 12, 13, 27; «templu [illegible] Dumnezeu» — I Tim. 3, 15; Ef. 2, 19; I Cor. 3, 16; «preoţie împărătească» — I Pt. 2, 9; «mireasa lui Hristos» — Apoc. 21, 2 [illegible] Hristos se exprimă [illegible] între Hristos şi [illegible] Hristos este [illegible] după învierea Sa [illegible] Biserica, pe [illegible] (Fapte 20, 28) şi a înălţa-t-o în umanitatea Sa, la dreapta Tatălui restaurînd întreaga creaţie (Col. 1, 18–19). *Biserica* reprezintă astfel [illegible] semnul sau sacramentul umanităţii răscumpărate (Ef. 1, 23), care [illegible] este din puterea lui Hristos cel înviat şi aşteaptă a doua Sa venire. Din această perspectivă hristologică, *Biserica* [illegible] lui Hristos [illegible] (Ef. 5, 23–27). [illegible] Hristos şi *Biserica* [illegible] Hristos şi *Biserica* sînt «concorporali şi consangvini». *Biserica* nu [illegible] Hristos, [illegible] Hristos nu poate fi [illegible] (Efes. 1?, 12) [illegible] «sfîntă şi fără de prihană».

Alături [illegible] *Biserica* lui Dumnezeu [illegible] (I Cor. [illegible] 2, 2; 11, 16, 22) [illegible] Duhul Sfînt [illegible] Dumnezeu [illegible] Sfintei Treimi [illegible] a fost [illegible] a neamurilor, iar acum la un [illegible] Duh, a unuia din Treimea cea nedespărţită» (Pavecerniţa, Luni după Rusalii, în *Penticostar*, ed. 1973, p. 370). De asemenea [illegible] eclezologii [illegible] răsăriteni preferă [illegible] termenul [illegible] Apostolul Ioan în Apocalipsă [illegible] *Biserica* este o manifestare a creaţiei noi, un simbol al [illegible] ce se pogoară din cer [illegible] de la Dumnezeu, o realitate nouă

care nu se poate expica perfect prin [illegible] există în lume: «Am văzut cetate [illegible] din cer de la Dumnezeu, gătită ca [illegible] rele ei... Iată, cortul lui Dumnezeu cu oamenii. El va sălăşlui cu ei şi vor fi poporul Lui, iar El va fi Dumnezeu care este cu ei» (Apoc. 21, 2—3).

Totuşi aceasta nu înseamnă că [illegible] *Biserica* [illegible] în Apocalipsă găsim mărturie în acest sens: «Iar zidul cetăţii avea [illegible] (Apoc. 21, 14). *Biserica* este deci o realitate unică, un organism «teandric», însă cu dublă dimensiune divino-umană, văzută-nevăzută, [illegible] poate [illegible] perfect aşa cum ea este, în termenii de care [illegible] (*Stromata* a IV-a, [illegible] p. 285). Această analogie este comu[illegible] *Scrierilor areopagitice* (sec. 5—6).

[illegible] *Biserica* este «casa» sau «templul» [illegible] [illegible] la Cincizecime (Fapte 2, 1; 2, 42). Duhul Sfînt este «martorul» [illegible] Iisus Hristos (In 15, 26); de aceea, *Biserica* nu poate [illegible] pe Hristos decît în şi prin Duhul Sfînt (I Cor. 12, 3), Care este principiul existenţei şi vitaiităţii ei (Fapte 9, 31), împărţind [illegible] cum voieşte, harismele Sale (I Cor. 12, 11).

Biserica are şi o dimensiune eshatologică (Mt. 25, 1; Mc. 2, 1; Apoc. 21, 2) [illegible] de creştini într-un loc dat, adică *Biserica* pămîntească (II Tim. 4, 8), este nedespărţită de *Biserica* cerească sau comuniunea sfinţilor, fiind astfel un semn profetic al Împărăţiei [illegible] în Vechiul Testament de către poporul Israel [illegible] veşnică ce se va întinde pe tot pămîntul (Is. 2, 2; Ier. 31, 31). Ea este chemată să cuprindă întreaga creaţie, toate popoarele şi veacurile (Mt. [illegible] 1, 8).

În ce priveşte organizarea, con[illegible] apostolic unic. În Noul Testament s-au păstrat descrieri ale unor co[illegible] munitatea din Ierusalim, a cărei [illegible] 16; 10, 48; 19, 5; 12, 16), prezenţa unui păstor în continuitate cu A[illegible] slujirii (Fapte 4, 32—35; In 17, 20—23; Evr. 10, 20—25; I Cor. 14, 2—40). Principiul de organizare a fost dat de Iisus Hristos care a constituit grupul celor 12 apostoli, cărora le-a dat puterea Duhului Sfînt (Mt. 18, 18; In 20, 30), ca o imagine a *Bisericii*. *Biserica* se manifestă în istorie după modelul colegiului apostolic care are în centru pe Iisus Hristos. «Hristos şi apostolii» continuă în structura *Bisericii* post-apostolice [illegible] prezbiterii şi *Biserica»*, sau

apostolii, preoţii şi fraţii» (Fapte 15, 4—6) sau «episcop şi preoţi» şi «episcopi şi diaconi» (Tit 1, 5; Filipeni 1, 1). Pe temeiul acestui principiu, organizarea Bisericii [illegible] universalitatea şi apostolicitatea.

Bibliografie: Nicolas Afanassieff, *L'Église du Saint-Esprit*, Paris, Cerf, 1975; Jean Zizioulas, *L'être ecclésial*, Genève, Labor et Fides, 1981; K. L. Schmidt, *Ekklesia*, art. în Dicţioner Kittel, vol. III, ed. şi trad. cit., p. 501—536; Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, EIB, Bucureşti, 1978, vol. 2, p. 195—301; Georges Florovsky, *Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox View*, Nordland, Belmont, Mass., 1972, vol. 1; Dorel Pogan, *Constituţia teandrică a Bisericii*, în «Ortodoxia», nr. 1—2, 1987; Paul Evdokimov, *Les courants principaux de l'ecclésiologie orthodoxe au 19-e siècle*, în «Eastern Churches Review», 10 (1978), p. 26—42; Maxim [illegible], *Mystère d'Israël — Mystère de l'Église. Les deux faces d'un même mystère*, în «Irenikon», 4/1987, p. 471—482; Mgr. Jean Zizioulas, *Le Mystère de l'Église dans la tradition Orthodoxe*, în «Irenikon», 3/1987, p. 322—33[illegible]; Olivier Clément, *L'ecclésiologie orthodoxe comme ecclésiologie de communion*, în «Contacts», nr. 61/1968, p. 10—36; N. Chiţescu, *Trupul Tainic al Domnului*, în Biserica Ortodoxă Română LX (1942), nr. 7—8.

BISERICA — atribute: «Credem întru una, sfîntă, sobornicească şi apostolică Biserică». La singular, Biserica este totalitatea celor ce mărturisesc cu Apostolul Petru: «Tu eşti Hristosul, Fiul lui Dumnezeu celui viu» (Matei 16, 16). Iisus a precizat că pe această piatră a mărturisirii va zidi Biserica Sa. Cei care s-au convertit la Hristos, s-au botezat în numele Treimii şi urmează pe Iisus în sînul [illegible] comunităţii ucenicilor. Creată de voinţa Tatălui prin întruparea Cuvîntului lui Dumnezeu şi [illegible] prin moartea şi învierea Fiului, Biserica sau poporul Noului Testament este binecuvîntată de Dumnezeu [illegible] este [illegible] Duhului lui Dumnezeu.

În acest sens, există o singură Biserică sau un singur popor deoarece există un singur Domn, o singură credinţă, un botez (Efeseni 4, 5). Iisus este capul Bisericii, căci Biserica este trupul Său (Coloseni 1, 18), iar creştinii sînt membre ale trupului (Romani 12, 5). [illegible] Bisericii vine din faptul că Iisus S-a răstignit şi S-a [illegible] jertfa [illegible] pentru toţi oamenii (Evrei [illegible] 12; Romani 6, 10).

La plural, bisericile [illegible] le creştinilor într-un anumit loc pentru [illegible] istoria lui Iisus şi a celebra Euharistia [illegible] în zi de duminică. [illegible] Apostolul Pavel [illegible] «Biserica lui Dumnezeu [illegible] în Corint» (I Corinteni 1, 2) [illegible] «Biserica ce se adună la Priscila şi Acvila» (Romani 16, 5).

În timpul lui Iisus, evreii se [illegible] pentru [illegible] în ziua de [illegible] Iisus şi Apostolii [illegible] în sinagogă [illegible] citesc şi interpretează Scriptura (Luca 4, 15—16; Fapte 13, 15). Creştinii schimbă ziua de repaus în zi de Duminică [illegible] învierii Domnului, a Paştelui: «Aceasta să faceţi spre pomenirea Mea» (I Corinteni 11, 24, 25; Luca 22, 19). În anul 321 împăratul Constantin declară duminica — ziua Domnului

— ca zi de cult pentru creştini şi z... ce ... oficial pentru toţi

Biserica este „sfîntă", adică aleasă şi rezervată lui Dumnezeu, cu ... fără de păcat. Ea este locul ... se manifestă slava lui Dumnezeu ... se descoperă Dumnezeu aşa cum este El. Toţi membrii Bisericii se numesc sfinţi în sensul ... toţi cei botezaţi şi unşi prin Botez ... şi participă la viaţa ... Hristos cel ... Sfînt. ... creştini botezaţi au ... excepţionale ... în faţa ... persecu... Martirii sînt sărbătoriţi ... Există creştini ... sfinţi ... pentru ... Aci nu ... merite ... şi ... Hristos Sfînta Scriptură ... Dumnezeu ...

Biserica este ... apare ... vede ... Mesia ... pe care L ... ... slujitorul Său (Luca 7, 1—10) ... de Israel ... vrednic ... (Luca 7, 6).

Cine are dreptul să intre în Biserică? Apostolii au dezlătut aceastǎ problemă chiar de la început şi au admis ca păgânii ... intra în Biserică fără alte con... decît cre... dinţa în moartea şi învierea lui Hristos şi Botezul. Nu este deci necesar ca creştinii să ... israelit (prin ritualul ...) ca să beneficieze de harul lui Dumnezeu (Fapte 11, 1—18). Intrarea în Biserică nu se ... merite personale ... care se face prin Botez în numele Treimii, spre iertarea păcatelor.

Biserica este apostolică ... Apostolilor ... ucenici ai lui Hristos ... Apostolii ... Hristos ... apostoli ... după numărul ... triburi ale poporului lui Israel ... Biserica ... noul popor ... apostol în locul lui ... (Fapte 1, 15—26) ... Levi ... Iacov ... Zevedei ... Filip şi ... Toma ... Matei ... Alfeu şi ... (Matei 10, 2—4).

În Noul Testament sînt ... Barnaba (I Corinteni ... 11, ...), Silvan şi Timotei (I Tesaloniceni ... Noul Testament ... Evanghelia ... (I Timotei 3, 2) ... prin ... invocarea Duhului Sfînt ...

funcția de episcop, păstorul unei Biserici locale și întistătătorul la celebrarea euharistiei, de prezbiteri (I Timotei 5, 17) colaborator al episcopului, și de diacon (I Timotei 3, 8) [illegible] la agape, în serviciul episcopului.

BISERICA — loc de cult. La [illegible] [illegible] psalmii 83 («Cît de [illegible] sînt locașurile Tale Doamne [illegible]»), 86 [illegible] 121 («Casa Domnului [illegible]»), 126 («De nu va zidi Domnul casa, în zadar s-au ostenit cei ce o zidesc»), 131.

Tema principală a acestor psalmi [illegible] [illegible] [illegible] este o desăvîrșire [illegible] pentru Dumnezeu, locul întîlnirii [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Biserica Sfîntului Mormînt de la Ierusalim, care prin [illegible] [illegible] [illegible] Învierea lui Hristos [illegible] [illegible] Biserica simbolizează [illegible] [illegible] Domnului [illegible] [illegible] se face duminica [illegible] învierii.

Potrivit [illegible] [illegible] Sfînta Masă reprezintă mormîntul [illegible] [illegible] [illegible] Domnului [illegible] [illegible] martiri se află la temelie [illegible] [illegible] martiri se află la [illegible] [illegible] altarului. Pe Sfînta Masă se păstrează [illegible] [illegible], Sfintele Taine, Trupul și Sîngele lui Hristos [illegible] [illegible] Împăratul tuturor. În [illegible]

Biserica, care ține locul mormîntului Domnului, se face [illegible] în Vinerea Patimilor. Orice [illegible] [illegible] este Biserica Sfîntului Mormînt, de aceea credincioșii [illegible] [illegible] la Biserică [illegible] [illegible] dreaptă spre Ierusalim.

Locașul bisericii [illegible] [illegible] [illegible] de tip bazilică longitudinală, are în general trei părți: a) pronaos (narthex) [illegible] [illegible] un vestibul rezervat odinioară catehumenilor și [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] la vecernie. Pe bolta [illegible] [illegible], dacă există, se pictează Maica Domnului [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. În pronaos se păstrează cristelnița sau cuva în care se face botezul copiilor.

b) Naosul constituie partea centrală a Bisericii, [illegible] [illegible] una sau mai multe [illegible] [illegible] [illegible] Pe bolta turlei [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] icoana lui Hristos Pantocratorul [illegible] în partea dreaptă [illegible] episcop [illegible] început în centrul naosului și [illegible] în altar [illegible] [illegible] [illegible]. Naosul este separat de altar prin iconostas care are trei deschideri, două la e-

rale, iar în mijloc, ușile împărătești. Înaintea iconostasului, în forma de semicerc, se află o parte mai ridicată numită *soleea*, o reminiscență de la bazilicile seculare.

c) *Altarul* este rezervat slujitorilor având în centrul său Sfînta Masă — jertfelnicul: o dală în forma pătrată, simbolizînd universul [illegible] este așezată pe un cub, reprezentîndu-l pe Hristos, «[illegible] din capul unghiului», flancat de patru colonete, simbolul celor patru evangheliști. La baza Sfintei Mese se depun moaște de martiri sau sfinți. În spatele Sfintei Mese se află o cruce cu icoana lui Hristos răstignit. În absida centrală a altarului este așezat tronul arhieresc încunjurat de ambele părți de scaune pentru cinul preoților.

Pe Sfînta Masă se află antimisul, un acoperămînt pe care este imprimată scena punerii în mormînt a trupului lui Iisus de către Iosif din Arimateea. În el sînt cusute un rest de moaște, devenind astfel un jertfelnic mobil ce poate fi folosit în locuri [illegible] sfințite ca locuri de cult. Nu există practica să se [illegible] utilizeze case particulare ca locuri sfinte fără prezența unor moaște de sfînt sau de martir și fără sfin[illegible] (cf. [illegible] Canonul 91 al Sinodului din Cartagina [illegible] 419). În partea stîngă, spre nord, se află proscomidiarul, locul unde se face pregătirea darurilor pentru liturghie și consacrarea [illegible]. La sud, există diaconicul, în care se păstrează vasele, obiectele și veșmintele liturgice.

Locul de cult face parte din această teologie sau comunicare «simbolică», prin aceea că scoate în evidență analogia sau corespondența ce există între ritual, structura instituției bisericești și realitățile divine. Principiul înălțării u-nui loc de cult într-un anumit loc, al organizării spațiului liturgic, [illegible] arhitecturii și iconografiei [illegible] bisericești, toate acestea au în vedere acest fapt [illegible] întruparea [illegible] lui Dumnezeu care nu se supune [illegible] unei constrîngeri spațiale (Așa zice Domnul: «Cerul este scaunul Meu și pămîntul așternut picioarelor Mele. Ce fel de casă Îmi veți zidi și ce loc de odihnă pentru Mine?» — Isaia 66, 1), și-a făcut «cort» în mijlocul nostru, și a [illegible] printre noi: «Voi așeza [illegible] Meu în mijlocul vostru [illegible] Voi umbla printre voi, voi fi Dumnezeul vostru, iar voi poporul Meu» (Lev. 26, 11-12). Templul este un «semn» al prezenței divine, mai ales [illegible] se află crucea răstignirii: «Intra-vom în locașul Lui, [illegible] la locul unde au stătut picioarele Lui. Scoală-Te, Doamne, [illegible] locul Tău de odihnă» (Ps. 131, 7-8). Crucea este în Noul Testament [illegible] ce este «pomul vieții» în Vechiul Testament: «Veți vedea viața voastră spînzurată pe lemn înaintea ochilor voștri» (Deut. 28, 66).

Forma locului de cult fiind cruciformă și orientarea fiind de la apus la răsărit, arată că Biserica reprezintă «calea» spre [illegible] înainte și în viitor sau locul de trecere [illegible] viață. Misiunea ei este [illegible] atrage credinciosul [illegible] lumină de a-l expune și [illegible] prin punerea lui [illegible] de a-l antrena în această trecere «de la moarte la viață». De aceea, din punct de vedere al [illegible], centrul întregului [illegible] liturgic este tronul sau scaunul de sus, care redă cel mai bine imaginea tronului slavei lui Dumnezeu. Tronul este simbolul Tatălui, numit «Cel ce șade» (Apoc. 4, 3). Orientarea comunității — slujitori și credincioși

— către tron corespunde cu atragerea amintită de către Fiul, ca apropierea şi mijlocitor spre şi în sînul Tatălui. Fiul este calea de întoarcere la Tatăl. Credinciosul revine şi este adus la Tatăl de către Păstorul cel bun (Ioan 10, 11). Această mişcare, de revenire şi de aducere către Tatăl, în şi prin Hristos, este [illegible] ep[illegible], atunci cînd [illegible] reamintește [illegible] pierdută pe care păstorul o caută pe munţi, şi o aduce la casa părintească.

«Ca loc de rugăciune e plăcut şi folositor să ne alegem acela în care se adună credincioşii, unde şi puterile îngereşti sînt de faţă la adunările credincioşilor şi unde e de faţă însăşi puterea Domnului şi Mîntuitorului nostru şi pe lîngă aceasta şi duhul sfinţilor, şi cred că şi al celor mai de demult adormiţi, precum şi desigur, al acelora care mai sînt încă în viaţă, deşi nu este uşor de arătat în ce fel» (Origen, *Despre Rugăciune*, XXXI 5, în Origen, *Scrieri alese*, trad şi ed. cit p. 280)

BISERICA ANGLICANĂ. Creştinismul a fost introdus în Anglia de Sf. Augustin de Canterbury, misionar trimis de papa Grigorie I. Anglia rămîne sub jurisdicţia Romei pînă în 1534, cînd regele Henric al 8-lea (care primise titlul de «defensor fidei» în 1521) se autodeclară şef al Bisericii contra papei care nu aprobase anularea căsătoriei cu regina Caterina de Aragon şi căsătoria cu Ana Boleyn. Regele a fost excomunicat dar obţine anularea de la Arhiepiscopul de Canterbury şi publică *Cele 6 Articole* cu intenţia de a rămîne catolic. Din acest moment, Anglia este rînd pe rînd catolică şi protestantă.

Sub Eduard VI (1547—1553) reforma e introdusă de arhiepiscopul Thomas Cranmer de Canterbury (1489–1556), care formulează textele anglicane de bază *Prayer Book* şi *cele 39 de articole* (de credinţă), fiind sprijinit de teologii reformaţi (Nicholas Ridley şi Hugh Latimer) care au fost profesori la Oxford şi Cambridge. Dimpotrivă, regina Maria Tudor (1553—1558) vrea să restabilească în ţară catolicismul persecutînd pe cei ce doreau o reformă protestantă. Regina Elisabeta I (1558—1603) restaurează protestantismul, se declară guvernatoare a Bisericii Angliei, introduce cele 39 de *Articole* de credinţă şi *Prayer Book* ale lui Eduard VI. Astfel apare anglicanismul ca o confesiune aparte, care menţine totuşi succesiunea apostolică în episcopat. Contra curentului calvinist, între episcopii renumiţi de atunci [illegible] Ioan Jewel (1522–1571) şi Richard Hooker (1554–1600). În 1571 se publică cele 39 de Articole, un [illegible] rezultat al reformei anglicane.

Nici catolicii nici calviniştii n-au fost satisfăcuţi cu forma ce Biserica a stabilit-o de Elisabeta I şi de regii James I (1603–25) şi Charles I (1625–1649). Cei care doreau o accentuare a elementului [illegible] şi sacramental s-au numit «anglo-catolici» (Tractarians sau High Church). Cei care au vrut o reformă radicală s-au numit *puritani*. Aceştia erau contra episcopatului şi ceremoniilor de origine catolică, voind o Biserică condusă de presbiteri şi sinod. Curentul [illegible] s-a organizat independent avînd ca reprezentanţi pe Robert Brown (1550—1633) şi Robert Harrison († 1585). Reprimaţi de autorităţi, puritanii şi dizidenţii s-au refugiat în Olanda. În timpul revoluţiei puritanilor, adunarea ce s-a întîlnit în mănăstirea Westminster a adoptat *Confesiunea Westminster* (1646), scrisă sub influenţa Bisericii Sco-

ţei. Această *Confesiune* a fost adoptată de presbiterienii din Anglia şi Scoţia şi de congregaţionaliştii din Anglia şi Statele Unite.

Din anglicanism ca o reacţie împotriva [illegible] mai [illegible] Bisericii şi [illegible] Biserica presbiteriană din Scoţia, fondată de [illegible] Knox. Biserica [illegible] [illegible] pietiste [illegible] în 1784, [illegible] Wesley. Mişcarea Oxford, în [illegible] 1845, [illegible] [illegible] pe Newman, convertit [illegible] Pusey şi Keble, [illegible] [illegible] [illegible] comunităţii locale.

«Comuniunea Anglicană» este formată [illegible] 25 de Biserici [illegible] [illegible] centrul în Canterbury [illegible] [illegible].

BIBLIOGRAFIE: [illegible] Church and Church of England, Biblical Institute, Bucharest 1976; Alex. Moraru, *Biserica Anglicană şi ecumenismul, legăturile ei cu Biserica Română*, Ortodoxia, nr. 4/1985, p. 540—633; 1/1986, p. 8—107; P. David, *Premise ale dialogului anglicano-ortodox, aspectul revelaţiei divine. Contribuţia cultului teologice româneşti* în «Studii Teologice», nr. 3—6/1976, p. 213

BISERICI ORTODOXE: (v. şi ORTODOXIE) ansamblul de Biserici [illegible] care din punct de vedere [illegible] mărturisesc aceeaşi învăţătură de credinţă [illegible] de sinoadele ecumenice şi dezvoltată de tradiţia neopatristică; din punct de vedere liturgic toate folosesc ritul bizantin, în limba proprie poporului din care fac parte; din punct de vedere al organizării unele sînt autocefale, adică au conducere proprie, iar altele sînt autonome, adică sînt ataşate canonic pe lîngă o patriarhie sau Biserică autocefală. Noul calendar gregorian a fost adoptat în 1924 de [illegible] majoritatea ortodocşilor, în afară de Ierusalim, Rusia, Serbia, Muntele Athos şi Vechii calendarişti.

Crearea Bisericilor autocefale în Răsărit este un proces istoric [illegible] început cu constituirea celor [illegible] vechi patriarhii: Alexandria, care cuprindea [illegible], Egiptul, [illegible]; Ierusalim, care [illegible] Palestina; Antiohia, care [illegible] [illegible] Arabia, [illegible] şi Siria şi Constantinopol, care [illegible] Asia Mică, [illegible] Balcanică şi Ţările Române. Astăzi cunoaştem următoarele:

Patriarhia Ecumenică din Constantinopol. Bizanţul a fost la început o episcopie sufragană a [illegible] de Heracleea, în Tracia, dar [illegible] [illegible] devenit capitala imperiului [illegible] Romei, [illegible] Roma [illegible] [illegible] împăratul [illegible] Constantin cel [illegible] (331), el a căpătat o mare importanţă bisericească şi politică. Pe scaunul patriarhal au stat personalităţi ca Ioan Gură de Aur (407), Nestorie (431), [illegible] [illegible] [illegible]. Jurisdicţia patriarhiei de Constantinopol a fost stabilită de către sinoadele ecumenice. Cel de la Constantinopol (381), prin canonul 3, [illegible] [illegible] un primat de onoare după Roma; cel de la Calcedon (451), prin canonul 28, îi atribuie [illegible] Traciei, Asiei Mici şi Pontului. În secolul al XI-lea, sub jurisdicţia acestuia intră nu numai grecii din imperiul bizantin, ci şi creştinii din Nordul Africii, din Italia de Sud şi Sicilia, din Asia Mică, din Peninsula Balcanică, din Rusia, din Ţările Române. În acest timp, Patriarhia Ecumenică cuprindea 600 de scaune episcopale. Cucerirea Constantinopolului de către cruciaţii

latini, în 1204, (după aceasta patriarhul își mută reședința la Niceea, unde rămîne în exil pînă în 1272) și apoi căderea acestuia sub turci în 1453 au redus considerabil im- [illegible] Patriarhiei Constantinopolului, cu toate că otomanii au recunoscut patriarhului ecumenic calitatea de conducător civil (etnarh) al creștinilor ortodocși. De asemenea, odată cu formarea Bisericilor locale autocefale, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, jurisdicția sa se restrînge. În 1928, 49 de episcopii au fost redate Bisericii Greciei. În jurisdicția sa actuală, intră credincioșii greci din Istanbul, eparhiile din Turcia, cîteva din insulele Dodecanez, ca și Muntele Athos. Pe baza unui canon al Sinodului de la Calcedon patriarhul de Constantinopol pretinde drept de jurisdicție asupra întregii «diasporei» ortodoxe. În fapt, el exercită acest drept numai asupra [illegible] Americii (care formează o arhiepiscopie autonomă), din Europa [illegible] Patriarhul ecumenic actual, Bartholomeos I, a fost întronizat la 2 noiembrie 1991 [illegible] din Istanbul.

Patriarhia ortodoxă greacă a Alexandriei. Este cel mai vechi scaun patriarhal, fiind amintit de sinodul I ecumenic. Patriarhul, care se consideră [illegible] evanghelistul Marcu și poartă titlul de «papă și patriarh al Alexandriei și al Africii», ocupa la început locul doi după episcopul Romei. Din cauza controversei monofizite, în 457 Biserica Alexandriei s-a scindat în două grupări: unul, care a acceptat doctrina hristologică de la Calcedon [illegible] și autoritatea împăratului bizantin («melkiții») și altul care a respins Calcedonul și s-a constituit ca Biserică Egipteană (copți). Patriarhia [illegible] provine din grecii «melkiți» din Egipt. La început a folosit ritul copt sau alexandrian, dar din sec. XI–XIII a trecut la ritul bizantin, deoarece atît credincioșii cît și ierarhia sînt [illegible] lă a patriarhiei de Alexandria se [illegible] Congo, Kenia, Camerun și Africa [illegible] hirotoniți preoți și episcopi africani. Patriarhia are centrul la Alexandria [illegible] 8 martie 1987.

Patriarhia Antiohiei. În anul 34 Petru se află în Antiohia, unde discipolii lui Hristos sînt numiți creștini (c. 43). Saul din Tars se [illegible] (c. 36) Antiohia și Damascul vor [illegible] golii invadează Siria și Damasc [illegible] lul al V-lea, din cauza ereziei mo- [illegible] ca și în Alexandria. Patriarhia Antiohiei de azi provine din sirienii [illegible] losit ritul antiohian sau sirian pînă în secolul al XIII-lea, cînd a preluat de la Constantinopol ritul bizantin. În 1215 maroniții — un grup autohton — sînt recunoscuți de Roma ca «Biserica Antiohiei» [illegible] reședința patriarhală se mută din Antiohia (azi în Turcia), la Damasc, în Siria. Din 1899 patriarhul este arab, ca și majoritatea clerului și credincioșilor, iar [illegible] este araba. Patriarhia, cu centrul la Damasc, cuprinde eparhii în Siria, Liban, Irak,

S[illegible] Unite, Australia, Noua Zeelandă, Brazilia și Argentina. Pa[illegible] [illegible] IV [illegible], a fost întronizat în iunie 1979

Patriarhia ortodoxă greacă a Ierusalimului. În anul 70 Ierusalimul este luat de romani. În 135 are loc [illegible] Ierusalimului și a Sfîntului Mormînt. La Sinodul de la Calcedon (451), episcopul Iuvenalie [illegible] [illegible] Ierusalimului ca patriarhie autonomă [illegible] pentarhiei [illegible] [illegible] asupra Palestinei și [illegible] [illegible] Sinai [illegible] [illegible] în secolul al [illegible] [illegible] [illegible] secolele [illegible] XIII, Ierusalimul a pierdut din însemnătatea [illegible] bisericească [illegible] [illegible] Ierusalim [illegible] 638, [illegible] patriarhul Heraclius devine [illegible] Cruciații cuceresc Ierusalimul în 1099. Mai tîrziu a intrat sub influența patriarhiei de Constantinopol și de abia în secolul al XIX-lea și-a recîștigat vechea autonomie. Majoritatea credincioșilor sînt arabi de origine, stabiliți în Israel și Iordania. Patriarhul actual, Diodoros, întronizat la 16 februarie 1981, are reședința în Ierusalim.

Patriarhia Moscovei și a toată Rusia. Cuprinde ortodocșii din Rusia și Ucraina, [illegible] de cei din Georgia, ortodocși care păstrează calendarul vechi neîndreptat, și folosesc în cult limba slavonă veche. În 988, prințul Vladimir de Kiev impune botezul în masă și astfel creștinismul ortodox devine religia oficială a statului său. Prințul Iaroslav (1019—1054) așază Biserica sub jurisdicția patriarhului de Constantinopol, care numea pe mitropolitul de Kiev. În 1240, Kievul este ocupat de mongoli și, cu toate că în 1380 prințul Moscovei, Dimitri, se răscoală împotriva tătarilor, de abia Ivan al III-lea al Moscovei (1440—1505), [illegible] căderea Constantinopolului (1453), [illegible] capăt dominației mongole. Ivan consideră Moscova ca «a treia Romă».

În 1589 patriarhul Ieremia al Constantinopolului [illegible] mitropolitului Iov titlul de patriarh al Rusiei, [illegible] patriarhatul [illegible] fost suprimat în 1721 de țarul Petru cel Mare (1692—1725) și înlocuit cu Sfîntul-Sinod. El a fost restaurat de abia în 1917 [illegible] patriarhia [illegible] interregnum [illegible] patriarh [illegible] Serghie, [illegible] care a urmat patriarhul Alexei (1945—1971). [illegible] Serghie de Radonej [illegible], Dimitri de Rostov (1651—1709), Tihon de Zadonsk (1724—1783), Serafim de Sarov [illegible] și [illegible] mișcarea schismatică a «raskolnicilor», inițiată de patriarhul Nikon (1652—1658). Patriarhul actual Alexei II a fost întronizat la 10 iunie 1990.

Patriarhia Serbiei. Întemeietorul Bisericii Sârbe a fost Sfîntul Sava, fiul prințului Ștefan Nemanja (1167—1196). [illegible] la Muntele Athos, sfîntul Sava revine în țară în 1204 și este hirotonit [illegible] al Serbiei în 1219, la Niceea de către patriarhul ecumenic, Manuel I. Se cunosc trei patriarhate: 1) proclamat de țarul Dușan cel Mare în 1346, dar desființat de turci în 1458; 2) între 1557 și 1766 (cu centrul la Peci), cînd e desființat de Constantinopol; 3) înființat în 1920, după întemeierea statului Iugoslavia, cu sediul la Belgrad, cu

[illegible] Serbia [illegible] ur statut [illegible] 1830 în perioada [illegible] război mondial [illegible] Serbia şi patriarhul [illegible]abriel (1937—1950), au îndurat [illegible] şi suferinţe din partea [illegible] Patriarhul [illegible] Arhi[illegible] Peci şi Mi[illegible] a fost întronizat [illegible] 2 [illegible] (În [illegible] patriarhia [illegible] Macedoniei [illegible] are reşedinţa la [illegible] şi poartă titlul de Arhi[illegible] Ohrid [illegible] [illegible] Biserici [illegible] a fost rec[illegible] Biserici[illegible] ortodoxe)

[illegible] Creştinismul [illegible]

[illegible] cu formarea [illegible] la sec. [illegible] Moldova [illegible] o mitro[illegible] ortodoxă [illegible] în 1877 România [illegible] Biserica [illegible] patriarh, Teoctist a fost [illegible] şi predica se săvîrşesc în limba română.

Patriarhia Bulgară. Bulgarii, ramura de sud a slavilor, au fost creştinaţi de misionari bizantini trimişi de patriarhia [illegible] Ţarul Boris (8[illegible]) a primit creştinismul sub forma [illegible] bizantină. Patriarhia Bulgară [illegible] în 91[illegible] sub ţarul Simeon [illegible] fost desfiinţată în 10[illegible] de împăratul bizantin Vasile II (Bulgaroctonul). În 1186 se [illegible] Tîrnovo, dar a fost [illegible] (1393). În timpul [illegible] otoman Biserica [illegible] Patriarhiei de Constantinopol [illegible] sultanul Abdul Aziz [illegible] Constantinopol [illegible] 1872 [illegible] Biserica Bulgară [illegible] în 1945, [illegible] recunoscut [illegible] Biserici Bulgare [illegible] în 1953 [illegible] patriarhia a fost restabilită [illegible] patriarhul Kiril (†1971) Maxim [illegible] Sofia [illegible] 1971 [illegible] a trecut la calendarul [illegible] limba slavonă [illegible]

Biserica Ciprului [illegible] a fost [illegible] de sinodul de la Efes (431) pe motiv [illegible] sfinţii Pavel şi Barnaba [illegible] fost rînd pe rînd [illegible] de bizantini [illegible] (1191—1571) [illegible] (1571—1878) şi de englezi (1878—1960). Sub arhiepiscopul Makarios (19[illegible]—197[illegible]), care a fost [illegible] şi preşedinte a [illegible] Biserica a fost angajată în mişcarea de unire (*Enosis*) cu Grecia. Arhi-

[illegible] titlul de arhiepiscop [illegible] Noua Jus-
tiniana şi al întregului [illegible]
aul arhiepiscop. [illegible]
[illegible] la [illegible] 19[illegible]

[illegible]
Biserică de Stat [illegible]
al IV-lea [illegible]
fost sub [illegible]
lului, dar [illegible]
[illegible] IX). Imediat
[illegible]
Grecia

[illegible]
nizat la 24 ianuarie 1970

[illegible]

[illegible]
în anul 1990

[illegible]

[illegible]
la 24 ianuarie 1988

Arhiepiscopia de Sinai cuprinde de fapt o singură mănăstire, Sfînta Ecaterina, [illegible] Justinian I (sec. VI) [illegible] Muntele Moise. [illegible] dependentă de Patriarhia [illegible] în [illegible] Constantinopol [illegible] 1782, [illegible] patriarhii [illegible] răsăritene. Stareţul mănăstirii Sfînta Ecaterina — Damianos — este în acelaşi timp arhiepiscop de Sinai, din 1973.

În ultimii ani, cîteva Biserici au [illegible] autonomie [illegible] istoria [illegible] Biserica Ortodoxă [illegible] Bisericilor Ortodoxe [illegible] caracter provizoriu [illegible]

Biserica Ortodoxă în America. Majoritatea [illegible] din America, de diverse origini [illegible] limba liturgică proprie este cuprinsă în eparhii [illegible] jurisdicţia Bisericilor [illegible] respective. Conducătorii acestor eparhii formează [illegible] permanentă a episcopilor [illegible] în America, al [illegible] preşedinte este Arhiepiscopul [illegible] Arhiepiscopiei Ortodoxe Greceşti [illegible] Patriarhia [illegible] Moscova, acordă autocefalie «Mitropoliei Ortodoxe Ruse [illegible] America» (Mitropolia [illegible] naţionale [illegible] situaţie [illegible] încă nerecunoscută. Primatul acestei Biserici este Mitropolitul Teodosius, arhiepiscop de New-York.

Biserica Ortodoxă Japoneză. Ortodoxia a fost introdusă în Japonia, în 1860. La început, preoţii nativi au fost [illegible] de [illegible] După [illegible] Biserica Japoneză [illegible] New York [illegible] pînă în aprilie 1970 [illegible] Patriarhia de Moscova [illegible] Teodosius, a fost instalat la 28 martie 1972.

Ortodocşii care se află în afara graniţelor Bisericilor [illegible] tradiţionale, [illegible] a rezultat al [illegible] prin emigraţie recentă [illegible] (diaspora ortodoxă), formează [illegible] multe [illegible] eparhii [illegible] cu statut canonic [illegible] de Biserica [illegible] în comuniune cu toate Bisericile Ortodoxe [illegible] recunoscute [illegible] comunităţi [illegible] emigranţi care nu au [illegible] o Biserică Ortodoxă [illegible] (de pildă, Biserica Rusă din exil).

Bibliografie: Articole de Zachary C. Xintaras, Milan Şesan, Iorgu Ivan, Pierre Kovalevsky, în vol. *Les Églises Orthodoxes*, coll. «Le monde religieux» [illegible] F. Dvornik, *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*, [illegible] *Idea of Apostolicity in Byzantium*, Cambridge, Harvard [illegible] 1958; O. Clément, *L'Église Orthodoxe*, Presses Universitaires de France, Paris, 1965; George P. Fedotov, *The Russian Religious Mind*, 2 vol., Cambridge, 1966; George Ostrogorsky, *Studien zur Geschichte des byzantinischen Bilderstreites*, Hakkert, Amsterdam, 1964; Dimitri Obolensky, *Sts Cyril and Methodius, Apostles of the Slavs*, în «St. Vladimir's Seminary Quarterly», 7 (1963), p. 3—13; Idem, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe 500—1453*, [illegible] Londra, 1971; Alexander Vasiliev, *History of the Byzantine Empire, 324—1453*, 2 vol., Madison, Wis., 1958; F. Dvornik, *Byzanti-*

ne *Missions among the Slavs*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1970; Vasil T. Istavridis, *Bibliography of the Church History (1453 to the present)*, în «Theologia», 48 (1977), nr. 2, p. 400—418; Donald Attwater, *The Christian Churches of the East*, 2 vol., Milwaukee, 1947—1948; T. E. Bird, *A Survey of Orthodoxy 1974*, în «Diakonia», 10 (1975), nr. 2, p. 131—167; S. Kolshakoff, *Orthodox Missions Today*, în «International Review of Missions», 42 (1953), p. 275—281.

BISERICI ORTODOXE (Statistica cre- [illegible]

Patriarhia ecumenică de Constantinopol (Istanbul): 20.000 în Turcia, 4.000.000 în insulele grecești, 1500 în Muntele Athos.

Patriarhia Alexandriei (Alexandria, Egipt): 10 000 în Egipt, 60 000 în alte țări.

Patriarhia Antiohiei (Damasc, Siria): 600 000, dintre care 500 000 în Orientul [illegible]

Patriarhia Ierusalimului [illegible] 60 000 (inclusiv Arhiepiscopia autonomă din Sinai — Mănăstirea Sfînta Ecaterina).

Patriarhia Rusiei (Moscova, înființată în 1589): 50—70 milioane.

Patriarhia Serbiei (Belgrad, Serbia, înființată în 1920): 8 mil. din care 1 mil. [illegible]

Patriarhia României (București, înființată în 1925): 17 mil. [illegible]

Patriarhia Bulgariei (Sofia, înființată în 1961): 6 milioane.

Patriarhia Georgiei (Tbilisi, recunoscută în 1990): 1 milion.

Biserica Greciei (Atena): 8 milioane.

Biserica Ciprului (Nicosia): 500 000.

Biserica Poloniei (Varșovia): 400 000.

Biserica Cehoslovaciei (Praga): [illegible]

Biserica Albaniei (Tirana): 250 000 în [illegible]

Biserica Finlandei (Kuopio [illegible]

Biserica Chinei: 60 000 în [illegible]

Biserica Ortodoxă din America (New York, recunoscută ca autocefală de Patriarhia Moscovei în 1970).

Diaspora (dependentă de Biserica de origine)

America de Nord — 5 milioane
America de Sud — 600 000
Europa — 200 000
Australia — 250 000

BISERICI ORTODOXE ORIENTALE (sau precalcedoniene): comunități de tendință monofizită, care s-au organizat separat, respingînd sinodul de la Calcedon (451). În atmosfera de la începutul secolului al V-lea, cînd dogma hristologică era expusă unor interpretări și formulări neortodoxe, Biserica Ortodoxă convoacă două sinoade ecumenice: în 431, care condamnă nestorianismul și astfel ia ființă Biserica Siriană, și în 451, cînd condamnă monofizismul. Astfel, Bisericile din Armenia, Siria (iacobită), Egipt (coptă), Etiopia și India, adică din ținuturile de la marginea Imperiului bizantin, s-au [illegible] ma de la Calcedon, considerați a fi [illegible] caracteristici sînt comune acestor Biserici: opoziția lor față de dominația imperiului bizantin, dorința de autonomie bisericească, simbioza cu cultura și limba nativă, indigenizarea cultului.

Biserica Coptă (copt înseamnă «vechi egiptean») are la origine grupul de ortodocși egipteni condus de Patriarhul Alexandriei, Dioscur I, care a susținut monofizismul la Calcedon (451) și care s-a separat de grupul melkit (*melkit* înseamnă «partizan al împăratului») format din greci ortodocși care au acceptat dogma de la Calcedon. Cu toate că s-a încercat o reunificare a acestora, în 520, în jurul monofizismului moderat formulat de Sever de Antiohia (512—538), din anul 542 copții se reorganizează autonom [illegible]

[illegible] datorită [illegible] lui Iacov Baradai, episcop de Edessa ([illegible]). Cu timpul, Biserica coptă s-a detașat definitiv atît de Roma cît și de Bizanț, iar cucerirea arabă din 642 a favorizat [illegible]. În viața acestei Biserici [illegible] monahismul a jucat un rol [illegible] Sf. A[illegible] în 28[illegible], iar Sf. Pahomie, în 317, inaugurează monahismul cenobitic în Egipt. Calendarul copt începe în AD 284. De [illegible] originea acestei Biserici este [illegible] evanghelistul Marcu [illegible] Alexandria [illegible] Biserici [illegible] Alexandriei și [illegible] Marcu [illegible] Biserica [illegible] la Cairo. Papa Shenuda III a fost întronizat în noiembrie 1971.

Biserica Siriană provine din vechea [illegible] Antiohiei [illegible] 451. Are la origine [illegible] Siria [illegible] independent [illegible] Antiohiei Petru [illegible] 4[illegible]. Este [illegible] episcopul [illegible] Edessa [illegible] în organizarea [illegible] anul 540. După expulzarea [illegible] Antiohia [illegible] arabi [illegible] Biserica [illegible] centrul la Mar[illegible] ([illegible]), apoi la Homs (Si[illegible]) [illegible] 1959 la Damasc. Sirienii [illegible] liturghia [illegible] Iacov [illegible]. Din [illegible], patriarhul siro-iacobiților poartă numele de Ignatius. Actualul patriarh este M[illegible] Iacob al III-lea, cu reședința la Damasc.

[illegible] Siriană (de Malabar) din India are o istorie comună cu Biserica siriană-iacobită, dar este o Biserică autonomă și autocefală [illegible] 1912 [illegible] Patriarhul Abdul Massiah al Antiohiei a stabilit în India un patriarhat [illegible]. Conducătorul acestei Biserici este [illegible] Baselius Marthoma Mathews, cu centrul la Kottayam (Kerala, India).

Biserica Armeană Apostolică. Creștinismul a pătruns în Armenia [illegible] din vremea apostolilor [illegible] religie ofi[illegible] secolul al IV-lea datorită lui Grigorie Luminătorul, [illegible] pe regele Tiridat (288 sau 301). În [illegible] Mesrop [illegible] alfabetul [illegible] și traduce [illegible]. În [illegible] Biserica Armeană [illegible] lui Severus de Antiohia pentru [illegible] Cezareea [illegible] Antiohiei [illegible] Bizanț [illegible] Biserica armeană [illegible] (inventat de Mesrop M[illegible]). Centrul [illegible] național și spiritual al tuturor armenilor este Ecimiadzin [illegible] În decursul istoriei, s-au organizat [illegible] centre [illegible] diaspora [illegible] patriarhatul de Ierusalim pentru armenii [illegible] și Pales[illegible] în 12[illegible] Sis [illegible] Cilicia [illegible] în 1461, patriarhatul de Constantinopol pentru cei din Turcia.

În prezent există [illegible] Ecimiadzin, [illegible] Armenia, condus de patriarhul catolicos Vasken I [illegible] tuturor armenilor [illegible] Cilicia [illegible] Antelias-Beirut, condus de catolicosul Karekin I, pentru armenii din Liban, Siria, [illegible] o parte din diaspora.

Biserica Etiopiană. E[illegible] a fost [illegible] începutul secolului al IV-lea, prin misiunea lui Frumentius, cel dintîi episcop etiopian, consacrat de patriarhul Atanasie al Alexandriei, pen

[illegible] veche [illegible] capitală Axum. În secolul al VIII-lea se izolează definitiv de imperiul bizantin şi acceptă hristologia precalcedoniană. [illegible] în 1951, episcopii şi preoţii erau hirotoniţi şi trimişi de patriarhul copt de Alexandria. În 1959 devine patriarhie [illegible]. După revoluţia din februarie 1974 şi [illegible] patriarh Theofilos, [illegible] 1977 [illegible] în august acelaşi an a fost intronizat [illegible] patriarh al Bisericii Etiopiei [illegible] Takla Haimanot, care are şi titlul de [illegible] Abuna. După [illegible] patriarhul Merkurios a fost [illegible] patriarhal până în iunie 1992.

Biserica asiriană a Orientului (caldeeană sau nestoriană). Biserica poartă numele regiunii (imperiul persan, la răsărit de Eufrat) în care s-au refugiat creştinii nestorieni, persecutaţi în imperiul roman. Biserica se declară independentă faţă de Antiohia în 424, având centrul la Seleucia-Ctesiphon, iar în 486 adoptă doctrina lui Nestorie. În secolele VI–VIII Biserica asiriană desfăşoară, în India şi China, una din cele mai vaste activităţi misionare cunoscute în istorie. În 632 Mahomed [illegible] în 636 adepţii [illegible] cuceresc Mesopotamia. Biserica originară din Mesopotamia a fost distrusă de Tamerlan în 1380. Adepţii acestei Biserici sînt răspândiţi în Irak, Iran, Siria şi Liban, folosesc liturghii de inspiraţie nestoriană, alcătuite înainte de 431 în vechea siriacă. Catolicosul-patriarh din Iran este Mar Dinkha IV.

Denumirea de *Biserica greacă melkită* este folosită acum pentru comunităţile catolice de rit bizantin (uniate), care au acceptat în 1724 unirea cu Roma (după 451 şi chiar după 1054 toţi creştinii ortodocşi, din Apus şi Răsărit erau numiţi «melkiţi», în sensul de adepţi ai sinodului de la Calcedon). Cei mai mulţi melkiţi sînt azi arabi, sub conducerea patriarhului Maximos V Hakim (Liban). De asemenea, *Biserica maronită catolică* se referă la grupul întemeiat de un [illegible], Maron (sec. V), care şi-a [illegible] susţinut doctrina monotelită respingând sinodul de la Constantinopol (681) şi care, sub presiunea cruciaţilor, [illegible] s-a unit cu Biserica Romei în 1445. Maroniţii sînt catolici de rit antiohian (Liban).

Bisericile Ortodoxe Orientale sau precalcedoniene s-au angajat în ultimele decenii într-o mişcare de apropiere între ele însele şi între ele şi Bisericile Ortodoxe Răsăritene. Cea dintîi [illegible] orientală a avut loc la Addis Abeba (8 ian. 1965), unde s-a decis formarea unei comisii permanente de [illegible] coordonare, care s-a reunit în anii următori. În cadrul [illegible] Consiliului Ecumenic al Bisericilor, o serie de consultaţii neoficiale între teologi ortodocşi şi orientali au fost organizate la Aarhus, 1964, Bristol, 1967, Geneva, 1970, Addis Abeba, 1971. În cursul acestor discuţii, teologii au redescoperit marele fond comun hristologic pe care se poate reconstitui unitatea între cele două comuniuni de Biserici răsăritene. La 10 mai 1973, papa Paul al VI-lea şi papa Shenuda al III-lea (al Bisericii Copte) au semnat o declaraţie comună în care afirmă că Bisericile lor au în comun acelaşi fond tradiţional de credinţă. La 19 noiembrie, un acord semnat de conducătorii bisericeşti din Orientul mijlociu vorbeşte de «comuniunea» profundă de credinţă între Bisericile orientale.

Bibliografie: Aziz Atiya, *A History of Eastern Christianity*, Mowbrays, London, 1978; J. M. Hornus, *Introduction aux* [illegible] A. [illegible] where [illegible] began [illegible] Mas[illegible] [illegible] Cairo, 1978; Wilhelm de Vries, [illegible] Ostkirche [illegible] pp. 76—107; [illegible] *cele creștine vechi din Orient*, în «Ortodoxia», XVII (1966) nr. 1, p. 83—131; N[illegible] Necula, *Doctrina și viața religioasă a Bisericii Copte reflectate în* [illegible] «Ortodoxia», XXVIII (1976), nr. 3—4, p. 476—[illegible] [illegible] Armene în cadrul [illegible] [illegible] Ortodoxe [illegible] «Ortodoxia», XLI (1989), nr. 4, p. 7—[illegible]

BLASFEMIE: hulă, defăimare, insultă. În Vechiul Testament, defăimarea numelui lui Dumnezeu este un păcat comun («Numele Meu este pururea defăimat» (Isaia 52, 5; Rom. 2, 24); de aceea e ceva grav. Cel ce hulește pe Dumnezeu este scos afară din cetate și lapidat (Levitic 24, 14—16). La fel și în Noul Testament, cel ce hulește este vinovat de anatema (1 Tim. 1, 20) și de osânda veșnică (Marcu 3, 29). Iisus a fost acuzat de blasfemie, deoarece ierta păcatele cu puterea lui Dumnezeu (Matei 9, 3) și se proclama Fiul lui Dumnezeu (Ioan 10, 31—36). El a fost hulit pe cruce tocmai atunci când purta asupra Lui insultele oamenilor (Marcu 15, 29). Hula împotriva Duhului Sfânt este un păcat grav, fiindcă înseamnă o revoltă împotriva celui ce iartă păcatele: «Orice păcat se va ierta oamenilor, dar hula împotriva Duhului nu se va ierta» (Matei 12, 31). Pavel, care mai înainte fusese hulitor, la convertire a fost iertat (1 Tim. 1, 13).

Înainte de venirea lui Iisus, Satana n-a încetat să blasfemieze pe Dumnezeu, deoarece nu știa încă de condamnarea sa (Irineu, *Contra ereziilor*, C.V., XXVI, 2).

BOGOMILISM: sectă dualistă organizată de un oarecare *Bogomil* (către jumătatea secolului al IX-lea) în Bulgaria, de unde se răspândește în Balcani în secolul al XII-lea, și în Europa Apuseană, la sfârșitul secolului al XIV-lea. Bogomilii sînt urmașii «paulicienilor», mișcare de origine maniheistă care apare în partea de răsărit (Armenia) a imperiului bizantin, în jur de 650, sub conducerea unui sirian, Constantin. Conducătorii mișcării își asociază numele cu apostolul Pavel și discipolii acestuia, considerând ca inspirate numai Evangheliile și epistolele pauline, restul canonului biblic fiind respins. Pentru paulicieni, Iisus era un înger trimis să salveze sufletele oamenilor din lumea fizică creată de un dumnezeu rău despre care dă mărturie Vechiul Testament. Același spirit rău a creat Tainele, preoția, icoanele, autoritatea bisericească și civilă. Persecutați de împărăteasa Teodora în cursul controversei iconoclaste, secta ia forma unei organizații militare. Împărații bizantini i-au deportat în Balcani ca să apere imperiul contra slavilor și bulgarilor

Aici, mişcarea este reorganizată de *Bogomil*, care învăţa că la originea răului stă Cain, născut din Eva, şi Satanael, acesta fiind cel dintîi fiu al lui Dumnezeu, expulzat din ceruri din cauza mîndriei Dumnezeu a trimis însă pe al doilea fiu al Său, Logos, ca să scoată omenirea de sub dominaţia lui Satanael. Cu toate că Logosul întrupat este ucis de Satanael, totuşi trupul lui spiritual a înviat şi s-a înălţat la ceruri Astfel, Satanael a fost [illegible]. *Bogomilii* practică un ascetism sever, respingînd [illegible] consumarea cărnii şi vinului. De asemenea, resping botezul [illegible] euharistia, considerîndu-le rituri satanice, întrucît ele folosesc elemente materiale După cucerirea imperiului bulgar de către turci, în 1393, secta *bogomililor* dispare. Se crede că urmaşii lor sînt «catarii» şi «albigenzii», care s-au stabilit în Italia şi, respectiv, în Franţa, (Languedoc)

B i b l i o g r a f i e: Fernand Niel, *Albigeois et Cathares*, Presses Universitaires de France (coll. «Que sais-je?»), P 1955, p. 37—44; Milan Şesan, *Istoria bisericească universală*, vol. I, ed. cit., p. 296—297

BOTEZ [gr. baptisma, lat. baptisbaptismum — afundare]: «Baia naşterii celei de a doua» (Tit 3, 5), actul naşterii în Dumnezeu (theo[illegible] In 3, 3), semnul iluminării spirituale şi afundării în misterul lui Hristos (Gal. 3, 27) *Botezul* este una din Tainele instituite direct de Iisus (Mt 28, 18—19) şi [illegible] apostoli (Fapte 2, 38 10, 48), ca fiind actul de iniţiere în istoria mîntuirii (Mt. 3, 11), de intrare în Biserică (Ef. 5, 26), de imitare sacramentală a morţii lui Iisus (Mt. 20, 22—23; Lc. 12, 50) «Noi deci, prin *botezul* — afundarea — în moartea Lui, am fost îngropaţi împreună cu El, pentru ca, după cum Hristos a înviat din morţi, prin slava Tatălui, tot aşa şi noi să trăim o viaţă nouă» (Rom 6, 4). Epistola către Romani vorbeşte de două aspecte esenţiale ale *botezului*: a) «moarte asemănătoare cu a Lui», adică lepădarea umanităţii negative prin ştergerea [illegible] cinţelor păcatului care se află în naşterea după trup a [illegible] 6, 12—14), b) «înviere asemănătoare cu a Lui», adică asumarea [illegible] (Tit 3, 5), [illegible] libertatea de a intra în comuniunea lui Dumnezeu

Rînduiala *botezului* este de fapt [illegible] primirii a celui ce crede într-o comunitate creştină, care este Biserica. Ea cuprinde:

a) pregătirea prin post, o reminiscenţă a *botezului* pocăinţei (In [illegible] 11, 7)

b) Lepădările sau renunţarea la omul cel vechi (Col 3, 9), prin exorcizarea forţelor diabolice care s-au cuibărit, de la cădere, în firea omenească (I Pt. 5, 8—14)

c) Mărturisirea credinţei adevărate (Simbolul credinţei)

d) Afundarea de trei ori în apa sfinţită a *botezului*, act sacramental de asumare personală a crucii şi învierii lui Hristos, simbol al trecerii (pascha [illegible]) trup, spre stricăciune, la naşterea [illegible] lui Hristos către Tatăl — paştele Său — a fost prefigurat de trecerea evreilor prin Marea Roşie, scăpînd astfel de robia egiptenilor (I Cor 10, 1—2) Botezul aminteşte de

eliberarea de păcat prin afundarea în apă.

e) Invocarea numelui Sfintei Treimi, evenimentul central, prin care cel botezat este restaurat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, Treimea cea de o ființă și nedespărțită.

f) Urmează Taina Ungerii cu Sfântul Mir, în care cel botezat primește pecetea darului Sfântului Duh (Fapte 8, 15-17) (v. MIRUNGERE).

Botezul se face înainte de Liturghie, în prezența părinților [illegible] care copilul botezat [illegible] participă la Liturghie ca membru al comunității, iar la sfârșitul ei, se [illegible] împărtășesc, [illegible] aparțin [illegible] la acea comunitate.

Potrivit canonului 47 apostolic, [illegible] preotul [illegible]. Totuși, canonul 43 al Sinodului VI ecumenic permite [illegible] să boteze, în cazuri de necesitate și de urgență. Iar acest botez trebuie să fie completat cu Taina Ungerii și a Împărtășaniei (Sfântul Vasile, canonul 1).

În Faptele Apostolilor se vorbește de botezul familiilor în ansamblu (Fapte 10, 24, 48; 16, 15, 33; 1 Cor. 1, 16) pe temeiul credinței părinților. Deși copiii nu au păcat personal și nu pot crede în mod conștient, [illegible] prin actul comuniunii [illegible] starea de [illegible] neîmplinire. Ei sunt botezați deci spre iertarea păcatelor (canonul 124 al Sinodului din Cartagina care respinge învățătura lui Pelagius potrivit căreia copiii nu moștenesc păcatul strămoșesc, acesta fiind o urmare a voinței libere, nu un act al naturii). Copiii datorează [illegible] la două persoane, de aceea fiecare având trupul și sufletul său propriu, nefiind o simplă parte din mamă, sau din tată, se botează separat de aceștia (canonul 6 al Sinodului din Neocezareea, 315).

Al doilea botez sau rebotezul este interzis ortodocșilor, deoarece Iisus Hristos a adus o singură jertfă pentru păcate (Evr. 10, 12), o dată pentru totdeauna (Evr. 10, 10). Totuși copiii să fie rebotezați dacă nu se știe cine i-a botezat (can. 84 al Sinodului al VI-lea ecumenic). Botezul ereticilor și schismaticilor este respins în general pe temeiul că există un singur botez, o singură credință și o singură Biserică (Ef. 4, 4-5). Practica a avut o mare [illegible] după care [illegible] trecerea [illegible] cazul [illegible] mărturisirea [illegible] este esențială, cum și invocarea numelui Sfintei Treimi (din acestea [illegible]) botezul [illegible]. Este adevărat că tradiția [illegible] care trebuie să fie [illegible] pentru a fi primiți în Biserică (can. 46 apostolic, can. 19 – Sinodul I ecumenic, can. 7 – Sinodul al II-lea ecumenic, can. 95 – Sinodul al VI-lea ecumenic) și ereticii al căror botez poate fi acceptat [illegible] (can. 2, Sinodul al VI-lea ecumenic). Totuși, [illegible] credința adevărată este [illegible] și se [illegible] numai ritualul exterior [illegible] validitatea acestui botez este pusă la îndoială.

Iisus Hristos a fost botezat de către Ioan nu pentru că avea nevoie de pocăință, ci pentru a [illegible] (Mt. 3, 15) [illegible] pentru a asuma până la capăt condiția umană, până la coborârea în [illegible] care este [illegible] suferinței și a morții. Deși Iisus [illegible] fără de păcat și în mod [illegible] El transformă viața Sa într-o permanentă kenoză, o micșorare voluntară de a asuma pentru noi tot ce este al nostru. În același timp

prin botezul Său, care prefigura patima, moartea și învierea Sa (Lc. 12, 50). [illegible] [illegible] [illegible] este [illegible] El S-a născut și a fost botezat ca să curățească apa prin patima Sa», spune Sfîntul Ignatie (Scrisoarea către Efeseni, XVIII, 2, în trad. cit., p. 75).

Prefigurat în Vechiul Testament [illegible] [illegible] [illegible] 7, 8 [illegible] botezul [illegible] [illegible] [illegible] se vede, [illegible] Ignatie [illegible] [illegible] Smirneni, [illegible] către Policarp VI, 2, în trad. cit., p. 141 și [illegible] Epistola lui Barnaba, [illegible] [illegible] în Iudaism, II 7 [illegible] p. 2[illegible]. Botezul [illegible] o importantă misiune [illegible] și educativă extraordinară [illegible] [illegible] în care creștinii [illegible] [illegible] în 3.3, [illegible] candidaților la botez [illegible] luminații, așa cum [illegible] din primele cateheze despre Tainele de inițiere (Catehezele mistagogice [illegible] în trad. cit. [illegible] Sfîntul Chiril (†[illegible]) în Ierusalim la mijlocul secolului al IV-lea. El [illegible] ideea botezului [illegible] [illegible] și [illegible] mormînt și [illegible], moarte și naștere prin [illegible] și participarea [illegible] a morții și învierea lui Hristos. [illegible] a recunoscut jertfa martirilor ca botez [illegible] faptele (săvîrșite)

pentru dreapta credință, [illegible] [illegible] adevărat și nu prin imitare, n-au avut nevoie, pentru a se mîntui, de simbolismul apei. Pentru că au fost botezați în sîngele propriu» (Vasile cel Mare, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]mul (erezie ascetică apărută în Siria la sfîrșitul secolului al IV-lea) care [illegible] [illegible] în prezența [illegible] harului care [illegible] [illegible] tuale prin virtuți.

«Credința și botezul sînt două [illegible] [illegible] [illegible] se [illegible] [illegible] [illegible] mentul nostru, îl urmează de aproape» (Vasile cel Mare, Despre Sfîntul Duh, XII, trad. cit., p. 4[illegible]).

Bibliografie: Liviu Stan, Botezul în diferite rituri liturgice creștine, în «Ortodoxia», nr. 1 și 2, 1965, p. 17—187 și 234—315; Ion Bria, Harul Botezului și viața duhovnicească, în «Glasul Bisericii», nr. 11—12, 1960, p. 935—944.

C

CALEA sau Evlavia. Cea dintâi expunere asupra vieţuirii creştine, *Didahia*, vorbeşte de cele două căi: «Sunt două căi [illegible] a vieţii şi alta a morţii şi este mare deosebire între cele două căi» (I, 1). «Fiecare [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] şi a păcatului [illegible] şi să aleagă pe [illegible] şi pe aceasta [illegible] (Petru Damaschin, *În[illegible] dumnezeieşti*, în Filoc. vol. 5, p. 14). Vieţuirea sau morala creştină [illegible] calea (Fapte 9, 2; 16, 17; 18, 25—26) şi calea vieţii (*Didahia* 1, 1—2) [illegible] patristică [illegible] (evsevia) (Vasile cel Mare, *Despre Duhul Sfânt* I, 2; Petru Damaschin, op. cit., Filoc. vol. 5, p. 60), [illegible] doctrine de credinţă şi afirmaţii teologice.

Legea a fost dată [illegible], dar harul şi adevărul «au venit» (Ioan 1, 17). Aceasta înseamnă că Dătătorul însuşi a venit [illegible]. [illegible] predica de pe munte, Dumnezeu Cuvântul descrie calea vieţii nu ca un [illegible] de porunci, ci ca cel ce este în Sine Calea, Adevărul şi Viaţa. El este, cum spun asceţii, loc al celor ce aleargă spre El şi calea alergării. Morala este fixată în El ca [illegible] mărturie personală înaintea oamenilor de lucrarea lui Dumnezeu. De aici şi frumuseţea interioară a poruncilor evanghelice, de aici imposibilitatea de a separa fapta de cuntină, pentru că în ambele se află Hristos, [illegible] faptele, [illegible] ce se [illegible] şi [illegible] celor ce [illegible].

Evanghelia lui Hristos este împlinirea Legii (Matei 5, 17). Iisus nu face doar o altă expunere şi o interpretare [illegible] a Legii [illegible] [illegible] Dumnezeu (Matei [illegible]), [illegible] în Vechiul Testament [illegible] nu [illegible] versiune a [illegible] lui. Noutatea Evangheliei [illegible] se [illegible] la restrângerea [illegible], ca motiv [illegible] faptelor, iubirea [illegible] de Dumnezeu şi [illegible] de aproape. Dar aceasta nu [illegible] în sens general, ci în sens particular. De [illegible] morala nu vorbeşte [illegible] general [illegible] mod spe[illegible] «cel milostiv».

Viaţa în [illegible] Evangheliei (1 Cor. 9, 21) are integritatea şi [illegible] care nu permite să se [illegible] împreună [illegible], care [illegible] exclud de [illegible] idolatria şi [illegible] Dumnezeu (1 Cor. 10, 20—21), [illegible] se separe interioritatea şi exterioritatea. După cum există o [illegible] a patimilor care trebuie să fie [illegible] făcută, tot aşa există o înaintare pe treptele virtuţilor, care se desfăşoară [illegible] o scară (Petru Damaschin, *[illegible] duhovniceşti*, Filoc. rom., vol. 5, p. 51). Virtuţile se aseamănă cu scara lui Iacov, nu în sensul că se săvârşesc una după alta, ci [illegible] ele toate stau împreună.

Apoi, legea veche a oprit nedreptatea ce se manifestă prin fapte rele

(Sa[illegible]) Legea nouă oprește nu numai fapta rea, ci chiar gîndul care stă la originea faptei. Ea cere ca păcatul [illegible] să fie scos din inimă [illegible] înainte de a-l face : de pildă, mînia împotriva semenului. «De voiește cineva, să-Mi urmeze Mie» (Marcu 8, 34—35). Iar a urma înseamnă a nu [illegible] Dumnezeu. Evanghelia insistă asupra unității în bine, între interior și exterior, între partea ascunsă și cea arătată.

Legea nu a creat păcatul pe care l-a arătat. Păcatul nu a fost ființă prin Lege. Prin Lege s-a făcut cunoscut, de aceea ea a avut un rol de «pedagog» [illegible] Dar [illegible] ză în așteptarea lui Hristos. După venirea credinței, creștinii nu mai sînt supuși «pedagogului» (Gal. 3, 29—35).

Cel ce are poruncile Mele și le păzește, acela mă iubește... D[illegible] cineva mă iubește, va păzi cuvîntul Meu» (Ioan 14, 21 și 23). Aceste texte [illegible] subliniază cel mai bine elementul constitutiv, propriu, al moralei creștine, anume legătura dintre poruncile evanghelice și iubirea lui Dumnezeu. Pe de o parte, respectarea formală a poruncilor, o morală legalistă care se limitează la a nu face rău aproapelui, este depășită de Evanghelie [illegible] Dumnezeu ne-a mîntuit din cauza iubirii Sale față de noi ; Creștinul păzește poruncile din cauza iubirii față de Dumnezeu. Faptele creștine sînt fapte ale iubirii Dumnezeu [illegible] și smereniei (Marcu 9, 35). Pe de altă parte, nici o pietate spiritualizată, fără realizarea concretă a poruncilor, nu este o pietate evanghelică. Faptele sînt instrumentele iubirii. În fond, nu fapta în sine se caută, ci cel ce o face și prin ce o face și pentru ce o face. Tocmai de aceea faptele capătă un aspect personal, așa de pozitiv încît identitatea creștinului nu poate să fie definită fără manifestările și acțiunile sale. Faptele lui îl vor însoți, ca parte din personalitatea sa, în veacul viitor.

Pentru Părinții răsăriteni (c p. Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste* I 3) [illegible] mea în care se concentrează toate virtuțile evanghelice. Ea este cauza [illegible] Ea este prezentă și [illegible]tivă în toate virtuțile. Iubirea este cea mai înaltă, dar și cea mai accesibilă [illegible] Dumnezeu [illegible] de iubire. Sfințenia este numită [illegible] 20, 17).

Bibliografie: *Învățătura a celor Doisprezece Apostoli*, în «Scrierile Pă[illegible]» [illegible] IBMBOR, București, 1979, p. 25—45 ; [illegible] *[illegible] tale și rolul ei în realizarea ordinei morale*, în «Ortodoxia», XLI (1989), nr. 2, p. 57—80.

CALCEDON [illegible] 1. Al IV-lea Sinod ecumenic, care s-a ținut în 451 la Calcedon, oraș în Bitinia, în apropierea Constantinopolului, la convocarea împăratului Marcian (450—457), în prezența a [illegible] 451 de episcopi și 4 legați [illegible] rezultat [illegible] este confruntarea [illegible] interpretării corecte a doctrinei hristologice, în fața a două mari erezii : monofizitismul și nestorianismul (v. EREZII HRISTOLOGICE). Con[illegible] învățătura lui E[illegible] monah din Constantinopol, care susținea că, după unirea ipostatică, Hristos are numai o singură fire (monos physis), cea dumnezeiască, sinodul a

firmă că Iisus Hristos este om adevărat, consubstanțial (v. HOMOOUSIOS) cu oamenii după umanitate. El are suflet rațional și trup născut din Fecioara Maria, «întru toate asemenea nouă, afară de păcat» (Evr. 4, 15). Condamnînd nestorianismul, sinodul afirmă că Hristos este cunoscut în două firi ca o persoană unică, Dumnezeu adevărat și om adevărat, dar nu în două persoane și ipostasuri. El este într-adevăr Unul, subiectul Său fiind ipostasul Cuvîntului lui Dumnezeu cel veșnic. Astfel, Cuvîntul lui Dumnezeu, Unul-născut, este recunoscut în două naturi (dio physein) unite în mod ipostatic, fără amestecarea firilor (asinkitos), fără schimbarea lor (atreptos), fără împărțirea lor în două categorii (adiairetos) și fără despărțirea lor, în Hristos, într-o singură persoană (prosopon) și ipostas (hypostasis).

Hristologia de la Calcedon constituie un pas decisiv în dezvoltarea dogmei creștine, ea fiind universală, căci toate marile centre ale timpului — Alexandria, Antiohia și Roma — fiind reprezentate și în depline acord.

Calcedonul folosește «hypostasis» în sens de persoană (sau de personalitate), de subiect în care subzistă naturile unite, nu în sensul de substanță, cum este folosit de Niceea. Ipostasul este divin și unic, este însăși persoana Fiului, nu eul uman, cum afirma teologia antiohiană. «Phisis» arată substanța, realitatea sau natura, deci diferențele proprietăților celor două naturi se păstrează și concurg într-o persoană. Sinodul acceptă cele 12 anatematisme ale Sfîntului Chiril, depune pe patriarhul Dioscur al Alexandriei, care la Sinodul de la Efes (449) reabilitase cu forța pe Eutihie. Sinodul a adoptat un decret prin care confirmă crezul de la Niceea, inclusiv noua formulă hristologică (și cea pe care papa Leon I o sugerase într-o scrisoare către episcopul Flavian).

Prin canonul 28, sinodul recunoaște Constantinopolului, «Noua Romă», aceleași privilegii ca scaunului de Roma, avînd al doilea rang după Roma, în ordinea Bisericilor, așa cum de altfel hotărîse Sinodul al II-lea ecumenic (Constantinopol 381), în canonul 2. De asemenea, sinodul înalță scaunul de Ierusalim la treapta de patriarhie (v. PENTARHIE).

Bibliografie: Francis Dvornik, *Histoire des Conciles*, Editions du Seuil, Paris, 1962; René Metz, *Histoire des conciles*, Presses Universitaires de France, Paris, 1968; K. Sarkissian, *The Council of Chalcedon and the Armenian Church*, New York, ed. 2, 1975; D. Stăniloae, *Hristologia sinoadelor*, în «Ortodoxia», XXVI (1974), nr. 4, p. 573—580; Timotei Trifan Sevicu, *Doctrina hristologică a Sf. Chiril al Alexandriei*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1973, p. 18—39; Mitrop. Methodios de Aksum, *The Christology of the Ecumenical Synods*, în «Ekklesiastikos Pharos», 58 (1976), p. 100—103; René Malé, *Chalcédoine réinterprété*, în «Revue de Sciences Religieuses», 65 (1977), p. 1—44; Teodor M. Popescu, *Importanța istorică a Sinodului al IV-lea ecumenic*, în «Ortodoxia», III (1951), nr. 2—3, p. 188—294; I. Rămureanu, *Evenimentele istorice înainte și după Sinodul de la Calcedon*, în «Studii Teologice», XXII (1970), nr. 3—4, p. 178—2..

CANON [gr. kanon — măsură, regulă, lege], are mai multe înțelesuri: 1. *Canonul* Sfintei Scripturi, adică lista cărților acceptate de Biserică ca fiind scrise sub inspirația Duhului Sfînt și cuprinzînd revelația dumnezeiască. Stabilirea cărților canonice este o activitate

[illegible]
bilite de Tradiție (v. BIBLIE). Canonul Vechiului Testament s-a fo[illegible]
[illegible]
fiet pentru credincioși alte zece cărți care s-au păstrat în Sfînta [illegible]
[illegible]

La un moment dat, către anul 150, Biserica a fixat un canon al scrierilor care cuprind Evanghelia lui Iisus Hristos, propovăduită de a-[illegible] Testament. Într-o scrisoare de Paști, din anul 367, Atanasie face lista cu cele 27 de cărți pe care Biserica [illegible]
[illegible]
teni, Galateni, Efeseni, Filipeni, [illegible]
[illegible]
Iacov, I și II Petru, I, II și III Ioan, Iuda, Apocalipsa.

2. *Canoanele* bisericești, adică norme și reguli privind etica creștină, cultul, disciplina clerului, mo-[illegible]
ecumenice sau locale, sau recoman-[illegible]
bisericească ce formează obiectul [illegible]
finiții (oros — finis), există canoa-[illegible]
fi revizuite și chiar înlocuite.

Biserica are nu numai misiunea [illegible]
15, 28—29; I Tim. 3, 15). Exercitînd această autoritate, Biserica a-[illegible]
de condițiile și necesitățile ei pas-[illegible]
lare, tradiția canonică ortodoxă a [illegible]

[illegible] participarea [illegible] ordinea [illegible] Biseri [illegible] particularitate [illegible]

[illegible] (a căror parte [illegible] psalmii 148, 149 şi 150), a căror [illegible] este [illegible] lui Andrei de Creta (sec. VII—VIII).

Bibliografie: N. Chițescu, *The Difference between the «Horos» and the «Canon» and its Importance for the Reception of the Synod of Chalcedon*, în «The Greek Orthodox Theological Review», 16 (1971), p. 108—132; Nicholas Afanasiev, *The Canons of the Church:* [illegible] «[illegible] Theological Quarterly», XI, 2, 1967; Iorgu Ivan, *«Oros» şi «canon»* în [illegible] XXII (1970) nr. 3, p. 366—372; Ilie Moldovan, *Canoanele şi raportul lor cu revelația divină*, în «Ortodoxia» XXVIII (1976), nr. 2, p. 365—373.

CATOLIC CATOLICITATE (gr. *catholikos* = universalitate în sens [illegible] sobornicitate) [illegible] însuşiri [illegible] caracteristice ale Bisericii menţionate atât în Simbolul apostolic, cât şi în Simbolul de la Niceea [illegible] sfântă [illegible] sobornicească şi apostolească Biserică. [illegible] expresie Biserica catolică este folosită pentru [illegible] Ignatie al Antiohiei: «Unde este Hristos, acolo este Biserica [illegible] sobornicească» (*Către Smirneni*, 8, 2).

Biserica are un caracter «catolic» în sens de universalitate, fiind «tri-[illegible] Evanghelia [illegible] Hristos [illegible] până la marginile pământului (*Fapte* 1, 8) [illegible] că cel mai bine deschiderea ecumenică [illegible] Bisericii [illegible] Biserica este [illegible]

Spre [illegible] tendinţa [illegible] geografic [illegible] de universalitate [illegible] Catolicitatea [illegible] Biserica [illegible] În acest sens [illegible] Universalitatea Bisericii este [illegible] Extinderea universală [illegible] salitatea Bisericii este numai un semn [illegible] necesar [illegible] catolicitate nu poate fi măsurată prin extinderea ei universală. Universalitatea nu o exprimă în mod exact.

Bibliografie: Ignace d'Antioche, *Lettres*, trad. de P. Th. Camelot, coll. Sources Chrétiennes, Editions du Cerf [illegible] L. Mascall, S.P.C.K. London, 1934, p. 51—74; D. Stăniloae, *Biserica universală și sobornicească*, în «Ortodoxia», XVIII [illegible] *Duh și sobornicitatea Bisericii*, în rev. cit. nr. 1, 1967, p. 32—48; Gheorghe Alexe, *Catolicitatea în înțelesul ei ortodox*, în «Mitropolia Olteniei», XIX [illegible] Pănăuță, *Zece teze despre catolicitate* [illegible] XXX (1978), nr. 1—4, p. 303—315; Leon Arion, *Catolicitatea și universalitatea Bisericii după Epistolele pauline*, în «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 1—2, p. 45—61.

CATOLICISM [illegible] festat mai ales în Conciliul Vatican I, (sub Pius IX, dec. 1869—iulie [illegible] este o [illegible]

[illegible] ție a unei autorități infailibile, personale [illegible] respectiv pontificale [illegible] chiar fără consensul Bisericii.

Nu se poate [illegible] teologiei [illegible] va date, nume și evenimente, care au determinat [illegible] ornamentos»-ul.

[illegible] erau mai vechi.

La [illegible] scriitorii latine Ambrozie de Milan [illegible] (350 [illegible] Augustin de Thagaste, episcop de Hipona [illegible] «Treime», «Cetatea lui Dumnezeu», [illegible] etc. și Grigorie cel Mare [illegible] Moralia [illegible] Lyon († cca 202) [illegible] Asia

M[illegible] a[illegible] ucenicul [illegible] Policarp de Smirna, [illegible] — în «Adversus haereses» [illegible] succesiunea episcopilor Romei, [illegible] apostolul Petru a fost cel dintîi) — este autorul [illegible] «Revelația și respingerea gnozei false», scrisă împotriva [illegible] ereziilor gnostice. [illegible] martir [illegible] (†235) [illegible] Cartagina [illegible] primul scriitor în latina creștină, autorul multor scrieri polemice și apologetice — «Apologeticum», «Contra ereziilor» [illegible] «Contra [illegible]», «Contra Marcion», «Despre [illegible]» — Minucius Felix din Numidia («Octavius»), Cyprian de Cartagina († 258), martir și episcop de prestigiu al Bisericii din Africa, autor a multor scrisori pastorale și a unui tratat despre «unitatea Bisericii», Lactanțiu care scrie «Instituțiile divine» (304–313), Fericitul Ieronim de Aquileea († 410), Ilarie de Poitiers (cca 315–367), autorul unui tratat «despre Treime», papa Leon I († 461) care a contribuit la formularea dogmei hristologice [illegible] Calcedon (451); în această perioadă se ține și Sinodul de la Cartagina (418), sub papa Inocențiu I, care condamnă erezia pelagianismului. În conciliul al [illegible]-lea de la Toledo, în [illegible] Filioque este adăugat la Crez.

După această epocă una din preocupările principale ale catolicismului a fost aceea de a [illegible] cu argumente istorice și teologice teoria puterii pontificale a jurisdicției universale a episcopului de Roma. În timp ce papa Grigorie cel Mare (590–604) face din concepția despre autoritatea papală o doctrină teocratică, papa Adrian (772–795) invocă o eroare istorică după care împăratul Constantin ar fi cedat papei Silvestru o parte din statul franc, de unde apariția statului pontifical [illegible] Roma. În 800, Carol cel Mare primește coroana imperiului din mîna papei Leon III, un gest de importanță [illegible] împăratul creștin [illegible] pe care papii de mai tîrziu îl vor invoca cu insistență pentru [illegible] primatul universal [illegible] Bisericii Romei. Papa Nicolae I (858–867) [illegible] cearta [illegible] Decretalii [illegible] [illegible] Isidor. În această [illegible] se produce «shisma» lui Fotie I (cca 820–891) care [illegible] nu recunoscut de papă ca patriarh de Constantinopol [illegible] Ignatie [illegible] Nicolae I [illegible] sinodul de la Roma (863–867), sub [illegible] împăratul Vasile Macedoneanul [illegible] pe Fotie. În perioada 877–880 are loc reconcilierea între papa Ioan VIII și patriarhul Fotie. Între timp, în anii 860–865 Cyril și Metodiu predică Evanghelia în Moravia, folosind limba slavă în liturghie. În 865 are loc botezul lui Boris, [illegible] în 987, se botează prințul Vladimir de Kiev, nepotul prințesei Olga (botezată în 955).

În această atmosferă, în 1053, patriarhul Mihail Cerularie (1043–1058) începe o campanie [illegible] împotriva [illegible] de rit latin din Constantinopol. La 16 iulie 1054, legații papei în frunte cu cardinalul Humbert, refuzînd a primi de patriarh, depun pe altarul Sfintei Sofii, în numele papei Leon al IX-lea (mort de [illegible]), bula de excomunicare împotriva Bisericii de Constantinopol. La rîndul său, patriarhul excomunică pe delegații papei (excomunicarea care are un caracter personal va fi ridicată prin ac-

tul de concliere de la 7 decembrie 1965. În fine, papa Grigore V (1073–1085), fost cardinal-diacon Hildebrand, care introduce sistemul colegiului de cardinali-episcopi pentru alegerea papei, publică «Dictatus papae», decrete prin care impune definitiv teoria puterii pontificale, inclusiv dreptul papei de a depune pe șefii statelor. Cu aceasta, unul din marile capitole ale catolicismului, de la sfîrșitul primului mileniu, adică lupta papilor împotriva autorității «temporale», se încheie. În 1294–1303 papa Bonifaciu VIII prin bula Unam Sanctam impune teoria «celor două săbii», adică subordonarea puterii temporale față de cea spirituală.

La începutul celui de al 2-lea mileniu, catolicismul intră în epoca sa scolastică, în care teologia se reduce la raționalismul rațiunii și la sistematizarea doctrinei după metodele logicii. În 1014 Filioque este introdus la Roma, iar în 1088–1099, papa Urban II instituie celibatul preoților. În această epocă pot fi menționați: Anselm de Canterbury (1033–1109), numit «părintele scolasticii», cel care consideră teologia ca fiind «fides quaerens intellectum», și formulează «argumentul ontologic» pentru a dovedi existența lui Dumnezeu (în «Proslogium»), autorul tratatului «Cur Deus Homo?». Aselm introduce ideea de «satisfacție» în doctrina mîntuirii; Abelard (1097–1142) autorul colecției de «Summae sententiorum», Sic et Non, Petru Lombardul profesor și episcop la Paris († 1160), cel care publică în 1150 cele «Patru cărți de sentințe», una din prezentările clasice ale doctrinei catolice în evul mediu, Bernard de Clairvaux (1091–1153) și Thoma d'Aquino (1225–1274) dominican italian, profesor la universitatea din Paris, întemeietorul scolasticii, canonizat cu «doctor angelicus». Discipol al lui Albert (1206–1280), comentator al lui Aristotel, Thoma d'Aquino († 1274) redactează între 1266 și 1272 «Summa teologiae», cea mai [illegible] prezentare scolastică a creștinismului, folosind structura [illegible] a filozofiei lui Aristotel. Cu toate că împotriva intelectualismului [illegible] se vor ridica teologii din școala franciscană, de inspirație augustiniană și platonică [illegible] Bonaventura (1221–1274), Ioan Duns Scot (1266–1308) și Guillaume d'Ockham (1275–1347) — metoda scolastică tomistă va [illegible] ca normativă în întreg [illegible] mul medieval și modern.

Istoria catolicismului e marcată în această perioadă de [illegible] papalităţii (1130–1138 papa Inocent II antipapă Anaclet; 1154–1177 antipapii sînt susținuți de împăratul Frederic Barbarossa al Germaniei) și de asaltul cruciaților asupra Ierusalimului (în 1099 regatul franc al Ierusalimului) și asupra Constantinopolului, (în 1204–1214 se înființează Imperiul latin al Orientului. Tot acum au loc o serie de concilii «ecumenice» care promulgă nu numai canoane disciplinare, ci și decrete cu caracter doctrinar. Astfel, al 4-lea Conciliu de la Lateran (1215), dominat de papa Inocențiu III (cel care în 1204 inițiază cruciada împotriva catarilor), se pronunță pentru obligativitatea mărturisirii și împărtășirii anuale, pentru doctrina «transsubstanțierii» în ce privește Taina Euharistiei și pentru «analogia entis» în ce privește asemănarea de ființă dintre creatură și creator. Convocat pentru a pune capăt shismei papilor (1379–1417) — trei papi își disputau tiara papală: Grigorie al IX-lea la Roma, Benedict al XIII-lea la

Avignon și Ioan al XXIII-lea la Pisa — Conciliul de la Constanța (1414—1417) condamnă la moarte în 1415 pe reformatorul ceh Jan Huss (1369—1415) și impune conciliarismul, alegînd un nou papă, pe Martin V (1417—1431). Teoria despre superioritatea conciliilor asupra papei a fost susținută mai cu seamă de teologii galicani Pierre d'Ailly (1350—1420) și Jean Gerson (1363—1429). La Conciliul din Constantinopol (1414—1418), superioritatea [illegible] față de papă este [illegible].

Prima încercare de unire între greci și latini după Schisma din 1054 are loc la conciliul din Lyon în 1274, anul morții lui Toma d'Aquino. Împăratul Mihail VIII Paleologul (care recucerise Constantinopolul) acceptă mărturisirea de credință propusă de papa Clement IV (în 1267). Dar în 1281—1282 papa excomunică pe împărat și astfel schisma se menține. O altă încercare de unire se face la conciliul de la Ferrara-Florența (1438—1439) sub presiunea împăratului bizantin Ioan VIII Paleologul. Deși sînt semnate mai multe uniri (cu grecii în 1439, cu armenii în 1439, cu iacobiții în 1442, cu maroniții și caldeenii în 1445), aceste convenții n-au avut nici o urmă. Conciliul de la Ferrara-Florența proclamă doctrina despre cele șapte taine.

Este de remarcat în această epocă protejarea doctrinei de credință cu forța dreptului canonic. Colecțiile de texte canonice circulau cu valoare normativă: «Decretul» lui Gratian (1140), «Liber extra» al lui Grigore al IX-lea (1234), «Liber sextus» al lui Bonifaciu al VIII-lea (1298), «Clementinele», publicate în 1317 (toate au fost compilate în «Codex iuris canonici», promulgat de papa Benedict al XV-lea în 1917).

Reforma protestantă găsește catolicismul medieval în plină criză. În confruntarea sa cu protestantismul (v. PROTESTANTISM), catolicismul recurge la toate mijloacele pentru a menține primatul papei și autoritatea bisericii romane. Wyclif și Jan Huss sînt condamnați de conciliul de la Constanța. La 15 iunie 1520, papa Leon al X-lea emite bula «Exsurge Domine» prin care condamnă doctrina lui Martin Luther (1483—1546), călugăr augustinian la Erfurt, profesor de exegeză la universitatea din Wittenberg, care la 31 octombrie 1517 afișează cele 95 de teze despre indulgențe, declanșînd astfel mișcarea de protest împotriva abuzurilor catolicismului. În 1518 Luther e declarat «eretic». Influențat de marele umanist Desiderius Erasm din Rotterdam (1466—1536), Luther, care are o întrevedere la Dieta de la Augsburg (în 1518) cu dominicanul Thomas de Vio Cajetan (1469—1534), comentator al lui Toma d'Aquino, ca și Philipp Melanchthon (1497—1560), coautor al «Confesiunii de la Augsburg» (1530) adoptate de Luther, contribuie mult pentru reforma Bisericii Catolice. În 1540, papa Paul III instituie «Compania lui Isus», organizația iezuiților, înființată în 1491 de ofițerul spaniol Ignațiu de Loyola, căreia îi încredințează riposta catolică împotriva ereziei protestante, așa numita «contrareformă». Pentru depistarea ereziilor există deja «Inchiziția», tribunal creat în 123[illegible] de papa Grigore al IX-lea în rețeaua Ordinului «Fraților predicatori» (dominicanii), întemeiat de Dominique de Guzman (1170—1221).

Dar cea mai impresionantă confruntare cu noile doctrine protestante are loc la conciliul de la Trident, convocat în trei reprize 1545—1549,

[illegible] 1545—1563 [illegible] Paul al III-lea († 1549) şi Pius al IV-lea [illegible] toate marile capitole ale [illegible] (Scriptura şi Tradiţia [illegible] toate cele şapte Taine [illegible] Euharistia [illegible] Tainei superioritatea papei asupra conciliilor etc.), cărora le dă o formulare scolastică, [illegible] Tezele [illegible] aparate [illegible] strictete [illegible] tridentin, care este un „catolicism [illegible] protestant" transpus în [illegible] devine [illegible] 1564 se formează o congregaţie de cardinali [illegible] să vegheze la interpretarea corectă a documentelor conciliare, iar în 1566 papa Pius V publică celebrul „Catehism al Conciliului de la Trident". Unul din teologii [illegible] care s-a ocupat [illegible] Reformei în această vreme este Robert Bellarmin (1542—1621). În 1622 papa Grigore XV creează congregaţia „De Propaganda Fide", cel mai important organism misionar care are ca obiectiv pe redincreştinarea [illegible] (În [illegible] gentium [illegible] reorganizată de [illegible] sub denumirea de „Congregatio pro Gentium Evangelisatione seu de Propaganda Fide", prin constituţia „Regimini Ecclesiae", din 15 iulie 1967).

Mai multe ţări şi capitale europene întrerup [illegible] cu Biserica Romei: Henric al VIII-lea al Angliei în 1531, Geneva care acceptă Reforma în 1536 [illegible] în care Calvin scrie *Institutio creştină* în limba latină. În [illegible] John Knox predică Reforma în Scoţia [illegible] se [illegible] spre [illegible] În 1596, o parte din ierarhia ortodoxă din Polonia se uneşte cu Roma („Unirea de la Brest"), şi astfel ia fiinţă „Biserica unită". În 1582, papa Grigorie al XIII-lea face reforma calendarului iulian.

Dacă în cursul secolului al XVII-lea catolicismul este confruntat cu [illegible] care [illegible] începutul sec. XVIII [illegible] Jansenius [illegible] secolul al XIX-lea catolicismul cunoaşte [illegible] modernismului, provocată de conflictul dintre credinţă [illegible] ştiinţa modernă. Cu toate că o seamă de scriitori şi teologi [illegible] Biserica [illegible] (Lamennais, 1782—1854 şi Lacordaire, 1802 [illegible] papa Pius al IX-lea [illegible] 1878 [illegible] „Quanta Cura" în care [illegible] „Syllabus"-ul, lista erezilor [illegible] condamnate. Acest papă [illegible] dreptul în 1854 de a proclama ca dogmă de credinţă învăţătura despre zămislirea imaculată a Fecioarei Maria şi provoacă astfel [illegible] despre [illegible] pontificale.

Pius al IX-lea [illegible] convocă în 1868 prin [illegible] „Aeterni Patris" Conciliul Vatican I (al 20-lea ecumenic). Inaugurat în decembrie 1869 [illegible] în 1870 constituţia „Pastor aeternus" în care impune cele două dogme catolice capitale: primatul universal al episcopului de Roma şi infailibilitatea personală a papei când el se pronunţă „ex cathedra". Conciliul Vatican I a dus nu numai la separarea Bisericilor vechi-catolice de Biserica romană, dar şi la fixarea unei eclezologii de tip juridic şi universalist. Această eclezologie ultramontanistă a fost favorizată şi de cardinalul John Henry Newman (1801—1890) [illegible] convertit la catolicism care sub influenţa Mişcării de la Oxford la [illegible] în anii 1830—1841 (Pusey) scrie în 1845 un „Eseu despre dezvoltare", în care vorbeşte de evoluţia orga-

nica a dogmelor, sub autoritatea infailibilă a papei. Aceasta era opera lui un teolog catolic german J. A. Möhler (1796-1838). [illegible] o exegeză foarte apropiată de spiritul conciliar tradițional.

În 1879 papa Leon al XIII-lea (1878-1903) recomandă tomismul ca metodă și gîndire obligatorie pentru interpretarea doctrinei. Același papă respinge validitatea hirotoniilor anglicane prin bula «Apostolicae Curae» (1896), publică în 1891 «Rerum Novarum», în care se pronunță asupra ideilor despre ideile sociale [illegible] făcînd apologia proprietății particulare și a împăcării claselor sociale, iar în 1894, în enciclica «Orientalium» propune unirea cu Bisericile Ortodoxe. Aceași doctrină socială va fi promovată de Pius al XI-lea în «Quadragesimo Anno» (1931), reluată de papa Ioan Paul al II-lea în «Centesimus Annus» (1991). Pentru a condamna definitiv «modernismul», papa Pius al X-lea publică în 1907 «Pascendi Dominici Gregis», reprezentînd [illegible] către Sfîntul Oficiu în [illegible] «Lamentabili», din același [illegible]. Continuînd să aibă aceeași atitudine de neîncredere, Pius al XI-lea condamnă mișcarea ecumenică în 1928 prin enciclica «Mortalium Animos», în care se expune teoria [illegible] Roma. În 1950, se proclamă dogma despre înălțarea la cer a Fecioarei Maria.

Necesitatea unei schimbări de metodă este simțită totuși din ce în ce mai mult. Papa Pius al XII-lea [illegible] în studiile biblice («Divino Afflante Spiritu», 1943), ecleziologice («Mystici Corporis», 1943) și liturgice («Mediator Dei», 1947). De altfel, este epoca în care își fac apariția cîțiva mari teologi filozofi: Teilhard de Chardin (1881-1955) care vrea o religie adaptată la evoluție, M. J. Scheeben, Jean Daniélou (1905-1974), Henry de Lubac, Yves de Montcheuil, Yves Congar, Hans Urs von Balthasar. Dintre filozofii [illegible] cei mai renumiți sînt: Pierre Laberthonnière (1860-1932), Etienne Gilson, Jacques Maritain, neotomist, Gabriel Marcel, existențialist. Tot acum au loc, între 1924-1926, conversațiile de la Malines (Lord Halifax, abatele Portal, cardinal Mercier) și eforturile abatelui Couturier pentru un ecumenism spiritual, al rugăciunii (1935). În contextul mișcării ecumenice, inițiată de conferința misionară de la Edinburg (1910), Yves Congar publică o carte de referință, «Chrétiens desunis» în 1937.

Față în față cu o societate în continuă schimbare, datorită revoluției tehnologice și sociale, catolicismul își pune problema metodelor sale pastorale și culturale. În acest context, papa Ioan al XXIII-lea (1958-1963) anunță la 25 ian. 1959 al II-lea Conciliu de la Vatican, pe care îl pune sub deviza unui «aggiornamento». După ce emite două importante enciclice despre această temă: «Ad Petri Cathedram» (1959) și «Mater et Magistra» (1961), papa deschide Conciliul la 11 oct. 1962, care se ține în 4 sesiuni și se încheie la 8 dec. 1965, papa Ioan murind la 3 iunie 1963. Papa Paul al VI-lea, după prima sa enciclică «Ecclesiam Suam» (1964), promulgă patru constituții aprobate de Conciliul Vatican II: două dogmatice: «Lumen Gentium» (despre Biserică) și «Dei Verbum» (despre revelația divină), două pastorale: «Sacrosanctum Concilium» (despre liturghie) și «Gaudium et Spes» (despre Biserica în lumea de azi). Dintre decrete, din cele nouă, [illegible] crestează

mai multe raporturile între *Catolicism* și *Ortodoxie*, unul despre *ecumenism* — «Unitatis Redintegratio» (nov. 1964), care consacră un capitol Bisericilor răsăritene și altul despre Bisericile Răsăritene unite cu Roma — «Orientalium Ecclesiarum».

Cei mai mulți observatori consideră Conciliul Vatican II ca un conciliu pastoral, desi [illegible] este [illegible] importanță. Printre altele, se pare că trei [illegible] ortodoxe au [illegible] perspectiva [illegible] unitatea [illegible] tradiții și de [illegible] ta doctrina, catolicitatea — imperfectă dar reală — a Bisericii locale, [illegible] O [illegible] parte din teologii catolici contemporani [illegible] Conciliul Vatican II este diferită de cea a Conciliului Vatican I [illegible] pentru a face o critică de ansamblu a [illegible] tradiționale. În această [illegible] sînt angajați teologi ca: Edward Schillebeeck, Karl Rahner, Hans Küng, Cardinalul Leo Suenens, Joseph Ratzinger, Jean Tillard, Emanuel Lanne.

Pe de o parte, a fost criticată [illegible] Hans Küng [illegible] socială care nu stimulează [illegible] și [illegible] Bisericii [illegible] și oprimării. Aceasta a fost tema de bază a «teologiei eliberării», o nouă metodă de a face teologie, care [illegible] în experiența comunităților de bază». Ea a fost exprimată de Gustavo Gutierez (Peru), Leonard Boff (Brazil), Juan Luis Segundo (Uruguay), Sergius Torres (Chile). Toți aceștia au intrat în conflict cu Congregația pentru doctrină a Vaticanului.

O comparație exhaustivă între *Catolicism* și *Ortodoxie* nu se poate face aici. Totuși se poate spune [illegible] Biserica Răsăriteană este cea care a jucat, în primul mileniu al erei creștine, rolul [illegible] nei. Nu numai că sinoadele cu adevărat ecumenice au fost inițiate și [illegible] au fost elaborate în termenii părinți [illegible] Biserica [illegible] posedă părinți și scriitori iluștri, Roma nu se poate compara cu marile centre creștine din Orient și Africa: Antiohia, Alexandria, Efes, Edessa, Cezareea, Cartagina. Contribuția teologică a papilor sau [illegible] și cultural, cele două părți ale lumii creștine au perspective diferite. Răsăritul are o atitudine conciliară și e preocupat de păstrarea continuității cu tradiția ortodoxă; [illegible] autorității papei, de aceea acceptă [illegible] Așa se face că încă din sec. al IX-lea au circulat în Răsărit liste de «inovațiile latine» sau «dogmele papale». În Enciclica sa către patriarhii orientali (867), Fotie menționează, printre altele, «Filioque», folosirea azimei la Euharistie și celibatul preoților. La cererea lui Fotie, episcopul Leon de Ohrida pregătește [illegible] de Trani, în care enumeră obiceiurile introduse de latini, care contravin tradiției apostolice [illegible] azimei [illegible] pentru Euharistie, [illegible] și suprimarea [illegible]

[illegible] Postul mare postul de [illegible]. După actul de excomunicare [illegible] 1054, patriarhul Mihail [illegible] printr-o scrisoare către patriarhul Petru de Antiohia menționează [illegible] erorile latine, adaosul «Filioque» [illegible], absența venerării [illegible] și se întreabă de ce nu [illegible] mai este păstrat în diptice [illegible]. În răspunsul său patriarhul [illegible] face o diferență între [illegible] esențiale [illegible] și obiceiuri [illegible] diverse locale [illegible] acceptă o unitate în diversitate.

[illegible] secolul al XI-lea listele [illegible] latine cuprind [illegible] euharistie [illegible] Filioque [illegible] papei [illegible] traducere [illegible] și liturgice, [illegible] episcopului de Roma, într-un sens centralizat, ceea ce denotă o concepție anticon[illegible] [illegible] Primatul roman este, desigur, recunoscut [illegible] [illegible] erorile [illegible] doctrinare vor fi amintite de ortodocși [illegible] acceptă să discute doctrina «Filioque» la conciliul de la Lyon în 1274, și să subscrie la formula «ex Patre per [illegible]», propusă apoi de conciliul de la Florența — 1438—1439), cât și [illegible] de unire [illegible] Brest [illegible] în [illegible] orientali» din 1848, ele sînt nu numai enumerate pe larg, dar și respinse de o manieră categorică.

Yves M.J. Congar enumeră cinci diferențe principale în materie de doctrină între Ortodocși și Catolici, dar consideră că nici una din ele nu are un sens radical. Acestea sînt: 1) «Filioque», 2) primatul episcopului de Roma asupra Bisericii universale și infailibilitatea papei, 3) doctrina sacramentală [illegible], caracterul indelebil al [illegible] și mirungerii, natura [illegible] și consacrarea euharistică [illegible], 4) [illegible] a Fecioarei Maria [illegible], este adăugată o nouă dogmă [illegible] înălțarea la cer cu trupul a Maicii Domnului, 5) învățătura despre purgatoriu și judecata particulară. Congar este convins că aceste poziții pot fi revizuite [illegible] universitari [illegible] recunoaște [illegible] primatul și infailibilitatea papei sînt puncte de opoziție [illegible].

Într-adevăr, după Congar [illegible] Vatican [illegible] care a reafirmat cu vigoare [illegible] primatul papei este o structură indispensabilă [illegible] Bisericii universale, se vede clar că ceea ce este [illegible] între Catolicism și Ortodoxie nu este [illegible] diferență doctrinară [illegible] viziune ecleziologică [illegible]. Astfel ortodocșii [illegible] să discute [illegible] istorice și universale pornind de la un principiu [illegible] determină a priori acest proiect.

Trăsăturile sub care este cunoscut *catolicismul* pot fi rezumate astfel, chiar dacă unele din aceste trăsături nu mai au astăzi [illegible] din trecut :

— sistematizarea doctrinei de credință de așa manieră încît o distincție între dogma Bisericii și teologie personală devine imposibilă ;

— introducerea în formularea dogmelor a unor noțiuni metafizice și concepte scolastice [illegible] sisteme [illegible] filozofice particulare ;

— «dezvoltarea» continuă a tradiției în dogme noi, de pildă afirmația că «pentru mântuire este necesară supunerea față de pontiful roman» (Papa Bonifaciu VIII, Bula Unam Sanctum, 1302) ;

— instituirea unui magisteriu infailibil care se pronunță «ex cathedra», la nivel universal, fără consensul Bisericii ;

— necesitatea de a impune cu forța credincioșilor acceptarea dogmelor, [illegible] receptarea Bisericii ;

— unitate și centralizare prin [illegible] Bisericii și nu prin [illegible] conciliaritate.

Bibliografie: Pierre Batiffol, *L'Église naissante et le catholicisme*, Paris, V. Lecoffre, 1909 ; Idem, *Le Siège apostolique 359—451*, 2-e éd., Paris, J. Gabalda, 1924 ; Karl Adam, *Le vrai visage du catholicisme* (trad. de E. Ricard), Paris, Bernard Grasset, 1930 ; Henri de Lubac, *Catholicisme. Les aspects sociaux du dogme*, Paris, Editions du Cerf, 1938 (coll. Unam Sanctum 3) ; Yves M.J. Congar, *Chrétiens désunis. Principes d'un «Oecuménisme» catholique*, Paris, Ed. du Cerf, 1937 ; Idem, *L'Ecclésiologie du haut Moyen-Age*, Paris, Editions du Cerf, 1968 ; Idem, *Chrétiens en dialogue*, Cerf, Paris, 1964 ; Friedrich Heiler, *Die Katholische Kirche des Ostens und Westens*, München, Reinhardt, 2 vol., 1937—1941 ; J. B. Duroselle, *Histoire du catholicisme*, Presses universitaires de France, Paris, 1949 ; Jean Meyendorff, *L'Église orthodoxe hier et aujourd'hui*, Paris, Editions du Seuil, 1965 ; Jaroslav Pelikan, *The Riddle of Roman Catholicism*, Abingdon Press, New York-Nashville, 1959 ; Jean Daniélou, Jean Honoré, Paul Poupard, *Le Catholicisme, hier-demain*, Paris, Buchet/Chastel, 1974 ; Charles Wackenheim, *La théologie catholique*, Presses universitaires, Paris, 1977, (coll. Que sais-je? [illegible]) ; [illegible] *ponts ou murs entre l'Orthodoxie et Rome*, in MEPREO, 31, 1960 ; A. Argyriou, *Remarques sur quelques listes grecques énumérant les hérésies latines*, in «Byzantinische Forschungen», Amsterdam IV (1972), p. 9—31 ; T. M. Popescu, *Enciclica patriarhului Fotie către Patriarhii orientali (867)*, in «Studii Teologice», I (1930) nr. 2, p. 56—76 ; D. Popescu, *Eclesiologia romano-catolică după documentele celui de-al doilea Conciliu de la Vatican și ecourile ei în teologia contemporană* (teză de doctorat) în «Ortodoxia», XXIV (1972) nr. 3, p. 325—457 ; Cezar Vasiliu, *Relațiile dintre Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă de la anunțarea Conciliului Vatican II (ianuarie 1959) până în decembrie 1970* (teză de doctorat) în «Ortodoxia» XXVIII (1976) nr. 1, p. 31—198 ; Conférence des évêques de France, *Catéchisme pour adultes*, Paris, 1991 ; René Laurentin, *L'enjeu du Synode suite du Concile*, Editions du Seuil, Paris, 1967.

CĂDERE [gr. [illegible] ; lat. [illegible] ; **marteme — păcat strămoșesc**] : procesul de corupție și de descompunere care se înfiripă [illegible] introdus în [illegible] omenesc [illegible] prin păcatul lui Adam (v. ADAM). Căderea este «păcatul [illegible] [illegible] firea» (Maxim Mărturisitorul) [illegible] creația [illegible] și de ontologic [illegible] cu Dumnezeu [illegible] omului din planul divin și [illegible] în regimul unei vieți de [illegible] și degradare, în sfera materiei [illegible] existenței. Starea de cădere ontologică a omului constituie [illegible] afirmația Sfintei Scripturi [illegible] «toți au păcătuit și sunt lipsiți de slava lui Dumnezeu» (Rom. 3, 23), iar «plata păcatului este moartea» (Rom. 6, 23). Sfânta Scriptură [illegible]

[illegible] diverse expresii şi analogii pentru a descrie căderea [illegible] har originare ([illegible] 24, [illegible] 8, [illegible] N [illegible] 12 [illegible] Rom. 1, 27 [illegible] Cor [illegible] mai poate [illegible] starea de [illegible] [illegible] deoarece aceasta presupune inversarea totală a ordinii dintre [illegible] şi [illegible] valorilor spirituale şi morale.

Textele [illegible] creştine sînt [illegible] Noul Testament vorbeşte de pierderea stării de har originare prin păcatul primilor părinţi (Rom. 5, 12 [illegible]). Totuşi, ele se deosebesc [illegible] verbele [illegible] măsura şi modul în care căderea a afectat [illegible] Dumnezeu în om ([illegible] (II,P). Desigur, nu se poate [illegible] definiţie completă [illegible] care s-a păstrat [illegible] corupt [illegible] Teologia catolică vede efectul [illegible] în pierderea darului supranatural. Protestantismul vorbeşte [illegible] coruptia totală a naturii umane [illegible] Dumnezeu [illegible] de unde incapacitatea [illegible] pentru [illegible] viaţă fără păcat. Fericitul Augustin ([illegible] 430) în disputa sa contra pelagianismului [illegible] în [illegible] de [illegible] căzută. [illegible] Teologia [illegible] căderea ca o [illegible] a [illegible] Dumnezeu [illegible] Prin cădere, omul a pierdut calea către asemănarea cu Dumnezeu, dar s-a păstrat [illegible] dialogul cu El.

Într-adevăr, organul noetic, oglinda în care se reflecta Dumnezeu, a fost [illegible] Chipul este sediul [illegible] şi de [illegible] create devenind [illegible]

se [illegible] (s.a.) cea [illegible] de la început, în [illegible] întunericul păcatului şi a [illegible] iraţionale (Simeon Metafrastul, Parafrază la Macarie Egipteanul [illegible] 47 în Filoc. rom., vol. 5, p. 314). Cu toate acestea omul păstrează o [illegible] [illegible] În [illegible] sens omul raţional [illegible] fost să descopere în firea sa şi în creaţie urme, semne şi acte ale Creatorului. Astfel [illegible] religia naturală, care se inspiră din revelaţia cosmică a Logosului, are o valoare pozitivă pentru [illegible] ([illegible] (Rom. 2, 14). De altfel, istoria [illegible] că omul ajunge [illegible] împotriva idolatriei [illegible] răsturnării valorilor şi [illegible] etice.

În general antropologia [illegible] fără să nege necesitatea [illegible] omului (Rom. 5, [illegible]10; I T[illegible] 15; Tit 3, 4[illegible]7) [illegible] iubirii de oameni divine (In 3, 16[illegible]17), a arătat totdeauna o [illegible] esenţa [illegible] a omului, chiar după păcat, de aceea [illegible] prin Sfîntul Botez [illegible] se instruiează de [illegible] (Ps. [illegible] 4). [illegible] nu ne [illegible] am fost zidiţi [illegible] Dumnezeu [illegible] Dumnezeu [illegible] prin [illegible] şi prin [illegible] am fost zidiţi, cele [illegible] pe acestea [illegible] (Sf. Simeon Noul Teolog, Cele 225 de capete, [illegible], în Filoc. rom., vol. 6, p. 92).

«Corupînd-se [illegible] legere a raţiunii naturale a lui Adam, a corupt împreună cu ea şi [illegible] care a pierdut harul nepătimirea, care [illegible] şi aşa s-a ivit păcatul. Aşadar,

căderea voinţei de la bine la rău este cea dintîi şi cea mai vrednică de osîndă; a doua, întîmplată din pricina celei dintîi, este mutarea firii de la nestricăciune la stricăciune, mutare ce nu poate fi osîndită. Căci două păcate s-au ivit în protopărintele, prin călcarea poruncii dumnezeieşti: unul, vrednic de osîndă şi altul, care nu poate fi osîndit, avînd drept cauză pe cel vrednic de osîndă. Cel dintîi este al voinţei libere, care a lepădat binele cu voia; iar al doilea, al firii, care a lepădat fără voie, din pricina hotărîrii libere, nemurirea. Schimbarea firii spre pătimire, spre stricăciune şi spre moarte e deci osînda păcatului, săvîrşit prin hotărîre liberă de Adam. Această stare nu a avut-o omul dintru început de la Dumnezeu, ci a inventat-o şi a cunoscut-o săvîrşind păcatul neascultării cu voia. Osînda prin moarte este rodul [illegible] păcat» (Sf. Maxim Mărturisitorul, Răspunsuri către Talasie, 42, în *Filoc. rom.*, vol. 3, p. 146, 148).

Bibliografie: Dositei al Ierusalimului, *Mărturisirea de credinţă*, cap. XIV, trad. cit. p. 407—408; Frank Gavin, *Some Aspects of Contemporary Greek Thought* (retipărită de American Review of Eastern Orthodoxy), New York, 1962, p. 156—178; D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, p. 463—488; J. S. Romanides, *To propatorikon hamartema* (Păcatul strămoşesc), Atena, 1957; idem, *Original Sin According to St. Paul*, «St. Vladimir's Theological Quarterly», IV, 1—2, 1955—1956.

CĂSĂTORIE-CUNUNIE (gr. [illegible] gamos, synaphe, lat. matrimonium) — unirea fizică dintre bărbat şi femeie [illegible] legile esenţiale ale naturii umane stabilite de Dumnezeu de la începutul existenţei omului: «Şi a zis Domnul Dumnezeu: «Nu este bine să fie omul singur; să-i facem ajutor potrivit pentru el» ... «Iar coasta luată din Adam a făcut-o Domnul Dumnezeu femeie şi a adus-o la Adam»... «De aceea va lăsa omul pe tatăl său şi pe mama sa şi se va lipi de femeia sa, şi vor fi amîndoi un trup» (Fac. 2, 18—24; cf. Mt 19, 5—6).

Această unire se bazează pe afinitatea naturală a persoanelor [illegible] instinctul sexual pe voia [illegible] tatălui şi femeii de a fi [illegible] de a se înmulţi şi a umple pămîntul (Fac. 1, 28). Cu timpul, forma originară a acestei uniri a fost deformată [illegible] prin poligamie [illegible] divorţ [illegible] căsătoriei [illegible] contract provizoriu, fie prin [illegible] trupului [illegible] pe Vechiul Testament [illegible] despre această degradare a [illegible] tiei căsătoriei.

În Noul Testament, unirea [illegible] bărbat şi femeie [illegible] căsătorie are altă dimensiune. Pentru Apostolul Pavel, «Taina aceasta este mare» (Ef. 5, 32) [illegible] principiu şi model [illegible] unirea dintre Hristos şi Biserică: «Bărbaţilor, iubiţi-vă soţiile aşa cum a iubit şi Hristos Biserica şi S-a dat pe Sine pentru ea» (Ef. 5, 25). Constituirea familiei prin căsătorie este un eveniment care afectează nu numai destinul a două persoane [illegible] şi în sînul Bisericii [illegible] în Hristos». Mirii sînt încununaţi cu «cununiile», semnul martirilor, şi sînt întîmpinaţi cu [illegible] cilor, ceea ce înseamnă că ei sînt chemaţi să [illegible] egoismul şi individualismul omenesc, printr-o [illegible] de comuniune şi [illegible] Prin harul Tainei [illegible] cei doi miri sînt încorporaţi [illegible] (prin harul botezului şi al mirungerii au fost integraţi ca persoane dis-

tinețe) în trupul Bisericii. În vechime Taina cununiei se săvîrșea ca parte integrantă din Liturghie, la sfîrșitul căreia mirii erau invitați să se împărtășească în comun Sfînta Împărtășanie (simbolizată în ritualul actual prin paharul mîntuirii).

Căsătoria creștină se distinge prin cîteva elemente particulare:

a) Natura ei monogamică, deoarece ea implică o unire inseparabilă, trupească și sufletească, a două persoane. Combătînd interpretarea căsătoriei ca un contract temporar, Iisus Hristos apără caracterul ei unic, de aceea ucenicii I-au zis: «Dacă astfel este pricina omului cu femeia, nu este de folos să se însoare» (Mt. 19, 10).

b) Sfințenia trupului, deoarece «trupul este templul Duhului Sfînt» (I Cor. 6, 19) și mădular al trupului lui Hristos. Trupul, deoarece a fost răscumpărat de Hristos (I Cor. 6, 20), nu e pentru desfrînare, ci pentru Domnul: «Fugiți de desfrînare. Orice păcat pe care-l va săvîrși omul este în afară de trup. Cel ce se dă desfrînării păcătuiește în însuși trupul său» (I Cor. 6, 18).

c) Acceptarea și consacrarea reciprocă într-o viață de comuniune, iubire și creație: «Căci bărbatul necredincios se sfințește prin femeia credincioasă, și femeia necredincioasă se sfințește prin bărbatul credincios» (I Cor. 7, 14). Conținutul *căsătoriei* stă în această comuniune totală în care nimic nu este secundar, egoist sau impersonal. Însă această unitate este de două persoane și de responsabilitate care nu înlătură, ci păstrează personalitatea fiecăruia, nici separarea, nici contradicția lor.

d) Fecunditatea și transmiterea vieții prin nașterea de prunci: «Femeia se va mîntui prin nașterea de fii» (I Tim. 2, 15), dar nașterea de copii nu este singurul scop al căsătoriei: «Femeia nu este stăpînă pe trupul său, ci bărbatul; asemenea nici bărbatul nu este stăpîn pe trupul său, ci femeia. Să nu vă lipsiți unul de altul decît cu bună învoială, pentru un timp, ca să vă îndeletniciți cu postul și cu rugăciunea, și iarăși să fiți împreună, ca să nu vă ispitească satana, din pricina nefrînării voastre» (I Cor. 7, 4—5).

Biserica Ortodoxă a admis prin iconomie, adică prin aplicarea condescendenței divine față de slăbiciunea omenească, divorțul și recăsătorirea (v. DIVORȚ), o practică confirmată (Mt. 19, 9) și recăsătorirea celui divorțat (I Cor. 7, 15). Totuși ritualul celei de a doua și a treia căsătorii admise de Biserică are un vădit caracter penitențial. În timp ce Biserica recomandă unirea prin *căsătorie* ca o poruncă divină, ea recomandă viața monahală și abținerea de la căsătorie ca un drum de excepție (I Cor. 7, 1—7).

Căsătoria preotului este unică, acesta nu se poate recăsători. Episcopul trebuie să se abțină de la *căsătorie*, cu toate că la început episcopii puteau fi căsătoriți (I Tim. 3, 2).

Bibliografie: Theodore Stylianopoulos, *Toward a Theology of Marriage in the Orthodox Church*, în «The Greek Orthodox Theological Review», 22 (1977), nr. 3, p. 249—284; Stephanos Charalambidis, *Le mariage dans l'Église Orthodoxe*, în «Contacts», 28 (1976), 101, p. 52—76; A. M. Stavropoulos, *The Understanding of Marriage in the Orthodox Church*, în «One in Christ», 15 (1979), nr. 1, p. 57—74; Philip Sherrard, *Christianity and Eros*, London, SPCK, 1976, p. 75—93; Victor

[illegible] *nas dintre bărbat și femeie*, în «Mitropolia Ardealului», XXIV (1979), nr. 7–9, p. 626—636.

CHIP [gr. eikon; lat. imago — imagine, icoană, chip], pe temeiul Revelației biblice, Biserica învață că Dumnezeu a creat omul «după *chipul*» (kat'eikona) Său propriu (Fac. 1, 26). Omul este imaginea în care se reflectă ființa personală liberă și de comuniune a lui Dumnezeu (II Cor. 3, 18). Antropologia creștină are un caracter «teologic», adică depinde de concepția despre Dumnezeu. Desigur, *chipul*, ca proprietate ontologică ce definește omul (v. ANTROPOLOGIE) în raportul său cu Dumnezeu și cu celelalte creaturi, deși constitutiv, are un caracter potențial, dinamic. Începînd cu Irineu de Lyon, părinții Bisericii subliniază ideea că *chipul* nu este un termen de limită a umanului, o stare definitivă, ci o stare ce firea omenească era destinată asemănării (v. ASEMĂNARE) ca fruct al libertății. Omul era în stare să atingă voluntar asemănarea, după cum a pierdut voluntar forma originară a *chipului* său.

Fericitul Augustin, vorbind de «starea originară», afirmă că în rai omul a avut o perfecțiune supranaturală realizată, adică poseda integritatea și cunoașterea [illegible] posibile omului. Teologia apuseană identifică în general *chipul* cu totalitatea virtuților și însușirilor supranaturale de la început. Teologia răsăriteană vede *chipul* în fixarea «naturală» a omului în comuniunea de viață a lui Dumnezeu; de aceea, și păcatul este înțeles ca o degradare ontologică, și nu o simplă corupție etică.

Cum a fost afectat *chipul* de căderea în păcat? Părinții răsăriteni (Atanasie, Chiril și Grigorie de Nyssa) susțin că *chipul* a fost desfigurat, dar nu pierdut: «*Chipul* slavei Tale sînt, deși port rănile păcatelor». Nu este vorba de dispariția chipului, de dezintegrarea umanului în neant, ci de ieșirea din comuniunea cu Dumnezeu, de pierderea [illegible] ontologice și a sensului existenței. Căderea (v. CĂDERE) [illegible] condiția *chipului* de [illegible], introduce o dezordine existențială, omul se îndepărtează de [illegible] său de referință originar: asemănarea cu Dumnezeu. De aceea restaurarea *chipului*, [illegible] prin [illegible] Dumnezeu este accesibil omului, este o condiție [illegible] necesară pentru reconstituirea drumului spre asemănare. Cu toată opacitatea *chipului*, omul cel vechi poate mărturisi: «Însemnatu-s-a peste noi lumina feței Tale, Doamne» (Ps. 4, 6).

Creat «după chipul lui Dumnezeu» omul trebuia s-ajungă la «asemănarea» cu Dumnezeu. Pentru a realiza acest ideal, Cuvîntul a fost trimis în lume, a luat [illegible], a luat asupră-și păcatele noastre pentru ca noi să putem îmbrăca iarăși chipul cel dumnezeiesc. Asemănarea cu Dumnezeu o realizăm atunci cînd, întocmai ca niște pictori abili, imprimăm vieții noastre trăsăturile vieții lui Hristos, atunci cînd urmăm drumul pe care El ni l-a arătat. De aceea, Hristos-Dumnezeul [illegible] a îmbrăcat trupul nostru ca să avem, întocmai ca un tablou expus privirilor, un model divin de viață pe care să încercăm a-l imita (Metodiu de Olimp, *Banchetul* IV, trad. rom. EIB 1984, p. 51).

Bibliografie. W. J. Burghardt, *The Image of God in Man According to Cyril of Alexandria*, Washington, Catholic University Press, 1957; D. Stăniloae, *L'homme, image de Dieu dans le monde*, în «Contacts» 84 (1973), p. 287—309; Maximos Aghiorgoussis, *Image as Sign* [illegible] *Semio-*

n ... (n ... Ancyra ... şi ... Basil[e] the Great ... Sfint Basil the Great în «Greek Orthodox Theological Review» 21 (1976), nr. 1, p. 19—34; Idem, Applications of the Theme «Eikon Theou» ... Saint Basil the Great în rev. cit., nr. 3, 1976, p. 63—86; N. Nissiotis, *The Importance of the Doctrine of the Trinity for the Church Life and Theology*, în vol. «The Orthodox Ethos», ed. A. J. Philippou, Oxford 1964, p. 32—69; Ioan Turcu, *Conceptul de chip şi implicaţiile lui soteriologice* în «Ortodoxia», XI (1967), nr. 3, p. 414—430; D. Stăniloae, *Chipul lui Dumnezeu şi ... în lume*, în «Ortodoxia» XXV (1973), nr. 3, p. 347—36.; N. Balca, *Învăţătura despre chipul lui Dumnezeu ... controversa dintre Karl Barth şi Emil Brunner*, în «Ortodoxia», XX (1968), nr. 4, p. 522—535.

CINĂ ... masa de seară. Ultima masă a lui Iisus cu Apostolii în Ierusalim, atunci cînd a instituit Taina Euharistiei (Luca 22, 19—20). În amintirea Cinei Biserica celebrează în fiecare duminică Euharistia, taină prin care creştinii se împărtăşesc cu «pîinea vieţii» spre iertarea păcatelor şi viaţă veşnică (Ioan 6, 54).

CINCIZECIME [gr. pentecoste ... pentecoste — cincizeci de zile], evenimentul şi sărbătoarea pogorîrii Duhului Sfînt la cincizeci de zile după învierea lui Hristos, anunţate în Vechiul Testament de profetul mesianic (Ioil 3 ...; cf. Fapte 2, 1—21). Cincizecimea este denumită «capătul sărbătorilor», adică evenimentul cu care se încheie istoria mîntuirii realizate de Hristos, tocmai pentru că «turnarea» Duhului peste umanitate, sau botezul cu Duhul Sfînt este una din slujirile lui Mesia. Cu toate că Duhul a lucrat şi înainte de *Cincizecime*, totuşi acum S-a arătat în ipostas propriu, ca să ducă la desăvîrşire istoria mîntuirii. Acum începe propriu zis «iconomia» Duhului Sfînt, ca unul care adună poporul lui Dumnezeu în trupul lui Hristos.

Între Fiul şi Sfîntul Duh s-a ... nu numai un schimb, în virtutea căruia Fiul a luat ... firea noastre pe care a ... şi ne-a trimis pe Duhul Său, ci Hristos ... văzînd ... ca Fiu ... pe Tatăl ... noi şi ... făcut ... ne-a trimis în dar Duhul Său. Venirea Duhului este semnul ... dintre Dumnezeu şi om în Iisus Hristos, după ... rea Duhului Sfînt a fost ... semnul ... lui Dumnezeu. Apostolul Ioan afirmă că înainte de cruce nu era Duhul Sfînt în lume, deoarece nu se făcuse împăcarea cu Dumnezeu prin jertfa Fiului şi Fiul nu Se proslăvise ca dreptate pentru ascultarea Sa: «Căci încă nu era dat Duhul, pentru că Iisus încă nu fusese proslăvit» (In 7, 39). De aceea Însuşi Mîntuitorul spune că înălţarea Sa la cer este de trebuinţă pentru a trimite pe Duhul ca semn şi ca «dar al împăcării» cu Dumnezeu prin jertfa Sa (Ioan 16, 7). Prin urmare, Duhul Sfînt este cel ce împărtăşeşte efectul jertfei lui Iisus Hristos, cel care dă mărturie că am primit înfierea, că am devenit în Hristos fii ai lui Dumnezeu după har: «Duhul Însuşi mărturiseşte împreună cu duhul nostru că sîntem fii ai lui Dumnezeu» (Rom 8, 16).

Cincizecimea constituie nu numai originea Bisericii, ci şi modelul ei, deoarece erau prezenţi în jurul Apostolilor, în adunare, şi cei dintîi ucenici creştini. Duhul Sfînt a fost dăruit comunităţii apostolice primare (Fapte 4, 31), înzestrînd-o cu tot ceea ce era necesar organismului

[illegible] Euharistie [illegible] Tatăl [illegible] harismele, [illegible] existenţa istorică, continuitatea cu apostolii [illegible] sacramentală a Bisericii depind acum de invocarea [illegible] Sfîntă Biserică [illegible] trage viaţa ei lăuntrică din continua [illegible] invocarea Duhului. Tocmai de aceea «noi putem celebra în orice vreme Cincizecimea», spune sfîntul Ioan [illegible] cime, P.G., 50, 454).

Trimiterea Duhului în timp, la Cincizecime, [illegible] Biserica [illegible] Biserica [illegible] re (Petru Damaschin). De aceea, [illegible] Hristos [illegible] (Ef. 4 [illegible]) [illegible] Dumnezeu va fi total în toate, sau, cum spune Maxim [illegible] Dumnezeu [illegible] XXIII (1971), nr. 1—2, p. 44).

Semnificaţia Cincizecimii constă în aceea [illegible] Duhul Sfînt [illegible] în istorie [illegible] timp şi spaţiu [illegible] prezenţa personală [illegible] tivă a lui Dumnezeu.

«Facem rugăciuni stînd în picioare, în zi de duminică, dar nu cunoaştem toţi motivul. (Facem aceasta) nu numai pentru a ne reaminti prin această poziţie în ziua Învierii, de harul care ni s-a dat — de faptul că am înviat împreună cu Hristos şi că trebuie să privim către cele de sus — ci şi pentru că (această zi) pare să fie chipul veacului viitor. De aceea deşi este începutul zilelor (săptămînii), nu a fost numită de Moise prima, ci una. «Pentru că, zice (Scriptura), s-a făcut seară şi s-a făcut dimineaţă (şi a avut loc) o zi», ca şi cum aceeaşi zi avea să aibă loc de mai multe ori. Această zi este una şi în acelaşi timp a opta şi (simbolizează) pe aceea cu adevărat una şi a opta zi, la care s-a referit Psalmistul în unele suprascrieri ale psalmilor: este starea care se va arăta după acest timp, ziua cea fără de sfîrşit, care nu cunoaşte seară nici a doua zi, acel veac neîncetat şi fără sfîrşit. Prin urmare, Biserica îşi învaţă fiii să se roage în această zi stînd în picioare, pentru ca prin continua reamintire a vieţii celei fără de sfîrşit, să nu neglijeze (să-şi procure) merindele (necesare) în vederea mutării (la altă viaţă). Viaţa viitoare, despre care credem că va avea loc [illegible] (perioada) Cincizecimii. Căci acea zi una şi prima, înmulţită de şapte ori cu şapte alcătuieşte perioada de şapte săptămîni sfinte ale Penticostarului. Începînd cu Duminica, se face acel ciclu de 50 de zile sfîrşind cu Duminica. În felul acesta (această perioadă) se aseamănă veşniciei, care, ca într-o mişcare ciclică, începe de la un punct şi la acelaşi punct ajunge. Biserica ne-a învăţat ca în această perioadă să facem rugăciuni stînd în picioare, pentru ca să ne ridicăm cu mintea de la cele prezente la cele viitoare. După fiecare îngenunchere ne ridicăm pentru a arăta că datorită păcatului am căzut la pămînt, însă datorită iubirii de oameni a Celui care ne-a creat, am fost chemaţi la cer» (Vasile cel Mare, *Despre Sfîntul Duh*, XXVI, trad. rom. p. 80—81).

Bibliografie. Paul Evdokimov, *La Pentecôte*, în vol. «Les étapes de [illegible] de

grâce», Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1962, p. 107—125; Angelos J. Philippou, *The Mystery of Pentecost*, in vol. «The Orthodox Ethos», editat de autor, Oxford, Hollywel Press, 1964, p. 70—97

CLER [gr. lat. moştenire slujitori bisericeşti] La început, toţi cei ce erau în serviciul unei Biserici erau [illegible] şi formau *clerul*. Astăzi termenul *cler* se referă numai [illegible], prezbiteri preoţi şi diaconi [illegible] introduşi în misiunea Bisericii [illegible] printr-o taină numită hirotonie [illegible] *Clerul* şi [illegible] împreună poporul lui Dumnezeu, Biserica creştină

COMUNIUNE [gr. koinonia, lat. [illegible] împărtăşire comuniune]; are mai multe sensuri:

— [illegible] care sînt [illegible] în noul popor al lui Dumnezeu [illegible] împărtăşesc şi [illegible] Iisus Hristos: «ceea ce am văzut şi am auzit, aceea vă vestim şi vouă, ca şi voi să aveţi împărtăşire cu noi. Iar împărtăşirea (koinonia) noastră este cu Tatăl şi cu Fiul Său Iisus Hristos» (I Ioan 1, 3)

— «*Comuniunea Duhului Sfînt*» (II Cor. 13, 13; Filip. 2, 1), adică experienţa personală şi comunitară a Duhului lui Hristos, care se exprimă în sentimentul de solidaritate creştină de frăţietate, de întrajutorare şi asistenţa reciprocă (Fapte 2, 42, 44)

— *Împărtăşirea* sau *cuminecarea* cu *Sfintele Taine* în cadrul Euharistiei (I Cor. 10, 17; Fapte 2, 42), şi [illegible] la aceeaşi [illegible] şi [illegible] mărturisirea aceleiaşi credinţe (Ef. 4, 5)

— *Synaxis*, adunarea liturgică care este o condiţie de a participa la *koinonia*.

— «*Comuniunea sfinţilor*», despre care face menţiune Crezul apostolic, este unitatea dintre Biserica de pe care poartă lupta vremelnică în acest timp şi veac, cu Biserica celor care au ajuns deja o stare definitivă de har şi de comuniune nemijlocită cu Dumnezeu

— *Comuniunea inter-confesională* euharistică cu credincioşii de altă confesiune. Urmînd vechiul principiu potrivit căruia mărturisirea aceleiaşi credinţe determină *comuniunea sacramentală* (Teodoret, *Istoria bisericească*, IV, [illegible], p. 119), Ortodoxia precizează că unitatea de credinţă depinde [illegible] a participa la aceeaşi comuniune euharistică

«Iar pe noi, pe toţi, care ne împărtăşim dintr-o pîine şi dintr-un potir, să ne uneşti unul cu altul prin împărtăşirea Aceluiaşi Sfînt Duh şi pe nici unul dintre noi să nu ne laşi a ne împărtăşi cu Sfîntul Trupul şi Sîngele al Hristosului Tău spre judecată sau osîndă, ci să aflăm [illegible] har împreună cu toţi sfinţii, care din veac au bineplăcut Ţie: cu strămoşii, părinţii, [illegible] apostolii, proorocii, [illegible] mucenicii, mărturisitorii, dascălii şi cu tot sufletul drept ce s-a săvîrşit întru credinţă…» (Liturghier, ed. 1974, p. 180).

Bibliografie: Ion Bria, *Ecleziologie* [illegible], în «Studii Teologice», XX [illegible], nr. 9—10, p. 669—681; Idem, *La «Koinonia» comme communauté* [illegible]*que*, în «Istina», nr. 1, 1975, p. 115—126; A. Houssiau, *Incarnation et communion selon les Pères grecs*, în «Irénikon», 45 (1972), p. 457—468; Jean Zizioulas, *Vérité et Communion dans la perspective de la pensée patristique grecque*, în «Irénikon», 50 (1977), nr. 4, p. 451—510; Kallistos Ware, *Church and Eucharist Communion and Inter-Communion*, în «Sobornost», 7, 1978, p. 550—567; D. Stăniloae *În problema intercomuniunii*, în «Ortodoxia», XXIII (1971), nr. 4, p. 561—584.

COMUNIUNEA cu Sfintele Taine

«Desigur că împărtăşirea zilnică şi hotărîrea de a primi zilnic sfîntul Trup şi Sînge al lui Hristos e un lucru bun şi folositor, căci El însuşi o spune limpede «cel ce mănîncă trupul Meu şi bea sîngele Meu are viaţă veşnică» (Ioan 6, 54). Cine se îndoieşte că participarea continuă la viaţă n-ar fi acelaşi lucru cu a trăi pe mai multe planuri?

Cu toate acestea noi ne împărtăşim numai de patru ori pe săptămînă: duminica, miercurea, vinerea şi sîmbăta, precum şi în alte zile cînd se face pomenirea vreunui sfînt deosebit.

Faptul că în vremurile persecuţiei unii erau nevoiţi, în lipsa preotului sau liturgului, să ia cu mîinile lor împărtăşania, e de prisos să mai spunem că nu constituie nici o greşeală, pentru că altă dată practica aceasta era întărită de o [illegible] continuată de faptele [illegible]. Toţi călugării care locuiesc în pustie unde nu se găseşte preot, păstrează cuminecătura acasă la ei şi o iau cu mîna lor proprie. La Alexandria şi în Egipt chiar şi fiecare laic are în mod obişnuit împărtăşania la el acasă şi se împărtăşeşte singur cînd voieşte. Din clipa cînd preotul a săvîrşit jertfa şi a împărţit-o cel care a primit-o odată ca întreg, dacă participă la ea zilnic, trebuie să creadă pe bună dreptate că ia parte la ea şi o primeşte din mîinile celui care i-a dat-o într-adevăr. În Biserică preotul dă partea care i se cere, cel care o primeşte o păstrează cu toată libertatea şi o duce la gură cu mîna lui proprie. Aceasta vrea să spună că primeşte de la preot o singură părticică sau mai multe părticele dintr-odată» (Sf. Vasile cel Mare, *Epistola 93*, trad. rom., p. 270—271).

COMUNIUNEA SFINŢILOR

«Cred în comuniunea sfinţilor» afirmă *Crezul apostolic*. Tradiţia apostolică a păstrat învăţătura că Biserica pămîntească, a celor vii, este în comuniune [illegible] şi permanentă cu Biserica cerească, cu cei care au cetatea în ceruri (Evr. 13, 14; Apoc. 3, 12). Ea este parte organică din [illegible] — doctrină dezvoltată de Niceta de Remesiana — care face ca îngerii şi sfinţii [illegible], iar [illegible] a acestei [illegible] de dragoste [illegible] frate. Cei [illegible] parte [illegible] formează o singură unitate şi [illegible] tate, «un trup în Hristos» (Rom. 12, 15). Comuniunea sfinţilor [illegible] mai [illegible] aspect [illegible] şi [illegible] al vieţii creştine (Ef. 4, 25; [illegible] 6, 25).

Cine formează această comuniune? Drepţii Vechiului Testament pe care Biserica îi comemorează la liturghie şi sfinţii, în sens larg (I Cor. 13, 15; II Cor. 1, 17), adică cei botezaţi şi în sens restrîns, adică cei ce pot spune cu Apostolul Pavel: «Mă bucur acum în suferinţele mele pentru voi şi împlinesc, în trupul meu, ce lipseşte suferinţelor lui Hristos, pentru trupul Său, adică Biserica» (Col. 1, 24).

Apocalipsa subliniază [illegible] răbdarea şi credinţa sfinţilor» (Apoc. 13, [illegible]). Comuniunea sfinţilor este alcătuită din cei ce au rămas credincioşi [illegible] până la urmă. Aşa cum cea dintîi comunitate creştină s-a constituit [illegible] «rămăşiţa» fidelă a lui Israel, tot aşa comuniunea sfinţilor va cuprinde Biserica celor ce s-au dovedit pînă la capăt credincioşi şi adevăraţi, autentici (Matei 24, 13). Căci numele Mielului este «cel credincios» şi «cel adevărat» (Apoc. 19, 11). «Eu sînt Alfa şi Omega, Cel dintîi şi Cel de pe urmă, începutul şi Sfîrşitul» (Apoc. 22, 13).

CONSTANTIN [illegible] Romei și învinge pe Maxentius la Podul Milvius în [illegible] este [illegible] zeul [illegible] nezeul suprem. Convertirea la creștinism a [illegible] Constantin [illegible] redă scena în care Constantin vede o cruce pe cer deasupra soarelui, cu cuvintele «În aceasta vei [illegible] semnul ☧ ca o pavăză în luptele cu adversarii. Cu aceasta Constantin devine [illegible] Dumnezeului creștinilor, cărora le acordă anumite privilegii: imunitatea clerului și dreptul de a primi donații. Cu toate acestea, Constantin păstrează titlul de mare preot — *Pontifex Maximus* și venerează «Soarele neucerit». El amînă botezul spre sfîrșitul vieții, pentru a evita păcatele mortale. Făcînd o apropiere între soare și Dumnezeu creștin, Constantin declară în 321 prima zi a săptămînii ca zi de odihnă, pe care o numește ziua sfîntă a soarelui (*Dies Solis*). De altfel, în această perioadă creștinismul împrumută elemente din cultura păgînă, ca de pildă celebrarea nașterii lui Hristos la 25 decembrie, ziua de naștere a soarelui, folosirea luminărilor, a tămîiei etc.

Constantin ia parte direct la afa[illegible] ne în schisma donatiștilor și în controversa ariană. După victoria asupra lui Maxentius, donatiștii — grup din Africa de Nord care refuză să recunoască pe Cecilian ca episcop de Cartagina fiind sub acuzația de *traditor*, deoarece a abdicat de la Scriptură în fața autorităților în timpul persecuției [illegible] cerut lui Constantin să intervină și [illegible] Pînă la urmă Constantin confiscă [illegible] dar au dispărut odată cu ștergerea creștinismului din Nordul Africii din cauza cuceririi islamice.

După bătălia de la Adrianopol, Constantin devine împărat peste Occident și Orient [illegible] cii de Răsărit. Cel mai mare triumf al lui Constantin în afacerile bisericești este sinodul ecumenic de la Niceea [illegible] Constantin intervine în controversa dintre e[illegible] pînă la urmă recurge la convocarea sinodului. Constantin, avînd ca teo[illegible] mulă de reconciliere. Pacea nu s-a restabilit deoarece Atanasie, succesorul lui Alexandru din 328, refuză [illegible] față de arieni, cu Atanasie în exil, Constantin moare în 337.

Constantin întemeiază Constan[illegible] ța Bisericii de aici. El a început in[illegible] trei fii ai săi: Constantin II, Con[illegible] periul. După moartea lui Constantin II († 340) și eliminarea lui Con[illegible] pe arieni, care condamnă pe Atanasie [illegible] toleranța pentru creștini și păgîni

Arma[illegible] și nobilimea erau în [illegible] păgine. Constanțius a [illegible] câteva temple păgâne și a interzis sacrificiile private și chiar publice. În 341 a suprimat cultul păgân, iar în [illegible] a suprimat sacrificiile. În [illegible] a [illegible] altarul zeiței (Victoria) [illegible] Senatului din Roma [illegible] în epoca lui Augustus.

În anul 361 devine împărat nepotul lui Constanțiu, Iulian, care [illegible] de scriitorii [illegible] vechi și este influențat de neoplatonism [illegible] lui [illegible] Apostatul este [illegible] elenism [illegible] [illegible] este [illegible] (Platon) reprezentat [illegible] și Mitras. [illegible] [illegible] [illegible] religiei păgâne [illegible]. În acest scop [illegible] [illegible] Maximus [illegible] [illegible] creștinii [illegible] acuzați de «ateism».

Jovian, care a urmat pe Iulian († [illegible]) este creștin, ca și succesorii săi, Valentinian I (364–375) [illegible] Valens (364–[illegible]), împărat în Orient, este [illegible] tolerant [illegible] în Răsărit. Gratian (375–383), împărat în Vest, fiul lui Valentinian, a [illegible] pe Teodosius să guverneze în Est. Teodosius ([illegible]–383) sprijină [illegible] ortodox[illegible] și interzice sacrificiile păgâne. Teodosius a convocat al 2-lea Sinod ecumenic în 381 la Constantinopol, care [illegible] [illegible] [illegible] ortodoxe [illegible]. În această perioadă Ambrozie [illegible] episcop de Milan (reprezentant [illegible] în Vest) [illegible] [illegible] [illegible] în [illegible] fără legi a religiei păgâne.

Bibliografie: Henri-Irénée Marrou, [illegible] [illegible] 303–[illegible], Éditions du Seuil, Paris, 1985, p. 18–45.

CONTEMPLAȚIE [illegible] lat. contemplatio [illegible] vederea minții, una din treptele de cunoaștere și de progres [illegible] de transfigurare, [illegible] între practica virtuților sau [illegible] vederea directă [illegible] Dumnezeu [illegible] unirea nemijlocită cu El. [illegible] consideră contemplația [illegible] ca [illegible] epistemologic [illegible] [illegible] la teologie [illegible] la teologie [illegible] pornind de la [illegible] de transfigurare [illegible] vederea cu mintea la sensurile [illegible] lucrurile create. [illegible] contemplația naturală [illegible] cunoașterea directă [illegible] divine [illegible] existente [illegible] [illegible], este [illegible] grație din [illegible] [illegible]. În acest sens, Maxim Mărturisitorul vorbește de trei [illegible] [illegible] dătătoare de [illegible] sens [illegible] [illegible] mijlocirea [illegible] și [illegible] ajutorul sfinților [illegible] [illegible] sensul [illegible] sau [illegible] [illegible] între ele [illegible] lor [illegible] [illegible] pătrunderea [illegible] [illegible] text, [illegible] sensului [illegible] printr-un [illegible] simțire [illegible].

În controversa [illegible] [illegible], [illegible] teologia [illegible] este [illegible] [illegible] [illegible] nezeu, susținea [illegible] plației este un simbol [illegible] Grigorie P[illegible] pe Tabor [illegible] nu este [illegible] real sau o iluzie [illegible] este [illegible] Dumnezeu [illegible] zeirea se [illegible] [illegible] plația nu este [illegible] al credinței [illegible] depă[illegible]

prin unirea nemijlocită cu energiile ... reale (v. CUNOAŞTERE şi ENERGIE).

CONTROVERSE, cu caracter de erezie [illegible] 553.

Montanism: mişcare cu caracter [illegible] şi eshatologic, apărută [illegible] Asia Mică, [illegible] Montanus [illegible] păgân frigian convertit [illegible] care susţinea [illegible] în realitate [illegible] (In 14 [illegible] 17, 26) [illegible] Duhul Sfânt în Biserică. A fost [illegible] la care [illegible] profeţite [illegible] redresarea [illegible] Bisericii [illegible] primirea [illegible] se va stabili pe [illegible] în Frigia. În acest [illegible] creştini [illegible] să exercite [illegible] special profeţie [illegible] practicând ascetismul, [illegible] posturi, mortificarea [illegible] Montanismul [illegible] separarea Bisericii [illegible] proteţiile [illegible] Datorită [illegible] montanismul s-a organizat [illegible] mişcare separată de Biserică [illegible] în 207 [illegible] Tertulian (160-220). Acesta a scris o serie de lucrări [illegible] critica serviciul militar [illegible] morala [illegible] penitenţială practicată de Biserica din timpul său: «[illegible]», «Despre castitate», «Despre monogamie», «Despre post», «Despre puritate». Mişcarea n-a fost acceptată de Biserică, din cauza abuzului de harisme şi a concepţiei sale, care punea la îndoială justificarea prin har şi iertarea păcatelor după botez [illegible] anul 500 mişcarea dispare.

Modalism: erezie trinitară care apare în Asia Mică şi se dezvoltă la Roma unde este propovăduită de Praxeas [illegible], de Noetus şi [illegible] Sabelie [illegible] de sabelianism [illegible] acestei concepţii [illegible] s-a revelat succesiv [illegible] sau moduri diferite [illegible] Tatăl, Care a creat lumea şi a [illegible] legea, forma Fiului, Care a [illegible] lumea, forma Duhului. În acest fel, persoanele divine nu sînt distincte în mod real între Tatăl şi Fiul neexistînd nici o deosebire [illegible] modalismul lui Sabelie [illegible] Tatăl, Fiul şi Duhul [illegible] formează doar o singură persoană [illegible] deschide uşa iudaismului.

Adoptianism: erezie [illegible] la Roma, datorită lui [illegible] Theodot [illegible] (către 190) după care Iisus, Care s-a născut miraculos din [illegible] a primit, la botezul Său în Iordan, Duhul Sfânt [illegible] este [illegible] El a fost răstignit [illegible] a înviat [illegible] Pentru [illegible] Dumnezeu [illegible] adoptat [illegible] În acelaşi sens [illegible] Samosata (260-272), episcop de Antiohia, susţine că Logosul, care a [illegible] Moise şi profeţii, a sălăşluit [illegible] Iisus, pe care Dumnezeu l-a adoptat după răstignire şi înviere [illegible] un fel de [illegible] Iisus [illegible] Dumnezeu [illegible] Duhul Sfânt şi Iisus există numai o unitate de voinţă, o unitate morală, nu o unitate de substanţă.

Donatism: mişcare shismatică ivită în Biserica africană, în urma disputei despre [illegible]

[illegible] morala a săvîrşitorului [illegible] a este hirotonit episcop de Cartagina [illegible] compromis în timpul persecuţiilor [illegible] considerentul că Tainele administrate de un episcop sau preot nevrednic [illegible] de faptul că a fost hirotonit în mod nevrednic nu [illegible] puterea morală [illegible] sînt efective. Schisma se produce în [illegible] partida oponentă [illegible] Donatus [illegible] episcopul [illegible] Constantin [illegible] donatiştii au fost [illegible] eretici, iar bisericile lor au fost închise de Constantin.

Messalianism (în limba siriacă [illegible] Siria la sfîrşitul secolului al IV-lea [illegible] Mesopotamia [illegible] botez [illegible] puterea [illegible] în chip special [illegible] Diadoh al Foticeei [illegible] concepţie [illegible] prezenţa [illegible] exclusivă şi definitivă [illegible] în suflet de la Botez [illegible] a fost evacuat, scos [illegible] harul [illegible] în mod [illegible] inimă, centrul spiritual al omului [illegible] el se manifestă în mod conştient prin practicarea virtuţilor, pe măsura creşterii spirituale. Sfîntul Macarie Egipteanul, autorul „Omiliilor duhovniceşti", a fost acuzat de messalianism latent, dar acuzaţia este nedreaptă.

Theopashism [illegible] controversa [illegible] Constantinopol [illegible] patriarhul Macedonius (495–511) [illegible] Trisaghion [illegible] Antiohia [illegible] Teodoret [illegible] Cir [illegible] theopashismului [illegible] crezului [illegible] despre [illegible] Trisaghion [illegible] Sfîntul Chiril al Alexandriei [illegible] a fost [illegible] Dumnezeu este [illegible] care El a asumat-o. În 534, papa Ioan al II-lea [illegible] [illegible] Treime [illegible] Persoane [illegible]

Bibliografie: Justo L. Gonzalez, *A History of Christian Thought*, Abingdon Press, Nashville and New York [illegible] 1970, p. 123–150; H. Dörries, *Symeon von Mesopotamien* [illegible] R. Draguet, *Julien d'Halicarnasse et sa controverse avec Sévère d'Antioche sur*

L'incorruptibilité du corps du Christ, Louvain, 1924; J. Meyendorff, *Messalianism or Anti-Messalianism? A fresh Look at the «Macarian problem»*, în «Kyriakon. Festschrift Johannes Quasten», Münster, 1972, p. 585—590; Viorel Ioniță, *Sinodul VI ecumenic și însemnătatea lui pentru viața [illegible]*, în «Studii Teologice», XXX (1978), nr. 5—8, cap. *Erezia monotelită*, p. 398—414.

CREAȚIE (gr. ktisis-ktisma; lat. creatio) — act creator, facere, creatură, zidire — învățătură specifică Vechiului și Noului Testament, potrivit căreia Dumnezeu Tatăl, Atotțiitorul (pantokrator), Făcătorul (poietes) a creat cerul și pământul (Fac. 1, 1), aducând totul în existența concretă prin Cuvântul și voința Sa creatoare: «Cu cuvântul Domnului cerurile s-au întărit și cu duhul gurii Lui toată puterea lor... «Că El a zis și s-au făcut; El a poruncit și s-au zidit» (Ps. 32, 6, 9). Mesajul creației este cunoscut din revelația istorică a lui Dumnezeu (Iahve), de aceea doctrina creștină despre *creație* nu trebuie să fie confundată nici cu mitologia, nici cu cosmologia. De altfel, doctrina creștină despre creație trebuie să fie ferită atât de panteism, care identifică pe Dumnezeu cu lumea imanentă, de unde idolatria, cât și de dualism, care separă pe Dumnezeu transcendent de realitatea imanentă.

În descrierea *creației*, din «Facerea», trebuie să se facă o distincție între mesajul revelat, conținutul cunoscut prin revelația făcută lui Moise și forma în care s-a redactat acest conținut care aparține mediului cultural semitic din perioada mileniului I înainte de Hristos. Mesajul biblic este deci cunoscut prin revelație, nu este rodul evoluției ideilor cosmologice sau al speculațiilor cosmologice. Acest mesaj a fost exprimat în limbajul [illegible] și reprezentările [illegible] tura Orientului Apropiat, care era îmbibată de miturile vechilor religii din [illegible] (vezi Is. [illegible] 74, 14). Modul de reprezentare a cosmosului fizic aparține epocii în care a fost scrisă «Facerea», când pământul era reprezentat [illegible] susținută [illegible] se sprijinea [illegible] protejată de un firmament [illegible] [illegible] Sfântul Vasile cel Mare [illegible] sau la [illegible] Șase zile [illegible] (*Hexaemeron*), spune [illegible] punerea în termenii [illegible] cosmologiei [illegible] «Facerea» nu este deci un capitol de cosmologie [illegible] Biblia și știința, dintre adevărurile revelate și adevărurile stabilite de știință, este falsă.

Redactorii Vechiului Testament au reunit, după exil, două izvoare ale «Facerii»: cap. 2, 4 — cap. 4 (Iahvistul) [illegible] făcut în sec. IX î.d.Hr.; și cap. 1—2, 3 (codul sacerdotal) [illegible] începutul sec. V, [illegible] Ezra [illegible] întoarcerea din exil. Se [illegible] literatul creației, din [illegible] scris anume împotriva [illegible] și a politeismului din [illegible] gine (babiloniene, egiptene și [illegible] anene). Istoria religiilor [illegible] de altfel, că Biblia combate concepția mitologică despre univers. Teologia biblică este [illegible] dus la desacralizarea [illegible] sensul că nu mai există divinități planetare sau zei [illegible] religie și astrologie [illegible] (Texte paralele despre creație: Isaia cap. 40—48, scrise în timpul exilului; Ps. 104 și 89; Iov 37 și 38).

Noțiunea de *creație* are două înțelesuri:

a) Actul creator (ktisis) prin care Dumnezeu «Atotțiitorul» cheamă la ființă [illegible] lumea văzută și nevăzută, **și pe care o așază într-un** raport personal de existență cu [illegible] își are principiul și scopul în Dumnezeu, pe care îl arată transparent, [illegible] Sale. [illegible] Sfînt [illegible] creator [illegible] (Ps. [illegible] 18 [illegible]).

[illegible] universul [illegible] (1 Tim. 4, 4) [illegible] (Apoc. 4, 11). [illegible] a fost creat [illegible] materia [illegible] făpturilor [illegible] sensibile [illegible] prin descompunere și moarte [illegible] nu este supusă morții. [illegible] este creată [illegible] creației, iar [illegible] **și relațiile ei sînt imateriale.**

Modul [illegible] Dumnezeu creează nu este cunoscut, deoarece [illegible] este [illegible] presus [illegible] Creatorul prin voința Sa [illegible] [illegible] creatoare [illegible] Dumnezeu [illegible] relația dintre Creator și [illegible] nu este [illegible] deoarece [illegible] este [illegible] Dumnezeu. [illegible] (Ps. 134 [illegible]) Dumnezeu [illegible] la existență [illegible] Cuvîntul Său creator, fiind mai presus de [illegible] în haosul primordial,

Dumnezeu [illegible] perfecțiune. Totul se [illegible] lui Dumnezeu (Fapte 17, [illegible]). Creația însăși aspiră spre Dumnezeu, [illegible] **să se întoarcă la El, ca la sursa ei.** Dar **mișcarea și devenirea sînt** proprii materiei. Mișcarea [illegible] **lor cantitativă și calitativă.** În această devenire [illegible] de existență. [illegible] poate fi în același timp ceva vegetal și în devenire. Mișcarea nu este în sine eternă, de aceea nu se poate [illegible] structura ei materială e creată de Dumnezeu ca parte din materie, ca nu este [illegible] Origen, [illegible] accidentală. Substanța ei este limitată [illegible] este determinată [illegible] **ces care e atras spre un scop.**

Această [illegible] «bereshith» [illegible] timp și spațiu [illegible] Nu [illegible] Dumnezeu [illegible] scop [illegible] timp și spațiu [illegible] Dumnezeu. [illegible] creator divin înseamnă *creatio ex nihilo*, de care face aluzie cartea a II-a Macabei, cînd scrie (7, 28) că Dum-

nează [illegible] s-au [illegible] au fost [illegible] (Ps. 32, 6).

[illegible] un [illegible] de aceea nu există o materie preexistentă creației, pe care Dumnezeu ar fi organizat-o (II Cor. 4, 6; Rom. 4, 17; [illegible] 11, 3). Lumea și toate cele ce sînt în ea [illegible] au fost chemate la existență [illegible] prin cuvîntul Său creator. «Pentru că în Acesta au fost făcute toate, cele din ceruri și cele de pe pămînt, cele văzute și cele nevăzute, fie tronuri, fie domnii, fie căpetenii, fie stăpîniri. Toate s-au făcut prin El și pentru El» (Col. 1, 16).

În cadrul învățăturii despre creație, se pot face cîteva mențiuni speciale:

a) Omul [illegible] biblică [illegible] la [illegible] lui Dumnezeu [illegible] Său [illegible] creație, este [illegible] existență prin cooperarea [illegible] Cuvîntul creator și Duhul [illegible] de viață. [illegible] Femeia, creată [illegible] moment de extaz — somn [illegible] cu Adam (Fac. 2, 21). Cu toată starea sa naturală de creatură [illegible] de suflet viu (I Cor. 15, 45), cu toată fragilitatea existenței sale [illegible] lui (Rom. [illegible]) [illegible] mul este [illegible] o parte din existența creată, [illegible] este [illegible]. Dar de aceea el poate [illegible] toate posibilitățile naturale așezate în creație devenind [illegible] creație [illegible] și prin puterea lui Iisus Hristos [illegible] este [illegible] în Hristos este o făptură nouă (II Cor. 5, 17; [illegible] 15; [illegible] 2, 10; [illegible] 1, [illegible]).

b) Duhul Sfînt este prezent [illegible] mod [illegible] creației [illegible] ritus (Fac. 1, 2) [illegible] că Duhul dă viață (Ioan 6, 63). Duhul, [illegible] de viață [illegible] (I Cor. 15, 45) [illegible] pulul să fie [illegible] de moarte [illegible] în viață și în [illegible] (Rom. 8, 11).

c) Există o [illegible] între [illegible] și [illegible] Revelația [illegible] creația [illegible] Dumnezeu, de aceea calea spre Dumnezeu [illegible] (Rom. 1, 20), care [illegible] păstrează [illegible] spre [illegible] la Dumnezeu [illegible] facerea [illegible] (Is. [illegible]). [illegible] se va preschimba [illegible] tot așa [illegible] creației se va [illegible] un cer nou și un pămînt nou (II Petru 3, 13; cf. Isaia 65, 17; 66, 22).

d) Activitatea creatoare continuă a [illegible] lumina și a dat [illegible] (Is. 45, 7). [illegible] creația este într-o continuă transformare. Formele [illegible] modul de organizare, de [illegible] și de [illegible] trec de la una [illegible] și [illegible] pe o [illegible] care [illegible] toate [illegible] poten- [illegible] la toate [illegible] întreg [illegible] o lume [illegible] și [illegible] toate [illegible] pe o [illegible] se poate [illegible] pe [illegible]

[illegible] — (Sf Grigorie Palama, *Capete despre cunoştinţa naturală*, 23, în Filoc rom., vol. 7, p. 436)

Bibliografie: Basile de Césarée *Homélies sur l'Hexaéméron*, trad. de S. Giet (col. Sources Chrétiennes), Ed. [illegible] du Cerf, ed. 2-a Paris, 1968; M. A. [illegible] *Creation and Salvation according to St Basil of Caesarea*, Atena, 1971; D. Stăr Ioan, *Creaţia ca dar şi tainele Bisericii* în «Ortodoxia», XXVIII (1976), nr 1, p. 10—20; D. Stăniloae, *Dinamica creaţiei în Biserică*, «Ortodoxia», XXIX (1977), nr 3—4, p. 281—291; G. Florovsky, *The Idea of creation in Christian Philosophy*, în «Eastern Churches Quarterly», VIII, 1949

CREATOR — nume atribuit în [illegible] din Egipt prin [illegible] Marea Roşie — Ieşire, cap. 14; Evrei 11, [illegible] (Ieşire 3, 4). Dumnezeu [illegible] în Sine [illegible] ca principiu şi nici nu împarte fiinţa Sa cu alţi dumnezei.

Dumnezeu este [illegible] absolută [illegible] în esenţa ei. [illegible] vorbeşte pe larg despre Dumnezeu şi [illegible] o existenţă în realitate actuală în timp şi spaţiu prin puterea [illegible] tului creator. Dumnezeu este «Cel ce [illegible] tras fiinţele [illegible]» (Păstorul lui *Herma*, Vedenia I, 6). Facere 1, 3: «Dumnezeu a zis: Să fie lumină şi a fost lumină». Cuvântul *creator* înseamnă că originea lumii, a înţelepciunii, a vieţii este în Dumnezeu. Această [illegible] este [illegible] de Dumnezeu. Ea este dată omului, creat la început [illegible] din trup şi suflet, [illegible] şi [illegible] narea lui Dumnezeu. Creaţia există [illegible] parte din planul creaţiei.

Creaţia este opera Sfintei Treimi [illegible] bit de creaţia materială, poartă în [illegible] că Duhul lui Dumnezeu [illegible] prezent şi [illegible] creaţie de la început (Fac 1, 2) [illegible] lui Dumnezeu, care există înainte de creaţie. Ioan 1, 3: «Toate prin El s-au făcut şi fără El nimic nu s-a făcut [illegible] (Coloseni 1, 16—17).

Astfel, încă de la crearea lumii, [illegible] Persoanele [illegible] Dumnezeu. Astfel, creştinismul este o [illegible] teistă: «Să nu ai alţi dumnezei [illegible] (Ieşire 20, 3), [illegible] de E. (Deut 4, 39).

PANTOCRATOR, nume grec cu înţelesul de «atotţiitorul», folosit în textul crezului de la Niceea (325). Vechiul Testament în greacă (Septuaginta) a tradus cu acest termen cuvântul ebraic [illegible] Sabaoth, care înseamnă Domnul Atotputernic care susţine în viaţă toată creaţia.

CRED (credem în, crezul; Crezul din 381) exprimă certitudinea că cele afirmate sînt reale în mod subiectiv și obiectiv. Exprimarea publică a acestei credințe se numește mărturisire. [illegible] crezut [illegible] o [illegible] credem și homologhumen [illegible] Expresia „Cred într-unul Dumnezeu" e recunoaște-terea [illegible] și absolut al ființei lui Dumnezeu, care este prezent și se manifestă în mod personal. Creștinismul recunoaște credința ca mijloc de cunoaștere a unei realități care se situează dincolo de lumea văzută. Argumentele raționale filosofice și etice, pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu, sînt probe solide și utile, dar acestea nu pot înlocui sau elimina credința. Apologetica poate convinge rațiunea dar nu poate să convertească, adică să schimbe credința și viața. Certitudinea testelor stă pe revelația și credința lui Iisus. El însuși este credincios, adică fidel revelației Tatălui. Chiar atunci cînd a făcut minuni și semne extraordinare, El a cerut credință fără rezerve. Astfel, Iisus pune noi condiții de mîntuire, care înseamnă nu numai a urma Legea, ci a schimba viața («Vinde toate averile» — Luca 18, 22). Această transformare este cu putință numai prin credință, aceea credință pe care o are și El. Cei ce cred cu credința Lui devin frații Săi.

Noul Testament oferă multe exemple de credință. La venirea lui Iisus, Mesia era așteptat ca un rege victorios din descendența lui David (Ieremia 23, 5—6). Această așteptare mesianică se fondează pe promisiunea făcută profeților. Toți care vor crede în această făgăduință devin descendența lui Avraam. Prin credința în Iisus toate națiunile vor primi binecuvîntarea lui Avraam și înfierea (Galateni 3, 7—14; 4, 4—7). Astfel credința înseamnă a fi așteptarea cu [illegible] a unui viitor promis.

Desigur, credința este un proces dificil, complex. [illegible] realitate de mister, care nu e tangibilă prin simțurile de cunoaștere empirică [illegible] nu a fost ușor nici pentru cei ce au văzut [illegible] pe Iisus Hristos. Ucenicii în întîlnirea cu Hristos cel înviat, pe drumul spre Emaus nu înțelegeau [illegible] profeții [illegible] Moise [illegible] suferea (Luca 24, [illegible]). Iisus constată cu compasiune [illegible] lor de a crede [illegible] proroocii au vorbit (Luca 24, 25).

«Cum mă voi mîntui atunci? Prin [illegible] credința e suficientă pentru a ne convinge că există Dumnezeu [illegible] este Dumnezeu [illegible] El [illegible] Căci, în fond, cunoașterea ființei dumnezeiești [illegible] Dumnezeu [illegible] dar [illegible] cunoașterea din ființa lui Dumnezeu [illegible] ca El există» (Vasile cel Mare, *Epistola* 234, trad. rom., p. 421).

CREDINȚĂ (lat. credere [illegible]) [illegible] cunoaștere [illegible] (gr. [illegible]) «temelia [illegible] lucrurilor nădăjduite, dovada celor nevăzute» (Evr. 11, 1); credința este facultatea de a primi revelația [illegible] de a [illegible] lumea supranaturală, de a trece într-o altă ordine de existență. Credința este o [illegible] de legătură între divin și uman, de unde afinitatea ei cu religia. Pentru apostolul Pavel credința este lucrarea harului lui Dumnezeu care produce în omul căzut starea de mîntuire: «Căci dreptul, prin *credință* va fi

viu» (Rom. 1, 17). «Noi socotim că omul este îndreptat prin credință, fără faptele legii» (Rom. 3, 28; cf. Gal. 3, 24). Pentru evanghelistul Ioan, ea este deschiderea spiritului, prin puterea Duhului, pentru prezența iubirii lui Dumnezeu, Care S-a descoperit în Hristos cel răstignit și înviat (I In. [illegible]). După Sfîntul Maxim, Duhul [illegible] produce deschiderea adevărului în proporție cu credinței, iar după Ioan Hrisostom credința este temelia pe care stă Biserica, de aceea nu Biserica justifică credința — ci dimpotrivă credința justifică Biserica.

Această posesiune a invizibilului și a [illegible] celor viitoare se bazează pe o evidență, pe certitudinea unui eveniment: manifestarea lui Dumnezeu în persoana Fiului Său întrupat. Învierea lui Hristos este centrul credinței. «Căci de vei mărturisi cu gura ta că Iisus este Domnul, și vei crede în inima ta că Dumnezeu L-a înviat pe El din morți, te vei mîntui» (Rom. 10, 9). De aceea, credința vine din propovăduire, din mărturia directă a celor ce au văzut Cuvîntul vieții (I In. 1, 1—3), ea nu se inventează (Rom. 8, 14—17).

Două aspecte majore ale credinței pot fi menționate aici: credința mod de viață, adică «credința lucrătoare prin iubire» (Gal. 5, 6), care are un caracter soteriologic — «Credința ta te-a mîntuit» (Mt. 9, 22); credința — mod de cunoaștere, sau contemplație a Adevărului, cu caracter epistemologic — «Vestea pe care am auzit-o de la El și pe care v-o propovăduim este că Dumnezeu e lumină și în El nu este întuneric» (I In. 1, 5). Credința presupune dialogul iubirii, relația personală cu Dumnezeu. Nu este vorba de adeziunea intelectuală la existența lui Dumnezeu, și de-

meni «cred» în acest sens (Iac. 2, 19). Este vorba de acceptarea, prin străpungerea inimii (Fapte 2, 37), a tainei lui Dumnezeu, Care Se manifestă în prezența lui Hristos, acceptare care determină nu numai un nou stil de viață, o schimbare a spiritului prin pocăință (Fapte 2, 38), ci și deschiderea spre eternitate (II Cor. 5, 1). De aceea temerea de Dumnezeu este începutul credinței, deoarece aceasta eliberează sufletul de frica morții, a păcatului și a morții [illegible] și intră în stăpînirea lui Dumnezeu (Lc. 12, 5; Mt. 10, 28). De [illegible] credința începe și la ea sfîrșește mîntuirea [illegible] de credință nu este cu putință a plăcea lui Dumnezeu (Evr. 11, 6). Credința este apoi o cale de cunoaștere prin experiere personală, nu prin probe. După Evr. [illegible] în prezent nu avem o cunoaștere clară și definitivă, ci una prin oglindă, parțială (I Cor. 13, 12).

Apostolul Ioan preferă să dea credinței sensul de «vedere», de dezvăluire a Adevărului, de aceea sinonimele ei sînt lumina (In. 3, 20—21), judecata [illegible] Isaac Sirul distinge credința care vine din cele ce s-au auzit primite pe temeiul unui cuvînt, de credința întemeiată în apostasia [illegible] vederea contemplativă a celor crezute: «Alta este credința de obște a dreptcredincioșilor, adică dogmele drepte despre Dumnezeu și despre făpturile Sale inteligibile și sensibile precum cu harul lui Dumnezeu le-a primit sfînta și soborniceasca Biserică, și alta, cea a vederii, adică a cunoștinței, care nu se împotrivește celei ce o naște pe ea, ci o face și mai sigură. Pentru că cea dintîi am învățat-o de la noi, moștenind-o de la părinți și de la învățătorii credinței dreptmăritoare, iar cea de a doua

...ne prin aceea că credem drept și ne temem de Domnul, în Care am crezut» (Sf. Petru Damaschin, *Învățături duhovnicești*, în Filoc. rom., vol. 5, p. 184).

Tradiția creștină nu s-a dezinteresat de calitatea epistemologică a *credinței*, de implicațiile intelectuale ale actului credinței. Deja Ioan Damaschin vorbește de *credința* care revine puterea rațiunii. Anselm de Canterbury numește această credință «*credința* în căutare de înțelegere». Iar Maxim Mărturisitorul spune: «toți sfinții caută luminările sau rațiunile celor descoperite... Fiindcă nu e îngăduit să zicem că numai harul de sine lucrează în sfinți cunoștințele tainelor, fără puterile ce primesc prin fire cunoștințe. Căci atunci socotim că sfinții prooroci nu înțelegeau luminările date lor de către Preasfîntul Duh. Dar în acest caz cum ar mai fi adevărat cuvîntul care zice: «Înțeleptul înțelege cele din gura sa» (Pilde 16, 23)? Pe de altă parte nici n-au primit cunoștința adevărată a tainelor numai căutînd-o prin puterea firii, fără harul Duhului Sfînt. Căci atunci s-ar dovedi de prisos sălășluirea Duhului în sfinți, ne ajutînd nimic întru descoperirea adevărului» (*Răspunsuri către Talasie*, 59, în Filoc. rom., vol. 3, p. 311).

Dar în timp ce teologia apuseană — aplicînd principiul: *credința* implică reflecție rațională — a căutat în sistematizarea doctrinei și a ... revelației în termeni filozofici, cea orientală n-a insistat asupra ... misterului credinței, ci a considerat *credința* ca fiind nedespărțită de cult și de spiritualitate, de adorarea misterului lui Dumnezeu și de experierea acestui mister.

«Dumnezeiescul și marele apostol, definind ce este credința, zice: «Credința este ipostasul celor nădăjduite și dovada lucrurilor nevăzute» (Evr. 11, 1). Iar dacă cineva ar defini-o și ca bun lăuntric sau ca cunoștința adevărată doveditoare a bunurilor tainice, nu ar păcătui împotriva adevărului. În sfîrșit, Domnul, învățînd despre lucrurile tainice și despre cele nădăjduite și nevăzute, zice: «Împărăția lui Dumnezeu este înlăuntrul vostru» (Lc. 17, 21). Așadar credința în Dumnezeu este aceeași cu împărăția lui Dumnezeu, deosebindu-se de împărăția numai prin cugetare, căci credința este împărăția lui Dumnezeu fără formă, iar împărăția este credința care a primit în chip dumnezeiesc o formă.

Deci, pe temeiul acestui fapt credința nu este în afară de noi. Dar noi, cultivînd-o prin poruncile dumnezeiești, o facem să devină împărăția lui Dumnezeu care e cunoscută numai de cei ce o au. Așadar, împărăția lui Dumnezeu este credința devenită prin lucrare. Iar împărăția necesită împlinirea unirii nemijlocite cu Dumnezeu, a celor ce fac parte din ea.

Așadar s-a dovedit limpede că credința este o putere de legătură, care împlinește unirea desăvîrșită, nemijlocită și mai presus de fire a celui ce crede, cu Dumnezeu cel crezut» (Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 33, în Filoc. rom., vol. 3, p. 118).

CREȘTIN-CREȘTINISM (gr. Christianos, christianismos, lat. christianus, christianismus). Numele de *creștin* atribuit discipolilor lui Hristos apare imediat după Înviere, pentru întîia oară în Antiohia: «Pentru întîia dată ucenicii s-au numit creștini în Antiohia» (Fapte 11, 26). Creștin desemnează pe cei ce se convertesc la religia lui Hristos (Fapte 26, 28) și pe cei ce suferă pentru Hristos (1 Petru 4, 16). Ignatie de Antiohia folosește

numele de *creștinism* (hristianismos) pentru a desemna [illegible] în comparație cu iudaismul [illegible] (Către Magnezieni, X, 1 și 3; Către Romani III, 1; Către Filadelfieni VI, 1 [illegible] Martiriul lui Policarp X, 1). În primul rînd, creștinismul nu este o speculație [illegible] lui Dumnezeu, ci credința în Dumnezeu [illegible] și [illegible] ce viață reveLată în ceea ce a zis și [illegible] Iisus Hristos [illegible] (I Ioan [illegible]) pe parcursul [illegible], se [illegible] pe evenimentele revelatoare și învățăturile [illegible] pe care le-a [illegible] și le-a trăit Iisus Hristos, Cuvîntul lui Dumnezeu care s-a întrupat. [illegible] personală a acestor evenimente constitutive este [illegible] de a fi ucenici și [illegible] al lui Iisus în sinul unei comunități disciplinate.

Creștinismul [illegible] în centrul său o chestiune teologică despre actualitatea mîntuirii: Ce să fac să mă mîntuiesc? Cum să moștenesc viața eternă? Această problemă [illegible] la [illegible] pus de la începutul [illegible] istoria devine astfel istoria mîntuirii oamenilor. Iisus, în predica și misiunea Sa, se referă [illegible] răspuns [illegible] la această problemă [illegible] anterioară venirii Sale, în cadrul Vechiului Testament. Pentru El [illegible] de viață propusă de Legea dată prin Moise (Ieșire 20, 2 [illegible] Deuteronom 5, 6–21) trebuie să fie înțeleasă și trăită [illegible] autoritățile religioase ale timpului Său. Mai mult, El însuși revelează în viața și exemplul Lui calea, adevărul și viața (Ioan 14, 6) care conduc la Dumnezeu. A fi creștin înseamnă a mărturisi că Iisus este Hristos, mîntuitorul lumii. Aceasta nu e suficient. A fi creștin înseamnă a participa la viața [illegible] lui Iisus, a avea forța de a-L urma pe drumul Său [illegible] proclama public. A fi creștin înseamnă a [illegible] ta [illegible] existența după [illegible] Iisus [illegible] tos.

În Noul Testament nu se găsește expus un [illegible] creștinismul ca o «societate creștină», [illegible] ca un sistem filozofic sau religios particular [illegible] zeu, un [illegible] re și nădejde, în care și prin care Dumnezeu [illegible] ta într-o altă ordine de existență. Biserica [illegible] inventează, nu se creează ca o asociație [illegible] dată în faptele lui Dumnezeu în istorie [illegible] tea și învierea Fiului Său și culminînd cu trimiterea Duhului Său cel Sfînt în lume, la Cincizecime. De aceea, de la început, nu orice adunare de [illegible] socială se numea biserică. Astfel, comunitatea creștină apare în istorie [illegible] avînd o identitate unică, zidită [illegible] «acest neam omenesc», care duce un [illegible] inte, de care amintește *Epistola către Diognet* (cca 124). Dar tocmai această amprentă specifică a creat [illegible] creștinismului în situații culturale, sociale și politice diferite [illegible] istoriei.

Biserica postapostolică și patristică a trebuit totuși să găsească [illegible]

cadru de existență în contextul imperiului roman [illegible] nu putea [illegible] fi [illegible] religiei creștine. Așezarea creștinismului în [illegible] [illegible] religios și filozofic [illegible] [illegible] multe tendințe apologetice [illegible] Iustin [illegible] de Cezareea, iar alta care [illegible] Alexandria [illegible] teo», Origen (184—254), în «Contra Celsum»)

[illegible] presupoziție [illegible] rată foarte clar că a existat o asimilare critică a limbajului și noțiunilor filozofice [illegible] fost [illegible] nămînt sever înseși bazele metafizice ale sistemelor filozofice antice [illegible] metafizice [illegible] mai degrabă [illegible] umane [illegible] revelație. De asemenea, dat

fiind că foarte mulți filozofi greci și romani au fost atrași de credința creștină (Iustin, Pantein și alții), filozofia [illegible] poziție proprie [illegible] religia creștină (de pildă Iulian Apostatul [illegible] «Contra Galilaeos»).

Cu toate că Biserica nu [illegible] pus [illegible] convertirii imperiului roman [illegible] transformarea [illegible] întregului corpus [illegible] imperiului roman [illegible] la început, [illegible] de persecuție a creștinilor, [illegible] Traian [illegible] Decius [illegible] Valerian (253—260), [illegible] Dioclețian (284 [illegible] se agravează [illegible] de persecuție [illegible] dicte de toleranță.

Persecuțiile sistematice care [illegible] [illegible] Constantin [illegible] Biserica [illegible] [illegible] Constantin, pe care o investește cu o autoritate politică și bisericească universală, [illegible] Constantin și

[illegible] Teodosie I, după 381, imperiul roman nu numai că s-a mutat în Orient, dar și-a schimbat fundamental structura și caracterul său. Creștinismul este recunoscut [illegible] religie oficială a imperiului, Biserica fiind inclusă în structurile [illegible] statului, [illegible] rînduite de [illegible]. La [illegible] Bisericii, de [illegible] pe [illegible] [illegible] împăratului apare pe listele de pomenire ale Bisericii.

În aceste condiții și în această perioadă (sec. V–VII), s-au precizat raporturile dintre Biserică și stat, care poate fi definit ca un raport de «simfonie», în sensul [illegible] o [illegible] nu se poate concepe fără [illegible] [illegible] [illegible] de separare. Este teoria împăratului Justinian, [illegible] bazată pe [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] a împăratului și cea a patriarhului.

În virtutea acestei «simfonii», împăratul, care trebuia să profeseze [illegible] ortodoxă, accepta să primească coroana din mîinile patriarhului Constantinopolului, în cadrul unei ceremonii religioase din Biserica Sfînta Sofia. Desigur [illegible] nu era [illegible] [illegible] Bisericii, iar patriarhul [illegible] putea să încoroneze un împărat eretic, mărturisirea ortodoxă fiind obligatorie pentru [illegible] deține [illegible] imperial. Pe de altă parte, în virtutea acestei «simfonii», împărații bizantini au convocat sinoade ecumenice și au promulgat [illegible] [illegible] pentru ortodoxia credinței și pentru unitatea imperiului. Astfel, se explică «Henoticonul» împăratului Zenon (474–491), [illegible] publicat în 482 cu intenția de a reconcilia [illegible] ortodocșii cu monofiziții separați după sinodul ecumenic de la Calcedon (451) și «Ektesis», promulgat de împăratul Heraclius în 638, în care propune monotelismul, [illegible] doctrina de reconciliere. Ambele tentative au eșuat, doctrinele propuse fiind respinse și de o parte și de alta.

Desigur, această «simfonie» nu poate fi descrisă decît într-un sens general și ea nu poate fi considerată un sistem [illegible] creștin [illegible], deoarece ea a avut o evoluție inegală și [illegible] de tensiuni. Ea a fost [illegible] [illegible] și dinamică. Mai mult, în unele epoci, Biserica a avut [illegible] de suferit din cauza alianței sale cu statul [illegible]. De pildă, în [illegible] [illegible] din secolele VIII–IX, împărații bizantini au pretins să exercite o autoritate doctrinară. [illegible] împotriva [illegible] iconoclaste călugării au purtat o [illegible] aprigă. «Simfonia» rămîne totuși o caracteristică fundamentală [illegible] tradiției canonice din această perioadă în partea orientală a imperiului. («Simfonia» se deosebește de «cezaro-papismul» [illegible] din Biserica apuseană și de teoria [illegible] care s-a impus în epoca modernă).

Statistica creștinilor (1990):

Romano-catolici	[illegible]
Protestanți	[illegible]
Ortodocși	[illegible]
Anglicani	72 [illegible]
Creștini de alte denominațiuni	15[illegible]
Total	1 [illegible]

(După *Encyclopaedia Britannica*, Book Year 1991)

«Creștinii nu se deosebesc de restul oamenilor nici prin patrie, nici prin limbă, nici prin obiceiuri. Creștinii nu locuiesc

separat în orașele lor proprii, nu vorbesc vreo limbă diferită, nici nu practică un mod de viață straniu. Învățătura pe care o au nu este o descoperire a minții și cugetării omenești, nici nu aderă, ca unii, la vreo învățătură omenească. Ei își petrec viața în orice oraș, grec sau străin, după cum norocul le-a fost hărăzit de soartă, urmînd obiceiul local firesc în ce privește portul, hrana și alte stări. Totuși starea lor arată cîteva trăsături minunate și chiar surprinzătoare. Deși locuiesc acasă, în țările în care s-au născut ei se comportă ca niște străini. Participă la toate ca cetățeni, dar ei rabdă pe toți și pe toate ca străini... Ca toți oamenii ei se căsătoresc și nasc copii, dar nu lepădă pe cei născuți. Orice creștin este liber să se împărtășească la masa altuia, dar nicidată nu are pat comun. Cu toate că viețuiesc în trup, ei nu trăiesc după trup. Trăiesc pe pămînt, dar cetățenia lor este în ceruri. Ei ascultă legile hotărîte, dar în viața lor particulară ei sînt mai presus de legi. Iubesc pe toți oamenii, dar sînt persecutați de toți. Ei sînt neînțeleși și condamnați, iar suferind moartea ei sînt trezuți la viață. Sînt săraci, dar îmbogățesc pe alții, sînt lipsiți de toate, totuși au toate din prisos. Sînt dezonorați, totuși sînt slăviți prin înjosirea lor; huliți, dar răscumpărați. Ei răsplătesc calomnia cu binecuvîntarea, insulta, cu deferența. Pentru binele pe care îl fac sînt pedepsiți ca niște răi, iar cînd sînt osîndiți, se bucură ca unii care ar da viață. Sînt persecutați de iudei ca niște eretici și persecutați de elini, cu toate că cei ce le fac [illegible] *ura lor»* (Epistola către Diognet, 5, trad. cit., p. 176–177).

Bibliografie: Oscar Cullmann, *La foi et le culte de l'Église primitive*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1963, p. 89–102; Henry Chadwick, *The Early Church* (Penguin Books), ed. 1977; Paul Lemerle, *Histoire de Byzance*, Presses Universitaires de France, Paris, ed. 1973; A. Schmemann, *Byzantine Theocracy and the Orthodox Church*, în «St. Vladimir's Seminary Quarterly», vol. 1 (1953), nr. 2; N. G. Wilson, *Saint Basil on the Value of Greek Literature*, London, Duckworth, 1975 (text grec, traducere și comentar); J. W. J. Malley, *Hellenism and Christianity*, Roma, Università Gregoriana Editrice, 1978; Demetrios J. Constantelos, *Jews and Judaism in the Early Greek Fathers* (100 A.D.–500 A.D.), în «The Greek Orthodox Theological Review», 23 (1978) [illegible] *Science politique de l'Orthodoxie*, în vol. «Les chrétiens et l'état», Mame, 1967, p. 7[illegible] *sionskunde*, Verlag Bonifacius — Druckerei Paderborn, 1966.

CREZ [gr. to simbolon tis pisteos; lat. credo, regula fidei [illegible] crez, rezumat sau expunere [illegible] [illegible] termenul crez este [illegible] un sens general pentru [illegible] sau [illegible] de învățături [illegible] fiind menite de [illegible] Crezul creștin distinge creștinismul de alte religii, pentru a [illegible] scurtă mărturisire [illegible] credință [illegible] un sens precis [illegible] [illegible] se referă [illegible] **Crezul** sau **«simbolul credinței»** ortodoxe [illegible] credința [illegible] (Grigorie de Nazianz, *Cuvîntări teologice*, CII, 1, în trad. cit., p. 71).

Cu toate că în Noul Testament nu se găsește un crez formulat ca atare, stabilit de Apostoli, totuși, încă de la începutul Bisericii au circulat scurte formulări de credință în care se rezumă istoria [illegible] [illegible] și care indică [illegible] credinței creștine. În afară de [illegible] grafii și descrieri de evenimente, Noul Testament este plin de [illegible] mații de credință de [illegible] și [illegible] teral sau «dogmatic». De [illegible] există o mare varietate de mărturi-

[illegible] de crezuri cu conţinut hristologic («Iisus este Domnul» — I Cor 12, 3; Rom. 10, 9; Fil. 2, 11; Col. 2, 6, Fapte 11, 17, 20; 16, 31; «Iisus este Hristos» sau «Iisus este Fiul lui Dumnezeu» — I In 2, 22; Mc [illegible] Fapte 8, 36—38, I In 4, 15, 5, 5; Evr. 4, 14; Mc. 3, 11; 5, 7), sau cu conţinut trinitar (Mt. 28, 19; Lc. 24, 29; Rom. 1, 1—4; 5, 1 [illegible] 14 17—18; 15, 16; I Cor 2 10—16).

Crezul este folosit ca simbol al credinţei comune (Rom. 8, 21), sau ca formulă simplă la botez (In 3, 16, I Cor 12, 3, Fil. 2, 11). Originea crezului se află în contextul botezului, deoarece mărturisirea credinţei este o condiţie pentru botez (Fapte 8, 36—38). [illegible] crezi de crezi [illegible] Biserica are datoria [illegible] credinţa apostolică [illegible] Transmiterea autentică [illegible] (I Cor 11, 23; 15, 3).

În istoria dogmaticii se observă o evoluţie a *Crezului*, atît în ceea ce priveşte [illegible] Ignatie aminteşte de [illegible] crez la [illegible] (*Ep. c. Tral.* IX, 1—2, trad. cit., p. 101—102). Dar cea dintîi încercare de a [illegible] Iustin Martirul [illegible]. Acest crez [illegible] se rezumă [illegible] credinţa în [illegible] persoanele Sfintei Treimi [illegible] Apostolic [illegible] hristologice. În această epocă *Crezul* este [illegible] nu numai cu simbolul botezului şi Euharistiei, ci şi cu instrucţiunea catehetică a candidaţilor la botez. În perioada de mare convertire la creştinism (250—300) Biserica a organizat catehumenatul, adică metoda de primire în Biserică şi de pregătire pentru botez. Una din obligaţiile catehumenilor era aceea de a recita în public simbolul credinţei.

Printre *crezurile* care au circulat [illegible] din vechime şi s-au păstrat în tradiţia dogmatică [illegible] sînt:

Crezul apostolic (sau *Crezul roman vechi*), care apare la Roma în sec. al III-lea, fiind atribuit apostolilor, dar numai din secolul al IX-lea este folosit în bisericile din Europa, la botez. În ce priveşte [illegible] sec. al II-lea, pentru nevoile catehetice. Printre altele, el cuprinde doctrina despre [illegible] (I Pt. 3, 18—19), despre comuniunea sfinţilor şi despre învierea [illegible].

Crezul atanasian. Nu a fost scris de Sf. [illegible] († 373) [illegible] partea a doua reflectă doctrina hristologică [illegible] Calcedon (451). Apare în sec. al VI-lea în limba latină [illegible] sec. al VII-lea este recitat Duminica, la serviciile de dimineaţă în Biserica [illegible] apostolic la marile sărbători. Partea [illegible] despre doctrina Treimii, subliniind unitatea de substanţă şi mai ales [illegible] Dumnezeu [illegible] Persoanelor [illegible] atributele [illegible] Tatăl este nenăscut, Fiul este [illegible] Duhul Sfînt este purces. [illegible] sînt mai degrabă [illegible] în interiorul dumnezeirii. Partea a 2-a (art. 27—40) tratează despre persoana lui Iisus Hristos, în sensul defi-

nției hristologice de la Calcedon. La sfîrșit are o clauză de condamnare.

Crezul niceo-constantinopolitan (Simbolul credinței) este textul de credință prin excelență al creștinismului, deoarece a reușit să reconcilieze concepția monoteistă cu concepția trinitară despre Dumnezeu. La originea textului de la Niceea se află crezurile baptismale folosite în Siria, Palestina și mai ales în Cezareea. Fraza cheie prin care se respinge erezia lui Arie este tot art. 2, în special expresia «de o ființă cu Tatăl». Mulți episcopi au ezitat să accepte «homoousios», pe motivul că nu este o expresie biblică. Ultimul paragraf adoptat de sinodul din 325 conține o formulă de anatemă: «Cît privește pe cei ce spun că ar fi fost un timp în care El (Fiul) nu era și că înainte de a fi fost născut El n-a existat, și că El a fost adus în existență din nimic, sau cei care afirmă că Fiul lui Dumnezeu este de o ipostasă (fire) sau substanță diferită sau că El este creat sau că este supus stricăciunii și schimbării, pe aceștia Biserica îi anatematizează».

Împotriva ereziei lui Macedonie, care susținea că Sfîntul Duh este unul din duhurile sau îngerii slujitori ai lui Dumnezeu, Sinodul ecumenic din Constantinopol (381) afirmă dumnezeirea deplină și egalitatea Duhului cu Tatăl și cu Fiul, folosind expresii biblice referitoare la persoana a treia a Sfintei Treimi, «Domn, dătător de viață» (II Cor. 3, 6, 17), «Care de la Tatăl purcede» (In 15, 26), «Care a vorbit prin prooroci» (II Pt. 1, 21).

Simbolul Credinței, adică Crezul sinoadelor din Niceea în 325, convocat de împăratul Constantin, și cel din Constantinopol (azi Istanbul, în Turcia) în 381, convocat de împăratul Teodosie, a fost recunoscut de Sinodul ecumenic din Calcedon (451) ca o expresie autentică a credinței Bisericii universale.

1. «Cred (credem, în originalul din 381) într-Unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Făcătorul cerului și al pămîntului, văzutelor tuturor și nevăzutelor.

2. Și într-Unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul Născut, Care din Tatăl S-a născut mai înainte de toți vecii: lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, Cel de o ființă cu Tatăl prin Care toate s-au făcut;

3. Care pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire S-a pogorît din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfînt și din Maria Fecioara și S-a făcut om;

4. Și S-a răstignit pentru noi în zilele lui Ponțiu Pilat și a pătimit și S-a îngropat;

5. Și a înviat a treia zi, după Scripturi;

6. Și S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui;

7. Și iarăși va să vină, cu slavă, să judece vii și morții, a Cărui împărăție nu va avea sfîrșit;

8. Și întru Duhul Sfînt, Domnul de-viață-Făcătorul, Care din Tatăl purcede; Cela ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și slăvit, Care a grăit prin prooroci;

9. Și într-una, sfîntă, sobornicească și apostolică Biserică;

10. Mărturisesc un Botez întru iertarea păcatelor;

11. Aștept învierea morților;

12. Și viața lumii ce va să vină. Amin»

Bibliografie: Ioan N. Karmiris, *Monumentele dogmatice și simbolice ale Bisericii Ortodoxe Sobornicești* (în grecește), 2 vol., ediția II-a, Atena și Graz, 1960—1963; Oscar Cullmann, *Les premières Confessions de foi Chrétiennes*, Presses Universitaires de France, Paris 1948, ed. II-a; Mgr Basile Krivocheine, *Les textes symboliques dans l'Eglise Orthodoxe*, în «Le Messager de l'Exarchat russe en Europe Occidentale», nr. 48 (1964).

p. 197—217, şi nr. 49 (1965), p. 12—23, 7,—62; Vitalien Laurent, *Le Symbole Quicumque et l'Église byzantine*, în «Echos d'Orient», 39 (1936), p. 385—404; Ştefan Sasu, *Simbolul apostolic în teo*[illegible] XL, (1988), nr. 3, p. 41—62.

CRUCE [gr. stavros, lat. crux — cruce, [illegible] simbol creştin reprezentînd [illegible] al credinţei creştine [illegible] (Is. 5, 2 [illegible]), Crucea [illegible] pe Iisus din Nazaret, [illegible] morţii [illegible] asupra lui Iisus care [illegible] experienţa [illegible] al Dumnezeu [illegible] (Marc [illegible]). Pentru sfîntul [illegible] Biserica [illegible] crucii, [illegible] pentru noi [illegible] Sale [illegible] învierea Sa, şi pentru a [illegible] credincioşii [illegible] dintre cei vii fie dintre cei morţi, în unicul trup al Bisericii [illegible] (Epistola către Smirneni, I, 2, trad. cit., p. 134—135).

Crucea [illegible] Iisus Hristos [illegible] păcatele noastre în trupul Său pe lemn [illegible] ca noi, murind [illegible] să trăim spre îndreptare» (I Pt. 2, 24). Crucea este deci inerentă întru[illegible] [illegible] de om. [illegible] toate [illegible] şi creaţia [illegible] existenţa [illegible] I, 17 [illegible] Învierea [illegible] Dumnezeu [illegible] este o [illegible] dincolo (I Cor. 1, 20—23).

În [illegible] ortodoxă [illegible] Învierii: «Crucii Tale ne închinăm, Hristoase, şi Sfîntă Învierea Ta o [illegible] descoperire [illegible] şi responsabilitatea omului [illegible] organizarea internă [illegible] Crucea este o provocare a lui Dumnezeu contra «fatalităţii» răului şi a morţii, «cursa» în care a [illegible] (In 14 [illegible]) [illegible] 3 [illegible] «Căci deşi a fost răstignit din slăbiciune, din puterea lui Dumnezeu este viu. Şi noi suntem slabi întru El, dar vom fi vii împreună cu El, din puterea lui Dumnezeu faţă de noi» (II Cor. 13, 4).

Bibliografie: E. Bihain, *L'Epître de Cyrille de Jérusalem à Constance sur la vision de la croix*, în «Byzantion», 43 (1973), p. 264—296; D. Stăniloae, *The [illegible] Orthodox [illegible] and Worship*, în «Sobornost», 1977, nr. 4, p. 233—243; Davis R. Cragg, *The Cross and Bust Image, some Tests of a Recent Explanation*, în «Byzantinische Zeitschrift», 72 (1979) nr 1, p. 16—38; Hans Ruedi Weber *The Cross, Tradition and Interpretation*, W. B. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, 1979; C. Galeriu, *Învăţătura creştină despre Sfînta cruce şi cinstirea ei*, în «Ortodoxia», XXX (1978), nr. 3, [illegible]

CULT — creştinismul constă nu numai în mărturisirea unei credinţe revelate, numită şi Credo, ci şi [illegible] acestei credinţe prin acte de adorare.

Apostolul Pavel numeşte această [illegible] «[illegible] cuvîntătoare» (N.T. [illegible] închinare [illegible] (9, 8), [illegible] (Gal., [illegible]), în sensul [illegible] zare a [illegible] exigenţelor, imperativele [illegible] Evangheliei. Această [illegible] a ori [illegible] viaţa [illegible] [illegible] însine şi [illegible] şi toată viaţa noastră [illegible] o d[illegible].

Cultul [illegible] trebuie să se facă în «Duh şi adevăr». «Vine ceasul, şi chiar acum a şi venit, [illegible] în Duh şi adevăr [illegible] Dumnezeu este Duh şi cei ce se închină [illegible] se închine în Duh şi adevăr» (Ioan 4, [illegible] 24). [illegible] pună aceste cuvinte în contextul [illegible] Sale cu femeia din Samaria, al cărei subiect este cultul [illegible] templu şi adorarea lui Dumnezeu. Expresia «în Duh» poate să însemneze aici în contextul [illegible] personale cu Dumnezeu cel viu, sau [illegible] prezenţa şi în comuniunea Duhului Sfînt care se va da creştinilor [illegible] pentru a-i antrena în slujirea lui Dumnezeu. «Martor îmi [illegible] Dumnezeu, Căruia mă închin în Duh» (Rom. 1, 9). Cultul presupune [illegible] prezenţa [illegible]. [illegible] Dumnezeu este «Cel ce există» (Ieş. 3, 14), Cel ce este prezent acolo, Cel ce se află în [illegible] în tot timpul, Cel ce lucrează toate în toţi. Cel ce se roagă [illegible] cu cei ce se roagă [illegible] Duhul Său. El este un Dumnezeu [illegible] aproape şi de departe (Ier. 23, [illegible] 23). [illegible] El vine [illegible] celor ce L [illegible], [illegible] este în sfinţii Săi. Cultul [illegible] Duhului, [illegible] este un act de [illegible] şi de [illegible] atmosfera de bucurie a Duhului.

[illegible] poate să fie [illegible] în [illegible] faţă de [illegible] lui Dumnezeu, un mod [illegible] nu a avut alt scop decît acela de a împlini opera Tatălui (Ioan 5, 42). Cultul este în fond un act de [illegible], de disciplină şi de [illegible] vieţii, potrivit [illegible] descoperită în Duhul Sfînt. De aceea, în cult, nu săvîrşirea riturilor exterioare este [illegible] cea mai importantă, ci [illegible] [illegible] şi liberă a credincioşilor [illegible] Dumnezeu, în Care recunoaşte centrul vieţii sale. [illegible] înseamnă a [illegible] fără echivoc pentru unica sursă a vieţii, Dumnezeu, a alege fără ezitare «calea» lui Hristos, adică a fi «credincios adevărului» [illegible] trăi după adevăr (III Ioan 3—4).

De la începutul ei, Biserica a dat o atenţie deosebită cultului comun

I[illegible] înaintea altarului, deoarece dintre toate formele de exprimare a credinței creștine, cultul este cel mai expus idolatriei, atitudine pe care Biserica creștină a condamnat-o fără compromis: «Pentru aceasta, iubiții mei, fugiți de închinarea la idoli» (I Cor. 10, 14), deoarece [illegible] la [illegible] [illegible] Dumnezeu (I Cor. [illegible] 10). [illegible] creștină nu are nimic [illegible] cu [illegible] [illegible] și [illegible] (Rom. 1, 21–25). În Vechiul Testament, este și o [illegible] a altarelor consacrate [illegible] (Iosua 22, 9). [illegible] parte [illegible] pentru convertirea a creștinilor era [illegible] a [illegible] [illegible] 14, 15 [illegible] [illegible] [illegible] creștinilor de a deveni [illegible] prin Botez, [illegible] în [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Testament [illegible] (Deut. 7, 5; Lev. [illegible] 4). Spre deosebire de idolatrie, cultul creștin ține și scoate pe credincioși din servitutea față de creatură, care nu are [illegible] o putere asupra [illegible] omului. În [illegible] se [illegible] și [illegible] Dumnezeu [illegible] față pe [illegible] a [illegible] [illegible] ca un alt dumnezeu [illegible] celor [illegible] la Dumnezeu.

Cum se poate adora Dumnezeu [illegible] [illegible] să [illegible] idolatrie? Pentru a evita [illegible] idolatria, dar și panteismul și [illegible] naturii, Biserica a [illegible] la cel de [illegible] are și exprimare simbolică. Există în tradiție o întreagă «teologie simbolică» (termen folosit frecvent în Scrierile [illegible]) ce s-a dezvoltat mai ales în legătură cu cultul liturgic și iconografia. Simbolul înseamnă [illegible] o reprezentare purtătoare de taină, un mijloc de contact văzut cu realitatea ascunsă, nevăzută, pe care o [illegible] [illegible] o [illegible] [illegible] o reprezenta. [illegible] în [illegible] într-o formă concretizată, pentru contemplarea noastră, misterul [illegible] al Dumnezeirii. Simbolul nu este o [illegible] creată a lui Dumnezeu cel nevăzut, ceea ce ar însemna [illegible]. El are ca punct de referință prezența personală a lui Dumnezeu prin [illegible] Fiul Său, Iisus Hristos, Care este adevăratul chip al lui Dumnezeu.

[illegible] cultului. — Cultul liturgic [illegible] de Biserică presupune [illegible] [illegible] factori.

[illegible] Iisus Hristos este unicul mijlocitor între Dumnezeu și oameni (Evr. [illegible] 11–1[illegible]) [illegible] ([illegible] Sa [illegible] pe Sine Însuși preț de răscumpărare pentru toți (I Tim. 2, 5–6). El este [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (Evr. 10, 5), dar mai ales [illegible] jertfa Sa [illegible] pentru [illegible] [illegible] pentru [illegible] [illegible] 4). El S-a adus, pentru păcatele noastre, jertfă pe Sine [illegible] o dată pentru totdeauna (Evr. 7, 28; 9, [illegible] 28). În actul Său de jertfă, Iisus Hristos [illegible] [illegible] Tatălui, dar [illegible] această [illegible] [illegible] oferind însuși trupul Său (Evr. 10, [illegible]). [illegible] [illegible] [illegible] simplu preot aducător de jertfe, [illegible] ca simplă jertfă sau victimă pentru păcatele trecute săvârșite sub [illegible] cel vechi. [illegible] [illegible] a adus o singură jertfă pentru păcate. S-a așezat pentru totdeauna la dreapta lui Dumnezeu (Evr. 10, 12). Prin trupul Lui avem o intrare liberă în împărăția lui Dumnezeu, [illegible] ni s-a deschis o cale nouă și vie (Evr. 10, 19–20). [illegible] [illegible] veșnică Hristos a venit ca Mare Preot al bunurilor viitoare (Evr. 9, 11), [illegible] trupul Său pentru toți, [illegible],

[illegible] trecerea de la moarte la viață [illegible] de [illegible] este [illegible] și [illegible] al [illegible] tuturor.

Tr[illegible] a dat [illegible] potrivit [illegible] S[illegible] [illegible] Sfânt [illegible] B[illegible] venirea [illegible] a primit [illegible] și dintr-[illegible] [illegible]

[illegible] Hristos la [illegible] preotul [illegible] la p[illegible] adus și pentru ce [illegible] acestea» (Liturghia Sf. Vasile [illegible] de pomenire [illegible] Tainele, lucrează în mod [illegible] sacramentală în sine este ga[illegible] de [illegible] a lui Hristos. La proscomidie, preotul se [illegible] «să nu opresc [illegible], pentru [illegible] mele, harul Preasfântului Tău

[illegible] la darurile ce sînt puse [illegible] Să nu întorci fața Ta de la [illegible] slujitorii Tăi».

[illegible] la [illegible] și preotul, [illegible] al preotului [illegible] este [illegible] adunării [illegible] El [illegible] Hristos de a [illegible] Dumnezeu [illegible] Sfânt [illegible] Biserici [illegible] El [illegible] Biserici, [illegible] a primit misiunea de a «re[illegible] pe Hristos. Preotul [illegible] numele Bisericii [illegible] preot este [illegible] în [illegible] Cel [illegible]

[illegible] pornește de la premi[illegible] că liturghia și tainele se săvîr[illegible] în numele și în prezența unei

comunității, chiar dacă membrii acelei comunități nu participă la diversele ei manifestări. Credincioșii participă la cultul liturgic nu numai ca primitori ai Sfintelor Taine sau ai harului, ci și ca cei ce se roagă împreună cu preotul. (Pr[illegible] cu ea o dată pentru credincioși). Jertfa euharistică este adusă de preot, dar nu separat de credincioși, ci în numele credincioșilor, împreună cu ei și pentru scopul cu care ei au alergat la împărtășirea cu Sfintele Taine. Toți credincioșii se roagă prin preoții Bisericii, cu [illegible] formează un popor ales al lui Dumnezeu (Deut. 7, 6; 26, 19) [illegible] (Ieș. 19, 6) [illegible] (Isaia 61, 6) [illegible] (I Petru 2, 5), preoție împărătească (I Petru 2, 9), împărăție de preoți (Apoc. 1, 6; 5, 10). Slujirea [illegible] și preoția [illegible] au izvorul în Hristos, Marele Arhiereu, Care a făcut din noi o împărăție de preoți (Apoc. 1, 6 [illegible]).

Participarea credincioșilor la liturghia euharistică se vede și în aceea că ei trebuie să rostească Amin la sfârșitul rugăciunii de mulțumire: «Când el (proestosul) a terminat rugăciunile și euharistia, întregul popor care este de față mărturisește cu glas tare Amin» (Sf. Iustin, *Apologia* I, 65, trad. rom. în col. «Părinți și scriitori bisericești», nr. 2, p. 70). De asemenea este de datoria credincioșilor ca la vohodul mare să însoțească darurile euharistice cu [illegible] lor și să pomenească [illegible] pentru care se aduc acestea la [illegible], vii și morți, iar la sfârșitul liturghiei să se împărtășească cu Sfintele Taine.

Bibliografie: Ene Braniște, *Liturgica Specială*, ed. 2-a, EIB, București, 1985; Alexander Schmemann, *Introduction to Liturgical Theology*, The Faith Press, New York, 1975; Dumitru Colotelo, *Mișcarea liturgică în creștinismul apusean*, în «Studii Teologice» nr. 3—4, 1985, p. 16[illegible]—244.

CUNOAȘTERE [illegible] sesizare sau percepere [illegible] a adevărului lui Dumnezeu [illegible] Cuvântul [illegible] toată cunoașterea [illegible] prezența lui Dumnezeu [illegible] Dumnezeu [illegible] nu se poate defini și limita, [illegible] orice nume, atribut și simbol: «Sfânt, Sfânt, Sfânt [illegible] Dumnezeu [illegible]» [illegible] nespuse și adâncul tainelor celor [illegible] Dumnezeu rămâne învăluită chiar în actele Sale de dezvăluire, de aceea [illegible] «[illegible] pe Dumnezeu [illegible]» (In 1, 18).

[illegible] generale de cunoaștere:

[illegible] sau afirmativă ([illegible] CATAFATICĂ), care [illegible] simbol al Său. Dumnezeu este deci cu[illegible] din prezența și din lucrările [illegible] în Creație [illegible] Treimi [illegible] Dumnezeu pot fi identificate pe [illegible] creatură [illegible] evidentă că Dumnezeu [illegible] creatorul cerului și al pământului [illegible] proniatoare, care se exprimă în legea naturală înscrisă în rați-

[illegible] omului ca și în legea scrisă [illegible] Dumnezeu le folosește în [illegible] pentru a ridica pe om de la [illegible] văzute și temporale la cele nevăzute și veșnice [illegible] de judecată [illegible] Dumnezeu Se [illegible] acomodea-[illegible] ajută, intervine și ceartă [illegible] prin cuvinte cît și prin evenimente.

1) C[illegible] apofatică sau negativă [illegible] arată ce nu este Dumnezeu în raport cu creaturile, [illegible] negrăite, [illegible] Dumnezeu este [illegible] lucrările Sale [illegible] din experiența [illegible] a prezenței Sale [illegible] prezența [illegible] omului, ea depășind atributele create.

[illegible] calea catafatică este o cunoaștere prin reflectare intelec[illegible] și succesivă [illegible] legile cauzalității, calea [illegible] este o cunoaștere experimentală, subiectul stînd în fața lui Dumnezeu și avînd evidența prezenței Sale. Este un act de con[illegible] directă, prin asceză și [illegible] în care [illegible] ajunge la o evidență [illegible] o unitate antinomică a misterului lui Dumnezeu. Simbolul acestei cunoașteri negative sau mistice este [illegible] Desigur, calea apofatică nu trebuie să fie înțeleasă ca o simplă *cunoaștere* intelectuală negativă, sau ca o negare intelectuală a proprietăților atribuite lui Dumnezeu, ci vrea să spună că realitatea lui Dumnezeu presupune un mod [illegible] de *cunoaștere* care scapă [illegible] raționale. Teologia patristică [illegible] să salveze apofatismul firii și persoanei lui Dumnezeu, de aceea ea a respins concepția lui Eunomie (episcop arian de Cyzicus, † 395), care pretindea că el cunoaște pe Dumnezeu așa cum se cunoaște pe el însuși, aplicînd lui Dumnezeu categoriile logice ale *cunoașterii umane*.

Cunoașterea mistică a fost ignorată de reformatorii protestanți, deoarece ar reduce valoarea întrupării [illegible] cunoașterii prin mărturia [illegible] Bibliei și cea internă a Duhului Sfînt. În general, [illegible] protestantă refuză să recunoască experiența mistică [illegible] ca «loc teologic».

«Dar ce înseamnă intrarea lui Moise în întuneric și vederea lui Dumnezeu în acesta? Căci ceea ce [illegible] acum pare oarecum contrar primei arătări a lui Dumnezeu. Căci atunci, Dumnezeu S-a [illegible] în lumină, iar acum, în întuneric. Dar nici acest lucru nu-l [illegible] din [illegible] înțelesul lor [illegible] Căci cuvîntul ne învață [illegible] că cunoașterea dreptei [illegible] se arată prima dată în [illegible] celor ce o primesc. Pentru că [illegible] se cunoaște contrar dreptei [illegible] întunericului, iar alungarea întunericului se face prin împărtășirea de lumină. Dar mintea înaintînd și printr-o luare-aminte din [illegible] mai mare și mai desăvîrșită [illegible] la înțelegerea adevăratei cunoașteri cu cît se apropie mai mult de vedere (contemplare) cu atît vede mai mult că firea dumnezeiască este de nevăzut (de necontemplat, de neînțeles). Părăsind deci tot ce se vede, nu numai cîte le cuprinde cu simțurile ei, și pe cele [illegible] este mintea că le vede (le înțelege), înaintează mereu spre cele dinlăuntru pînă ce străbătînd prin multă străduință de a înțelege, la ceea ce este de nevăzut și de neînțeles, acolo vede pe Dumnezeu. Căci în aceasta constă adevărata

cunoaștere a Celui căutat că a-L cunoaște stă chiar în faptul de a nu-L cunoaște. Pentru că Cel căutat e mai presus de orice cunoaștere, înconjurat din toate părțile de necuprinsul Lui, ca de întuneric. De aceea zice și înțeleptul Ioan, ajuns în acest întuneric strălucitor, că «pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată» (In 1, 18). [illegible] cunoașterea [illegible] Dumnezeiești [illegible] [illegible] întreagă [illegible] gândite cu mintea (inteligibile)» (Grigorie de Nyssa, *Viața lui Moise*, trad. rom., p. 72—73).

Bibliografie: V. Lossky, *Le problème de la «Vision face à face» et la tradition patristique de Byzance*, în «Studia Patristica», 2 (1957), p. 512—537; I. Bria, *Cunoașterea lui Dumnezeu după Sfîntul Maxim Mărturisitorul*, în «Studii Teologice» IX (1957), nr. 5—6, p. 310—325; P. Evdokimov, *La connaissance de Dieu selon la tradition orientale*, Éditions Xavier Mappus, Lyon, 1967; Christos Yannaras, *De l'absence et de l'inconnaissance de Dieu* [illegible], Paris, 1971, cap. despre *apofatism*, p. 104—121.

CUVÎNT [gr. o Logos, lat. Verbum = cuvîntul, verbul], atît cuvîntul care iese din gura lui Dumnezeu (Is 55, 11), adică învățătura Domnului (Is 1, 10 și Ierem. 1, 4) cît și realitatea personală, Subiectul Ipostasul în Care dumnezeirea Se [illegible] (In 1, 1) în istorie. Astfel, se poate vorbi de *Cuvîntul Ipostatic* — persoana Logosului divin Care Se descoperă în mod personal și Se comunică în *cuvintele*, actele și evenimentele Revelației: «Eu sînt calea, adevărul și viața. Nimeni nu vine la Tatăl Meu decît prin Mine» (In 14, 6), *cuvîntul revelațional sau cuvîntul credinței* (Rom. 10, 8), [illegible] mesajul în care Se comunică Cuvîntul ipostatic și care formează obiectul propovăduirii. În cuvîntul vorbit sau scris persoana divină se descoperă și în același timp se ascunde. Cuvintele care formează mesajul revelat sînt doar niște căi spre misterul central al mîntuirii, spre persoana Fiului, de aceea Maxim Mărturisitorul face deosebire între [illegible] și cuvînt [illegible] vorbit sau scris constituie vocea sau înaintemergătorul care anunță apariția Cuvîntului Ipostatic.

Cuvintele în general nu au suport în sine [illegible] comunică persoana, [illegible] sensul subiect[illegible] se exprimă. Cuvintele Scripturii au [illegible] de precursor sau de [illegible] Cuvîntului Ipostatic. În acest sens, textul revelat al Scripturii [illegible] doar un precursor al descoperirii Sale ipostatice, [illegible] Sale [illegible] și apariției Sale eshatologice, pline de slavă. În cuvintele Sale [illegible] prezența [illegible] Dumnezeu [illegible] dar avem sensul [illegible] și vederea clară a realității acestei prezențe. Dumnezeu Se manifestă prin cuvinte exprimate prin semne [illegible] care conțin gîndirea Sa [illegible] o realitate învăluită [illegible] Cuvîntul nostru [illegible] formă [illegible] în viața creștinului [illegible] această realitate se dezvăluie. După cum cuvîntul vorbit nu poate fi comunicat fără suflare sau voce, tot așa *Cuvîntul* lui Dumnezeu «Logos» nu poate fi împărtășit fără Duhul «Pnevma» (Fapte 4, 25; 28, 25; II Pt 1, 21). De aceea, Cuvîntul înseamnă puterea (logos-dynamis), acțiunea, fapta Persoanei în și prin Duhul. Lumea a fost creată prin energia Cuvîntului lui Dumnezeu (Evr. 11, 3).

«Celor ce se îndeletnicesc cu mai multă sîrguință cu dumnezeieștile Scripturi, Cuvîntul Domnului le apare în două

forme: într-una comună și mai simplă, care e văzută de cei mulți, potrivit cu ceea ce s-a scris: «L-am văzut pe El și n-avea nici chip, nici frumusețe» (Is. 53, 2), iar în alta, mai ascunsă și numai de puțini cunoscută, de cei ce au devenit ca sfinții apostoli Petru, Iacov și Ioan, înaintea cărora Domnul S-a schimbat la față întrecîndu-Se în slava care a biruit simțurile. După aceasta este «mai frumos la înfățișare ca fiii oamenilor» (Ps. 44, 3). Dintre aceste două forme, cea dintîi se potrivește celor începători, a doua e pe măsura celor desăvîrșiți în cunoștință, atît cît este cu putință oamenilor. Cea dintîi este icoana primei veniri a Domnului, la care se referă litera Evangheliei și care curățește prin pătimiri pe cei de pe treapta făptuirii; a doua este preînchipuirea celei de a doua veniri întru slavă, la care se referă duhul Evangheliei și care preface prin înțelepciune pe cei de pe treapta cunoașterii, călăuzindu-i în starea de îndumnezeire. Aceștia în temeiul schimbării la față a Cuvîntului în ei oglindesc cu fața descoperită slava Domnului» (Maxim Mărturisitorul, Capete teologice — (gnostice), I, 97, în Filoc. rom., vol. 2, p. 162—163).

CYPRIAN: episcop de Cartagina, convertit la creștinism în 246. În timpul persecuției împăratului Decius (250), Cyprian a părăsit Cartagina. Ca și el, mulți au negat credința și [illegible] lor, *lapsi*-căzuții, în timp ce alții au suferit, *confessores*. În anul 251 un sinod local a decis condițiile de primire în Biserică a *lapsi*-lor. Din cauza aceasta, un grup de disidenți s-au separat de Biserică. Împotriva acestora, Cyprian a scris *Despre unitatea Bisericii* și a afirmat: «Salus extra ecclesiam non est».

În anul 255 începe conflictul dintre Cyprian și episcopul Ștefan de Roma, cu privire la validitatea botezului săvîrșit în afară de Biserica principală. El crede că mîntuirea se limitează la Biserică și de aceea cere ca creștinii din Biserica separată să fie rebotezați. Cyprian este trimis în exil și moare ca martir în 14 septembrie 258, [illegible] un exemplu pentru creștinii persecutați.

Influențat în teologia sa de Tertulian, Cyprian a crezut că unitatea Bisericii depinde de armonia și egalitatea episcopilor. A dat o mare importanță conciliului episcopilor, care, după el, sînt toți egali cu apostolii.

Bibliografie: A. D'Alès, *La théologie de Saint Cyprien*, Paris, 1922; I. Coman, *Patrologie*, vol. II, E.B., București, 1985, p. 85—159; *Apologeți de limbă latină*, col. «Părinți și scriitori bisericești», E.I.B., București, 1981; *Către Donatus*, p. 410—427; *Despre unitatea Bisericii*, p. 428—456; *Despre rugăciunea domnească*, p. 457—489.

D

DARURI (ale Duhului Sfînt)

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] LXXIII—LXXX, trad. rom., p. 75—80). În capitolul Taina mirungerii, s-a arătat că în aceste daruri se manifestă energiile lumii viitoare (Evr. 6, 5), constituind pe drept cuvînt cealaltă dimensiune a vieţii şi «arvuna moştenirii» (Efes. 1, 14).

[illegible] sacramental gol, ci eficace, deoarece el conferă darurile speciale ale [illegible] măsură, la fiecare în parte, după cum voieşte» (1 Cor. 12, 13). În perioada de consolidare a Bisericii, cele mai frecvente daruri erau: [illegible] «Cu nimic nu vă voi fi de folos, [illegible] feţie sau în învăţătură» (1 Cor. 14, 6).

Ungerea cu Mir este semnul consacrării celui botezat, ridicarea lui la starea de preoţie duhovnicească. Creştinul devine astfel altar şi slujitor în stare să ofere şi să se ofere [illegible]

te aceste daruri sînt date însă în [illegible]).

Deoarece taina se dă copiilor, în cadrul botezului, darurile primite pot rămîne ascunse («El nu ştiau chiar că există Duh Sfînt» — Fapte 19, 2). Nu toţi au percepţia darurilor primite, sau sînt dispuşi să le folosească. De aici grija faţă de activarea energiilor ce aparţin celeilalte lumi (Evr. 6, 5) prin efort şi vigilenţă. «Duhul să nu-l stingeţi» (1 Tes. 5, 19) «Nu neglija harul ce care îl ai» (1 Tim. 4, 14). Să nu se [illegible] realizarea ulterioară.

Cele şapte daruri ale Duhului Sfînt sînt menţionate în Isaia 11, 2—3: duhul înţelepciunii, al înţelegerii, al sfatului, al tăriei, al cunoştinţei, al bunei-credinţe, al temerii de Dumnezeu. Apostolul Pavel se referă la unele din ele astfel: «Dumnezeul Domnului nostru [illegible] vouă duhul înţelepciunii şi al descoperirii, întru cunoaşterea Lui, şi să vă lumineze ochii inimii, ca să pricepeţi care este nădejdea la care v-a chemat, care este bogăţia slavei moştenirii Lui în cei sfinţi, şi cît de covîrşitoare este mărimea puterii Lui faţă de noi, după lucrarea puterii tăriei Lui, pentru noi cei ce credem» (Efes. 1, 17—19).

Bibliografie: Gheorghe Liţiu, *Glosolalia ca dar al Duhului Sfînt*, în «Ortodoxia», 4/1984, p. 459—500.

DECALOG (= zece cuvinte) sau porunci [illegible] Dumnezeu [illegible] Moise pe Muntele Sinai [illegible] a dat [illegible] evrei o Lege rezumată în cele zece porunci sau decalog (Ieşire 20, 1–17, [illegible] 5 [illegible] 22). [illegible] Decalogul, ci l-a dus la desăvîrşire.

Ieşire 20, 1—17

«1 Atunci a rostit Domnul înaintea lui Moise [illegible]

2. «Eu sînt Domnul Dumnezeul tău, Ce[illegible] [illegible] casa robiei.

3. Să nu ai alţi dumnezei afară de Mine.

4. Să nu-ţi faci chip cioplit şi nici un fel de asemănare a nici unui lucru din cîte sînt în cer, sus, şi din cîte sînt pe pămînt, jos, şi din cîte sînt în apele de sub pămînt.

5. Să nu te închini lor, nici să le slujeşti [illegible] Dumnezeul tău sînt un Dumnezeu zelos, care pedepsesc pe copii pentru vina părinţilor ce Mă urăsc pe Mine, [illegible] al patrulea neam.

6. Şi Mă milostivesc pînă la al miilea neam către cei ce Mă iubesc şi păzesc poruncile Mele.

7. Să nu iei numele Domnului Dumnezeului tău în deşert, că nu va lăsa Domnul nepedepsit pe cel ce ia în deşert numele Lui.

8. Adu-ţi aminte de ziua odihnei ca să o sfinţeşti!

9. Lucrează şase zile şi-ţi fă în acelea toate treburile tale.

10. Iar ziua a şaptea este odihna Domnului Dumnezeului tău: să nu faci în acea zi nici un lucru: nici tu, nici fiul tău, nici fiica ta, nici sluga ta, nici slujnica ta, nici boul tău, nici asinul tău, nici orice dobitoc al tău, nici străinul care rămîne la tine.

11. Că în şase zile a făcut Domnul cerul şi pămîntul, marea şi toate cele ce sînt într-însele, iar în ziua a şaptea S-a odihnit. De aceea a binecuvîntat Domnul ziua a şaptea şi a sfinţit-o.

12. Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta, ca să-ţi fie bine şi să trăieşti ani mulţi pe pămîntul pe care Domnul Dumnezeul tău ţi-l va da ţie.

13. Să nu ucizi!

14. Să nu fii desfrînat!

15. Să nu furi!

16. Să nu mărturiseşti strîmb împotriva aproapelui tău!

17. Să nu doreşti casa aproapelui tău; să nu doreşti femeia aproapelui tău, nici [illegible] nici [illegible] nici boul lui, nici asinul lui şi nici unul din dobitoacele lui şi nimic din cîte are aproapele tău».

DIACON [illegible] [illegible] repre[illegible] [illegible] Sf[illegible] [illegible] Fapte [illegible] 1–6, [illegible] [illegible] [illegible] Evanghelistul Luca [illegible] [illegible] rotonire [illegible] (Lucru, Fapte [illegible], 1—[illegible]), sub [illegible] a [illegible] primit slujirea lor prin punerea mîinilor, un ritual sacramentul [illegible] de apostoli, prin care se [illegible] puterea Sf[illegible] Diaconii aveau [illegible] pe care le [illegible] numai slujirea [illegible] apostoli. În Fapte [illegible] 2 «Nu este potrivit ca noi (apostolii) să lăsăm cuvîntul lui Dumnezeu şi să ne ocupăm de mese», este vorba de rolul ce revenea diaconilor în legătură cu administrarea Euharistiei şi a agapelor (cf. Fapte 2, 42, 46). Din alte locuri, reiese că diaconii propovăduiau (Fapte, 6, 10; 7, 2; 8, 5, 38), diaconul

Filip [illegible] Evanghelist [illegible] ale [illegible] 8 [illegible]

[illegible] pentru această [illegible] (I Tim. 3, [illegible]) [illegible] speciale (I Tim. 3, 8, 9, 12).

[illegible] în [illegible] Ştefan [illegible] sînt [illegible] atît la cultul euharistic, cît şi în [illegible] serviciul [illegible] pe [illegible]

DIAVOL [illegible] diabolos [illegible] spiritul rău care dezbină pe om de [illegible] (Mt. 4, 1; Mc. 4 [illegible] 5, 3 [illegible] 16 [illegible] (Mt. 4, 9; I Tes. 3 [illegible] 14 [illegible] 10 [illegible] (II Cor. 4 [illegible] 2 [illegible] Vechiul Testament, diavolul apare ca un spirit ceresc care se împotriveşte planului lui Dumnezeu [illegible] văzut pe satana [illegible] ca un fulger căzînd din cer (Lc. 10, 18) [illegible] care se duce pe oameni la păcat şi care

[illegible] (Zah. [illegible]) [illegible] (Iov 1 [illegible]) [illegible] Testament [illegible] [illegible] dintru ale sale, căci este [illegible] 44 [illegible] Iuda [illegible] (I Tim. [illegible]) [illegible] (Iac. 22 [illegible]) [illegible] 5 [illegible] I Tim. [illegible] 20 [illegible] reşte [illegible]

(Apocalipsă) diavolul apare ca o ființă mai [illegible] sinistră. La sfîrșitul veacurilor, diavolul se va folosi de «Antihrist» (Apoc. 13, 2; II Tes. 2, 9) pentru a domina o scurtă vreme, [illegible] care va fi judecat și nimicit în mod definitiv. Perioada lui Antihrist este o ultimă sforțare a diavolului de a devia creația de la ținta ei și de a deruta atenția Bisericii de la [illegible] lui Hristos și de la așteptarea împărăției lui Dumnezeu. De aici, perfidia diavolului stă în [illegible] pe Dumnezeu [illegible] printr-o imitare în sens invers a ceea ce face Dumnezeu. În acest sens, diavolul creează [illegible], semnul prin care [illegible] creează diavolul sînt patimile [illegible] morale negative [illegible] omul [illegible] își păstrează toată [illegible] responsabilitatea. Nu trupul [illegible] de distras [illegible] spiritul [illegible] care se servește de el (Ef. 4, 12). [illegible] rămîne în exteriorul nostru și seduce omul prin mîndrie, [illegible] prin senzualitate, [illegible] Dumnezeu. Care vrea să [illegible] până la [illegible], în felul acesta, virtutile. Astfel, «prin [illegible] se împlinește o mare iconomie» (Simeon Metafrastul, Parafrază la Macarie Egipteanul, 37–38, în Filoc. rom., vol. 5, [illegible]). Arma [illegible] împotriva diavolului este rugăciunea și Crucea. «El a dezbrăcat domniile și puterile și le-a dat [illegible] cu hotărîre, biruind asupra lor prin cruce» (Col. 2, 15).

Prin urmare, diavolul sau satana (dușman, adversar) este identificat cu spiritul rău (demon), conducătorul îngerilor căzuți (Despre căderea îngerilor, vezi Apocalipsă 12, 7–9). El pretinde a fi «stăpînitorul lumii acesteia căzute» (Ioan 12, 31), dar el nu are putere asupra lui Hristos (Ioan 14, 30), cu toate că îl ispitește (Matei 4, 1–10). Cel care a trădat pe Iisus este numit diavol (Ioan 6, 70). Biserica cunoaște exorcismele sau lepădările («Mă lepăd de satana?») ca parte din pregătirea candidatului la botez.

DISCERNĂMÎNT (moral și spiritual). — Efortul ascetic [illegible] cu puterea de a discerne binele de rău, de a deosebi între ceea ce este «după» și «contra» firii [illegible] mai autentic. A virtute a [illegible] după părinții [illegible] este [illegible] discernămîntul [illegible] deosebire dreaptă socoteală.

Preocuparea [illegible] este aceea de a [illegible] persoanei din această stare de «[illegible]», de scindare și de [illegible] interior (Efes. 4, 10–11), de a ajunge la coerență și stabilitate. De aici, concentrarea spiritului, aducerea în sine sau în inima a minții (Marcu [illegible] 2[illegible]) pentru a evita [illegible] și instabilitatea [illegible]. Iar calea cea mai sigură de a ieși din împrăștiere, de a aduna mintea în inimă, prin [illegible] ei de mișcări [illegible], este rugăciunea. Cel mai important rod al rugăciunii este [illegible] integritatea și pacea vieții spirituale prin puterea Duhului Sfînt [illegible] reunificarea cugetului cu inima. În stare de rugăciune, inima este cea care stăpînește propria sa libertate, înăuntru și în afară, cea care convertește elementele contradictorii, neautentice, în elemente fecunde.

A dobîndi discernămîntul nu înseamnă încă a [illegible] păcatul care s-a ascuns în fire. În plus, pentru a ajunge la adevărata [illegible], a stăpînire și cunoaștere de sine, alte două elemente trebuie să fie considerate: disciplina sau asceza trupului și experiența încercărilor sau ispitelor, a «războiului nevăzut».

Asceza [illegible]
[illegible] din umanitatea noastră și ca [illegible]
numite «duhul cărnii». Acest «trup» formează obiectul efortului ascetic. Patimi e exercită o tiranie asupra [illegible]
[illegible] de rîvnă, dar trupul este neputin-[illegible]
[illegible] rea la un caracter eroic «în mijlo-[illegible]
[illegible] rat și curățit: «Să ne curățim de [illegible] lui» (II Cor. 7, 1). El este templul Duhului Sfînt (I Cor. 6, 19). «Tru-[illegible]
[illegible] ceți trupurile voastre jertfă vie» [illegible]
[illegible] nului nostru Iisus Hristos» (I Tes. 5, 23).

[illegible] toată sobrietatea. Cererea «și nu ne [illegible]

Pe cît de ușor cad cei drepți, pe [illegible]

[illegible] pinsă de la început.

Ispitele nu obișnuiesc să se lupte [illegible]
[illegible] litatea deplină pentru voința care întinde mîna ispitei.

Ispita nu poate sili libertatea cre-[illegible]
[illegible] fermă. Conlucrarea liberă cu harul [illegible]
[illegible] demnîndu-ne, nu silindu-ne, ca astfel să ne rămînă neatinsă libertatea [illegible]
[illegible] ceea pentru relele pe care le face omul îndemnat de satana, nu satana, ci însuși omul își primește mai degrabă pedeapsa, ca unul ce n-a fost dus cu sila, ci s-a lăsat în-[illegible]
[illegible] îmbracă în slavă, fiindcă el însuși [illegible]
harul nu-l face prin silă pe om ne-[illegible]
[illegible] car că e de față, lasă voia liberă ca să se facă vădită voia omului așa cum este, fie spre virtute, fie spre păcat. Căci e o lege nu în fire, ci în hotărîrea voii libere, să se poa-[illegible]
[illegible] *Macarie Egipteanul*, 118, în Filoc. rom. vol. 5, p. 305).

[illegible] ril lui Dumnezeu. Dumnezeu nu vo-[illegible]

[illegible] de [illegible], [illegible] de [illegible] [illegible]. În [illegible] persoane, Dumnezeu le permite «un anumit loc de [illegible] ... că. Căci chiar de s-a dat unora slobozenia [illegible] (Ioan [illegible], [illegible] II, [illegible]).

a celebrat-o. Chiar în cazul văduvie[illegible], Biserica nu recomandă [illegible] (1 Cor. 7 [illegible]). Ea [illegible] a doua și a treia [illegible] pe a patra pentru [illegible] derea trupească».

În ce privește motivele de divorț și de anulare a căsătoriei, [illegible] a urmat legislația [illegible] la vigoare. Totuși [illegible] să oficieze sau să anuleze o căsătorie [illegible] și canoanele ei.

Bibliografie: *Molitfelnic: Slujba la a doua nuntă*, ed. II a, 1971, p. 85—87. Elie Melia, *Le divorce dans l'Église Orthodoxe*, în «Episkepsis» nr. 121, martie 1975, p. 14—18.

DIVORȚ — DESPĂRȚIRE [illegible] divorț [illegible] (Mt. 5, 31), este [illegible] în Noul Testament, care apară ca[illegible] tăria inimilor voastre a îngăduit Moise [illegible] 19, 8; cf. Mc. 10, 2—12).

Biserica nu sprijină și nici nu [illegible] a reconstitui neamul omenesc într-o familie determinată (v. CASĂTORIE) [illegible] ce Dumnezeu a împreunat, omul să nu despartă» (Mt. 19, 6). În acest [illegible] Biserica [illegible], o căsătorie pe care ea

DOGMA [illegible] — opinie, hotărîre]: doctrină de credință [illegible] în Noul Testament, [illegible] dogmă este folosit cu mai multe sensuri: [illegible] decret imperial (Lc. 2, 1; Fapte 17, 7; Evr. 2, 23), [illegible] (Ef. 2, 15; Col. 2, 14) [illegible] pentru cei ce este absolut necesar — Fapte 15, 28) a comunității apostolice [illegible] prin [illegible] predica [illegible] apostolilor și presbiterilor din Ierusalim (Fapte 16, 4). În literatura postapostolică și patristică termenul [illegible] învățătura fundamentale ale creștinismului: «dogmele Domnului» (Ignatie, *Epistola c. Magnezieni* 13, 1), «dogmele Evangheliei» (*Didahia* 11, 3) «dogmele Bi-

serciale (Ioan Hrisostom, *Omilie la Tes* 6, 2 P G 62, 2?0). Sfîntul Vasile cel Mare afirmă că învățătura (didaskalia) Bisericii cuprinde *dogme* (dogmata) adică doctrine predate prin tradiția tainică, și propovăduiri (kerygmata), adică învățături transmise prin proclamarea publică și prin cult. „Printre dogmele și propovăduirile păstrate în Biserică unele le avem din învățătura scrisă și altele le-am primit transmise în mod tainic din tradiția apostolică. Toate au aceeași forță în ce privește credința" (*Despre Duhul Sfînt* XXVII, 66, în trad. cit., p. 47?–481). În vocabularul sinoadelor ecumenice, *dogma* înseamnă expresia concretă, cu autoritate obligatorie exclusivă, a credinței Bisericii. *Dogma* este echivalentă cu *horos* adică norma de credință sau definiția doctrinară, și se deosebește de canoane, care are sensul unei prescripții disciplinare sau rituale cultice. Teologia deosebește între *dogme*, adică doctrine de credință care au autoritatea unui sinod ecumenic, *teologumene*, adică învățături mai presus răspîndite în Biserică dar care nu au consensul unanim al Bisericii, și opinii teologice, adică interpretări particulare ale unor teologi sau școli de teologie, care nu contravin consensului Tradiției.

Aspectele principale ale *dogmei* sînt: a) Biserica propune dogmele ca expresii ale regula fidei sau regula credenditatis, adică conținutul obiectiv, normativ și unitar al mărturisirii de credință (norma normans fidei). b) Deoarece Adevărul Evangheliei a fost descoperit apostolilor și încredințat Bisericii care îl cunoaște neîmplinit în și prin puterea Duhului Sfînt, Biserica este cea care investește o doctrină cu autoritate *dogmatică* prin formularea sinodală deoarece episcopii au misiunea de a preda învățătura în continuitate apostolică, și prin «receptarea» eclezială, întrucît întreg corpul Bisericii are misiunea de a confirma această învățătură, în mod existențial. c) Părinții răsăriteni, avînd o concepție apofatică despre Revelație, preferă categoriile misterului și termenii doxologiei cînd se referă la învățăturile revelate. d) *Dogma* este o cale de cunoaștere, de aceea Biserica *dogmatizează* nu pentru a limita misterul în definiții, ci pentru a dezvălui acest mister și a-l face accesibil în vederea înțelegerii și experierii lui. e) În hotărîrile doctrinare ale sinoadelor ecumenice terminologia *dogmatică* constituie un criteriu esențial pentru înțelegerea ortodoxă a acestor hotărîri. Formulele doctrinare trebuie să fie luate după sensul lor real și ele nu trebuie să fie schimbate decît dacă este în interesul unei mai bune înțelegeri și receptări a credinței. f) Ortodoxia n-a ținut cu orice preț să formuleze, pe cale sinodală, în dogme, mărturisirea ei de credință, deoarece dezvoltarea doctrinei nu depinde de procesul de formulare. Transmiterea tradiției nu se limitează la calea dogmatică, deoarece există alte moduri de articulare și comunicare: cultul, liturghia, iconografia, arta, hagiografia, pietatea, moravurile. g) Noi *dogme* nu înseamnă noi revelații sau doctrine, ci noi experiențe și înțelegeri teologice ale adevărului pe care Biserica l-a primit odată pentru totdeauna. Se poate vorbi de istoria dogmelor în sensul de evoluție istorică a formulării doctrinelor, și sinodul ecumenic, adică adunarea episcopilor lumii ortodoxe, este autoritatea supremă care dezbate probleme *dogmatice* generale și hotărăște în materie de doctrină de cre-

dința. Trebuie subliniat, de asemenea, faptul că, în Răsărit, s-a dat o mare importanță *tradiției dogmatice* acceptate în comun de Biserica nedivizată, deoarece aceasta constituie criteriul unității Bisericii locale și universale.

În ce privește autoritatea textelor în care s-au exprimat *dogmele*, în general se face distincție între vechile simboluri, adică deciziile celor **șapte sinoade ecumenice**, singurele care poartă pecetea infailibilității Bisericii și au un caracter normativ pentru învățătura de credință, ele făcînd parte din Sfînta Tradiție, pe de o parte, și, pe de altă parte, mărturisirile de credință sau cărțile și textele simbolice apărute de-a lungul istoriei, unele publicate de Biserici locale, care nefiind ratificate de un sinod ecumenic, posedă un alt grad de autoritate teologică decît prima categorie. Profesorul I. Karmiris menționează ca texte simbolice ortodoxe următoarele:

— Enciclica «Către scaunele arhierești ale Răsăritului» (866) a patriarhului Fotie.

— Scrisoarea I către Petru al Antiohiei (1054) a patriarhului Mihail Cerularie al Constantinopolului.

— Deciziile sinoadelor de la Constantinopol (1341 și 1351) cu privire la isihasm.

— Scrisoarea «Către creștinii ortodocși de pretutindeni» (1440—1441) a lui Marcu Eugenicul de Efes.

— Mărturisirea de credință a lui Ghenadius Scholaris.

— Cele trei răspunsuri ale patriarhului Ieremia II al Constantinopolului către teologii protestanți din Tübingen (1573—1581).

— Actele sinodului din Constantinopol (1638).

— Actele sinoadelor din Constantinopol și Iași (1642).

— Mărturisirea Ortodoxă a lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului (1642).

— Actele sinodului din Constantinopol (1672).

— Actele sinodului din Ierusalim (1672).

— Mărturisirea de credință a lui Dositei, patriarhul Ierusalimului (1672).

— Actele sinodului din Constantinopol (1691).

— Răspunsurile patriarhilor ortodocși orientali (răsăriteni) către anglicanul Anomoius (1716—1725).

— Mărturisirea de credință a sinodului din Constantinopol (1727).

— Enciclica sinodului din Constantinopol împotriva misionarilor protestanți (1836).

— Enciclica sinodului din Constantinopol împotriva inovațiilor latine (1838).

— Răspunsul patriarhilor ortodocși orientali (răsăriteni) către Papa Pius al IX-lea (1848).

— Răspunsul sinodului din Constantinopol către papa Leon al XIII-lea (1895).

— Encicliclele Patriarhiei ecumenice cu privire la mișcarea ecumenică (1920 și 1952).

«Unele dintre dogmele și propovăduirile păstrate de Biserică le avem din învățătura scrisă, pe altele însă le am primit din Tradiția apostolilor, transmise în taină. Amîndouă aceste categorii au aceeași autoritate pentru evlavie. Nimeni nu va spune cuvînt împotriva acestora pentru că nimeni nu cunoaște, cît de cît, așezămintele bisericești. Dacă am încerca să înlăturăm obiceiurile nescrise ca neavînd mare importanță nu ne-am da seama că am păgubi Evanghelia în părțile ei principale; mai mult, am restrînge propovăduirea la numele ei gol. De pildă, (ca să pomenesc lucrul cel dintîi și foarte obișnuit), cine a învățat prin scris, ca

[illegible] care [illegible] în [illegible] [illegible] ... Apostolesc [illegible] ... în [illegible] ... XXVII [illegible]

Orthodox Catholic Church, Christian [illegible] ... Dimopoulos, 1973, p. 6—12; [illegible] La signification du dogme dans la théo[illegible] ... VII (1936), [illegible] ... XVI [illegible]

[illegible] ... el [illegible] dogmatică şi ecumenică în [illegible] (1973); [illegible] Schillebeeckx, Herder [illegible]

DOGMA DE LA NI[illegible]

[illegible]

[illegible]ar, Fiul este o creatură specială, [illegible] pentru [illegible] dintre creaturi. «Unul-Născut» înseamnă pentru Arie unul creat direct ca fiu de Dumnezeu, iar «Dumnezeu din Dumnezeu» are sensul de creat Dumnezeu de Dumnezeu. Prin urmare, Cuvîntul este Fiu și Domn și [illegible] Dumnezeu [illegible], [illegible] Dumnezeu-Tatăl a voit să-L facă așa.

Pentru cei ce puneau un accent [illegible] pe argumentele soteriologice [illegible] Iisus Hristos [illegible] Dumnezeu [illegible] de [illegible] Sfîntul Atanasie (293—373), [illegible] ul arianismul, a spune că Mîntuitorul este o creatură înseamnă o absurditate. Episcopul Alexandru [illegible] Arie [illegible] rtizanul și sprijinitorul acestuia [illegible] grupuri oponente: unul condus de Eusebiu de Nicomidia, care [illegible] este unul cu Tatăl după ființa și eternitatea Sa.

Sinodul din Niceea condamnă [illegible] Iisus Hristos este [illegible] Dumnezeu, născut din eternitate din persoana Tatălui [illegible] nu creat, Dumnezeu prin [illegible] a Tatălui. Pentru a defini unitatea de esență — dumnezeirea și eternitatea [illegible] întrupat cu Tatăl — sinodul folosește termenul teologic *homoousios*, de-o-ființă, consubstanțial, în sensul că există o unire esențială absolută între Tatăl și Fiul întrupat. Fiul întrupat e Dumnezeu prin ființa Sa identică cu a Tatălui, ce [illegible] numai în personalitatea Sa. [illegible] se opun acestui termen spunînd că nu se află în Biblie [illegible] fusese respins de un sinod [illegible] următoare, interpretări diferite cu privire la *homoousios* [illegible] la tot atîtea versiuni [illegible]. De fapt, [illegible] Eusebiu [illegible] Arie și Origen, [illegible] dumnezeirea [illegible] ființă a Fiului, sînt totuși contra [illegible] nitate a lui Dumnezeu în care nu pot să existe cele trei persoane [illegible]. Ei susțin că Dumnezeu [illegible] de acțiune [illegible] o trinitate [illegible] revelației [illegible] Sinodul [illegible] interpretare. Sinodul nu se pronunță cu privire la dogma trinitară în totalitatea ei; de aceea s-a oprit la «și în Duhul Sfînt».

La sinod a participat Osius de Co[illegible] Constantin [illegible] pe tot imperiul [illegible] Orient, care a acceptat declarația [illegible] în Occident, doctrina trinitară despre unitatea de ființă [illegible] era [illegible] formulată [illegible] Tertulian (+ 220).

Prin decret imperial, sinodalii care nu au semnat crezul și anatema nu mai au dreptul să existe [illegible] lor. Arie este exilat [illegible] de tot. Totuși, după Niceea criza [illegible] a continuat în [illegible] versiuni [illegible] vor fi examinate la capitolul «Controverse și erezii antitrinitare»),

[illegible] în perioada 351—361, când semiarienii au fost sprijiniți de Constanțiu (care din 353 conduce tot imperiul). Aceștia au ocupat timp de 40 de ani bisericile ortodoxe din Constantinopol. Valens, împărat în partea orientală din 364, este botezat arian în 366.

DOXOLOGIE [illegible] doxa [illegible] laudă, mărire, slavă] [illegible] liturgică și imnografică de a exprima transcendența, puterea și măreția lui Dumnezeu, în actul ru[illegible] [illegible] are [illegible] discursului [illegible] legătură între Euharistia și doxo[illegible], între mulțumire și laudă (I Tes [illegible] [illegible] recunoștința față de Dumnezeu, singurul vrednic [illegible] [illegible] [illegible] privire: «Deci, fie că mâncați, fie că beți, fie că faceți ceeva, faceți [illegible] pentru slava [illegible] lui Dumnezeu» (I Cor 10, 31) [illegible] insistența nu numai asupra [illegible] [illegible] asupra faptului că Biserica este templu [illegible] slavei divine: «În Biserica slavei Tale stând, în cer a sta ni se pare» (cf. Is. 6, 1—3).

Există diverse forme de rugă[illegible] [illegible] sau doxologie, de mulțumire, [illegible] de mărturisire, de cerere, [illegible] începând cu «Doxa Patri [illegible]». Cea mai [illegible] expresie de laudă este însăși doxologia trinitară: «Că Ție se cuvine toată mărirea, cinstea și închinăciunea, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh». Pentru Nicolae Cabasila (Explicarea dumnezeieștii liturghii, XXIII, 4, trad. [illegible] [illegible] 103) toate rugăciunile, gesturile, riturile preotului și credincioșilor [illegible] [illegible] să constituie o unică și grandioasă doxologie euharistică, așa cum arată și ecfonisul după ectenia catehumenilor: «Ca și aceștia, împreună cu noi, să mărească prea cinstitul și de mare-cuviința numele Tău, al Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh». Doxologia [illegible] e mai bine [illegible] Biserica [illegible] [illegible] alături de Biserica cerească (Apoc 5, 13), cum se [illegible] în mod tot [illegible] [illegible] cântarea cete[illegible] cerești: «Că pe Tine Te laudă toate puterile cerești și Ție mărire [illegible]». Tradiția a preluat cu [illegible] [illegible] cat-ul (Lc. 1, 46—55):

«Mărește, suflete al meu, pe Domnul și s-a bucurat duhul meu de Dumnezeu Mântuitorul meu.

Că a căutat spre smerenia roabei Sale căci iată de acum mă vor ferici toate neamurile.

Că mi-a făcut mie mărire Cel puternic și sfânt numele Lui și mila Lui în neam [illegible]

în neam [illegible] ce se tem de Dânsul.

Făcut-a tărie cu brațul Său Domnul, risipit-a pe cei mândri cu cugetul inimii lor.

[illegible] pe cei puternici de pe scaune și a ridicat pe cei smeriți; pe cei flămânzi i-a umplut de bunătăți, iar pe cei bogați i-a scos afară deșerți.

A sprijinit pe Israel sluga Sa și Și-a adus aminte de mila Sa, precum a grăit către părinții noștri, lui Avraam și seminției lui, în veac».

DUHUL SFÂNT [illegible] gr. Pnevma, lat. Spiritus — suflul, Spiritul lui Dumnezeu — In 4, 24, II Cor 3, 17), a treia persoană a Sfintei Treimi, despre care articolul 8 din Simbolul de credință spune: «Cred întru Unul Duhul Sfânt, Domnul de-viață-Făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cela ce împreună cu Tatăl și cu Fiul [illegible] închinat și slăvit, Care a grăit prin prooroci». Duhul care dă viață (Ioan 6, 63) este prezent la crearea lumii (Fac 1, 2)

a botezul lui Iisus în Iordan, Duhul Sfînt [illegible] peste El, confirmînd că Acesta este Cuvîntul lui Dumnezeu. Iisus [illegible] de Duhul Sfînt [illegible] (Luca 3, [illegible]). Este [illegible] Duh pe care-l găsim prezent [illegible] la creație (Facere 1, 2) [illegible] același Duh pe care Dumnezeu îl dă celor ce au misiuni speciale [illegible] conducători și șefi de popoare — Judecători 3, 10). Profeții sînt mișcați de Duhul lui Dumnezeu să vorbească [illegible] dreptatea lui Dumnezeu [illegible] să cheme poporul la convertire (Isaia 61, 1—3). Profetul Ioil anunță un timp cînd Duhul se va da peste tot [illegible] Cincizecimii, la 50 de zile după Paști, cînd evreii [illegible] Duhul Sfînt [illegible]. Din acest moment, Biserica, poporul lui Dumnezeu care are o credință și o speranță [illegible] secole (v. EREZII) nu au contestat persoana Duhului Sfînt, [illegible] cu Tatăl. Față de aceste erezii, părinții [illegible] după care, dacă Duhul este o creatură [illegible] participăm la Dumnezeu, la firea dumnezeiască [illegible] ekporevsis [illegible] a purcede [illegible] Tatăl [illegible] PURCEDERE). Duhul Sfînt este [illegible] o ființă cu Tatăl și cu Fiul, cu Care există înainte de veacuri [illegible] Care împărtășește aceeași voință și energie dumnezeiască, avînd persoană și lucrare proprie. El purcede din veci din Tatăl, dar este trimis în timp de către Fiul. Iar cînd va veni Mîngîietorul, pe Care Eu Îl voi trimite vouă de la Tatăl, *Duhul Adevărului*, Care de la Tatăl purcede, Acela va mărturisi despre Mine (In 15, 26) [illegible] după existența Sa [illegible] Sfîntul Ioan Damaschin [illegible] *Duhul* purcede de la Tatăl [illegible] prin Care [illegible] *Credința ortodoxă*, I, 7—11, trad. cit., p. 17, 28, [illegible] către Fiul (In 1, 32—33). De aceea [illegible] *Duh al Tatălui* [illegible] *Duh al Fiului* [illegible] putere substanțială, care există într-o ipostasă proprie ei [illegible]. Nu poate să Se [illegible] Dumnezeu, în Care [illegible] tul, pe Care Îl însoțește, și nici nu [illegible] asemănarea Cuvîntului. *Duhul Sfînt* este [illegible] totdeauna [illegible] în orice [illegible] de sfîrșit. Niciodată Cuvîntul nu a fost [illegible] *Duhul*, Cuvîntului» (*Ibidem*, p. 17).

b) *Duhul* ia parte la creație și la [illegible] iconomia providenței și [illegible]. Pentru Grigorie de Nazianz *Duhul* este co-creator cu Fiul atît în Creație cît și în Înviere (*Cuvîntarea XLI*, *Cincizecime* 14, P.G. 36, 448). Sfîntul Vasile vorbește de trei moduri în care persoanele Treimii sînt cauze ale creației: Tatăl este cauza inițiatoare a tot ce e creat, deoarece din voința Sa se cre-

ează total. Fiul este cauza eficientă, [illegible] prin El vine la existență tot ce e creat, iar Duhul este cauza sfințitoare pentru că prin El [illegible] [illegible] desăvîrșire (Despre Duhul Sfînt 16, 38, P.G. 32, [illegible]). Duhul Sfînt ia parte și la întruparea Fiului, Care S-a născut din Duhul Sfînt și din Fecioara Maria (Mt 1, 18, 20); Duhul nu Se întrupează, dar El rămîne asupra Fiului pentru [illegible]. La botezul în Iordan Duhul Sfînt [illegible] peste umanitatea lui Iisus pentru a o [illegible] (Mt 3, 16) [illegible] de la Cincizecime este trimis în lume ca Duh al Fiului.

c) Există o iconomie proprie Duhului Sfînt (Efeseni 1, [illegible]) care se [illegible] în sfințirea în Hristos (Rom. 6, 12—19; Gal. 4, 19). El [illegible] sfințeniei [illegible]. Chiril al Alexandriei accentuează rolul specific al Duhului în apropierea personală prin harul lui Dumnezeu. Orice [illegible] sfințitor vine de la Tatăl prin Fiul [illegible] de la Tatăl prin Fiul în Duhul Sfînt. [illegible] Duhul imprimă în sufletul nostru imaginea Fiului, Care este chipul Tatălui. Duhul nu [illegible] este ne Hristos, ci Îl aduce în noi, Îl modelează în noi, mai exact, ne [illegible] în Duhul [illegible] conformi, adică primim forma [illegible] în comuniune (In 8, 32; II Cor 3, 17). Cu alte cuvinte, îndumnezeirea este lucrarea proprie Duhului (II Pt. 1, 4; In 10, 30).

Tradiția răsăriteană a pus un accent deosebit pe rolul deosebit al Duhului Sfînt nu numai în actul [illegible] sfințirea personală, ci și în sfințirea creației, prin viața sacramentală, precum și în viața harismatică [illegible] Bisericii. Sfîntul Vasile [illegible] că structura Bisericii în [illegible], este opera Duhului. [illegible] Ioan Hrisostom afirmă că dacă n-ar fi Duhul Sfînt, n-ar fi [illegible] (Omilie [illegible] 2, P.G. 50, 463).

[illegible] Ioan Hrisostom spune că, fără [illegible] n-ar fi [illegible] (Despre [illegible] VI [illegible] 1). [illegible] Biserica Ortodoxă Română LXXV (1977), 10 [illegible] aceasta, deoarece [illegible] sfințirea [illegible] părtași lui Dumnezeu [illegible].

[illegible] o viață [illegible] prin Duhul Sfînt: «De nu se va [illegible] din Duh, nu [illegible] intra în împărăția lui Dumnezeu» (In 3, 5). [illegible] Cincizecime cînd Duhul Sfînt, în [illegible] Maria, [illegible] care erau [illegible] 1; I, 13—14).

Duhul Sfînt comunică energiile divine în Biserică. El este puterea [illegible] «[illegible] ai Tainelor lui Dumnezeu» (I Cor 4, 1). Duhul Sfînt dă viață instituțiilor evanghelice pe care [illegible] (Fapte 2, 42) [illegible] Biserica spre [illegible] apostolice». El împarte harismele (I Cor. 12, 1—11), darurile și făgăduințele viitoare. Pecetea Duhului Sfînt este arvuna [illegible] și a vieții viitoare (Ef. 1, 13—14).

d) Duhul Sfînt este «Duhul Adevărului», adică El dă Bisericii darul de a păzi adevărul [illegible] [illegible] de orice greșeală (In 14, 26). Duhul Sfînt, Care cunoaște [illegible] lui Dumnezeu (I Cor 2, 10), a inspirat pe profeții dinainte

pe Hristos şi pe autorii cărţilor Vechiului şi Noului Testament: «Unul este *Duhul Sfînt*, sfinţitorul şi îndumnezeitorul tuturor, Cel care a vorbit în Lege şi Profeţi, în Vechiul şi Noul Testament» (Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheza* XVII, 5 — trad. D. Fecioru —, p. 472). Părinţii văd rolul *Duhului* mai ales în [illegible] lui Hristos, de la Cincizecime [illegible] *Duhul* este [illegible] Iisus Hristos: «Tu ne-ai descoperit aceasta [illegible] Mîntuitorul ne [illegible] *Despre* purcederea *Duhului*, P.G. 102, 305— [illegible] interpretarea Tradiţiei ca o «completare» a Scripturii decurge din învăţătura că *Duhul* [illegible] transmisă prin didascalia apostolică.

c) Ioan Evanghelistul, care vorbeşte pe larg despre natura şi lucrarea [illegible] rolul [illegible] de [illegible] Cel [illegible] dimensiunea eshatologică. De la Cincizecime, Comunitatea [illegible] este [illegible] de *Duhul Sfînt*, Care o leagă de veacul eshatologic. Prin *Duhul Sfînt* [illegible] lui Dumnezeu trăieşte [illegible] invocarea *Duhului Sfînt* trupul lui Hristos se află [illegible] discontinuităţi istorice, punînd viaţa sa sub «judecata» *Duhului Sfînt*.

«Duhul Sfînt nu e absent din nici o făptură şi mai ales din cele ce s-au învrednicit de raţiune. El o susţine în existenţă pe fiecare întrucît Dumnezeu şi Duhul lui Dumnezeu se află, prin puterea providenţiatoare în toate. Şi El mişcă raţiunea naturală din fiecare, iar prin aceasta aduce la cunoştinţa faptelor săvîrşite greşit, împotriva rînduielii firii pe cel în stare să simtă, adică pe cel ce are voinţa dispusă spre primirea gîndurilor drepte ale firii. Căci se întîmplă să aflăm şi dintre bărbaţi şi neamuri mulţi care duc o viaţă de fapte bune şi [illegible] stările [illegible] în ei. Astfel se poate spune în chip general că în toţi este Duhul Sfînt.

Intr-un chip deosebit însă şi în alt înţeles se află în toţi aceia care trăiau sub lege. In ei susţinea legea şi le vestea tainele viitoare, trezind în ei conştiinţa călcării poruncilor şi ştiinţa despre desăvîrşirea viitoare în Hristos. De aceea şi dintre aceştia aflăm mulţi, care, părăsind slujirea veche şi închisă în umbre, s-au mutat cu bucurie spre cea nouă şi tainică.

Dar pe lîngă modurile amintite mai sus, se mai află în alt chip în toţi aceia care au moştenit prin credinţă numele cu adevărat dumnezeiesc şi îndumnezeitor al lui Hristos. In aceştia se află nu numai ca cel ce-i susţine şi le mişcă, prin providenţă, raţiunea naturală, apoi ca cel ce le desvăluie călcarea poruncilor şi păzirea lor şi le vesteşte desăvîrşirea viitoare cea întru Hristos, ci şi ca cel ce sădeşte în ei înfierea cea după har dăruită prin credinţă. Dar ca dătător de înţelepciune e numai în aceia care şi-au curăţit sufletul şi trupul prin deprinderea în împlinirea întocmai a poruncilor. Intru aceştia petrece ca întru ai Săi prin cunoştinţa simplă şi nematerială de le-o împodobeşte, întipărind în mintea lor preacuratele şi negrăitele înţelesuri, care îi ridică la îndumnezeire» (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 15, în Filoc. rom., vol. 3, p. 48—49).

Bibliografie: Sf. Vasile, *Despre Duhul Sfînt* (trad. fr. publicată în coll. «Sources Chrétiennes»); Marcu Ascetul, *Despre botez*, în Filoc. rom., vol. I,

p. 297—298; Grigorie Palama, *Despre împărtășirea dumnezeiască* 1—21 în Filoc. rom. vol. 7, p. 374—400; Ștefan Aleze, *Concepția Fer. cituluiAugustin despre păcat și har*, în «Studii Teologice», VIII (1956) nr. 5—6, p. 330—348; Ioan Ică, *Concepții teologice eronate asupra raportului dintre natură și har* în «Studii Teologice», XII (1960), nr. 4, p. 528—551; Athanase Jalic, *Introduction a la théologie du Saint Esprit chez les Pères Cappadociens*, în MEPREO, 83—84 (1973), p. 145—162; ... *Le Saint Esprit dans la théologie et la vie de l'Église Orthodoxe* în «Contacts», XXVI, 87 (1974), p. 227—2..; ... Yamamura, *The Development of the Doctrine of the Holy Spirit in Patristic Philosophy: St. Basil and St. Gregory of Nyssa* în SVTQ 18 ... p. 3—21; A. de Halleux, *Orthodoxie et Catholicisme: du personnalisme en pneumatologie* în «Revue Théologique de Louvain», 6. 1 (1975), p. 3—30; Martien Parmentier, *St. Gregory of Nyssa's Doctrine of the Holy Spirit* în «Ekklesiastikos Pharos» (EPh), 58 (1976), p. 41—100; C. Tsirpanlis, *Pneumatology in the Eastern Church*, în EPh. 61 (1979), nr. 1—4, p. 201 .., André de Halleux, *La Profession de l'Esprit Saint dans le Symbole de Constantinople*, în «Revue Théologique de Louvain» 10 (1979), 1, p. 5—39; D. Stăniloae, *Sfîntul Duh în revelație și în Biserică*, în «Ortodoxia», XXVI (1974), nr. 2, p. 216—24.; Ioan Rămureanu, *Sinodul ecumenic de la Constantinopol (381). Învățătura despre Duhul Sfînt și Biserică. Simbolul constantinopolitan*, în «Studii Teologice» XXI (1969), nr. 5—6.

DUHUL SFÎNT: *«Cel ce cu Tatăl este împreună adorat și mărit»*

Sinodul II ecumenic, Constantinopol 381 conceput ca sinod al episcopilor din Orient, este convocat de împăratul Teodosie I (378—395), care din 380 guvernează partea orientală a imperiului roman, urmînd lui Gratian. Episcop de Roma este papa Damasus (366—384). Scopul sinodului este de a se pronunța în legătură cu afirmația pnevmatomahilor («dușmani ai Duhului») formulată de Macedonie din Constantinopol, că Duhul Sfînt este o «creatură». Sinodul s-a referit și la diversele variante ale arianismului.

Mai întîi, este de remarcat participarea la sinod a unei pleiade de mari teologi și personalități bisericești ale timpului: Meletie de Antiohia, Grigorie de Constantinopol, Timotei al Alexandriei, Chiril al Ierusalimului, ... Chesareei Palestinei, Grigorie de Nyssa, Petru de Sevastia, ... de Iconiu, Diodor de Tars. La președinția sinodului s-au succedat Meletie al Antiohiei, Grigorie și Nectarie de Constantinopol. În al doilea rînd sinodalii sînt conștienți de rolul capital al terminologiei trinitare nu numai pentru exprimarea doctrinei ortodoxe în totală fidelitate față de «dogma de la Niceea», ci și în vederea păstrării unității ecumenice între diverse interpretări care divizau Biserica pentru prima dată ... și tactica «iconomică» a ortodocșilor. Tocmai din această cauză termenul *homoousios*, termen apropiat pentru a defini consubstanțialitatea Fiului întrupat cu Tatăl, n-a putut să fie impus. Sfîntul Vasile, a cărui teologie trinitară a influențat în mod absolut sinodul, deși murise cu doi ani în urmă, în 379, n-a cerut ca să fie aplicat, în crez, Duhului Sfînt. Preferînd termeni și nume care se găsesc în Sfînta Scriptură și în practica liturgică, și care pot obține consensul tuturor, Sfîntul Vasile folosește cu precădere termenul *homotimos*, în sensul că Duhului i se cuvine o adorare și cinste identică cu cea a Tatălui și a Fiului.

Un sinod ținut în Antiohia în 362 condamnase din nou arianismul dar și părerea că Duhul este o creatură, separat după ființă de Fiul. Sinodul acceptă *homoousios*, născut din «ousia» Tatălui. *Ousia* este folosit pentru a nega ideea lui Arie că Fiul a fost creat din ceea ce nu exista, din nimic. Alții acceptă consubstanțialitatea Fiului, născut, cu Tatăl, dar nu a Duhului. Sinodul din Alexandria a arătat că persistă o confuzie referitoare la relația dintre Persoanele divine și că terminologia folosită pînă acum trebuie să fie clarificată. De pildă termenul *hypostasis* este ambiguu, fiind folosit cu sensuri diferite în două afirmații: Dumnezeu are o ipostasă, adică o ființă — ousia; Dumnezeu are trei ipostase, adică persoane. Sinodul, pornind de la principiul că nu cuvintele sînt importante cîtă vreme sensul este același, găsește că cele două afirmații de mai sus sînt acceptabile dacă prima (trei ipostase) nu duce la *triteism* iar a doua (o ipostasă) nu duce la modalism (sabelianism).

Preocupat să evite termeni abstracți și necunoscuți, Sinodul ecumenic din 381 recurge la denumiri și expresii biblice acceptate în limbajul liturgic: «Cred și în Duhul Sfînt, Domnul, de viață făcătorul, care din Tatăl purcede, care cu Tatăl și cu Fiul este împreună adorat și mărit, care a vorbit prin prooroci». Toți termenii sînt biblici: II Cor. 3, 17—18; Ioan 6, 63; Romani, 8, 2; II Cor. 3, 6; Ioan 15, 26; I Cor. 2, 12; II Petru 1, 21. Sinodul a schimbat *para* — de la (Ioan 15, 26) cu *ek* — din (cf. I Cor. 2, 12) (qui a Patre procedit — qui ex Deo est). Expresia «din Tatăl purcede» recunoaște «monarhia» Tatălui, dar și persoana ca entitate individuală de existență a lui Dumnezeu. Expresia «care cu Tatăl și cu Fiul este împreună închinat și mărit» este folosită ca echivalentă cu *homoousios*, pentru a exprima consubstanțialitatea și co-eternitatea lui Dumnezeu ca treime de persoane. Este luată direct din vocabularul Sfîntului Vasile cel Mare, care, în lucrarea sa *Despre Duhul Sfînt*, explică doxologiile bisericești liturgice ale lor treimice, de pildă: «Slavă Tatălui și Fiului împreună cu Duhul», sau «prin Fiul în Duhul Sfînt». În apărarea acestora, Sfîntul Vasile se bazează pe texte biblice, în special Matei 28, 19 dar și pe tradiția dogmatică, deoarece textul devenise invocare sacramentală, ca formulă a Botezului. De aceea el a putut spune că credința ortodoxă este conformă botezului: «Noi credem așa cum sîntem botezați și noi doxologim așa cum noi credem», stabilind astfel principiul *lex orandi, lex credendi* (vezi *Despre Duhul Sfînt*, cap. 27 și 29).

Sinodul din 381 (canonul 1) condamnă în ansamblu pe semiarieni (sau macedonieni — de la Macedonie), numiți pnevmatomahi.

«Cînd ne gîndim la Tatăl, atunci Îl concepem în El însuși cuprinzînd în același timp și pe Fiul prin reflexie, iar cînd Îl concepem pe Acesta, atunci nu ne despărțim nici de Duhul Sfînt, ci în chip logic și deodată potrivit faptei îi reprezinți în ea însăși, concepută în așa fel încît să fie numai una credința în cele trei persoane. Dacă înțeleg, cu adevărat pe Fiul, Îl vei vedea din amîndouă părțile. El va aduce, pe de-o parte, pe Tatăl, și din cealaltă pe Duhul Său propriu într-adevăr. Cel care e mereu în Tatăl Acela nu va putea fi rupt de Tatăl și nu va fi niciodată despărțit de Duhul Său Care lucrează totul în toți. Și tot așa dacă primești pe Tatăl, prin puterea Lui

primește [illegible] pe Fiul și [illegible] Duhul, pentru că nu-i cu putință în nici un fel să îți închipui o întrerupere sau o împărțire în așa fel încît Fiul să fie cugetat fără Tatăl sau ca Duhul să fie despărțit de Fiul, ci concepi în același timp în Ei o comunitate și o deosebire ne-[illegible] [illegible] sebirea ipostaselor să rupă continuitatea ființei, fără ca această comunitate de substanță să elimine particularitatea semnelor distinctive». (Vasile cel Mare, *Epistola* 38, IV, trad. rom. p. 181)

DUMNEZEU [illegible]

[illegible] că însăși noțiunea de *Dumnezeu* [illegible] la legătura Lui cu creația, nu la [illegible] *Ierarhia cerească*, XV, 2).

[illegible] Cu toate teofaniile de care este [illegible] transcendența universală a lui Dumnezeu «Eu sînt cel ce sînt» [illegible]

[illegible] Său din creație [illegible] de esența Sa [illegible] Testament [illegible] Noul Testament [illegible] 14 [illegible]

Teofaniile din Vechiul Testament [illegible] sau «condescendență» divină (syn-[illegible]) [illegible] obiectul Său Întruparea dezvăluie [illegible] lui *Dumnezeu*, un *Dumnezeu* [illegible] pentru [illegible] creație (cf. Lc. 7, 11 ; 15, 10 ; 19, 1 ; [illegible]) Cel care conduce istoria oamenilor, [illegible] 93, 23 ; 94, [illegible])

[illegible] Vechiul Testament, Noul Testament vorbește în mod explicit despre *Dumnezeu* — [illegible] Sfînt. Monoteismul trinitar creștin [illegible] ment.

Teologia face o distincție între [illegible] *Dumnezeu*. E vorba deci de trans-[illegible] cu lumea. *Dumnezeirea* [illegible]

Dumnezeu. Scriitorul evreu Filon [illegible] este [illegible] [illegible] cu «multe nume» (polyonymous) [illegible] Tr[illegible] realitate [illegible] pat[illegible] tă distinge între firea comună şi persoanele Treimii (v. TREIME) Persoanele sînt altceva decît esenţa lor comună sau lucrările lor co-[illegible] cînd firea lui Dumnezeu cu nenaşterea, care este o proprietate a Tatălui [illegible] are natura dumnezeiască).

Un anumit curent mistic răsăritean [illegible] pe [illegible] zeu. De pildă, transcendenţa [illegible] existenţa altuia, nici nu este egal [illegible] absolut, transcendent, infinitatea, adică lipsa de limită, de [illegible] tabilitatea, sau indefinitul, adică lipsa de dezvoltare. Dumnezeu [illegible] nu Se mişcă spre un scop mai sus [illegible] veşnicia, deoarece Dumnezeu este mai presus de orice determinare şi compunere.

Aceasta nu înseamnă că Dumnezeu este o natură statică [illegible] impersonal [illegible] la o formă de «a fi», intră în ordinea existenţei [illegible] printr-un proces de revelaţie [illegible] de devenire, natura lui Dumnezeu nu se transformă [illegible] o formă pe care n-a avut-o [illegible] Dumnezeu nu [illegible] sub categoria [illegible] existenţa lui Dumnezeu [illegible] nedeterminate, întrucît nu I se poate aplica cum?, cînd?, şi unde? E [illegible] decît de către Dumnezeu.

Există diferite concepţii şi idei [illegible] Noul Testament [illegible] mului şi a idololatriei (Deut. 5, 7–9; Fapte 7, 41—42). La început, [illegible] negativ, reprodus în divinităţile [illegible] lui Venus, Jupiter, Bachus, dar au admirat pe Platon [illegible] Aristotel [illegible] autoritatea cezarului, dar nu au adus jertfe idolilor.

În ceea ce priveşte structura actului religios, Dumnezeu ca persoană nu Se confundă cu omul, [illegible] unire în [illegible] iubirii şi a harului.

«Dumnezeu este unul, fără de început, necuprins, avînd toată puterea de a exista. El exclude pe «cînd» şi «cum», întru-

cît e cu totul inaccesibil și nu poate fi cuprins de [illegible] una dintre faptul [illegible] prin vreo descoperire ființială a Sa.

Dumnezeu nu este în și pentru Sine însuși, cît [illegible] este cu putință să știm [illegible] alteva [illegible] ceva din cele ce sînt cugetate în cugetare [illegible] existînd după [illegible] este nedeterminat, neînțeles și infinit ca Cel ce e [illegible] mai presus de toată ființa, puterea și lucrarea (realizarea).

Dumnezeu nu este ființă, în sens de ființă pur și simplu [illegible] determinată în categorie [illegible], ca să fie și principiu (începutul, izvor), nici putere, în sens de putere pur și simplu [illegible] determinată [illegible] ca să fie [illegible] lucrare pur și simplu [illegible] determinată ca să fie și [illegible] [illegible] ci [illegible] cu [illegible] toate [illegible] [illegible] și subject [illegible]

fiind și temelie de-putere-fără-chip [illegible] mai presus de toată puterea, și aptitudine lucrătoare și fără de sfîrșit; scurt vorbind, e entitate făcătoare a toată [illegible] (Maxim Mărturisitorul, Capit. [illegible] logice, Suta întîia, 1—2. 4, în Filoc. rom., vol. II p. 124—125).

Bibliografie. St. Jean Chrysostome, *Sur l'incompréhensibilité de Dieu* tom. I, Omiliile II și III trad. și ed. [illegible] [illegible] Ortodoxă, cartea I, 9—14, trad. [illegible] p. 31—41; G. L. Prestige, *God in Patristic* [illegible] vol. I, p. 147—281, D. Stăniloae, *Dieu est amour*, Genève, Labor et Fides, 1985; Vladimir Lossky, *Vision de Dieu*, La tra[illegible] [illegible] Neuchâtel [illegible] Niestlé 1962; Jean Daniélou, *Platonisme* [illegible]

E

ENERGII divine necreate (gr. *energheia* = putere de acțiune, lucrare). Capitolul despre *energiile* sau activitățile, sau lucrările divine necreate, este o dezvoltare tîrzie a teologiei bizantine, căpătînd o importanță capitală în disputa lui Grigorie Palama cu teologii scolastici latini (Varlaam și Achindin) despre natura harului și a îndumnezeirii. Termenul *energheia* este fo-[illegible]e, fiind consacrat de către al VI-lea Sinod ecumenic (Constantinopol, 681) care condamnă monotelismul. Pentru Ioan Damaschin, noțiunea *energhia* are sensul de realizare sau activitate a oricărei naturi. Aplicînd-o hristologiei, el susține că fiecare fire are voința, operația și lucrarea ei proprie, de aceea în Hristos trebuie să fie recunoscute două voințe și două lucrări naturale potrivit cu cele două firi, dumnezeiască și omenească. Deși zice că cele două lucrări sînt unite și operează în comun una cu alta, aceasta din cauza Ipostasului lor unic în care sînt unite lucrările firii umane cu cele ale firii dumnezeiești, arătîndu-se ca o lucrare teandrică. Diferența firilor, voințelor și lucrărilor se recunoaște în unitatea Ipostasului, căci chiar după ce a luat trupul omenesc, Fiul este Unul din Treime, este același Domn care operează prin ele, fără separare, nici schimbare, fără împărțire, nici amestecare.

Pentru Maxim Mărturisitorul, *energiile* divine nu sînt altceva decît rațiunile divine în acțiunea lor concretă, perceptibile la nivelul empiric al lucrurilor. În această acțiune, rațiunile pot fi cunoscute ca *energii* creatoare, proniatoare și de judecată. Prin *energii*, Dumnezeu mișcă creația și Se mișcă El însuși, rămînînd totuși nemișcat și neschimbat. În discuțiile despre natura luminii taborice cu teologii latini — care sub pretextul simplității și neîmpărțirii naturii divine spuneau că harul este creat — Grigorie Palama († 1359) face distincție între ființa sau esența lui Dumnezeu, adică firea dumnezeiască necreată, neschimbătoare, necuprinsă și negrăită, și *energiile divine necreate*, adică lucrările sau ieșirile personale prin care El Se lasă împărtășit, Se manifestă și îndumnezeiește. *Energiile* izvorăsc din dumnezeirea comună celor trei persoane ale Treimii și prin aceasta sînt unice, indivizibile, permanente și stabile. Ele sînt ipostaziate, adică există deodată cu Persoanele și sînt contemplate în mod real, nu simbolic. *Energiile* nu constituie o persoană, nu au ipostasul lor propriu și nu există independent. *Energiile* sînt contemplate într-un ipostas și se manifestă printr-o persoană, dar nu sînt ele însele ipostas.

Învățătura despre *energiile* divine necreate constituie o caracteristică esențială a Ortodoxiei și ea stă la

temelia credinței în caracterul personal al lui Dumnezeu, în îndum- [illegible] rea materiei și creației. Teologia ortodoxă înțelege harul anume ca energie și lucrare dumnezeiască, personală și necreată, prin care [illegible] tincția dintre esență, ipostas și [illegible] deoarece Biserica a respins emana[illegible] naismul patristic, concepții care [illegible] mentale.

«Nici să nu socotești că dumnezeirea și împărăția lui Dumnezeu sînt create. Căci acestea sînt lucrări ale lui Dumnezeu. Nici să nu cobori harul îndumnezeitor la treapta de creatură, ca să nu cobori împreună cu el și pe Cel ce are din fire și procură acest har. Nici să nu arăți ca pe ceva mincinos faptul că Fiul lui Dumnezeu S-a făcut ca noi. Căci cum ar fi binevoit să Se facă pentru noi ca noi dacă nu ne-ar fi împărtășit pe Duhul Sfînt, ci o creatură, mai bine zis dacă nu ne-ar fi dat duhul înfierii în schimbul trupului pe care luîndu-l din Fecioară, S-a făcut om? Nici să nu faci locașuri ale idolatriilor pe cei ce sînt biserici ale lui Dumnezeu, adică pe sfinți; nici pe tine să nu te faci altfel de necredincios, încît nu numai să te abții de la împărtășirea dumnezeiască și îndumnezeitoare, ci să respingi nădejdea în ea. Nici să nu faci pe Dumnezeu altfel de neputincios, încît să nu poată dărui sfinția Lui împărtășire [illegible] Nici [illegible] să nu-L faci pe El lipsit de lucrare și de ipostasuri, spunînd că El este în toate [illegible] care prin ele sînt nefiinițiale și neipostatice, adică nici esențe, nici ipostasuri. Nici să nu faci împărtășibilă esența lui Dumnezeu, cea mai presus de esență și de nume și în sine neîmpărtășibilă și nemanifestată, numind esență tot ce e necreat... Și crede în același Dumnezeu, împărțit și neîmpărțit, unit în împărțire și distinct în unire, ne-ieșit din Sine în ieșire și purtare, mișcîndu-Se în numărare, împărțindu-Se neîmpărțit și împărtășindu-Se întreg după chipul razei solare» (Sf. Grigore Palama, *Despre împărtășirea dumnezeiască* 27, în *Filoc. rom.*, vol. 7, p. 408–409).

Bibliografie: Sf. Ioan Damaschin, *Credința Ortodoxă*, III, XV, trad. cit., p. 127–133; Sf. Grigorie Palama, *Despre Sfînta Lumină*, în *Filoc. rom.*, vol. 7, [illegible] *tion à l'étude de Grégoire Palamas*, Editions du Seuil, Paris, 1959; Idem, [illegible] *à Byzance au XIV-e siècle*, in «Nouvelle Revue Théologique», 89 (1957) p. 905–914; Basile Krivochéine, *«Essence créée» et «essence divine» dans la théologie spirituelle de St Syméon le Nouveau Théologien*, in «Messager de l'exarchat du patriarche russe», nr. 7.–76, 1971, p. 151–170; Idem, *Simplicity of the Divine Nature and the Distinctions in God according to St. Gregory of Nyssa*, in «St. Vladimir's Theological Quarterly» (SVTQ), 21 (1977), nr. 3, p. 76–104; Edmund Hussey, *The Persons — Energy Structure in the Theology of St Gregory Palamas*, in SVTQ, 18 (1974), 1, p. 22–43; [illegible] Palamism [illegible] in SVTQ, 19 (1975), nr. 4, p. 211–231; Christos Yannaras, *The Distinction between Essence and Energies and its Importance for Theology*, in SVTQ, 19 (1975), 4, p. 232–245; D. Stăniloae, *Natură și har în teologia bizantină*, în «Ortodoxia», XXVI (1974), nr. 3, p. 392–439

ENIPOSTAZIERE [gr. [illegible] tasis, enhypostaton — preluarea [illegible], una din cele mai importante clari-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] modul de unire a lui Dumnezeu cu omul, scriitorul bizantin arată că, [illegible] [illegible] [illegible] deauna individualizată, Dumnezeu-Tatăl a hotărît ca Dumnezeu-Fiul să preia în ipostasul Său firea nepersonificată, neindividualizată a [illegible] dumnezeirea și umanitatea, cînd sînt unite în esența lor, nu ar păstra, chiar în unire, proprietatea naturală a fiecăreia, atunci ele ar fi amestecate împreună și ele nu ar mai rămîne nici dumnezeire, nici umanitate». În unirea ipostatică, firea omenească nu mai are un centru sau subiect omenesc ființial autonom, aceasta nu din cauză că este [illegible] centru sau subiect), ci pentru că [illegible] subiectul Acestuia, fără să fie ab-[illegible] IPOSTATICĂ). Față de nestoria-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] poate fi constituit din mai multe naturi individuale. *Hypostasis* în-[illegible] persoană [illegible] postaton» înseamnă natura umană [illegible] care a fost [illegible] existent, la întrupare

Bibliografie: J. Meyendorff, *Christ in Eastern Christian Thought*, ed. cit. p. 61—63; Ion Caraza, *Doctrina hristologică a lui Leonțiu de Bizanț*, «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 5—6, p. 321—335; Ilie Frăcea, *Leonțiu al Bizanțului, Treizeci de capete împotriva lui Sever de Antiohia*, în «Altarul Banatului» I (1990), nr. 9—10, p. 49—66

EPECTAZA [gr. epektasis = întindere, urcuș] învățătură dezvo-[illegible] [illegible] [illegible] sufletul, fiind atras de Dumnezeu, este într-o continuă mișcare ascen-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] un element dinamic în ființa omu-[illegible] [illegible] [illegible] tos (Ef. 4, 13). Simbolul epectazei este Moise, care «nu se oprește nicidecum în urcușul său, nici nu-și fixează limite la mișcarea sa către [illegible] [illegible] treptele acestea și continuă mereu să se ridice, deoarece orice treaptă pe care o urcă dă totdeauna, înain-[illegible] [illegible] ria II, 227, trad. cit., p. 2?3)

Epectaza înseamnă progres în [illegible] [illegible] la ceea ce a dobîndit, ci trebuie să continue ceea ce a început. «Duceți pînă la capăt fapta» (II Cor. 8, [illegible] urmarea lui Hristos este concomitentă cu dezvăluirea lui Hristos, cu manifestarea Lui de la forma chenotică la forma taborică, prin în-

părtășirea cu Duhul Sfînt. Tocmai de aceea, creștinul este stimulat în acest urcuș în desăvîrșire, să tindă în sus: «Rîvniți harismele mai mari» (I Cor. 12, 31). Stingerea elanului către Dumnezeu înseamnă în același timp o reducere a energiilor persoanei umane. Mobilul acestei aspirații către Dumnezeu este iubirea. Iubirea fizică este o parabolă a iubirii divine. Fericit este cel ce are față de Dumnezeu un dor asemănător celui pe care-l are îndrăgostitul față de iubita sa» (Ioan Scărarul, Scara XXX, 5, în Filoc. rom., vol. 9, p. 425).

«Așa precum corpurile ce tind în jos, după ce pornesc la vale, chiar dacă nimeni nu le mai împinge după prima mișcare, se avîntă prin ele însele într-o mișcare tot mai repede în jos, atîta vreme cît suprafața pe care se mișcă e înclinată și supusă acestei porniri, neivindu-se nimic care prin împotrivire să oprească pornirea lor, tot așa dar dimpotrivă sufletul eliberat de împătimirea sa pămîntească se avîntă ușor și repede în mișcarea către cele de sus, ridicîndu-se de la cele de jos, spre înălțime. Și neivindu-se nimic care să-l oprească de sus pornirea (pentru că firea binelui este atrăgătoare pentru cele ce privesc spre ea), sufletul se ridică mereu mai sus de la sine, întinzîndu-se împreună cu dorința după cele cerești spre cele dinainte, cum zice Apostolul (Filip., 3, 14), continuînd zborul spre ceea ce e mai sus. Căci, dorind ca prin cele ajunse să nu piardă înălțimea văzută mai sus, e purtat neîncetat de pornirea spre cele de sus, reînnoind mereu prin cele dobîndite tăria zborului. Fiindcă lucrarea prin virtute își hrănește puterea prin osteneală, neslăbindu-și tăria prin lucrare, ci sporind-o.

Pentru aceasta zice că și marele Moise urcînd mereu, nu se oprește niciodată din urcuș nici nu-și pune vreun hotar sieși în mișcarea spre înălțime, ci, odată ce a pus piciorul pe scara care se sprijină de Dumnezeu, cum spune Iacov, pășește pururea spre treapta de deasupra și nu încetează niciodată să se înalțe, prin aceea că mereu descoperă ceva deasupra treptei atinse în urcușul spre înălțime...

Dar ridicat prin astfel de înălțări, arde încă de dorință și e flămînd de și mai mult. Și însetează încă de cele cu care se adăpa pururea cît putea. Și ca și cînd nu s-ar fi împărtășit încă, se roagă să dobîndească, cerînd lui Dumnezeu să i Se arate, nu cît poate să vadă, ci cît este Acela» (Grigorie de Nyssa, Viața lui Moise, trad. rom., p. 60—61).

Bibliografie: Grégoire de Nysse, *La vie de Moïse*, introduction, texte critique et traduction de Jean Daniélou, ed. 3-a, Les Éditions du Cerf, Paris, 1968 (Coll. «Sources Chrétiennes»), Theoria II, p. 257—283; Everett Ferguson, *God's Infinity and Man's Mutability: Perpetual Progress According to Gregory of Nyssa*, în «Greek Orthodox Theological Review», 1-2 (1974), p. 59—78; Nicolae Pop, *Cunoașterea lui Dumnezeu și ideea de epectază la sfîntul Grigorie de Nyssa*, în «Ortodoxia», XXIII (1971), nr. 1, p. 82—96.

EPICLEZĂ [gr. [illegible]; lat. invocatio = invocare în vederea sfințirii], punctul culminant al canonului euharistic (v. ANAFORA), prin care comunitatea se adresează, în forma unei rugăciuni sacerdotale, lui Dumnezeu-Tatăl, să trimită Duhul Sfînt pentru prefacerea darurilor în Trupul lui Hristos cel preaslăvit și pentru sfințirea credincioșilor. În liturghia ortodoxă, consacrarea darurilor se face prin rugăciunea de invocare a Duhului Sfînt, care urmează imediat cuvintelor de instituire a Euharistiei. Epicleza nu poate înlocui nici anamneza (v. ANAMNEZĂ), nici rugăciunea de mulțumire și nici nu poate fi în-

cută cu aceasta. *Epicleza* apare deja la scriitorii sec. II, avînd forme variate. E amintită de Irineu după care consacrarea ofrandelor se produce prin cuvintele invocării, de sfîntul Iustin, care vorbește de cuvintele «rugăciunii», de Origen, de Grigorie de Nyssa (cca 331—395), care îi găsește originea biblică în textul din I Timotei 4, 4—5: «Tot ceea ce Dumnezeu a creat este bun și nimic nu este de lepădat dacă se ia cu mulțumire, pentru că totul se sfințește prin cuvîntul lui Dumnezeu și prin rugăciune». Chiril de Ierusalim precizează că invocarea se adresează Sfîntului Duh. Vasile cel Mare (în *Despre Duhul Sfînt*, XXVII, 65, trad. cit., p. 481) așează rugăciunea epiclezei printre elementele liturgice care s-au transmis prin tradiția tainică a Bisericii. Nicolae Cabasila [illegible] «rugăciunea de consacrare» și cuvintele de instituire (*Tîlcuirea dumnezeieștii Liturghii* XXIX, 22, trad. [illegible] p. 65 [illegible]). În canonul euharistic egiptean al lui Serapion, există o cerere înainte de cuvintele de instituire și [illegible], adresate Cuvîntului invocat să vină peste elemente.

Părinții apuseni vorbesc de necesitatea acțiunii directe a Duhului Sfînt în consacrarea euharistică. Pentru sfîntul Ambrozie, *epicleza* e «rugăciunea sacră», pentru Augustin, «rugăciunea mistică», iar pentru Ieronim, «rugăciunea solemnă». În canonul euharistic roman există rugăciuni de consacrare înainte și după cuvintele de instituire, dar acestea sînt adresate Tatălui, fără menționarea Duhului Sfînt. Locul și necesitatea *epiclezei* în liturghia euharistică sînt puse în legătură cu doctrina despre Treime, în chip special cu iconomia persoanelor Sfintei Treimi. După Grigorie Taumaturgul, orice lucrare sfințitoare pornește din Tatăl, trece prin Fiul și se realizează în Duhul. Catolicii insistă asupra puterii consacratoare a cuvintelor de instituire pe temeiul unei hristologii care pornește de la primatul [illegible] de Fiul [illegible]. Conciliul II de la Vatican a acceptat rugăciunea de invocare, care însă e rînduită înainte de cuvintele de instituire, tocmai pentru a evita ideea că Fiul este «supus» Duhului.

În Răsărit, Ioan Hrisostom acordă o importanță egală epiclezei și cuvintelor de instituire (*Despre preoție* VI, 4, trad. cit., p. 140). Nu numai Tatăl [illegible] pentru [illegible] manifesta prin Duhul Sfînt pe Hristos cel preaslăvit, ci Hristos însuși trimite Duhul Sfînt asupra darurilor și asupra comunității. Euharistia este Taina care [illegible] prezența reală a lui Hristos cel înviat și prezența reală a Duhului Sfînt. «Cu adevărat, darurile și venirea Sfîntului Duh de la Tatăl la credincioși are loc în Hristos Iisus și în Sfîntul Duh numai» (Calist și Ignatie Xanthopol, *Capete* 12, în Filoc. rom., vol. 8, p. 90). În plus s-ar putea spune că, întrucît lucrarea îndumnezeitoare este proprie Duhului Sfînt, *epicleza* ține de natura jertfei, căci ofranda se sfințește prin Duhul Sfînt (Romani 15, 16; Numeri 11, 9). După Epistola către Evrei (9, 14), Duhul ține locul focului, ca element indispensabil, împreună cu sîngele, în sacrificiul din Vechiul Testament (în I Regi 18, 25—39 — Ilie invocă focul care consumă holocaustul). Sfîntul Ioan Hrisostom afirmă că preotul nu aduce focul, ci Duhul Sfînt, care preface darurile (pîine și vin) în sursă de viață divină.

Prin extensiune, noțiunea de epicleză arată orice acțiune [illegible] sau sacrament [illegible] a Duhului Sfînt care [illegible] de manifestarea lui Hristos cel preaslăvit.

[illegible] Tine cădem: trimite Duhul Tău ce Sfînt [illegible] tea ai trimis pe Preasfîntul Tău [illegible] nule, nu-L lua de la noi, ci ni-L înnoiește nouă».

«Cum că Dumnezeu ascultă rugăciunea noastră, că El trimite Duhul Său cel Sfînt acelora care-L cer și că nimic nu e cu neputință la cei ce I se roagă cu credință, a spus-o El Însuși și nimic nu ne poate face să credem că făgăduința Lui n-ar fi adevărată. Dar că așa ceva ar fi [illegible] și cei care rostesc aceste cuvinte dumnezeiești nu e spus nicăieri. Cum că sfintele Taine, atît [illegible] cît și celelalte pe care le-am pomenit, se săvîrșesc într-adevăr prin rugăciune, ne-au lăsat-o prin tradiție sfinții părinți care au învățat de la sfinții apostoli și de la urmașii lor; printre mulți alții (ce au spus-o) și Vasile cel Mare și Ioan cel cu Gura-de-Aur, marii dascăli ai Bisericii. Iar pe cei ce se împotrivesc acestora, nu trebuie să-i [illegible] de [illegible] un răspuns [illegible] ciosi.

Dar că ar fi de ajuns cuvintele Mîntuitorului, rostite la formă de istorisire pentru sfințirea darurilor, n-a spus-o nici unul dintre apostoli sau dintre învățătorii Bisericii. Că aceste cuvinte, rostite o singură dată [illegible] sînt [illegible] active, ca și cuvintele creațiunii [illegible] pentru că au fost rostite de [illegible] o [illegible] Ioan [illegible] dar că ele ar avea aceeași putere și acum, cînd sînt rostite de preot — cum susțin Latinii — nu o aflăm de nicăieri. Căci nici cuvintele creațiunii nu-și fac efectul fiindcă ar fi rostite de un om oarecare ori de cîte ori ar fi, ci pentru că au fost [illegible] (N. Cabasila, *Tîlcuirea dumnezeieștii liturghii*, XXIX, trad. rom., p. 76—77).

Bibliografie: Petre Vintilescu, *Liturghierul explicat*, p. 240—250; Alexander Schmemann, *For the Life of the World, Sacraments and Orthodoxy*, St. Vladimir's Seminary Press, 1973, p. 23—40; N. Cabasila, *Tîlcuirea dumnezeieștii liturghii*, cap. XXIX, trad. rom. cit., p. 76—77.

EPIFANIE [gr. epiphaneia — [illegible]] [illegible] Hristos, în Iordan, de către Ioan. Pînă în secolul al IV-lea, sărbătoarea Epifaniei [illegible] mai multe evenimente din istoria mîntuirii [illegible] dintîi minune la nunta din Cana [illegible] de iarnă în calendarul de atunci, [illegible] IV [illegible] «sol invictus» — denumire dată [illegible] a fixat [illegible] Nașterii [illegible] pentru [illegible] Practica romană a fost preluată în Răsărit către [illegible] Grigorie Teologul o introduce în Constantinopol [illegible] Ioan Hrisostom

tism. În aceeași perioadă, o aplică în Biserica Antiohiei.

Biserica apuseană serbează adorarea magilor sau «sărbătoarea regilor» împreună cu Botezul, la [illegible] pentru a arăta că Iisus Hristos are [illegible] de la zămislirea și nașterea Sa, [illegible] face în noaptea Paștilor.

[illegible] cosmică. Manifestarea Sfintei Treimi [illegible] prin «sfințirea firii apelor».

«Astăzi, Cel netăcut, prin bună voia Sa a fost uns cu mîna de către făptura Sa. Astăzi, Proorocul și Înaintemergătorul se apropie de Stăpînul, dar cu frică stă lîngă Acesta, văzînd pogorîrea lui Dumnezeu la noi. Astăzi, apele Iordanului se prefac în vindecări, prin venirea Domnului. Astăzi, toată făptura se adapă cu [illegible]. Astăzi, păcatele oamenilor se curățesc în apele Iordanului. Astăzi, raiul s-a deschis oamenilor și Soarele dreptății ne luminează nouă. Astăzi, apa cea amară, care era în vremea lui Moise, se preface în dulceață poporului, cu venirea Domnului. Astăzi ne-am ușurat de plînsul cel vechi și ca un Israil nou ne-am mîntuit. Astăzi, ne-am izbăvit de întuneric și cu lumina cunoștinței de Dumnezeu ne luminăm. Astăzi, întunericul lumii se risipește cu arătarea Dumnezeului [illegible]. Astăzi se luminează cu făclii de sus toată făptura. Astăzi, înșelăciunea se surpă și calea de mîntuire ne lucrează nouă venirea Stăpînului. Astăzi, cele de sus cu cele de jos împreună-prăznuiesc, și cele de jos cu cele de sus împreună [illegible] sfințită și mult vestită a ortodocșilor [illegible] ca să ridice firea omenească la înălțime. Astăzi, Cel neplecat Se pleacă robului Său, ca să ne libereze pe noi din robie. Astăzi, împărăția cerurilor am dobîndit, că împărăția Domnului nu are sfîrșit. Astăzi, pămîntul și marea s-au împărtășit de bucuria lumii și lumea de veselie [illegible] p. 503—504).

EPISCOP (gr. episkopos, lat. [illegible] BOTEZ [illegible] slujire [illegible] recunoscută. «Acolo unde se vede episcopul, acolo să fie și poporul» (Sf. Ignatie, Către Smirneni, VIII, 2) [illegible] este un semn vizibil că Biserica există într-un anumit loc. «Didahia» (XV, 1-2), [illegible] episcopului cu slujirea profeților.

În Noul Testament, titlul de *episcop* se întîlnește de cinci ori (I Pt. 2, 25: Iisus Hristos este numit «păstorul și episcopul», Fapte 20, 28; Fil 1, 1; I Tim. 3, 2; Tit 1,

7) În terminologia din epoca apostolică, aceeași funcție [illegible] mai multe denumiri, deși slujirile instituite se deosebeau între ele. Una din cele mai frecvente schimburi s-a făcut între termenii prezbiter și episcop. Astfel, în mai multe locuri (Fil. 1, 1; I Tim 3, 2; Tit 1, 7), episcop nu pare să indice prima treaptă a ierarhiei bisericești. În alte locuri, însă, termenii episcop și prezbiter se aplică aceleiași trepte, adică preoției (Fapte 20, 17 și 28 și Tit 1, 5 — în care se cere permisiunea de a hirotoni prezbiteri; și Tit 1, 7 — care cuprinde însușirile celui ce intră în funcția de episcop). În aceste utilizări cei doi termeni [illegible] aceeași treaptă, termenii putându-se schimba între ei. Prezbiterii, preoții, sînt numiți și episcopi, când se accentuează slujirea lor de supraveghetori, conducători ai comunităților. Aceasta nu înseamnă că n-ar fi existat și episcopi, slujire instituită de sine stătătoare, [illegible] de episcopi [illegible] prezbiteri, dar, ei [illegible] care [illegible] conducători bisericești, și aveau o hirotonie specială.

Timotei și Tit sînt un fel de reprezentanți succesori ai Apostolului Pavel. Deși el lucrează într-o Biserică anumită, Timotei în Efes și Tit în Creta, ei răspund de mai multe comunități, nefiind legați anume de vreuna (Tit 1, 5). Timotei este hirotonit episcop de Pavel (I Tim 4, 14) și are puterea să judece pe prezbiteri (I Tim 5, 19). Tit primește însărcinarea de a hirotoni preoți în fiecare cetate (Tit 1, 5), în calitatea lui de episcop al comunității din Creta. În felul acesta se stabilește o succesiune între apostoli și cei dintîi conducători ai comunităților creștine, ca «succesori» ai apostolilor. În starea de organizare a Bisericii primare, episcopii sînt sub supravegherea apostolilor, iar mai tîrziu, sub a reprezentanților acestora. Autoritatea pastorală în comunitate o deține episcopul instituit de apostol.

În primele zile ale creștinismului la fiecare comunitate era [illegible] un grup de preoți, despre existența cărora avem mărturii [illegible] în Ierusalim (Fapte 6, 30; 11, 18; [illegible]), cît și afară (Fapte 14, 23; 20, 17; Tit 1, 5). Totuși dacă într-o cetate erau mai mulți preoți, [illegible] responsabilitatea [illegible] revenea unui prezbiter [illegible]. De [illegible] rîndul preoților se [illegible]. De pildă, apostolul Pavel vorbește de prezbiteri vrednici [illegible] (I Tim. 5, 17, cei care merită dublă [illegible]); [illegible] prezbiteri care păstoresc (Fapte 20, 17 și 28); [illegible] care [illegible] (Rom 12, 8) [illegible] (I Tes. 5, 12); de poimen — păstor (Ef. 4, 11 [illegible] sînt păstori), [illegible] (Evr 13, 7; cf. 5, 17, 24).

[illegible] conducători ai comunităților locale unde existau mai mulți prezbiteri, s-au transformat cu timpul din «preoți care păstoresc» (I Pt 5, 1–2) în episcopi. Deci este de admis părerea că din rîndul preoților din fiecare Biserică numai unul era episcop, cu funcții speciale, deși putea fi numit cu ambele denumiri. În orice caz, la începutul secolului al II-lea găsim un episcop în fiecare Biserică locală, în calitate de conducător principal al ei. Această dezvoltare nu s-ar explica dacă la început toți prezbiterii erau episcopi. Deci nu toți prezbiterii

avea funcția de *episcop* (v. IERARHIE).

Acest lucru se explică și dacă se ține seama de faptul că, la săvârșirea cultului euharistic, un slujitor bisericesc trebuia să prezideze și să pronunțe rugăciunea de mulțumire și binecuvântare potrivit cu ri[illegible] de la instituirea Cinei din urmă. În [illegible] apostolică cel care conducea acest cult era unul din *episcopi*, [illegible] pentru o [illegible] specială [illegible] de conducere [illegible] preeminență [illegible] de cei [illegible] care îl înconjurau. E[illegible] te cazul lui Iacov.

În [illegible] sens *episcopatul* este [illegible] reprezentativ și indispensabil Bisericii [illegible] pentru continuitatea [illegible] și pentru autenticitatea mărturiei sale?

[illegible] se păstrează prin *episcopat*, [illegible] între [illegible] și *episcopat*. [illegible] *episcop* în co[illegible] apostoli [illegible] *episcop*, în [illegible] mai târziu Apostolii [illegible] pe [illegible] (Clement Rom., *Epistola I către Cor.*; Ignatie, *Epistola către Tral-lieni*, II, 1 — III, 2), dar ei n-au fost numiți episcopi și n-au exercitat această responsabilitate, [illegible] au avut propria lor autoritate și misiune (Mt. 10, 1—8; Mc. 3, 15). În [illegible] delegat puterea lor, ci au recunoscut în persoana *episcopului*, în actul hirotoniei, o harismă specială pentru a ea Biserică locală.

Biserica va începe existența ei istorică la Cincizecime, ca adunare a cercului apostolic care include, în afară de «Cei doisprezece», pe Fecioara Maria și pe alți [illegible]. În orice Biserică locală se re[illegible] cercul de la Cincizecime, adică apostolii și discipolii [illegible] Hristos cel înviat (v. BISERICA). De acum încolo, Biserica nu se poate [illegible] succesiunea apostolilor [illegible] locală desemnează ca *episcop* pe unul din preoți [illegible]. Iar întru [illegible] Biserica [illegible] *episcopul* [illegible] preoții [illegible] *episcopilor* [illegible] aleși [illegible] ierarhie [illegible] cită funcția în lăuntrul diocezei sale. Pe de altă parte [illegible] cu hirotonire [illegible] *episcopat* [illegible] hia), el se află în comuniune cu *episcopatul* Bisericii universale. [illegible] *episcopilor* care [illegible] hirotonit *episcopului* [illegible] dezvoltare [illegible] toarea Cincizecimii.

Potrivit [illegible] Ignatie de Antiohia [illegible] preziderea [illegible] apostolic (*Epistola către* [illegible] I, 1). În orice caz *episcopul* are continuitate apostolică nu ca individ, ci împreună cu cercul preoților. Sau, mai bine zis, succesiunea apostolică se [illegible] în comuniune [illegible] treptele ierarhice și cu comunitatea.

Astfel Biserica întreagă exprimă continuitatea apostolică. [illegible] se vede mai ales în modul în care se exercită autoritatea [illegible] în Biserică (v. AUTORITATE). Biserica se află în continuitate aposto-

lică prin episcopul ei, dar numai când această continuitate este verificată de doctrina de credință apostolică. Episcopul are datoria de a învăța (Canonul [illegible] apostolic, canonul [illegible] al Sinodului din Laodiceea). El supraveghează corectitudinea credinței apostolice și exprimarea ei autentică. Totuși «charisma veritatis» a episcopului nu este o posesiune [illegible] ci se practică [illegible] comuniune cu întreaga Biserică (Efes. 4, 4). [illegible] infailibilitatea este un [illegible] al Bisericii în general, și nu aparține [illegible] unui episcop solitar, [illegible] Biserica. Ea este o speranță a poporului lui Dumnezeu, și se fundează pe fidelitatea lui Dumnezeu față de Biserica Sa și pe asistența permanentă a Duhului Sfânt (In 15, [illegible]) (v. INFAILIBILITATE).

«Urmați pe episcop, precum Iisus Hristos a urmat Tatălui Său, și pe preoți, ca pe apostoli; cât privește pe diaconi cinstiți-i ca pe legea lui Dumnezeu. Nimeni să nu facă ceva în afară de episcop, din cele ce se referă la Biserică. Numai Euharistia ca e se face sub conducerea episcopului sau a aceluia pe care îl va însărcina el să fie socotită ca adevărată. Acolo unde apare episcopul, acolo să fie comunitatea, după cum acolo unde este Hristosul Iisus, acolo este Biserica sobornicească. Nu este îngăduit ca în afară de [illegible] să [illegible] să se facă agape [illegible] *însă tot ce aprobă el este plăcut lui Dumnezeu»* (Sf. Ignatie, Epistola către Smirneni VIII, 1—2 trad. cit., p. 139—141).

Bibliografie: Sf. Ignatie al Antiohiei, *Scrisori către Efeseni*, IV, 1 2; *Către Magnezieni*, IV, 1 — VI, 2; *Către Tralieni* II, 1—III, 2; *Către Smirneni* VIII, 1 — IX, 1, în trad. și ed. cit., p. 61—62, 83—85, 87, 139—141; Clement Romanul, *Epistola I-a către Corinteni*, 40—48, în trad. cit., 44—48; Hippolyte de Rome, *La Tradition Apostolique*, 2—4 (coll. Sources Chrétiennes), trad. de B. Botte, Editions du Cerf, 1946, p. 41—51; Dositei, *Mărturisirea de credință*, Decretul X, în trad. și ed. cit., p. 491—495; D. T. Strotmann, *L'évêque dans la tradition orientale*, în vol. «L'épiscopat et l'Eglise universelle» (coll. Unam Sanctam), Les Editions du Cerf, Paris, 1964, p. 309—326.

EREZII [gr. și lat. haeresis = opțiune, erezie], concepții particulare [illegible] despre Sfânta Treime, fie despre Dumnezeirea lui Iisus Hristos, sau despre [illegible] sau despre [illegible] între [illegible] [illegible] Se cunosc și erezii [illegible] [illegible] în [illegible] și sub denumirea de subordinaționism [illegible], sau de [illegible] macedonieni — cei ce nu recunoșteau deoființi[illegible] Sfântul Duh. [illegible] se simte o lipsă de echilibru în cadrul [illegible] Sfintei Treimi [illegible] Persoane divine, lăsându-se impresia [illegible] importanță a [illegible] [illegible] [illegible] privind [illegible] umanității lui Hristos, sau negarea [illegible] umane autentice în persoana Sa. Vom aminti aici numai ereziile hristologice [illegible] condamnarea celor [illegible] ecumenice. Principiul [illegible] formulat de Grigorie de Nazianz, pe care s-au întemeiat critica și respingerea acestor concepții [illegible] a fost de natură soteriologică: «ceea ce nu a fost asumat în persoana Fiului lui Dum-

nezeu nu poate fi restaurat. Ceea ce s-a unit cu Dumnezeu în Hristos, aceea a fost mîntuit. De aici, rigorismul dogmatic al sinoadelor [illegible] de erezii. De altfel, tradiția canonică face o deosebire între «erezie», «schismă» și «adunări ilegale»:

«Între «erezii» au numit grupările celor care s-au lepădat și s-au înstrăinat cu totul de credință; «schisme» erau formațiile celor care s-au îndepărtat pentru anumite motive de ordin administrativ, bisericesc sau din pricina unor probleme care s-ar fi putut rezolva dacă ar fi existat o înțelegere reciprocă, iar «adunări ilegale» sînt partidele formate de preoți sau de episcopi nesupuși, precum și de mirenii nedisciplinați. De pildă, dacă un cleric oarecare a fost judecat pentru o abatere și înlăturat din slujbă pentru că nu se mai supunea canoanelor, el cerea pentru el întîietatea și funcția respectivă, iar împreună cu el au plecat și alții, părăsind Biserica cea universală, aici avem o adunare ilegală. Schisma, în schimb, este o neînțelegere cu cei din Biserică pe tema pocăinței. Între eretici amintim pe maniheni, pe valentinieni, pe marcioniți, precum și pepuzienii înșiși; la aceștia neînțelegerea se leagă direct de credința în Dumnezeu» (Vasile cel Mare, Epistola 188 I, trad. rom., 374).

Aftartodochetism sau *aftartodochetism* (gr. aphthartos — nestricăcios, dokesis — asemănare). Erezie susținută de Iulian de Halicarnas (sec. VI), după care trupul lui Hristos născut din Fecioara Maria a fost trupul Noului Adam fără păcat, incoruptibil (aphthartos). Umanitatea lui Hristos este nu numai fără păcat, dar nici nu poartă urmările păcatului lui Adam, adică [illegible] și afectele ei naturale. Sever de Antiohia acuză pe Iulian și pe discipolii săi extremiști de *dochetism*, ceea ce ar însemna că Logosul nu Și-a asumat o umanitate reală, în starea ei căzută, cu toate urmările păcatului, inclusiv coruptibilitatea. Dar în ce constă corupția naturii umane? Este naturală, sau e o consecință a păcatului? Iulian neagă că omul e stricăcios prin natură, deci natura lui Hristos este nestricăcioasă.

Împotriva acestei doctrine, sfîntul Ioan Damaschin va arăta că în Hristos nu se poate nega realitatea umană a suferinței. El a fost liber de păcat, dar Și-a însușit în mod voluntar starea căzută a omului, [illegible] [illegible] catul este o boală, stricăciune (phtora) care a afectat întreaga [illegible] [illegible] se transmit, ci și consecințele lor. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Fiecare are natura coruptă prin [illegible] [illegible] păcat — adică starea de separare de Dumnezeu și de supunere sub consecințele ei — omul are un mod de existență (tropos) afectat de moarte, mod care e în opoziție cu natura [illegible]. În acest sens, [illegible] un schimb, ci o scoatere a firii noastre din starea de stricăciune și mortalitate.

Arianism. Învățătura lui *Arie* (cca 256—cca 336), preot în Alexandria, discipol al lui Lucian de Antiohia, acesta din școala lui Origen (185—254), care, invocînd anumite texte biblice (Pilde 8, 22; In 14, 28; 17, 3), susține că ființa lui Dumnezeu este unică și incomunicabilă și trage concluzia că Fiul nu are o natură identică cu Tatăl. Se-

parînd firea Tatălui de cea a Fiului, *Arie* face o diferență între «născut» și «creat», de unde inferioritatea Fiului. Fiul e Dumnezeu nu în mod adevărat, prin naștere, ci este creat, de aceea El are un început. *Arie* a formulat erezia sa spunînd: «A fost un timp cînd Fiul nu era», adică Tatăl a existat înainte de, și fără, Fiul. Fiul [illegible] de aceeași natură cu Tatăl, dar se deosebește de celelalte creaturi. El e cea dintîi dintre creaturi, înțelepciunea [illegible] sau chipul lui Dumnezeu, instrumentul prin care Tatăl a creat celelalte creaturi.

Deși a fost apărat de Eusebiu (+ 340) de Nicomidia, *Arie* a fost vehement criticat de episcopul Alexandru și Atanasie de Alexandria. Sinodul I ecumenic formulează răspunsul ortodox împotriva ereziei [illegible] diverse expresii: «Crez [illegible] Tatăl [illegible] mai înainte de toți vecii, născut [illegible] de o ființă cu Tatăl». Esența Fiului este identică (v. HOMOOUSIOS) cu a Tatălui, iar nașterea Sa din Tatăl este din veci, ceea ce înseamnă că Tatăl n-a existat [illegible]. [illegible] s-au separat în două grupări: [illegible] care susținea că nimic nu e comun între Tatăl și Fiul (cuno[illegible] [illegible] care accepta că Fiul are o esență asemănătoare cu cea a Tatălui (homeeni). Disputa ariană [illegible] Sinodul I Ecumenic (325), deoarece arianismul este [illegible]. [illegible] Constantin, Constanțiu [illegible] și Valens (364-378) care persecutau [illegible] [illegible] Biserica, erezia lui *Arie* ar fi o urmă tîrzie a politeismului păgîn care, reducînd divinitatea la o categorie fizică, [illegible] creatură. Pentru patriarhul Fotie *arianismul* ar fi o tentativă de a introduce elenismul în teologie la care Biserica a rezistat. Combatînd un pretins modalism, pe care episcopul Alexandru [illegible] l-ar fi exprimat într-o omilie (ținută în 318) despre unitate in Treime, *Arie* recurge la subordinațianism hristologic, poate cea mai gravă erezie pe care o cunoaște istoria Bisericii.

Nestorianism [illegible] de patriarhul *Nestorie* al Constantinopolului (c. 380 - cca 451), discipol al lui Teodor de Mopsuestia, care atribuie lui Hristos două persoane: una divină, Logosul sau Cuvîntul [illegible] [illegible] [illegible] dependente [illegible] există două [illegible]. El [illegible] condamnat de Sinodul ecumenic din Efes (431) pentru că refuza [illegible] Maria [illegible] Nestorie [illegible] de Dumnezeu» sau «Maria [illegible] [illegible] [illegible] și Teodor de Mopsuestia (+ 428), care [illegible] [illegible] Nestorie [illegible] hristologic [illegible] [illegible] concrete [illegible] Isus [illegible] independentă [illegible]. Pentru *Nestorie*, firea umană a fost nu numai [illegible] [illegible] [illegible] de «creșterea în cunoaștere», de [illegible] [illegible] pitele), ci a avut și eu-ul ei genuin, care se [illegible] persoana Cuvîntului. Unirea n-ar fi decît o simplă asociere [illegible] rare a celor două persoane, corespunzătoare celor două firi. Încercînd să soluționeze logic [illegible] lui Isus din Nazaret [illegible] omenesc, *Nestorie* ajunge [illegible] [illegible] trei persoane, [illegible] persoana unirii», care [illegible]

cei-lalte două şi este Cel care propovăduieşte, face minuni, mănîncă [illegible] fături de apostolii şi ucenicii. O consecinţă tot eretică a *nestorianismului* este faptul că nu mai recunoaşte [illegible] Fecioara Maria pe «Maica Domnului», care pentru această concepţie este «Născătoare de Hristos» şi [illegible] «Născătoare de Dumnezeu», cum afirmă Biserica. *Nestorianismul* va fi aspru criticat de Chiril al Alexandriei care învaţă că în Iisus [illegible] este Cuvîntul. Este adevărat că Sinodul de la Calcedon (451) primeşte în comuniune pe Teodoret de Cir şi Iba de Edesa, prietenii lui *Nestorie*, [illegible] [illegible] nu [illegible] [illegible] între Efes şi Calcedon. Totuşi, Sinodul din 553 condamnă [illegible] «Trei capitole» [illegible] Teodor de Mopsuestia, scrierile în care Teodoret de Cir şi Iba de Edesa [illegible] anatematismele lui Chiril de Alexandria contra lui *Nestorie*.

Monofizism (gr. mono-physis = o singură fire). Erezie predicată de Eutihie (378—cca 454), călugăr [illegible] Constantinopol, discipol [illegible] Chiril de Alexandria, învăţînd că Hristos nu are decît o singură fire (mono-physis), cea [illegible] trupul [illegible] în mod aparent. Eutihie [illegible] distincţia între hypostasis [illegible] [illegible] physis [illegible] [illegible] naturi. *Monofizismul* era încurajat de formularea lui Chiril de Alexandria, care a pus în circulaţie şi a [illegible] «una [illegible] este natura (*physis*) Cuvîntului dumnezeiesc întrupat». În faţa acestei confuzii de termeni, Sinodul de la Calcedon (451) vorbeşte clar de realitatea integrală a Fiului, Care are o singură persoană în două naturi. Cele două firi, dumnezeiască şi omenească, îşi păstrează integritatea lor, dar ele sînt unite fără confuzie, nici separare, într-un singur ipostas. Calcedonul respinge în acelaşi timp *monofizismul*, afirmînd că în Hristos există două firi, dar şi nestorianismul, care susţinea că El este în două persoane. Hristologia de la Calcedon se bazează tot pe un argument soteriologic: numai dacă Cuvîntul şi-a asumat autentic în ipostasul Său firea omenească integrală, este posibilă îndumnezeirea omului.

Una din formele sub care a circulat după Calcedon erezia lui Eutihie este *monofizismul* severian sau moderat, propus [illegible] formula de reconciliere [illegible] [illegible] [illegible] Sever, patriarh [illegible] Antiohiei [illegible] 538). Între altele, Sever condamnă pe Eutihie, în schimb respinge Calcedonul deoarece acesta ar fi reabilitat nestorianismul, care fusese respins de Sinodul din Efes (431). Pentru el, adevărata doctrină hristologică [illegible] exprimată în formula lui Chiril de Alexandria «o singură fire a lui Dumnezeu Logosul întrupat».

Apolinarianism. Erezie care poartă numele celui ce a susţinut-o, *Apolinarie*, episcop de Laodiceea († cca 390). Acesta neagă prezenţa unui suflet uman în Hristos. [illegible] [illegible] [illegible] apărător al doctrinei de la Niceea, *Apolinarie* afirmă [illegible] Hristos este [illegible] [illegible] de [illegible] (Fil 2, 7-8), făcîndu-Se întru «asemănarea oamenilor» (Fil 2, 7). [illegible] omenesc nu poate exista prin el însuşi, are nevoie de un principiu animator. În om, acest [illegible] [illegible] sufletul, dar în cazul lui Hristos,

sufletul e înlocuit de Logosul divin. Logosul e principiul de viață atît al trupului cît și al psihicului. Trupul lui Iisus e viu prin Cuvîntul dumnezeiesc, nu prin suflet rațional uman. Astfel, Hristos nu a avut suflet rațional sau minte și voință. Biserica nu a acceptat această învățătură deoarece concluzia ei e radicală: nu numai că Hristos ar fi avut în acest sistem o umanitate aparentă, dar El nu ar mai fi om real. Or, în întruparea Sa, Hristos Și-a asumat firea umană în integritatea ei, inclusiv sufletul rațional și voința. Însușirile firii umane nu au fost distruse, ci răscumpărate și afirmate tocmai pentru că au fost unite cu Cuvîntul. Hristologia *apolinaristă*, prin concluzia că Hristos nu are o fire umană deplină, revenea la arianism.

«*Sabelianismul e un fel de iudaism care a început să se furișeze în învățătura evanghelică sub haina creștină. În adevăr, toate cel care afirmă că Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt sînt o singură ființă în mai multe persoane, dar care nu admite pentru cele trei persoane decît un singur ipostas, ce altceva face decît să nege existența din veci a Fiului Cel Unul-Născut? El mai neagă totodată și venirea Lui ca Mîntuitor între oameni, la fel și coborîrea Lui la iad, precum și învierea și judecata pe care o va face la sfîrșit. Sabelius mai neagă totodată și orice lucrări personale ale Duhului Sfînt... Într-adevăr, după cum atunci cînd zice «Pavel și Silvan și Timotei» (I Tes. 1, 1) sînt pomenite trei nume dar toate trei sînt legate unul de altul prin alfaba «și», tot așa și cel ce a vorbit despre «numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh», deși a pomenit trei nume, le-a legat laolaltă printr-o conjuncție pentru a arăta că sub fiecare nume se ascunde ceva particular, desemnat de un nume, pentru că numele sînt cele care desemnează lucrurile. Că persoanele au în ele ființa o existență proprie și deplină nu tăgăduiesc nici măcar cei ce au cea mai puțină minte. Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt au una și aceeași natură și o singură divinitate dar numiri diferite, care ne duc cu gîndul la idei precise și complete. Căci nu-i stă în putere rațiunii să aducă adorația cuvenită Tatălui și Fiului și Duhului Sfînt dacă ea nu contemplă, fără să se confunde, însușirile fiecăreia dintre persoane*» (Vasile cel Mare, Epistola 2.0, IV trad. rom., p. 431—2).

Gnosticism (v. art. GNOSTICISM)

Bibliografie: M. Șesan și I. Rămureanu, *Istoria bisericească universală* vol. I, cap. *Erezii și schisme*, p. 227—289; Henry Chadwick, *The Early Church* Penguin Books, ed. 1977, p. 133—15.; 192—212; John Meyendorff, *Christ in Eastern Christian Thought*, St. Vladimir's Seminary Press, 1975; Aloys Grillmeier, *Christ in Christian Tradition*, I. *From the Apostolic Age to Chalcedon* (451), Sheed and Ward, New York, 1965: apolinarianism, p. 220—223; nestorianism, p. 496—505; J. S. Romanides, *Highlights in the Debate over Theodor of Mopsuestia's Christology for a Fresh Approach*, în «Greek Orthodox Theological Review», vol. 2, 2 1959—1960, p. 140—185; C. Moeller, *Le Chalcédonisme et le Néo-Chalcédonisme en Orient, de 451 à la fin du VI-e siècle*, în Grillmeier Bacht, *Das Konzil von Chalkedon*, vol. I, Würzburg, 1951, p. 637—720. R. C. Chesnut, *Three Monophysite Christologies: Severus of Antioch, Philoxenus of Mabbug and Jacob of Sarug*, Clarendon Press, Oxford, 1976.

ESHATOLOGIE [gr. ta es[illegible]chata — ultim, final] învățătura despre [illegible] ultime [illegible] creștinismului. Hristos [illegible] despre [illegible] realizarea deplină a împărăției lui Dumnezeu sau viața veacului ce va să vină, ca încoronare a

opere răscumpărătoare a lui Hristos-Împăratul, Care se manifestă la sfîrșitul istoriei, plin de slavă, să judece vii și morții (Ef. 1, 20–23; I Tes. 5, 1–11). Eshatologia nu trebuie confundată cu «sfîrșitul lumii» și nici nu trebuie limitată la descrierea evenimentelor care însoțesc a doua venire a lui Hristos (v. PAROUSIA): învierea morților, judecata, raiul și iadul. Eshatologia se referă la o nouă ordine de existență, la o stare finală de transfigurare din [illegible], stare care este obiectul [illegible] speranței creștine «Vină Împărăția Ta» (Mt. 6, 10) din care este deja prezentă [illegible] și care confruntă istoria [illegible] Împărăția lui Dumnezeu este în mijlocul vostru (Lc. 17, 21).

Deși se întemeiază [illegible] sfîrșitul istoriei, Împărăția eshatologică nu este rezultatul unui proces istoric. «Transformată, lumea începe din nou, avînd ca scop nu sfîrșitul, ci eternitatea. De la Întruparea Fiului, lumea este locul manifestării Împărăției lui Dumnezeu și al transfigurării materiei și omului. Iar de la Cincizecime, Duhul introduce și menține împărăția în istorie, scutind istoricitatea liniară, cronologică, în prezența eshatologică, veșnică. În acest sens istoria nu este numai trecut, «anamnesis», ci și avans, anticipare și pregustare reală a veșniciei. Sau, mai bine zis, istoria este, totodată, forma [illegible] unică realitate a iconomiei mîntuirii, care [illegible] se înfăptuiește în timpul acesta. În rugăciunea [illegible] a doua venire a lui Hristos este invocată ca parte din istoria mîntuirii: «Aducîndu-ne aminte, așadar, de această poruncă mîntuitoare și de toate cele ce s-au făcut pentru noi: de cruce, de groapă, de învierea cea de-a treia zi, de înălțarea la ceruri, de șederea cea de-a dreapta și de cea de-a doua și mărita iarăși venire». Ca [illegible] liturgică, Biserica însăși este poporul lui Dumnezeu în stare de [illegible] în [illegible] lui Dumnezeu: «Căci nu avem aici cetate stătătoare, ci o căutăm pe aceea ce va să fie» (Evr. 13, 14).

Apostolul Pavel (I Cor. 15, 53–58; II Cor. 5, 15–17) face o comparație între forma istorică a creației și a omului și forma lor eshatologică. Potrivit Apocalipsei (cap. 5 și 6), această lume transfigurată este rezultatul jertfei Mielului, care este numit «ultimul (eshatos) Adam» (I Cor. 15, 45) și «cel dintîi și cel de pe urmă» (Apoc. 1, 17). De altfel, [illegible] este numele lui Hristos [illegible]. Prin [illegible] (nikos), moartea a fost [illegible], Iisus Hristos devenind Domnul (Kirios) nostru (I Cor. [illegible]). Distrugerea [illegible] lui Dumnezeu [illegible]. «Fiul lui Dumnezeu s-a arătat ca să strice lucrurile diavolului» (I In 3, 8), pe care [illegible] la urmă [illegible] cu arătarea venirii Sale» (II Tes. 2, 8) [illegible], dispariția [illegible] din istorie, încetarea suferinței Bisericii pe pămînt: toate acestea sînt semne apocaliptice care premerg a doua Venire a lui Iisus Hristos [illegible] evenimentele eshatologice, adică instaurarea împărăției lui Hristos, Care șade de-a dreapta Tatălui pe tronul [illegible] (Mt. 25, 31) și Care [illegible] slavă [illegible] universul [illegible] veșnic (Evr. 12, 2) sînt în contrast [illegible] amenințări [illegible] și prezicerile pe care le vehiculează scrierile apocaliptice. Este [illegible] de-a lungul istoriei s-au [illegible] diferite calcule referitoare la a doua Venire (După Irineu și Ipolit, istoria lumii va dura

6 000 de ani şi se va încheia cu al şaptelea mileniu sub împărăţia lui Hristos (Ps. 89, 4; Evr. 4, 4). Biserica însă, deşi a admis Apocalipsa în canonul biblic, totuşi a respins interpretarea acesteia ca bază pentru calcule cronologice despre veacul eshatologic. «Parousia» va fi o mare surpriză [illegible] ziua şi de ceasul acela nimeni nu ştie, nici îngerii din ceruri, nici Fiul, ci numai Tatăl» (Mt. 24, 36). Creştinii trăiesc ca [illegible] vie şi fermă în [illegible] viitoare (I Pt. 1, 3–4). Toţi cei care rămân [illegible] lui Hristos [illegible] vor [illegible] la [illegible] împărăţie [illegible] (Apoc. 5, 10). Iar speranţa eshatologică presupune o căutare intensă şi voluntară a [illegible] (Mt. 6, 33), o răscumpărare [illegible] a timpului istoric (Mt. 24, 42) nu o [illegible] (Evr. 10, 27).

«Astfel, veacurile vieţii în trup, în care [illegible] şi veacurile [illegible] după [illegible] a osteni în veac şi va trăi până la sfârşit», sînt veacurile [illegible] viitoare, care urmează după cele de aici, sînt veacurile duhului, ale prefacerii în starea pătimitoare. Aşadar aici găsindu-ne în stare de activitate, vom ajunge odată la sfârşitul veacurilor [illegible] puterea şi lucrarea noastră prin care activăm, iar în veacurile ce vor veni, pătimind prefacerea îndumnezeirii prin har, nu vom fi în activitate, ci în pasivitate, şi de aceea nu vom ajunge niciodată la sfârşitul îndumnezeirii noastre. Căci «pătimirea» de atunci va fi mai presus de fire şi nu va fi nici o raţiune care să hotărnicească îndumnezeirea la nesfârşit a celor ce o pătimesc. Atunci vom lăsa să se odihnească, deodată cu cele mărginite prin fire, şi puterile noastre, dobîndind aceea ce nu poate dobîndi nicidecum puterea cea după fire, deoarece firea nu are puterea de a cuprinde ceea ce este mai presus de fire. Căci [illegible] ceea ce este făcut nu este prin fire făcător de îndumnezeire, odată ce nici nu poate cuprinde pe Dumnezeu. Pentru că numai harului dumnezeiesc îi este propriu să hărăzească [illegible] îndumnezeirea pe măsura lor şi [illegible] străluminează firea cu lumina cea mai presus de fire şi [illegible]» (Sf. Maxim Mărturisitorul, Răspunsuri către Talasie 22, în Filoc. rom., vol. III, p. 71–73).

Bibliografie: Sf. Ioan Damaschin, *Credinţa ortodoxă*, IV, 26–27, trad. cit., p. 207–212; D. Stăniloae, *Teologia dogmatică*, vol. III, p. 351–377; N. Mladin, *Eshatologie şi taine în viaţa Bisericii*, în «Mitropolia Moldovei şi Sucevei», nr. 3–4 [illegible] «Studii Teologice», XI (1959), p. 46–56.

EUHARISTIE [illegible] mulţumire, [illegible] Taina instituită de Însuşi Iisus Hristos, prin rugăciunea de mulţumire şi gestul de binecuvântare a pâinii şi paharului (Lc. 22, 19–20) [illegible] Biserica [illegible] actualizează în mod sacramental opera Sa răscumpărătoare, concentrată în jertfa şi învierea Sa (I Cor. 11, 23–25; Mt. 26, 26–28; Lc. 22, 17–19). Biserica şi *Euharistia* sînt două realităţi inseparabile, deoarece aceasta este Taina Noului Testament din care se naşte noul popor al lui Dumnezeu, este pecetluită cu sângele lui Iisus Hristos (Mt. 26, 26–28; Mc. 14, 24). Pentru teologia răsăriteană *Euharistia* nu este numai o simplă [illegible] sacrament [illegible] întregii vieţi [illegible] creştine.

Ca termen tehnic, *Euharistia* apare pentru prima dată în scrierile lui Ignatie al Antiohiei: «Pur

tați de grijă să vă adunați cît mai des pentru a aduce lui Dumnezeu mulțumire (*euharistia*) și mărire» (Către Efeseni XIII, 1). Tot el o numește «pîinea care este leacul nemuririi», antidotul morții, pentru a trăi în Iisus Hristos pentru totdeauna (Către Efeseni XX, 2). Scrierile post-apostolice subliniază în mod deosebit caracterul eclezial al *Euharistiei*. Altarul pe care se aduce *Euharistia* este în același timp [illegible] Biserica: «Nimeni să nu se înșele: dacă cineva nu se află înăuntrul altarului, el se va lipsi de pîinea lui Dumnezeu» (Efeseni V, 2). Dinamica *Euharistiei* pune în mișcare procesul de adunare și de convergență a tuturor în Împărăția lui Dumnezeu: «[illegible] această pîine frîntă [illegible] împrăștiată pe munți și adunată a devenit o pîine, astfel să Biserica Ta se adune de la marginile pămîntului în împărăția Ta» (Didahia 9). Pentru Chiril al Ierusalimului, *Euharistia* este «cupa mîntuirii, pîinea supraființială prin care devenim părtași ai firii dumnezeiești» (Cateheza mistagogică IV, 1—9), pentru Vasile cel Mare merinde pentru drumul veșniciei» (Epistola 243 [illegible] 111), iar pentru Nicolae Cabasila, ea este desăvîrșirea vieții în Hristos, «Taina ultimă prin care sîntem părtași [illegible] trupul Împăratului» (Viața în Hristos IV, 1—3). Liturghia euharistică este o recapitulare a iconomiei divine: «[illegible] că am avut pomenirea morții Tale, văzut-am chipul Învierii Tale, umplutu-ne-am de viața Ta cea nesfîrșită, [illegible]-ne-am de hrana Ta cea neîmpuținată» (Liturghia sfîntului Vasile).

Euharistia reactualizează jertfa unică a Noului Legămînt, adusă odată pentru totdeauna de Marele-Arhiereu, Iisus Hristos, Care nu a cruțat viața Sa, ci S-a dat preț de răscumpărare pentru noi (Evr 8, 6; 9, 24—25; Col. 1, 4). De aceea, «ori de cîte ori mîncați pîinea aceasta și beți paharul acesta, vestiți moartea Domnului, pînă va veni El» (I Cor. 11, 28). Iar Jertfa Sa nu este un act de moarte, [illegible] de înviere și de mijlocire, de trecere de la moarte la viață (Evr 10, 10). Hristos, «Pașile cel mare și Preasfințite», S-a dat de bună voie, nu a fost trimis la moarte: «Ca un miel nevinovat spre junghiere S-a adus și ca o oaie [illegible] fără glas împotriva celui ce o tunde, așa nu Și-a deschis gura Sa». Jertfa Sa are nu numai un aspect restaurator, de răscumpărare, ci reprezintă trecerea de la moarte la viață, «de la [illegible]» (Sfîntul Ioan Hrisostom). Hristos nu numai că a murit pentru noi, ba mai mult, El a și înviat, stă la dreapta lui Dumnezeu și mijlocește pentru noi (Rom 8, 34). De astfel, *Euharistia* nu se celebrează [illegible] ziua [illegible] înainte de răstignire, ci în ziua Învierii, [illegible] a Paștilor Noului Testament.

Elementele materiale ale *Euharistiei*, pîinea și vinul, sînt transformate în trupul și sîngele lui Hristos, pîine [illegible] de viață veșnică (Ioan 6, 55), prin rugăciunea [illegible] consacrare a Bisericii. Pentru Luca [illegible] care mergeau la Emaus, întîlnirea cu Hristos cel înviat are loc în «frîngerea pîinii»: «Și cînd a stat împreună cu ei la masă, luînd El pîinea, a binecuvîntat și frîngînd, le-a dat lor» (Lc. 24, 30). *Euharistia* este «pîinea noastră cea spre ființă», substanța pentru înnoirea ființei, hrana vieții veșnice (In 6, 54). Mana este prefigurarea cinei euharistice, «pîinea lui Dumnezeu care se pogoară din cer și dă

viață lumii» (In 6, 33, 49–51, 58). Hristos Se împărtășește în *Euharistie* în și prin puterea Duhului Sfînt, în toată realitatea Sa personală, ca «mielul care a creat umbra [illegible]». În *Euharistie* creștinii se împărtășesc cu «sîngele care se varsă», de aceea ei devin [illegible] și [illegible] cu El. *Euharistia* este [illegible] merinde pentru viața veșnică, de aceea se păstrează și după Liturghie.

De la Cincizecime, s-a făcut o legătură [illegible] între *Euharistie* și [illegible] Hristos [illegible] (Fapte 2, 42; I Cor. 10, 17), nu numai în sensul că *Euharistia* este hrana [illegible] pentru existența Bisericii, ci și în sensul că *Euharistia* [illegible] unei comunități liturgice dintr-un loc, cu Biserica universală, cu «ceata sfinților», cu «toată lumea» [illegible] toate o singură Biserică (I Cor. 10, [illegible]).

[illegible] Biserica [illegible] Vechiului Testament, Apostolii [illegible] Noului Testament [illegible] pentru Biserica [illegible]. Dar Hristos [illegible] *Euharistia* ca «Cel ce aduce și Cel ce Se aduce, Cel ce primește și Cel ce Se împărtășește». Această legătură între preoția lui Hristos și [illegible] euharistică se observă în organizarea adunării [illegible]. Episcopul [illegible] preotul pronunță cuvintele de instituire a Cinei «în persona Christi», fiind gura prin care Hristos le pronunță, și rostește epicleza în numele Bisericii, «în persona ecclesiae», fiind rugăciunea de consacrare a întregii comunități: «Să vină Duhul Tău cel Sfînt peste noi și peste darurile acestea ce sînt puse înainte». Cuvintele pronunțate de Iisus la ultima Cină își păstrează puterea lor creatoare numai în legătură cu rugăciunea de invocare a Duhului Sfînt (v. ANAMNEZA și EPICLEZA).

Caracterul sobornicesc al *Euharistiei* este pus în evidență de vechea tradiție [illegible] liturgie euharistică [illegible] episcop în fiecare loc.

[illegible] este arvuna vieții viitoare (tradu[illegible] Trupul lui Hristos este plin de Duhul [illegible] (Învățătura ortodoxă, cartea IV, 13, p. 175). Duminica, icoana veacului [illegible] Împărăției tocmai prin trupul euharistic îndumnezeit, simbolul [illegible] realitate care acum este acoperită și ascunsă sub forma vinului și a pîinii [illegible] Liturghie [illegible] împărtășirea cu Sfintele Taine, se [illegible] «[illegible] împărtășim cu Tine, mai cu adevărat, în ziua cea neînserată a Împărăției Tale». Atunci va fi descoperită sfinților «mîncarea» despre care vorbește Iisus: «Eu am de mîncat o mîncare pe care voi nu o cunoașteți» (In 4, 32).

Există un raport particular între *Euharistie* și Botez («[illegible] a ieșit din coasta [illegible] sînge și apă» — In 19, 34; I In. 5, 6–8), Mirungere (Ps. 104, 15) și Hirotonie (Didahia, cap. 14–15). De asemenea, o corelație directă între Tainele de inițiere (Ps. 104, 15), care după tradiția răsăriteană se săvîrșesc îm-

preună în cadrul Liturghiei, şi unitatea Bisericii (v. BOTEZ şi LITURGHIE). Există un raport esenţial între cuminecarea cu Tainele Sfinte [illegible] părăsirea păcatelor şi împăcarea cu aproapele [illegible] adunaţi [illegible] Domnului [illegible] şi mulţumiţi, după [illegible] curată. Tot cel care e certat cu [illegible] cu voi pînă nu se împacă, pentru [illegible] jertfa [illegible] ...rd... Că aceasta este ceea ce s-a zis de Domnul: «În orice loc şi [illegible] neamuri» (Maleahi 1, 11—14)

(Învăţătura celor 12 Apostoli, XIV 1—3 (Col. Scrierile Părinţilor Apostolici) [illegible] Biblic, Bucureşti, 1979, p. 3[illegible])

«[illegible] în orice nevoie s-ar afla, fără numai [illegible] unde va sluji, sau un antimis, fără de care în nici un chip nu poate fi adusă jertfa cea fără de sînge. În al treilea rînd, trebuie [illegible] poarte de grijă să se găsească ma[illegible] pîinea de [illegible] rată, şi vin, fără amestec cu vreo altă băutură şi curat în sine. Iar [illegible] să se împlinească Scriptura, care spune că: *Unul dintre ostaşi cu suliţa a împuns coasta Lui şi îndată a ieşit sînge şi apă* (Ioan 19, 34). În al patrulea rînd, în timpul [illegible] sfinţeşte [illegible] precum şi aceasta încredinţare ca însăşi fiinţa pîinii şi fiinţa vinului se prefac în fiinţa adevăratului trup şi sînge ale lui Hristos, prin lucrarea Sfîntului Duh, a Cărui chemare o săvîrşeşte în acea vreme ca să desăvîrşească această Taină [illegible] şi grăind: Pogoară Duhul Tău cel Sfînt asupra noastră şi asupra [illegible] se petrece îndată şi schimbă pîinea în adevăratul trup al lui Hristos şi vinul, în adevăratul sînge, păstrîn[illegible] şează, şi aceasta potrivit cu iconomia dumnezeiască. Mai întîi, ca să [illegible] care le-a rostit: *Acesta este trupul Meu şi acesta este sîngele Meu,* [illegible] credinţei: *Fericiţi cei ce n-au văzut şi au crezut* (Ioan 20, 29)» (Mărturisirea [illegible] întrebare CVII, (trad. A. Elian), EIB, Bucureşti 1981, p. 9[illegible])

Bibliografie: Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze mistagogice,* IV—V, trad. cit., p. 67—80; Nicolae Cabasila, *Viaţa în Hristos,* IV, 1—17, în trad. cit., p. 113—142; Frank Gavin, *Some Aspects of Contemporary Greek Orthodox Thought,* cap. Euharistie, p. 324—353; Boris Bobrinskoy, *Liturgie et ecclésiologie trinitaire de St Basile,* în vol. Eucharistie d'Orient et d'Occident, II, Cerf, Paris, 197—2[illegible]; N. Afanassieff, *L'assemblée eucharistique unique dans l'Eglise ancienne,* în «Kleronomia» 6, 1 (1974), p. 1—36; Theodor Stylianopoulos, *Holy Eucharist and Priesthood in the New Testament,* în «The Greek Theological Review» vol. 23 (1978 [illegible] p. 113—130; Anca Manolache.

Dumnezeiasca Euharistie, «Glasul Bisericii», nr. 7—8/1979; Valer Bel, *Biserica și Euharistie*, «Studii teologice» nr. 3—4/1982, p. 230—242.

EUSEBIUS (c. 263—c. 339): născut în Palestina, persecutat și închis [illegible]. Este [illegible] episcop [illegible] Cezareea [illegible] 313—314. Mare admirator al împăratului de Bizanț, [illegible] Origen, se [illegible] Atanasie [illegible] Sinodul [illegible].

Eusebius scrie *Demonstrația evanghelică*, [illegible] (Cronica), [illegible] *Istoria bisericească* [illegible] de care [illegible] Constantin [illegible] Eusebius [illegible] completă [illegible] Iisus Hristos [illegible] persecuții [illegible] Sfintei [illegible] din operele scriitorilor postapostolici.

Bibliografie: Hans von Campenhausen, *Les Pères grecs*, Editions de l'Orante, Paris 1963, p. 61—80; Ioan G. Coman, *Patrologie*, vol. 3, EIB, București 1988, p. 482—518.

EVANGHELIE (gr. evanghelion [illegible]) în Noul Testament, prin *evanghelie* se înțelege «vestea cea bună» sau revelația lui Dumnezeu în persoana și lucrarea mîntuitoare a lui Iisus Hristos, mesajul sau conținutul acestei descoperiri cuprins în predica și învățătura lui Iisus (Mc. 13, 10; 14, 9; Rom. 2, 16), precum și propovăduirea acestui mesaj [illegible]. «Evanghelia lui Hristos» este puterea lui Dumnezeu spre mîntuirea a tot celui care crede, iudeului [illegible] elinului» (Rom. 1, 16; cf. Ef. 1, 13; I Cor. [illegible]). *Evanghelia* [illegible] Iisus Hristos, centrul și [illegible] venirea [illegible] a Domnului nostru Iisus Hristos, [illegible] și Învierea. Profeții cei iubiți L-au vestit [illegible] Ignatie, Către [illegible] IX, 2). [illegible] tea fericită a păcii și [illegible] de Dumnezeu pe pămînt, destinat tuturor, umanitatea întreagă, de [illegible] tutindeni și din toate timpurile. Este un apel care include pe toți fără nici o discriminare: «fie greci, fie barbari, bărbați, [illegible] toți de pretutindeni, [illegible] poporul [illegible] (Eusebiu de Cezareea, *Preparatio Evanghelica*, Cartea I, 1, 6, trad. cit., p. 101).

La începutul Bisericii, prin *evanghelie* s-a înțeles întreaga tradiție orală a predicii lui Iisus Hristos. Cu timpul, termenul a desemnat [illegible] și [illegible] acestei tradiții orale, adică colecția cărților Noului Testament. Aceasta devine normativă pentru învățătura Bisericii. «Rugăciunile voastre, milosteniile voastre și toate faptele voastre să le faceți, cum este scris în *Evanghelia* Domnului nostru» (*Învățătura celor 12 Apostoli*, XV, 4).

Dar *Evanghelie* mai înseamnă și cartea în care s-a transcris mărturia apostolică despre viața, învățătura și slujirea lui Hristos: «Începutul *Evangheliei* lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu» (Mc. 1, 1). Tot,

evangheliștii, adică autorii celor patru *evanghelii*, s-au folosit de forma originală a *Evangheliei* — tradiția orală — căreia Biserica [illegible] de [illegible] pe care aceștia [illegible] pretenția de a fi [illegible] intenția expresă ca scrierile lor să devină Sfînta Scriptură a Noului Testament. Cu [illegible] autorii Noului Testament nu au transcris mărturiile Tradiției primare [illegible] în mod [illegible], ca simple reproduceri ale acesteia. *Evangheliștii* nu sînt simpli [illegible] tradiției [illegible] interpretarea materialului care circula. Ei au un rol important nu numai în ce privește [illegible] după [illegible] Hristos, [illegible] și catehetice, ci și în ce privește interpretarea [illegible] fiecare [illegible] tradiția [illegible] la dispoziție.

Există patru texte *evanghelice* [illegible], fiecare cuprinzînd *Evanghelia* în întregime, [illegible] într-un mod propriu autorului.

[illegible] ca «învățător», ca singurul [illegible] Dumnezeu și care a făcut cunoscut oamenilor acest mister (In 17, 3, 8). De [illegible] puternică impresie pe care a făcut-o Iisus a fost aceea de învățător — rabi (Mt 19, 16; 23, 8; Lc. 9, 49; In 1, 4). El însuși consideră [illegible] principală constă în predicarea *Evangheliei* mîntuirii: «căci pentru aceasta am venit» (Mc. 1, 38) și că de aceea se cuvine să fie numit «învățător»: «Nici învățători să nu vă numiți, că învățătorul vostru este [illegible] Hristos» (Mt 23, 10). [illegible], Iisus Își alege un grup de 12 apostoli, pe care [illegible] pregătește în jurul Său, îi investește cu puterea [illegible] (Mt 10, 18) și îi trimite la propovăduire (Mc. 3, 14—19), pentru a fi «martorii» Săi [illegible] la marginile [illegible] pămîntului» (Fapte 1, 8).

Iisus Hristos a fost un mare predicator și învățător (cf. Mt. 10, 24—25; 23, 8—10; 26, 18). El vorbește în sinagogi, [illegible] contradictoriu cu cărturarii legii, care nu [illegible] Scripturii. Dar spre deosebire de «rabi» din Vechiul Testament, Iisus nu numai că predică în mod public, pe străzi, [illegible] (Mc [illegible] 2), în aer liber, pe cîmp, pe vîrful dealurilor [illegible] Marea Galileii, [illegible] învățătura Sa vine din [illegible] Dumnezeu pe care o vestește ca «trimis de Dumnezeu» (In 3, 34). El nu predică [illegible] (Mt. 7, 7—13), ci «vestea cea bună», *Evanghelia* [illegible] (Mt 4, 23), cuvîntul lui Dumnezeu. El este «profetul» (In 4, 19) al cărui mesaj are o putere dumnezeiască de transformare a sufletelor deoarece «Cuvintele pe care vi le-am spus sînt duh și sînt viață» (In 6, 63). Prin [illegible] iubire divină (Mc. 1, 22), în care [illegible] totală a existenței, la un nou mod de viață.

EVANGHELII. [illegible] a Noului Testament o formează *Evangheliile*, în număr de patru. Cuvîntul *evanghelie* [illegible] nu se referea la o carte, ci la tot mesajul relevat de Iisus și predicat de Apostoli. Există patru evanghelii păstrate în limba greacă [illegible]

cuprinzind *evanghelia* în întregimea ei (Marcu 1, 1), dar fiecare [illegible] un autor (evanghelist) diferit, un scop diferit şi un stil particular. Cele trei *evanghelii* scrise de Matei, Marcu şi Luca au lucruri comune care pot fi prezentate [illegible] ce [illegible] se numesc sinoptice.

Evanghelia după Matei (numit Levi al lui Alfeu — Marcu 2, 14, [illegible] 9, 27). Matei este [illegible] evreu şi a devenit creştin şi apostol [illegible] (Matei 10, 3). El a scris [illegible] de evreii din Palestina, aramaica, pentru [illegible] dei sau iudeo-creştinii. Aşa cum arată vocabularul folosit, *evanghelia* sa provine dintr-o comunitate iudeo-creştină, avînd ca idee principală rolul mesianic al lui Iisus.

Matei cunoaşte foarte bine Vechiul Testament din care citează [illegible] texte [illegible] 6, 15, 23 ş.a.) cu intenţia de a demonstra că Iisus din Nazaret este Mesia cel făgăduit de Dumnezeu prin profeţii lui Israel. Printre altele, el vorbeşte frecvent de convertire şi «împărăţia cerurilor» (Matei 4, 17), expresie luată din Vechiul Testament pentru a exprima [illegible] prezenţa lui Dumnezeu fără a-i aminti numele în mod direct. Către anul 70, *Evanghelia* lui Matei a fost tradusă în greacă şi introdusă în canonul Noului Testament.

Evanghelia după Marcu [illegible] Marcu sau Ioan, [illegible] din Ierusalim. Cunoscut în Faptele Apostolilor, Marcu însoţeşte pe Pavel şi Barnaba în Antiohia (Fapte 12, 25) şi în prima călătorie apostolică, dar pe care Pavel îl lasă la Perga pentru a se întoarce la Ierusalim (Fapte 13, 13). Către anul 60, Marcu se găseşte la Roma, unde colaborează cu Apostolul Pavel aflat în captivitate (Filim. 1, 24). După moartea lui Pavel, Marcu rămîne la Roma. Potrivit [illegible] istoricului Eusebiu, Marcu a scris *Evanghelia* sa [illegible] la Roma după predica Apostolului Petru, care, într-adevăr îl numeşte «fiul meu» (I Petru 5, 13). Marcu l-a văzut pe Iisus, aşa cum reiese din propria-i mărturie (Marcu 14, 51). În [illegible] Marcu [illegible] cenaclul [illegible] ucenici, deoarece în casa mamei sale se reunea comunitatea creştină primară din Ierusalim (Fapte 12, 12). În [illegible] amănunte pe care nu le putea reţine decît un martor ocular original, respectiv Apostolul Petru. [illegible] pentru [illegible] convertiţi, nu din rîndul iudeilor, care trăiau în afara Palestinei.

Evanghelia după Luca, medic şi om de studiu, convertit de la păgînism. *Evanghelia* sa, scrisă în greceşte în Grecia sau la Roma, unde [illegible] Pavel, [illegible] între 61 şi 63, se adresează unora care aveau cunoştinţă de Iisus, din [illegible] Palestina [illegible] mai [illegible] formă [illegible] nu cunoaşte pe Iisus. [illegible] literat şi om de studiu [illegible] informaţii [illegible] şi a cercetat toate datele care circulau în vremea sa (Luca 1, 1—4), [illegible] în mod precis timpul în care a trăit Iisus Hristos (Luca 2, 1—2). Se crede că el a folosit *evanghelia* lui Marcu, precum şi *Logia*, o colecţie de cuvinte ale lui Iisus Hristos, care circula în acea vreme (de aceea şi Pavel ştia de Iisus).

Evanghelia după Ioan, fiul lui Zebedei [illegible] Iacov (Matei 4, 21; 10, 2; Marcu 1, 19—21), din Betsaida Galileii, cetatea lui Petru și Andrei (Ioan 1, 44). Mama sa, [illegible] face parte din grupul femeilor mironosițe (Marcu 16, 1) care au fost martore la patimile lui Iisus și au aflat cele dintîi despre Învierea Domnului. [illegible] împreună cu Iacob, fratele său, și cu Petru și [illegible] (Matei 4, [illegible]) el a fost prezent la schimbarea la față a Domnului (Matei 17, 1—13) și la rugăciunea lui Iisus în grădina Ghetsimani (Matei 24, 37). El e «celălalt discipol» pe care-l iubea Iisus, care s-a aplecat pe Iisus la cină. El a însoțit pe Iisus în curtea arhiereului Caiafa (Ioan 18, 15, 16) și a fost [illegible] (Ioan [illegible], 26—27). Lui i-a încredințat Iisus pe Maica Sa: «Iată mama ta! Și din ceasul acela ucenicul a luat-o la sine» (Ioan 19, 27). Este prezent la pogorîrea Duhului Sfînt în ziua Cincizecimii (Fapte 2, 1—4) și la [alegerea] celor 7 diaconi (Fapte 6, [illegible]). Împreună cu Petru pleacă [illegible] în Samaria (Fapte 8, 14, 17). Apostolul Pavel, care îl întîlnește la Ierusalim (în anul 49), îl numește unul din «stîlpii Bisericii», alături de Petru și Iacob, fratele Domnului (Gal. 2, 9). Spre sfîrșitul vieții este exilat în Patmos (Apoc. 1, 9), unde [illegible] Fericitul Ieronim, Ioan a scris *Evanghelia* sa ca o completare a *Evangheliilor* sinoptice, pentru cei ce caută Lumina, Adevărul și Viața, în Asia Mică.

În *Evanghelia* sa, scrisă în grecește la Efes către anul 100, Ioan [illegible] propovăduia în Asia Mică. Ea conține [illegible] precizări cronologice despre evenimentele biblice deși se adresează unor credincioși care practicau contemplația mistică.

După cum se vede, fiecare evanghelist are tema lui proprie și stilul lui personal. Fiecare *Evanghelie* are semnificația ei particulară, cu [illegible] se referă la aceleași mari evenimente din viața lui Hristos. [illegible] Tatian a compus o lucrare *Diatessaron*, [illegible] 170, în [illegible] cele patru *Evanghelii*, reducîndu-le la un singur text. În această concordanță, [illegible] sînt [illegible] parte [illegible] a fost folosită pînă în secolul cinci, cînd Biserica [illegible]

În acest moment, Biserica a reținut [illegible] deoarece fiecare carte, avînd stilul [illegible] conținutul ei propriu, se completează [illegible] parte [illegible] text [illegible] Astfel Biblia poate fi comparată cu o «bibliotecă» scrisă de diverși autori, fiecare avînd stilul său de a scrie și modul său de a interpreta evenimentele. Stilul lui [illegible] se deosebește de stilul lui [illegible]

La început au circulat și «evanghelii» [illegible] *Istoria* [illegible], [illegible] 25, 6—7). «Noi nu primim decît ceea ce acceptă Biserica, și anume că trebuie să fie recunoscute numai patru *evanghelii*» (Origen, Omilia I la *Luca*, 2).

EXEGEZĂ [gr. exegesis = explicare, interpretare], metodă care urmărește punerea textului biblic în contextul său istoric și cultural, în [illegible] propriu și explicarea lui, ținînd seama de integritatea și unitatea revelației biblice. Metoda exegetică nu este independentă, deoarece Bi-

Biblia nu se interpretează fără nici un criteriu, scoțîndu-se cuvintele din contextul lor sau construindu-se combinații și tipologii arbitrare.

Metoda exegetică ține seama de mai multe principii și elemente:

1. Biserica crede în inspirația biblică, iar acest adevăr determină poziția ei față de teoriile și metodele [illegible] critice. Inspirația (v. SFÎNTA SCRIPTURĂ) nu este [illegible] Noul Testament include o [illegible] de [illegible] (v. EVANGHELIE), iar Biblia în general prezintă o mare diversitate [illegible] și nu este restrînsă la con[illegible], ci cuprinde tot ce se referă la mîntuire, avînd conținut divin și formă literară umană.

2. Există o unitate teologică și soteriologică între Vechiul și Noul Testament, ambele avînd centrul lor în Iisus Hristos. Cuprinsă între «Facerea» și «Apocalipsa», istoria mîntuirii, în care se observă mai multe etape [illegible] progresive realizare desăvîrșire (Evr. 1, 1—2; In 1, 1; Col 1, 19) — este o istorie a revelației lui Dumnezeu, nu ca [illegible] expunere de adevăruri și precepte, ci ca [illegible] personală a lui Dumnezeu [illegible] mîntuitor și sfințitor, în istoria unui popor. Dar Noul Testament are conținutul său revelator propriu, independent de ceea ce s-a scris în Vechiul Testament, deoarece numai «Fiul cel Unul Născut, Care este în sînul Tatălui, Acela a mărturisit» (In 1, 18). În lumina revelației proprii Noului Testament, Vechiul Testament capătă și el un nou sens. În rugăciunea Sa arhierească Iisus spune: «Părinte drepte, lumea pe Tine nu Te-a cunoscut, dar Eu Te-am cunoscut, și aceștia au cunoscut că Tu M-ai trimis» (In 17, 25).

3. Septuaginta (Vechiul Testament în versiunea greacă a celor 70, făcută în Alexandria către mijlocul secolului al 3-lea î. d. Hr.) a fost folosită de diaspora iudaică, de apostolul Pavel și de întreaga Biserică primară, inclusiv Biserica Romei pînă la jumătatea secolului al 2-lea, devenind textul oficial al Vechiului Testament pentru Biserica Ortodoxă. Cu toate acestea, Biserica n-a fost indiferentă față de textul ebraic-masoretic, dovadă fiind studiile și comentariile asupra Vechiului Testament în ebraică, făcute de Origen și Ieronim.

4. Sfînta Scriptură se bucură de o deosebită venerație în pietatea ortodoxă. Biserica ascultă și în același timp venerează cuvîntul lui Dumnezeu. Ea folosește Biblia în cult, sub formă de citiri psaltice, de rugăciuni și imne liturgice, dar și în cateheză și lecturi particulare.

5. Biserica atestă canonul biblic ([illegible] originii apostolice a cărților Noului Testament) și interpretează Biblia [illegible] Tradiției în care Se manifestă Duhul Sfînt (In 16, 13). Nu se pune deci problema unei întîietăți de autoritate între Scriptură, Tradiție și Biserică, [illegible] teologia Scripturii face parte din Tradiție.

6. Se cunosc mai multe metode tradiționale exegetice: cea istorică, literară [illegible] practicată de școala din Antiohia (din care face parte Ioan Hrisostom), potrivit căreia evenimentele biblice au locul lor istoric bine determinat, fără în-

[illegible] din [illegible] sau [illegible] promovată de școala din Alexandria după care evenimentele, persoanele și simbolurile biblice au [illegible] sau [illegible] lor tipologic (de pildă [illegible] între [illegible] [illegible] pretenția despre [illegible] se poate [illegible] de [illegible] de Tradiție [illegible] și pe care o conține Tradiția [illegible] de [illegible] propria prezentare [illegible]

[illegible]

o casă în camerele căreia nu poți ajunge [illegible] dacă fiecare cameră [illegible] o cheie dar nu e cea potrivită [illegible] chei [illegible] și nu știi cu ce cheie [illegible] deschizi fiecare cameră [illegible] lucru deloc de greu [illegible] cheia potrivită cu care să poți deschide. Tot așa trebuie înțeles că și pentru Scrip[illegible] [illegible] cum putem afla [illegible] decât tot de la cheia de explicare [illegible]

Filocalia [illegible] 3, în trad. rom., p. 331)

Bibliografie [illegible] Eusebiu de Cezareea, *Histoire ecclésiastique*, text grec, traducere și note [illegible]

[illegible] 1952.

EXISTENȚA [illegible] sau [illegible] devenire [illegible] de dezvoltare, sub [illegible] stare [illegible] existenței [illegible] unde [illegible] și existență [illegible] prin participare și har [illegible] existenței [illegible] depind și de voința [illegible] Existența [illegible] finită, anticipată, pe [illegible]

«Fiind [illegible] lucrurilor [illegible]

[illegible]

..., Capete despre dragoste, III 29, în ... vol. II p. 82—83)

[illegible] ... cursul teologiei morale, ... [illegible]

EXTRA ECCLESIAM NULLA SALUS [illegible]

[illegible]

... sor). Or, în această privință ... [illegible]

... mească recompensa lui Hristos. Acesta e un străin, un păgân, un ... [illegible]

... existe salvare în afară de corabia ... [illegible]

... tea bisericii, cap. 6, trad. cit., p. 30—31)

[illegible]

... a treia ... [illegible] ... tos însuși este cel care adună pe ... [illegible]

[illegible] este [illegible] apartenența la B[illegible] [illegible] prin T[illegible] [illegible] tivă, adică Biserica nu este o asociație [illegible] o [illegible] de sacramentală în și prin care Dumnezeu [illegible] [illegible] [illegible] de binărilor în Biserică; dar eu [illegible] Tainele este [illegible] Bisericii. De aceea, Biserica dă o [illegible] [illegible] bire între botezul «in re» — botezul cu apă, și cel «in voto» — botezul dorinței [illegible] validitatea Tainelor săvîrșite în afară de trupul lui Hristos, sau comunitatea celor ce se împărtășesc dintr-o pîine (cf. 1 Cor 10, 17), și nu în sens restrictiv, adică de a stabili [illegible]

Bibliografie: Cyprien, *L'unité de l'Église catholique* și Augustin, *Sermons sur l'Église* [illegible], trad. de Mgr Victor Saxer, Desclée de Brouwer (coll. «Les Pères dans la foi»), 1979; St. G. Anixe[illegible], *Insușirile și limitele Bisericii*, în «Studii Teologice», XXVIII (1976), nr 7—10, p. 705.

F

«FACEŢI ACEASTA...» [illegible] lui Iisus, iudeii respectau Paştele, [illegible] (Exod [illegible] trecerii [illegible] din Egipt. Considerind că toţi au fost sclavi în Egipt şi că faraonul i-a eliberat, iu- [illegible] şi [illegible] această trecere (Pascha) [illegible] sărbătorii de pomenire (Ieş. 12, 14). [illegible] de la [illegible] la 21 Nissan are loc [illegible] context de [illegible] eliberării (Ieş. 12, 17—20). După exod, la 14 Nissan (prima lună a [illegible]) se [illegible] pascal (Ieş. 12, 2 [illegible] 13). [illegible] tile Domnului» se sărbătorea printr-o masă la care se consuma carne de miel, iar cu sîngele se ungeau uşile, în semn de protecţie (cf. Evrei 11, 28). [illegible] mielului are loc la templu, în ziua de 14 Nissan, [illegible] veniţi [illegible] Ierusalim [illegible] pentru [illegible] este colectiv (cf. Ieş. 12, [illegible]).

Pentru Apostoli, Iisus este acum Mielul, Mielul pascal, prin sîngele [illegible] este purificat [illegible] cat [illegible] moarte [illegible] trecută într-o viaţă nouă (Cf. Ioan 1, 29). Iisus îşi [illegible] vineri [illegible] în momentul în care [illegible] sacrificarea mieilor. Acum Hristos a fost jertfit devenind, astfel, *Paştele nostru* (1 Cor. 5, 7). Mîntuirea, ca eliberare de moarte, se realizează prin jertfa lui Iisus: «Noi am trecut din moarte la viaţă» (1 Ioan 3, 14). Aceasta este esenţialul credinţei creştine.

Ca şi [illegible] Vechiului Testament, care [illegible] poporului [illegible] insistînd [illegible] spre pomenirea (Ieş. 12, 14), Iisus [illegible] discipolii [illegible] cu care [illegible] pascală [illegible] în Joia [illegible] Sa [illegible] spre pomenirea Mea» ([illegible] 19; 1 Cor. 11, 23—27).

Biserica crede că, în actul euharistic, Iisus [illegible] tale, [illegible] în care [illegible] continuată [illegible] din Egipt [illegible] Dumnezeu [illegible] cut în istoria umanităţii o dată în [illegible] lui Moise [illegible] lui Iisus, lăsînd, apoi, istoria în cursul ei normal. Aşa cum eliberarea din sclavia Egiptului este mereu amintită [illegible] o prăznuiţi» (Ieş. 12, 4), tot aşa Paştele creştin [illegible] Iisus Hristos prin moartea [illegible] se perpetuează [illegible] viaţa noastră. [illegible] pîinea aceasta şi veţi bea [illegible] pahar moartea Domnului [illegible] pînă cînd El va veni» (1 Cor. 11, 26). (V. EUHARISTIA)

FAMILIA: Biserica Ortodoxă acordă o importanţă majoră căsătoriei şi familiei creştine, de [illegible] de acestea depind nu numai destinul unui cuplu, ci şi acela al co-

munităţii umane în general, al unei naţiuni, al unei Biserici locale, al împărăţiei lui Dumnezeu. [illegible] familia, este o mare taină (Efes. 5, [illegible] este [illegible] specific[illegible] care o face să se deosebească de orice altă formă de grupare omenească (Matei 19, 10—11).

Familia a exercitat o influenţă [illegible] (Fapte 10, 18, 26; I Cor. 16, 19). Apostolul Pavel a avut în familia lui Acvila şi Priscila un ajutor misionar de prim ordin. Acvila era un iudeu din [illegible] la Roma. Pris[illegible] (Fapte 18, 1—2), unde îi întîlneşte [illegible] devenind nu numai tovarăşi de meserie, [illegible] misionară (Fapte 18, 3, 24—26). Cînd Pavel a plecat din Corint la [illegible] (Fapte 18, [illegible]) [illegible] unde le scrie Pavel (Rom. 16, 3—4). În cele din urmă se pare că au revenit la Efes (II Tim. 4, 19).

În Epistola sa către Romani, Pavel scrie aceste cuvinte despre Acvila şi Priscila: «Îmbrăţişaţi pe Priscila şi Acvila, tovarăşii mei de lucru în Hristos, care şi-au riscat viaţa ca să-mi salveze viaţa şi cărora nu numai eu le mulţumesc, ci [illegible] Biserica [illegible]» (Rom. 16, [illegible]) [illegible] transformaseră casa lor în loc de adunare creştină (Fapte 18, 26; I Cor. 11, 6, 19).

Biserica [illegible] o atenţie particulară tradiţiei orale. Familia este mediul cel mai propice pentru transmiterea credinţei prin viu grai [illegible] creştine. Biserica [illegible] [illegible] continuarea credinţei [illegible] creştine [illegible] trăit [illegible] practică şi se transmite [illegible] comunităţi [illegible] este [illegible] se extinde [illegible] şi [illegible] prin familia creştină.

[illegible] Educaţia creştină [illegible] este [illegible] tinerei [illegible] lor în frica lui Dumnezeu» (Către [illegible] prin [illegible] pentru [illegible] filale, dar mai ales prin relaţiile personale dintre părinţi şi copii nu numai acasă, ci şi în afară. Îndrumarea [illegible] părinţi [illegible] între Biserică şi lume. Căci prin ei se face îmbisericirea copiilor şi a tinerilor şi, tot prin ei, aceştia sînt trimişi în lume ca ucenici ai lui Hristos. [illegible] o prelungire a Bisericii în lume şi o aducere a lumii în Biserică.

FECIORIA • *Curăţia* [illegible] castitatea sau fecioria este înfrînarea [illegible] sexuale [illegible] soţilor, dar şi o nemişcare faţă de [illegible] Curăţia, ca însuşire a firii netrupeşti, ţine de cinul îngerilor; de aceea, monahul, prin biruinţa sa [illegible] rilor (Matei 23, 30; 19, 12; 1 Cor. 7, 8). Fecioria este o arvună a nestricăciunii viitoare. Această [illegible] anumită atitudine faţă de sexualitate [illegible] aceea căsătoria şi sexualitatea sînt [illegible] Sfînt» (1 Cor. 6; 19). Monahul se luptă să transforme propriul său trup într-un tron al Duhului.

Unitatea dintre suflet şi trup a fost zdruncinată prin păcatul adamic în aşa măsură, încît trupul [illegible] nind în acelaşi timp şi duşman şi prieten [illegible] ra, cuv. XV, 81). Sufletul nu mai are încredere totală în trupul cu care coexistă de la început şi de care nu se mai poate elibera. Mai mult, poftele lui devin tiranice [illegible] (1 Petru 2, 1). «Cine mă va izbăvi de [illegible] morţii [illegible] 7, 24). Sfîntul Apostol Pavel a combătut desfrînarea, ca fiind cel mai mare păcat săvîrşit cu trupul: «Fugiţi [illegible] Orice [illegible] care-l va săvîrşi omul este în afară [illegible] în însuşi trupul său» [illegible]

În [illegible] virtutea monahului prin [illegible] Aceasta [illegible] că fără trup nu se pot cîştiga virtuţile. Prin urmare, nu este vorba de mortificarea trupului în sens fizic, ci de vindecarea lui radicală de orice stricăciune. Numai trăind într-un trup viguros, neprihănit, [illegible] telor virtuţi. Numai topit cu postul, [illegible] face sănătos. Asceza răsăriteană nu cunoaşte flagelarea, deoarece tru[illegible] tilor. Apoi, este sigur că teologia ascetică din Răsărit, s-a inspirat din tradiţia acelor Părinţi care pun căderea, sau ruperea comuniunii originare dintre Dumnezeu şi om, în raport direct cu ruperea comuniunii fireşti dintre Adam şi Eva [illegible] a trupului. «Focul începe atunci cînd diavolul vrea să lege [illegible] ca să încerce amîndouă părţile» (*Scara*, cuv. XV, 41). În plus, [illegible] care nimeni nu se mai poate întoarce pe aceeaşi cale pe care s-a întinat. Comentînd textul din 1 Corinteni 6, 14, Ioan Scărarul zice: «Aceasta o spune greşit, pentru că prin scurgere întinează însăşi firea trupului, fapt care e cu neputinţă să se întîmple în alt păcat. Iar eu întreb de ce la orice alt păcat ne-am obişnuit să zicem numai că oamenii greşesc, dar cînd auzim că cineva a curvit, zicem, cu durere că acesta a căzut» (*Scara* XV, 39).

Tot el a spus că această grijă [illegible] serica să fie extrem de severă faţă [illegible] rii, pe care nu-l socoteşte ca o simplă «greşeală», ci o adevărată cădere: «Un bărbat cunoscător mi-a pus o întrebare înfricoşătoare: «Care este, afară de omor şi de tăgadă, [illegible] toate?» a zis el. Iar eu [illegible]

a cădea în erezie. «Şi de ce, a zis acela, B[illegible] [illegible] pe ere[illegible] [illegible] ceră a ereziei lor, îi învredniceşte de împărtăşirea de Taine, dar pe [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] rate.e Taine mai mulţi ani?» Şi eu, [illegible] răspunde, taina a rămas nedezle-[illegible] [illegible]

FEMEIE [lat. — femina]. Din referatul creaţiei, se cunoaşte numele celei dintîi femei, Eva, care înseamnă «viaţa», deoarece din ea s-a născut neamul omenesc (Fac. 3, 20; Tob. 8, 6), creată direct de Dumnezeu cu destinaţia de a fi «ajutor asemenea omului» (Fac. 2, 20—23). Împreună cu Adam (v. ADAM), [illegible] chemată să constituie un ansamblu fără de care actul creaţiei este de neconceput (Fac. 2, 24; I Cor. 11, 8—9; Mt. 19, 5). Implicată în [illegible] diavolului (Fac. 3, 4—12; Înţ. Sir. [illegible] tei căderi (I Tim. 2, 13—15), *femeia* [illegible] [illegible] rii, deoarece sămînţa — posteritatea [illegible] duşmănie între tine şi între *femeie*, între sămînţa ta şi sămînţa ei; aceasta îţi va zdrobi capul, iar tu [illegible] litatea *femeii* cu bărbatul în actul procreaţiei, aportul ei specific în [illegible] cuvîntarea posterităţii ei sînt idei [illegible] în Cartea [illegible] cerii.

[illegible] mai tîrziu, [illegible]eastă concepţie biblic[illegible] [illegible] bărbatului s-a modificat enorm; cu [illegible] *femeia* [illegible] (Deut. 12, [illegible] 21, 21), la cina jertfelor (I Par. 1, 4). [illegible] soţia lui Avraam, primeşte binecuvîntarea lui Dumnezeu: «Şi o voi binecuvînta şi-ţi voi da din ea un fiu; o voi binecuvînta şi va fi mama de popoare» (Fac. 17, 16, Rom. 9, 9) [illegible] porului lui Izrael, de pildă, Rut, moabiteanca (Rut 4, 5, 11). De asemenea, se cunosc cîteva nume de proorociţe: Hulda (II Par. 34, 22), Mariam, sora lui Moise şi a lui Aaron [illegible] 20), Debora, care a fost [illegible]itor (Jud. 4, 4) şi Ana (Lc. 2, 36—38).

[illegible] chemată să aibă un rol principal atît în istoria mîntuirii, cît şi în viaţa Bisericii. Astfel:

a) *Femeia* participă în mod direct [illegible] Fiului lui Dumnezeu. În acest sens, [illegible] fi considerat ca un crez al teologiei [illegible] plin de bucurie al Mariei începe să [illegible] de Dumnezeu. Sămînţa — posteritatea — *femeii* este Iisus Hristos (Gal. 3, 18). Din *femeie*, Fiul lui Dumnezeu îşi face trupul Său.

b) *Femeile* sînt acceptate şi ca discipoli ai lui Hristos — dar nu ca apostoli — care simbolizau triburile lui Israel; ele Îl însoţesc [illegible] Sa (Mc. 15, 40—41; Lc. 8, 1—3; Lc. 23, 49—55). Iisus vorbeşte *femeii samaritence* (In 4, 7—26) şi Martei şi Mariei (Lc. 10, 38—42) împreună cu Fecioara Maria, care stătea la picioarele crucii (In 19, 25), o mulţime de *femei* «care ur-

masera din Galileea pe Iisus» iau parte la suferințele de pe Golgota.

c) *Femeile* au fost alese ca cele dintîi martore și vestitoare ale Învierii lui Hristos (Mt. 28, 1—10; Mc. 16, 1—11; Lc. 24, 1—2 și In 20, 11—18). Ele anunță pe apostoli și pe ceilalți ucenici (Lc. 24, 9) și sînt convocate împreună cu aceștia să întîmpine pe Hristos cel înviat în Galileea: «Mergeți și vestiți fraților Mei să meargă în Galileea și acolo Mă vor vedea» (Mt. 28, 10).

d) Cu toate că nu se știe pe larg [illegible] *femeile* în Biserică [illegible] prezența și activitatea lor este foarte [illegible] Apos[illegible] nizează o biserică (I Cor. 16, 19; cf. Fapte 12, 12), fapt pentru care [illegible] Bisericii [illegible] le sînt recunoscătoare» (Rom. 16, 4). [illegible] Bisericii (Rom. 16, 6, 12; Fil. 4, 2—3).

e) *Femeile* au diverse slujiri, harisme [illegible] în Biserică [illegible] (I Cor. [illegible] 5) [illegible] rugăciunii (Fapte 1, 14; 12, 12; I Tim. 5, 5), [illegible] (Tit 2, 3[illegible]), organizarea cultului în casele lor (I Cor. 16, 19; Col. 4, 15), predicarea Evangheliei și didahia (Rom. 16, 3; Fapte 18, 24—26; Fil. 4, 3). [illegible] sînt menționate [illegible] diaconițele (Febe, Rom. 16, 1; I Tim. 3, 11) și văduvele, care au un rol bine precizat (I Tim. 5, 9, [illegible]) și care trebuie să îndeplinească [illegible] condiții speciale (I Tim. 3, 1—13; 5, 9—10).

Din punctul de vedere al antropologiei, teologia a recunoscut specificitatea sexului *feminin*, sub aspect fiziologic, anatomic, hormonal și psihologic. Ea a combătut inferioritatea și inegalitatea *femeii* față de bărbat, luînd atitudine împotriva altei forme de discriminare *feministă*. Aportul *femeii* în actul de procreație este cel puțin egal cu cel al bărbatului. Bărbatul și *femeia* au o interdependență și o complementaritate naturală, ei formează o unitate fără de care nu se poate înțelege umanul în totalitatea și integralitatea [illegible] tuia.

Din punct de vedere eclesiologic, Biserica [illegible] recunoscut [illegible] și [illegible] *femeii*, potrivit cu specificitatea [illegible] din *femei* [illegible] trupul Bisericii [illegible] integrate organic [illegible] sex sau de vîrstă. În acest ansamblu [illegible] preoție generală (I Pt. 2, [illegible]), prin T[illegible] care [illegible] Biserica este o comunitate de harisme, în care *femeile* au un rol esențial. De pildă, texte ca I Cor. 14, 34 și I Tim. 2, 10—12 nu exclud *femeile* de [illegible] credința. Structura Bisericii [illegible] ca o comunitate istorică și socială, se [illegible] care are la bază [illegible] egal (Ef. 5, 26—35). Însă Tradiția nu amintește de accesul *femeilor* la preoție prin hirotonie. Unii teologi vorbesc de tipologia sau simbolismul eclesiologic al *femeii*, deoarece bărbatul reprezintă pe Hristos, capul Bisericii, iar *femeia* este «chipul» Bisericii, mireasa lui Hristos (Origen spune că Eva este simbol al Bisericii [illegible], I.

33, trad. rom., p. 324). Episcopul (sau preotul) reprezintă totdeauna chipul lui Hristos și numai așa el apare ca [illegible] care structurează Biserica. Acest echilibru, bărbat — Hristos — capul Bisericii, femeie — Biserică — trupul lui Hristos, s-ar strica în cazul în care femeia, care este imaginea Bisericii, ar [illegible] episcopatul, «icoana» lui Hristos. Alții spun că preoția nu este o problemă de «reprezentare» sau de «tipologie», deci de sex, ci de formă [illegible] Biserica. Adică Biserica n-ar trebui să țină seama de principiul «reprezentării», ci de [illegible] preoției. Or, din această perspectivă nu există [illegible] și slujiri care să fie, prin natura lor, masculine sau feminine. La întrebarea dacă femeia poate fi [illegible] pentru a prezida [illegible] că episcopul [illegible] poate fi reprezentat [illegible] femeie. Tradiția [illegible] de femei-diaconițe, care au fost [illegible] pentru [illegible] instituții. În orice caz, trebuie respinsă acuzația [illegible] neacceptarea femeilor [illegible] preoție prin hirotonie, ar fi [illegible] discriminare [illegible] femeilor, ce se practică în Biserică.

În Noul Testament, femeia nu mai este comparată cu Eva, femeia lui Adam, ci cu Fecioara Maria, Eva cea nouă, Maica Domnului, prin a cărei ascultare și maternitate S-a [illegible] Fiul lui Dumnezeu. Maria este chipul femeii nu numai ca model de virtute și de iubire maternă, ci și ca «Născătoare de Dumnezeu». În acest sens femeii îi revine rolul spiritual și mântuitor de a «naște» în Dumnezeu pe bărbatul și pe copiii săi.

Trebuie totuși să fie recunoscut că dispozițiile canonice și anumite [illegible] privind situația femeii în Biserică au fost influențate nu numai de iudaism și de mentalitatea orientală, ci și de dreptul civil, roman sau bizantin, potrivit căruia femeia era o persoană tutelată și în subordonare permanentă [illegible]. O asemenea [illegible] și subordonare este contrară principiului hristocentric al Bisericii, în care nu mai este [illegible] parte bărbătească [illegible] parte femeiască (Gal. 3, 28). Femeia are [illegible] și drepturi proprii în viața Bisericii.

Bibliografie: Orthodox Women: *Their Role and Participation in the Orthodox Church*, World Council of Churches, Geneva, 1977 (Raportul consultației de la Agapia, sept. 1976); A. de Souzenelle, *Mission de la Femme dans la perspective de l'Ancien ou Nouveau Testament*, în «Cahiers St. Irénée», nr. 44, ian.-feb. 1964, p. [illegible] 13; [illegible] *The Fathers on Women and Women's Ordination*, în «Église et Théologie» 9 (1978), 1, p. 51—101; Elisabeth Behr-Sigel, *The participation of Women in the Life of the Church*, în «Sobornost», nr. 6, 1978, p. 480—492; Idem, *La femme dans l'Église Orthodoxe: vision et histoire*, în «Unité Chrétienne», nr. 53—54, 1979, p. 7—43; Idem, *La place de la femme dans l'Église*, în «Irénikon», nr. 1, 1983, p. 46—53; Methodios, Mitropolit de Axum, *Facing the Problem of the Ordination of Women to the Priesthood*, în «Ekklesiastikos Pharos», 61 (1979), nr. 1—4, p. 217—[illegible]; Paul Evdokimov, *La femme et le salut du monde*, ed. Desclée de Brouwer, Paris (coll. Théophanie), 1978; Idem, *Sacrement de l'amour. Le mystère conjugal à la lumière de la Tradition orthodoxe*, Éditions Epi, Paris, 1977; Mgr. Emilianos Timiadis, *The Concern for Women in the Orthodox Tradition*, în «Diakonia», 12 (1977), nr. 1, p. 8—23; N. Chițescu, *În legătură*

cu preoţia femeii, în «Ortodoxia», XXXI (1979), nr. 2, p. 349—370; Anca Manolache, *Din problematica feminină actuală* în «Mitropolia Banatului», nr. 7—9, 1985, p. 430—441

FERICIRI: În centrul propovăduirii Mîntuitorului stă «*Evan*[illegible] Dumnezeu» (Mc. 1, 14): «De atunci a început [illegible] rurilor» (Mt 4, 17; cf. Lc. 9, 11). No[illegible] 1, 6), încît şi Mesia era aşteptat ca un erou naţional, ca un eliberator politic. Iisus însă precizează că [illegible] meiază, nu este din lumea aceasta (In 18, 36). Ea este o realitate vi[illegible]), dar care a intrat în timp odată cu venirea Sa. În persoana şi lucrarea Sa [illegible] (Biserica) devine o realitate prezentă «Împărăţia [illegible] plinit» (Mc. 1, 15).

Învăţătura lui Iisus Hristos este rezumată în predica de pe munte (Mt. [illegible] 7, [illegible]) în care El a ex[illegible] de Legea morală a Vechiului Testament, cît [illegible] Testament pe [illegible] nouă *Fericiri* (Mt. 5, 3—12):

«1. Văzînd mulţimile, Iisus S-a suit în munte şi aşezîndu-se, ucenicii Lui au venit la El.

2. Şi deschizîndu-Şi gura, îi învăţa zicînd:

3. Fericiţi cei săraci cu duhul, că a lor este împărăţia cerurilor.

4. Fericiţi cei ce plîng, că aceia se vor [illegible].

5. Fericiţi cei blînzi, că aceia vor moşteni pămîntul.

6. Fericiţi cei ce flămînzesc şi însetează de dreptate, că aceia se vor sătura.

[illegible] cei milostivi, că aceia se vor [illegible].

[illegible] cei curaţi cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu.

9. Fericiţi făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema.

10. Fericiţi cei prigoniţi pentru dreptate, că a lor este împărăţia cerurilor.

11. Fericiţi veţi fi voi cînd vă vor ocărî şi vă vor prigoni şi vor zice tot cuvîntul rău împotriva voastră, minţind din pricina Mea.

12. Bucuraţi-vă şi vă veseliţi, că plata voastră multă este în ceruri, că aşa au prigonit [illegible]» (Matei 5, 1—12).

El dă nu numai o nouă interpretare [illegible] cu ceea ce s-a zis de cei vechi», el aduce o nouă *Evanghelie*, care ex[illegible] (Mt. 7, [illegible]) Vechiul Testament [illegible] (Mt. 5, 20; [illegible] 19, 3—9) şi de aceea Biserica n-a [illegible] Vechiul Testament, [illegible] l-a preluat, înţelegîndu-l în lumina celui Nou.

[illegible] lore, care reprezintă [illegible] lui Dumnezeu. E[illegible] o nouă stare [illegible] lui cu Dumnezeu, în care accentul nu mai cade pe formalismul [illegible] şi pe morala [illegible] formarea spiritului şi pe morala iubirii. De fapt, Iisus cere o schimbare radicală în inima şi viaţa celor ce vor să-L urmeze: «De nu va fi [illegible] dreptatea voastră pe cea a

[illegible] pentru cei ce [illegible] (Mt 5, 20). Iisus Hristos a arătat că există o diferență radicală între [illegible] care se întemeiază pe porunca iubirii, a iubirii de-[illegible] pe [illegible] (Lc [illegible]). «Să iubești pe [illegible] să urăști pe vrăjmașul tău. Iar Eu vă zic vouă: Iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvîntați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc» (Mt 5, 43—44). Iisus precizează că tocmai [illegible] (Mt 5, [illegible]).

Bibliografie: Ion Bria, *Credința pe care o mărturisim*, EIB, București 1987, p. 263—276.

FILIOQUE [«qui ex Patre Filioque procedit» = care de la Tatăl și de la Fiul purcede], dogmă după care Duhul Sfînt purcede de la Tatăl [illegible] (v. CATOLICISM). [illegible] Sfînt [illegible] de către al [illegible] Sinod ecumenic (Constantinopol [illegible]) crezul [illegible] (v. CREZUL) a reafirmat [illegible] Ioan: «Care de la Tatăl purcede» (In 15, 26). Pentru ortodocși, *Filioque* este o dogmă [illegible] schimbînd doctrina biblică despre o singură purcedere [illegible] doctrina despre [illegible] a purcederea Duhului, inadmisibilă din punctul de vedere al învățăturii despre Treime.

Filioque a fost introdus de latini [illegible] cu sinodul local din Toledo, în 589; apoi, confirmat de sinodul englez din Hatfield în 680, cu ocazia convertirii la catolicism a regelui arian [illegible] textul că ar pune în evidență deplina dumnezeire a lui Hristos și [illegible] din Spania, Italia, Franța și Germania să rostească Crezul cu adaosul *Filioque* (de altfel «Libri [illegible]», atacă expresia «ex Patre per Filium» care circula paralel cu *Filioque*), totuși papa Leo al III-lea [illegible] în Biserica Romei. Cu toată această opoziție, la propunerea lui [illegible] al VIII-lea acceptă în 1014 Crezul [illegible] Bisericii Răsăritene.

[illegible] Conciliul de la Florența (1439), argumentele respingerii acestui adaos este Marcu de Efes. Sinoadele unioniste de la [illegible] și Florența [illegible] *Filioque* în Crez. Mai mult, conciliul de la [illegible] «ex Patre Filioque» și «ex Patre per Filium» [illegible]. Ortodocșii [illegible] Sinodul [illegible] din 381, [illegible] catolicii invocă motivele locale, [illegible] în secolul al VI-lea, Bisericile din Spania și alte țări europene erau amenințate de arianism și pris-

[illegible] Fiului ar respinge ideea [illegible] inferioritatea Fiului față de Tatăl.

În general, teologia catolică pretinde că *Filioque* ar explica relația veșnică dintre Tatăl și Fiul și ar confirma egalitatea Fiului cu Tatăl în esența dumnezeiască, nu numai consubstanțialitatea, ci modul de existență al Persoanelor. *Filioque* ar fi o [illegible] a doctrinei despre [illegible] divină a Duhului Sfînt, [illegible] precizat [illegible] despre Fiul lui Dumnezeu, [illegible] Care Sinodul I ecumenic de la Niceea (325) [illegible] «Cel ce este de o ființă cu Tatăl».

Din partea teologiei ortodoxe, s-au formulat mai multe argumente împotriva doctrinei *Filioque*, dintre care principalele sînt: 1) *Filioque* este o interpretare [illegible] a Simbolului de credință de la 381; 2) *Filioque* [illegible] doctrina lui Augustin despre [illegible] principii în Treime și despre dubla purcedere; 3) *Filioque* are repercusiuni [illegible] asupra altor [illegible]: [illegible] eclesiologia, teologia Tainelor și [illegible] energiilor divine. Într-adevăr, canonul 7 al Sinodului III ecumenic de la Efes (431) interzice schimbarea Simbolului niceoconstantinopolitan, ceea ce [illegible] ortodocșii [illegible] și susțin că *Filioque* a fost introdus în mod necanonic în Crez, fără autoritatea unui sinod ecumenic și fără consimțămîntul [illegible] Bisericii Răsăritene. Este vorba deci de o atitudine care [illegible] consensul ecumenic atunci cînd este în joc doctrina de credință. Dar și conținutul teologic al formulei *Filioque* este pus în discuție.

Potrivit teologiei trinitare ortodoxe, Tatăl este sursa și cauza unică a dumnezeirii, de aceea există o unitate de ființă în Dumnezeu, care totuși nu distruge diversitatea ipos-[illegible] că Fiul Se naște din Tatăl, iar Duhul purcede (ekporevomenon In 15, 26). Purcederea veșnică a Duhului este paralelă cu nașterea [illegible] a Fiului și ele [illegible] moduri personale de origine din același principiu: Dumnezeu Tatăl. În acest sens, *Filioque* anulează monarhia (arhia) Tatălui [illegible] în Sfînta Treime, Tatăl și Fiul, ceea ce duce la confuzia ipostasurilor.

Teologia [illegible] Augustin [illegible] însușire atribuită [illegible] persoanelor divine poate fi [illegible] simplitatea [illegible] în defavoarea [illegible] Persoanelor [illegible] doctrină nouă despre «dubla procesiune» [illegible] Tatăl [illegible] «per principalitatem» [illegible] între Tatăl și Fiul.

Este adevărat că unii teologi bizantini au [illegible] purcederea [illegible] Duhului [illegible] (Tarasie), dar ei au precizat [illegible] se referă [illegible] misiunea Duhului în lume și nu la purcederea veșnică [illegible] Tatăl. Au făcut deci o distincție între purcederea veșnică și misiunea temporală. Pentru ei, *Filioque* presupune doctrina lui Augustin despre două principii în Treime și [illegible] despre «dubla purcedere». Astfel, cu toate explicațiile [illegible] catolici, pentru ortodocși controversa dogmatică despre *Filioque* rămîne deschisă deoarece nu s-a adus nici un nou argument în clarificarea doctrinei despre Duhul Sfînt (v. PURCEDERE).

Unii teologi ortodocși au atras atenția asupra repercusiunilor pe care *Filioque* le are pentru alte dog-

me de credință. S-a vorbit chiar de un raport direct între *Filioque* și supremația jurisdicțională a papei [illegible] corespunde cel mai bine cu [illegible] de subordonare a [illegible] pe care teologia [illegible] o [illegible] vedere [illegible] respinge [illegible] euharistia și sacramentala [illegible] generală, *Filioque* nu permite catolicismului să vorbească de o «iconomie» proprie a Duhului Sfînt.

[illegible] teologia ortodoxă [illegible] între Fiul și [illegible] să [illegible] acest raport cu «purcederea» Duhului din Fiul (v. DUHUL SFÎNT). [illegible] patristică [illegible] vorbesc despre «Duhul care purcede [illegible] și prin [illegible] sau [illegible] care intră Fiul pururea [illegible] Pe baza unor asemenea texte, [illegible] încearcă să demonstreze complementaritatea dintre *Filioque* și [illegible] În fine există [illegible] care consideră *Filioque* ca [illegible] autoritatea unei «theologoumenon», adică afirmație teologică [illegible] din punct de vedere dogmatic. În discuțiile recente cu anglicanii, ortodocșii au cerut acestora să omită *Filioque* din crezul latin. [illegible] nu sînt împotriva revenirii la forma originală a Crezului din 381, dar nu acceptă să [illegible] doctrina lui Augustin [illegible] stă la baza «dublei procesiuni». La fel și Vechii Catolici, care au decis să rostească Crezul, [illegible] în [illegible] catolicii îl omit.

Bibliografie: Frank Gavin, *Some Aspects of Contemporary Greek Orthodox Thought*, ed. cit., p. 126—143; Boris Bobrinskoy, *Le «Filioque», Hier et aujourd'hui*, în «Contacts» nr. 117/1982, p. 7-27; Venance Grumel, *Photius et l'addition de «Filioque» au Symbole de Nicée-Constantinople*, în «Revue des études byzantines», 5 (1947), p. 218—234; P. Evdokimov, *L'enseignement de la Bible sur la procession du Saint Esprit*; P. L'Huillier, *La procession du Saint-Esprit chez les Pères Orientaux* și S. Verkhovsky, *La Procession du Saint-Esprit d'après la théologie orthodoxe* în vol. «Russie et Chrétienté», 3—4 1950; Amphilohios Radovic, *Le «Filioque» et l'énergie incréée de la Sainte Trinité selon la doctrine de s. Grégoire Palamas*, în «Messager de l'exarchat du patriarche russe» 23, 89—90 (1975), p. 11-44; John Romanides, *The Filioque*, în «Kleronomia» 7 (1975), p. 285—313; D. Stăniloae, *Noi catolice teorii despre Filioque*, în «Studii Teologice» nr. 7—8 (1973), p. 471—505; Theodor Stylianopoulos, *Filioque. La position orthodoxe*, în «Concilium», 1979, nr. 148, p. 47—55; M. Chialda, *Învățătura despre «Filioque» în Biserica Veche-catolică*, în «Ortodoxia», XIX (1967), nr. 3, p. 360—385; L. Vischer (editor), *Spirit of God Spirit of Christ* [illegible] in the «Filioque» Controversy, S.P.C.K.—WCC, London, Geneva, 1981.

FILOCALIE [gr. filo-kalos — iubirea de frumos (nume dat de Vasile [illegible] Macarie [illegible] Origen, cu [illegible] divină»)], colecție de texte care se referă [illegible] pentru [illegible] au fost adunate în secolul al XVIII-lea de către Nicodim, de la Muntele Athos (1749—1809) și Macarie de Corint (1731—1805) [illegible] pentru [illegible] (1782) sub titlul «Filocalia sfinților care practică trezvia». A doua ediție a fost publicată de [illegible] Kalistos [illegible] Atena [illegible] iar a treia, tot la Atena [illegible] 1957 și 1963. Cea dintîi traducere în limba slavonă a fost făcută de Paisie (Velicikovski) de la Mănăstirea

Neamț (1722–1794), publicată sub titlul *Dobrotoliubiye*, la Moscova (1793), retipărită în 18[illegible]. În limba rusă, a fost tradusă de Ignatii Brancianinov (1807–1867), publicată în 1857, și de episcopul Teofan (1815–1894), publicată în 1877. Traducerea în limba română sub titlul *Filocalia sfinților nevoințe ale desăvîrșirii* a fost făcută de Preotul Profesor Dumitru Stăniloae, începînd din 1946. Colecția (pînă acum au apărut douăsprezece volume) este însoțită de comentarii și note de o mare valoare teologică.

Filocalia, însemnînd «iubirea de frumusețe», pune în centrul vieții duhovnicești [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] virtuților [illegible] (v. ISIHASM), nu este altceva decît [illegible] de a ține conștiința în stare de priveghere sau trezvie. Numai [illegible] [illegible] [illegible] revărsare [illegible] pentru a o [illegible], lumina și desăvîrși.

Bibliografie: *Filocalia sfintelor nevoințe ale desăvîrșirii*, introducere, traducere și comentarii de D. Stăniloae, Tipografia arhidiecezană, Sibiu, vol. I (1946), vol. II (1947), vol. III (1948), vol. IV 1948, Editura Institutului Biblic, București, vol. V (1976), vol. VI (1977), vol. VII (1977), vol. VIII (1979), vol. IX (1980), vol. X (1981), vol. XI (1990), vol. XII (1992); *Petite Philocalie de la prière du coeur*, Editions du Seuil, Paris, 1953, trad. de Jean Gouillard; *Paroles des anciens. Apophtegmes des pères du désert*, trad. de Jean-Claude Guy, Editions du Seuil, Paris, 1976; *The Philokalia*, vol. I, trad. de G.E.H. Palmer, Philip Sherrard și Kallistos Ware, Faber and Faber, London and Boston, 1979; *Philocalie des Pères neptiques*, fasc. I, Calliste et Ignace Xanthopoulos, trad. de Jacques Touraille, Abbaye de Bellefontaine, Bégrolles-en-Mauges, 1979; *Récits d'un pèlerin russe*, trad. de Jean Laloy, Editions de la Baconnière Seuil, Boudry — 1978; N. Corneanu, *Frumusețea ca atribut al Dumnezeirii*, în «Studii Teologice», XI (1959), nr. 5–6, p. 297–310; Ioanichie Bălan, *Patericul Românesc*, EIB, București, 1990.

FRAȚII DOMNULUI — Iacov, Iosif, Iuda, Simon (Matei 12, 46; Marcu 6, 3; Ioan 7, 3, 5; Fapte 1, 14; 1 Cor. 9, 5). La început s-a crezut că aceștia, care însoțeau [illegible] pe Iisus și pe Apostoli, sînt copiii Maicii Domnului născuți după Iisus. S-au dat diverse explicații ale numelui «frații Domnului». El ar fi fiii Mariei, identificată cu mama lui Iacob și Iosif [illegible] [illegible] Maria (Ioan 19, 25), soția lui Cleopa. Sau fiii Mariei, [illegible] Iosif, și ai lui Cleopa; acesta [illegible] fratele lui Iosif [illegible] [illegible] «frații Domnului» și [illegible] ai lui Iisus, ai lui Iosif dintr-o altă căsătorie.

FLAVIUS (37–100): istoric evreu, dintr-o familie sacerdotală, educat în școala fariseilor. În anul 64 vizitează Roma. Participă la revolta iudeilor contra romanilor [illegible]. Pleacă la Roma cu Titus devenind [illegible] [illegible] acestora, de Flavius.

A scris la Roma: *Războaiele iudaice* și [illegible] [illegible] poporului Israel [illegible] la căderea Ierusalimului, *Contra* [illegible] [illegible] [illegible]. Scrierile sale conțin referințe importante la Iisus, Ioan [illegible] și Iacov, «fratele» lui Iisus.

G

GENEALOGII [gr. ghenealoghia, origina ton ghenon; lat. genealogia, liber generationis]: termen folosit de Eusebiu în *Istoria Bisericească*, cartea I, cap. VII, 1–10, care trimite la [illegible] I din prima evanghelie (Mt. 1, 1): „cartea neamului lui Iisus Hristos". În Noul Testament s-au păstrat două *genealogii* [illegible] de fa[illegible], în care este descrisă istoria neamului lui Iisus.

Genealogia lui Matei (1, 1–17) are o linie descendentă care pornește de la Avraam, strămoșul poporului [illegible], prin [illegible] David și se oprește la Iisus, cu scopul de [illegible] Iisus [illegible] poporului iudeu, [illegible] descendenți [illegible]. În această linie evanghelistul Matei [illegible] trei serii [illegible] de la Avraam la David, de la David la exilul în Babilon, de la exil la nașterea lui Iisus Hristos. [illegible] frecvent din Vechiul Testament, Matei demonstrează [illegible] Iisus din Nazaret este Însuși Mesia, Care [illegible] din neamul [illegible] mântuitorul [illegible] neamului omenesc, așa cum Dumnezeu făgăduise prin gura profeților din Vechiul Testament.

Genealogia lui Luca (3, 23–38) are o linie ascendentă, care pleacă de la Iisus și urcă pînă la Adam, „fiul lui Dumnezeu", cu intenția de a arăta că Iisus aparține întregului neam omenesc. Importanța [illegible] genealogii constă tocmai în [illegible] de la început Biserica a înțeles pe Iisus Hristos [illegible] din neamul [illegible] tuturor. În spiritul acestei genealogii, Pavel numește pe Iisus [illegible] Adam (I Cor. 15, 45), [illegible] prin umanitatea Sa [illegible] și toți [illegible] de El (Rom. 12, 21). [illegible] omenească [illegible] Iisus [illegible] de [illegible] noi toți.

Ambele genealogii, [illegible] descendența regală și [illegible] lui Iisus. [illegible] nu se poate [illegible] completă a lui Iisus. [illegible] privește originea lui Iisus, Evangheliile nu s-au limitat la descrierea filiației Sale fizice. *Genealogia* [illegible] testamentară [illegible] Iisus în funcție de Iosif, prin care Iisus este descendent din David (Lc. 1, 27, 32, 69).

Noul Testament rămîne sursa istorică principală pentru cunoașterea vieții și misiunii lui Hristos, deși există și unele mărturii și surse literare din afară de comunitatea creștină, cum sînt cele ebraice (Tal-

mud, M dr...), grecești și latinești (Iosefus Flaviu, Tacit, Suetoniu, Pliniu cel Tînăr, Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, cartea I, cap. V, 3—6; VIII, 4—15; IX, 1—4; X, 1—7; XI, 1—9). Eusebiu de Cezareea (*Istoria bisericească*, cartea I, cap. VII, 14) [illegible] părinții după trup ai lui Iisus (desposynoi), au completat, păstrat și transmis *genealogia* Acestuia după cum era obiceiul la evrei.

A contesta existența Sa istorică, sau a spune că Iisus e numele unei figuri mitologice din Vechiul Testament sau din [illegible] precreștine, despre care nu există de altfel dovezi, înseamnă a nega valoarea documentară a Noului Testament [illegible] și evenimente din istoria lui Iisus Hristos, confirmate de Noul Testament.

După părinții Săi, Iisus este de origine din Nazaret (In 1, 45), un sat populat cu iudei și romani din Galileea, provincie din nordul Palestinei. Palestina era ocupată de romani din anul 63, puterea politică [illegible] deținută de [illegible] regelui Irod. De aceea, în rîndul compatrioților Săi este cunoscut, mai tîrziu, sub numele «Iisus Nazarineanul» (Mc. 14, 67), iar de la acest nume, cei dintîi creștini s-au numit «nazarineni» (Fapte 24, 5).

După *genealogiile* păstrate de evangheliștii Matei și Luca, Iisus este Fiul Fecioarei Maria, logodită cu Iosif (Mt. 1, 18; Lc. 1, 27). La evrei, logodna era un contract atît de puternic, încît [illegible] logodnicul se [illegible] putea numi soț, iar învoiala [illegible] crea o seamă de drepturi și datorii reciproce ce nu mai puteau fi anulate decît printr-un act de despărțire (Mt. 1, 19). În cazul acesta, Iisus a fost considerat fiul lui Iosif și al Mariei (Lc. 3, 23; 4, 24; In 6, 42), fiind numit «fiul tîmplarului» (Mc. 6, 3). Dar Iosif, [illegible] din neamul lui David (Lc. 1, 27; 2, 4), nu este tatăl fizic al lui Iisus. Iosif află de la [illegible] (Mt. 1, 20) că modul [illegible] logodnica sa, Fecioara Maria, este o lucrare miraculoasă a Duhului Sfînt. Iosif este așadar [illegible] Iisus are [illegible] asupra Lui, dar nu una naturală, fizică. În acest sens și [illegible] lui Hristos din David prin Iosif este tot una legală, nu fizică. «Fiul lui David» era un titlu pe care [illegible] îl atribuiau lui Mesia, regele eliberator [illegible] David [illegible] prin profetul Natan (II Sam. 7, 12, 14—16). Acestea sînt datele pe care le oferă textele noutestamentare.

Totuși, tradiția [illegible] Bisericii Ortodoxe [illegible] atribuită [illegible] și Fecioara — Maica lui Iisus — este din seminția lui David, Maria [illegible] fiind și ea [illegible] «stricto sensu» în neamul lui David. Astfel, în ziua [illegible] se cîntă la stihoavnă: «Veniți, cei din Adam, să lăudăm pe cea ce din David a răsărit și pe [illegible] născut pe Fecioara Maria [illegible] Preacurată». Iar în ziua a opta — prăznuirea nașterii Sfintei Fecioare, cîntă Biserica: «Strigă, Davide, ce ți S-a jurat ție Dumnezeu? Cele ce S-au jurat mie, zice, iată, a și plinit: din rodul pîntecelui meu dîndu-mi pe Fecioara, din care Zidi

torul Hristos, Adam cel nou. S-a născut împărat pe scaunul meu» (Podobia utreniei)

La origine, după familia din care a provenit, din Nazaretul Galileii, Iisus S-a născut la Betleem, în provincia Iudeea (Lc. 2, 4), în timpul lui Augustus, era împăratul Romei (Lc. 2, 1), iar Irod cel Mare, rege în Iudeea, ... și Samaria (Mt. 2, 1). Augustus fiind unul din titlurile onorifice ale lui Caius Octavius, care a domnit între anii 29 î.d.Hr. și 14 d.Hr., iar Irod cel Mare (Mt. 2, 1—2...) domnind peste întreaga Palestină, de la anul 37 până în anul 4 î.d.Hr. (Cînd moare, este urmat de fiul său, Irod Antipa, care a guvernat provincia Galileii între anii 4 î.d.Hr. și ... d.Hr. potrivit locurilor Mt. 14, 1—10; Mc. 6, 14—27; Lc. 3, 1, 19—20; 9, 7—9; 13, 31; 23, 6—12; Fapte 4, 27; 13, 1).

Evanghelistul Luca precizează că nașterea pruncului Iisus s-a întîmplat în timp ce Iosif și Maria se aflau în drum spre Ierusalim cu ocazia unui recensămînt al populației din tot Imperiul roman, recensămînt ordonat de împăratul Augustus. Primul recensămînt a avut loc în anul 7 î.d.Hr., cînd Quirinius era guvernatorul Siriei (Lc. 2, 2), provincie de care depindea în acel timp Palestina. Deși era din Nazaretul Galileii, bătrînul Iosif, ca descendent din neamul lui David, era obligat să se înregistreze la Betleem în Iudeea, cetatea de origine a lui David (I Regi 16, 1; In 7, 42).

Dat fiind că Irod cel Mare, care a decis să fie uciși și copiii din Betleem după nașterea lui Iisus, a murit în anul 4 î.d.Hr., rezultă că Iisus Hristos S-a născut cu cel puțin 3—4 ani înaintea erei creștine, așa cum aceasta a fost calculată în secolul al VI-lea de Dionisie cel Mic, un călugăr sciț din Dobrogea. Începutul acestei ere a fost fixat de Dionisie în funcție de vîrsta la care Iisus a început activitatea publică, stabilită cu aproximație la 30 de ani, pe baza textului din Evanghelia după Luca, cap. 3, v. 23: «Iisus era ca de treizeci de ani cînd a început (să propovăduiască), fiind, precum se socotea, fiu al lui Iosif...».

Primind vestea despre nașterea lui Iisus pe care magii îl numeau «regele iudeilor» (Mt. 2, 1—11), Irod cel Mare convoacă marele sinedriu din Ierusalim, în consiliul religios format din arhierei, cărturari și învățătorii Legii (Mt. 2, 4—5), pe urma la care, cu ajutorul magilor, identificarea și uciderea pruncului. Pentru a evita acest plan ucigaș, ... Iosif, Maria și Iisus se refugiază în Egipt, unde rămîn pînă la moartea lui Irod. Iar pentru că Arhelau, fiul lui Irod cel Mare, îl succede pe tatăl său ca rege în Ierusalim (Mt. 2, 22) între anul 4 î.d.Hr. și 6 d.Hr., Iosif și Maria, întorcîndu-se din Egipt, nu rămîn în Iudeea, ci merg în Galileea, stabilindu-se definitiv în Nazaret, de unde și numele lui Iisus de «nazarineanul» și al celor dintîi ucenici ai Săi, de «nazarineni» (Fapte 24, 5). «Și a venit și a locuit în orașul numit Nazaret, ca să se împlinească ce s-a spus prin proroci, că nazarinean se va chema» (Mt. 2, 23; cf. Jud. 13, 5).

Născut într-o familie de iudei, Iisus este supus tuturor rînduielilor Legii cultice mozaice, care aveau loc la templul din Ierusalim (Lc. 2, 27).

Astfel este supus ritualului circumciziunii, care se aplica tuturor pruncilor născuţi de sex bărbătesc, la o săptămînă după naştere (Fac. 17, 12; Lev. 12, 3) cînd I se dă şi numele de Iosua (Lc. 2, 21), nume ebraic destul de cunoscut care înseamnă «Dumnezeu mîntuieşte» şi care s-a tradus în greceşte cu Iisus. Numele acesta i-a fost comunicat de înger lui Iosif înainte de a fi fost zămislit Iisus: «Ea va naşte Fiu şi îi vei pune numele Iisus, pentru că El va mîntui pe poporul Său de păcate» (Mt. 1, 21).

La 40 de zile după naştere, Maica Domnului vine la templul din Ierusalim ca să îndeplinească ritualul de curăţire după naştere şi ritualul de oferire şi de răscumpărare a pruncului (Lc. 2, 22). Este prima dată cînd Iisus se află în Ierusalim (Lc. 2, 22—23). Iisus, ca orice întîi-născut de parte bărbătească, este oferit lui Dumnezeu şi răscumpărat cu două turturele, ofranda părinţilor de condiţie săracă. La templul din Ierusalim este întîmpinat de doi bătrîni dintre săracii şi drepţii poporului Izrael care aşteptau mîntuirea făgăduită de prooroci: bătrînul Simeon şi proorociţa Ana. Bătrînul Simeon Îl îmbrăţişează şi Îl binecuvîntează, numindu-L «Lumină spre descoperirea neamurilor şi slavă poporului Izrael» (Lc. 2, 32), iar Fecioarei Maria proorocindu-i: «Iată, Acesta este pus spre căderea şi ridicarea multora din Izrael» (Lc. 2, 34).

Desigur că Noul Testament, nefiind scris cu intenţia de a se face biografia lui Iisus Hristos, nu cuprinde într-o ordine cronologică precisă, sau după un plan sistematic, toate datele vieţii şi activităţii Sale. Evangheliştii recunosc că n-au transcris cuvintele şi faptele lui Iisus cu de-amănuntul, în totalitatea lor (In 21, 25), ci au selectat mărturiile care circulau în tradiţia orală ce se fixase în memoria comunităţii creştine din acea vreme, consemnînd numai datele esenţiale ale Evangheliei mîntuirii. Făcînd aceasta, ei nu s-au dezinteresat însă de istoricitatea faptelor (In 2, 2), ci au fost preocupaţi de redarea exactă a mărturiei tradiţiei orale, aşa cum mărturiseşte însuşi prologul evanghelistului (Luca 1, 1—4). Prin urmare, Evangheliile, care nu sînt cărţi de istorie propriu zisă, şi Noul Testament în general, nu trebuie concepute ca o biografie amănunţită a lui Iisus Hristos, ci ca o adevărată mărturie apostolică originală scrisă sub inspiraţia Duhului Sfînt, despre ceea ce este şi reprezintă El în iconomia mîntuirii, despre Fiul Omului în care Dumnezeu Se proslăveşte (In 13, 31). Şi tot în acest scop, Noul Testament a consemnat nu atît elementele biografice, ci mai ales evenimentele cu rol decisiv în iconomia mîntuirii al cărei autor este Iisus Hristos (dovadă este faptul că Biserica a respins ca neinspirate evangheliile apocrife care oferă amănunte despre copilăria lui Iisus, ci a reţinut numai patru evanghelii sinoptice care se concentrează asupra mesianităţii şi slujirii Sale publice). De fapt, ceea ce contează pentru Iisus însuşi nu este biografia Lui ca persoană istorică şi nici descendenţa Sa pămîntească, ci faptul că vine şi este trimis de la Dumnezeu, că gîndeşte şi lucrează cum gîndeşte şi lucrează Dumnezeu (Is. 55, 8). El ştie că S-a născut din Fecioara Maria, la Betleem, unde Ma-

ria se afla cu Iosif, în timpul domnului [illegible] Caesar Augustus (27 î.d.Hr. – 14 d.Hr.), cu ocazia unui recensămînt (Lc 2, [illegible]). Iar [illegible] ... [illegible] în multe ocazii, în templu, pe [illegible] (Mt 7, 21; Mc 14, 36) că are un tată ceresc, că exista din veci (Ioan 8, [illegible]; Col 1, [illegible]–18) și [illegible] este a doua Adam (I Cor 1, [illegible] 15, 45; E[illegible] 1, 3; II Tes 2, 13).

Desigur, nu este de ajuns a recunoaște că Iisus a fost un om real [illegible] persona[illegible], un membru al poporului Izr[illegible] care a trăit într-o țară [illegible] și într-o epocă determinată, [illegible] și [illegible] este un [illegible] ... [illegible] principal al [illegible]. Mesianitatea lui Iisus [illegible] face parte din mărturisirea de credință creștină. Evangheliștii Matei și Luca [illegible] pe Iisus în legătură cu mesianismul profeților [illegible] Iisus [illegible] «Emanuel» (Mt 1, 23; Lc 1, 31), iar apostolul Petru [illegible] persoana [illegible] Iisus, însuși Dumnezeu poporului Izrael a fost prezent: «Dumnezeul lui Avraam și al lui Isaac și al lui Iacov, Dumnezeul părinților noștri, a [illegible] pe Fiul Său» (Fapte 3, 13).

Evangheliile nu cuprind prea multe amănunte despre copilăria [illegible] tinerețea lui Iisus, ceea ce înseamnă că acest capitol n-a ocupat un loc principal în preocuparea creștină primară. Din această perioadă, Luca menționează numai faptul că la 12 ani — vîrsta majoratului religios —, fiind împreună cu părinții Săi în Ierusalim la sărbătoarea Paștilor, așa cum aceștia obișnuiau în fiecare an, Iisus Se duce în templu în mijlocul învățătorilor Legii mozaice care au rămas impresionați de «cunoștințele și răspunsurile Lui» (Lc 2, 42–47). Din răspunsul pe care Iisus îl dă mamei Sale [illegible]: «... n-ați știut că în cele ale Tatălui Meu Mi Se cade să fiu?» (Lc 2, 49), reiese că El avea [illegible] de la această vîrstă [illegible] conștiința [illegible] Sale mesianice. Tot evanghelistul Luca face o observație generală privind dezvoltarea lui Iisus din această perioadă: «Iisus sporea cu înțelepciunea și cu vîrsta și [illegible] la Dumnezeu și la oameni» (Lc 2, 52), după ce spusese mai înainte [illegible] ... [illegible] Dumnezeu era [illegible] (Lc 2, 40).

[illegible] ... [illegible] Iisus a rămas în casa părintească din Nazaret, alături de [illegible] Iosif [illegible] Maria [illegible] ... [illegible] (Lc 8, 19–21; 2, [illegible]; 1, 4[illegible]). Cea care a jucat rolul cel mai important [illegible] Iisus a fost desigur [illegible] Maria (Lc 2, [illegible] 51). Iisus [illegible] ... [illegible] 12, 27. Deși evangheliștii [illegible] de «frați» [illegible] Domnului — Iacov, Iosif (Iosi [illegible]) ... Simon (Mt 13, 55–5[illegible]; Mc [illegible] 3), [illegible] nu sînt copii [illegible] Maria, Domnului [illegible] membrii mai îndepărtați ai familiei, a căror mamă [illegible] este o altă femeie [illegible] Maria (Mt 27, 56). Prin urmare, [illegible] sînt veri ai lui Iisus.

La vîrsta de [illegible] orice copil iudeu participa la [illegible] sinagogii, adică al comunității din care făceau parte părinții săi. Sinagoga [illegible] ca o comunitate [illegible] era administrată de un conducător (Mc 5, 35–36), ajutat de un slujitor (Lc 4, 20). Cultul avea loc în fiecare zi

de sabat, când membrii comunității se adunau la sinagogă pentru rugăciune și citiri din scrierile Vechiului Testament (jertfe se aduceau numai la templul din Ierusalim). Prin intermediul lecturilor și comentariilor biblice de la sinagogă, Iisus a cunoscut foarte bine Vechiul Testament și știa, ca toți iudeii contemporani Lui, că Moise [illegible] Bibliei: «Dacă ați fi crezut lui Moise, ați fi crezut și Mie, căci despre Mine a scris acela» (In 5, 4[illegible]) [illegible] comentariul Legii lui Moise, care se păstra pe calea tradiției orale în [illegible] (M[illegible]) [illegible] ebraică scrierea profetului Isaia, din care citează texte referitoare la slujirea Sa mesianică (Lc. 4, 18—19; cf. Is. 61, 1—3). Mai tîrziu, Iisus a avut o activitate foarte in[illegible] «Și a venit în Nazaret, unde fusese crescut, și după obiceiul Său, a intrat [illegible] și S-a ridicat să citească» (Lc. 4, 16). [illegible] considerat drept unul din cei mai învățați exegeți biblici.

Iisus a recunoscut apartenența Sa [illegible] poporul [illegible] și în datoririle acestuia [illegible] salută cu for[illegible] (Mt 10, 12) [illegible] la Templu impozitul personal [illegible] obligatoriu pentru [illegible] israelit (Mt 17, 24), suport[ă] impozitul pe care toți iudeii [illegible] pentru împăratul roman (Mc. 12, 17).

În concluzie, insistența cu care autorii evangheliilor tratează despre genealogia Domnului [illegible] înțelegerea pe care urmașii lui Hristos au dat-o faptului întrupării. Dumnezeu a ales un neam omenesc [illegible] care Fiul Său Se întrupează, pentru a uni dumnezeirea cu umanitatea, în trupul și Persoana Sa.

Demonstrațiile urmăresc atît confirmarea realității totale a preluării de către Dumnezeu a firii omenești în Hristos, cît și atestarea dumnezeirii lui Iisus din Nazaret, Mesia cel propovăduit, Mîntuitor al neamului omenesc.

Bibliografie: Eusebiu, *Istoria bisericească*, cartea I, 5, 1—6; 6, 1—11; 7, 1—17; 8, 1—15; 9, 1—4; 10, 1—6; 11, 1—8; 12, 1—4; 13, 1—22, trad. cit., p. 21 [illegible]; cartea II, 1, 1—14; 2, 1—6, p. 49; Daniel Rops, *Jésus en son temps*, Librairie Arthème Fayard, Paris, 1945; Gunther Bornkmann, *Qui est Jésus de Nazareth?* Editions du Seuil, Paris, 1937; François Bovon, *Les derniers jours de Jésus*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1974; Emanuel Copăcianu, *Viața și învățătura Mîntuitorului Iisus Hristos*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1977; Joachim Jérémias, *The Problem of the historical Jesus*, Fortress Press, Philadelphia, 1964; Idem, *Parole de Jésus, Sermon sur la Montagne*, Le Cerf, Paris, 1963; Jean Daniélou, *Les Evangiles de l'enfance*, Editions du Seuil, Paris, 1967; Vincent Taylor, *Jesus and His Sacrifice. A Study of the Passion Sayings in the Gospels*, Mc Millan, Londra, 1943; Idem, *The Life and Ministry of Jesus*, Abingdon Press, 1955; Un moine de l'Eglise d'Orient, *Jésus, Simples regards sur le Sauveur*, Editions de Chevetogne, 1959; E. Kovalevsky, *Le Verbe incarné*, Paris, Editions Patrimoine Orthodoxe, 1980; Walter Kasper, *Jesus le Christ*, Paris, Cerf, 1976; Alain Patin, *Celui qu'on appele Jésus*, Cerf, Paris, 1990.

GNOSTICISM [gr. gnosis [illegible] cunoaștere secretă, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Eva[illegible] Ioan [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] Marcion, între 135—160, este cen-[illegible] [illegible] [illegible] cu căderea în păcat, iar lumea ma-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] gnostice [illegible] cei tru-[illegible] [illegible] posed[illegible] [illegible] această cunoaștere [illegible] [illegible] Origen, Clement de Alexandria, Tertulian, Hipolit, Epifanie în «Panarion», Efrem Sirul și în special Irineu de Lyon în «Respingerea gnozei fals numite așa» («Adversus haereses») au combătut cu vehemență sistemele simpatice gnostice nu numai pentru inconsecvența lor teologică [illegible] pentru caracterul lor [illegible] [illegible] [illegible] moral [illegible] [illegible] [illegible] bun, [illegible] Dumnezeu.

[illegible] [illegible] [illegible] Simon din Samaria [illegible] Nicolae, [illegible] [illegible] [illegible], 15 ; I In 2, 19), Cerint, contemporan [illegible] [illegible] Menandru din [illegible] [illegible] din Antiohia, [illegible] [illegible] din Alexandria [illegible] 125), [illegible] [illegible] (15[illegible] [illegible] Cerdon, Marcion [illegible] din Sinope, [illegible] [illegible] Bardesan din Edessa (n. 154).

Supraviețui[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] gnostic) din Iran și Irak.

[illegible] [illegible] gnosticilor :

Marcionism : numele vine de la [illegible] [illegible] [illegible] Mi[illegible] [illegible] [illegible] 140, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] pe baza [illegible] Epistol[illegible] [illegible] [illegible] Dumnezeu [illegible] [illegible] Testament [illegible] [illegible] [illegible] Marcion, există doi dumnezei [illegible] [illegible] [illegible] Vechiului Testament, care a creat lumea [illegible] dat Legea [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Noului Testament, Tatăl lui Iisus Hristos, al iubirii, milei și iertării. Între cei «doi dumnezei», cel creator și cel răscumpărător, nu există legătură, nici între Lege și

Evanghelie [illegible] între Izrael şi Biserică, sau între iudaism şi creştinism. Ma[illegible] [illegible] este rea, de aceea Marcion re[illegible] [illegible] ascetismul riguros. Pentru a-şi [illegible] ideile sale, el stabileşte [illegible] sau canon: Evanghelia după Luca, epistolele [illegible] [illegible] Timo[illegible] [illegible], din care elimină ideile [illegible]. De la început, Biserica a [illegible] ideile lui Marcion ([illegible] [illegible] în 144), [illegible] apărat [illegible] [illegible] [illegible] Mântuirii şi reve[illegible] [illegible], continuitatea între Vechiul şi N[illegible] Testament. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] modern al lui Marcion a fost A[illegible] Harnack (1851 – 1930), care sus[illegible] [illegible] [illegible] între Evanghelia [illegible] a lui Hristos şi celelalte religii.

Maniheism: erezie [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] propagată de Manes-Mani (216 – 276) filozof persan care, pre[illegible] a fi în posesia unor revelaţii universale secrete, se considera a fi [illegible] trimis, întruchiparea [illegible] [illegible] a Paracletului. Ca sistem gnos[illegible], maniheismul susţine dualismul radical ontologic între cele două principii eterne, binele şi răul, [illegible] se opun, în cursul istoriei [illegible] confruntare fără sfârşit. Organizat [illegible] [illegible] o nouă religie, [illegible] [illegible] [illegible] având cărţi, cult şi ierarhie, mani[illegible] [illegible] a fost obiectul [illegible] represalii şi persecuţii crunte [illegible] secolele IV – V se [illegible] [illegible] China şi în partea [illegible] [illegible] Europei.

Bibliografie: Tertullien, *De prae[illegible]* [illegible]; M.P. Şesan, *Istoria bisericească*, vol. I, ed. cit., p. 120–136; 136–140; Chanoine Cristiani, *Brève histoire des hérésies*, Paris (Fayard), 1956; Serge Hutin, *Les Gnostiques*, Paris, Presses universitaires (coll. Que sais-je?), ed. 3-a, 1970, cap. Gnosticismul creştin, p. 94–103; *Ma[illegible]* [illegible], p. 1[illegible]4 [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible], *[illegible] Viaţa, doctrina, răspândirea şi influenţa [illegible]ismului*, în «Studii Teologice» XL (nr. 3), 1988, p. 102–125.

H

HARISMĂ (gr. charism[illegible] [illegible] cha-[illegible] [illegible] darurile [illegible] de slu[illegible] [illegible] [illegible]otale, care formează [illegible] ierarhica, [illegible] potrivit [illegible] (*[illegible]*) prin hirotonie (I [illegible] 4, 14; I Petru 4, 10). În corpul Bisericii [illegible] există [illegible] sau [illegible] pe care Duhul Sfînt [illegible] [illegible] persoanelor [illegible] [illegible] viața comunității [illegible] (I Cor. cap. 12) un loc esențial [illegible] [illegible] *[illegible]smatică*. [illegible] [illegible] [illegible] Astfel, Biserica [illegible] [illegible] mai [illegible] slujbele [illegible] [illegible] [illegible], ci și prin *harisme*[illegible] [illegible]. În afară de pluralitatea [illegible] preoțesc[illegible] Duhul [illegible] [illegible] de daruri și virtuți [illegible] («Avem felurite daruri *har[illegible]* [illegible] harul ce ni s-a dat» (Rom. 12, 6), care sînt exercitate în [illegible] [illegible] Bisericii. «După *charisma* pe care a primit-o fiecare [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] tuturor [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de multe feluri al lui Dumnezeu» (I Pt. 4, 10).

Biserica este un trup format din diverse membre, care au slujiri diferite și care lucrează împreună (I Cor. 12, 14). În fond, orice slujire se întemeiază pe o *harismă* primită în Sfintele Taine, deoarece Biserica este întemeiată în Duhul Sfînt (I Cor. 14, 31). Însă nu toate slujirile au o consacrare sacerdotală și sînt pri-mite prin hirotonie. Varietățile *haris-matice* formează «preoția universa-lă» a credincioșilor, stare obținută în Taina mirungerii. Ele variază după nevoile comunității. Nu există [illegible] [illegible] [illegible] *[illegible]* [illegible] [illegible] absolută a acestora (Rom. 12, 6—8). Există [illegible] despre formele diverse ale *harismelor* în comunitate [illegible] și [illegible] [illegible] păstori [illegible] (Rom. 12, 4—8; Ef. 4, 11), [illegible]tori (I Cor. 12, 28—31); prooroci (I Tes. 5, 20).

[illegible] *[illegible]rismatic*[illegible] a Bisericii se observă cel mai bine în litur-[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] proroci care denunță [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] și [illegible] [illegible] *[illegible]*, [illegible] potrivit cu ordinea sa [illegible] responsabil[illegible] [illegible] în viața Bisericii [illegible] care datoria să țină [illegible] darurile și harismele Duhului Sfînt. «Nu stin-geți Duhul» (I Tes. 5, 19).

Bibliografie: E. A. Stephanou, *The Charismata in the Early Church Fathers*, in «The Greek Orthodox Theological Review», no. 21 (1976), pp. 125—146; Olivier Clement, *L'Eglise Orthodoxe et le mouvement charismatique contemporain*, in «La Tribune Familiale» (Paris), nr. 149, 1974, p. 2—3; Marc-Antoine Costa de Beauregard, *L'Eglise [illegible] [illegible]smatique, locale*, in «Présence Orthodoxe», no. 29, 1975; Valeriu Drăgușin, *Harismele în viața Bisericii primare*, în «Studii Teologice», XLI (1989), nr. 5—6, p. 50—62.

HIROTONIE (gr. heirotonia, lat. ordinatio) — acțiunea de a întinde mîna, de a alege prin vot, punerea mîinilor. Taina în care, prin rugăciunea de invocare a Duhului Sfînt și prin punerea mîinilor de către un episcop (sau 2—3 episcopi), se conferă slujitori bisericeşti în treapta sacră respectivă — diaconat, prezbiterat și episcopat —, pentru parohia sau [illegible] vacantă. *Hirotonia* este momentul în care un membru al Bisericii [illegible] instituit în preoţie [illegible] cea [illegible] membrii [illegible] Taina botezului, [illegible] Biserici [illegible] se [illegible] membru autorizat [illegible] particulară şi statutul său permanent în slujirea unei comunități. Toate acestea sînt daruri ale Duhului Sfînt, pe Care episcopul îl [illegible] printr-o rugăciune specială [illegible] în toate [illegible] fiind asociată prin natura [illegible] *hirotonia* [illegible] conducător [illegible] în [illegible] în prezența comunității [illegible] vacante sau nou înființate este [illegible] care pune mîna pe [illegible] şi îi transmite autoritatea [illegible] preoţia confirmîndu-l [illegible] preot (sau [illegible] trebuie să fie cel puţin 2 episcopi).

Practica *hirotoniei*, ca ritual de [illegible] a slujitorilor bisericeşti [illegible] atestată de Noul Testament, în [illegible] de epistolele pastorale (Fapte 6, 6; I Tim. 4, 14; II Tim. 1, 6—7; Tit 1, 5—9). Caracterele *hirotoniei* pot fi rezumate astfel:

1. *Hirotonia* nu este o problemă de simplă vocație personală, sau de [illegible] social sau de necesitate pastorală, ci o situație de har, de trimitere şi de chemare a Bisericii (Fapte 14, 23; 20, 28). *Hirotonia* are sens dacă corespunde unei slujiri pe care Apostolii au crezut-o necesară în Biserică. Pe de o parte, este vorba de trimiterea slujitorilor de [illegible] episcop (cf. Mc. 3, 14; In 20, 21—23). Orice *hirotonire* se face pe seama unei parohii sau episcopii vacante. Indicarea lor în actul *hirotonirii* este obligatorie (Can. 15 al Sinodului de la Niceea şi Can. 6 al Sinodului de la Calcedon — 451). *Hirotonia* independentă, [illegible] introdusă în sec. al IX-lea în [illegible] din Occident, este interzisă [illegible] al Sinodului de la Laodiceea (364) [illegible] desemnarea prin vot a candidatului, precum şi acceptarea [illegible] comunitate [illegible] obligatoriu [illegible] *hirotonirea* [illegible] introducerea slujitorilor [illegible] rostită de episcop [illegible] (Axios) [illegible] la alegerea episcopilor şi diaconilor.

2. [illegible] Clement Romanul şi Ir[illegible] *hirotonia* este indispensabilă pentru [illegible] apostolic [illegible] credinţa [illegible] funcţia de [illegible] funcţie de reprezentare [illegible] reprezintă pe Hristos [illegible] a fost aceea de a [illegible] păstrarea şi transmiterea Evangheliei Sale în cuvinte şi în Taine [illegible] colegiului apostolic nu există [illegible] la Evanghelia lui Hristos. Iată de ce numai episcopul are dreptul [illegible] a hirotoni (Sf. Ioan Hrisostom, *Comentar la Timotei*, 11, P.G. 62, [illegible] 3). Cea mai proprie reprezentare a lui Hristos este în Taina Euharistiei, ca preşedinte al adunării liturgice. Episcopul care hirotoneşte este

episcopul care liturghisește. De aceea, între *hirotonie* și Euharistie este o legătură indisolubilă (Didahia, 14—15).

3. Episcopul este *hirotonit* de doi sau trei episcopi din Bisericile vecine (Can. 1 apostolic). Tradiția apostolică atestă această practică. Petru, Iacov și Ioan *hirotonesc* pe Iacov, ... (Fapte 15, 4 ... 34; 21, 18—19; Gal. 1, 19; 2, 1—13), pentru a fi conducătorul Bisericii primare din Ierusalim. Există două motive principale care explică acest ritual: în primul rînd este vorba de apartenența la Biserică care nu-și poate *hirotoni* singură episcopul, ci ea integrează în succesiunea apostolică prin prezența episcopilor reprezentanți ai Bisericilor surori, vecine, pentru a arăta egalitatea de autoritate și de putere a noului *hirotonit* cu întreg episcopatul. În cazul preoților se aplică principiul ierarhic: «cel mai mic ia binecuvîntare de la cel mai mare» (Evr. 7, 7); în cazul episcopului, treapta cea mai înaltă a ierarhiei bisericești, se manifestă paritatea și comuniunea episcopatului. *Hirotoniile* independente, absolute, sînt interzise, și în cazul episcopului eparhia trebuie să fie indicată în actul *hirotoniei*, iar preoții și credincioșii ei trebuie să fie prezenți la liturghia în cadrul căreia se *hirotonește* noul lor păstor.

4. Unele demnități și funcții bisericești apărute în decursul istoriei, în vederea organizării ..., nu anulează principiul și treptele de bază ale ierarhiei: diaconatul, preoția și episcopatul. Primatul Bisericii locale aparține înainte de orice episcopului eparhiei. Numai prin iconomie se poate admite o slujire de dimensiune regională sau națională (mitropolit, exarh, primat, patriarh), cu consimțămîntul celorlalți episcopi eparhioți. În Ortodoxie, nu există episcop sau patriarh al Bisericii universale.

5. A doua *hirotonire* este interzisă (canonul 68 apostolic), deoarece episcopul sau preotul sînt asociați la preoția veșnică a lui Iisus Hristos, «preot în veac» (Evr. 7, 17—21). Caracterul indelebil al *hirotoniei* are la bază fidelitatea permanentă a lui Hristos față de cei pe care i-a ales să-I fie discipoli și slujitori.

6. Termenul «*hirotonie*» se folosește pentru consacrarea și instituirea sacramentală a celor trei trepte ierarhice (diaconatul, preoția și episcopatul), pe cînd pentru treptele inferioare, care nu cer o consacrare sacramentală, se folosește termenul «hirotesie».

Bibliografie: D. Stăniloae, *Teologia dogmatică*, vol. III, p. 143—171; Cyrille Argenti, *Sacerdoce du peuple chrétien et sacerdoce ministériel*, în «Présence Orthodoxe» 25 (1974) p. 8—31; Sever Buzan, *Hirotonie și hirotesie*, în «Ortodoxia», nr. 4, 1957, p. 586—613.

HOMOUSIOS (gr. homoousios; homo = aceeași, ousia = substanță, ființă; lat. consubstantialis — de o ființă, consubstanțial). Termen teologic niceean, adoptat de Sinodul de la Niceea (325) pentru a defini identitatea de ființă dumnezeiască și coexistența sau consubstanțialitatea dintre Cuvîntul întrupat și Tatăl. Termenul fusese deja folosit de către Paul de Samosata, dar sinodul de la Antiohia (268) a respins ... Cel care impune *homousios* ca termen ortodox este Atanasie din Alexandria care spune (*De Synodis*, 41, P.G. 26, p. 764) că cel ce nu acceptă *homousios*, ci «homoiousios» (asemănător), diferă de ortodoxie «numai printr-o singură literă». Fiul nu numai că nu este creat, adică adus la existență din

nimic, ci are o unitate de ființă și de existență cu Tatăl din veci. De fapt, Atanasie a crezut că «homoiousios» poate avea un sens ortodox (de aceeași părere a fost și Ilarie, *De Synodis* 71, P.L. 10, 527 B) și că amîndoi termenii exprimă deoființimea Fiului cu Tatăl. Dar întrucît «homoousios» [illegible] nu era acceptat de toți, Atanasie l-a folosit foarte rar și nu l-a impus altora. Pînă la urmă, părinții ortodocși s-au unit cu episcopul Vasile de Ancira, care era unul din susținătorii semiarianismului după care Fiul are o natură «asemănătoare cu a Tatălui» (v. HRISTOLOGIE și EREZII).

«Cît despre mine, dacă ar trebui să-mi spun și eu părerea, accept expresia «asemănător ca ființă» dacă se pun înaintea lor și cuvintele «cu totul», dacă e înțeleasă ca «de o ființă», desigur în înțelesul sănătos al acestei expresii «de o ființă». Așa au cugetat și Părinții de la Niceea atunci cînd, numind pe Fiul Cel Unul-Născut «Lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat» și recunoscîndu-I și alte însușiri de acest fel, la urmă I-au adăugat și expresia «de o ființă». După cum nu-i cu putință ca cineva să-și închipuie c-ar exista vreo deosebire între lumină și lumină, între adevăr și adevăr, tot așa nu se poate concepe deosebire între ființa Celui Unul-Născut și între cea a Tatălui, din Care S-a născut. Dacă înțelege cineva lucrurile în acest fel, atunci și eu accept expresia așa cum am spus. Dar dacă nu înțelege să lege cuvîntul «cu totul» de «asemănător ca ființă», cum au procedat și cei din Constantinopol (360), atunci mă îndoiesc asupra acestei expresii, întrucît socot că prin ea se micșorează mărirea care trebuie recunoscută Fiului Cel Unul-Născut. Și de fapt noi obișnuim să întrebuințăm adeseori termenul «asemănător» chiar și pentru imaginile mai puțin clare și mai îndepărtate de originalele lor. Or eu folosesc cuvîntul «de o ființă» tocmai pentru că prin el nu se mai poate ajunge la vreun înțeles bănuitor sau înșelător» (Sf. Vasile cel Mare, *Epistola* 9, III, trad. [illegible] p. 143).

HRISTOLOGIE (gr. Hristos [illegible] ce a primit ungerea, Unsul [illegible]) învățătura despre cele două firi și persoana unică a lui Hristos, care în forma ei definitivă a fost elaborată de către Sinoadele ecumenice (în special I, IV și VI) prin sinteza datelor Noului Testament și [illegible] patristică. Tot în această perioadă s-a elaborat vocabularul hristologic: persoană, unirea ipostatică sau «enipostaziere», [illegible] în persoana Cuvîntului [illegible], perihoreza [illegible] întrepătrunderea reciprocă a [illegible] dumnezeiești [illegible] omenești. Iisus Hristos, Fiul și Cuvîntul lui Dumnezeu, este [illegible] persoană a Sfintei Treimi, despre Care Simbolul [illegible] Niceea (art. 2–7) afirmă că S-a născut din Tatăl mai înainte de toți vecii: «Lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, Cel ce este de o ființă cu Tatăl...».

Această mărturisire de credință a Sinodului I Ecumenic de la Niceea [illegible] împotriva ereziei ariene [illegible], a fost dezvoltată [illegible] de Sinoadele Ecumenice ulterioare (al IV-lea [illegible]) [illegible] ereziilor care s-au ivit după Sinodul de la Niceea și care negau fie unirea celor două firi, dumnezeiască și omenească, fie realitatea voinței omenești în persoana Fiului. Sinodul al IV-lea Ecumenic (Calcedon, 451) a adoptat dogma potrivit căreia Iisus Hristos este Fiul și Cuvîntul lui Dumnezeu cel întrupat (In 1, 14,

Dumnezeu adevărat și om adevărat, [illegible] ființă cu Dumnezeu cel veșnic și [illegible] după firea Sa dumnezeiască și de o ființă cu noi după firea omenească, cele două firi desăvîrșite fiind unite în mod tainic în [illegible] Cuvîntului lui Dumnezeu, fără amestecare, [illegible] împărțire, fără despărțire. Iar Sinodul al VI-lea [illegible] din Constantinopol [illegible] două voințe naturale și două energii, una creată și alta [illegible] unite în mod neseparat în subiectul unic al Cuvîntului.

Vom [illegible] cîteva aspecte majore ale *Hristologiei*:

[illegible] Logosului [illegible] prin [illegible] Cuvîntul [illegible] Persoana [illegible] Tatăl în relație cu El. Fiul este al lui Tatăl [illegible] subiect care există în comuniune cu altă persoană. Fiul există din veci, de aceeași esență [illegible] Tatăl [illegible] este într-adevăr din [illegible] Sfintei Scripturi [illegible] Fiul [illegible] Persoană a Sfintei Treimi (Mt. 28, [illegible]), Dumnezeu-Fiul, Care S-a întrupat și a locuit în mijlocul nostru (In 1, 14). Înainte [illegible] din Tatăl exista din veci: «La început era Cuvîntul și Cuvîntul era [illegible] Dumnezeu, și Dumnezeu era Cuvîntul» (In 1, 1); «El este mai [illegible] toate [illegible] pentru El [illegible] așezate» (Col. 1, 17). El este [illegible] (Col. 1, 15; Evr. 1, 3), Cuvîntul cel veșnic care «S-a făcut trup» (In 1, 14). În Iisus Hristos [illegible] pe Dumnezeu în persoană, în timp și spațiu (In 14, 7), fiind prezent și lucrînd personal în lume. În El [illegible] la Tatăl, s-a [illegible] lume (In 1, 3). Fiul este revelația deplină și finală (Rom. 8, 32) a tainei lui Dumnezeu (Col. 1, 27; 2, 2).

b) Unirea celor două naturi și voințe dumnezeiască și omenească [illegible] ipostasul [illegible] Nici o natură sau voință nu este diminuată sau alterată în [illegible] În [illegible] relație [illegible] Cuvîntului cu natura umană care a asumat-o. Aceasta este «marea taină a bunei-credințe» (I Tim. 3, 16).

Prin [illegible] Sa, Cuvîntul lui Dumnezeu [illegible] ipostasul [illegible] Sfînta Fecioară, rămînind și ceea ce a fost înainte de [illegible] «Dumnezeu-Cuvîntul, prin [illegible] S-a făcut om desăvîrșit, fără să Și altereze și să Își schimbe firea», spunea Ioan Damaschin. Astfel, [illegible] ipostasul Său veșnic [illegible] fără [illegible] Despre [illegible] «Om, dar și Dumnezeu în același timp. Om, după ceea ce se vede, om întreg, așa cum sînt și eu, cu toate ale mele, ca pe mine curățindu-mă să mă mîntuiască. Dumnezeu, după ceea ce nu se vede, Dumnezeu desăvîrșit, avînd ființa din Tatăl desăvîrșit. Cel ce există în chipul stăpînesc al lui Dumnezeu a luat acum chipul meu de rob. Nu [illegible] Dumnezeirii, dar [illegible] firii mele. Același, întreg sus și întreg jos. [illegible] fără de timp, jos născut

fără de sămînță. Sus creator — ca Dumnezeu, jos creatură — ca om».

«Născut, nu făcut», adică Logosul — Cuvîntul lui Dumnezeu [illegible] în sens propriu ipostas al trupului pe care l-a luat din Fe[illegible] Maria [illegible] Iisus Hristos Domnul nostru. El nu este o creatură superioară, adusă la [illegible] Logosul și Fiul veșnic al Tatălui. Prin în[illegible] a devenit [illegible] și astfel, El a devenit [illegible] Sfinții părinți au pus un accent deosebit pe deo[illegible] și pe integri[illegible] de o parte [illegible] de altă parte nu a avut o formă trupească aparentă. Nici n-a adus cu Sine din cer un trup omenesc [illegible] Dumnezeu a [illegible] trup din firea noastră [illegible] și este om cu adevărat după [illegible] După unire, nu rezultă o fire compusă [illegible] cele două firi se deosebesc [illegible] să se despartă. Dumnezeu întrupat n-a fost străin de nimic din cele ale noastre, afară de păcat, care nu aparține firii. El [illegible] al Său tot ceea ce era al nostru, curățind în același timp firea noastră.

[illegible]) De pe urma unirii celor două firi are loc și comunicarea sau trecerea [illegible] celelalte, [illegible] fiecare fire păstrează însușirile ei proprii [illegible] primește [illegible] însușirile [illegible] fără confundare și confuzie între firi. Astfel, Cuvîntul întrupat, [illegible] voințe, săvîrșea [illegible] omenește [illegible] om [illegible] suporta dumnezeiește pati[illegible] firi. E[illegible] decedată pe [illegible] în chip [illegible] pentru că era Dumnezeu și om în același timp. El nu a lucrat numai printr-o fire, în mod separat de cealaltă. El are un singur subiect [illegible] care voiește și lucrează în două firi cu două voințe și două energii. Cuvîntul voiește și lucrează ca Dumnezeu, prin voința și energia Sa necreată, și ca om, prin voința și energia Sa creată. El săvîrșea cele dumnezeiești (minunile) prin tru[illegible] că nu era numai Dumnezeu și îndura cele omenești (patimile) [illegible] pentru [illegible] era [illegible] ipostasul [illegible] rile cele unite au rămas neconto[illegible] pite. Dar [illegible] subordonat firii omenești, ci a ri[illegible] în Sine firea [illegible] Firea [illegible] mișcarea ei proprie, e [illegible] dumnezeiască, pentru că ea nu subzistă [illegible] ipostas propriu [illegible] subzistă [illegible] Cuvîntului [illegible] omenească [illegible] liberă [illegible] voință [illegible] astfel [illegible] natură [illegible] depășește [illegible] firii noastre un alt mod de a fi.

d) [illegible] omenești în persoana [illegible] Pe de o parte [illegible] afirmă [illegible] și realitatea întrupării, care nu este o simplă «corespondență» a lui Dumnezeu, cu intenția de a ne da un exemplu. El a cunoscut toate afectele și însușirile firii noastre [illegible] (In 4, [illegible]), tristețea, plînsul, [illegible], durerea, agonia, moartea, astfel că firea dumnezeiască se strînge și se «comprimă» în sine, pentru a lăsa cîmp deschis și liber firii omenești. Pe de altă parte, prin «enipostazierea» ei în Cuvîntul, firea omenească a fost întărită și transfigurată în ea însăși. În persoana Sa proprie, Fiul restabilește conformitatea ei naturală cu Dumnezeu-Creatorul, dăruindu-i libertatea totală față de păcat și față de moarte. Dacă «Dumnezeu S-a făcut

om pentru ca omul să devină dumnezeu», cum spune Atanasie cel Mare, procesul îndumnezeirii a început chiar în Hristos. Căci Cuvîntul a îndumnezeit în sens propriu trupul pe care l-a luat în firea Sa omenească. El a fost uns (Is. 61, 1; Lc. 4, 18; Fapte 4, 27) şi consacrat prin ungerea Duhului Sfînt (Fapte 10, 38). Dumnezeu S-a făcut om ca [illegible] rat [illegible], ca să lucreze El Însuşi mîntuirea noastră prin trupul Său şi El a readus firea noastră [illegible] prin aceasta că putem deveni şi noi ceea ce ne-a arătat El. El ne ia în Sine cu tot ceea ce [illegible] noastră [illegible] să [illegible] aceasta, iar noi să ne împărtăşim de cele ale [illegible] pămîntului.

«De aceea Se şi arată după înviere ucenicilor şi înaintea ochilor lor Se înalţă la ceruri, înălţînd şi smerita fire omenească; Un Domn, cunoscut în două firi, împreună închinat cu Tatăl şi cu Duhul Sfînt; avînd, de asemenea, două voinţe şi două lucrări; iar prin asta, înţeles şi neînţeles, presus de înţelegere, mărginit şi nemărginit, cu putinţă de a fi zugrăvit în icoane şi închinat, datorită trupului pe care l-a luat, fiindcă prin închinăciunea ce I se aduce, slava se ridică la cel zugrăvit pe icoană, aşa cum am fost învăţaţi de cine dumnezeiescule părinte Vasile, cînd ai scris: Cinstea dată icoanei trece la cel zugrăvit pe icoane».

Bibliografie: Keetje Rozemond, *La Christologie de Saint Jean Damascène*, Ettal – Buchkunstverlag, 1959; A. Grillmeier, *Le Christ dans la Tradition Chrétienne*, Editions du Cerf, Paris, 1973; Ioannis Kalogirou, *Hristologie şi Soteriologie în operele Sf. Atanasie* (în greceşte), Tesalonic, 1974, studiu publicat în volumul comemorativ consacrat Sf. Atanasie (373–1973), p. 237–279; J. Meyendorf, *Christ in Eastern Christian Thought*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood (N.Y.), 1975; John Romanides, *Învăţătura hristologică a Sf. Ioan Damaschinul* (în greceşte), în «Ekklesiastikos Pharos» 58 (1976), p. 232–269; A. de Halleux, *La définition christologique à Chalcédoine* în «Revue Théologique de Louvain» 7, I (1976), p. 3–23; *Christology of the Later Fathers*, edit. de Edward R. Hardy, The Westminster Press, Philadelphia, vol. II, 1954; Vasile Bria, *Contribuţia Sfîntului Atanasie la fixarea dogmei hristologice*, în «Ortodoxia», XIII (1961), nr. 2, p. 189–213; N. Chiţescu, *A doua persoană a Sfintei Treimi în doctrina Sf. Ioan Damaschin*, în «Ortodoxia», XXVIII (1976), nr. 2, p. 305–348; Constantin Voicu, *Hristologia Părinţilor apostolici*, în «Ortodoxia», XIII (1961), nr. 3, p. 403–418; Ioan Mircea Ielciu, *Hristologia lui Sever de Antiohia şi importanţa dialogului cu necalcedonienii*, în «Ortodoxia» nr. 4/1988, p. 74–99.

I

IAD [gr. hades, echivalentul [illegible] ebraic sheol]. Doctrina [illegible] este cunoscută ca [illegible] [illegible]. [illegible] după [illegible] sheol, un [illegible] sub pămînt, [illegible] unde nu [illegible] amintire [illegible] (Ps 6, 5; 88, 4–6; Iov 3, [illegible]). *Iadul* e [illegible] morţii [illegible] şi [illegible] vor [illegible] [illegible] morţilor». Iisus [illegible] a coborît la *iad* [illegible] [illegible] (I Petru 3, 19). *Iad* [illegible] şi [illegible] [illegible] şi [illegible] [illegible] şi îngerilor lui (Matei 25, 41).

[illegible] morţii şi [illegible] [illegible] afirmată [illegible] 4, [illegible] 10, 7; Ef. 4, 9) şi menţionată în scrierile postapostolice (S[illegible], Epistola către Magnezieni [illegible] 1, p. 8[illegible], Filadelfieni [illegible], Tralieni IX, 1), de către Justin M[illegible] Dialog [illegible] 72, 4), ca şi în crezul apostolic. Ioan Damaschin, [illegible] epistola către F[illegible] 2, 20, spune că Iisus «cu [illegible] îndumnezeit, a coborît la iad [illegible] lumina Sa [illegible] şi pe cei ce şedeau în întuneric şi umbra morţii şi pentru [illegible] pe cei robiţi Iisus Hristos. [illegible] vol [illegible] moartea pe cruce [illegible] asumă pînă la capăt realitatea umană în aspectele ei cele mai negative şi însăşi confruntarea cu diavolul acolo unde acesta şi a [illegible] şi s-a [illegible] împărăţia morţii. În [illegible] [illegible] omului de *iad*. E [illegible] [illegible] veşnică asupra morţii şi [illegible] pentru cei [illegible] pentru toţi, pentru credincioşi şi necredincioşi. [illegible] structura [illegible] treită a omului (cf. I Tes 5, 23), [illegible] unit din nou cu ocazia învierii: «Trupul [illegible] în mormînt, [illegible] se dusese la cer, iar duhul a fost [illegible] («[illegible] Scrieri alese», [illegible] T. Bodogae, 1982, p. 128).

[illegible] Iisus Hristos a coborît la iad [illegible] se [illegible] din [illegible] Proscomidiei: «În mormînt cu trupul, în *iad* cu sufletul, ca un Dumnezeu, în rai cu tîlharul şi pe scaun împreună cu Tatăl şi cu Duhul ai fost, Hristoase, pe toate umplîndu-le, Cel ce eşti necuprins».

De asemenea, aceasta înseamnă că în [illegible] morţii [illegible] etul raţional [illegible] personalitatea umană nu se distruge, ci aşteaptă învierea trupului. *Iadul* este încremenirea într-o stare de separare şi de ură faţă de Dum-

nezeu, datorită păcatului care este o forță de dezbinare. Iadul este în- [illegible] în aspectul sumbru, infernal, al condiției umane.

Bibliografie: Sf. Ioan Damaschin, *Despre credința ortodoxă*, III, XXIX, trad. cit. p. 153; Pr. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică ortodoxă*, cap. Hristologie; Remus Rus, *Raiul și iadul în învățătura ortodoxă*, în vol. «Îndrumări misionare» E.I.B., București, 1986, p. 884—889.

ICOANA [gr. eikon, lat. imago (chip, reprezentare)] imagine sacră, în două dimensiuni, care reprezintă pe Iisus Hristos, pe Maica lui Dumnezeu sau un sfînt, cu putință de zugrăvit datorită trupului pe care l-au avut [illegible] se aduce închinare [illegible] cinstire, după principiul: cinstea dată icoanei trece la cel zugrăvit pe icoană. Ca reprezentare [illegible] icoana poate avea aspecte [illegible] estetice și arheologice, [illegible] ține [illegible] sacre [illegible] reprezintă [illegible] Sfintele Taine. Ea nu este un ornament, un tablou sau reprezentare figurativă, ci comu- [illegible] invizibile [illegible] în timp și spațiu [illegible] vizibilă, [illegible] sau mesajul [illegible] pentru [illegible] Dumnezeu [illegible] istoria mîntuirii. Pentru ortodocși temeiul icoanei sau reprezentării simbolice este realitatea Întrupării Fiului lui Dumnezeu: «Și Cuvîntul trup S-a făcut» (In 1, 14). *Icoana* este o consecință a Întrupării, deoarece Iisus Hristos este «chipul lui Dumnezeu cel nevăzut» (Col. 1, 15).

Atitudinea Bisericii față de cultul *icoanelor* s-a precizat cu timpul. Origen și Tertulian nu sînt în favoarea *icoanelor*, ca și Eusebiu de Cezareea (263–339), care totuși recunoaște că a văzut *icoane* reprezentînd pe Hristos și apostoli. Tradiția că a existat o imagine autentică a portretului lui Hristos este foarte populară în acest timp. Sfîntul Vasile compară funcția de comunicare a *icoanei* cu aceea a cuvîntului: ceea ce cuvîntul este pentru auzire, același rol îl are *icoana* pentru vedere. Sfîntul Ioan Hrisostom spune că *icoana* e o garanție a întrupării reale, vizibile, a lui Dumnezeu. Cel care a fixat teologia *icoanei* în forma ei clasică a fost Sfîntul Ioan Damaschin (cca 7[illegible] – 7[illegible]). Pentru aceasta, *icoana* [illegible] pe Fiul asumînd firea omenească în persoana Cuvîntului Întrupat. În fine, împotriva *iconoclasmului*, Sinodul al VII-lea ecumenic (Niceea II, 787), cu contribuția patriarhului Tarasie (784–806), fixează învățătura ortodoxă despre reprezentarea *icoanelor* lui Iisus Hristos, Maicii Domnului, îngerilor și sfinților. O serie de canoane se referă la cultul icoanelor, care poate fi rezumat astfel:

a) *Icoanele* nu sînt venerate pentru materialul [illegible], substanța [illegible] *icoana* [illegible] idolatri, ca dumnezei, așa cum credeau iconoclaștii, ci pe temeiul asemănării chipului reprezentat cu persoana al cărei nume trebuie indicat pe *icoană*. Prin înscrierea numelui lui Iisus Hristos sau a sfîntului, se sfințește *icoana*. Dacă contrariul [illegible] numele persoanelor sacre se șterge, *icoana* își pierde valoarea ei simbolică și sacramentală și de aceea se arde. La fel și *icoana* care primește sfințenie prin însăși forma ei. Dacă această formă sau lemnul ei se degradează, ea se arde. Astfel, orice cinstire dată *icoanelor* revine persoanei zugrăvite (originalului), nu materiei din care este făcută.

b) Tradiția ortodoxă face o distincție între *latrie*, adorarea cuve-

nită lui Hristos însuşi ca Dom[illegible] [illegible] (şi pîini şi vinului pref[illegible] [illegible] în Trupul şi Sîngele Domnului, potrivit Sinodului local din 1084, sub patriarhul Nicolae şi Alexis Comnenul), *hiperdulie* sau *supra*[illegible] *venerare*, acordată Maicii Domnului [illegible] Născătoare de Dumnezeu, şi *venerare* sau *cinstire*, ce revine sfin[illegible]ţilor pe temeiul legăturii lor cu Hristos.

[illegible]) Natura lui Dumnezeu [illegible] Sfînta Treime nu poate fi reprezentată pi[illegible] [illegible] fiind nevăzută şi fără formă. Tatăl este totuşi reprezentat [illegible] [illegible] apare în viziunile profeţilor şi teofaniile din Vechiul Testament (sub formă de tînăr în descrierea lui Avraam — Fac. 18, 1—3). La fel şi Duhul Sfînt, Care vine în chip de porumbel cu ocazia epifaniei Treimii la Botezul lui Iisus în Iordan (Mt. 3, 16). Viziunile, teofaniile şi celelalte evenimente din istoria mîntuirii, pot fi pictate şi constituie iconografie [illegible] trebuie să respecte în totul datele Sfintei Scripturi.

[illegible]) În istoria Bisericii, mai ales în [illegible] misiunii, catehizării şi [illegible] religioase [illegible] au avut un rol [illegible] *Icoana* are funcţie d[illegible], iconografia fiind socotită catehismul celor învăţaţi, ca şi celor neînştriinţi, funcţie contemplativă, [illegible] ea sugerează şi atrage spi[illegible] spre o lume transfigurată, [illegible] de mijlocire, deoarece ea împărtăşeşte puterea nevăzută a sfinţeniei celui pictat. În acest sens, icoanele trebuie să fie îmbrăţişate şi sărutate cu cea mai mare pietate. În istoria Ortodoxiei se cunosc icoane făcătoare de minuni, al căror mister rămîne inexplicabil. Fie că au fost pictate de sfinţi, fie din cauza credinţei puternice a celui care le cinsteşte, fie că au fost alese ca instrumente în iconomia dumnezeiască, aceste icoane sînt patrimoniul [illegible] cel mai de preţ al evlaviei ortodoxe. În ultimele decenii s-a produs o adevărată redescoperire a icoanei din partea confesiunilor neortodoxe şi a artelor în general. Icoana devine [illegible] un semn de meditaţie şi [illegible], căci [illegible] [illegible]ărturiseşte despre [illegible] (sau despre) prezenţa în timp şi spaţiu a lui Dumnezeu, [illegible] [illegible] şi înviere. [illegible] comunică vizual realitatea nevăzută, [illegible] [illegible] [illegible] sfinţilor; sugerează lumina vieţii [illegible] starea de îndumnezeire, sau punctul de întîlnire dintre [illegible] şi eternitate [illegible] [illegible] participarea omului şi a [illegible] umane la transfigurarea Creaţiei.

În secolul al VIII-lea, împăratul [illegible] Leon V, Armeanul [illegible] [illegible] începe o cam[illegible] de perse[illegible] [illegible] contra cultului icoanelor [illegible] [illegible] sub [illegible] [illegible] persecuţi [illegible] [illegible] de iconoclasm (distrugători de icoane). Cei care s-au opus [illegible] [illegible] care au primit numele de iconoduli (iubitori de icoane) [illegible] ortodocşi au fost [illegible] toate că Sinodul al II-lea de la Niceea (787) considera iconoclasmul o erezie, persecuţia n-a încetat [illegible] mult mai tîrziu. Pentru a comemora restaurarea cultului icoanelor şi sfîrşitul persecuţiei iconoclaste, împărăteasa Teodora a instituit ziua de 11 martie 842 ca Sărbătoare a Ortodoxiei. Azi se serbează în cea dintîi Duminică din Postul Paştelui, cînd se face procesiunea cu icoane şi amintirea tuturor celor ce au luptat pentru credinţa ortodoxă: sfinţi, patriarhi şi episcopi, împăraţi evlavioşi, didascali, martiri şi mărturisitori.

«Doamne atotţiitorule, Dumnezeul părinţilor noştri, Cel ce, voind să scapi pe poporul Tău, pe Israil, din înşelăciunea idu-

... să-l ai pururea neabătut în cunoaşterea şi slujirea Ta, unul adevăratul Dumnezeu, cu îngrozire l-ai oprit să nu-şi facă lui chip şi asemănare potrivnică Ţie, adevăratului Dumnezeu, la care să se închine şi să slujească ca lui Dumnezeu; şi iarăşi ai poruncit prin Moise să se pună, în Cortul Legii Tale celei dintîi, asemănări şi chipuri, şi ai poruncit ca chivotul în care erau tablele cele de piatră, năstrapa de aur şi toiagul lui Aaron, care arătau petrecerea Ta acolo cu oamenii şi pomenirea slăvitelor Tale minuni şi binefaceri să se cinstească cu frică, cu cutremur şi cu închinăciune cuvenită lui Dumnezeu şi să se facă tămîieri şi rugăciuni înaintea lui; iar cinstea aceea ai primit-o cu învoire ca şi cum ar fi fost adusă Ţie însuţi; iar la plinirea vremii ai trimis pe ... Fiul Tău, Domnul ... Iisus Hristos, Cel născut din femeie, din pururea Fecioara Maria; Care, luînd chip de rob şi asemănarea oamenilor făcîndu-Se, a zugrăvit icoana cea nefăcută de mînă ... pe sfînta Sa faţă şi a trimis-o lui Avgar ... şi prin ea l-a vindecat de neputinţa lui şi tuturor care se apropiau de dînsa cu credinţă şi i se închinau ... prin minunile nenumărate vindecări şi multe faceri de bine

Şi noi dar, o bunule Stăpîne, Atotţiitorule aceasta icoană a preaiubitului Tău Fiu, în aducerea aminte a întrupării, a tuturor minunilor celor slăvite şi a binefacerilor arătate neamului omenesc prin venirea Sa ca om pe pămînt, am pus-o cu cinste înaintea slavei Tale, nu îndumnezeind-o, ci ştiind că cinstea icoanei se suie la cel zugrăvit pe dînsa» (Rugăciunea de sfinţire a icoanelor, în *Molitfelnic*, ed. 1971, p. 471—473).

Bibliografie: St. Jean Damascène *Défense des icônes*, trad. de E. Ponsoye Édition Cahiers Saint-Irénée, Paris, 1966; C. D. Kalokyris, *The Essence of Orthodox Iconography*, Holy Cross School ... Brookline Mass., 1971; Leonid Ouspensky şi Vladimir Lossky, *Der Sinn der Ikonnen*, Berne 1952; Heinz Paul Gerhard, *The World of Icons*, trad. din germană ... 1971; E. N. Trubetskoi, *Icons ...*, trad. de G. Vakar, St. Vladimir's Seminary Press, 1973; Leonid Ouspensky, *... Theology of the Icon in the Orthodox Church*, in «One Church», Jordanville ..., p. 134—144; Christoph von Schönborn, *L'icône du Christ. Fondements ... élaborés entre le I-er et le II-ème Concile de Nicée (325—787)*, Fribourg, Éditions Universitaires, 1976; Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine*, ediţie îngrijită de C. Săndulescu-Verna, Editura Mitropoliei Banatului, Timişoara, 1979; Hans von Kampenhausen, *The Theological Problem of Images in the Early Church*, in vol. «Tradition and Life in the Church. Essays and Lectures in Church History», Philadelphia, 1968, p. 171—200; S. Gero, *Notes on Byzantine Iconoclasm in the Eight Century*, în «Byzantion» 44 (1974), p. 23—42; D. Bala, *Iconografia ca izvor omiletic*, în «Mitropolia Ardealului» III (1958), nr. 11—12, p. 878—886; Ene Braniste, *Teologia icoanelor*, în «Studii Teologice», IV (1952) nr. 3—4, 175—201; Nicolae Stănescu, *Sensul ortodox al icoanei*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 2, p. 245—261.

ICONOGRAFIE. ... cultul de cult exprimă ... creaţia şi ... în lumina dumnezeiască ... lumina indestructibilă ... (Ioan 1, ...) acestea devin transparente. De aceea, nu există nici o umbră pe icoanele sfinţilor, care înconjoară ... forma eshatologică a umanităţii ... te. Stilizarea vrea să arate că sfinţii au o nouă configuraţie morfologică, o natură transfigurată, ... au devenit ... de aici parte ... noua creaţie. Deşi sînt portrete simbolice, icoanele fac posibilă recunoaşterea persoanei. Ochii exprimă capacita

tea sfinţilor de a contempla strălucirea lui Dumnezeu, iar discul de lumină, alb e sau galben, simbolizează înălţarea persoanei la slava nestricată. De fapt, persoana domină întreaga suprafaţă a icoanei. Figura este adusă în faţa suprafeţei pentru a reda şi mai bine dorinţa de a stabili o relaţie directă, intimă cu cel ce priveşte. Dacă sînt două sau trei persoane pictura trebuie să redea comuniunea de iubire ce există între ele.

Icoanele sînt bidimensionale, potrivit hotărîrii Sinodului al 7-lea ecumenic. Ele s-au pictat, la început, pe [illegible], după o schemă iconografică. Mai tîrziu au fost prinse în iconostas. Subiectele pictate sînt diverse: Iisus Hristos, Maica Domnului, sfinţi, diferite evenimente din Noul Testament care sînt comemorate ca sărbători în calendar [illegible] importanţă [illegible] icoanele [illegible] Iisus Hristos [illegible] intrarea în biserică [illegible] Iisus Hristos în [illegible] şi numai [illegible] Maica Domnului Theotokos (Is. [illegible] 4) care reprezintă [illegible] Bisericii [illegible] numită *Deisis* pe iconostas, care reprezintă pe Iisus Hristos aşezat în centru, avînd în dreapta Sa pe Fecioara Maria, simbolul Noului Testament, [illegible] de mijloc [illegible] Sa, pe Ioan Botezătorul, [illegible] Mare [illegible] simbolul Vechiului Testament. Pictate din profil, ambele feţe sînt îndreptate spre Hristos. În altar deasupra tronului este pictat Iisus Hristos judecătorul înconjurat de Apostoli, aşezaţi pe tron, care vor judeca Biserica (Mate. 19, 28). Tot în altar se zugrăvesc chipurile celor trei Părinţi ai Bisericii, care au alcătuit Liturghii.

Iconostasul este un zid sau perete de icoane care separă naosul de altar, sau poporul de slujitori şi simbol al unei separări temporare. Înainte de secolul al 11-lea, iconostasul era o simplă demarcaţie a spaţiului rezervat pentru mişcarea şi procesiunea liturgică. Pînă în secolele XIV–XV iconostasul nu împiedica [illegible] vizual către altar al [illegible]. Arhitectura sa a evoluat [illegible] din secolul al XV-lea. Pe uşile împărăteşti se reprezintă Buna Vestire sau cei patru evanghelişti [illegible] care [illegible] începutul mîntuirii [illegible] Hristos şi învăţătura Sa cuprinsă în Evanghelie. Deasupra [illegible] se [illegible] zugrăveşte Cina cea de Taină. Pe iconostas, icoanele sînt aşezate în mai multe registre. În primul rînd, în dreapta uşilor împărăteşti, [illegible] Iisus Hristos, la mîna dreaptă [illegible] [illegible] sfîntului [illegible] Maica Domnului [illegible] Deisis [illegible] Sfîntul Ioan Botezătorul. Urmează, în sens vertical, icoanele celor douăsprezece sărbători [illegible] doisprezece Apostoli. Crucea şi [illegible] Tatălui în [illegible] partea superioară a iconostasului.

În naos, la baza turlei, se pictează Liturghia cerească [illegible] evanghelişti şi [illegible] îngeri. Cei patru evanghelişti [illegible] zugrăviţi în arcurile care susţin cupola. Pe bolţile absidelor laterale sînt reprezentate scene biblice, în primul rînd, Naşterea şi Învierea Domnului. De asemenea, o galerie de sfinţi şi martiri, nu numai din calendarul Bisericii soborniceşti, ci şi din cel al Bisericii locale: sfinţi locali, sfîntul

ale cărui moaște se află în acea biserică, sfîntul sub ocrotirea căruia se află biserica.

Bibliografie: Daniel Ciobotea, *Iconografia ortodoxă — memoria vizuală a Bisericii*, în «Ortodoxia», XLI (1989), nr 3, p. 107—117.

ICONOMIE (gr. *oikonomia*, lat. *dispensatio* — plan, providență, administrare) — termen teologic [illegible] restaurarea ordinii (*nomos*) în creație (*oikos*). Noțiunea [illegible] are mai multe sensuri:

a) Planul lui Dumnezeu cu privire la destinul creației și omului [illegible] revelarea în Vechiul Testament și realizarea în Noul Testament: «Făcîndu-ne cunoscută taina voii Sale, după bunăvoința Sa, [illegible] pe care a hotărît-o în Sine mai înainte, spre *iconomia* plinirii vremilor, ca toate să fie cuprinse iarăși în Hristos, cele din ceruri și cele de pe pămînt — toate întru El» (Ef. 1, 9—10; cf. Ef. 3, 2—3, 9; Col. 1, 24—26). Acest plan a fost păstrat ca o taină pînă cînd a fost revelat prin Iisus Hristos (Rom. 16, 25—27). Pentru apostolul Pavel *iconomia* divină este o lucrare a iubirii lui Dumnezeu, «Care voiește ca toți oamenii să se mîntuiască și să vină la cunoștința adevărului» (I Tim. 2, 4). *Iconomia* este identificată adesea cu «providența», căci misterul *iconomiei* se dezvăluie în întruparea Fiului lui Dumnezeu (Ef. 1, 10). *Iconomia* presupune caracterul dinamic, personal al lui Dumnezeu [illegible] în voința divină, care se fondează pe iubirea Sa față de om. Nicolae Mistakidis rezumă *iconomia* astfel: planul lui Dumnezeu de mîntuire a omului, realizat de Iisus Hristos. Toți cei care cooperează la realizarea acestui plan în primul rînd apostolii, sînt numiți «iconomi» (oikonomos) ai lui Dumnezeu (I Cor. 4, 1; Tit 1, 7; episcopul este numit «iconom al lui Dumnezeu»).

b) Sfinții părinți fac o deosebire între teologie, care cuprinde doctrina despre ființa, relația și viața celor trei ipostasuri divine în sînul Treimii, și iconomie, adică doctrina despre manifestarea și lucrarea lui Dumnezeu în afară, [illegible] istoria [illegible] și prin Iisus Hristos, prin care s-a restaurat ordinea (*nomos*) în creația lui Dumnezeu (*oikos*). Există o [illegible] teologie și iconomie, [illegible] organizat [illegible] potrivit sfatului Său veșnic: «Această taină a fost cunoscută mai înainte de toate veacurile de către Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt. De Tatăl, ca cel care a binevoit-o, de Fiul, ca cel care a îndeplinit-o, [illegible] Sfîntul Duh, ca cel care a conlucrat» (Sf. Maxim, *Răspunsuri către Talasie*, 60, în Filoc. rom., vol. 3, p. 330).

c) *Iconomia* este una din modalitățile principale (v. ACRIVIE) pe care Biserica le folosește în aplicarea [illegible] consistentă cu spiritul Ortodoxiei, mai ales pentru rațiuni de circumstanță și în cazuri concrete, personale, în care este în joc nu numai [illegible] tulrea individului în rîndul celor ce s-au despărțit de Biserică, Sf. Vasile cel Mare [illegible] «erezie», «schismă» și «adunări ilegale», de aceea și modul de reprimire în Biserică e diferit. Pentru [illegible] să se urmeze exact prevederea canoanelor — rebotezarea, pentru ceilalți se [illegible] la primirea botezului (*Epistola* 188, 1, trad. rom., p. 370). Există cazuri extreme care admit indulgența [illegible]

ti[illegible] [illegible] se pocăiesc înainte de a [illegible] [illegible] trebuie să fie pri[illegible] dacă [illegible] căința adevărată (*Idem*).

În epoca modernă *iconomia* a fost studiată în cadrul dreptului canon. și a fost pusă în legătură cu valid[illegible] Tainelor săvîrșite de confesiu[illegible] neortodoxe. Aceste Taine n-ar avea valoare sacramentală în sine, [illegible] recunoscute «prin *iconomie*», de Biserica Ortodoxă, ele se umplu de [illegible] sacramentală. Prin aplicarea iconomiei, Biserica Ortodoxă re[illegible], de [illegible] validitatea botezului [illegible] confesiunile neortodoxe, [illegible] seama de aspectele ju[illegible] în vigoare, care [illegible] astfel de recunoaș[illegible] Biserica, [illegible] aplicare [illegible] [illegible] ure, are dreptul [illegible] în ce cazuri și în ce [illegible] de *iconomie*. Desigur, Biserica nu poate să aplice [illegible] principiul iconomiei în ce pri[illegible] [illegible] Ampl[illegible], Sfîntul [illegible] practica [illegible] [illegible], se referă la [illegible] și nu la ex[illegible] fixate de autori[illegible] [illegible] este o excepție, o dispens[illegible] [illegible]

lucrarea totală a acesteia.

A 4-a Conferință Panortodoxă [illegible] pentru [illegible] Sinod ortodox *iconomia* în Biserica Ortodoxă, [illegible] propunerea a fost abandonată de către cea dintîi conferință preconciliară (1976).

«*Cel ce a dat ființă întregii zidiri văzute și nevăzute* [illegible] *a avut înainte de toți vecii* [illegible] *deci înainte și de facerea* [illegible] *Iar acesta a fost* [illegible] *adevărată într-un ipostas și să unească cu Sine* [illegible] *Aceasta pentru ca El să devină om, precum numai El a știut, iar pe om să-l facă dumnezeu prin unire cu Sine. În acest scop a împărțit veacurile cu înțelepciune* [illegible] *cele* [illegible] *pe care S-a făcut pe Sine om, iar pe altele pentru lucrarea prin care* [illegible] *pe om* [illegible] *Sfîrșitul veacurilor* [illegible] *pe* [illegible] *pentru* [illegible] *S-a făcut pe Sine om a ajuns la noi, sfatul lui Dumnezeu cu* [illegible] *că sfatul* [illegible] *lui Dumnezeu ca să Se facă om s-a împlinit prin* [illegible] *ajuns sfîrșitul veacurilor». Așadar nu e vorba* [illegible] *capătul lor prin hotărîrea lui Dumnezeu»* [illegible] *Talasie* [illegible] *în Filoc. rom., vol. 3, p. 89*).

Bibliografie: Isidor Todoran, *Princi*[illegible] *matic*, în «Studii Teologice», VII (1955), n[illegible] [illegible] *iconomia* [illegible] *thodoxe*, în «Ortodoxia», XVIII (1973), nr. [illegible] p. 377—378; Liviu Stan, *Iconomie și intercomuniune*, în «Ortodoxia», XXII (1970), nr. 1, p. 5—19; Chesarie Gheorghescu, *Învățătura ortodoxă* [illegible] *și iconomia bisericească* [illegible] XXXII (1980), nr. 3—4, p. 334—373

IERARHIE [gr. hiera + arhi — conducere sau autoritate sacră] — [illegible] prin [illegible] confirmate prin hirotonie, care au autoritate [illegible] în Biserică. Cu toate că [illegible] slujirilor [illegible] apare [illegible] [illegible] este [illegible] [illegible] **Areopagitul**, care [illegible] o [illegible] Pentru aceasta, [illegible] trei trepte [illegible] [illegible] Biserica apostolică [illegible] nu apare [illegible] [illegible] Dumnezeu Tatăl, presbiterii [illegible] [illegible] Hristos [illegible] [illegible] Smirneni, 8, 1 [illegible] 2 [illegible] și 7, 2 [illegible] [illegible] lui Hristos [illegible] **heruvimilor** [illegible] Apostolii [illegible] [illegible] (Fapte 15, 23 [illegible]) [illegible] Biserica se pare că avea [illegible]

rece ea apare în hotărîrile sinodului de la Ierusalim. Dar, în această perioadă denumirea treptelor ierarhice nu era fixată într-un mod definitiv, ceea ce nu se făcea confuzie între gradele ierarhice. De pildă, «presbiteros» a însemnat la început toți slujitorii Bisericii, indiferent în ce treaptă se aflau. De asemenea, «diakonos» a desemnat orice formă de slujire în Biserică. Cu timpul, denumirile treptelor ierarhice s-au fixat: «episcopos» a desemnat cea mai înaltă treaptă, «presbiteros» — [illegible] s-a păstrat pentru treapta a doua, iar «diakonos» pentru treapta a treia, credincioșii nehirotoniți fiind numiți «sfinți». De pildă, apostolul Pavel face o deosebire clară între sfinți, episcopi (presbiteri) și diaconi, amintind și pe Timotei, care era episcop, în Filipeni 1, 1.

Dar începînd cu secolul al II-lea, slujirile preoțești instituite prin hirotonie sînt precizate și devin foarte importante. Didahia, Clement Romanul, Ignatie al Antiohiei, Irineu, Ciprian ne-au lăsat texte esențiale privind teologia [illegible] sacerdoțiului în general și organizarea slujirilor hirotonite, în special. Toți sînt de acord că [illegible] de slujire sacerdotală [illegible] vor fi proprii-zis de Biserică.

Biserica Ortodoxă recunoaște trei forme ale preoției pastorale sau hirotonite: diaconul, preotul și episcopul. [illegible] Hristos, dar în mod diferit, după [illegible] comunități. De [illegible] Taina Euharistiei. [illegible] și autoritatea de a consacra

Euharistia, decurg celelalte funcții pastorală, învățătoare, conducătoare.

Episcopatul constituie cea mai înaltă treaptă în ierarhia bisericească (v. EPISCOP). El reprezintă comunitatea și coordonează slujirile acesteia, fiind centrul și expresia acesteia. Episcopul (episkopos) capătă un rol decisiv în perioada în care Biserica locală se organizează în cetăți și centre importante, avînd rolul de a da mărturie despre continuitatea acelei Biserici cu apostolii, ce asigură comuniunea ei cu celelalte Biserici. Tronul episcopal simbolizează poziția episcopului în Biserică, adică mărirea lui: el prezidează Euharistia (proestos), înconjurat de preoți și diaconi, celebrînd jertfa și împreună cu poporul. În această calitate, el recapitulează și concentrează toate slujirile și harismele Bisericii; de aceea el este cel mai mare în ierarhia bisericească. Avînd o concepție organică despre Biserică, tradiția ortodoxă n-a considerat episcopatul ca o instituție juridică și nici ca un ordin separat care ar deține o putere exclusivă, superioară celorlalte slujiri bisericești. El are dreptul exclusiv de a hirotoni preoți și diaconi, deoarece el își exercită slujirea sa numai împreună cu aceștia. Biserica locală (eparhia) nu poate să-și hirotonească singură episcopul ei; de aceea el este hirotonit de doi sau trei episcopi din Bisericile vecine (Canonul 1 apostolic și Canonul 4 al Sinodului I de la Niceea). El este prin hirotonie legat de eparhia sa și nu exercită o funcție în afara acesteia. El este de drept membru al sinodului unei Biserici autonome, iar cînd Biserica întreagă este chemată să se pronunțe în probleme de interes general, el este membru al sinodului ecumenic.

Prezbiteratul (de la presbiteros – bătrîn) se crede a fi o prelungire a preoției din Vechiul Testament. În comunitățile formate din creștini proveniți din iudei, în Palestina, în care prezbiterul avea rolul de a conduce comunitatea, fiind numiți de apostoli. Rolul specific al prezbiterului este instruirea și îndrumarea credincioșilor (I Tim. 5, 17). Prezbiteratul este subordonat episcopatului ca exercițiu și slujire, dar nu ca origine. El nu este o derivare din slujirea episcopală, ci are funcția lui proprie. Amîndouă slujirile exercită aceeași preoție apostolică și sînt indispensabile Bisericii, lucrînd în același fel și în aceeași calitate. În altar, tronul episcopului este înconjurat de sintronul preoților, care sînt coliturghisitori și conlucrători ai episcopului. Această colaborare se petrece nu numai în acțiunea liturgică, ci și în activitatea pastorală. De pildă, preoții iau parte la sinoadele locale, desigur fără drept de vot.

Diaconatul este o slujire liturgică permanentă, și nu o simplă treaptă premergătoare preoției. Diaconii sînt prin hirotonie legați de episcopul lor, fiind, după simbolica folosită de sfîntul Ignatie, chipul lui Hristos. Ei au un rol important în instruirea și catehizarea credincioșilor, fără însă să aibă răspundere pastorală.

Biserica Ortodoxă este o Biserică ierarhică în sensul că face o distincție între preoția pastorală primită în Taina Hirotoniei, cu cele trei trepte sau forme ale ei — episcopatul, prezbiteratul și diaconatul —, și preoția generală, comună, a credincioșilor, care e primită în Tainele botezului și mirungerii. De aceea, Biserica nu trebuie să fie confundată cu ierarhia sau clerul, după cum «poporul lui Dumnezeu»

nu trebuie să fie limitat la laici sau mireni. Biserica se sprijină nu numai pe o categorie de membri, *ierarhia* sau clerul, care au, firește, slujiri proprii specifice, ci pe întregul poporul. Mai mult, *ierarhia* există în lăuntrul poporului credincios care formează Biserica. (v. EPISCOP, PREOT, PREOȚIE)

Bibliografie: Iustin Moisescu, *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, Craiova, 1955; Stefan Izvoranu, *Ierarhia bisericească după scrierile bărbaților apostolici*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIII (1957), nr. 8—9; D. Radu, *Taina Preoției — ierarhia bisericească*, în vol. «Îndrumări misionare», Ed. Bucureşti, 1986, p. 566—588

IERURGII ale sfintei Biserici, primind autoritatea de la orînduiala cultului, constituie ritualul și ceremoniile liturgice, care au un caracter nesacramental, care poartă numele de *ierurgii*. Acestea au cîteva caracteristici specifice:

Ele nu au caracterul de Taină, deoarece nu au fost instituite printr-o poruncă explicită de Iisus Hristos. Ele sînt instituite de Biserică și sînt exercitate în numele ei, desigur, în unire cu Hristos;

Biserica, avînd rolul principal ea asigură acestor rituri eficacitatea lor.

Biserica imploră în ele harul lui Dumnezeu pentru felurite situații și trebuințe ale credincioșilor și mai ales pentru sfințirea creației și a mediului înconjurător. Spre deosebire de Liturghie, care se săvîrșește pentru întreaga Biserică și pentru nevoile ei, *ierurgiile* sînt săvîrșite pentru o anumită persoană sau pentru o anumită nevoie.

În lucrarea *ierurgiilor*, atitudinea și participarea credinciosului sînt foarte importante, de aceea ei trebuie să se unească cu preotul care săvîrșește aceste rugăciuni.

Biserica practică și alte forme de ierurgii, ca de pildă:

— Rînduieli de binecuvîntare în felurite împrejurări la care se face stropirea cu agheazmă (dacă nu s-ar afla apă sfințită, se face sfeștania sau sfințirea cea mică a apei). De pildă, binecuvîntarea caselor noi, sfințirea semănăturilor, a țarinii, a viei, a fîntînii, a recoltei etc.;

— Rugăciunile la felurite trebuințe personale, neputințe și boli;

— Rînduieli de sfințire a locașului de cult, a vaselor sfinte, a veșmintelor preoțești, a icoanelor, a crucilor și clopotelor.

Tainele au eficacitatea lor din jertfa de pe cruce a lui Iisus Hristos, de aceea ele sînt în raport direct cu Pătimirea. Ierurgiile sînt rugăciuni ale binecuvîntării lui Dumnezeu (Isaia 55, 10—11), care este numit «Izvorul tămăduirilor».

Cele mai importante ierurgii sînt în legătură cu nașterea și cu moartea, cele două margini ale vieții omului. Două din cele mai frecvente ierurgii sînt agheazma, sau sfințirea apei și înmormîntarea.

IERONIM (c. 345—420), născut în nordul Italiei, este cel mai mare traducător al Bibliei în Biserica Apuseană și unul din cei mai renumiți exegeți creștini împreună cu Origen și Augustin. La început intră într-o mănăstire la Aquileia. Apoi pleacă în deșertul din sud-estul Antiohiei, unde se ocupă cu studierea manuscriselor biblice în limba ebraică. După ce este hirotonit la Antiohia, pleacă la Constantinopol în 380 și studiază cu Grigorie de Nazianz. În 382 devine secretarul papei Damasus în Roma, de la care primește sarcina să traducă Scriptura în latină. Vizitează în acest

scop Antiohia, Egipt, Palestina și se stabilește la Betleem în 386, unde lucrează la traducerea și comentarea textelor biblice.

Papa dorea o versiune latină a Scripturii care să o înlocuiască pe cea veche. La început Ieronim se folosește pentru traducere de versiunea greacă a Bibliei creștine, Septuaginta, dar în cele din urmă își bazează traducerea pe Biblia ebraică. Revizuirea Scripturii latine (între 382 și 404) se numește Biblia Vulgata. Vulgata a fost confirmată de Conciliul de la Trent (1546) ca textul oficial al Bisericii în limba latină.

Comentariile biblice scrise de *Ieronim* sînt de mare valoare istorică, deoarece se referă la tradiția iudaică și ale înaintașilor din scriitorii creștini din primele secole. *Ieronim* recomandă interpretarea istorică, simbolică și spirituală.

IISUS HRISTOS: nume stabilit în Noul Testament, inclus în cea dintîi mărturisire de credință creștină (Fil. 2, 5—11), pentru a recunoaște pe Iisus din Nazaret ca Mesia, Fiul lui Dumnezeu, Domnul și Mîntuitorul: «Și orice limbă să mărturisească, spre slava lui Dumnezeu Tatăl, că *Iisus Hristos* este Domnul» (Fil. 2, 11). Numele Hristos este asociat cu numele Kyrios — Domnul (Luca 2, 11), anume pentru a arăta autoritatea Sa unică divino-umană: «Domn este *Iisus Hristos*» (Filip 2, 11).

Iisus, numele Lui propriu (Mt. 1, 21, 25; Lc. 1, 31) — care este forma greacă a lui Ioshua (Lc. 2, 21) ce înseamnă în ebraică «Domnul este mîntuirea» sau «mîntuitorul» (Is. 61, 11) și în grecește, «cel care vindecă» — I se dă la prezentarea la templu de către mama Sa, Fecioara Maria, potrivit unei făgăduințe a vine: «Ea va naște Fiu și Îi vei pune numele *Iisus*, pentru că El va mîntui pe poporul Său de păcate» (Mt. 1, 21). Pentru a-L distinge de alții cu același nume, se recurge la o indicație geografică: *Iisus* din Nazaretul Galileii (Mt. 21, 11; Mc. 1, 9), *Iisus* din Nazaret (In. 1, 45; 18, 5, 7; Fapte 2, 22, 32, 36), sau *Iisus* Nazarineanul (Mc. 1, 24; 10, 47; Lc. 24, 19). Tot numai *Iisus* îl numesc apostolii, ucenicii și simplii persecutori. Istoricul acestui nume este indicator, în calitatea lor de contemporani, discipoli și martori ai Lui de la început (I In. 1, 1; Fapte 8, 35; 13, 23, 33; 19, 4). «Hristosul», echivalentul cuvîntului ebraic Messiah care înseamnă «Unsul lui Dumnezeu», nu e un nume propriu, ci un titlu care se referă la originea și misiunea divină a lui *Iisus*, ...ul la ... Sale ... (*Iisus* ... la Noul ... între care ... în ... Vechiul Testament ... gii lui Israel și arhiereii erau ... pusi ... prin ungerea ... sfințit ... respective ... «unșii Domnului» (Zah. 4, 14). Într-un sens mai general, «Mesia — Unsul» este cel Căruia Dumnezeu I-a încredințat misiunea de a elibera pe poporul ales ... pe care evreii îl așteptau la sfîrșitul ... lui (sfîntul Chiril al Ierusalimului spune că, în multe privințe, ... al lui Navi a fost tipul lui *Iisus Hristos* (Cateheza ...). În mărturisirea sa din Cezareea, Simon Petru a recunoscut pe Mesia *Hristos* în Iosua *Iisus* din Nazaret: «Tu ești *Hristosul*, Fiul lui Dumnezeu celui viu» (Mt. 16, 16). *Iisus* Însuși Se identifică cu «Unsul Domnului», Mesia ... Duhul Domnului L-a uns să propovă-

dutască mîntuirea (Lc 4 18, Fapte 4, 2[illegible]—27). a fost trimis de sinedriu la Pilat cu acuzaţia că El Se pre[illegible] ...nde Mesia şi a fost răstignit ca Mesia, [illegible]istos, regele lui Israel» (Mc. 15, 32)

Comunitatea creştină încă din [illegible] existenţei ei a atribuit aceste nume lui *Iisus* din Nazaret [illegible] mărturisirea lor a creştinilor [illegible] Biserică «Pocăiţi-vă şi să se boteze fiecare dintre voi în numele lui *Iisus Hristos*, spre iertarea păcatelor voastre şi veţi primi darul [illegible] (Fapte [illegible]). Pentru [illegible] comunitate nu exista [illegible] între *Iisus* [illegible] fiul Mariei, şi *Hristos*, Fiul lui Dumnezeu. Desigur, ea căuta mereu [illegible] pentru ei şi pentru cei din afară de [illegible] lui *Hristos*, al lui Mesia [illegible] titlurile care au fost date lui *Iisus Hristos*. Cea mai frecventă şi autentică interpretare este aceea de «Domnul» şi «Mîntuitor». [illegible] «*Iisus* este Domnul — Kyrios» [illegible] mai vechi crez creştin (Rom. 10, 9; I Cor. 12, 3; II Cor. 4, 5, 14; Col. 2, 6; I Pt. 1, 3; Lc. 23, 42).

Persoana, numele şi actele lui *Iisus Hristos* sînt fundamentale pentru Biserica creştină deoarece în centrul istoriei mîntuirii despre care ea ne dă mărturie stă *Iisus Hristos*, cu istoricitatea şi mesianitatea Sa incontestabilă. În acest sens creştinismul nu este o religie anistorică, deoarece istoria lui *Iisus Hristos* stă la baza credinţei creştine (Evr. 2, 9; 3, 1; 6, 20; 7, 2[illegible] 10, 19). Două probleme majore [illegible] istoria lui *Iisus Hristos* redată în Noul Testament: istoricitatea lui *Iisus* din Nazaret (Fapte 2, 22), a omului *Hristos Iisus* (I Tim. 2, 5) şi mesianitatea Sa, adică identitatea dintre *Iisus* din Nazaret şi Fiul lui Dumnezeu.

Crezul spune că «S-a pogorît din ceruri şi S-a întrupat de la Duhul Sfînt şi din Fecioara Maria şi S-a făcut om, pentru noi oamenii şi pentru a noastră mîntuire». Cine este Acesta?

Către anii 27—30 ai erei creştine, *Iisus*, fiu unui tîmplar din Nazaret, în provincia Galileea, [illegible] ţinuturile din Palestina, atrăgînd mulţimile prin învăţătura Sa nouă, prin exemplul Său, prin minunile Sale [illegible] din morţi. Acest [illegible] S-a născut în Betleem [illegible] un sat la sud de Ierusalim unde se născuse David, a fiu al Mariei şi [illegible] Marea [illegible] la Est de Marea Mediterană, [illegible] Israel şi [illegible] devine protectorat roman după ce Pompei [illegible] Hristos) [illegible] în anul [illegible] Iisus [illegible] cu 1—4 ani înainte de era noastră [illegible] Irod [illegible] Mare, [illegible] a domnit pe perioada anilor 37—4 înainte de Hristos. La Roma guverna împăratul Octavian, [illegible] se dădu[illegible] titlul de Augustus (demn de respect) din anul 27 [illegible] de Hristos pînă în anul 14 după Hristos.

Evanghelistul Matei pomeneşte de Iesei (tatăl lui David) în genealogia lui *Iisus* (Matei 1, 5—6). *Iisus* [illegible] spune: «Eu, *Iisus*, sînt descendentul familiei lui David» (Apocalipsa 22, 16). Ca orice iudeu, *Iisus* este prezentat la Templu şi acceptă prezenţa colonilor romani în Palestina, cărora le plăteşte impozit. La [illegible]

putu misiunii Sale publice, *Iisus* este botezat de profetul Ioan in riul Iordan, profetul care anunţase venirea iminentă a lui Iisus «Eu unul vă botez cu apă spre pocăinţă, dar Cel ce vine după mine este mai puternic decît mine» (Matei 3, 11).

Inconjurat de un grup de apostoli, *Iisus* învaţă o nouă învăţătură despre Împărăţia lui Dumnezeu pe care o rezumă în *Predica de pe munte*, care începe cu *Fericirile* În acelaşi timp face minuni, Se identifică cu ... la apărarea ... bolnavi, criticii se ver... religioşi ai poporului evreu, intră în conflict ... prescripţii ale Legii (sabatului), înfruntă deschis ... Mulţi cred că este un profet şi chiar Mesia. *Iisus* ... misiunii Sale, Îşi descoperă imediat cine este El ... «Veniţi ... (Matei 9, 30).

... *Iisus* pretinde că Dumnezeu este Tatăl ... este Fiul lui Dumnezeu ... Duhul Sfînt ... Aceste pretenţii provoacă opoziţia autorităţilor religioase care Îl acuză ... sînt convinşi că *Iisus* calcă Legea mîncînd împreună cu păcătoşii. Din cauza aceasta *Iisus* este arestat, fiind trădat de apostolul Iuda după ultima Cină cu Apostolii, atunci cînd a instituit Taina Euharistiei.

Iisus este apoi judecat în faţa instanţelor religioase de la Templul din Ierusalim. Acestea determină pe Ponţiu Pilat, procuratorul imperial în Iudeea între anii 26 şi 36 după Hristos, să-L condamne la moarte. *Iisus* este răstignit de romani pe cruce şi moartea în timpul cînd la templu avea loc sacrificiul mielilor (în anul acela Paştele evreilor (Pesah — trecere) era celebrat în seara de vineri spre sîmbătă). Este înmormîntat de prietenii şi rudele Sale. Arestarea, judecata, răstignirea lui *Iisus* se întîmplă către anul 30. Împărat la Roma era Tiberius (14—37).

Apostolii pleacă din Ierusalim şi se întorc la locurile lor în Nordul ţării, în Galileea. Revin imediat la Ierusalim deoarece au auzit de la femeile care îngrijeau mormîntul ... *Iisus* a înviat în dimineaţa celei dintîi zile a săptămînii, ... este viu ... *Hristos* înviat ... faţă către faţă cu Apostolii pe care vrea să-i convingă de realitatea ... (cazul lui Toma). *Iisus* ... trimite pe Apostoli să propovăduiască Evanghelia la toate naţiunile ... şi să le boteze în numele Sfintei Treimi, spre iertarea păcatelor ... pentru ... puterea Duhului Sfînt. La 40 de zile după înviere, *Iisus* părăseşte ... cu trupul înviat la cer (V. GENEALOGIE).

«Fiţi surzi ... altceva decît de Hristos, Cel din neamul lui David, Cel din Maria, Care cu adevărat s-a născut a mîncat şi a băut. Care cu adevărat a fost prigonit pe timpul lui Pilat din Pont, Care cu adevărat a fost răstignit şi a murit ... al celor pămînteşti şi al celor dedesubt; Care cu adevărat a înviat din morţi, înviindu-L pe El Tatăl Lui; după asemănare, Tatăl Lui ne va învia în Hristos Iisus şi pe noi, care credem în El, fără de Care nu avem viaţa cea adevărată» (Sf. Ignatie, Către Tralieni, IX, 1—2).

«Binecuvîntat eşti, Cel ce ne-ai binecuvîntat pe noi întru toată binecuvîntarea duhovnicească (Ef 1, 3), întru persoana lui Iisus Hristos al nostru, întru Care ne-ai ridicat şi ne-ai aşezat împreună cu El întru

cele cereşti (Ef. 2, 6), mai presus de toată Începătoria, Stăpînia, Puterea, Domnia şi de tot numele ce se numeşte fie în veacul acesta, fie în cel viitor (Ef. 2, 21), făcîndu-ne împreună-moştenitori cu El şi întru aceasta moştenitori ai Tăi, Treime a unui singur Dumnezeu, dîndu-ne în chip minunat toate sub stăpînire, cele din cer şi cele de pe pămînt; prin Hristos Iisus, prin Care ne-am şi [illegible], din Cuvîntul ceresc [illegible] pămîntenii. O, covîrşitoare iubire şi minunată dragoste! Ne facem părtaşi de darul Tău, Dumnezeule, în Treime şi [illegible] Dumnezeu. Slavă este cu adevărat, Doamne, Care ne-ai [illegible] slava firii Tale mai presus de înţelegere. Cu adevărat [illegible] eşti Tu, şi necuprinse sînt [illegible] în chip covîrşitor [illegible] este dragostea [illegible] (Calist Patriarhul, *Capete despre rugăciune*, 40, în *Filocalia rom.*, vol. 8, p. 294).

Bibliografie: Eusebiu, *Istoria bisericească*, cartea 1, 2, 1—27, 3, 1—20, trad. cit. p. 5—13; Werner Foerster, *IISUS* in Dicţionar Kittel, ed. cit., vol. 3, p. 284—293; Walter Grundmann, *CHRISTOS — The Christ — Statements of the New Testament*, in Dicţionar Kittel, ed. cit., vol. 9, p. 527—580; Claude Tresmontant, *L'enseignement de Ieschoua de Nazareth*, Editions du Seuil, Paris, 1970; Charles-Harold Dodd, *Le fondateur du Christianisme*, Editions du Seuil, Paris, 1972; Louis Bouyer, *Le Fils éternel*, Editions du Cerf, Paris, 1974; Joachim Jérémias, *Jésus et les païens*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel-Paris, 1956; Robert Schroeder, *Le Messie de la Bible*, Editeurs de la littérature biblique, Braine-L'Alleud, Belgique, 1974; Un moine de l'Eglise d'Orient, *Présence du Christ*, Editions de Chevetogne, 1960; Veselin Kesich, *The Gospel Image of Christ*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 1972; Vasile Vasilachi, *Jesus Christ Through the Ages*, Carlton Press, New York, 1975; Hans Urs von Balthasar, *Théologie de l'histoire*, Fayard, Paris, 1970; A. Hamman, *La venue du Fils dans l'histoire, première étape de la redemption*, in coll. «Mysterium Salutis», vol. 8, Ed. du Cerf, Paris, 1973, p. 121—154; Ion Bria, *Iisus Hristos, Dumnezeu adevărat şi om adevărat*, în «Ortodoxia», XXV (1973), nr. 2, p. 218—252; idem, *Destinul Ortodoxiei*, EIB, 1989, p. 194—226; V. Mihoc, *Iisus Hristos ca arhiereu, după Epistola către Evrei*, în «Ortodoxia», 2, 1983, pp. 176—200.

VIAŢA ŞI SLUJIREA LUI IISUS HRISTOS
REPERE CRONOLOGICE
(Date aproximative)

Înainte de Hristos

63 Pompei în Orient cucereşte Ierusalimul

47 Cezar traversează Palestina

37 Irod cel Mare devine regele iudeilor (al Iudeii)

27 August, împărat roman

20 Irod începe [illegible] construirea Templului (Ioan 2, 20)

Recensămîntul [illegible] în Iudeea (Luca 2, 1-2)

4 Naşterea lui Iisus în Betleem (Matei 1, 18—25; 2, 1; Luca 2, 1—20)

Iisus Se naşte sub Irod cel Mare, care moare în anul 4, ceea ce face ca data naşterii să fie fixată înainte de anul 1 al erei creştine, aşa cum a determinat-o Dionisie Exiguul în secolul 6.

4 Moartea lui Irod

După Hristos

1 Începutul erei creştine fixată de Dionisie cel Mic în anul 753 de la întemeierea Romei (a.U.c.)

6 Iudeea este guvernată de un procurator

10 Naşterea lui Saul din Tars în Cilicia, din părinţi evrei (Filip. 3, 5)

14 (767 a U c) Moartea lui August. Tiberiu împărat (14—37) — (Luca 3, 1)

26 Pilat procuratorul Iudeii (Matei 27, 2 ; Marcu 15, 1 ; Luca 23, 1 Ioan 18, 28—29)

26 Caiafa arhiereu (Matei 26, 3, 57, 63 ; Ioan 18, 24 , Fapte 4, 6)

27 [illegible] Ioan Botezătorul predică şi botează la Iordan Luca 3, 1—3 [illegible]

1. În al cincisprezecelea an al [illegible] Cezarului Tiberiu pe cînd Ponţiu Pilat era procuratorul Iudeii, Irod, tetrarh [illegible] Galileii Filip, fratele său, tetrarh al Ituriei şi al ţinutului Trahonitidei, iar Lisanias tetrarh al Abilenei

2 În zilele arhiereilor Anna şi Caiafa a fost cuvîntul lui Dumnezeu către [illegible] fiul lui Zaharia în pustie

3 Şi a venit el în toată împrejurimea [illegible] Iordanului propovăduind botezul [illegible] spre iertarea păcatelor

27 Botezul lui Iisus (Matei 3, 3—17 ; Marcu 1, 9—11 ; Luca 3, 21—22 ; Ioan 1, 32—34)

28 Ioan Botezătorul în închisoare

Iisus începe să predice [illegible] P[illegible] din Nazaret şi Se stabileşte în Capernaum (Matei 4, 12—13).

28 [illegible] Predicarea Evangheliei, chemarea apostolilor, minunile, controverse [illegible] Iisus este [illegible] şi [illegible] (Matei 13, 54 ; Marcu 6, 1 ; Luca 4, 23—30)

29 Decapitarea lui Ioan Botezătorul din ordinul lui Irod (Matei 14, 3—12 , Marcu 6, 17—29 ; Luca 9, 9)

29 Înmulţirea pâinilor la lacul Tiberiad (Matei 14, 13—21 Marcu 6, 31—44 , Luca 9, 10—17)

Călătoria în Siria (Matei 15, 21 ; Marcu 7, 24)

Călătoria în Decapoli, Betsaida, Cezareea de Filipi, Transiordania (Marcu 7, 31 ; 8, 22 ; Matei 16, 13 , 19, 1 ; Marcu 8, 27 ; 10, 1)

Ultimele zile ale lui Iisus. Moartea, Învierea, Înălţarea

30 Iisus Se refugiază «dincolo de Iordan» (Ioan 10, 40—42 ; 11, 54)

Iisus vizitează Betania unde înviază pe Lazăr (Ioan 11, 1—44)

«Cu şase zile înainte de Paşti, Iisus a venit în Betania, unde era Lazăr pe care îl înviase» (Ioan 1[illegible]

30 (martie—aprilie) Venirea lui Iisus la Ierusalim pentru sărbătoarea [illegible] Ioan Evanghelistul notează trei veniri la Ierusalim pentru Paşti : în anul 27—28 (Ioan 2, 13), adică la un interval de 46 de ani [illegible] construirea Templului (Ioan 2, 20) ; în anul 29 (martie— aprilie, (Ioan 6, 11—15) ; în anul 30

30 Saul la Ierusalim unde face [illegible] 22, 3)

30 Intrarea în Ierusalim (Matei 21, 1—11 ; Marcu 11, 1, 11 ; Luca 19, 28—38 ; Ioan 12, 12—13)

Ultima Cină cu Apostolii (Matei 26, 20—29 ; Marcu 14, 17—24 Luca 22, 14—38 ; Ioan cap. 13—17) «În noaptea în care a fost vîndut» (1 Cor. 11, 23—26)

Arestarea lui Iisus (Matei 26, 47—56 ; Marcu 14, 43—52 ; Luca 22, 47—53 ; Ioan 8, 2—11)

Iisus înaintea arhiereilor Anna şi Caiafa, în timpul nopţii (Ioan 18, 12—14 ; 19, 22)

Iisus adus în faţa sinedriului (Matei 26, 57—66 ; Marcu 14, 53—64 , Luca 22, 66—71 ; 23, 1)

Iisus înaintea lui Pilat (Matei 27, 11—26 ; Marcu 15, 2—5 ; Luca 23, 2—7 ; Ioan 18, 29—38)

Iisus la Irod (Luca 23, 8—12)

Întoarcerea în pretoriu : condamnarea la moarte pe cruce (Matei 27 26 ; Marcu 15, 6—15 ; Luca 23, 13—25 ; Ioan 19, 1—16)

30 Iisus moare pe cruce, vineri 14 nissan, la orele 3 după amiază. Moartea lui Iisus are loc în anul în care

Paştele coincide cu sabatul, adică în anul 30 sau 33 (Matei 27, 45-50; Marcu 15, 33-37; Luca 23, 44-4[illegible]; Ioan 19, 25—30)

Iisus este pus în mormînt, sîmbătă 15 Nissan, sărbătoarea Azimilor (Matei 27, 57—61; Marcu 15, 4?—47; Luca 23, 50—56; Ioan 19, 3[illegible])

Învierea lui Iisus, în prima zi a săptămînii. Descoperirea mormîntului gol. Arătările după Înviere (Matei 28; Marcu 16; Luca 24; Ioan 20-21)

Înălţarea la cer la 40 de zile după Înviere (Fapte 1, 1—11)

După Cincizecime

30 Sărbătoarea Cincizecimii. Pogorîrea Duhului Sfînt peste Apostoli (Fapte 2, 1—13)

Constituirea celei dintîi comunităţi creştine (Fapte 2, 41—47)

Alegerea celor şapte diaconi elenişti (Fapte 6, 1—7)

34 Apostolul Petru în Antiohia

36 Plecarea lui Pilat din Iudeea

[illegible] Martiriul diaconului Ştefan. Comunitatea creştină se deplasează din Ierusalim (Fapte 6, 8—15; 7, 1—60; 8, 1—16)

37 Moartea lui Tiberiu. Caligula împărat (37—41)

[illegible] Convertirea lui Saul aproape de Damasc (Fapte 9, 1—[illegible]; 22, 3—1?; 26, 10—18; Gal. 1, 12—17)

41 Claudiu împărat (41—54)

«Pentru prima dată în Antiohia, ucenicii au fost numiţi creştini» (Fapte 11, 26)

43—44 Pavel şi Barnaba în Antiohia Siriei (Fapte 11, 25—26)

Petru în Samaria (Fapte 8, 9—25)

44 Petru în închisoare la Ierusalim (Fapte 12, 1—19)

Iacov conduce comunitatea creştină din Ierusalim (Fapte 21, 18)

Moartea lui Iacov, fratele lui Ioan

45-49 Cea dintîi călătorie misionară a lui Pavel cu Barnaba (Fapte 13, 4—14, 27)

49 Sinodul apostolic din Ierusalim care decide condiţiile de admitere în Biserică a convertiţilor de origine păgînă (Fapte 15, 1—35)

50 Evreii expulzaţi din Roma. Edictul lui Claudiu.

51—52 A doua călătorie misionară a lui Pavel (Fapte 15, 40—18, 22). Pavel la Corint

53—58 A treia călătorie misionară a lui Pavel (Fapte 18, 23—21, 35)

54 Nero devine împărat (54—68)

58 Arestarea lui Pavel la templul din Ierusalim, în timpul sărbătorii Cincizecimii (Fapte 21, 15—40; 22, 1—29)

60 Transferarea lui Pavel la Roma (Fapte 27, 28, 1—14)

61—63 Pavel la Roma, sub gardă militară (Fapte 28, 15—31)

62 Lapidarea lui Iacov, «fratele Domnului»

62—63 Eliberarea lui Pavel (Rom. 15, 24)

64 Incendierea Romei şi persecuţia creştinilor

67 Martiriul lui Petru şi Pavel la Roma

68 Moartea lui Nero

70 Pasti, generalul roman Titus cucereşte Ierusalimul şi distruge Templul

73 Massada, «fortăreaţa», cade în mîinile romanilor. Supravieţuitorul rezistenţei iudaice Iohanan Ben Zakkai se retrage la Iabne (Jamnia) şi reorganizează iudaismul în jurul Torei — Legea, care înlocuieşte Templul din Ierusalim

81—96 Persecuţia creştinilor sub Domiţian

90 Erezia lui Marcion şi curentele gnostice

95 Apostolul Ioan scrie Apocalipsa în Patmos

95 *Scrisoarea* Papei Clement către creștinii din Corint
100 Moartea lui Ioan la Efes
107 Martiriul episcopului Ignatie al Antiohiei
112 Pliniu cel Tînăr legat în Bitinia
115 Edictul lui Traian
117 Moartea lui Traian (98–117)
154 Policarp, episcop de Smirna
161 ... Martiriul lui Policarp de Smirna
163–167 Martiriul lui Iustin la Roma

(După Ion Bria, *Iisus Hristos*, Editura Enciclopedică, București, 1992).

INDELEBIL, caracter (lep. haraktir ... caracter, indelebilis — mereu, amprentă ce nu se poate șterge), expresie scolastică despre caracterul permanent de pecete, pe care unele Taine o imprimă primitorilor lor. Această concepție s-a impus în secolele XII—XIII și a fost formulată de conciliul de la Florența (1439) pe baza teologiei lui Toma de Aquino. Ea s-a aplicat în catolicism, în special Tainei hirotoniei. Prin consacrarea unei persoane într-o slujire preoțească, acea persoană intră în posesia unui har special, care are o validitate și o permanență absolută, potrivit textului: «Tu ești preot în veac, după rînduiala lui Melhisedec» (Evr. 7, 21). La fel se poate spune despre botez și mirungere, Taine care imprimă o «pecete» ce nu se poate pierde niciodată. De aceea, aceste trei Taine pot fi primite numai o singură dată de aceeași persoană.

Într-adevăr, Chiril al Ierusalimului vede măreția botezului în aceea că Taina aceasta oferă «sfînta pecete indisolubilă» (*Procateheză*, 16, trad. cit., p. 50), iar Nicolae Cabasila consideră că «pecetea darului Duhului Sfînt», forma mirungerii, este o garanție că cele trei bariere — firea, păcatul și moartea, care separau omul de Dumnezeu, au fost înlăturate pentru totdeauna (*Viața în Hristos*, III, 3–4, trad. cit., p. 105—106).

Părerile despre caracterul *indelebil* al acestor Taine sînt mult mai nuanțate. De exemplu, cu toate că chemarea lui Dumnezeu este definitivă, căci cel care a făgăduit rămîne credincios (Evr. 10, 23), puterea predicii ... confirmată ... hirotonia nu e ceva impersonal, independent de includerea celui hirotonit în slujirea unei comunități. Preoția este mai degrabă o slujire dată unei persoane aleasă de Dumnezeu, dar care este recunoscută numai prin chemarea și acceptarea din partea Bisericii. Dacă această acceptare este retrasă din lipsă de credință sau de aptitudini, slujitorul pierde autoritatea de a sluji. Acest punct de vedere este accentuat: Dumnezeu nu este legat de slujitorii Săi, ci de făgăduințele Sale (Evr. 10, 23). Caracterul *indelebil* ar fi un fel de promisiune care confirmă fidelitatea lui Dumnezeu în actele Sale de chemare și alegere: «Căci darurile și chemarea lui Dumnezeu nu se pot lua înapoi» (Rom. 11, 29).

Tainele, prin faptul că asigură comuniunea cu Hristos, au un caracter *indelebil*. Harul pune stăpînire pe suflet în așa fel încît nimeni nu-l mai poate separa de Dumnezeu: «Cine ne va despărți pe noi de iubirea lui Hristos?» (Rom. 8, 35). Creștinii nu mai sînt însemnați pe dinafară, în trup, ca «circumcizia», ci poartă în inima lor «stigmatele» nepieritoare ale lui Hristos (Rom. 2, 28—29), de aceea «nici înălțimea, nici adîncul, și nici o altă făptură nu va putea să ne despartă pe noi de dragostea lui Dumnezeu cea întru Hristos Iisus, Domnul nostru» (Rom. 8, 39).

INFALIBILITATE [lat. in + fallo, fallere = a nu greși, a rămîne fidel], făgăduința făcută Bisericii de a fi «stîlpul și temelia adevărului» (I Tim. 3, 15) adică de a fi păzită de greșeală prin asistența Duhului Sfînt, atunci cînd învață credința adevărată. *Infailibilitatea* își are sursa în această dublă fidelitate: a lui Hristos față de Trupul Său — Biserica, și a Bisericii față de Capul ei — Hristos, astfel încît porțile iadului nu o vor birui. Ea este un atribut al Bisericii în totalitatea ei, în calitatea acesteia de «neam sfînt și preoție împărătească» (I Pt. 2, 9). *Infailibilitatea* are două elemente esențiale: a) starea de sfințenie sau capacitatea spirituală a Bisericii ca templu al Duhului Sfînt, de a discerne adevărul. În fond, aceasta este lucrarea proprie credinței de a deosebi binele de rău, adevărul de minciună; de aceea infailibilitatea presupune exercitarea harismei credinței; b) corespondența dintre doctrina apostolică și Tradiția permanentă a Bisericii, sau memoria Christică. Credința Bisericii trebuie să coincidă cu ceea ce este descoperit în Sfînta Scriptură și în Tradiția apostolică. Biserica nu creează dogmele, ci mărturisește pentru fiecare epocă și situație credința dată odată pentru totdeauna.

În ceea ce privește slujirea de a transmite învățătura în Biserică, aceasta aparține episcopatului fie în mod particular, fie în mod conciliar, care are autoritatea și dreptul de a propune credința. Totuși *sensus fidei* este o siguranță și o făgăduință făcută întregului popor al lui Dumnezeu. În acest sens, *infailibilitatea* episcopatului sau a sinodului nu este «per se» ci «ex consensu ecclesiae». Fără acceptarea sau receptarea unanimă de către Biserică (sensus fidelium), prin discernămîntul ei poetic ca dar al Duhului Sfînt, definițiile sinoadelor nu au autoritate pentru credință. Această concepție pune în valoare capacitatea fiecărui credincios de a discerne Adevărul, de aceea autoritatea de a învăța are un caracter eclezio-logic, comunitar și harismatic (v. AUTORITATE). În acest sens, *infailibilitatea* sinoadelor este «analogică», adică potrivit cu fidelitatea lor față de conștiința Bisericii.

Catolicismul vorbește de *infailibilitatea episcopului* de Roma, căruia i s-ar fi angajat o asistență specială a Duhului Sfînt, în calitatea sa de succesor al apostolului Petru (Mt. 16, 18—19). Conciliul Vatican I (sesiunea VI 1870) afirmă că papa nu poate greși cînd vorbește «ex cathedra», adică atunci cînd, împlinind funcția de păstor și de învățător al tuturor creștinilor, în virtutea autorității sale apostolice supreme, proclamă în formă definitivă o doctrină de credință sau de morală, pentru a fi ținută de Biserica universală (Constituția «Pastor Aeternus» și Constituția dogmatică «Lumen Gentium» nr. 25, a Conciliului Vatican II).

Biserica Ortodoxă nu acceptă această învățătură, care nu ține seama de colegialitatea episcopilor (sau autoritatea conciliară) în exercitarea slujirii învățătoare și [illegible] sfînt [illegible] sau conștiința Bisericii (sensus ecclesiae) în receptarea deciziilor sinodale.

Bibliografie: N. Afanassieff, *L'infaillibilité de l'Eglise du point de vue d'un théologien orthodoxe*, în vol. coll. «L'infaillibilité de l'Eglise», Editions de Chevetogne, Chevetogne, 1963, p. 183—202; Ion Bria, *Infailibilitatea Bisericii*, în «Ortodoxia», XII (1960), nr. 3, p. 494—504; Idem, *Infailibilitatea și primatul papal în discuția primului Sinod Vatican*, în «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 3, p. 454—459;

Gustave Thils, *L'infaillibilité du peuple chrétien «in credendo»*, Desclée de Brouwer, Paris, 1963; Ep. Antonie Plămădeală, *Hans Küng și declarația «Mysterium Ecclesiae»*, în «Ortodoxia», XXVI (1974), nr. 1, p. 5—69.

INSPIRAȚIE [lat. in + spiro — in-spiratio = insuflare, comunicare a lui Dumnezeu, gr. theopneustos]. *Inspirația* scrierilor Sfintei Scripturi ca un întreg este o învățătură descoperită în tradiția apostolică: «Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu și de folos spre învățătură, spre mustrare, spre îndreptare, spre înțelepțirea cea întru dreptate» (II Tim. 3, 16; cf. I Pt. 1, 24, 25; I Cor. 2, 12—13).

Inspirația este lucrarea nemijlocită a Duhului Sfînt, prin care scriitorul biblic devine capabil de a primi, de a exprima corect și de a scrie învățăturile de credință și de morală care formează conținutul revelației dumnezeiești, ferindu-l de greșeli. În această lucrare participă factorul dumnezeiesc, adică Duhul Sfînt, care [illegible] scrierile conținutul descoperirii și ferește de greșeli pe scriitor, și factorul omenesc, adică hagiograful, care comunică aceste adevăruri în expresii și cuvinte omenești. Biserica, «stîlpul și temelia adevărului» (I Tim. 3, 15), este aceea care a transmis prin Tradiție canonul cărților Sfintei Scripturi: canonul Septuagintei pentru Vechiul Testament și canonul scrierilor apostolice pentru Noul Testament. Dacă *inspirația* cărților canonice este o învățătură descoperită chiar în Sfînta Scriptură, numărul cărților canonice este stabilit de Biserică prin Tradiție. Chiril al Ierusalimului spune: «Învață de la Biserică, cu rîvnă, care sînt cărțile Vechiului și ale Noului Testament» (*Cateheza* IV, 33). Desigur, Duhul Sfînt este cel care dă autoritate dumnezeiască conținutului cărților biblice, dar Biserica este cea care a identificat aceste cărți. De fapt, Biserica recunoaște în cuprinsul acestor cărți cuvîntul lui Dumnezeu ce s-a încredințat ei de către apostoli. Biserica a [illegible] canonul [illegible] sub călăuzirea Sfîntului Duh [illegible] Noului Testament din mărturiile despre [illegible] Bisericii de a [illegible] (I Tim. 3, 15) (v. BIBLIE, [illegible]

Bibliografie: Ioan Glăjar, *Problema interconfesională și inspirația biblică*, în «Ortodoxia», IX (1957), nr. 2, p. 216—238; Dumitru Abrudan, *Septuaginta și problema inspirației*, în «Ortodoxia», XXVII (1975), nr. 1, p. 198—201

IRINEU [illegible] în Asia Mică [illegible] unde [illegible] cu P[illegible] [illegible] Vine la Lyon unde succede ca [illegible] pe [illegible] martir [illegible], martirizat împreună cu alți creștini din Lyon (Lugdunum) și Vienne (Galia) [illegible] scrieri importante au rămas de la el: *Împotriva ereziilor* (5 cărți) și *Predica apostolică și dovezile ei*, o carte populară de cateheză. S-a preocupat de evanghelizarea Galiei și Germaniei, fiind socotit fondatorul Bisericii din Franța.

Irineu a expus credința [illegible] în fața ereziilor gnosticismului cunoscut în regiunea sa, astfel: Lumea a fost creată de un singur Dumnezeu, Iisus, Fiul lui Dumnezeu, a murit pentru mîntuirea lumii, există învierea trupului, Scriptura dă mărturie de o serie de legăminte ale aceluiași Dumnezeu, Care S-a descoperit progresiv, pe măsură ce oamenii erau capabili să primească revelația. În contrast cu gnosticii care diminuau valoarea și substanța credinței, *Irineu* vorbește de «succesiunea apostolică» în termeni de credințe și doctrine trans-

mise public de Biserică de la început.

Irineu a sublimat mai multe doctrine; despre *regula-canonul credinței*, care este necesară pentru interpretarea Scripturii; despre Euharistie care conține o realitate [illegible] în teologie. Scriptura stă la baza tuturor [illegible] teologice.

Bibliografie: Ioan G. Coman, *Patrologie*, vol. II, EIB., București [illegible] p. 16—49; André Benoit, *Saint Irénée, Introduction à l'étude de sa théologie*, Paris, PUF, 1960.

ISIHASM (gr. hesychia — [illegible] care, liniște și concentrare în [illegible] gine monastică (sec. IV—V), care s-a organizat în sec. XIII—XIV ca o [illegible] rea «rugăciunii lui Iisus» ca metodă [illegible] de părinții deșertului, care au avut ca [illegible] carea continuă a numelui lui Iisus. [illegible] pură», constînd din cuvintele «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine [illegible] textul [illegible] Luca 17, 21: «Împărăția lui Dumnezeu [illegible] vostru» și pe [illegible] Pavel «Rugați-vă neîncetat» (I Tes. 5, 17) și «stăruiți în rugăciune» (Col. 4, 2). Întemeietorul propriu-zis a *isihasmului* este Ioan Scărarul († 649), autorul lucrării «Scara raiului», în care recomandă rugăciunea «monologică», adică redusă la un singur cuvînt [illegible]. Pentru părinții isihaști, teoria și practica rugăciunii lui Iisus, [illegible] numelui lui Iisus și starea de liniște pe care [illegible] sînt un scop în sine. *Isihia* creează [illegible] tică virtuțile, dintre care cele mai [illegible] ales sobrietatea, trezvia sau atenția [illegible] vorbește de conștiința și simțirea [illegible] vei lui Dumnezeu sub forma energiilor divine necreate, ca elemente [illegible] în secolele XIII—XIV, *isihasmul* nu [illegible] terului necreat și luminii taborice» și de experiența nemijlocită a slavei [illegible] (v. SLAVĂ). De la Atos, el s-a răspîndit în secolele [illegible] ria, Serbia, Rusia și România, in[illegible] ci și pe cea liturgică. De altfel, ca metodă a vieții contemplative, *isihasmul* [illegible] tatea liturgică sau sacramentală. [illegible] cel mai bine în condițiile de retragere [illegible] ale mînăstirii. Nicodim de la Muntele Atos, cel care a colecționat scrierile filocalice (v. FILOCALIE), [illegible] tuturor, atît monahilor cît și mirenilor; de aceea nu există [illegible] modele de spiritualitate ortodoxă. Una din ideile de bază ale *isihasmului* este aceea că viața spirituală —sub formă monastică sau

liturgică — nu este arbitrară, ci are nevoie de călăuzirea unui părinte spiritual». Dacă pentru isihasmul practicat de Evagrie accentul cade pe contemplarea intelectuală și rugăciunea minții monologică sau invocarea numelui lui Iisus, alte curente isihaste, de pildă cel propus de Macarie Egipteanul (sec. V), revin la o antropologie și psihologie biblică, insistând asupra «păzirii inimii». De altfel, în spiritualitatea ortodoxă, inima (kardia) nu este organul fizic, ci centrul spiritual al omului, creat după chipul lui Dumnezeu, eu-ul cel mai adânc și cel mai adevărat, altarul lăuntric în care se intră în stare de kenoză și de jertfă și în care are loc unirea cu Hristos. Inima e unitatea persoanei umane. De aceea, «rugăciunea inimii» creează o stare existențială de unitate și de integritate a persoanei.

«Despre felul cum trebuie să se zică rugăciunea:

Dintre părinți unii o zic în întregime: «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă». Alții, jumătate: «Iisuse, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă», ceea ce este mai ușor pentru neputința minții. Căci aceasta nu poate să zică în ea cu putere singură de la sine «Domnul Iisus», decât numai în Duhul Sfânt (I Cor. 12, 3). Altfel va face aceasta bâlbâindu-se ca un copil neputând să o zică articulat. Dar nu trebuie să schimbe des cuvintele rugăciunii din nepăsare, ci cu răgaz, fără întrerupere.

Iarăși, unii părinți învață să se facă rugăciunea cu gura, alții cu mintea. Eu o zic cu amândouă. Căci uneori slăbește mintea a o grăi, lenevindu-se, iar alteori gura. De aceea trebuie să ne rugăm și cu gura și cu mintea. Dar trebuie să o spunem liniștit și fără zgomot, ca nu cumva glasul să tulbure simțirea și atenția minții și să le împiedice. Aceasta până ce mintea, obișnuindu-se cu lucrarea, va înainta în ea și va lua putere de la Duhul, să se roage în întregime și cu putere. Atunci nu mai e de trebuință să se rostească cu gura, dar nici nu se mai poate. Atunci [illegible] să se [illegible] toată lucrarea numai cu mintea» (Grigorie Sinaitul, *Despre rugăciune*, 2, în *Filoc. rom.*, vol. VIII, p. 186—187).

Bibliografie: Grégoire Palamas, *Défense des Saints Hésychastes*, introduction, textes critiques et notes de J. Meyendorff, Louvain, 1959, 2 vol.; Saint Jean Climaque, *L'échelle sainte*, Abbaye de Bellefontaine, Bégrolles en Mauges, Franța, trad. de Placide Deseille (col. Spiritualité Orientale, 24), 1978; *Unseen Warfare, as edited by Nicodemus of the Holy Mountain and revised by Theophan the Recluse*, trad. de E. Kadloubovsky și G.E.H. Palmer, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 1978; Pr. Prof. D. Stăniloae, *Din istoria isihasmului în Ortodoxia Română*, în Filocalia vol. VIII, p. 552—587; Irénée Hausherr, *La méthode d'oraison hésychaste*, în «Orientalia Christiana», 9 (1927) p. 101—210; J. Meyendorff, *Byzantine Hesychasm: Historical, Theological and Social Problems*, London, V.R., 1974; G. M. Prokhorov, *L'hésychasme et la pensée sociale en Europe Orientale au XIV-e siècle*, în «Contacts» 31 (1979), nr. 105, p. 25—63; D. Stăniloae, *Bréviaire hésychaste*, în «Irénikon», LII (1979), nr. 1, p. 54—66, și nr. 3, p. 358—373; Antim Nica, *Rugăciunea lui Iisus. Încercare critică asupra misticii isihaste*, în «Biserica Ortodoxă Română», 1939, nr. 7—8, p. 551—568; P. Gheorghe (Virgil Cândea), *Cuviosul Nicodim Aghioritul*, în «Mitropolia Olteniei», VIII (1956), p. 628—633; Dan Zamfirescu, *Probleme controversate legate de supranumele Sfântului Simeon Noul Teolog*, în «Ortodoxia», X (1958), p. 395—429.

Î

ÎMPĂRĂŢIA LUI DUMNEZEU [illegible] Noul Testament [illegible] Iisus [illegible] (Luca [illegible] 15 [illegible]) şi [illegible] se roage [illegible] creştinii se roagă [illegible] (Luca 12, 31).

Pe de o parte, «împărăţia lui *Dumnezeu* [illegible] se realizează [illegible] poporul [illegible] Dumnezeu. Cre[illegible] Iisus [illegible] la intrarea sa [illegible] în Ierusalim, [illegible] Mântuitor, El Se [illegible] mesianic. Poporul [illegible] «Binecuvântat este împăratul care vine întru numele **Domnului. Pace în cer şi slavă întru cei de sus» (Luca 19, 38).**

Pe de altă parte, manifestarea actuală a împărăţiei în persoana şi misiunea lui Hristos va fi încununată de manifestarea deplină a lui Dumnezeu în faţa unei umanităţi care va fi şi ea schimbată. Această [illegible] veşn[illegible] fine, deoarece este prevestită de [illegible] venirii şi judecăţii [illegible] tuturor, când El va despărţi pe cei buni de cei răi [illegible] cum [illegible] păstorul [illegible] spre [illegible] El va [illegible] Săi, **cărora le va da binecuvântarea.** Tot din [illegible] vor [illegible] mai [illegible] şi slava lui **Dumnezeu.**

Învăţătura despre *Împărăţia lui Dumnezeu* ([illegible]) este [illegible] importantă deoarece ea arată că [illegible] istoria nu sînt realităţi [illegible] deoarece stau sub puterea [illegible] a lui Dumnezeu. Desigur, omul va [illegible] realitate va [illegible] creştinul [illegible] stătătoare (Evrei 13, 14), ci aşteaptă patria cerească (Evrei 11, 16) [illegible] de sus. Există [illegible] o di[illegible] care nu trebuie uitată. Toţi vor muri, dar [illegible] vor învia şi vor fi schimbaţi după chipul lui Hristos înviat (I Tesaloniceni 4, 13–17). Apoi *Împărăţia* nu ne aparţine, ci este a lui *Dumnezeu* [illegible] este «ziua Domnului» în care Dumnezeu va da binecuvântările Sale tuturor naţiunilor [illegible] Tot ce Iisus a făgăduit pe pământ, El a pregătit şi va dărui la [illegible] slav[illegible] Pământul întreg va fi moştenirea **celor blînzi şi smeriţi cu** inima care au urmat lui Hristos. În pregătirea [illegible] creştinului pentru judecata lui Hristos, viaţa sa actuală

este esențială, deoarece ea determină destinul veșnic. *Împărăția* are sens numai pentru cei ce crede și speră în Dumnezeu (v. JUDECATA).

Bibliografie: Ion Bria, *Credința pe care o mărturisim*, EIB, București, 1987, p. 176—200; G. Limouris, ed., *Church—Kingdom—World. The Church as Mystery and Sign*, WCC, Geneva 1986; [illegible] (Apoc. 20, 1—15), în «Ortodoxia», nr. 1/1981 p. 29—58.

ÎMPĂRTĂȘIRE [illegible] comunicare, lat. communicatio — comunicare, (rom. cuminecare, sau participare) — unul din momentele esențiale ale Liturghiei ortodoxe, Liturghie care se desfășoară în două etape, cea a catehumenilor și cea a credincioșilor, formate având în vedere criteriul *împărtășirii*. În tradiția ortodoxă, există Liturghie fără anafora (consacrarea darurilor) dar nu există Liturghie fără *împărtășirea* slujitorilor și credincioșilor. Fără *împărtășire*, aspectul de comuniune al Euharistiei ar fi eliminat. *Împărtășirea* credincioșilor are loc după cea a slujitorilor, la invitația diaconului: «Cu frica de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați».

În primele trei secole s-a practicat *împărtășirea* frecventă și chiar zilnică, potrivit credinței că nu există participare reală la Liturghie fără comuniune. Cel care se abținea sau refuza să se *împărtășească* era amenințat cu excomunicarea, sau trebuia să justifice această abținere. Tertulian spune că «mâinile creștinilor ating în fiecare zi trupul Domnului» (P.L. t. 1, col. 6[illegible]). Alți părinți și scriitori bisericești — Ciprian, Origen, Chiril al Alexandriei, Chiril al Ierusalimului, Ioan Hrisostom (P.G. LXII, 2 889) dau mărturie despre *împărtășirea* frecventă și obligatorie a celor ce iau parte la Liturghie. Sf. Vasile cel Mare (Ep. [illegible], P.G. XXXII, 484) insistă [illegible] creștinii să se *împărtășească* [illegible] [illegible] amenință pe cel care se abțin.

Din sec. al IV-lea se introduce practica *împărtășirii*, în afară de marile sărbători creștine (Crăciun și Paști), la un interval de cel puțin trei Duminici, [illegible] XV—XVI, [illegible] rite personale.

Astăzi, unii cer o nouă discuție [illegible] ristiei se dă numai ca ultimă *împărtășanie* [illegible] pe calea vieții veșnice?

«Cred, Doamne, și mărturisesc că Tu ești cu adevărat Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui viu, Care ai venit în lume să mântuiești pe cei păcătoși, dintre care cel dintâi sunt eu. Încă cred că acesta este [illegible] Trupul Tău și aceasta este [illegible] Sîngele Tău [illegible], mă rog Ție [illegible] mă și iartă [illegible] cele de voie și cele fără de voie, cele cu cuvântul sau cu lucrul, cele întru știință și [illegible]. Și mă [illegible] fără de osîndă, să mă împărtășesc cu Preacuratele Tale Taine, spre iertarea păcatelor și spre viața de veci. Amin

Cinei Tale celei de taină, Fiul lui Dumnezeu, astăzi părtaş mă primeşte, că nu voi spune vrăjmaşilor Tăi Taina Ta, nici sărutare Îţi voi da ca Iuda, ci ca tîlharul mărturisindu-mă strig Ţie: Pomeneşte-mă Doamne, întru Împărăţia Ta.

Nu spre judecată sau spre osîndă să-mi fie mie împărtăşirea Sfintelor Tale Taine, Doamne, ci spre tămăduirea sufletului şi a trupului» (Rugăciunea împărtăşirii, *Liturghier*, ed. 1974, p. 120).

Bibliografie: Alexander Schmemann, *Confession and Communion*. Documents of the Orthodox Church in America, february 197.

ÎNĂLȚARE. La 40 de zile după înviere, Iisus Se întoarce în sînul Tatălui: «S-a înălţat la ceruri şi şade de-a dreapta Tatălui». La un moment dat Iisus nu mai este fizic în mijlocul ucenicilor şi prietenilor Săi, nu mai este văzut cu ochii trupeşti (Fapte 1, 1—12).

Din secolul al 4-lea Biserica sărbătoreşte *Înălţarea* în zi de joi, înainte de Cincizecime-Rusalii. Iisus înălţat în slava lui Dumnezeu nu părăseşte însă lumea. El este mereu prezent în biserică prin Duhul Sfînt pe care L-a trimis să dea viaţă celor ce-L urmează. E rîndul Apostolilor să dea mărturie despre Hristos, mai ales despre moartea şi învierea Lui. Într-adevăr, după *Înălţarea* la Tatăl, Apostolii devin «martorii» lui Hristos [illegible] din Ierusalim pînă în Palestina şi în ţările şi centrele din Marea Mediterană [illegible]. *Faptele Apostolilor* narează călătoria Apostolului Pavel, convertit după ce a văzut pe Hristos înviat pe drumul spre Damasc (Fapte [illegible]), pînă la Roma, capitala imperiului.

Iisus a înviat din morţi, dar El este Domnul cel viu Care rămîne cu ai Săi, pînă la sfîrşitul veacului: «Eu sînt cu voi în toate zilele, pînă la sfîrşitul veacului» (Matei 28, 20). Mai mult, El este Domnul care va reveni plin de slavă: «Şi iarăşi va să vină, cu slavă, să judece viii şi morţii, a Cărui împărăţie nu va avea sfîrşit». Creştinii, spre deosebire de evreii care continuă şi astăzi să aştepte pe Mesia, aşteaptă întoarcerea lui Hristos înviat în lumină şi strălucire. Ucenicii au văzut, încă de pe pămînt, în Iisus din Nazaret pe Fiul lui Dumnezeu celui viu. Deja, în trupul Său după înviere, se manifestă o nouă umanitate devenită nemuritoare.

Cînd S-a despărţit de ucenicii Săi şi S-a înălţat la cer, Iisus i-a binecuvîntat prin ridicarea mîinilor (Luca 24, 50—52). Apostolii Îl adoră. La a doua venire, Hristos Îşi manifestă dumnezeirea Sa şi îi este posibil să fie percepută de întreaga umanitate. În Vechiul Testament tabernacolul era locul de comuniune cu Dumnezeu, Care şedea pe heruvimi, iar arhiereul, prezentul, venea apoi sub forma aceea a Sa să binecuvînteze poporul. A intra în Templu însemna a intra în prezenţa lui Dumnezeu şi a primi binecuvîntarea (Numeri 6, 22—27). Iisus Hristos vine în însăşi persoana Sa, cu o umanitate nouă, din care izvorăsc energiile divine care transfigurează pe cei ce le primesc. A doua venire inaugurează o nouă creaţie, împărăţia lui Dumnezeu, care este pregătită de Hristos: «Eu vă rînduiesc vouă împărăţie, precum Mi-a rînduit Mie Tatăl Meu» (Luca 22, 29). Ea este viaţa veşnică (Matei 25, 46). «A judeca viii şi morţii» înseamnă a da tuturor binecuvîntarea Sa, binecuvîntarea pe care a dat-o Apostolilor în ziua înălţării la cer.

ÎNDUMNEZEIRE [illegible] deificatio] participarea reînnoirea omului la viaţa lui Dumnezeu prin

energiile divine necreate [illegible] continutul ontologic al comuniunii dintre om și Dumnezeu. *Îndumnezeirea* este starea de transfigurare a umanului, «depășirea» firii create, prin consolidarea ei în existența adevărată și prin reactualizarea unei posibilități ce i-a fost dată de la început. Ideea se găsește deja în I Petru, 1, 4 («părtași firii dumnezeiești»), dar ea a fost dezvoltată în teologia patristică, devenind dogma centrală a Ortodoxiei [illegible] cu sfinții Irineu, Atanasie și Chiril până la Simeon Noul Teolog și Grigorie Palama; toți părinții Bisericii [illegible] afirmație [illegible] a [illegible] «Dumnezeu S-a făcut om pentru ca omul să devină dumnezeu». Ei nu ezită să numească pe om «dumnezeu după har» și să [illegible] semnul de egalitate între mântuire și *îndumnezeire*. Maxim Mărturisitorul împarte istoria [illegible] în două mari perioade, toate [illegible] în vederea *îndumnezeirea*: unele veacuri au fost rânduite pentru [illegible] Dumnezeu, altele au fost destinate pentru lucrarea [illegible] a *îndumnezeirii* omului (*Răspunsuri către Talasie*, 22, Filoc. rom., vol. III, p. 70—71). Dar cel care a sistematizat tema [illegible] și a fixat vocabularul teologiei *îndumnezeirii* a fost sfântul Grigorie Palamas (1296—1359) [illegible] sinodal (vezi *Tomul aghioritic*, în Filoc. rom., vol. VII).

Care sînt bazele antropologice și hristologice ale *îndumnezeirii*?

1. Pentru antropologia teologică, *îndumnezeirea* este nu numai o realitate posibilă, ci și una făgăduită omului de la început. Ea este echivalentă cu ceea ce Biblia numește «asemănarea» [illegible] adică elementul dinamic inerent umanului, demnitatea împărătească la care ajunge «chipul», capătul final sau mărimea fiească la care este chemat omul. *Îndumnezeirea*, ca să spunem așa, este concentrarea și sfârșitul tuturor timpurilor și veacurilor și a celor din timp și din veac» (Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 59, în Filoc. rom., vol. III, p. 315). Deci *îndumnezeirea* este mai presus de fire și firea [illegible] umanitatea [illegible] slava destinată de la creație.

2. După Chiril al Alexandriei, [illegible] *îndumnezeirea* noastre. Posedarea firii umane în ipostasul Cuvântului — enipostazierea — nu [illegible] Dumnezeu [illegible] a nădejdii de *îndumnezeire* a [illegible] oamenilor. Atât de [illegible] va face pe om Dumnezeu, [illegible] de [illegible] S-a făcut Dumnezeu om. Căci e vădit că Cel ce S-a făcut om fără [illegible] va *îndumnezeii* firea, fără [illegible] ei în Dumnezeu, [illegible] va ridica pe om din pricina Sa, cât S-a coborât El din pricina omului» (Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, [illegible] 22, în Filoc. rom., vol. III, p. 74; Idem, *Capete teologice* II, 25, p. 175).

3. *Îndumnezeirea* este prefacerea spirituală care se sprijină pe [illegible] tate a firii, dar ea nu se produce în marginile firii și nici nu [illegible] firii, în sensul de perfecțiune morală. *Îndumnezeirea* este prefacere

(Cf. și Ignatie Xanthopol, *Cele 100 de capete*, 68, în Filoc. rom., vol. VIII, p. 146—147), necreată, primită ca o iluminare directă a [illegible], provenită nemijlocit din postas. Desigur, sinergia voinței [illegible] este [illegible] act creștin, iar îndumnezeirea presupune un maximalism sinergetic. Totuși, aici este vorba de o transcendere reală a firii, de o continuă depășire a ei prin iradierea harului necreat din umanitatea lui Hristos [illegible] «la starea de bărbat desăvîrșit, la măsura vîrstei deplinătății lui Hristos» (Ef. 4, 13). *Îndumnezeirea* împiedică astfel omul [illegible] să se închidă în imanența proprie și presupune deschiderea [illegible] pentru dimensiunea infinită a [illegible] lui Dumnezeu.

[illegible] gnosticul a ajuns într-o stare [illegible] de a face bine, atunci el, într-un chip minunat, face bine mai repede [illegible] vorbește; iar pentru a-l aduce [illegible] și a-l întoarce la Dumnezeu [illegible] lui, gnosticul se roagă să-i fie [illegible] lui păcatele lor. Are dorința [illegible] de a da celor pe care îi iubește [illegible] sale bunuri, iar prietenii lui au [illegible] simțăminte iată de el» (Clement Alexandrinul, Stromate VII-a, cap. XII, [illegible]

Bibliografie: Jules Gross, *La divinisation du chrétien d'après les Pères grecs* [illegible] *historique à la doctrine* [illegible] *grâce*, Paris, Gabalda, 1938; Myrrha [illegible], *La déification de l'homme* [illegible], Paris, 1983; idem, *La doctrine de la* [illegible] *dans l'Eglise Grecque jusqu'au* [illegible] *siècle*, în «Revue de l'histoire des [illegible]», tom. CVI, nr. 2 și 3; CVII, nr. [illegible] 933; idem, *Nicolas Cabasilas*, L'Orante, Paris, 1958; Y. M. Congar, *La déification dans la tradition spirituelle de l'Orient*, în «[illegible] Sens en dialogue» (Unam Sanctam [illegible]), Paris, 1964, p. 257—272; Frank [illegible], *Theosis or Philanthropy: Orthodox Critiques of Western Ecumenism*, în «Sobornost», nr. 10, 1974, p. 720—730; [illegible] Meyendorff, *Saint Grégoire Palamas et la mystique orthodoxe*, Editions du Seuil, Paris, 1959; Anca Manolache, *Trupul Domnului în opera de răscumpărare*, în «Mitropolia Banatului», nr. 7—9, 1968.

ÎNMORMÎNTARE. [illegible] întreaga comunitate [illegible] la mormînt pe unul [illegible] dintre frații (sau surorile) de [illegible], cu credința în învierea trupului și [illegible] despărțire [illegible] Dumnezeu. [illegible] o slujbă a [illegible] în [illegible] fermă [illegible] Iisus Hristos este [illegible] *odihna* [illegible] care [illegible] (Ps. [illegible]), care se [illegible] înmormîntare). El este cel care a [illegible], a dezlegat pe cei legați, a stricat moartea și a [illegible] pe diavol [illegible] la tot trupul [illegible] înmormîntare nu este un [illegible] destinul [illegible] persoane. «Cel ce [illegible] mînă Ta dintru neființă m-ai zidit și cu chipul Tău cel dumnezeiesc [illegible] pentru [illegible] iar și m-ai întors în pămîntul din care am fost luat, [illegible] Ta [illegible] cu frumusețea cea dintîi iar [illegible]». Este o slujbă de pocăință, slujitorul cere de a intra în «Ceata sfinților»: «Ceata sfinților a aflat izvorul vieții și ușa raiului, să aflu și eu calea prin pocăință».

În afară de slujba *înmormîntării* care se face în locașul bisericii, a treia zi, există servicii [illegible] ale slujbei morților (numite parastase sau panihide) săvîrșite în memoria celor defuncți fie la biserică, fie la cimitire, a nouă zi, la patruzeci de zile și la un an de la data morții.

Bibliografie: *Molitfelnic*, E.B., București, 1984, p. [illegible]—326.

ÎNTRUPARE [gr. [illegible], lat. incarnatio = sălășluirea lui Dumnezeu în trup, [illegible] termen de credință promulgat de Sinodul de la Niceea, potrivit căreia a doua persoană a Sfintei Treimi, Fiul lui Dumnezeu, «S-a întrupat de la Duhul Sfînt și din Fecioara Maria și S-a făcut om». *Întruparea* [illegible] marea taină a credinței creștine: «Dumnezeu S-a arătat în trup» (I Tim 3, 16). [illegible] cere lui Teofil din Antiohia să îi arate pe Dumnezeu [illegible] îi răspunde: «Arată-mi omul tău, iar eu [illegible] Dumnezeu» (P.G. [illegible]). [illegible] spune: «Căci cine ar putea să știe [illegible] și totuși a rămas Dumnezeu; cum rămînînd Dumnezeu, El este om adevărat? [illegible] aceasta, cinstind cuvîntul în tăcere» ([illegible] Nazianz, P.G. XCI, 1037). Numeroase [illegible] revelatie, fie ca răscumpărare sau [illegible] Pentru [illegible] *întruparea* [illegible] omenului, acela de a deveni un organ de manifestare al lui Dumnezeu. În *întrupare* creația [illegible] tot, deoarece Logosul, ca rațiunea [illegible] El cosmosul.

Pentru cei ce fac speculații în acest sens, *întruparea* nu [illegible] totuși [illegible] nu este o necesitate a evoluției creației, ci este [illegible] pentru Maxim Mărturisitorul este coextensivă iconomiei creației. [illegible] între *întrupare* și [illegible] rea din păcat [illegible] restaurarea omului în starea sa dinainte de păcat. Motivul unic al *întrupării* este [illegible] rea lui Dumnezeu [illegible] care îl restabilește definitiv în comuniunea sa [illegible] Dumnezeu, [illegible] spre creația Sa, acceptă nașterea [illegible] trup [illegible] nitatea Sa. *Întruparea* este un [illegible] sens, Grigorie de Nazianz [illegible] zeiască «se înnoiește» în faptul [illegible] trupării. Alții au pus în evidență aspectul «kenotic» al *întrupării*, deoarece Dumnezeu Fiul a vrut [illegible] velul omului. Dumnezeu nu ne-a [illegible] identificat cu noi, ca un Dumnezeu [illegible] lume, Acesta a venit la oameni ca om [illegible] 126, 3).

Teologia [illegible] cu al nostru, afară de păcat. [illegible] trup omenesc. Trupul asumat de Iisus este [illegible] *întrupat*. Prin nașterea Sa din veci, Fiul este imaginea lui Dumnezeu Tatăl, prin nașterea Sa după trup, Fiul este identic omului. Cuvîntul [illegible], a doua persoană a Treimii,

S-a asumat firea omenească fără păcat a lui Adam, din Fecioara Maria, [illegible] nezeu însuși S-a transformat sau [illegible] în trup, ci Fiul a luat, prin [illegible] Mariei, trup din lutul lui Adam. Asumarea personală a firii [illegible] integrale, de către Fiul, Cuvîntul transcendent și veșnic, din Fecioara Maria, este un act care recreează și restaurează lumea; de aceea *Intruparea* este temelia îndumnezeirii. Roadele *întrupării* trec asupra noastră numai dacă trupul a fost unit «cu dumnezeirea divină» [illegible] omenesc neschimbat pentru [illegible] omul a umplut lumea de sus.

[illegible] dochetismului, teologia [illegible] că Iisus a primit natura [illegible] și [illegible] asumă un trup neînsuflețit, ci un [illegible] morții. Prin nașterea Sa ca om, El [illegible] afectele noastre, slăbiciunile [illegible] Mai mult, El a eliberat aceste afecte [illegible], prin suportarea lor și biruirea lor.

Astfel, El a înălțat firea omenească, dîndu-i nestricăciunea (aph[illegible]) Iisus a [illegible] natura umană [illegible] Fecioara El a primit-o nu prin zămislire din voluptate și din să[illegible] omului, ci într-un mod nou, [illegible] structura [illegible] *Intruparea* Sa nu e re[illegible] nivelul creației lui Adam. Hristos a acceptat modul naș[illegible] după trup, dar acest mod nu [illegible] de voința [illegible] de Dumnezeu din [illegible] uman al Fecioarei Maria. «De la Duhul Sfînt și din Fecioara Maria» [illegible]

La început, sărbătoarea Nașterii lui Iisus [illegible] se serba [illegible] cu sărbătoarea Botezului [illegible] Epifania [illegible], cînd [illegible] pe care Iisus a [illegible] Sale [illegible]. Cătră [illegible], sărbătoarea *Intrupării* (Crăciunul) a fost fixată la 25 [illegible] solstițiul de iarnă, [illegible] soarele [illegible] Soarele [illegible] asupra [illegible] a 4-lea, [illegible] comemorată la 25 Decembrie, iar Epifania (Botezul), la 6 ianuarie.

[illegible] cu toate [illegible] păstreze [illegible] neschimbat, [illegible] ce era după fire, cît și [illegible] ceea ce a devenit prin fire, potrivit [illegible] nu se poate cugeta [illegible] Dumnezeu vreo [illegible] precum nu se poate cugeta peste tot vreo măsură, [illegible] singură face cu putință [illegible] la cele ce se mișcă. Aceasta e este taina cea mare și ascunsă. Aceasta este ținta fericită (sfîrșitul) pentru care s-au întemeiat toate. Acesta este scopul dumnezeiesc, gîndit mai înainte de începutul [illegible] pe care definindu-l spunem că este ținta finală mai înainte gîndită, pentru care sînt toate, iar ea pentru nici una. Spre această țintă finală privind, Dumnezeu a adus la existență firile lucrurilor. Acesta este cu adevărat sfîrșitul providenței și

al celor providenţiale, cînd se vor recapitula în Dumnezeu cele făcute de El. Aceasta este taina care circumscrie toate veacurile şi descoperă sfatul supraînfinit al lui Dumnezeu, Care exista de infinite ori infinit înainte de veacuri. Iar vestitorul (îngerul) ei S-a făcut Însuşi Cuvîntul fiinţial al lui Dumnezeu, devenit om. Căci Acesta a dezvăluit, dacă e îngăduit să spunem aşa, adîncul cel mai dinlăuntru al bunătăţii părinteşti şi a arătat în Sine sfîrşitul pentru care au primit făpturile începutul existenţei. Fiindcă pentru Hristos sau pentru taina lui Hristos au primit toate veacurile şi cele dinăuntrul veacurilor începutul existenţei şi sfîrşitul în Hristos» (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 60, în Filoc. rom., vol. 3, p. 326—327).

«De fapt, nu noi sîntem cei ce ne-am înălţat sau ne-am ridicat în sus către Dumnezeu, ci Domnul Însuşi este cel ce S-a coborît şi a venit la noi. Căci nu noi am căutat pe Domnul, ci El ne-a căutat pe noi, doar nu oaia a pornit în căutarea păstorului şi nici drahma în căutarea stăpînei sale (Luca 15, 4—10), ci Însuşi Domnul a coborît pe pămînt şi a găsit pe om chipul Său, a cutreierat locurile pe unde rătăcise oaia pierdută şi luînd-o pe umeri a scăpat-o din rătăcire. Bineînţeles, nu ne-a mutat din acel loc, ci lăsîndu-ne pe pămînt ne-a făcut încă de aici locuitori ai cerului şi ne-a vărsat în suflete dorul după viaţa cerească fără să ne ridice la cer, ci doar aplecînd cerurile şi pogorîndu-Se, după cum zicea proorocul: «Domnul a plecat cerurile şi S-a coborît pe pămînt» (Ps. 17, 11)» (Nicolae Cabasila, *Despre viaţa în Hristos* I, 6, trad. Teodor Bodogae, Editura Arhiepiscopiei Bucureştilor, Bucureşti, 1989, p. 137).

Bibliografie: St. Athanasius, *On the Incarnation*, A. R. Mowbray, London, 1975; D. Stăniloae, *Jesus Christ Incarnated Logos of God*, in «The Ecumenical Review», 26 (1974), p. 403—412; Anselm Walker, *The Recapitulation Theme in St Irenaeus*, în «Diakonia», 12 (1977), nr. 3, p. 244—258; Corneliu Sîrbu, *Întruparea ca revelaţie*, în «Ortodoxia», XXI (1970), nr. 4, p. 517—538.

ÎNVIERE (a morţilor, gr. anastasis ton nekron, lat. resurrectio mortuorum) — doctrina de credinţă introdusă în Simbolul ortodox de la Constantinopol (381), sub forma unei mărturisiri de credinţă şi aşteptări: «Aştept învierea morţilor şi viaţa veacului ce va să vină». Pentru Pavel, argumentul învierii morţilor se bazează pe realitatea hristologică: «Ne aflăm încă şi martori mincinoşi ai lui Dumnezeu, pentru că am mărturisit împotriva lui Dumnezeu că a înviat pe Hristos, pe Care nu L-a înviat, dacă deci morţii nu înviază. Căci dacă morţii nu înviază, nici Hristos n-a înviat» (I Cor. 15, 15—16). De aceea, pentru a dezminţi ideea că *învierea* lui Hristos ar fi un mit sau o superstiţie, apostolii recurg la proba «martorilor învierii» (Mt. 28, 1—17; In. 20, 19—29; Fapte 1, 22; 2, 32). Iisus S-a făcut cunoscut şi S-a arătat ucenicilor Săi după înviere. Apariţia cu trupul înviat este cel mai puternic argument al *învierii*.

«Eu Îl ştiu în trup şi după înviere şi cred că este. Cînd a venit la Petru şi la cei dimpreună cu el le-a zis: «Luaţi, pipăiţi-Mă şi vedeţi că nu sînt demon fără de trup» (Luca 24, 39). Şi îndată s-au atins de El şi au crezut, unindu-se strîns şi cu trupul şi cu duhul Lui. De asta au dispreţuit şi moartea şi au fost găsiţi mai presus de moarte. După înviere a mîncat cu ei şi a băut cu ei, ca unul în trup, deşi duhovniceşte era unit cu Tatăl» (Sf. Ignatie, Către smirneni, III, 1—3).

Acest fapt a fost negat de unii:

«... din neamul vostru au cunoscut cu toții cele ce s-au făcut de către Iona, iar ... strigîndu-vă vouă că vă va da semnul lui Iona, v-a îndemnat ca ... după învierea Lui din morți, să vă pocăiți de relele pe care le-ați făcut și să plîngeți înaintea lui Dumnezeu, pentru ca atît neamul cît și cetatea voastră să ... fie luate în stăpînire străină și distruse, precum vedeți că au fost distruse. Dar ... nu numai că nu v-ați pocăit, atunci ... ați aflat că a înviat din morți, ci după cum am spus, ați ales bărbați anume și anume pe care i-ați trimis în toată lumea, pentru a propovădui că o nouă erezie ... de Dumnezeu și nelegiuită care se ... la cale de către un oarecare înșelător, Iisus Galileanul, pe Care noi răstignindu-L, ucenicii Lui L-au furat noaptea din mormîntul în care a fost așezat după ce a fost dat jos de pe cruce, și înșală pe oameni zicînd că s-a sculat ... » (Dialogul cu iudeul Trifon, cap. 108).

... post-apostolică ... folosește ... pe care le consideră ca anti-... învierea trupului ... Sale. ... În ... este mai ... o concluzie a Întrupării și ... lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu. Pe de o parte, în virtutea ... omului cu Logosul ... întruparea omenească participă la toate actele lui Hristos ... învierea lui Iisus Hristos din ... ne-a născut din nou spre ... vie (I Pt 1, 3). Grigorie de Nazianz vorbește de un raport de reciprocitate între Dumnezeu și om: «... Hristoase ... ieri m-am ... împreună cu Tine, Hristoase ... mă ... împreună cu Tine, Cel ce ai înviat. ... ieri împreună cu Tine; Însuți împreună mă preamărește, Mîntuitorule, întru Împărăția Ta». Pe de altă parte, învierea trupului din moarte este un har al înnoirii firii noastre. Sursa învierii este puterea care iradiază din trupul înviat al lui Hristos. Hristos înviat a «înnoit» firea noastră, arătînd posibilitatea nestricăciunii în creație, chiar după cădere.

Învierea este anticipată sacramental în Taina botezului (Rom 6, 3-...). În primele secole, botezul catehumenilor se săvîrșea în Sîmbăta mare, ... îngroparea și învierea lui Hristos, ... pentru ca cel botezat să fie, prin ... «...» ... (Mt 28, 1).

Care este realitatea trupului înviat, ținînd seama de ... naturii umane ...? În general, prin ... despre învierea morților, creștinismul a vrut să ... pînă în ... că ... nu este o pierdere sau o anihilare a persoanei și personalității ..., ci o *trecere* spre o existență ... cu Dumnezeu spre veșnicie. În acest sens, condiția naturală a trupului se păstrează, dar coruptibilitatea sa ... este dizolvată și dispărută. Astfel, trupul rămîne ca substanță materială, dar funcțiile lui exercitate ... sînt covîrșite de facultățile spirituale ale lui. De asemenea, sufletul există ca substanță diferită și este nemuritor, dar el participă la slava lui Dumnezeu împreună cu trupul. Mai bine-zis, trupul este absorbit de sufletul spiritualizat, iar acesta este covîrșit de energiile divine necreate. Cînd vom învia vom lua un trup care nu va fi supus morții și nici putrezirii. Este vorba de o «făptură nouă» (II Cor 5, 17), de un «trup duhovnicesc înviat». Așa este și *învierea morților*: se seamănă tru-

pul întru stricăciune, înviază întru nestricăciune, se seamănă întru necinste, înviază întru slavă, se seamănă întru slăbiciune, înviază întru putere, se seamănă trup firesc, înviază trupul duhovnicesc» (1 Cor. 15, 42—44). [illegible] credințe în [illegible] ortodoxă [illegible] morților [illegible] idee [illegible] [illegible] a doua venire a Domnului. Învierea și parusia nu se pot disocia. «Acest Iisus, Care S-a înălțat la cer din mijlocul vostru, va veni în acelaşi fel cum L-ați văzut mergând la cer» (Fapte 1, 11).

«Omorît ai fost, dar nu Te-ai despărțit, Cuvinte, de trupul pe care l-ai luat; că deşi s-a și stricat Templul Tău în vremea patimii [illegible] Dumnezeirii și al trupului Tău [illegible] unul ești Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu, Dumnezeu și om.

[illegible] Adam a fost [illegible] om [illegible] Dumnezeu [illegible] că stricăciunea cea din Tine o ai prefăcut întru nestricăciune, și dintru Înviere ai arătat izvorul vieții celei nestricăcioase.

Împărățit-a iadul peste neamul omenesc, dar n-a rămas în veci; că Tu [illegible] cea începătoare de viață a [illegible] porțile morții; și ai propovăduit celor ce dormeau acolo din veac izbăvirea cea nemincinoasă [illegible] Te [illegible] cel dintâi sculat din morți» (Canonul Sâmbetei celei Mari, Cânt. 6, irmos.).

Bibliografie: Gheorghe N. Bălaşa, *Despre învierea trupurilor și natura lor după înviere*, în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 5—6, p. 368—384; Ilie Moldovan, *Teologia învierii în opera Sfântului Maxim Mărturisitorul*, în «Studii Teologice», XX (1968), nr. 7—8, p. 512—527.

ÎNVIERE — răscumpărare: Ridicarea păcatelor prin [illegible] umanității Sale, prin răstignire și moarte, este numai o etapă în calea lui Iisus spre Dumnezeu. Trupul [illegible] Sa și să se identifice cu El nu numai în suferințe, ci și în [illegible] Trupul Său este [illegible] plin de prezența și puterea lui Dumnezeu, de aceea el nu poate să fie ținut de moarte [illegible] (Fapte 2, 24). [illegible] Pavel, vorbind evreilor din Antiohia despre învierea din morți, citează Psalmul [illegible]: «Nu vei lăsa pe Sfântul Tău să vadă stricăciunea» (Fapte 13, 35). [illegible] folosise același argument [illegible] evreilor veniți la Ierusalim în ziua Cincizecimii: «Nu vei lăsa sufletul meu în iad, nici nu vei da pe cel sfânt al Tău să vadă stricăciunea» (Fapte 2, 27).

Cu învierea lui Hristos începe o etapă nouă în istoria omenirii, deoarece pentru prima dată putea [illegible] Dumnezeu [illegible] mai puternică decât păcatul și moartea. Nimic din cele ale lumii, nici moartea, nu pot să ne despartă de [illegible] lui Dumnezeu [illegible] Moartea este [illegible] o nouă viață, care în [illegible] prin reînvierea [illegible] viață a unui mort, ci prin trecerea lui Iisus Hristos la o altă existență în sânul lui Dumnezeu. Convinși de aceasta, creștinii au deplasat centrul vieții lor spre Învierea lui Hristos. De la început, Paștele devine sărbătoarea unică a creștinilor.

Dovada principală a învierii este însăși prezența și manifestarea lui Hristos în mijlocul Apostolilor și ucenicilor Săi până la înălțare. Toma face experiența lui

[illegible] înviat în mod personal, ca apostolii cărora Iisus le-a arătat [illegible] și coasta (Ioan 20, 20—25). O [illegible] a învierii este faptul [illegible] Iisus înviat suflă Duhul Sfînt [illegible] Apostolii (Ioan 20, 22).

[illegible] pentru evrei, Paștele (Pesha — [illegible]re) e o sărbătoare instituită în [illegible]ntirea scoaterii poporului lui [illegible] din Egipt, numită și sărbă[illegible] azimelor, deoarece acum se [illegible] fără aluat vechi [illegible]

[illegible] moarte la viață (se află cu [illegible] în mormînt de vineri seara [illegible] a săptămînii, du[illegible] dimineața (Ioan 2, 22). Creș[illegible]

[illegible] lui Hristos asupra morții, de [illegible] comemorează învierea în fie[illegible] duminică prin celebrarea [illegible]stiei sau a Sfintei Cine, insti[illegible] de Iisus în Joia Patimilor. [illegible] și sîngele Mielului lui Dum[illegible] jertfit (Ioan 1, 29) aduce eli[illegible] și viață tuturor celor ce [illegible] El (Despre expresia «a trei[illegible]a zi», vezi : Ion V. Geor[illegible] «Și a înviat a treia zi, după [illegible] în «Mitropolia Banatu[illegible] [illegible] (1973), nr. 4—6.

«De este cineva binecredincios și iubi-tor de Dumnezeu, să se bucure de acest praznic frumos și luminat. De este cineva slugă înțeleaptă să intre, bucurîndu-se întru bucuria Domnului său. De s-a os[tenit] cineva postind, să-și ia acum răsp[lata]. De a lucrat cineva din ceasul cel d[intîi] să și primească astăzi plata cea dreaptă. De a venit cineva după ceasul al treilea cu mulțumire să prăznuiască. De a ajuns cineva după ceasul al șaselea, nicidecum să nu se îndoiască, pentru că de nimic nu se va păgubi. De a întîrziat cineva pînă în ceasul al nouălea, să se apropie, nicidecum îndoindu-se. De a ajuns cineva abia în ceasul al unsprezecelea, să [illegible]

[illegible] *fiind Stăpînul primește pe cel din urmă ca și pe cel dintîi; odihnește pe cel [illegible] al unsprezecelea ceas, ca și pe cel ce a lucrat din ceasul întîi; și pe cel de pe urmă miluiește, și pe cel dintîi mîngîie; [illegible] și aceluia dăruiește [illegible] și faptele le primește, și gîndul îl ține [illegible] seamă; și lucrul îl prețuiește, și voința o [illegible]*

[illegible] Pentru aceasta intrați toți în bucuria Domnului nostru; și cei dintîi și cei de-al doilea luați plata. Bogații și săracii împreună bucurați-vă. Cei care v-ați înfrînat și cei leneși, cinstiți ziua. Cei care ați postit și cei care n-ați postit, veseliți-vă astăzi. Masa este plină, ospătați-vă [illegible] (Sf. Ioan Hrisostom, Cuvînt la Paști, în Molitvelnic, EIB, 1984, p. 83.)

[illegible] ... Teologie A — Z ...

J

JERTFĂ [gr. thusia, lat. hostia — sacrificiu, ofrandă, imolare], no- [illegible] astfel

1. Pentru a restabili comuniunea [illegible] care o împiedica să fie ridicat. In [illegible] și om nu este cu putință fără ridicarea păcatelor tuturor prin sacrificiul Său, care reprezenta toată umanitatea. In felul acesta se realiza și făgăduința făcută lui Abraam (Fapte 3, 17—26), că în urmașul lui toate neamurile vor fi binecuvîntate. Iisus acceptă de aceea să fie numit «Mielul lui Dumnezeu care ridică păcatul lumii» (Ioan 1, 29) ; Isaia 53, 4—7), în propriul Său trup (Romani 7, 4). El însuși anunță de mai multe ori moartea și învierea Sa (Luca 9, 22 și 44 ; 18, 33 ; Luca 24, 46 ; Fapte 17, 3). «Fiul omului trebuie să fie dat în mîna păcătoșilor și să sufere (Marcu 14, 41), apoi să învieze. Numai după aceea El acceptă să fie numit Mesia, Hristosul lui Dumnezeu. Văzut pe cruce răstignit, apoi viu, în dimineața învierii, creștinii pot spune cu centurionul roman, martor al răstignirii : «Acest om este Fiul lui Dumnezeu» (Marcu 15, 39).

2. Iisus a fost judecat și răstignit [illegible] Paște la Ierusalim, oraș pe care [illegible] (Luca 19, 11). A pătimit «ca un miel», în mod crud, fără apărare, fără teamă, abandonat de Apostoli și de popor. *Jertfa* Lui corespunde în timp cu sacrificiul mielului la [illegible]

3. Viața lui Iisus, persoana și slujirea Sa, deci nu numai un moment [illegible] rii, este considerată un act de con- [illegible] mesianice din Vechiul Testament (Ps. 53, 1—10). Ioan Botezătorul [illegible] Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii» (In 1, 29). El este imaginea mielului pascal sacrificat al Vechiului Testament (Ieș. 12, 1—14 ; 1 Pt. 1, 19) : «Căci Paștile nostru Hristos s-a *jertfit* pentru noi» (I Cor. 5, 7). El poartă semnele *jertfei* răscumpărătoare chiar după moartea Sa (Apoc. 5, 6—14). El rămîne pentru totdeauna în stare de *jertfă*. Iisus Hristos este «Amnos tou Theou» — Agnus Dei (In 1, 29, 36 ; cf. Fapte 8, 32—33 ; I Pt. 2, 21—24), Care s-a smerit pînă la moarte ; expresia unei iubiri care se *jertfește*, care vede biruința ei în suferință. În acest sens, *Jertfa* este sinonimă cu înălțarea, cu sfințirea, la care

[illegible] eluzie textul din Ioan 17, 19: [illegible] Însumi Mă sfințesc (jertfesc) [illegible] ei, ca și ei să fie sfințiți prin [illegible]

4. Acceptarea patimilor, crucii și [illegible]ței, ca preț de răscumpărare pen[illegible] lumii: «El a purtat [illegible] noastre, în trupul Său, pe [illegible] pentru ca noi murind față de [illegible], să viețuim dreptății. Cu ră[illegible]ul v-ați vindecat» (I Pt. 2, [illegible]; Evr. 10, 18). *Jertfa* lui Iisus [illegible]t de ascultare și de iubire [illegible] 15, 13), deoarece nu a fost tri[illegible] spre moarte, ci S-a dat de bună [illegible] «S-a adus pe Sine *jertfă* fără [illegible] lui Dumnezeu» (Evr. 9, 14; 4, [illegible], 26). Nu este un act numai de [illegible], ci de mijlocire, unică și [illegible]tă, de trecere de la [illegible] la viață. Moartea Sa are un [illegible] voluntar, fiind o *jertfă* li[illegible] un act de ascultare: «Tatăl [illegible] iubește, pentru că Îmi dau [illegible] ca iarăși s-o iau. Nimeni nu [illegible] de la Mine cu sila, ci o dau Eu [illegible] Mine. Putere am ca să o pun [illegible] putere am iarăși să o iau» (In [illegible]

[illegible] în acest [illegible] pentru [illegible]

[illegible] Sa El e au ales pedeapsa cu [illegible] pe cruce, o execuție umili[illegible] [illegible]al și tortura cea mai oribilă [illegible]. Cu toate acestea, El în[illegible] Și a oferit viața, de aceea [illegible]a Sa nu e o moarte penală sau [illegible], ci o ofrandă liberă. El [illegible] moartea Sa. El putea să o [illegible] dar a acceptat-o pentru a o [illegible] definitiv. Moartea a fost [illegible] mai întîi în trupul Său, [illegible] noas[illegible] pe [illegible] Care n[illegible] păcat, pentru [illegible] a [illegible] pentru noi păcat, ca să dobîn[illegible] pentru El dreptatea lui Dumnezeu» (I Cor. 5, 21; cf. In 8, 46; I In 3, 5). Astfel, «Dumnezeu era în Hristos [illegible] cu Sine însuși» (I Cor. 5, 19).

5. *Jertfa* euharistică — centrul cultului liturgic. Euharistia este Taina care actualizează *jertfa* unică de pe cruce a lui Iisus. Prin rugă[illegible] sacrificiu, este [illegible] (N. Cabasila, *Explicarea dumnezeieștii Liturghii* XXX, 9—15). N. Cabasila afirmă că *jertfa* litur[illegible]ristic, de mulțumire, și altul de mijlocire, de cerere (*Ibid.* LXII, 2—3; X, 4, 9—10), corespunzător cu cele două părți ale Bisericii [illegible]mos), nu cu aducerea lor (pros[illegible] *jertfa* [illegible] Mielului, ci prin transformarea pîinii în Mielul jertfit» (*Ibid.* XXXII, 15). Desigur, comemorarea *jertfei* este inseparabilă de invocarea Duhului Sfînt. În Vechiul Testament sîngele și focul sînt două elemente necesare sacrificiului [illegible] 12, [illegible] Duhul [illegible] la aducerea *jertfei* lui Hristos (Evr. 9, 14).

6. Apostolul Pavel pune în opozi[illegible] narea și harul (Romani 5, 12-21). Pe de o parte, o umanitate dependentă de Adam, supusă stricăciunii și morții, închisă în ordinea păcatului; pe de altă parte, o

umanitate dependentă de ultimul Adam, Hristos [illegible] nice, plină de slavă nemuritoare (I Corinteni 15,21—22, 45—47). În schimbul realizat de Iisus, noi I-am dat umanitatea și El ne-a dat [illegible] Său se realizează Noua Alianță. «S[illegible] [illegible] este mijlocitorul unui Nou Legământ (Evrei 8, 6). Viața noastră este ascunsă în Hristos (Coloseni 3, 3).

7. «Jertfe duhovnicești» (I Pt. 2, [illegible] altarul» (Mt. 23, 19), aceasta nu înseamnă că viața creștină se reduce l[illegible] Euharistică. Fiecare credincios aduce la altar [illegible] care a consacrat-o în afară de altar, în virtutea preoției sale. Există un raport de reciprocitate între [illegible] rea personală, între preoția credincioșilor din afară de altar și preoția slujitorilor la altar. Deși [illegible] «Singur știe cît este de mare slă[illegible] tru și cît de puternic și de viclean este vrăjmașul nostru care umblă ca un leu, căutînd pe cine să înghită».

«Să tacă tot trupul omenesc și să stea cu frică și cu cutremur, și nimic pămîntesc întru sine să nu gîndească; că Împăratul împăraților și Domnul domnilor merge să Se junghie și să Se dea spre mîncare credincioșilor. Și merg înaintea [illegible] puterea, heruvimii cei cu ochi mulți și serafimii cei cu cîte șase aripi, fețele acoperindu-și și strigînd cîntarea: Aliluia, Aliluia, Aliluia». (Heruvicul din Sîmbăta cea Mare).

Bibliografie: Pr. Prof. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* vol. 2, p. 136—153; P. N. Trembelas, *Dogmatique de l'Eglise Orthodoxe*, vol. 2, p. 176—206; P. L'Huillier, *Les théologies du sacrifice eucharistique à la lumière de l'Ecriture Sainte et des Pères anciens*, în MEPREO, 61 1968; Pr. Constantin Galeriu, *Jertfă și răscumpărare*, în «Ciasul [illegible] XXII (1973), nr. 1—2, p. 3—164; Mircea Chialda, *Sacrificiile Vechiului Testament*, Caransebeș, 1941; Alexis van der Mensbrugghe, *Teologia jertfei euharistice în lumina Sfintei Scripturi și a Sfinților Părinți*, în «Mitropolia Olteniei» XX (1968), nr. 7—8, p. 573—570 (trad. de Pateschiv V. Ion).

JUDECATĂ (gr. krisis, lat. judi[illegible] lui cu dreptatea lui Dumnezeu, la [illegible] adică «sfîrșitul», cînd «Domnul va [illegible] — (I Cor. 15,24). Această confruntare a avut deja loc, într-un mod [illegible] *decata* (krisis) acestei lumi, [illegible] pra celor «robiți».

[illegible] este [illegible] Dumnezeu și exercită «pedagogia» Sa în istorie. Dumnezeu conduce și [illegible] judecăți. Istoria se

... tă «critică» a ... fiind certată în sens ... prin *judecățile* Sale. Ju... este un proces care a început ... dar care se execută ... constituirea Bisericii în ... ca semn profetic și realitate ... a Împărăției lui Dumnezeu. ... Biserica are această ... critică exprimată mai ales ... Apostolilor care vor ju... (Apoc. 21, 14).

... sacramental, *judecata* se ... în puterea de a lega și ... păcatele, putere dăruită lui ... 16, 18—19), apostolilor ... 23) și Bisericii (Mt. 18, 18).

De asemenea, o formă de *jude...* spirituală este harisma discer... ... a capacității de a se... ... de rău (Mt. 25, 32).

... *judecata* particulară, deoa... ... poartă sarcina sa (Gal. ... 4—5), deci are o responsabilitate ... ... Fiecare alear... ... singur spre ținta mân...

... *judecata* generală, ultimă, ... se vor prezenta împreună ... lui Dumnezeu pentru a li ... dreptate». *Judecata* apar...

... este făcută cu bunătate și milă ...

... de nisip căzut în mare, în ase... ... cu pronia și cu mila lui Dum... și precum nu se inundă un ... curge îmbelșugat de un pumn ... așa nu este biruită mila Fa... de răutatea făpturilor. Cel ce ... răul și se roagă e ca unul ... în mare și așteaptă să ... Precum nu se poate opri flacăra să urce în sus, așa nu pot fi ... rugăciunile celor milostivi ... la cer» (Isaac Sirul, *Cuvinte des... pre nevoință*, LVIII, Ed. ... p. 300).

Pentru unii, *Judecata* va fi un act de binecuvîntare și de mulțumire, pentru alții, va fi un act de osîndă (Mt. 25, 34—46). Dacă încă în această viață, creștinul face experiența ... «... sire» a lui Dumnezeu, care are un scop pedagogic, în cealaltă viață, *Judecata* va fi simțită ca un vid total de har, vîrtejul în spirală infinită a unei existențe iraționale și impersonale. De aceea, *Judecata* în pedagogia divină nu este o condamnare, ci «criza» ultimă a unei vieți ...

... lucrători cu Hristos vă îndemnăm să nu primiți în zadar harul lui Dumnezeu. Căci zice: La vreme potrivită te-am ascultat și în ziua mîntuirii te-am ajutat. Iată acum vreme potrivită, iată acum ziua mîntuirii» (II Cor. 6, 1—2). De aceea, ... ța și legea sa (In 6, 45).

... lui Dumnezeu: «Precum pîrga chinurilor veșnice e ascunsă în sufletele păcătoșilor, așa și arvunele ... dăruiesc în inimile drepților. Căci ...» (*Capete în acrostih*, 38, în Filoc. rom., vol. 7, p. 102). Această conștiință permanentă a *Judecății* se răsfrînge în virtutea smereniei; de aceea cei smeriți cu duhul nu vor intra la *judecată*, căci «întru smerenia lui *jude*...» (Ps. 53, 8; Fapte 8, 32—33).

Cine este *judecătorul*? Încă din ... Sale, Iisus este cunoscut ...

cut ca trimisul lui Dumnezeu care, la sfîrşitul lumii, va restabili drepturile lui Dumnezeu şi va separa pe cei buni de cei răi, «El are lopata în mînă şi va curăţi aria Sa şi va aduna grîul în jitniţă, iar pleava o va arde cu foc nestins» (Matei 3, 12). Aceasta o va face la a doua venire, atunci cînd va *judeca* viii şi morţii. A *judeca* nu înseamnă însă a condamna. La *judecată*, Iisus Se comportă nu numai ca *judecător*, ci şi ca păstor. El este Bunul Păstor (Ioan 10, 1—16), Care vine să adune oile risipite (Matei 9, 3; 15, 24), să le hrănească şi să le conducă la mîntuire (Apocalipsa 7, 17; Evrei 13, 20). El vrea ca nici una din ele să nu piară.

Iisus are adversarul Său, Satan (Matei 4, 10), care poate domina şi tiraniza omul, dar nu-l poate ucide. Lupta cu Satan a început încă de aici. Iisus luptîndu-Se contra suferinţei şi bolilor Se luptă adesea cu Satan (Luca 4, 31—37). În cele din urmă, Satan va fi învins şi aruncat într-o situaţie în care va fi tiranizat de propria lui răutate (Luca 10, 18).

«*Judecata* lumii acesteia (In 3, 19) după cuvîntul Evangheliei, stă în necredinţa celor neevlavioşi, potrivit cuvîntului: «Iar cel ce nu crede s-a şi osîndit» (In 3, 18), de asemenea, în necazurile aduse de providenţă pentru îngrădire sau întoarcere; apoi în înrîurirea planurilor bune şi rele, fiind ajutate să treacă în faptă, după cuvîntul: «Înstrăinatu-s-au păcătoşii din pîntecele maicii lor» (Ps. 57, 4). *Judecata* cea dreaptă a lui Dumnezeu se arată, prin urmare, pentru îndreptarea prin pedepse şi după fapte, pe unii pedepsindu-i, pe alţii miluindu-i, dînd ca răsplată unora cununile, altora chinurile. Din cei pedepsiţi, cei dintîi sînt cu totul necredincioşi, cei de-al doilea, credincioşi dar fără rîvnă, de aceea se şi pedepsesc cu iubire de oameni. Iar cei ce s-au făcut desăvîrşiţi, fie în virtuţi, fie în păcate, vor avea răsplătirile cuvenite» (Grigorie Sinaitul, *Capete în acrostih*, 40, Filoc. rom., vol. 7, p. 103).

Bibliografie: D. Stăniloae, *Judecata particulară după moarte*, în «Ortodoxia» VII (1955) nr. 4, p. 532—558; D. Belu, *Împărăţia lui Dumnezeu şi Biserica*, în «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 9—10, p. 530—553; Ioan Chirvase, *Pentru care păcătoşi se roagă Biserica?*, în «S.T.», X (1958) nr. 9—10, p. 557—[illegible]; C-tin Galeriu, *Iubirea dumnezeiască şi judecata din urmă*, în «Ortodoxia» X (1958), nr. 2, p. 178—195; Sebastian Chilea, *Sfinţii la judecarea păcătoşilor*, în «S.T.», XXXI (1979) nr. 5—10, p. 572—586.

K

KENOZA [gr. kenosis — de-... condiție de smerire, de u-... starea de «deşertare» sau ... pe care Fiul lui Dum-... o asumă în Întruparea Sa, ca ... ascultare față de Dumnezeu-... «Care, fiind în chipul lui ... nu răpire a socotit El ... cu Dumnezeu, ci S-a ... (ekenosen) pe Sine însuși, ... rob luînd, făcîndu-Se ase-... ... lor și la înfățișare a-... ca un om, S-a smerit și ... ascultător pînă la moarte ... ncă moarte pe cruce» (Fil. 2, ... Dumnezeu este iubire care se ... la starea omului. În teolo-... tică, kenoza nu stă în ... ipostatică în sine, ci este o ... ință a acesteia. În Hristos, ... ezeu care este iubire devine ... la condiția omului: de pă-... da acestuia posibilitatea de ... spre Dumnezeu. După Chirii ... în întruparea Sa, ... își «învăluie» Dumneze-... a coborî la starea de ... chip de «slujitor» (dia-... Cuvîntul Tatălui cel necu-... tine, Născătoare de Dum-... cuprins, întrupîndu-Se», ... ca astfel Fiul lui Dumnezeu ... lui El S-a coborît aplecînd ceruri-le (katabasis) pentru a arăta că ico-nomia mîntuirii nu este o închipuire ... de ascultare și de iubire.

Concepțiile despre kenoză au de-terminat diverse curente de spiritu-alitate. În scrierile filocalice, keno-za este modelul iubirii și umilinței creștine, virtutea pe care diavolul o detestă cel mai mult, fiind contrară mîndriei și slavei deșarte, atitudini diabolice prin excelență. Se cunoaș-... ascetic, care, exagerînd umilirea Fiului în faptul întrupării, a promo-vat o spiritualitate bazată pe ani-hilarea personalității. Kenoza este mai degrabă o atitudine de condes-cendență și de ascultare, după chi-pul lui Hristos: «El Se face ascul-tător Tatălui, vindecînd propria noas-tră neascultare, cu ceea ce El a primit de la noi și ca noi, și devine pentru noi modelul unei ascultări fără de care nu există mîntuire» (Ioan Damaschin, *Despre Credința ortodoxă*, III, 1, trad. cit., p. 98).

«Dar acum, cînd harul Lui s-a vărsat peste lume prin venirea Lui, nu a coborît în cutremur, nu în foc, nu în glas înfricoșător și puternic, ci ca ploaie Lină și ca p-

căldură ce picură lin pe pământ. Și S-a arătat vorbindu-ne nouă în alt chip. Aceasta s-a petrecut când a acoperit ca pe o comoară mărirea Lui sub acoperământul trupului și a vorbit între noi cu noi, prin acoperământul pe care și l-a întocmit cu voia Lui din sânul Fecioarei și Născătoarei de Dumnezeu, Maria, pentru ca văzându-L pe El ca fiind din neamul nostru și vorbind cu noi, să nu ne înspăimântăm de vederea Lui» (Isaac Sirul, *Cuvinte despre nevoință*, XX, în *Filoc. rom.*, vol. X, p. 296).

Bibliografie: Nadejda Gorodetzky *The Humiliated Christ in Modern Russian Thought* S.P.C.K., London 1938; D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 64—76.

L

LAUDELE: D... exemplul ... Testament, Biserica a re... ca parte din cultul ei pu... ceste șapte Laude: «De ... zi Te am lăudat pentru ...

... Tine toată ziua» (Ps. ... dimineața și la amiază ... voi vesti și va auzi ... (Ps. 54, 1...). În Nou... numărul lor amintește ... Bisericii S... 1—12). Ele sînt alcătuite ... și rugăciuni, cu ... momente din is... cum a realizat-o Iisus Hristos.

...al nouălea amintește răstig... care, ... dreptății ... în care Fiul Și-a dat ... (Matei 27, 46). Apos... Ioan s-au rugat la tem... nouălea (Fapte 3, 1) ... ce, printre altele, citi... 83, 84 și 85 și tropa... Cel ce în ceasul al nouălea, ... cu trupul moarte ai gus... cugetul trupului nos... Dumnezeule ... și ne ... pe noi». Iisus Hristos ... «Mielul, Păstorul și ...

...sau slujba de seară a... perioada Vechiului Testa... creare... lumii la venirea ... lui Dumnezeu, perioa... a mîntuirii. De a... a se săvîrșește cu ușile îm... închise, la apusul soare...

...lui, la sfîrșitul zilei (Marcu 14, 2...), ca o ... jertfă de seară»: «Să se în... drepteze rugăciunea mea ca ... înaintea Ta, ridicarea mîinilor me... le, jertfă de seară» (Ps. 140, 2). Se citesc acei psalmi (..., 140, 141, 129) care amintesc separarea omu... lui de Dumnezeu prin păcat. Invo... ... venirea Fiului pe pămînt, com... parată cu aprinderea luminilor, co... muniunea cîntă rugăciunea Sf. So... ..., patriarhul Ierusalimului ... lina a sfintei slave a Ta... tălui ceresc, a Celui fără de moarte, a Sfîntului, Fericitului, Iisuse H... toase, venind la apusul soarelui, vă... zînd lumina cea de seară, lăudăm ...

... de glasuri cuvioa... se, Fiul lui Dumnezeu, Cel ce dai viață, pentru aceasta lumea Te slă... vește».

Bucuria venirii lui Iisus este ex... primată în rugăciunea lui Simeon, purtătorul de Dumnezeu (Luca 2, 2...—32), care se cîntă cu ușile îm... părătești deschise: «Acum liberează pe robul Tău, Stăpîne, după cuvîn... tul Tău în pace, că au văzut ochii mei mîntuirea Ta, pe care ai găti... t-o înaintea feței tuturor popoarelor lumină spre descoperirea neamuri... lor și slavă poporului Tău, Israel».

Pavecernița este lauda de pocăin... ță de la începutul nopții în care se face aducere-aminte de moarte la care se citesc psalmii 4, 6, 12, 24, 30, 90. La Pavecernița mare, pe lîn...

gă psalmii 69 și 142, se zice rugăciunea de pocăință a lui Manase («Doamne, Dumnezeul celor drepți, nu ai pus pocăința pentru cei drepți pentru Avraam și Isac și Iacov, care nu Ți-au greșit Ție, ci ai pus pocăință mie păcătosului, pentru că am păcătuit mai mult decît nisipul mării») și se cîntă troparul : «Doamne al puterilor, fii cu noi, că pe altul afară de Tine, ajutor întru necazuri, nu avem, Doamne al puterilor, miluiește-ne pe noi»

Miezonoptica este o *laudă* de priveghere, în amintirea Învierii Domnului, a judecății viitoare și a celei de a doua veniri a Fiului. Rugăciunea de la miezul nopții este amintită de Vechiul Testament : «Noaptea, ridicați mîinile voastre spre cele sfinte și binecuvîntați pe Domnul» (Ps. 133, 2) și de Noul Testament : «La miezul nopții, Pavel și Sila, rugîndu-se, *lăudau* pe Domnul în cîntări» (Fapte 16, 25). Se citește psalmul 118, se rostește Crezul, se cîntă troparele : «Iată, Mirele vine în miezul nopții» și «La ziua cea înfricoșată gîndind» și se [illegible] veșnice ale a tormi[illegible] care în cucernicie și în credința s-au săvîrșit»

Utrenia sau slujba de dimineață este amintită adesea de Vechiul Testament : «Dumnezeul meu, pe Tine Te caut dis-de-dimineață» (Ps. 62, 1) ; «Dimineața vei auzi glasul meu ; dimineața voi sta înaintea Ta și mă vei vedea» (Ps. 5, 3) ; «Doamne, Dumnezeul mîntuirii mele, ziua am strigat și noaptea înaintea Ta» (Ps. 87, 1) ; «Iar eu către Tine, Doamne, am strigat și dimineața rugăciunea mea Te va întîmpina» (Ps. 87, 14). Utrenia este o recapitula[illegible] de Iisus Hristos «Soarele [illegible] (Maleahi [illegible] 2 [illegible] care n-au băgat-o în seamă zidito[illegible] dar care s-a așezat în capul unghiului (Ps. 117, 22). Se citesc psalmii 3, 37, 62, 87, 102, 142. Utrenia [illegible] și S-a arătat nouă». Cele mai importante cîntări și rugăciuni sînt catavasiile Bunei-vestiri, Cîntarea Maicii Domnului (Luca 1, 46—55, — Magnificat —), catavasiile Sfintei Învieri, *Laudele* (Ps. 148, 149, 150), [illegible] («Slavă Ție, Celui ce ne-ai arătat nouă lumina»). Partea cea mai lungă o formează canonul, adică nouă cîntări din Vechiul și Noul Testament. Deoarece amintește învierea Domnului, utrenia se săvîrșește cu ușile împărătești deschise

Ceasul întîi se citește unit cu Utrenia la începutul zilei (Ps. 89, 16) și este o chemare la rugăciune Se citesc psalmii 5, 89 și 100

Ceasul al treilea amintește trimi[illegible] la Cincizecime (Fapte 2, 15) «Doamne, Cel ce pe Preasfîntul Tău Duh L-ai trimis apostolilor Tăi în ceasul al treilea, pe Acela Bunule, nu-L lua de la noi, ci Îl înnoiește întru noi, cei ce ne rugăm Ție». Se citesc psalmii 16 și 24

Ceasul al șaselea (Psalmii 53, 54 și 90) se face în amintirea crucii lui Iisus : «Cel ce în ziua și în ceasul al șaselea pe Cruce ai pironit [illegible] Adam în rai, și zapisul greșelilor [illegible]le, și ne mîntuiește pe noi».

LEGE (gr. nomos, lat. lex = normă, lege, instruire, verdict) : în Vechiul Testament, *legea* (Torah) este [illegible] ca normă a binelui și a libertății (Ieș. 20) În Noul Testament, Iisus

[illegible]ristos, exercitînd autoritatea Sa [illegible] învățător-prooroc, fără să des-[illegible] această *Lege* Veche (Matei [illegible]), instaurează *Legea* cea nouă [illegible] se concentrează în «porunca [illegible] nouă» Să vă iubiți unul pe [illegible]. Precum Eu v-am iubit pe voi, și voi să vă iubiți unul pe al-[illegible] (In 13, 34) *Legea* Vechiului [illegible]stament mai ales așa cum a fost [illegible]entată în religia și morala fa-[illegible]or și cărturarilor, nu mai este criteriul sau poarta de in-[illegible]n creștinism. Dacă *Legea* s-[illegible] prin profeți, harul și adevărul [illegible] dat prin Iisus Hristos (In 1, [illegible]). Iisus vorbește de povara înu-[illegible] și de jugul insuportabil al [illegible], așa cum era interpretată în [illegible] Său: «Veniți la Mine toți [illegible] osteniți și împovărați și Eu vă [illegible]odihni pe voi. Căci jugul Meu [illegible] bun și povara Mea este ușoară» ([illegible]atei 11, 28—30). De altfel, Ioan [illegible]torul recunoaște imposibili-[illegible] morală de a împlini *Legea* ve-[illegible] după litera ei, de aceea singura atitudine etică ce se impune ca o concluzie a Vechiului Testament [illegible] «pocăința»: «Pocăiți-vă că s-a [illegible] împărăția cerurilor» (Matei [illegible]

[illegible]tru apostolul Pavel, *legea* este [illegible]ment [illegible] lui Dumnezeu, și nu [illegible]

[illegible] spre Hristos, pentru ca să [illegible]

Ea are funcția de «pedagog», în sens [illegible] Ea [illegible] dat sensul păcatului, al culpabili-[illegible], dar n-a adus mîntuirea, care [illegible] harul lui Dumnezeu dat în Iisus [illegible]

[illegible] *Lege* ci după har, prin credință». *Legea* veche indică raportul dintre [illegible]mnezeu și om, dar nu face trecerea [illegible]ntre Dumnezeu și oameni, care este un act pascal și personal, ac-[illegible]torul (Gal 3, 20).

Legea Noului Testament este «Evanghelia lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu» (Mc. 1, 1), «Vestea cea bu-[illegible] care are o funcție pedagogică și legislativă, Evanghelia este o *lege* a harului care dăruiește puterea [illegible] a bucuriei și a făgăduințelor. Astfel, poarta de intrare în morala creștină este libertatea harului, nu constrîn-[illegible]te un act de ascultare în libertate, nu observarea *legii* din supunere. Creștinii sînt primiți în Biserică prin har, care este darul și mediul libertății personale.

Maxim Mărturisitorul a formulat învățătura despre «*cele trei legi*»: cea n a t u r a l ă, care îndeamnă la o viață «rațională» prin afinitatea și solidaritatea firească dintre oameni; cea s c r i s ă, care promovează egalitatea și dreptatea între oameni prin forța dreptului și frica de pedepse; a h a r u l u i, care ne învață să iubim pe alții «în chip dumnezeiesc», adică să aplicăm altora iconomia pe care Dumnezeu [illegible] vină se exercită astfel prin fire, prin *lege* și prin Duhul, potrivit cursului istoriei mîntuirii (Sf. Maxim, *R*[illegible] în **Filoc. rom., vol. 3, p. 58—59, 410—413**). El spune că în aceste trei [illegible]mului. Astfel, *legea* scrisă este recuperată, cu adevăratul ei sens în Noul Testament «Sfînt ești, Doamne, Dumnezeul nostru, Cel ce ai [illegible] Moise [illegible] în [illegible] pîntești, iar pe Biserică [illegible] de sub *Lege*, ca pe o [illegible] ven[illegible]

rea iubitului mire, a păzit-o întreagă» (*Acatistul Sfintei Treimi*, în *Ceaslov*, ed. a 2-a, 1973, p. 250)

LEON CEL MARE: ... Roma între 440—461 ... care vorbește de primatul Bisericii Romane, făcînd legătura între poziția lui Petru («Tu ești Petru» — Matei, 16, 18) și oficiul episcopului de Roma. Lucrarea sa *Tomul* despre doctrina persoanei lui Hristos, împotriva monofizismului, a fost respinsă de sinodul din Efes în 449, dar acceptată de sinodul de la Calcedon în 451. El susține că Hristos are o natură divină deplină și o natură umană deplină, fără să aibă o persoană în parte. Leon a convins pe hunul Attila să părăsească Roma în 452 și a salvat Roma după cucerirea ei de vandali în 455.

Bibliografie: Henry Chadwick, *The Early Church*, Penguin Books, 1977, pp. 2... și 2...—2..., *Istoria bisericească universală*, vol. I, 1...—..., E.B. București, 1975, p. ...—227

LITIA: slujbă de binecuvîntare a artoselor și prinoaselor (grîu, untdelemn și vin), aduse de credincioși, introdusă de o rugăciune de invocare a milei lui Dumnezeu, Cel mult milostiv. Se săvîrșește în mijlocul bisericii (sau în tinda, în mănăstiri) la încheierea vecerniei de sîmbătă seara, dar mai ales în legătură cu privegherea care precede hramul bisericii și marile sărbători bisericești. Partea întîi este compusă din rugăciuni de implorare a milei divine, invocînd numele celor ce formează «comuniunea sfinților», inclusiv sfinții locali. După ce face pomenirea celor ce au adus prinoasele și pentru care s-au adus, cei vii, preotul rostește ecfonisul (Ps. 64, 6): «Auzi-ne pe noi, Dumnezeule, Mîntuitorul nostru, nădejdea tuturor marginilor pămîntului și a celor ce sînt pe mare departe și, Milostive Stăpîne, milostiv fii nouă, fată de păcatele noastre și ne miluiește pe noi».

Partea a doua constă în binecuvîntarea artoselor, grîului, untdelemnului și vinului, care simbolizează elementele de bază ale existenței umane fizice. Este important de subliniat că în rugăciunea de binecuvîntare se face amintire de înmulțirea și frîngerea pîinilor de către Iisus, pentru a satisface nevoia de hrană a mulțimilor care-L ascultau și-L urmau (cf. Matei 14, 14—21): «Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeul nostru, Care ai binecuvîntat cele cinci pîini în pustie și ai săturat cu ele cinci mii de bărbați, Însuți binecuvintează și pîinile acestea, grîul, vinul și untdelemnul și le înmulțește pe ele în sfînt locașul acesta, în țara aceasta și în toată lumea Ta». Aici nefiind vorba de instituirea Euharistiei, binecuvîntarea și împărțirea artoselor nu se pot compara cu sfințirea și primirea Sfintei Împărtășanii. Totuși, *litia* este o indicație că elementele pămîntului și — prin extindere — întreaga creație, sînt recunoscute și primite ca «dar»; de aceea, întreg cultul are un caracter euharistic de mulțumire. Binecuvîntarea artoselor este prima treaptă de înălțare a celor create spre planul sacramental după rînduiala că cele create sînt binecuvîntate, cele binecuvîntate sînt s... s... site.

Rugăciunea de binecuvîntare este precedată de troparul «Născătoare ... ceea ce ești plină de dar, Marie, Domnul este cu tine. Binecuvîntată ești între femei și binecuvîntat este rodul ...

pe M ngaietorul sufletelor noas- şi urmată de stihul Ps. 33, 10 ... tii au sărăcit şi au flămînzit, iar cei ce caută pe Domnul nu vor ... tot binele.. La sfîrşit, se ... rea artoselor şi mirun ...

Litia rămîne una din cele mai ... slujbe ortodoxe, la care ... pă depun cei prezenţi. Aceas- ... cauza că Dumnezeu invocat ... un Dumnezeu plin de umani- ... şi care se îngrijeşte de existen- ... zilnică de mîncarea şi băutura po- ... Său, nu numai a Bisericii, şi a lumii în totalitatea ei: «Mi- ...e-ne pe noi şi lumea Ta ... e pe ele... în toată lum ...

Bibliografie: Liturghier, EIB, Bu- ...re..., 19.., p. 39—47

LITURGHIE [gr. leitourg... ...erium, officium = slujire sau ... publică, oficiu sacerdotal la ...] În vocabularul curent, Li- ... are o semnificaţie restrîn- ... ă, desemnînd slujba cele- ... euharistice sau oficiul divin ...nei Împărtăşaniei. La origine, ... avea un sens mult mai cu- ... şi se referea nu numai la ... care Biserica îl aducea ... public, în locaşul de rug... ... printr-un ansamblu de ri- ... cuvinte, simboluri şi gesturi ri- ...ci şi la orice serviciu pentru ...te, după nevoile ei. Colec- ...utorarea sfinţilor este nu- ...rea acestei ofrande» (2 ... ...urgoi) ai lui Dumne- ... (Rom 13, 6). De altfel, cu- ... derivă din *ergon* — funcţie ... — şi *laos* — popor. În sens ... cultul *liturgic* este sinonim ... rea publică, în comun, or- ... responsabilitatea Biseri- ... se deosebeşte de cultul indi-vidual sau rugăciunea particulară. Aici ne vom referi la *Liturghia* euharistică.

Indicaţii esenţiale despre semnifi- ... cultului public şi despre prac- ... *Liturghiei* euharistice se găsesc deja în Noul Testament. De pildă, legătura dintre celebrarea Euharistiei şi propovăduirea Evangheliei (1 Cor 11, 26), dintre Euharistie şi Biserică (1 Cor 10, 17), aspectul de jertfă al *Liturghiei* (Evr. 13, 15). *Liturghia* este cultul de la templu, unde «orice preot *liturghiseşte* în fiecare zi» (Evr. 10, 11; cf. Lc 1, 23) şi unde se face orice slujbă cu caracter religios. Astfel, ucenicii «*liturghiseau*» Domnului (Fapte 13, 2), apostolul Pavel se numeşte «*liturghisitor*» al lui Hristos (Rom 15, 16), iar îngerii sînt «duhuri *liturghisitoare*» (Evr. 1, 14). Tradiţia ortodoxă — care într-o mare măsură se identifică cu păstrarea cultului *liturgic* — ne-a transmis pe linia mărturiile postapostolice despre practica *Liturghiei*: Didahia, ... intului Iustin Martirul, *Tradiţia apostolică* a lui Ipolit — sec. III, *Constituţiile apostolice* — sec. IV, de origine siriană; *Euhologhiul* lui Serapion — sec. IV, de origine alexandrină, şi *Liturghii* de tip bizantin (ale sfinţilor Ioan Hrisostom şi Vasile cel Mare), de tip sirian (*Liturghia* sfîntului Iacov — sec. IV—V), de tip alexandrin (*Liturghia* sfîntului Marcu). În Orient o mare importanţă au avut comentariile *liturghiilor* sau unor texte liturgice (Dionisie Areopagitul, Ma- ... I... N... colae Cabasila, Simeon al Tesalonicului ... Constantin ...

... toată ... p... n ... Constantinopol ... care este unul din riturile liturgice

ceea, Luese), ...

unor rituri liturgice particular...

...

universale, este o mare diversitate de rituri liturgice.

...

Ritul bizantin, care derivă de fapt ...

...

unele rituri și rugăciuni sînt relu-

...

lui de Antiohia, a devenit din seco-

...

era în uz în secolul al IV-lea. În ...

celebrează (de 15—18 ori pe an) numai în cursul Postului Mare, ca-

...

cernie, urmată de împărtășire ...

...

lui Hristos care vine și Se dă ca ...

...

prin adevăr» (In 17, 19).

...

frandelor (proscomidia), care a ...

[illegible] *Liturghia* catehumenilor, care, [illegible] în centru lecturile biblice și [illegible] (*liturghia* cuvîntului), consti- [illegible] destinată «tuturor nea- [illegible] (Luca 24, 47), în special [illegible] ce se pregătesc pentru botez; [illegible] ghia credincioșilor sau sin- [illegible] [illegible], care este o slujire comună [illegible] poporul *liturgic* — slujitori și credincioși —, luînd forma unei con- [illegible] și compărtășiri [illegible]

[illegible] ghia se deschide cu doxolo- [illegible] trinitară și ectenia mare, adică [illegible] serie de rugăciuni însoțite de în- [illegible] numelui lui Iisus — «Doam- [illegible]» —, după care urmea- [illegible] ce se termină cu cele [illegible] antifoane: «Binecuvintează su- [illegible] meu, pe Domnul...», «Unu-Născut Fiule...», și «Fericirile» [illegible] a catehumenilor propriu- [illegible] cuprinde: procesiunea diaconu- [illegible] slujitorilor cu Evanghelia (e- [illegible] intră în altar, în acest mo- [illegible] imnul «Sfinte Dumnezeule» [illegible], care se cîntă ca un preîn- [illegible] [illegible] și cea din Evanghelie, [illegible] comentate și explicate în o- [illegible] Această parte se încheie cu [illegible] pentru întreaga Biserică [illegible] pentru catehumeni, care [illegible] [illegible] parte, rezervată celor botezați [illegible] credincioșilor începe [illegible] [illegible] se face transferul daru- [illegible] la proscomidiar pe masa [illegible] Cu sărutul păcii și măr- [illegible] Simbolului de credință [illegible] în *Liturghie* încă din sec [illegible] în timpul controversei mo- [illegible] [illegible] sau aducerea jertfei, care [illegible] nde, prefața — «Sus să avem inimile» —, rugăciunea de mulțumire, imnul «Trisaghion», cuvintele de instituire, anamneza, aducerea, invocarea Duhului Sfînt (epicleza) consacrarea sau sfințirea darurilor, mijlocirile sau dipticele (pentru Fecioara Maria, pentru sfinți, pentru toți cei morți și cei vii), sfîrșitul canonului euharistic. Rugăciunea Domnului, rugăciunea de adorare, «Sfintele, sfinților», «Unul Sfînt» (Fil 2, 10), ridicarea și frîngerea [illegible] on) — toate acestea fac parte din [illegible] re, mai întîi a slujitorilor, apoi a credincioșilor. După mutarea poti- [illegible] tale (antidoron) și trimiterea cre- [illegible] nului: «Cu pace, să ieșim întru numele Domnului».

Liturghia ortodoxă are un profund [illegible]

Liturghia nu este un simplu cadru emoțional și estetic, și nici numai [illegible] mire comună. Întreg trupul — slujitori și credincioși — participă la aducerea darurilor, la rugăciunea de invocare, la împărtășirea cu Sfintele Taine. Ortodoxia nu cunoaște «liturghii private», în schimb [illegible] lebrare în care se află universul transfigurat și recapitulat în Iisus

tot cel înviat. Creația desfigurată [illegible] Hristos cel înviat în Euharistie, un cosmos liturgic, care celebrează continuu.

«Dumnezeule cel sfînt, Care întru sfinți Te odihnești, Cel ce cu glas întreit sfînt ești lăudat de serafimi și slăvit de heruvimi și de toată puterea cerească închinat; Cel ce dintru neființă întru ființă ai adus toate; Care ai zidit pe om după chipul și asemănarea Ta și cu tot harul [illegible] ai [illegible] dînd înțelepciune și pricepere celui ce cere și nu treci cu vederea pe cel ce greșește, ci ai pus pocăința spre mîntuire; Care ne-ai învrednicit pe noi, smeriții și nevrednicii robii Tăi, și în ceasul acesta, a sta înaintea slavei sfîntului Tău jertfelnic și a-Ți aduce datorita închinare și preaslăvire. Însuți Stăpîne, primește și din gura noastră, a păcătoșilor, întreit-sfînta cîntare și ne cercetează pe noi întru bunătatea Ta. Iartă ne nouă toată greșeala cea de voie și cea fără de voie; sfințește sufletele și trupurile noastre și ne dă nouă să slujim Ție cu cuvioșie în toate zilele vieții noastre. Pentru rugăciunile Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu și ale tuturor sfinților care din veac au [illegible]

Înălțarea ușii ale Dumnezeului»)

Bibl [illegible] Expositions de la divine liturgie, trad. et note de Sévérien Salaville, ed. 2, Editions du Cerf, Paris, 1967; A. Hamman, Prières [illegible] Paris, 1952; P. Vintilescu, Liturghierul explicat, București, 1972; Maxime Kovalevsky, Retrouver la source oubliée, Editions Présence Orthodoxe, Paris, 1984; [illegible] nismul apusean, în «Studii Teologice», nr. 1—2 și 3—4/1965; I. H. Dalmais, Théologie de l'Église et mystère liturgique dans la Mystagogie de st. Maxime le Confesseur, în Studia Patr. XIII, 2 (1975), p. 145—153; H. Urs von Balthasar, Liturgie cosmique. Maxime le Confesseur, Paris, 1947; I. H. Dalmais, The Eastern Liturgies, New York, Hawthorn, 1960; R. Bornert, Les commentaires byzantins de la divine liturgie du VII-e au XV-e siècle, Archives de l'Orient Chrétien 9, Paris, Institut français d'études byzantines, 1966; Grigorie D. Marcu, Eclesiologia tratatelor [illegible] și importanța ei pentru ecumenismul contemporan (teză de doctorat), în «Studii Teologice», XXXI (1979), nr. 1—4, p. [illegible]; [illegible] Liturgia [illegible] Bisericii [illegible] p. 108—191; Grigore [illegible] Limbile liturgice, în «Glasul Bisericii», XV (1956), nr. 5—6, p. 30[illegible]—37[illegible]; [illegible] Teologice», VI (1954), nr. 7—8, p. [illegible]; I. Fonte [illegible] — 1979; [illegible] Roma, 1980, edițiile [illegible]

LITURGHIA — Simbolism: Am [illegible] miel lui Hristos este elementul [illegible] Dar ea este simbolizată și prin ce ce se săvîrșește și se rostește [illegible] [illegible] stitele daruri se prefac în [illegible] propovăduire și arătarea [illegible] iertării amintesc făgăduința [illegible] arătă pogorîrea Sfîntului Duh [illegible] Dumnezeu și părtășia lor cu [illegible] [illegible] treazá de la început pînă la [illegible] armonia și întregimea, încît [illegible]

din [illegible] ce se săvîrşesc [illegible] se [illegible] fost [illegible] partea sa [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], închipuiesc cea dintîi tre[illegible] Hristos, iar cele următoare, adică citirile din Scriptură şi celelalte, închipuiesc treapta a doua

[illegible] rostul cîntărilor şi al citirilor din Sfînta Scriptură ele ar fi adică [illegible] ar nimic nu se opune ca ele să [illegible] Hristos [illegible] hainele împlinesc, în primul rînd, [illegible] fel[illegible] de viaţă şi rangul celor ce le poartă, tot aşa şi aici Se înţelege că, întru[illegible] rul, scripturi dumnezeieşti şi cu[illegible] te de Dumnezeu insuflate, ele sfinţesc pe cei ce le citesc şi cîntă, iar întrucît au fost alese şi orîn[illegible] într-un anumit fel, au şi cealaltă menire, adică închipuiesc ve[illegible] Hristos

Acelaşi lucru este nu numai cu cîntările şi citirile, ci şi cu sfintele ceremonii : fiecare din ele se săvîr[illegible] [illegible] tc, dar totodată simbolizează şi ceva din faptele, din lucrările sau [illegible] lui Hristos. Să luăm, de [illegible] intrarea cu sfînta Evanghelie [illegible] altar sau intrarea cu cinstitele [illegible]ruri. Fiecare din acestea se să[illegible] cu un scop practic : cea [illegible] ca să se citească Evanghelia, cea [illegible] a doua ca să se săvîrşească [illegible]rtfa. Dar şi una şi alta închi[illegible] ieşirea sau arătarea în lume [illegible] Hristos [illegible] ara[illegible]tarea încă nedeplină şi nedesluşită, de la început, cealaltă, pe cea desăvîrşită şi deplină

Ba încă, între cele ce se săvîrşesc în timpul Sfintei Liturghii sînt chiar unele lucruri care nu corespund nici unei trebuinţe, ci au [illegible] De pildă, forma de suliţă a copiei, [illegible] crucii pe ea, precum şi turnarea apei calde în sfintele Daruri. De [illegible] multe de acestea. Astfel, în rînduiala botezului, cei ce vor să se boteze trebuie să [illegible] să-şi întindă mîinile şi să sufle Acestea şi altele de acest fel nu co[illegible] vîrşirea tainei, ci învaţă pe cel botezat ura şi dezgustul ce trebuie să nutrească faţă de cel rău şi cum trebuie să-l alunge cel ce va să fie un adevărat creştin

Aşa stînd lucrurile, să urmărim cu privirea Liturghia întreagă, parte cu parte, ca să vedem cum cuprinde într-însa chipul iconomiei lui Hristos»

(Nicolae Cabasila, *Tîlcuirea Dumnezeieştii Liturghii*, cap XVI, trad. şi ed [illegible] rit., p. 53—54)

LOGOS [gr. logos, lat. verbum = cuvînt, raţiune, verb] : Logos este numele Cuvîntului lui Dumnezeu [illegible] persoana [illegible] Sfintei Treimi, Care S-a întrupat în omul Iisus din Nazaret. «Cuvîntul (Logos) trup S-a făcut» (Ioan 1, 14) Este un nume [illegible] Evanghelie, în Epistolă (I) şi în Apocalipsă). Prin *Logosul* veşnic, unul din Treime, toate au fost create, prin *Logosul* întrupat, toate au fost răscumpărate Cei dintîi [illegible] creştini (Just. 100—165) au învăţat că urme ale *Logosului-Ra*-

[illegible]nea [illegible] se pot găsi şi la filosofi [illegible] şi [illegible] din afară de Biserică.

Noţiunea de «Logos» este [illegible] în filozofia alexandrină [illegible] creştină de [illegible] a fost luată de [illegible] (Sfînta [illegible]) şi scrierile [illegible] servesc [illegible] principal [illegible] este [illegible] (Tertullian, De praescriptione Haereticorum, VII [illegible] creştină [illegible] Logos [illegible] sensuri [illegible]

[illegible]

[illegible] Cuvîntul [illegible] patristic [illegible] Maxim Mărturisitorul) vorbeşte pe larg [illegible] rale ale lumii, care preexistă în Dumnezeu, prin care El comunică [illegible] ceste [illegible] raţiunile [illegible] se exprimă în [illegible] a existenţei [illegible] de atracţie şi de mişcare către Dumnezeu. Prin «logoi» Dumnezeu [illegible] armonia şi raţionalitatea creaţiei. În acest sens, lumea este nu numai sensibilă, ci şi inte[illegible] este [illegible] pentru că lumea are raţionalitatea ei în virtutea acestor «logoi».

Logosul este încorporat atît în creaţie [illegible] revelaţia naturală [illegible] şi în cuvinte, în Sfînta Scriptură sub forma unei [illegible] Logosul este mai transparent în Biblie ca [illegible] imagini [illegible] în creaţie. Ordinea creaţiei [illegible] în creaţie [illegible] se combină şi se ramifică într-un mod complex [illegible] acestor [illegible] este [illegible] răspuns [illegible] în dezvoltarea lumii, conform cu [illegible] radicală faţă de lume pentru că astfel [illegible] Maxim Mărturisitorul [illegible] Dumnezeu [illegible] bire lui Dumnezeu. În [illegible] de Dumnezeu [illegible] a vieţii acesteia. Răspunsul personal este [illegible] direcţia [illegible] la dezvoltarea [illegible] pe baza raţiunilor lor [illegible] răspuns unificator [illegible] mativ. Toate părţile creaţiei con-

verg[illegible] se mişcă, se apropie şi comu-n[illegible] între ele, într-o unică mişcare [illegible] Această convergenţă [illegible] se realizează pe treapta [illegible] Dumnezeu o [illegible] creaţie. Astfel, doctrina [illegible] «Logos» vrea să spună că ni-[illegible] este impersonal şi iraţional [illegible] existenţa fiinţelor, că totul este [illegible] în Dumnezeu.

[illegible] că această structură «ra-[illegible] a creaţiei nu poate fi înţe-[illegible] Logosul ipostatic, adică [illegible] vieţii (In 1, 1 ; 1, 14 ; I In [illegible]). Cuvîntul lui Dumnezeu (Apoc [illegible]) Care reorganizează lumea în-[illegible] comuniune personală cu [illegible]. În concepţia celor dintîi [illegible] creştini, Justin Martirul, [illegible] Atenagoras, Clement Ale-[illegible] Logosul este cel care, în [illegible] rea şi pregătirea umanită-[illegible] parţial şi incomplet, [illegible] şi înţelepciunea cea «din [illegible] Legea şi profeţii au primit [illegible] din revelaţia Logosului di-[illegible] ce întrupare. Pentru Justin [illegible] a I, 46, 1—4 ; Apologia II, [illegible] ; 10, 1—3 ; 13, 3—4) şi Cle-[illegible] Alexandrinul (Stromata I, 19, [illegible] această «fecundare» este u-[illegible]

[illegible] sfatul lui Dumnezeu, ca un sfeş-[illegible] Duhului, dacă se poate [illegible] aşa. Şi aşa sînt introdus în raţiu-[illegible] faptelor şi văd toate raţiu-[illegible] într-o singură Raţiune [illegible] şi toate ale Scripturii le văd [illegible] în acea Raţiune (Logos). Şi multe [illegible] mi se descoperă adunate în acea [illegible] văd în adevăr în Duh. Raţiunea aceea e sfatul cel mare al lui Dumnezeu (Is. 6, [illegible]), privind David a cîntat: «Sfa-tul Domnului rămîne în veac, gîndurile inimii lui în neam şi în neam» (Ps. 32, 11). Căci sfatul Domnului oameni nu-l va strica (Is. 14, 26—27). Nu din învăţătură a cunoscut şi a dat mai departe sfatul acesta, ci din harul duhovnicesc izvorîtor din ipostas, har ce luminează mintea în-tru adevăr şi o face în stare să vadă ce-le mai presus de lume» (Calist Patriar-hul, Capete despre rugăciune 40 în *Filoc. rom.* vol. 8, p. 292—291).

Bibliografie: N. Balca, *Învăţătura despre Logosul întrupat ca paradigmă a vieţii creştinului în teologia apostolică şi patristică*, în «Glasul Bisericii», XXIX (1970), nr. 3—4.

LUME [gr. kosmos, lat. mun-dus, creată de Dumnezeu [illegible] în care omul [illegible] creator sacerdotal şi profet [illegible] Foarte interesant este faptul [illegible] Hristos vorbeşte [illegible] rugă-ciunea [illegible] distincţie [illegible] lume şi [illegible] din lume : «Ei nu sînt din lume, precum nici Eu nu sînt din lume» (In 17, 16). Astfel, Biserica stă la [illegible] prezenţă şi lucrarea Bisericii [illegible] pe cea de [illegible] 7 [illegible] prezentă [illegible] Bi-serica [illegible] Dumnezeu [illegible] Biserica faţă de lume [illegible] Ea [illegible] Dum-nezeu. «Eu v-am ales pe voi din lume» (In 15, 19) [illegible] lumea rezistă sub [illegible] acestei lumi (In 14 [illegible]), să accep-te această comuniune. Biserica nu poate deci legitima sau sacraliza lu-mea ca atare, care se organizează după legile ei autonome, ci invită

lumea să intre în sfera harului [illegible] (In 1, 29). Iisus Hristos este «Mântuitorul lumii» (In 4, 42), lucrarea Sa răscumpărătoare având o dimensiune cosmică: «A fost crezat în lume» (I Tim 3, 16).

În vocabularul ascetic, lumea înseamnă [illegible] față de realitatea [illegible] creată. Lumea [illegible] [illegible] o expresie a [illegible] folosindu-le împotriva [illegible] lor firesc.

În perspectiva [illegible] lumea [illegible] Bisericii [illegible] transfigurată în împărăția lui Dumnezeu. De aceea, [illegible] «Să vină harul și să treacă lumea aceasta» (*Didahia* 10, 6).

Bibliografie: [illegible] în «Ortodoxia», XXIX (1977), nr. 3—4, p. 28 [illegible] 29.

LUMINARE (sau Sfânta luminare) alt nume dat Botezului [illegible] și baia nașterii de a doua [illegible] înțelesul [illegible] ritualul [illegible] prezintă, sacramental, înnoirea omului [illegible] după chipul Ceiui [illegible] (cf. Col 3, 10 [illegible]) [illegible] în Hristos [illegible] botezat [illegible] în Hristos v-ați [illegible] (Gal 3, 27). [illegible] la botez [illegible] aspect [illegible] este simbol [illegible] Noul botezat [illegible] trecerea de la moarte [illegible] Mântuitor [illegible] ții și învierii lui Hristos».

[illegible] haina lui Iisus de la transfigurare [illegible] și de [illegible] a devenit [illegible] (Gal. 3, 27 ; Rom 13, 14).

Bibliografie: *Molitfelnic*, ediția 4-a, 1984, p. 40

M

MAICA DOMNULUI, Fecioara Maria, Născătoarea de Dumnezeu. [illegible] e canonice nu dau prea [illegible] unte despre viața *Fecioarei* [illegible]. Ea este fiica unică a lui [illegible] m și a Anei (Evanghelia apo- [illegible]), [illegible] lui religios din templu. De [illegible] din Nazaret, [illegible] 26—27), ea este logodită cu Io- [illegible] ca scopul de a arăta că Iisus [illegible] după nașterea Sa fizică [illegible] tului iudeu, înscriindu-Se în [illegible] acestei logodne, Iisus a fost [illegible] t fiul lui Iosif și al *Mariei* [illegible] 23; 4, 24; In 6, 24), deși [illegible] o paternitate legală asu- [illegible] 35) Aici primește vestea cea bu- [illegible] 38), fiind salutată apoi de Eli- [illegible], mama lui Ioan Botezătorul [illegible] 1, 42—45) După nașterea lui [illegible] în Betleem (Luca 2, 4—16) ea [illegible] alături de El în toate marile [illegible] nte ale vieții și activității [illegible] fuga în Egipt, predica în [illegible] minunea din Cana (In 2, 1). [illegible] ui Patimilor, după care [illegible] este încredințată apostolu- [illegible] (In 19, 25). După înălțarea [illegible] lui Iisus (Fapte 1, 14). [illegible] împreună cu frații lui Iisus [illegible] care au urmat pe Hris- [illegible] parte din cercul apostolic.

Până în secolul al IV-lea, lipsește o literatură [illegible] despre *Fecioara Maria* [illegible] scrierile apocrife se referă deseori la scene din viața ei [illegible], cartea [illegible] de Sardes, men- [illegible] pe *Fecioara* [illegible] aici, în fața mormîntului, a fost înălțată la cer.

[illegible] cultul *Maicii Domnului* în o mare [illegible] vechile martirologii la 18 ianuarie). Papa Sergiu I (687—701) prescrie [illegible] le mariale (Nașterea, Bunăvestirea, Curățirea la Templu și Adormirea). O serie de părinți și scriitori din Răsărit au consacrat *Maicii Domnului* numeroase tratate, studii și în special omilii și imne, ca de pildă Ioan Damaschin, Gherman de Con- [illegible] Andrei de Creta, Teodor Studitul. [illegible] *Domnului* în [illegible] Dumnezeu

Învățătura despre *Fecioara Maria* poate fi rezumată în cîteva nume sau titluri principale.

— *«Mireasă, pururea Fecioară»*. Termenul *aeiparthenia* — pururea-fecioria — apare pentru întîia oară la Ignatie de Antiohia (*Epistola către Efeseni* XIX, 1) care considera nașterea virginală a lui Iisus ca unul din marile mistere ale mîntuirii, de unde va fi reluat de întreaga tradiție patristică [illegible] Iisus din [illegible] *Fecioara* [illegible] venit [illegible] om [illegible] puterea [illegible] Sfînt este Cel care își asumă trup omenesc adevărat din trupul *Fecioarei* [illegible] În [illegible] nașterea (Ieș. 3, 2—3), comentatorii disting [illegible] În cărțile liturgice, ea este numită «poarta vieții», «*fecioară neîntinată*» [illegible] prin care singur Cel prea înalt a trecut și [illegible] zit. Ea «a zămislit fără sămînță și a născut în chip negrăit pe Dumnezeu Cuvîntul», «cu curăția fiind pecetluită și cu *fecioria păzită*», astfel încît mai înainte de naștere a fost fecioară și în naștere fecioară și după naștere iarăși a rămas fecioară (parthénos).

— *Născătoare de Dumnezeu, Maica Domnului*. Numele propriu-zis al *Fecioarei Maria*, înscris pe icoane cu inițialele MR-THU, este Mitir Theou — *Mater Domini* — *Maica Domnului* (Luca 1, 43). Titlul theotokos a fost adoptat de [illegible] III-lea Sinod ecumenic (Efes 431), împotriva ereziei lui Nestorie, ca o dezvoltare a învățăturii despre unirea celor două firi în Iisus Hristos, dar Biserica nu l-a introdus în crez.

Fecioara «a născut cu trup pe Unul din Treime, Hristos Dumnezeu», de aceea ea e «Născătoare de Dumnezeu». Ea nu este maica dumnezeirii, ci a unui Fiu care este Dumnezeu, zămislitoare în [illegible] negrăit a trupului lui Hristos [illegible] Cel nevăzut Se face văzut [illegible] Însuși Și-a luat din Maria [illegible] omenească, trup și suflet, prin [illegible] matern [illegible] de păcat, de la Duhul Sfînt.

Nestorie, care separa în Fiul lui Dumnezeu întrupat [illegible] persoane, [illegible] Iisus este [illegible] în care Fiul a venit și a locuit și cu care formează o unitate foarte strînsă. Împotriva acestei erezii Sinodul de la Efes va proclama că *Fecioara* nu a născut un om, sau un om unic, ci pe Fiul lui Dumnezeu însuși, Care Și-a luat din ea firea [illegible] recunoscută maternitatea ei dumnezeiască, împreună cu fecioria ei.

— *«Cea plină de har»* (Luca 1, 28) [illegible] Vechiul Testament vorbește deja de slăvirea *Maicii Domnului* (Ps. 44). Ea este identificată cu scara dintre cer și pămînt, din visul lui Iacov (Fac. 28, 12), prin care Dumnezeu a luat firea noastră umană, pe care îngerii lui Dumnezeu se suie și se pogoară. În tradiția patristică, *Maria* este comparată cu Eva, fiind chipul unei noi umanități. După cum Eva a luat parte la [illegible] *Maria* a participat la «întoarcerea» chipului celui întinat la chipul cel dintîi. Pe de o parte, ea a cîștigat [illegible] 1, 47—48), pe de altă parte, ea a fost [illegible] Cuvîntului, devenind izvor de curăție și nestricăciune. Ioan Damaschin, în «Omilie la Adormire», o numește

...tului Cuvîntului». Sfîntă mai presus decît toți sfinții, «mai cinstită ... heruvimii și mai preamărită ... serafimii», ea este acoperămîntul ... apărătoarea, mijlocitoarea ... ocrotitoarea credincioșilor. Mare ... a creștinilor, ea înalță rugăciunile acestora la tronul lui Dumnezeu și ... Fiul său. În acest rol ea este ... la liturghie, cîntată în imnografie și reprezentată în iconografie.

... ortodoxă n-a acceptat ... dogme mariale romano... zămislirea imaculată a ... (1854) și înălțarea la cer ... (1950). Cele două dogme ... dintre om și întruparea lui Dumnezeu, dar și dintre Iisus Hristos și iconomia mîntuirii. ... har «născătoare de Dumnezeu» Fecioara Maria este după naș... lui Adam și numai astfel ... zintă umanitatea care așteaptă mîntuirea: «Iată roaba Domnului. Fie mie după cuvîntul tău» (... 1, 38). De aceea și îndumnezeirea ei este rodul întrupării Cuvîntului, care e unica sursă a ne... Înălțarea cu trupul poa... sensul de glorificare a firii ..., dar ea nu anulează rolul ... mijlocitor și răscumpărător ... Iisus Hristos căci Hristos este ... îi înalță trupul la cer. ... chipul Fecioarei neprihănite ... rea mijlocitoare este adînc ... în pietatea ortodoxă.

... easa noastră cea preabu... noastră, Născătoare de ... prietena sărmanilor, fo... cea celor neputincioși și ocrotitoarea celor obidiți, vezi nevoile noastre și necazurile. Ajută-ne că ... neputincioși: hrănește-ne ... niște străini. Știi obidirea ... ușurează-ne de ea precum ... căci nu avem alt ajutor afară de tine nici altă folositoare grabnică, nici altă bună mîngîiere, decît numai pe tine, o, Maica lui Dumnezeu, ca să ne păzești și să ne acoperi în vecii vecilor. Amin.

Bibliografie: Sf. Ignatie, *Epistola către efeseni*, XVIII, 2, XIX, 1, trad. cit., p. 73—74; Sf. Grigorie de Nazianz, *Scrisori teologice* I, 16—18 (coll. Sources Chrétiennes), p. 43—45; St. Jean Damascène, *Homélies sur la Nativité et la Dormition*, trad. de Pierre Voulet, Editions du Cerf, Paris, 1961 (coll. Sources Chrétiennes); Articolele de V. Lossky și G. Florovsky, în vol. *The Mother of God. A Symposium*, editat de E. L. Mascall, London, Dacre Press, 1949; P. L'Huillier, *Le Culte de la Mère de Dieu dans l'Eglise Orthodoxe*, în MEPREO, nr. 20, 19..; E. Kovalevsky, *Quelques réflexions sur l'immaculée conception*, în «Cahiers Irénée» nr. 47, 1964 p. 1—.7 (lectură spre recunoașterea dogmei pe baza tradiției ... dinainte de 1854); G. A. Maloney, *Mary and the Church as seen by the Early Fathers*, în «Diakonia», IX (1974), p. 6—19; Joseph Ledit, *Marie dans la liturgie de Byzance*, Paris, Beauchesne, 1976; R. S. Pittman, *The Marian Homelies of Hesychius of Jerusalem*, Ann Arbor (Mich.) Univ. Microfilms, 1974; C. Scouteris, *Theotokos-Panaghia*, în «Ekkl. Pharos» 60 (1978), nr. 1—2, p. 265—377; René Laurentin, *La question mariale*, Editions du Seuil, Paris, 1963; Pr. Dr. Stăniloae, *Maica Domnului ca mijlocitoare*, în «Ortodoxia», IV (1952), nr. 1, p. 79—129; Alexis Kniazeff, *La place de Marie dans la piété orthodoxe*, în rev. «Unité Chrétienne» (Lyon), nr. 13, 1969, p. 17—38; Idem, *La Mère de Dieu dans l'Eglise Orthodoxe*, Cerf, Paris, 1990; N. C. Buzescu, *Teotokos și hristologie în canoanele, stihirile, dogmaticile și troparele Octoihului mare*, în «Ortodoxia», XXIX (1977), nr. 1, p. 85—111; Ilie Moldovan, *Învățătura* ... în «Ortodoxia», 3/1980, p. 489—494; Fl.-

sabeth Behr-Sigel, *Marie, Mère de Dieu. Mariologie traditionelle et questions nouvelles*, în «Irénikon», no. 4/1985, p. 451—470 și no. 1 1986.

MARANA THA: Expresie aramaică folosită [illegible] Iisus Hristos care va [illegible] ca Domn plin de slavă. Are două forme: *Maran atha* — «Domnul nostru vine» (I Cor. 16, 22) și *Marana tha* — «Vino, Doamne Iisuse» (Apoc. 22 [illegible]). La [illegible] [illegible] (Osana [illegible] Davi [illegible]) [illegible] se pocăiască. *Marana tha*! Amin» (*Didahia* X, 5)

MASLU [gr. evhelaion (de la evhi = rugăciune + elaion = untdelemn) = binecuvîntarea untdelemnului]: Taina în care cel bolnav [illegible] Hristos este cea taumaturgică, așa cum reiese [illegible] Taina [illegible] 19, 1—10; Matei 10, 1, 5—8; 8, 14—23; 25, 1—13; 15, 21—28 [illegible] Preoția continuă în Biserică [illegible] Iisus [illegible] gînd, ei (cei doisprezece) propovăduiau pocăința [illegible] demoni și ungeau cu untdelemn pe mulți bolnavi [illegible] Taina [illegible] (Luca 5, 17).

Maslul [illegible] elemente principale:

[illegible] la rădăcina vieții și umanului [illegible] re înseamnă că actul tămăduitor nu este o intervenție medicală sau o [illegible] sufletelor și al trupurilor, Cel care [illegible] cate [illegible] vîntarea untdelemnului, însoțită de

[illegible] atatea ungeri ale bolnavului de către preoţi (şapte sau numai trei), spre sănătate şi izbăvire de toate [illegible]. Untdelemnul este simbolul [illegible] Dumnezeieşti (Luca 10, 33—34) [illegible] şi al sfinţeniei: «Cel ce ne-ai binevoit a ne curăţi prin [illegible] şi dat în untdelemnul sfin[illegible] chipul Crucii». «Şapte rugăciuni [illegible] preoţi» înseamnă plenitu[illegible] Bisericii, care întocmai ca un [illegible] resimte suferinţa, infirmi[illegible] şi neputinţa unui mădular [illegible] un mădular suferă, toate mădularele suferă împreună» (I Cor. 12, 26). Preoţii se roagă nu numai [illegible] «tămăduirea sufletului şi a [illegible] şi spre curăţie şi înlătura[illegible] şi boala, şi a toată întinăciu[illegible] pentru reintegrarea celui bolnav [illegible] Bisericii: «Dăruieşte-l pe [illegible] sănătos şi întreg Bisericii [illegible] ca să fie bineplăcut Ţie şi să [illegible] voia Ta».

Taina maslului se dă oricărui bolnav în vederea vindecării. În [illegible] caz de suferinţă şi la orice [illegible]. În tradiţia orientală, ea nu [illegible] o pregătire pentru moarte («extrema unctio») şi nici nu se dă o [illegible] dată în ultimele clipe ale [illegible] «in articulo mortis»), fără [illegible] tămăduirii. Împărăţia lui Dumnezeu este viaţa veşnică, de a[illegible] «ungere [illegible], în chip tainic, poa[illegible] reface această rană. Chiar da[illegible] sănătatea fizică nu este resta[illegible] prin lucrarea Tainei maslu[illegible] încheietura care ţine omul în existenţa veşnică este întărită cu [illegible] lui Dumnezeu. De aceea, Taina *maslului* constituie unul din semnele anticipate a le învierii trupului şi ale îm[illegible] Dumnezeu [illegible] trupeşti şi [illegible] din această viaţă, o pregustare a restaurării şi nemuririi viitoare. Trupul uman este trupul asumat de Fiul lui Dumnezeu, de aceea el se va împărtăşi de aceeaşi stare în cele din [illegible]. Taina speranţei în făgăduinţele împărăţiei lui Dumnezeu. Ea arată îndeosebi [illegible] har în trupul îndumnezeit al lui Hristos.

«Stăpâne [illegible] Împărate [illegible], Cel ce pedepseşti şi nu omori, Care întăreşti pe cei nepuţincioşi şi ridici pe cei căzuţi; Cel ce îndreptezi chinurile cele trupeşti ale oamenilor, rugămu-ne Ţie, Dumnezeul nostru, ca să aduci mila Ta peste untdelemnul acesta şi peste cei care se ung din el în numele Tău, ca să le fie lor spre tămăduirea sufletului şi a trupului şi spre curăţire şi înlăturare a toată patima şi a toată întinăciunea şi boala şi a toată răutatea trupească şi sufletească. Aşa, Doamne, trimite din cer puterea Ta cea tămăduitoare; atinge-Te de trup, potoleşte-i fierbinţeala, uşurează-i suferinţele şi-i izgoneşte toată boala cea ascunsă. Fii tămăduitorul robului Tău acesta (N); ridică-l pe dânsul din patul durerii şi din aşternutul [illegible]. Dăruieşte-l pe dânsul sănătos şi întreg Bisericii Tale, ca să fie bineplăcut Ţie şi să facă voia Ta.

Că Ţie se cuvine să ne miluieşti şi să ne mântuieşti pe noi, Dumnezeul nostru, şi Ţie slavă înălţăm, Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin» (Molitfelnic, ed. 1971, p. 113).

Bibliografie: *Teologia dogmatică şi simbolică*, ed. 1958, vol. II, cap. *Taina maslului*, p. 922—929; Frank Gavin, op. cit., cap. *Unction*, p. 386—393; N. Grosu, *Taina Sfântului maslu*, în «Ortodoxia»,

XXXI (1979), nr. 3—4, p. 553—561; Pr. prof. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, ed. cit., vol. III, p. 202—206; Vasile Răducă, *Taina Sfîntului maslu*, în «Biserica Ortodoxă Română», CVII (1989), nr. 7—10, p. 175—180.

MĂRTURISIRE (*Spovedanie* sau *Pocăință*; gr. metanoia; lat. paenitentia; [illegible] schimbarea spiritului, [illegible] Taina în care penitentul, prin puterea Duhului Sfînt și rugăciunea Bisericii, primește iertarea [illegible] botez, spre înnoirea comuniunii sale cu Dumnezeu și [illegible] comunitatea liturgică al cărei membru este. Deoarece scopul ei este de a readuce pe credincios în starea de curăție, de a pune «din nou început» bun (Petru Damaschin, *Învățături duhovnicești I*, în Filoc. rom., vol. V, p. [illegible] iertarea și înnoirea primite la botez, *pocăința* se mai numește «harul cel de al doilea» sau a doua iluminare (Evr. 6, 6). Puterea de a ierta păcatele a fost făgăduită apostolilor în repetate rînduri (Mt. 16, 19; 18, 17—18), dar Taina a fost instituită prin cuvintele Mîntuitorului: «Primiți Duh Sfînt, [illegible] veți ierta păcatele, le vor fi iertate și cărora le veți ține, vor fi ținute» (In 20, 22—23). Taina se practică de la începutul Bisericii (Iac. 5, 14—16, 19—20; I In 1, 8—10), fiind inseparabilă de botez: «Căci este cu neputință pentru cei ce s-au luminat o dată și au gustat darul cel ceresc și părtași s-au făcut Duhului Sfînt și au gustat cuvîntul cel bun al lui Dumnezeu și puterile veacului viitor, cu neputință este pentru ei, dacă au căzut, să se înnoiască iarăși spre pocăință, [illegible] a doua oară, pe Fiul lui Dumnezeu și-L fac de batjocură» (Evr. 6, 4—6). De asemenea, practicarea ei este confirmată de scrieri și scriitori postapostolici și din perioada patristică (Clement Romanul, *Epist. I Corinteni*, VII, 2—5), Ignatie de Antiohia (*Către Smirneni* IX, 1), *E. lui Barnaba* (XIX, 4), *Didahia* (XIV, 1—2), Po[illegible] (*Către Fi[illegible]* VI, [illegible]—2), *Păstorul lui Herma* (Viziunea I, II, III; Asemănarea VII, VIII, IX), Justin Martirul (*Apologia* I, cap. XVI, 8, 14; *Dialogul cu Trifon* CXXX, 2), Irineu (*Contra ereziilor* III, 11, 9 și 14, 4), Clement de Alexandria (*Stromate* II, 56—70; IV, 153, 154), Tertulian (*Despre penitență* I—XII), Ciprian (*Scrisorile* LV, 3—27; LVII, 1—4; LIX 15—17).

Taina *mărturisirii* presupune patru elemente, primele două avînd un caracter personal, subiectiv, iar celelalte [illegible] sacramental, obiectiv:

a) *Căința*, adică determinarea de a fi iertat și de a ierta, prin redescoperirea cu «inimă frîntă și smerită» a stării de decădere. «Metanoia» înseamnă schimbarea spiritului, înnoirea minții, nu numai întristarea, părerea de rău sau regretul pasiv, ci convertirea profundă, orientarea fundamentală a vieții. *Pocăința* este «o moarte îndoită și de bună voie iar inima milostivă este arderea inimii pentru toată zidirea, pentru oameni și păsări și animale și demoni, și pentru toată făptura» (Isaac Sirul, cit. după Calist și Ignatie Xanthopol, *Cele 100 de capete*, 44, în Filoc. rom., vol. VIII, p. [illegible] (Clement [illegible]) lacrimile întristării și *pocăinței* constituie al [illegible] *va mîntui?* XLII, 14). În Vechiul Testament, *căința* este întruchipată de regele David (II Regi 11; 12, 1—23): «Miluiește-mă Dumnezeule după mare mila Ta» (Ps. 50), și [illegible]

apropiat împărăţia cerurilor» (Matei 3, 2)

b) *Mărturisirea* păcatelor înaintea preotului, adică apelul la Biserică de a fi iertat şi de a fi reprimit în comuniune. Este momentul în care credinciosul îşi recunoaşte nevrednicia [illegible] «Tată, am greşit la cer şi înaintea ta, nu mai sînt vrednic să mă numesc fiul tău» (Lc. 15, 21). În Biserica primară *mărturisirea* era [illegible] un semn de [illegible] comunitate, iar [illegible] aduse la cunoş[illegible]. Cu timpul *mărturisirea* [illegible] aspectul [illegible] un caracter personal. În caz de necesitate, este permisă *mărturisirea generală* [illegible] şi [illegible] sînt [illegible] se [illegible] dezlegare a preotului.

[illegible] iertare şi de dezlegare [illegible] Dumnezeu era în Hristos împăcînd lumea cu Sine însuşi» (II Cor. 5, 19). Ea nu are un caracter declarativ, ci de invocare deoarece preotul care rosteşte ru[illegible] Hristos [illegible] te iert şi te dezleg», în timp ce formula [illegible] Taine este la persoana a treia: «se botează», «se împărtăşeşte», «se cu[illegible]».

Toate păcatele pot fi iertate, încît nu există restricţii ale Tainei cum credeau unii eretici (canonul [illegible] al Sin. VII ec.). Există o singură excepţie anume păcatele împotriva Duhului Sfînt, deoarece acestea creează o stare de nepocăinţă totală, în care harul nu mai poate lucra (Evr. 6, 4—10). Anumite păcate, cum ar fi [illegible] adulterul, sînt tratate [illegible] severitate. Teologia [illegible] admite doctrina potrivit căreia pocăinţa şterge numai pedepsele veşnice ale păcatelor, cele temporale urmînd a fi satisfăcute în purgatoriu unde pot fi iertate [illegible] din tezaurul de merite acumulat prin [illegible] Hristos [illegible] Dumnezeu este în contradicţie cu iubirea de oameni a lui Dumnezeu, «Care nu voieşte moartea păcătosului, ci să se întoarcă şi să fie viu». De aceea nu numai doctrina indulgenţelor, ci şi considerarea epitimiei sau a canonului ca o satisfac[illegible] Taina *mărturisirii*, este de neacceptat [illegible] tor», de aceea preotul, cu discernămîntul său pastoral, poate recomanda credinciosului un canon de pocăinţă [illegible] de la împărtăşire. Dar epitimia nu are un caracter [illegible] pedeapsa [illegible] vreme ce ai venit la doctor, să nu te întorci nevindecat».

d) Împăcarea cu comunitatea şi bucuria [illegible] Împărăţia [illegible] rie se face în cer pentru un păcătos care se pocăieşte». În general,

Taina spovedaniei se administrează înainte de Taina Euharistiei, dar deoarece pocăința are un caracter continuu, ea se poate săvîrși și independent de împărtășanie. Încununarea [illegible] per[illegible]manentă, de aceea, cu toate că puterea [illegible] misiunea de a fi duhovnic, sau fa[illegible] [illegible] drumarea spirituală și în fixarea [illegible] (Mt 16, 19).

În [illegible] care desigur trebuie să fie foarte frecvent, [illegible] pocăința și mărturisirea în mod continuu, ca o actualizare permanentă a harului primit la botez.

«Totuși dacă vrem, hotul cel de al doilea al lui Dumnezeu, sau pocăința, poate să ne ridice iarăși la frumusețea străveche. Dar dacă nu avem grijă nici de aceasta, vom merge neapărat, ca și dracii care nu se pocăiesc, la munelle veșnice împreună cu ei, mai mult vrînd decît nevrînd. Dumnezeu nu ne-a zidit spre minie, ci spre fericire, ca să ne bucurăm de bunătăți la Sine și să ne arătăm cu mulțumire și cu recunoștință față de Binefăcător. Dar negriia noastră ... a cunoaște darurile Sale ne-a adus la trîndăvie. Iar aceasta ne-a dat pe mîna uitării, de la care a împărățit peste noi neștiința... Bine este deci să nu cădem, sau să cădem și să ne ridicăm. Iar dacă s-ar întîmpla să cădem, bine este să nu deznădăjduim și să nu ne înstrăinăm de iubirea de oameni a Stăpînului. Căci dacă vrea, poate face milă cu neputința noastră. Numai să nu ne depărtăm de El, sau să ne înfricoșăm și să ne descurajăm dacă, [illegible]du-ne, nu izbîndim să împlinim poruncile. Ci să ne gîndim că o mie de ani, înaintea Domnului sînt ca o zi și o zi ca o mie de ani (II Pt. 3, 8).

De aceea să nu ne grăbim și să nu ne obosim, ci pururea să punem din nou început. Ai căzut, ridică-te. Ai căzut iarăși, ridică-te iarăși. Numai pe Doctorul tău să nu-L părăsești, căci atunci vei fi osîndit de deznădejde mai rău decît un sinucigaș. Stăruie pe lîngă El și El își va face milă cu tine, fie prin întoarcerea ta, fie prin încercare, fie prin altă lucrare a purtării Sale de grijă fără să știi tu» (Petru [illegible] *Învățături duhovnicești, I, în* [illegible] *vol. 5, p. 40 și 218).*

Bibliografie: Pr. Prof. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, ed. cit., vol. III, cap. *Taina Mărturisirii*, p. 122—143; Heinrich Karpp, *La Pénitence* (texte și comentarii din literatura creștină veche), Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1970; Frank Gavin, op. cit., ed. cit., cap. *Pénitence*, p. 358—370; Elie Melia, *Doctrine et pratique du sacrement de pénitence dans l'Eglise Orthodoxe*, în «Le Messager Orthodoxe», no. 58—60, 1972, p. [illegible]; A. Schmemann, *Confession and Communion*, 1972 (Raport către sinodul Bisericii Ortodoxe (Mitropolia) din America); Pr. Prof. C. Galeriu, *Taina mărturisirii*, în «Ortodoxia», XXXI, nr. 3—4, 1979, p. 485—498; Anca Manolache, *Sfînta Taină a mărturisirii*, «Glasul Bisericii», nr. 3—4/1979; Irineu Crăciunaș, *Învățătura ortodoxă despre pocăință*, «Ortodoxia», XI (1960), nr. 3, p. 389—404; Victor Leancă, *Semnificațiile duhovnicești ale metanoiei* în «Mitropolia Ardealului», XXIV (1979), nr. 7—9, p. 626—638.

MESIANISMUL (lui Iisus)

Pentru a înțelege «mesianismul» lui Iisus trebuie să se ia în considerare elementele prin care El vorbește ca opera Sa să fie prezentă și ac-

[illegible]alizată după înălțarea Lui la cer [illegible].

De la Cincizecime, Apostolii văd [illegible] înțeleg (Fapte 2, 17; 2, 37; Ioil [illegible]) că Iisus este plin de Duhul Sfînt, pe care-l revarsă peste [illegible] [illegible] și al vieții [illegible]. Astfel, El este [illegible] Dumnezeu [illegible] (Ps 88, 37), cel așteptat de [illegible] evreu, ci și Cel ce unge la [illegible]ul Său. Primind Duhul Sfînt, Apostolii au înțeles legătura dintre [illegible] și înviere, dintre înviere [illegible], au văzut sfîrșitul tim[illegible].

[illegible] cuvîntul Său grupului [illegible] și ucenici, cărora le dă [illegible] Duhului Sfînt de a propo[illegible] [illegible] mărturii» Lui. Aici nu este vorba de extinderea unei instituții [illegible] a suflat peste toți, de aceea [illegible] nu poate fi exclus. Petru [illegible] pe păgîni (goim) deoarece nu [illegible] să împiedice lucrarea Duhului [illegible] (Fapte 11, 15—17).

[illegible] au crezut în întoarcerea [illegible] a lui Iisus, imediat după [illegible] de aceea își pierd răbda[illegible] [illegible] împărăția lui Israel, [illegible] răspunde că împărăția Sa este [illegible] prezentă în mijlocul lor, prin [illegible] Duhului Sfînt. Toți vor [illegible] acces la această împărăție, deoarece Duhul se revarsă peste toți [illegible]. Totuși, speranța eshatologică [illegible] amînită după o perioadă de [illegible] înainte de veacul din [illegible].

Iisus, deși se întoarce la Tatăl [illegible] Evanghelie [illegible] Apostoli[illegible] [illegible] părăsește poporul Său. Iisus [illegible] [illegible] ucenicii [illegible] că El continuă să fie totdeauna prezent și activ, în timp și spațiu, prin Euharistie. Pe de o parte, Euharistia amintește jertfa [illegible] a lui Iisus (I Cor. 11, 26), pe de altă parte, [illegible] Dumnezeu. În loc de restaurarea [illegible] Iisus [illegible] Euharistia [illegible] o [illegible]lizare a acesteia: «Ori de cîte ori [illegible] va veni» (I Cor. 11, [illegible]). [illegible] Euharistie [illegible] creștinii înțeleg că învierea începe aici, că împărăția lui Dumnezeu, care înseamnă iertare de păcate și starea de har, este deja prezentă. Cu Euharistia, viitorul, lumea care [illegible] toate sînt acolo prezente (Rom 3, 25; Evr. 9, 15).

Cel mai important aspect al îm[illegible] [illegible] exemplul comunității apostolice:

«Iar inima și sufletul mulțimii celor ce au crezut erau una și nici unul nu zicea că este al său ceva din averea sa, ci toate le erau de obște.

Și cu mare putere Apostolii mărturiseau despre învierea Domnului Iisus Hristos și mare har era peste ei toți.

Și nimeni nu era între ei lipsit, fiindcă toți cîți aveau țarini sau case le vindeau și aduceau prețul celor vîndute, și-l puneau la picioarele Apostolilor. Și se împărțea fiecăruia după cum avea cineva trebuință» (Fapte 4, 32—35).

Parte din disciplina comunității în Hristos este [illegible] văzută [illegible] comunității creștine, prin consimțirea la același spirit și scop:

«...Credincios este Dumnezeu, prin Care ați fost chemați la împărtășirea Fiului Său Iisus Hristos, Domnul nostru.

„Vă îndemn, fraţilor, pentru numele Domnului nostru Iisus Hristos, ca toţi să vorbiţi la fel şi să nu fie dezbinări în sînul vostru, ci să fiţi cu totul uniţi în acelaşi cuget şi în aceeaşi înţelegere» (I Corinteni 1, 9—10).

Astfel, viaţa lui Hristos, prin instituţii, prin sacramente, prin [illegible] mereu actualizată. Mesianismul [illegible] Hristos [illegible] Sale [illegible] Euharistiei şi a comunităţii care o [illegible] să fie printre noi prin Cuvînt, Euharistie şi Biserică.

MIRENI — sau laici, toţi care [illegible] Botezului [illegible] haristiei. La început mirenii — laicii [illegible] (I Petru 2, 9). Mai tîrziu, sub in[illegible] renţă între laici şi cler — cel care [illegible] Hirotonia, misiunea de a predica [illegible] la conducerea Bisericii. Totuşi, mirenii au un rol important în mi[illegible] vard.

MIRUNGERE [gr. to miron hrisma, lat. unctio]. Taina împărtăşirii darurilor şi harismelor Duhului Sfînt, săvîrşită prin invocarea Duhului Sfînt şi ungerea cu Sfîntul Mir, prin care cel nou botezat este pecetluit ca «preot» şi «rege» în preoţia universală a Bisericii (Ioil 2, 28; Fapte 2, 17). *Mirungerea* îşi are originea în pogorîrea Duhului Sfînt asupra lui Iisus la Botezul Său în Iordan; s-a administrat în Biserica primară prin punerea mîinilor (Fapte 8, 17; 19, 6) — cunoscută o vreme sub denumirea de «ungere» — şi se săvîrşeşte în cadrul [illegible] fiind precedată de botez şi urmată de Euharistie, [illegible] parte integrantă din Tainele de iniţiere [illegible] sacramental. Canonul 48 al Sinodului din Laodiceea [illegible] Sfintelor Taine. Chiril al Ierusalimului [illegible] acestei Taine: I In 2, 20, 27; I Cor 2, [illegible] adevărat «creştini». «Acum aţi de[illegible] icoane ale lui Hristos» (*Cateheza mistagogică*, III, 1—5, trad. cit., p. 63—66).

Mirungerea este Taina prin ex[illegible] Ea înseamnă nu numai sfinţenia [illegible] Hristos (II Cor 2, 15) şi să reziste tuturor puterilor duşmanului (Filip. 4, 13). [illegible] *Mirungerea* a fost adminis[illegible] ereticilor (v. **INDELEBIL** şi **TAINE**).

Bibliografie: Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze mistagogice*, [illegible] p. 63—67; N. Cabasila, *Viața* [illegible] cartea III-a, 1—7, trad. [illegible] Anca Manolache, *Sfînta* [illegible] «Glasul Bisericii», [illegible]

MISIUNE (lat. mittere = a trimite) [illegible] vocația apostolică a Bisericii [illegible] vadul Evanghelia lui [illegible] toate neamurile, chemîn[illegible] reconcilierea în numele lui [illegible] prin pocăință și botez (Mt [illegible]). *Misiunea* este un act de [illegible] «Precum M-a trimis pe [illegible] așa vă trimit și Eu» [illegible] 21), de mărturie a Învierii [illegible] (Lc 24, 48) și de evocare [illegible] lor care constituie is[illegible]

[illegible] este un criteriu fundamental [illegible] al Bisericii, nu numai în [illegible] că Biserica este instrumen[illegible] [illegible], ci și că ea, Biserica, [illegible] scopul său realizarea *misiunii* [illegible] începutul creștinismului, răs[illegible]rea Evangheliei a fost insepa[illegible] de formarea de comunități [illegible], prin convertire personală, mărturisirea credinței și botezul în [illegible] Treime (Fapte 2, 9—10, 37— [illegible]) Chemarea *misionară* a Bisericii [illegible] de natura ei apostolică. *Misiu*[illegible]

[illegible] pe cele douăsprezece pie[illegible] temeliile și cei doisprezece [illegible] ai Mielului (Apoc. 21, 14), [illegible] acesta pune în lumină va[illegible] universală a mesajului Evan[illegible] (Fapte 14, 27; I Tim 3, 16). [illegible] de aceea Biserica este des[illegible] pentru toate neamurile și cul[illegible] (Fapte 1, 8; I Tim 3, 16), [illegible] arată prezența atîtor nea[illegible] Cincizecime (Fapte 2, 9— [illegible]) simbolul reconstituirii unității [illegible] prin reconcilierea în Hris[illegible] (Fapte 10,34—36). Imaginea Bisericii la Cincizecime este reversul turnului Babel, de aceea [illegible] ei apostolică este [illegible] Trupul lui Hristos (Ef 4, 12) [illegible] preciza Evang[illegible] 11, 17) provine și din aceea că ace[illegible] trebuie să [illegible] (In 3, [illegible]) [illegible] mediu social.

Dar dincolo de convertirea su[illegible] [illegible] Ev[illegible] înseamnă și anunțarea eliberării [illegible] (Col 2, 10). Istoria *misiunii* este adesea [illegible] anunță judecata lui Hristos care se manifestă atît în istorie cît și la sfîrșitul acesteia.

Practica *misionară*, atît pe plan [illegible] în afară», dar ea a preferat *misiunea în timp*, adică Biserica în construire, preocupată cu dinamismul ei eclezial, intern istoric, prin [illegible]

«Cuvîntul care pornește prin rostire la învățătură e felurit și se alcătuiește în felurite chipuri, din patru feluri: [illegible] din învățătură, cel din citire, [illegible] din faptă și altul din har. Apoi, precum apa este una prin fire, dar se preface și se schimbă, după însușirea felurită a pămîntului din care vine, într-o calitate [illegible], încît e simțită la gust o dată ca amară, altă dată ca dulce, iar altă dată ca [illegible], așa și cuvîntul rostit,

gelt mbindu-se după starea morală a în... nănata se cunoaște din lucrarea lui și d... iologia te-ului» (Grigorie Sinaitul, Cap... în acrostih, p. 93–94 Filoc. rom., vol. 7 p. 123—124

Bibliografie John Meyendorff, *The Ortodox Church and Mission — Past and Present Perspectives*, în vol. Mission Trends No 1, editat de H. H. Anderson și T. F. Stransky, Paulist Press, New York a Wm. B. Eerdmans, Grand Rapids, 1974 p. 59—7.; Ion Bria, editor, *Martyria — Mission, The Witness of the Orthodox Church Today*, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Geneva, 1980; Idem, *Slujirea Cuvîntului* în «Glasul Bisericii», XXXI (1972) nr. 1—2, p. 50—58.

MIȘCARE ECUMENICĂ

[illegible] ... Ortodoxe ... [illegible] ... a fost ... [illegible] ... Mitropolit ... [illegible] ... Biserici Anglicane ... [illegible]

Critopulos († 1639) ... [illegible] ... Constantinopol ... [illegible] ... Ierusalim ... [illegible] ... catolicii, de la Bonn (1874—1875) ... [illegible] ... Petersburg ... [illegible] ... siile vechi-catolice de la Rotterdam ... [illegible] ... mixtă din 1931.

Sub forma ei actuală, mișcarea ecumenică își are originea în Conferința mondială a misiunilor ... [illegible] ... dată de crearea unor organisme cu caracter interconfesional: în 1844, «Alianța evanghelică» și în 1895, ... [illegible] ... creștine de studenți». În 1914 a fiintă «Alianța mondială pentru promovarea prieteniei internaționale prin Biserici». În această perioadă ... [illegible] ... menționat două documente cu caracter ecumenic: în 1920, «Enciclica» Patriarhiei ecumenice, semnată ... [illegible] ... (locum tenens), în care se propune formarea unei «ligi» a Bisericilor ... [illegible] ... him al III-lea, care se referă la re... [illegible] ... lor Ortodoxe. În primele decenii ale secolului nostru, deja se pot distinge trei mari mișcări creștine cu caracter ecumenic: «Viață și Acțiune», sau creștinismul practic, care urmărește cooperarea interbisericească în vederea promovării păcii și slujirii umanității. Inițiatorul ei a fost Nathan Söderblom (1866—

1 3[illegible]), arhiepiscopul Bisericii Suediei; «Credință și Organizare», sau creștinismul teologic, care urmărește găsirea unei baze teologice comune. Fondatorul ei a fost episcopul anglican american Charles Henry Brent (1862—1929); «Consiliul internațional al misiunilor», creat în 1921, care are în vedere coordonarea societăților misionare [illegible] VIII [illegible] și [illegible] creștine în so[illegible] *Consiliul Ecumenic al Bisericilor* [illegible] din [illegible] acestor trei mari mișcări. Deoarece *Consiliul Ecumenic* are un rol particular [illegible], nu [illegible] prin dimensiunea lui universală — (reunește în prezent 313 Biserici-membre, de toate tradițiile confesionale, cu excepția Bisericii romano-catolice) —, dar și prin caracterul său eclezial, fiind creat prin decizia Bisericilor membre, vom limita acest capitol la istoria și programul *Consiliului Ecumenic*.

Formarea *Consiliului Ecumenic* este decisă în 1937 de către cele două ramuri: «Creștinismul practic», care organizează conferințele de la Stockholm (1925) și Oxford (1937) și «Credință și Organizare», care se reunise la Lausanne (1927) și Edinburg (1937). Un comitet provizoriu reunit la Utrecht în 1938 inițiază procesul «de formare» a *Consiliului Ecumenic*, care durează din cauza războiului pînă în 1948 (22 aug. — 4 sept.), cînd are loc la Amsterdam cea dintîi adunare generală a *Consiliului Ecumenic al Bisericilor*, în asociație cu «Consiliul internațional al misiunilor». 146 Biserici, dintre care numai patru ortodoxe: Patriarhia de Constantinopol, Biserica Ciprului, Biserica Greciei și Episcopia Misionară Ortodoxă Română din America, au adoptat la Amsterdam, în 1948, «baza», care are un caracter pronunțat hristologic. În 1948, la Amsterdam, se realiza astfel proiectul marilor pionieri ai mișcării ecumenice: John R. Mott (1865—1955), Joseph H. Oldham (1874—1969), William Temple (1881—1944), Karl Barth, George Bell, pastorul olandez Willem Adolf Visser't Hooft, care este ales cel dintîi secretar general al *Consiliului Ecumenic*. O serie de mari personalități din Biserici și teologi ortodocși au adus o contribuție importantă la înființarea acestui organism creștin internațional: Mitropoliții Germanos de Tiatira, [illegible], Nicolae de Nubia, Irineu de Novisad, Nectarie al Bucovinei, Ștefan al Sofiei, [illegible] al Poloniei, Demetrios [illegible], Panagiotis Bratsiotis, Mihail Konstantinidis, Hrisostomos Papadopoulos, Hamilcar Alivisatos, Georges Florovsky, Stefan Zankow, Ioan Savin, Vasile Ispir, Serghie Bulgakov, Lev Zander și alții.

A doua adunare generală a *Consiliului Ecumenic* se ține la Evanston între 15—31 august 1954. Între timp, în 1950 se adoptă «Declarația» de la Toronto, cu privire la natura eclezioloqică a Consiliului.

A treia adunare generală, care se ține la New Delhi (18 nov. — 5 dec. 1961), este marcată de cîteva evenimente importante: a) primirea unui mare număr de Biserici Ortodoxe din: Alexandria, Ierusalim, Rusia, România, Bulgaria și Polonia; b) Consiliul internațional al misiunilor fuzionează cu *Consiliul Ecumenic*; c) adoptarea unei baze lărgite cu caracter trinitar: «*Consiliul Ecumenic al Bisericilor* este o asociație de Biserici care mărturisesc pe Domnul Iisus Hristos ca Domn și Mîntuitor potrivit Scripturilor și caută să împlinească împreună chemarea lor comună pentru

slava lui Dumnezeu cel Unul, Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt».

A patra Adunare generală s-a ținut la Uppsala, Suedia (4–20 iulie 1968), cu tema: «Iată, Eu fac toate lucrurile noi». A cincea a avut loc la Nairobi, Kenya (23 noiembrie – 10 decembrie 1975) cu tema: «Iisus Hristos eliberează și unește», a șasea s-a ținut la Vancouver, Canada (24 iulie — 10 august 1983), cu tema: «Iisus Hristos viața lumii», a șaptea a avut loc la Canberra, Australia (7—20 februarie 1991) cu tema «Vino Duhule Sfinte, înnoiește toată creația».

În ultima decadă Consiliul Ecumenic a organizat o serie de conferințe și întîlniri mondiale. Le prezentăm: Conferința «Credința, știința și viitorul», Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, S.U.A., 12–24 iulie 1979; Conferința misionară «Să vină împărăția Ta», Melbourne, Australia (12–25 mai 1980); Consultația «Participarea Ortodocșilor la Consiliul Ecumenic», Sofia, Bulgaria, 1981, 23—31 mai; Conferința «Diakonia 2000. Chemați să fie semeni», Larnaca, Cipru, noiembrie 1986; Conferința «Koinonia: A împărtăși viața într-o comunitate mondială», El Escorial, Spania, octombrie 1987; Conferința misionară «Să fie voia Ta. Misiunea pe calea lui Hristos», San Antonio, Texas, mai 1989.

Secretarii generali ai Consiliului: W. A. Visser't Hooft (1948–1966), Eugene Carson Blake (1966–1972), Philip Potter (1972–1984). Din 1984 secretarul general al Consiliului este pastorul metodist din Uruguay Emilio Castro.

Patriarhul ecumenic de Constantinopol Dimitrios I publică o declarație cu ocazia aniversării a 25 de ani de la înființarea Consiliului, în 1973. A treia Conferință panortodoxă preconciliară (Chambésy, Elveția, 28 octombrie – 6 noiembrie 1986) a adoptat o decizie cu privire la «Biserica Ortodoxă și Mișcarea ecumenică» (*Episkepsis*, Nr. 369, 15.12.1986), decizie care n-are putere canonică decît după ce va fi aprobată de Sfîntul și Marele Sinod ortodox.

În cadrul actual al *Mișcării Ecumenice*, natura și funcția *Consiliului Ecumenic* ar putea fi descrise astfel:

— *Mișcarea ecumenică* are un caracter cuprinzător și inclusiv. Există o singură Mișcare ecumenică, deși există diferite Biserici, nici una dintre Biserici nu poate pretinde să fie considerată centrul acestei Mișcări, care este mai mare decît orice Biserică luată individual și care include și Biserici care nu sînt membre. Ea nu este o federație de Biserici membre, ci o comuniune inclusivă, de aceea Biserica Romano-Catolică nu este exclusă.

— *Consiliul Ecumenic* al Bisericilor nu trebuie să fie identificat cu Mișcarea ecumenică. Chiar dacă Consiliul ar cuprinde ca membre toate Bisericile, *Mișcarea ecumenică* ar rămîne totdeauna ca ceva inclusiv. Consiliul Ecumenic este, mai curînd, un instrument al Mișcării ecumenice, o încercare de a exprima mai vizibil, mai structural comuniunea descoperită de Biserici în Mișcarea ecumenică. Însă Mișcarea ecumenică se extinde dincolo de Consiliul Ecumenic. Desigur, aceasta nu înseamnă că apartenența ca membru la Consiliul Ecumenic este lipsită de importanță. Dimpotrivă, pentru fiecare Biserică, admiterea în Consiliul Ecumenic reprezintă un pas decisiv, întrucît înseamnă intrarea într-o «comunitate conciliară», sau într-un «proces conciliar».

— *Consiliul ecumenic* se vrea totuși a fi un «consiliu genuin al tuturor Bisericilor». Singura condiție pentru admiterea unei Biserici ca membră în Consiliu este acceptarea bazei [illegible] care nu înseamnă că acea Biserică renunță la propria ei concepție despre Biserică, despre unitatea creștină și despre natura Mișcării ecumenice. Acest principiu se aplică și în cazul Bisericii Romano-catolice [illegible] realitatea teologică comună care ține împreună Bisericile în Consiliu. În ultima vreme, [illegible] în privința «Botezului, Euharistiei și Preoției», se pare că această realitate teologică ecumenică devine mai cuprinzătoare.

— Prezența unei Biserici în Consiliul ecumenic [illegible] nu înseamnă per se [illegible] relații și comuniune frățească cu celelalte Biserici membre. Consiliul ecumenic [illegible] cauza refacerii unității tuturor creștinilor, dar nu este identic [illegible] Biserica [illegible] atare Consiliul ecumenic este mai degrabă un forum [illegible] Bisericile [illegible] divergente și [illegible] de convergență. Bisericile însele vor decide unirea.

[illegible] recomandare, Conferința panortodoxe de la Rodos (1961) [illegible] studia mijloacele de apropiere și de unitate a Bisericilor într-o perspectivă panortodoxă, în spiritul Enciclicei din 1920», cea dintîi conferință panortodoxă preconciliară (Chambésy, Geneva 21–28 nov. 1968) [illegible] participarea Bisericii Ortodoxe să fie continuată și [illegible] ansamblul Mișcării ecumenice». Desigur participarea și prezența Ortodoxiei în dialogul ecumenic țin seama de anumite criterii ecleziologice și principii de lucru:

— Problema ecumenică nu este unitatea Bisericii per se, care este dată de Dumnezeu și este păstrată în mod istoric și văzut în Biserica Ortodoxă, ci dezunitatea istorică a creștinilor. Schisma nu se află în interiorul Bisericii, ci în separarea confesiunilor creștine de Biserica neîmpărțită care se află în continuitate directă cu apostolii și cu Tradiția patristică.

— Restaurarea unității văzute a Bisericii nu este o problemă de [illegible] Biserice [illegible] nivelul formulărilor teologice [illegible] conținutului [illegible] de credință. Unitatea de credință [illegible] actual.

— Există o relație organică între unitatea de credință și [illegible] euharistie [illegible] Euharistia este expresia vizibilă [illegible] a unei Biserici [illegible] aceeași mărturisire de credință [illegible] ecumenismului [illegible] este [illegible] baza euharistică a unității văzute.

— Există elemente reciproc convergente și complementare [illegible] Bisericile creștine. Acceptarea ecumenică a acestor elemente [illegible] seama un acord general asupra unei doctrine specifice, ci [illegible] credinței [illegible] Tradiției neîntrerupte.

— Bisericile dau mărturie în comun în diverse situații culturale, medii sociale și sisteme politice. [illegible] recunoaște diversitatea care există în lume, pluralismul metodelor teologice ce face parte din procesul tradiției.

— Există o etică ecumenică ce ia în considerare dreptul fiecărei Biserici de a avea propria ei concepție

eclezіologică şi despre *mişcarea ecumenică*. Aceasta include abţinerea de la orice formă de prozelitism, respingerea apelului la uniatism, neamestecul în afacerile interne ale altor Biserici locale.

Există grupuri sectare care critică participarea ortodocşilor la *Mişcarea ecumenică* (Vezi Alexander Kalomiros, *Against False Union*, St Nektarios Press, Seattle, Washington, 1990).

Biserici Ortodoxe membre ale *Consiliului Ecumenic* al Bisericilor (în paranteze se indică locul şi data admiterii în Consiliu):

BISERICI ORTODOXE RĂSĂRITENE

Patriarhia ecumenică de Constantinopol (Istanbul, august 1947);

Patriarhia Alexandriei (Egipt, 1948);

Patriarhia Antiohiei (Damasc, Siria, decembrie 1946 şi 1952);

Patriarhia Ierusalimului (decembrie 1946 şi 1961);

Patriarhia Rusă, Moscova (New Delhi, 1961);

Patriarhia Sîrbă, Belgrad (Enugu, 1965);

Patriarhia Română, Bucureşti (New Delhi, 1961);

Patriarhia Bulgară, Sofia (New Delhi, 1961);

Biserica Ciprului, Nicosia (noiembrie 1946);

Biserica Greciei, Atena (1947);

Biserica Ortodoxă din Polonia, Varşovia (New Delhi, 1961);

Biserica Georgiei, Tbilisi (Paris, 1962);

Biserica Ortodoxă a Cehoslovaciei, Praga (Geneva, 1966);

Biserica Ortodoxă din America (Evanston, 1954);

Biserica Ortodoxă Japoneză, Tokio (Geneva, 1973);

Arhiepiscopia Ortodoxă Antiohiană de New York şi a Americii de Nord (Evanston, 1954).

BISERICI ORTODOXE-ORIENTALE (SAU PRE-CALCEDONIENE)

Biserica Coptă (Cairo, Egipt, 1948);

Biserica Etiopiană (Addis Abeba, Etiopia, mai 1948);

Biserica Apostolică Armeană de Echmiadzin, Armenia (Paris, 1962);

Biserica Apostolică Armeană de Cilicia Antelias, Liban (Paris, 1962);

Biserica Siriană a Orientului (Kottayam, India, septembrie 1947);

Biserica Siriană a Antiohiei şi a întregului Orient, Damasc (Sft. Andrew 1960);

Biserica Apostolică Asiriană a Orientului (Teheran, Iran, august 1948).

Bibliografie: R. Rouse şi S.C. Neill, *A History of the Ecumenical Movement*, Londra S.P.S.K., vol. I (1947—1948), 1967; vol. II (1948—1968) 1970, editat de H.E. Fey; Maurice Villain, *Introduction à l'oecuménisme*, ed. 2-a, Casterman, Tournai (Belgia), 1959; W. A. Visser't Hooft, *Le temps du rassemblement. Mémoires*, Paris, Seuil 1975; *The Orthodox Church in the Ecumenical Movement*. Documente şi declaraţii 1902—1975, Editor C. G. Patelos, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Geneva 1978; Johannes Feiner şi L. Vischer, *Nouveau livre de la foi. La foi commune des chrétiens*, Le Centurion, Paris 1976; William R. Hogg, *Ecumenical Foundations*, Harper, New York, 1952; Madeleine Barot, *Le mouvement oecuménique*, Paris PUF 1967; V. T. Istavridis, *The Ecumenicity of Orthodoxy*, în «Procès-Verbaux du Deuxième Congrès de Théologie Orthodoxe», Athènes, 1978; *Vers un consensus oecuménique: baptême, eucharistie, ministère*, Foi et Constitution (doc. nr. 84), Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Geneva, 1977; Yves Congar, *Une passion, l'unité. Réflexions et souvenirs 1929—1973*, Cerf, Paris, 1974; Oscar Cullmann, *Vrai et faux oecuménisme. Oecuménisme après le Concile*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1971; Teodor M. Popescu, *Poziţia o-*

doxă în ecumenism, în «Ortodoxia», XV (1963), nr. 2, p. 187—215; N. Chițescu, [illegible] în «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 1—2, p. 30—40; Ion Bria, *Aspecte [illegible] ale [illegible] Bisericii creștine*, Editura Institutului Biblic, București, 1968; Nils Ehrenstrom și Gunther Gassmann, *Confessions in Dialogue*, ed. 3-a, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Geneva, 1975; Marc Boegner, *L'exigence oecuménique, Souvenirs et perspectives*, Albin Michel, Paris, 1968; D. Stăniloae, *Coordonatele [illegible] ortodox*, în «Ortodoxia», XIX (1967), nr. 4, p. 494—540; Jean-Louis Leuba, *A la découverte de l'espace oecuménique*, Delachaux [illegible] 1967; Philip Potter, *The Churches and the World Council [illegible] Years*, în «The Ecumenical Review», vol. 31, nr. 2, 1979, p. 133—145; M. M[illegible], *[illegible] of Contemporary Ecumenism*, Christian Lit. [illegible] WCC [illegible] Geneva, 1978; [illegible] *Ecumenism in Transition. A paradigm Schift in the Ecumenical Movement*, WCC Publications, Genève [illegible]; [illegible] Mart[illegible], *[illegible] de l'oecuménisme*, Fayard-Marne 1965; Heinrich [illegible], *[illegible] of the Churches — an actual possibility*, Fortress Press, Philadelphia, Paulist Press, New-York, 1985; Ion Bria, *The Sense of Ecumenical Tradition*, WCC Publications, Geneva, 1991.

MÎNTUIRE [gr. sotiria, lat. salus-utis — mîntuire, eliberare, vindecare] [illegible] Dumnezeu, prin [illegible] moartea și învierea Fiului Său, Iisus Hristos, restabilește omul în starea de comuniune personală cu El, dîndu-i acestuia germenele unei vieți veșnice, noi. «Dumnezeu ne-a dat viață veșnică și această viață este în Fiul Său» (I In 5, 11). *Mîntuirea* vine de la Dumnezeu, nu de la oameni, de aceea El însuși Se întrupează (In 3, 19), «pentru noi oamenii și pentru a noastră *mîntuire*», ca o urmare a iubirii Sale față de om. «Căci Dumnezeu așa a iubit lumea, încît pe Fiul Său cel Unul-Născut L-a dat ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (In 3, 16). Mîntuirea a fost pregătită în Vechiul Testament [illegible] și în multe chipuri (Ieș 3, [illegible] 8; Is 7, 14), figura lui Mesia-Mîntuitorul fiind anunțată [illegible] vremii» (Mt 1, 21; Lc 2, 11). «Mai înainte rînduindu-ne [illegible] să ne înfieze, prin Iisus Hristos, după buna plăcere a voii Sale» (Ef 1, 5). [illegible] soteriologic al Noului Testament [illegible] o mulțime de noțiuni, parabole și narațiuni care indică diversitatea de aspecte și laturi ale mîntuirii. [illegible] acestea converg spre evenimentul central al istoriei mîntuirii [illegible] moartea și învierea lui Hristos. Întreaga istorie a mîntuirii este concentrată în Jertfa Fiului. «În aceasta este dragostea, nu [illegible] noi am iubit pe Dumnezeu, ci fiindcă El ne-a iubit pe noi și a trimis pe Fiul Său jertfă de ispășire pentru păcatele noastre» (I In 4, [illegible]). Părinții răsăriteni scot în evidență faptul că mîntuirea este [illegible] din [illegible] divină, [illegible] constă nu numai în [illegible] umane și restaurarea [illegible] de la început, ci și în revărsarea în noi a vieții care este [illegible] Dumnezeu. Ca eveniment, mîntuirea [illegible] răspunde cu răscumpărarea [illegible] în robia păcatului, [illegible] dușmanului lui Dumnezeu [illegible] lui Adam au fost răscumpărați, iar «zapisul» [illegible] contractul, [illegible] păcatului» cu diavolul — a fost distrus prin preluarea păcatului de către Iisus, pe seama Sa. Se vorbește deci despre răscumpărare, ca eveniment plenar în viața post-adamică. Plata păcatului fiind moartea, Hristos a

[illegible] pe nedrept moartea și «cu moartea pre moarte a călcat», izbăvindu-Și urmașii de datoria contractată cu forțele răului.

Mîntuirea nu este doar un act de reparație, de restaurare sau numai de răscumpărare, ci o irupție în viața omului a lui Dumnezeu însuși. «Acela care ne-a iubit» (Rom. 8, 37), «Care pe Însuși Fiul Său nu L-a cruțat, ci L-a dat morții, pentru noi toți [illegible] toate împreună cu El» (Rom. 8, 32). [illegible] pun *mîntuirea* în termeni de «pliroforia», de [illegible] a plenitudinii lui Dumnezeu în viața noastră: «nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine» (Gal. 2, 20). [illegible] să puna [illegible] de egalitate între «soteria» și «theosis» (v. ÎNDUMNEZEIRE). Teologia din ultima vreme, lăsînd pe plan secundar aspectul de răscumpărare sau de justificare, și-a concentrat atenția asupra aspectului ontologic al *mîntuirii*, acela de îndumnezeire. Această doctrină cuprinde elementele următoare:

[illegible] *mîntuirii* este după [illegible] plăcere a voinței Sale» (Ef. 1, 5). Creați prin plăcerea lui Dumnezeu (Apoc. 4, 11), noi am primit darul împărăției din «buna plăcere» a Tatălui nostru (Lc. 12, 32). *Mîntuirea* este o expresie a intimității lui Dumnezeu (Rom. 5, 8). [illegible] Sa [illegible] Bisericii lasă a se înțelege că Întruparea Fiului ar fi avut loc chiar fără căderea în păcat a omului.

b) *Mîntuirea* se realizează în lăuntrul firii noastre și împreună cu noi, potrivit [illegible] patristic: «Ceea ce a asumat Hristos, aceea a și vindecat». Iisus Hristos nu Se [illegible] de om și nu lucrează [illegible] omului de la distanță, [illegible] El Se așază în interiorul firii și vieții umane. În actul Său răscumpărător toți s-au răstignit împreună cu El (Col. 2, 20), toți au murit împreună cu El și astfel viața tuturor este ascunsă cu Hristos, în Dumnezeu (Col. 3, 3).

c) Jertfa lui Hristos a adus [illegible] mult decît ispășirea păcatelor sau răscumpărarea: «Dar nu este cu greșeala cum este cu harul. Căci dacă prin greșeala unuia cei mulți au murit, cu mult mai mult harul lui Dumnezeu și darul [illegible] prisosit asupra celor mulți prin harul unui singur om, Iisus Hristos» (Rom. 5, 15). Împăcarea și îndreptarea (Rom. 5, 10, 18) sînt roadele triumfului asupra morții. [illegible] Hristos era [illegible] (In. 13, 31–32). «Căci, deși a fost răstignit din slăbiciune, din puterea lui Dumnezeu este însă viu» (II Cor. 13, 4). Este vorba deci nu numai de o restaurare, ci de o alcătuire nouă a chipului de [illegible] «asemănarea» cu Dumnezeu.

d) Umanitatea răscumpărată în Hristos este [illegible] și îndumnezeită, o «creație nouă». Împreună [illegible] în dumnezeire are loc și [illegible] creației. Întruparea și creația sînt inseparabile în iconomia lui Dumnezeu; de aceea tradiția orientală insistă asupra dimensiunii [illegible] a *mîntuirii*.

Una din doctrinele soteriologice care au circulat în evul mediu a fost cea formulată de Anselm de Canterbury (1033—1109), care accentuează locul «satisfacției», sau sensul juridic al răscumpărării. Omul păcătos trebuie să «satisfacă», adică să facă un efort nu atît pentru a compensa [illegible] adusă de către Adam onoarei lui Dumnezeu, prin călcarea poruncii, ci mai ales pentru a arăta sinceritatea pocăinței și convertirii Sale. Omul deve-

nise incapabil să prezinte o satisfacție demnă de Dumnezeu. Numai omul poate să satisfacă în numele oamenilor, [illegible] numai Dumnezeu singur e capabil să aducă o satisfacție demnă de Dumnezeu. Era necesar ca Dumnezeu-Omul să săvîrșească aceasta. Prin jertfa Sa, prin moartea Sa, Iisus a reparat păcatul oamenilor, a făcut prin jertfa Sa [illegible] necesar. Teoria satisfacției nu este cunoscută în teologia orientală.

Bibliografie: [illegible] regăsită din [illegible] pentru [illegible] XXX [illegible] nr. 2, p. 185—212; Ania Manole [illegible] răscumpărare [illegible] «M[illegible]» [illegible] «Studii Teologice», nr. 1—2/1970 și [illegible]/1970; Idem, Faptul răscumpărării în ciclul Sinodal [illegible], «Studii Teologice», nr. 9 [illegible]/1970; Idem, Faptul răscumpărării în ciclul [illegible], «Studii Teologice», nr. 3—4/1971; Constantin Galeriu, Jertfă și răscumpărare, București, 1973.

MÎNTUITORUL [illegible] Soter [illegible]. Acesta este numele [illegible] de Dumnezeu Mîntuitorul nostru «Care voiește ca toți oamenii să se mîntuiască» (I Timotei 2, 4). Mîntuirea înseamnă trecerea de la starea de păcat și de moarte în care neamul omenesc a fost așezat prin căderea lui Adam, la starea de har și viață veșnică [illegible] Dumnezeu. Această trecere [illegible] pentru noi Iisus Hristos [illegible] propriul Său trup. Numele Iisus (Iosua) înseamnă cel care vindecă, eliberează.

Chiar de la început și în mod explicit Iisus concentrează misiunea Sa în mîntuirea lumii: «Căci n-a trimis Dumnezeu pe Fiul Său în lume ca să judece lumea, ci ca să mîntuiască prin El lumea» (Ioan 3, 17). [illegible] Zaheu, Iisus răspunde: «Fiul Omului a venit să caute și să mîntuiască pe cei pierduți» (Luca 19, 10). El este numit, chiar de samariteni, «Mîntuitorul lumii».

Care este sensul mîntuirii? Scoaterea din condiția păcatului și trecerea în starea de har. Această schimbare are diverse forme și trepte. În unele cazuri atitudinea lui Iisus este în contradicție directă cu practica Legii de către contemporanii Săi. Să luăm exemplul femeii păcătoase, învinuită pe drept de adulter, pe care [illegible] să o ucidă potrivit Legii (Levitic 20, 10; Deut. 22, 22). Spontan Iisus [illegible] cazul [illegible] fără argumente juridice, întrebînd pe acuzatorii ei: «Cine este fără păcat dintre voi?» (Ioan 8, 7). [illegible] Păcatul este deci o condiție umană comună tuturor, de la care nimeni nu se poate sustrage [illegible] ajutorul divin. Pentru [illegible] n-au osîndit-o, nici Iisus nu o condamnă, dar El cere femeii [illegible] să nu mai păcătuiești» (Luca 8, 11).

Aceasta nu înseamnă că Iisus nu denunță adulterul și nu este conștient de gravitatea acestui păcat. Iisus știe însă că acest păcat n-a [illegible] inima acestei femei definitiv și că o revenire mai este posibilă. Iisus știe că convertirea femeii este posibilă [illegible] Iisus o iartă și [illegible] să nu se mai [illegible] în acest păcat. Astfel femeia înțelege [illegible] nici mai bună nici mai rea decît cei ce o acuzau.

În convorbirea cu Nicodim, fariseu respectat de toți, Iisus lămurește în ce constă esența mîntuirii: «nașterea de sus». Această naștere de sus este lucrare divină a Celui ce

vine de sus, din cer, anume a Duhului «care suflă unde voiește» (Ioan 3, 8). Toți trebuie să treacă prin actul nașterii de sus: «De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea să intre în împărăția cerurilor» (Ioan 3, 5). Credința este deschiderea mîntuitoare: «Oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (Ioan 3, 15—16).

Tema *mîntuirii* ca dar de sus și viață veșnică revine adesea în Evanghelia lui Ioan, mai ales în convorbirea lui Iisus cu femeia din Samaria pe care o întîlnește la fîntîna lui Iacob, în Sihar, unde Iisus se odihnea fiind obosit de călătorie. Geniul evanghelistului Ioan constă în aceea că a ales să prezinte cazul unei «femei păcătoase» căreia Iisus i-a făcut descoperirea «Darului lui Dumnezeu» (Ioan 4, 5—42).

Iisus poartă dialogul cu femeia de la egal la egal, el iudeu, ea samariteancă, într-o intimitate personală deplină. Femeia auzise că va veni «Mesia care se cheamă Hristos» (Ioan 4, 25). Într-un moment cînd femeia căuta apă să-și potolească setea, Iisus vorbește de «apa vie» pe care o oferă tuturor ca apă vieții nemuritoare: «Cel ce va bea din apa pe care i-o voi da Eu nu va mai înseta în veac, căci apa pe care i-o voi da Eu se va face în el izvor de apă curgătoare spre viața veșnică» (Ioan 4, 14).

Iisus atrage atenția femeii asupra cuvintelor Sale: «Dacă ai știut darul lui Dumnezeu» (Ioan 4, 10). Acest dar este Duhul Sfînt însuși. Pentru a sublinia acest lucru, Iisus strigă în templu: «Dacă înseteaza cineva, să vină la Mine și să bea. Cel ce crede în Mine, precum a zis Scriptura: rîuri de apă vie vor curge din pîntecele lui. Iar aceasta a zis-o despre Duhul Sfînt pe care aveau să-L primească cei ce cred în El. Căci încă nu era dat Duhul, pentru că Iisus nu fusese preaslăvit» (Ioan 7, 37—39).

Iisus continuă dialogul cu femeia din Samaria despre «locul unde trebuie să ne închinăm» Tatălui, despre ființa lui Dumnezeu și adorarea Lui: «Duh este Dumnezeu și cei ce I se închină, trebuie să I se închine în duh și adevăr» (Ioan 4, 24).

Întîlnirea personală cu Iisus, de la egal la egal, este decisivă pentru credința femeii și misiunea ei: mulți samarineni au crezut în Iisus din cauza cuvîntului ei (Ioan 4, 39), zicînd: «Acesta este cu adevărat Hristosul, Mîntuitorul lumii» (Ioan 4, 42). Iisus declară femeii: «Eu sînt Mesia, care se cheamă Hristos, Cel care vorbește cu tine» (Ioan 4, 26). Intimitatea și fecunditatea acestei convorbiri fac pe Iisus să numească pe cei doi interlocutori semănătorul și secerătorul.

Pe plan mai general, putem spune că mîntuirea reclamă unul care este semănătorul, și altul care este secerătorul. Ea este rodul acestei conlucrări între cei doi, pentru ca astfel «să se bucure împreună și cel ce seamănă și cel ce seceră» (Ioan 4, 36). El, Semănătorul și-a făcut «munca» Sa, potrivit așteptărilor anunțate chiar la nașterea Sa. Îngerul nașterii zice: «Vi s-a născut azi *mîntuitor*, care este Hristos Domnul, în cetatea lui David» (Luca 2, 11). Ana proorocița vestește același fapt celor ce așteptau mîntuirea în Ierusalim» (Luca 2, 38). Simeon primește pruncul în brațe zicînd: «Ochii mei văzură mîntuirea Ta pe care ai gătit-o înaintea feței tuturor popoarelor» (Luca 2, 30—31).

El, semănătorul, a plantat în lumea aceasta sămînța vieții veșnice. Într-un fel, munca noastră, tot așa

e necesar [illegible] ca și a semănătorului, este aceea de a secera: «Alții au muncit, iar voi ați intrat în munca lor» (Ioan 4, 38). De aceea orice participare a creștinului la istoria [illegible] are sens de desăvârșire de [illegible] pentru că totul este «darul lui Dumnezeu» [illegible] Dumnezeu (Ioan 4, 10). Evanghelia [illegible] oameni și femei care se află pe ultima treaptă a decăderii, la punctul zero al existenței lor. Această [illegible] iertarea lui Dumnezeu nimeni nu este pierdut, [illegible] ceva pozitiv, în sensul că [illegible] Iisus a [illegible] și iertarea [illegible] Sale [illegible] iertat, în asemenea [illegible], intră mult mai profund în [illegible] lui Dumnezeu. Cu ce se compară iertarea lui Dumnezeu? În [illegible] lipsei de iubire, iertarea este comparată cu învierea: «mort era și a înviat, pierdut era și s-a aflat» (Luca 15, 15, 32). Cel iertat este ca [illegible] dintre morți. [illegible] lucrare a lui Dumnezeu se compară cu învierea: «După cum Tatăl scoală pe cei morți și le dă viață, tot așa și Fiul dă viață celor ce voiește» (Ioan 5, 21).

Bibliografie: Sabin Verzan, *Epistola [illegible] către Timotei*, în «Studii teologice», XL [illegible] p. 82—95.

MOARTE [gr. thanatos, lat. mors = limită a existenței, distrugere a ființei]: condiție de separare a unității trup-suflet prin întoarcerea trupului în elementele [illegible] «[illegible] pământ ești și în pământ te vei întoarce» (Fac. 3, 19). Toți cei ce au ieșit din pământ se vor întoarce iarăși în pământ. Starea morții este o consecință a păcatului (Rom. 5, 12 [illegible]), care a introdus [illegible] stricăciunea, ca element de dezagregare în trup. Creat după chipul lui Dumnezeu în vederea asemănării, omul a intrat în mod voluntar în acest proces negativ de distrugere a [illegible]. Dumnezeu nu a creat *moartea* ([illegible]de 1, 8), ci moartea «a intrat» în lume [illegible] printr-un om a venit [illegible] (I Cor. 15, 21). *Moartea* [illegible] stăpânire pe trup din cauza păcatului [illegible] prin care omul a ieșit de sub stăpânirea Spiritului [illegible] existent prin sine. După [illegible] existenței sau porția de viață [illegible] căruia moartea atinge [illegible] elementul corporal, nu [illegible] vina a omului, care este [illegible] nemuritor. Prin *moarte* [illegible] împreunare trup-suflet se descompune («Vai, [illegible] când se desparte de trup» [illegible]) [illegible] Dumnezeu [illegible] desfacerea omului în părțile componente [illegible] fie fără de moarte». Dar personalitatea sa spirituală nu este [illegible] în sensul de neființă [illegible]. *Moartea* este o condiție de [illegible] existenței, o ruptură în [illegible] umanului, procesul final [illegible], dar nu o trecere de la ființă la neființă. *Moartea* [illegible] are alt sens [illegible]. Pentru credința creștină antidotul morții este învierea, prin care se reconstituie elementele trupului [illegible], fiind purificate de [illegible] lui negative și corupte. Învierea morților are sursa [illegible] în trupul [illegible] dumnezeiesc al lui Hristos, [illegible] noastre. *Moartea* va fi depășită și covârșită de viața nouă, care vine din învierea lui Hristos (Rom. 8, 11). Hristos a zdrobit moartea în lupta directă cu ea: «Cu moartea pre *moarte* călcând». În învierea Sa, în misterul Său pascal, Hristos a [illegible] versat sensul morții. El este viața noastră (Col. 3, 4). De aceea, Maxim

Mărturisitorul numește învierea lui Hristos «moartea a morții» (*Răspunsuri către Talasie*, 61). Există un mod de a trăi «după trup» care înseamnă moarte spirituală (Rom 8, 4): «Mi-am omorît sufletul prin păcat, ca să trăiască trupul» (*Canonul Sfîntului Andrei*). Origen vorbește de trei feluri de «moarte»: față de păcat, prin virtute; față de Dumnezeu, prin păcat; și despărțirea sufletului de trup (*Convorbire cu Heraclide*, trad. rom., p. 342). Există «moartea veșnică» sau iadul, ca senzație de destrămare a ființei, continuă dezagregare a spiritului, spaima nonsensului și necomuniunii, încremenirea în neputință. Moartea este mai degrabă o separare, o stare de adormire și de așteptare eshatologică. «Cel ce ascultă cuvîntul Meu și crede în Cel ce M-a trimis, are viață veșnică și la judecată nu va veni, ci s-a mutat din moarte la viață» (In 5, 24).

«Doamne Dumnezeul nostru, Cel ce cu înțelepciunea Ta cea negrăită ai zidit pe om din țărînă și, întocmindu-l după chipul și asemănarea Ta, l-ai împodobit cu înfățișare și frumusețe, ca pe o cinstită făptură cerească spre mărirea și slăvirea slavei și a împărăției Tale, și, călcînd el cuvîntul poruncii Tale și nepăzind chipul Tău de care era împărtășit — pentru ca răutatea să nu fie fără de moarte —, din iubire de oameni, ca un Dumnezeu al părinților noștri ai poruncit amestecului și împreunării acesteia și acestei negrăite legături a Ta — prin voirea Ta cea dumnezeiască — să se desfacă și să se risipească, pentru ca sufletul să meargă acolo de unde ființă și-a luat pînă la obșteasca înviere, iar trupul să se desfacă în cele dintru care a fost alcătuit!

Ție ne rugăm, Părintelui celui fără de început și Unuia-Născut Fiului Tău și Preasfîntului și Celui de-o-ființă și de-viață-făcătorului Tău Duh, să nu îngădui ca făptura Ta să fie înghițită de pieire, ci trupul să se desface în cele dintru care a fost alcătuit, iar sufletul să se așeze în ceata drepților» (Rînduiala înmormîntării, la Molitfelnic, ed. 1971, p. 183).

Bibliografie: Sf. Grigorie Palama, *Capete despre cunoașterea lui Dumnezeu*, 51—54, în Filoc. rom., vol. VII, p. 460—462; C. Andronikoff, *La dormition comme type de mort chrétienne*, în vol. «La maladie et la mort du chrétien dans la liturgie» (Ephemerides Liturgicae), Roma, 1975.

MONAHISM [gr. monahos-monastikos = **solitar, cel care trăiește singur**] stil de viață evanghelică, consacrată rugăciunii, contemplației și ascezei, în totală retragere de lume, de unde conștiința de «pelerin» a *monahului*, și în deplină ascultare față de un părinte duhovnicesc. Viața *monahală* este consacrată unei experiențe personale a Duhului Sfînt prin asumarea sărăciei de bună voie și fecioriei, cele trei «voturi» pe care *monahul* le face față de întîistătătorul său spiritual. Spiritualitatea monahală nu desparte un mod exclusiv de viață ce se deosebește de practica credincioșilor decît prin acest efort intens de actualizare a harului botezului prin continuă pocăință.

Vocația *monahală* a existat, în germene, în viața Bisericii, chiar de la începutul acesteia. Formele ei prezente au, însă, origini istorice și sînt încadrate în anumite culturi și tradiții. În raport cu nevoile și posibilitățile sale, fiecare Biserică locală a elaborat diverse forme de viață *monahală*, pe care a integrat-o în propria sa lucrare pastorală, misionară și spirituală. Cele trei modalități de viață *monahală* corespund, în general, cu cele trei vîrste spirituale: pornirea, urcușul, odihna. Dat fiind faptul că în centrul disc-

[illegible] monastice stă simțirea minunii [illegible] etata (I Tes. 5, 17; Rom. 12, 12; Efes. 6, 18; [illegible]) sau rugăciunea lui [illegible] Iisuse Hristoase, [illegible] aceste chipuri [illegible] trei forme de rugăciu[ne] [illegible] de rugăciune. «Tuturor le este cu putință să se [illegible] liniștea dar mul[tor] [illegible] e este mai ușor numai cu unul [illegible] sufletește. Numai puținora [illegible] le este ușoară rugăciunea de unul singur» (Scara, cuv. XVII, 5).

Aceste chipuri de viețuire monahală sînt:

a) *Chinovia* sau viețuirea în co[mun] [illegible] care se practică în [illegible]. Viața de obște [illegible] privilegiile ei mai [illegible] pentru începători printre care, [de] pildă, bucuria de a trăi laolaltă, [illegible] unitate în frățietate; ea [illegible] Elementul unificator al unității de [obște] este smerenia călugărilor și [călugă]rițelor. Acesta este mortarul [illegible] la un fel [de] [illegible] comun, la o trapeză comună.

b) [illegible] convie[țuire] [illegible] călugări sau [călugă]rițe, conviețuire bazată pe ru[denie] spirituală, de obicei între un călugăr începător (novice, frate, [illegible]) [illegible] sfințenia. Pe această treaptă de spiritualitate, rolul celor care au darul discernămîntului, duhovnic sau stareț, este ho[tărîtor] [illegible] individual este împărtășit cu părintele duhovnicesc sau maica spirituală.

c) *Sihăstria* numită de aceea și [illegible] viața retrasă de [illegible] obște, singurătatea, isihia [illegible]

Liniștea constituie mediul ascetic în care părinții pustnici, numiți isihaști (sihaștri), se concentrează asupra rugăciunii minții. Este aceea a celor mai încercați, care ajung la o totală stăpînire de sine [illegible] [lăun]trul pustiului inimii. Desigur, pustietatea locului și viețuirea de unul singur nu reprezintă, în sine, o garanție a neprihănirii monahale. Cea mai mare ispită a pustnicilor este aceea a întoarcerii în lume, sub pretextul slujirii celor din lume. De altă parte, cei ce au ajuns la acest stadiu nu pot fi înfrînți de o asemenea tentație. Ei sînt conștienți [illegible] numai neaparținînd lumii se pot ruga pentru lume.

Printre părinții *monahismului* răsăritean, se numără:

Antonie cel Mare (250—356) este fondatorul *monahismului* de formă eremitică. El a fost eremit în Tebaida, Egiptul superior și prin exemplul său s-au format numeroase colonii de eremiți, printre care și cea de la Scete, lîngă Alexandria. Sfîntul Atanasie (295—373), care a cunoscut pe sfinții Antonie și Pahomie, a scris către 360 «Viața Sfîntului Antonie».

Pahomie (290—346) întemeietorul *monahismului* de formă cenobitică. Către 425 el fondează o mînăstire de tip familial, în care starețul este părintele spiritual, în Tabennese, deșertul Nilului superior. Regulile sfîntului Pahomie [illegible] traduse din coptă în latină de către sfîntul Ieronim (347—420). Ele au stat la baza «**Regulii**» sfîntului Benedict de Nursia (480—54[?]) care a înființat în 29 celebra mînăstire Mont Cassin.

Vasile cel Mare (329—379), episcop de Cezareea Capadociei, este autorul «Regulilor Mici și Mari», reguli care au stat la baza princpa-

lelor centre ale *monahismului* bizantin, printre care celebra mănăstire Studion din Constantinopol. Aici se distinge Teodor Studitul († 826), reformator al vieții monastice și apărător al ortodoxiei în lupta împotriva iconoclasmului.

Ioan Casian (365—435), care a scris „Instituțiile cenobitice" sub influența sfîntului Pahomie. El a transferat la Marsilia (c. a. 410) tradiția monastică din Scite și influențată deci de Sf. Ioan Hrisostom. Ioan Casian a fost profund influențat de scrierile despre spiritualitatea și rugăciunea monastică ale lui Evagrie din Pont (346—399).

În sec. X începe *monahismul* atonit, *monahismul* harismatic de tip contemplativ isihast, care practica invocarea continuă a „rugăciunii lui Iisus": «Doamne Iisuse Hristoase Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul».

«Pentru aceasta ai înțeles că noblețea pe care ai primit-o în botez prin har, dar ai lepădat-o cu voința prin patimi în lume, trebuie să ți-o recîștigi prin voința cea bună. De aceea ai pășit la lucru intrînd în sfînta mănăstire și îmbrăcînd sfințitele veșminte ale pocăinței și făgăduind din suflet rămînerea în ea pînă la moarte.

Astfel ai făcut o a doua învoială cu Dumnezeu: prima intrînd în viața de aici, iar a doua grăbindu-te spre sfîrșitul vieții de aici. Atunci te-ai alipit lui Hristos prin credință, acum te-ai alipit lui Hristos prin pocăință. Acolo ai aflat har, aici ți-ai luat o datorie. Atunci fiind prunc, n-ai simțit vrednicia ce ți s-a dat, măcar că pe urmă crescînd, ai cunoscut mărimea darului și că porți frîu la gură. Acum petrecînd în cuget desăvîrșit cunoști puterea datoriei ce ți-ai luat, ia seama ca nu cumva, nesocotind și această făgăduință, să fii aruncat ca un vas spart cu totul în întunericul cel mai din afară, unde este plîngerea și scrîșnirea dinților. Căci în afară de calea pocăinței, nu e altă cărare ce duce în mîntuire» (Teolipt al Filadelfiei, Despre lucrarea cea ascunsă, în Filocalia, vol. 7, p. 45—46).

Bibliografie: P. Nellas, *La vocation monastique*, în «Contacts» XVII nr. 52, 1965, p. 272—289; Françoise E. Morard, *Monachos, moine. Histoire du terme grec jusqu'au IV-e siècle*, extras din Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie, 20 (1973), p. 329—425; Basile Gondikakis, *L'expérience monastique*, în «Contacts», XXVII (1975), n. 89, p. 100—116; Ioasaf Popa, *1600 de ani de la moartea Sfîntului Antonie cel Mare (251—356)*, în «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 9—10, p. 641—671; Constantin Galeriu, *Semnificația tunderii și a voturilor monahale, după ritualul ortodox*, în «Ortodoxia», XLI (1989), nr. 4, p. 61—83.

N

NEPRIHĂNITA ZĂMISLIRE (lat. [illegible] conceptio). Tradiția Bisericii [illegible], începînd cu Augustin († 430), exceptează pe Maria [illegible] universalitatea păcatului (Ps. 50, 5), din cauza harului ce s-a revărsat peste ea, ca una ce a fost [illegible] să nască pe Cel fără de păcat. Această tradiție a fost formulată ca dogmă de papa Pius al IX-lea, la 8 [illegible] 1854 (Bula [illegible]) și reluată de Conciliul Vatican II ([illegible]) în constituția «Lumen Gentium» ([illegible]), potrivit căreia Fecioara Maria este liberă de [illegible] păcatul strămoșesc, prin însăși «zămislirea ei [illegible]» [illegible] Ioachim și Ana. Zămislită [illegible] omenești, Fecioara este în afară de corupție de la începutul existenței sale, apărînd ca o [illegible] creatură, fără de păcat, împodobită cu o sfințenie unică. Pentru [illegible] teologică a acestei învățături [illegible] pe inițiativa [illegible] Dumnezeu în pregătirea [illegible], fiind un semn al pregătirii omului pentru mîntuire. În [illegible] relația unică pe care Fecioara o are cu Iisus Hristos, [illegible] Dumnezeu Fiul. Potrivit mariologiei catolice, Fecioara Maria trebuie să fie cît mai «conformă» cu Fiul [illegible]. Această «conformitate» se [illegible] atît din *zămislirea* ei fără vină cît și din înălțarea ei cu trupul la cer. Cu toate că teologia catolică [illegible] cază tradiția ortodoxă (Ioan Damaschin, Gherman al Constantinopolului, Andrei de Creta, Modest și Sofronie de Ierusalim), Biserica Ortodoxă nu a recepționat această doctrină deoarece:

a) Nu există o bază biblică [illegible] care să sprijine această dogmă;

b) Modul nașterii după trup, ca rezultat [illegible] voinței [illegible], aparține neamului omenesc. Fecioara Maria nu [illegible] fi scoasă din acest context pentru [illegible] numai astfel ea [illegible] reprezintă și devine mai [illegible] a oamenilor [illegible] Eva. Ea a primit trupul său prin naștere din alte trupuri;

c) Maica Domnului este în iconomia divină nu numai un simplu «instrument», ci colaboratoare la Întruparea Cuvîntului;

d) Maica Domnului este în afară de corupție, nu prin nașterea sa trupească, ci prin sălășluirea Cuvîntului divin în sînul său (v. MAICA DOMNULUI).

e) Rolul Mariei în Întrupare [illegible] a luat din ea natura umană; Maria n-a dat naștere [illegible].

Fecioara, astăzi pe Cel [illegible] de ființă naște și pămîntul aduce peștera Celui neapropiat. Îngerii și păstorii [illegible] slavă lui Dumnezeu iar magii călătoresc după stea. Căci iată pentru noi s-a născut Prunc tînăr, Dumnezeu Cel mai înainte de veci» (Condacul Nașterii Domnului)

Bibliografie: Nicolas Bulgaris, *The Holy Catechism*, revăzut și editat de Andindes și Polytakes, Constantinopole, 1861, p. 206—208; Pr. prof. D. Stăniloae, *Maica Domnului ca mijlocitoare*, «Ortodoxia», IV, nr. 1/1952; N. Bozescu, *Teotokos și hristologie*, în «Ortodoxia», nr. 1/1977, p. 85—111.

NOUS [gr. *nous* = minte, inteligență, [illegible]] termenul e luat de teologia creștină din filozofia neoplatonică, unde desemna elementul logosic, specific ființei umane, prin care aceasta tinde spre divinitate. După Filon din Alexandria, Origen va susține că Logosul este *nous*-ul dumnezeiesc. Logosul este prezent prin [illegible] în *nous*-ul sufletului omenesc, organul prin care acesta se [illegible] la Dumnezeu. Omul cunoaște pe Dumnezeu prin *nous* ca urmare a asemănării acestuia cu Logosul. În teologia patristică *nous*-ul este simțul spiritual prin excelență, facultatea de cunoaștere [illegible] și de experiență «teognostică». Nu se poate reține totuși o învățătură explicită, deoarece *nous*-ul are diverse funcții și roluri în raport cu concepția antropologică adoptată. Astfel *nous*-ul este organul de sesizare a realităților inteligibile, adică rațiunile sau sensurile divine ale creației, care stau dincolo de țesutul ei material. *Nous*-ul dă omului capacitatea spirituală de a pătrunde la rațiunile, [illegible] și lucrările divine [illegible] de [illegible]. Spre deosebire de «logismoi», adică judecăți [illegible], [illegible] integrare a vieții spirituale [illegible] facultatea de a integra [illegible], de a descoperi [illegible] și superior, adică de a afla cauza unitară a tuturor existențelor, care este Dumnezeu. De asemenea *nous*-ul este sediul «chipului» și chiar se identifică cu chipul lui Dumnezeu în om. În orice caz *nous*-ul face din «kat'eikona» un principiu activ și unitar. Nu este o facultate separată [illegible] conține *nous*-ul, sau mai bine zis sufletul reflectă lumina *nous*-ului. Chipul este oglinda sufletului sau *nous*-ul sufletului. Astfel, *nous*-ul este organul [illegible] contemplației [illegible]. Nu este experiență [illegible] experierea [illegible]. Nu [illegible] prin *nous*, fiind poarta de intrare sau locașul cel mai intim al lui Dumnezeu în noi. [illegible] este o cunoaștere naturală, rațională, credința este o cunoaștere noetică (V. CONTEMPLAȚIE, CUNOAȘTERE).

O

OM (**UMAN**) [gr. anthropos, lat. homo, humanitas — om, firea omenească] [illegible] afirma nu nu [illegible] lui Dumnezeu [illegible] şi [illegible] a stare, a [illegible] integrita[illegible] firii umane unite ipostatic cu [illegible] zirea în persoana lui Iisus Hristos. *Umanul* există ca o entitate [illegible] perfectă, în care subzistă [illegible] întreg trupul şi sufletul.

Antr[illegible] care se deo[illegible] antropologia [illegible] mitologi[illegible] materia[illegible] datele paleontologiei, biologiei şi ale ştiinţelor pozitive în general, care explică istoria şi constituţia fizică a *omului*, este o antropologie teologică, adică [illegible] raport cu creaţia. Creat după chipul lui Dumnezeu, fără să fie o [illegible] divină, *omul* este o fiinţă [illegible] şi incomparabilă. El primeşte existenţa sa prin facere [illegible] (genesis), printr-o acţiune proprie în care Dumnezeu [illegible] şi intervine, el fiind o creatură prin voinţa lui Dumnezeu. El nu este [illegible] trupuri [illegible] un proces al evoluţiei naşterii. Cu [illegible] existenţa [illegible] sexelor — bărbat-femeie — în vederea procreării şi transmiterii vieţii, umanul depăşeşte această separaţie (Gal. 3, 28), toţi având o comunitate de natură (Fac. 2, 24). *Omul* este o creatură [illegible] Dumnezeu [illegible] Fără acest suflu, *omul* devine materie (Fac. 3, 19; Ps. 104, 29—30). Trupul [illegible] exterior. Combătând [illegible] susţinută de Origen [illegible] inseparabile.

În planul lui Dumnezeu *omul* are un rol superior [illegible] *Omul* este [illegible] Dumnezeu [illegible] Dumnezeu a creat lumea pentru [illegible] Dumnezeu [illegible] 2, [illegible] cu Acesta [illegible] Or, *omul* nu e un individ solitar, iar el rămâne persoană numai în comuniune [illegible] persoană. Nimeni nu devine persoană singur.

«Cin[illegible] dumnezeiesc Cel ce în tot chipul asemenea nouă afară de păcat, a

Îmbrăcat fără schimbare firea noastră și prin aceasta S-a făcut om deplin, l-a arătat în Sine pe primul Adam prin trăsăturile facerii și ale nașterii. Omul primind existența de la Dumnezeu și începînd să existe chiar prin actul facerii, era liber de stricăciune și păcat, căci acestea n-au fost create deodată cu el. Cînd însă a păcătuit călcînd porunca, a primit osînda nașterii care se susține prin pătimire și păcat, păcatul avîndu-și sursa în trăsătura pătimitoare ivită din pricina lui, ca într-o lege a firii. În temeiul acestei legi nici un om nu este fără de păcat, fiind supus fiecare prin fire legii nașterii, care s-a introdus după facere, din pricina păcatului» (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 21, în *Filoc. rom.*, vol. 3, p. 62—63).

OMUL — Sfînta Scriptură vorbește de ființa umană nu ca de o simplă realitate biologică, ci de omul ca persoană [illegible] Adam, icoana lui Dumnezeu cel nevăzut. Omul este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, mai precis după chipul Sfintei Treimi (Fac. 1, 26—27). Avînd o umanitate plină de har, Adam este împodobit cu cinste și înțelepciune (Ps. 20, 3—4) și așezat în prietenia cu Dumnezeu în rai, unde era sădit arborele vieții (Fac. 2, 8—9).

Omul apare în existență cu o fire compusă: trupul creat din materia preexistentă, și sufletul creat direct de Dumnezeu (Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, cap. XII), dar prin insuflare, nu din ființa însăși a dumnezeirii (Fac. 2, 7). Trupul și sufletul au apărut concomitent și sînt destinate să rămînă împreună pentru veșnicie. «Unii zic că sufletele există înaintea trupurilor iar alții, din contră, că trupurile există înaintea sufletelor. Noi însă mergem pe calea împărătească de mijloc, cu Părinții noștri care nu afirmă nici preexistența, nici postexistența sufletului sau a trupului, ci mai degrabă coexistența lor» (Maxim, *Ambigua*, 112, trad. cit. p. 27[illegible]). Sufletul a primit existența [illegible] existență, nu în sine. Dar poate să existe în afară de cea în care și-a primit existența (I Petru 3, 19).

Pentru a accentua faptul că sufletul rațional este [illegible] omului, și nu inconștientul sau impulsiunea instinctivă, Grigorie de Nyssa susține că sexualitatea nu aparține naturii umane în felul în care aceasta a fost concepută la origine de Dumnezeu. Ea ar fi fost introdusă din prevederea [illegible] pentru ca neamul omenesc, pierzînd imortalitatea prin păcat, să nu se [illegible] prin procreație.

Aceasta constituie *starea originară* în care ființa umană purta în sine un chip dumnezeiesc [illegible] asemănarea cu modelul Creatorului. Aceasta este umanitatea nestricată, în deplinătatea ei ontologică, umanitate care participă la însușirile firii dumnezeiești. «Dar noi care am fost odată părtași la acest bine, care întrece orice putere de cuprindere [illegible] Bine era în firea noastră atît cît [illegible] mai presus de orice înțelegere, că acel omenesc [illegible] era format după chipul prototipului (modelului) în asemănarea cea mai deplină cu El» (Grigorie de Nyssa, *Despre Fericiri*, Cuv. III, în trad. cit. p. 353).

Chipul (Fac. 1, 26—27) lui Dumnezeu în om înseamnă umanitatea totală, de la început, integritatea ontologică și spirituală a persoanei umane. El presupune mai multe elemente componente: participarea prin har la comuniunea cu Dumnezeu. Harul, deși necreat, face parte din identitatea lui Adam, creat de Dumnezeu. Nu există deci opoziție

[illegible] a. Între firea umană și harul [illegible] raționalitatea care se [illegible] nu numai în vocația lui de a fi iconom al creației, ci și în capacitatea lui de a sesiza ansamblul în care face parte și de a da nume [illegible] create (Fac. 2, 19); libertatea adică starea cea mai înaltă și cea mai [illegible] a persoanei umane, [illegible].

Firea [illegible] nu a fost însă creată [illegible] păcătoasă și cu neputință de [illegible]. Ea n-a fost în stare să se [illegible] prin ea însăși în adevărata [illegible]. Dar [illegible] este punctul [illegible] umane în mișcarea [illegible] spre [illegible] vieții sau [illegible] lui Dumnezeu» asemănarea [illegible] dădea posibilitatea plinătății [illegible] să se îndumnezeiască [illegible] prin sinergia dintre har și libertate. Adam a oprit de [illegible] această mișcare ontologică [illegible] spre asemănare. Starea [illegible] a fost știrbită [illegible] prin neascultarea lui Adam [illegible] comuniunea de viață cu Dumnezeu. Destinul său nu a fost realizat [illegible] de la început: «Căci n-ai [illegible] spre pieire, ci spre păzire [illegible] spre moștenirea vieții veșnice». (Slujba maslului, în Molitfelnic, ed. 1976, p. 126).

«Numai pe om îl ascultă Dumnezeu și numai omului se arată. Fiind iubitor de [illegible] [illegible] este închinător vrednic al lui Dumnezeu. Pentru om numai se schimbă Dumnezeu la față». (Antonie cel Mare, *Despre viața morală*, cap. 132, în *Filoc. rom.*, vol. 1, p. 26).

Bibliografie. Paul Evdokimov, [illegible], Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1965, cap. Anthropologie, p. 47-[illegible]; Lars Thunberg, *Microcosm and Mediator: The Theological Anthropology of Maximus the Confessor*, Lund: Gleerup, 1965; Rus Remus, *Concepția despre om în marile religii*, extras din «Glasul Bisericii», XXXVII (1978), nr. 7-8; Irineu Pop, *Omul nou și umanitatea în Hristos prin lucrarea Duhului Sfânt*, în «Studii Teologice», XLI (1989), nr. 4, p. 20-37; Olivier Clément, Questions sur l'homme, Paris, Stock, 1972.

ORTODOXIE (gr. orthos + doxa) = dreaptă credință și închinare adevărată. [illegible] învățătura care se plasează în continuitate directă și neîntreruptă cu tradiția apostolică, prin intermediul teologiei patristice și neopatristice, și care formează credința comună a Bisericii neîmpărțite. În primul mileniu Ortodoxia se identifica cu însăși tradiția apostolică, așa cum a fost confirmată, interpretată și dezvoltată prin consensul Bisericii universale. De fapt, [illegible] sau regula de credință apostolică a fost criteriul de bază al ortodoxiei ori al tradiției. De aceea, orice ruptură în continuitatea cu tradiția apostolică a fost considerată o corupție sau abandonare a Ortodoxiei, care putea să ia forma unei erezii, fie forma unei «școli» separate. În timp ce Ortodoxia [illegible] continuitatea apostolică și patristică, celelalte Biserici sau confesiuni [illegible] [illegible] un act de separare, [illegible] tradiția lor [illegible] proprie. Astfel Bisericile orientale sau necalcedoniene au apărut în secolul al V-lea, în momentul controverselor hristologice. Biserica Romano-Catolică se constituie ca entitate bisericească în perioada 1054-1204, din punct de vedere [illegible]. Catolicismul se definește ca tradiție teologică proprie, în raport cu Protestantismul, la Conciliul de la Trident (1563). Bisericile ieșite

din Reforma protestantă din secolul al XVI-lea: luterană, anglicană, ref[illegible] [illegible] În sînul Protestantismului s-au produs o serie de dizidențe confesionale: congregaționaliștii și baptiștii, în secolul al XVII-lea; metodiștii, în sec. al XVIII-lea; mișcări și grupări cu caracter creștin fără identitate confesională definită, apărute în secolul al XIX-lea, cum ar fi Discipolii (Quaquers) și Armata Salvării.

Ca tradiție dogmatică, *Ortodoxia* își are rădăcinile în Răsărit și într-un sens istoric se identifică cu marea sinteză patristică, odată cu articularea edificiului teologic, liturgic și canonic pe baza regulii de credință apostolice, în perioada sinoadelor ecumenice. Desigur, nici teologia patristică, nici *Ortodoxia* nu pot fi limitate la această perioadă, deoarece Tradiția este într-un continuu proces de interpretare [illegible]. Această perioadă se la[illegible] numai ca un termen de [illegible] momentele principale în evoluția istorică a *Ortodoxiei*, dintre care reținem:

— Constituirea ritului «bizantin» (sec. VI—VIII), în care locul principal îl ocupă liturghiile bizantine, rit care a jucat un rol capital în menținerea unității cultice și spirituale a *Ortodoxiei*.

— Sinteza dogmatică făcută de Ioan Damaschin (sec. VIII) și mai [illegible] teologic [illegible] criza iconoclastă.

— Contribuția teologică a patriarhului Fotie (820—895) și mai ales enciclica sa din 867, în care acuză de erezie pe papa Nicolae I (858—867).

— Sinodul din 879—880, care restaurează pe [illegible] [co]muniunea cu Biserica romană (papa Ioan al VIII-lea — 872—882).

— Activitatea misionară în Europa [illegible] și Metodiu [illegible] Rastislav (cca 860) al Moraviei. Chiril [illegible] în Panonia; ei traduc texte în slavonă, inventînd alfabetul glagolitic, forma veche a alfabetului chirilic. [illegible] Moravia, ucenicii lor au fost izgoniți de catolici în Bulgaria, unde au introdus cărțile în limba slavonă.

— Rezistența împotriva sinoadelor unioniste (Lyon — 1274, Ferrara-Florența — 1438—1439), care aveau un caracter antiortodox. Temele [illegible] la Florența [illegible] purcederea [illegible] și Fiul»; folosirea azimilor la Euharistie [illegible] altfel, sinodul de la Constantinopol, din 1459, ținut sub Ghenadios Scolariu — cel dintîi patriarh după căderea Constantinopolului [illegible] respinge unirea de la Florența, cu toate că aceasta fusese recunoscută de împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul. Patriarhul Ghenadios a scris o mărturisire de credință pentru a deschide dialogul cu musulmanii.

— Înnoirea isihastă din secolul al XIV-lea, care a condus la formarea teologiei bizantine, din care făceau parte mari teologi și mistici, ca Maxim Mărturisitorul (sec. VII), Simeon Noul Teolog (sec. X), Grigorie Sinaitul și Nicolae Cabasila († 1363) (sec. XIV). Grigorie Palama († 1359) [illegible] a precizat doctrina despre distincția între esența lui Dumnezeu [illegible]

r tului creat, și energiile divine necreate, prin care omul se împărtășește [illegible] de viața dumnezeirii — [illegible] aprobată de sinoadele de la Constantinopol, din 1341, 1347 și [illegible]

Sub influența ortodoxiei neopatristice din secolul al XIV-lea, [illegible] și un caracter defensiv, în [illegible] teologiei scolastice latine, se [illegible] o oarecare disociere a [illegible] de imperiu, deoarece termenii «simfoniei» stabiliți de împăratul Justinian (527—565) deveniseră prea rigizi

Sinodul de la Constantinopol, din 1484, [illegible] ritualul de primire a catolicilor la ortodoxie

[illegible] despre Sfintele Taine [illegible] o formă definitivă, mai ales [illegible] Simeon al Tesalonicului (sec. XV)

În fața Contra-reformei, care [illegible] indirect Orientul cu intenția [illegible] a Ortodoxiei de provinciile [illegible] răsăritene, teologia ortodoxă [illegible] pronunțat caracter defensiv și [illegible], în care se înscriu opere [illegible]: Comentariul critic asupra Protestantismului, făcut de patriarhul [illegible] răspuns dat teologilor luterani de la Tübingen (Melanchton trimisese patriarhului, în 1573—1574, «Confesiunea de la Augsburg» în greacă), o prezentare a Ortodoxiei, făcută de patriarhul de mai tîrziu al Alexandriei, Mitrofan Kritopoulos [illegible] Mărturisire [illegible] (1625) adresată teologilor protestanți din Helmstädt

În 1629, patriarhul Chiril Lucaris al Alexandriei publică, la Geneva, o Mărturisire de credință, în [illegible] își însușește principalele doctrine ale calvinismului O serie de sinoade locale condamnă această Mărturisire: Constantinopol (1638), Kiev (1640), Iași (1642), Ierusalim (1672), Constantinopol (1691).

— Mărturisirea ortodoxă a lui Petru Movilă, mitropolit al Kievului [illegible], discutată și aprobată de Sinodul de la Iași din 1642, este tradusă în grecește de teologul Meletios Syrigos și aprobată de sinodul de la Constantinopol din 1643

— Mărturisirea de credință a patriarhului Dositei [illegible] lui de la Ierusalim (1672) respinge [illegible] Același patriarh [illegible] în România o colecție de texte teologice bizantine

— Sinoadele locale din secolul al XVII-lea (Iași — 1642, Moscova — 1666—1667 și Ierusalim — 1672) au [illegible] Bisericii și la punerea în valoare a caracterului dinamic al tradiției, care [illegible] denea înțeles în mod corect (Sinodul de la Moscova condamnă pe «Vechii credincioși», care reduceau Ortodoxia la [illegible] Sinodul din 1691 contra logofătului Ioan Kariofil [illegible] doctrina calvinistă despre euharistie

— Formarea Bisericilor unite (sau greco-catolice) se realizează prin presiunea [illegible] Polonia și Austria, în regiuni ortodoxe (Brest — 1596, Ujgorod — 1646, Mukacevo — 1664, Transilvania — 1700) Rezistența ortodoxă [illegible] a arătat nu numai că Orientul nu poate fi considerat [illegible] romană, dar și că există o contradicție de fond între sistemul Bisericilor locale de Răsărit și sistemul papal la Apus. Un sinod al patriarhilor orientali, din 1755, declara invalid botezul latinilor și armenilor, de aceea aceștia vor fi primiți la *Ortodoxie* prin rebotezare

— Filocalia, **marea colecție de** texte de spiritualitate apare în 1792 la Veneția, scrisă fiind de către Nicodim Aghioritul (1748—1808 canonizat în 1955) împreună cu Macarie de Corint. Starețul de la Mânăstirea Neamț, Paisie Velicikovsky (1722—1794) traduce în slavonă Filocalia (*Dobrotoliubie*), care apare la Petersburg în 1793 și care a salvat ortodoxia rusă de latinizare.

De altfel, în secolele XVIII—XIX, teologia ortodoxă suferă o puternică influență latinizantă, care s-a ivit nu numai la Kiev, sub influența școlii lui Petru Movilă din Polonia, ci și în alte centre ortodoxe din țările balcanice.

În 1848 patriarhii răsăriteni publică o enciclică în care condamnă papismul ca erezie, ca răspuns la apelul papei Pius al IX-lea. În același sens, patriarhul Antim în răspunsul dat în 1894 la enciclica papei Leon al XIII-lea, «Praeclara Gratulationis», condamnă dogma catolică despre «Imaculata conceptio» și cea despre infailibilitatea pontificală.

— Apariția unor *Catehisme* în literatura rusă, scrise de mitropoliții Filaret Drozdov († 1867) și Platon Levskin († 1812).

— Alexei Homiakov publică *L'Eglise latine et le protestantisme au point de vue de l'Eglise d'Orient*, Lausanne 1872.

— Apeluri la unitate: Enciclica Patriarhiei ecumenice din 1902 și 1920.

— Congresele Facultăților de teologie ortodoxe din Atena, în 1936 și 1976.

— Apare *Théologie mystique de l'Eglise d'Orient* (1944) de Vladimir Lossky. Reprezentanți ai teologiei ortodoxe sec. al XX-lea: Georges Florovsky, Nicolae Zernov, Sergiu Bulgakov, Paul Evdokimov, John Meyendorff, A. Schmemann, Olivier Clément.

— Publicarea unor sinteze dogmatice: Panagiotis Trembelas (1967) și Dumitru Stăniloae (1978).

Problema principală care preocupă azi teologia ortodoxă este pregătirea și ținerea «Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe Răsăritene». Ideea convocării unui Sinod pan-ortodox a fost pusă în circulație în 1930 de către Comisia pan-ortodoxă care s-a reunit la Mânăstirea Vatopedi (Muntele Athos). La inițiativa patriarhului ecumenic Athenagoras, o serie de conferințe panortodoxe au fost organizate în scopul de a studia și pregăti temele pentru sinod: Rodos — 1961, Rodos — 1963, Rodos — 1964. A patra conferință panortodoxă (Chambésy — Geneva, 8—16 iunie 1968) a decis de a reține numai 6 teme din catalogul propus de I-a conferință de la Rodos (1961) și de a pregăti sinodul nu prin intermediul unei «precomisiuni», ci printr-o serie de conferințe presinodale. Cea dintâi conferință panortodoxă presinodală (Chambésy, 21—28 noiembrie 1976) s-a ocupat de revizuirea ultimă a catalogului de teme stabilit de I-a conferință de la Rodos (1961) și redus de a IV-a conferință de la Chambésy (1968), reținând pentru acest viitor sinod următoarele zece subiecte: diaspora ortodoxă; autocefalia și modul în care se proclamă; autonomia și modul în care se proclamă; dipticele; problema unui calendar comun; impedimentele la căsătorie; adaptarea normelor bisericești cu privire la post; relațiile Bisericilor Ortodoxe cu lumea creștină; *Ortodoxia și Mișcarea ecumenică*; contribuția Bisericilor Ortodoxe locale la realizarea idealurilor creștine de pace, de libertate, de fraternitate și de dragoste între popoare și a înlăturarea discriminărilor rasiale.

Potrivit unei scheme arbitrare, folosită de [illegible] rus convertit la catolicism, Vladimir Soloviev (1853 – 1900), spiritul *Ortodoxiei* este influențat de teologia [illegible], în timp ce [illegible] reproduce [illegible] Petru, iar protestantismul [illegible] caracterul [illegible] în general însă, *Ortodoxia* refuză să se considere [illegible] confesiunile creștine și să identifice doctrina sa cu vreun text confesional istoric. De la Ignatie al Antiohiei, ea a păstrat ideea că [illegible] Bisericii este dată de caracterul *ortodox* al [illegible] Biserica este «catolică» numai dacă mărturisește doctrina *ortodoxă*, adevărată, [illegible] conformă cu regula apostolică. *Ortodoxia* implică sensul teologic al [illegible]. În ce privește metoda teologică, *Ortodoxia* a stabilit că doctrina [illegible] are numai criterii sau evidente interne [illegible] experiența Bisericii [illegible] adevărul [illegible] Duhul Sfânt. *Ortodoxia* [illegible] nu poate fi [illegible] pe baza unor criterii exterioare. Desigur, *Ortodoxia* are [illegible] și aceasta poate fi [illegible] în Sfânta Scriptură, în Tradiție, în texte dogmatice, dar numai Duhul Sfânt, Care lucrează în continuare în Biserică, este cel care dă autoritate [illegible] texte. Biserica are [illegible] de aceea experiența Bisericii anticipează orice [illegible]are a doctrinei.

Ortodoxia n-a cunoscut drama care a produs Reforma (sec. 16), [illegible] controversa despre autoritatea în Biserică [illegible] și a pus problema [illegible] papei sau sinodului», deoarece principiul conciliar a fost acceptat ca un principiu eclezologic. Sinodul ecumenic nu este o autoritate [illegible] independentă. În sinod, episcopii reprezintă în mod colegial Bisericile locale respective, de aceea autoritatea sinodului ecumenic stă și cade cu consimțământul acestor Biserici. Din [illegible] a comuniunii Bisericilor locale decurge și respectul [illegible] de [illegible] bisericească locală [illegible] care [illegible] universală principiul [illegible] și [illegible] fiind respectat [illegible] Biserica [illegible] mitropolia [illegible]. *Ortodoxia* n-a încercat o [illegible] a [illegible] între doctrine [illegible] și [illegible] secundare [illegible] pentru [illegible] [illegible] de viața [illegible] și [illegible] ritualică [illegible] nică și de viața pastorală.

Ortodoxia a fost [illegible] preocupată să [illegible] între [illegible] și [illegible] teologia [illegible] între [illegible] și spiritualitate între [illegible]. Teologii ortodocși [illegible] și de [illegible] slav [illegible] *Ortodoxia* [illegible] adevărat), de [illegible] spre liturghie, pietate și [illegible], mai puțin decât spre [illegible] doctrinei, care se [illegible] teologia greacă și română.

Bibliografie: I. N. Karmiris, *Ta dogmatika kai symbolika mnemeia tes orthodoxou katholikes ekklesias*, 2 vol., Atena, 1953; A. Khomiakoff, *L'Eglise latine et le protestantisme au point de vue de l'Eglise d'Orient*, Lausanne, B. Benda, 1872; S. Bulgakov, *L'Orthodoxie*, Paris, Alcan, 1932 (trad. N. Grosu, Sibiu, 1939); S. Bolshakoff, *The Doctrine of the Unity of the Church in the Works of Khomiakov and Möehler*, London, S.P.C.K., 1946; Stefan Zakow, *Die Orthodoxe Kirche des Ostens in Ökumenischer Sicht*, Zwingli-Verlag, Zürich, 1946; N. Zernov, *Eastern Christendom*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1961; Idem, *The Church of the*

Eastern Christian Londra, 1942; P. Bratsiotis (editor), *Die Orthodoxe Kirche in griechischer Sicht*, Evangelisches Verlagswerk Stuttgart, 1959; A. Schmemann, *The Historical Road of Eastern Orthodoxy* New York, 1963; I. Mihălcescu, *La Théologie symbolique du point de vue de l'Eglise Orthodoxe Orientale*, Paris Bucureşti 1932; N. Chiţescu, *Mărturisirile de credinţă şi catehismele Bisericii Ortodoxe* în «Teologia Dogmatică şi Simbolică», vol. I, 1958, p. 202—246; *Mărturisirea de credinţă a Bisericii Ortodoxe* — 1642, trad. A. E[illegible], E.I.B., Bucureşti, 1981; A. Malvy şi Marcel Viller, *La Confession Orthodoxe de Pierre Moghila* (text latin), extras din «Orientalia Christiana», vol. X (1927), nr. 39; Martin Jugie, *La Confession orthodoxe de Pierre Moghila à propos d'une publication récente*, în «Echos d'Orient» 28 (1930), p. 414—430; I. N. Karmiris, *Mărturisirea credinţei ortodoxe a Patriarhului Dositei al Ierusalimului* (în grec.) Atena, 1940 (extras din rev. «Theologia»); Bernard Schultze, «*Die Lehre der Orthodoxen Kirche*», în Konrad Algermissen, *Konfessionskunde*, Verlag Bonifacius — Druckerei Paderborn, 1900. pp. 203—280; I. Ică, *Mărturisirea de credinţă a lui Mitrofan Kritopulos* în «Mitropolia Ardealului», 3—4 (1973); Ioan Rămureanu, *Mărturisirea de credinţă a Patriarhului Ghenadie Scholarios*, în «Ortodoxia» 4/1984, p. 482—491; J. Tixeront, *Histoire des dogmes*, t. 1—3, Paris, 1924—1928; Phil Schaff, *The Creeds of Christendom with a History and Critical Notes*, 3 vol., New York, 1889; E. Schlink *La signification de la tradition orientale pour le monde chrétien*, în «Contacts» 12 (1960), p. 10—21; R. Slenczka *Ostkirche und Ökumene, Die Einheit der Kirche als dogmatisches Problem in der neueren Ostkirchlichen Theologie*, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 1962; E. Benz *The Eastern Orthodox Church its Thought and Life*, Chicago, Aldine, 1963; M.A. Costa de Beauregard, Theologie de Foucauld şi I. Bria, *L'Orthodoxie* Buchet Chastel, Paris, 1979; Timothy Ware, *L'Orthodoxie; L'Eglise des sept conciles*. Traduit par Charité Saint Servais, Paris, Desclée de Brouwer, 1963; Maxime Kovalevski, *Orthodoxie et Occident Renaissance d'une Eglise locale*, Editions Carbonnel, Paris, 1990; *Première Conférence Panorthodoxe Préconciliaire* (Chambésy 21—28 novembre 1976) text editat de Centrul Ortodox al Patriarhiei Ecumenice Chambésy, Geneva, 1977; Milan Şesan *Ortodoxia* [illegible] în «Mitropolia Ardealului» I (1956) nr. 1—2, p. 63—73; Idem, *Circulaţia cuvântului «ortodox» după 1054*, Ibidem, I (1956) nr. 3—4, p. 240—253; Ioan N. Karmiris, *Scurtă expunere a învăţăturii dogmatice a Bisericii Catolice* (trad. O. N. Căciulă), în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 5—6, p. 458—467; I. Mastroghiannopoulos *Nostalgia Ortodoxiei* (trad. O. Căciulă), în «Mitropolia Banatului», XXIV (1974) nr. 10—12, p. 627—643; XXV (1975) nr. 4—6, p. 159—176; V. Anania, *Prezenţe ortodoxe în teologia occidentală*, în «Glasul Bisericii» XVII (1958), nr. 1—2, p. 64—77; Olivier Clement, *L'Eglise Orthodoxe*, Paris, PUF 1961; Paul Evdokimov, *L'Orthodoxie*, Neuchâtel Paris Delachaux [illegible] 1959; Vladimir Lossky, *Essai sur la théologie mystique de l'Eglise d'Orient*, Paris, Aubier, 1944; *Vocabulaire théologique Orthodoxe*, Paris, Cerf 1985, *2000 ans du Christianisme*, Encyclopédie editée par l'equipe de «Aujourd'hui la Bible» Tome II dossier 4 «Connaissance de l'Orthodoxie»; Ignace Dick, *Qu'est-ce que l'Orient chrétien?* Casterman, 1965; E.K.P. Martin, *Toward Reunion; The Orthodox and Roman Catholic Churches*, New York, 1979; Thomas Agapis, *Vatican — Phanar (1958—1970)*, editat de Mitrop. Damaskinos, Papandreou şi alţii, Rome—Istanbul, 1971

ORTOPRAXIE (diakonia, slujirea sau «liturghia fratelui»). Creştinii sînt trimişi să transmită efectele [illegible] împărăţia iubirii dăruită în [illegible] Sfînt. Aceasta [illegible] presupune nu numai trecerea de la o viaţă dezordonată, păcătoasă, la o viaţă [illegible] şi trecerea [illegible] ortodoxie, [illegible] dreapta [illegible] şi preamărirea lui Dumnezeu, la *ortopraxie*, adică la slujirea [illegible] liturgică [illegible] liturghia euharistică şi liturghia fratelui sau liturghia «după liturghie», cum i se mai spune azi, toate acestea sînt încheieri care asigură unitatea şi integritatea vieţii spirituale creştine. Desigur prin *ortopraxie* nu se înţelege [illegible] mai degrabă la un serviciu de [illegible] axat nu numai pe individ, ci la fel pe viaţa socio-economică şi politică a lumii. Mila pe [illegible] creaţie se exprimă în lupta [illegible] contra «stăpînitorilor» acestei lumi, a întunericului, contra nedreptăţii şi opresiunii, contra refuzului de a acorda tuturor libertatea [illegible], contra torturii şi de- [illegible] favoarea comunităţilor umane sănătoase şi echilibrate, cu o dezvoltare economică justă şi echitabilă, [illegible] familii puternice şi stabile [illegible] pentru [illegible] viaţă demnă de o fiinţă umană.

Forma şi conţinutul real al acestei [illegible] şi al acestei diaconii vor varia de la o ţară la alta şi de la o generaţie la alta. Dar totdeauna şi pretutindeni Biserica trebuie să dovedească discernămînt, sensibilitate şi imaginaţie creatoare pentru a adapta diaconia la nevoile obşteşti» (*Documentul ortodox Iisus Hristos — viaţa lumii*, trad. cit. p. 17—18).

Trecerea de la spiritualitatea personală la diakonie sau slujirea socială nu este deloc uşoară. Aici un [illegible] pe care Biserica [illegible] pentru a discerne valorile evanghelice. Iisus Hristos Se numeşte pe Sine *diakonos*, slujitor care serveşte (Matei 20, 25) şi cere ucenicului Său să fie «slujitorul tuturor» (Marcu 9, 35). Apostolul Pavel vorbeşte de «felurite slujiri», de diversitatea slujirilor (I Cor. 12, 5). Aceasta, după modelul Martei şi Mariei (Luca 10, 38-42), se face deosebire improprie între creştinii «activi» şi creştinii «contemplativi». Există chiar mişcări care fac această separare între ordinea religioasă, spirituală şi ordinea seculară, temporală, între orientarea teocentrică a Bisericii şi orientarea sociologică a lumii, între sacru şi profan. Alţii, în scopul de a evita o [illegible] interpretare pur sociologică a vieţii şi a omului [illegible] insistă asupra mărturisirii de credinţă şi a experienţei spirituale personale, ca şi cînd aceasta nu ar avea nimic comun cu munca, cu relaţiile comunitare, sau cu deciziile cu caracter politic [illegible]. Unii vorbesc de «mîntuirea sufletului» în sens abstract sau personalist, fără să explice că «sufletul» înseamnă în vocabularul biblic fiinţa umană în totalitatea ei, în toate manifestările ei personale şi colective. Viaţa religios-morală ar fi deci desprinsă de viaţa socială şi invers. În fine, alţii limitează slujirea Bisericii la sfera eticii creştine, lăsînd la o

parte prezența Bisericii în lume. Biserica ar fi, după aceștia, o comunitate de slujire, de participare la redresarea și perfecționarea relațiilor umane, dar ea nu trebuie să se angajeze în schimbarea structurii acestei lumi.

Teologia mai nouă încearcă să scoată creștinii din această schemă spiritual–social, arătînd legătura inseparabilă ce există între spiritualitatea personală și diaconie sau misiunea socială. Un document ortodox subliniază acest element esențial: «A sosit momentul să învingem tentația reală de a absolutiza despărțirea dintre viața spirituală și viața profană. Toată existența umană este sacră și rămîne în raza vederii lui Dumnezeu. În cadrul acestei existențe urmează să se instaureze suveranitatea lui Hristos, astfel încît nici un domeniu al său aspect al vieții umane să nu fie cedat forțelor răului. Astfel, creștinii trăiesc în propriul trup și simt inevitabila tensiune dintre existența în lume și neapartenența la lume. Totuși din cauza cetățeniei cerești a creștinilor (cf. Evr. 13, 14) credincioșii pot intra deplin în viața integrală a societății umane și pot aduce lumina lui Hristos în ea, ca să o influențeze» (*Go Forth in Peace. A Pastoral and Missionary Guidebook*, (editor Ion Bria), Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Geneva, 1982, p. 32, 33).

«Dar ni se aruncă în față și altă învinuire: ni se spune că nu sîntem folositori societății. Cum e cu putință să se spună așa ceva despre noi care conviețuim laolaltă cu voi, avînd aceeași hrană, aceeași îmbrăcăminte, același fel de viață și aceleași nevoi? Căci nu sîntem brahmani sau gymnosofiști din India, locuitori ai pădurilor și trăind retrași de lume. Noi știm că datorăm recunoștință lui Dumnezeu, stăpînul și creatorul nostru. Nu respingem nimic din ce a fost creat de el, ne silim numai să nu depășim [illegible] sau să săvîrșim lucruri rele. Prin urmare în veacul de față ne găsim și noi alături de voi prin for, prin piețe, pe la băile publice, prin prăvălii, ateliere, hanuri, pe la tîrgurile voastre și în celelalte nevoi negustorești. Călătorim și noi pe mare alături de voi și purtăm laolaltă cu voi [illegible] lucrăm pămîntul [illegible] negustorie [illegible] cu aceeași [illegible] meșteșugul și munca noastră vă e de folos și vouă. Cum de am putea fi socotiți nefolositori treburilor voastre publice, de îndată ce trăim laolaltă cu voi și printre voi nu știu.» (Tertulian, [illegible] XLII, 1—3, p. 97)

Bibliografie: Antonie Plămădeală, *Biserica slujitoare*, E.I.B., București 1972; Ion Bria, *The Liturgy after the Liturgy*, în vol. «Martyria — Mission», Geneva, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, 1980, p. 66—71.

P

PALAMISM (după numele lui Grigorie *Palama* (1296—1359), sărbătorit în a doua Duminică a postului Paştilor) — teologia energiilor divine necreate. *Palama* formulează sinteza sa teologică împotriva teologiei scolastice latini, sprijinindu-se în principal pe experienţa sfinţilor isihaşti (v. ISIHASM), citind îndeosebi pe Pseudo-Macarie, pe Maxim Mărturisitorul şi Ioan Damaschin. *Palamismul* (vezi expunere pe larg în cap. ENERGII) poate fi rezumat astfel:

a) Faţă de adversarii săi, care susţineau că lumina de pe Muntele Tabor era doar un «*s y m b o l*» al Dumnezeirii lui Hristos, Grigorie *Palama* arată că această lumină este o energie care iradiază din esenţa divină, ca o revărsare a Duhului Sfînt, fiind enipostaziată şi necreată, dar neavînd ipostas propriu. Harul este o energie necreată a lui Dumnezeu din fiinţă, strălucirea în afară a chipului Său nevăzut, personal.

b) Împotriva lui Varlaam, care reducea îndumnezeirea la o simplă imitare a lui Dumnezeu, *Palama* considera îndumnezeirea ca fiind o participare reală, o comunicare personală a lui Dumnezeu, fără confuzie de natură. Harul îndumnezeitor este un transfer din umanitatea îndumnezeită a lui Hristos, în viaţa noastră; de aceea mîntuirea este o preschimbare tainică a omului în dumnezeu.

c) Cu toată prezenţa lui Dumnezeu în energiile Sale necreate, misterul esenţei Sale rămîne necunoscut. Cunoaşterea înseamnă [illegible] nemijlocită cu Dumnezeu, participare în viaţa lui Dumnezeu, în care este angajat omul, fără ca el să epuizeze fiinţa divină.

Teoria lui *Palama* nu implică o separare în dumnezeire între esenţă şi energii, şi nici o [illegible] a fiinţei lui Dumnezeu. Ea nu insinuează o oarecare interpretare catolică a *palamismului*, care ezită să facă o legătură directă între doctrina despre har şi cea despre îndumnezeire (v. ÎNDUMNEZEIRE).

«Noi mărturisim că această energie este o mişcare substanţială şi [illegible] lui Dumnezeu [illegible] că ea purcede şi ţîşneşte din esenţa divină ca dintr-o sursă [illegible]. Această energie [illegible] esenţă, ci totdeauna rămîne nedespărţită de [illegible] energia există împreună şi unită [illegible] dumnezeiască [illegible] nu este despărţită de aceasta, de către eternitate sau prin distanţa timpului sau a spaţiului» («Mărturisirea» *sinodului din Constantinopol — 1351 —, în PG. 151, 736*).

B i b l i o g r a f i e: D. Stăniloae, *Viaţa şi învăţătura Sf. Grigorie Palama*, Sibiu, 1938; G. Florovsky, *Grégoire Palamas et la patristique*, în «Istina», 8 (1961), p. 115—125; John Romanides, *Notes on the Palamite Controversy and Related Topics*, în «Greek Orthodox Theological Re-

views», 8 (1960—1961), p. 186—205 și 9 (1963—1964), p. 225—270; Leonidas Contos, *The Concept of Theosis in Saint Gregory Palamas. With Critical Text of the «Contra Akyndynum»*, 2 vol., Los Angeles, 1963; John Meyendorff, *Trinitarian Theology East and West. Saint Thomas Aquinas — Saint Gregory Palamas*, Holy Cross Press, Brookline, Mass., 1977; Idem, *St. Gregory Palamas and Orthodox Spirituality*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, 1974; Konstantin Bonis, *Gregorios Palamas, ultimul din marii teologi bizantini (1296—1359)*, în «Theologia», 50 (1979) nr. 1 p. 7—21; *Défense des saints hésychastes*, text editat și tradus de J. Meyendorff, Spicilegium Sacrum Lovaniense, Louvain, 1959; Sf. Grigorie Palama, [illegible] *Tomul aghioritic*, în Filoc. rom., vol. VII; C. Bărbulescu, *Despre lumina taborică*, în «Glasul Bisericii», XVI (1957) nr. 8—9, p. 520—533.

PAȘTE (gr. pascha = trecere): Sărbătoare religioasă iudaică în care se amintește de eliberarea și ieșirea poporului evreu din Egipt (Exod; *Exodul* este cartea din Vechiul Testament care descrie ieșirea iudeilor din Egipt). Partea din sărbătoare este ritualul pascal, adică imolarea mielului în seara de 14 spre 15 a lunii Nisan, în perioada de lună plină a primăverii. Adesea, Paștele este asociat și chiar identificat cu o altă sărbătoare, a *Azimelor*, care se ține începînd cu 15 Nisan, în care se consumă pîine fără aluat. Sărbătoarea Paștelui a trecut și în calendarul creștin, dar cu sensul de Ziua Învierii sau Ziua Luminată a trecerii de la moarte la viață prin jertfa lui Iisus Hristos, Mielul care ridică păcatul lumii, devenit astfel «Paștele nostru Hristos, Care S-a jertfit pentru noi» (I Cor. 5, 7). În calendarul creștin Duminica este consacrată Învierii. Ce se întîmplă cu celebrarea Paștelui creștin dacă 14 Nisan cade într-o zi din săptămînă sau duminica?

Data Paștelui anual se fixează după o regulă stabilită de Sinodul ecumenic de la Niceea (325): în duminica după prima lună plină care urmează echinocțiului de primăvară (v. și sinod [illegible]). Această dată se fixează ținînd seama de calendarul iulian introdus de Iulius Caesar în anul 46 [illegible]. Calendarul roman a fost înlocuit cu cel gregorian, introdus de papa Grigorie al XIII-lea în anul 1582, de unde rezultă o diferență [illegible] între ele (calendarul iulian este în urmă cu 13 zile față de cel gregorian). Majoritatea Bisericilor Ortodoxe a acceptat calendarul gregorian pentru sărbătorile cu date fixe, dar nu pentru calculul datei Paștilor, care se fixează în funcție de echinocțiu. Dată fiind [illegible] unității în calculul [illegible] și al datei Paștelui, Bisericile [illegible] acum posibilitatea celebrării Paștilor într-o duminică comună. În Biserica Apusului, Paștele cade între 22 martie și 25 aprilie, iar în cea Răsăriteană între 4 aprilie și 8 mai (v. TRIOD). În cazul în care coincid [illegible] cel iudaic, Paștele creștin se amînă pe duminica viitoare.

PATRISTICĂ, PATROLOGIE: istoria și conținutul doctrinei *Părinților Bisericii*, din [illegible] tradiție, a [illegible] din întreaga Biserică într-o perioadă a istoriei bisericești, în care s-a transmis și asimilat învățătura apostolică într-o formă autentică și [illegible]. În mod convențional perioada clasică a *patristicii* răsăritene se termină cu Ioan Damaschin (749), dar aceasta nu înseamnă că spiritul patristic nu a continuat. Tot mai mulți teologi vorbesc de *neo-patristică*, [illegible]

care includ mai ales teologii și scriitorii bizantini din secolele XIII—XV care au dezvoltat și sintetizat [illegible] din doctrinele tradiționale. Tradiția patristică are caracterul unei surse dogmatice la care au contribuit, bărbații apostolici, apologeții, [illegible] scriitori, scriitorii bisericești, Părinți ai Bisericii [illegible] reprezentative din Biserica Răsăriteană.

Ignatie (98—117), episcop de Antiohia, Syria, condamnat la [illegible] sub împăratul Traian, trimis sub pază la Roma, în drum oprindu-se la Smirna, de unde adresează scrisori comunităților din Efes, Magnesia, Tralles și Roma, apoi la Troa[illegible] unde scrie Bisericilor din Filadelfia, Smirna și lui Policarp al Smirnei. El introduce în circulație noțiuni de bază ale vocabularului [illegible] Dumnezeu [illegible] (Către Magnezieni 7, 2), «Dumnezeu-[illegible]» (Către Smirneni 10, 1), [illegible] «creștinătate», «Biserica universală [illegible] este Hristos, [illegible] Biserica sobornicească» (Către Smirneni 8, 2), «leacul nemuririi [illegible]» (Către Efeseni 20, 2). Ignatie a făcut o descriere completă a structurii ierarhice a Bisericii: fără episcop — care reprezintă pe Tatăl, fără prezbiteri — care reprezintă grupul apostolilor și fără diaconi — care sînt [illegible] lui Hristos, nu poate exista Biserică (Către Tralieni, 3). «După cum Domnul Iisus Hristos n-a făcut nimic fără Tatăl, tot așa nu trebuie să facem nimic fără episcop și preoți» (Către Magnezieni 7, 1). Ignatie [illegible] discontinuitatea dintre creștinism și iudaism (Către Magnezieni 8, 1), deși recunoaște că profeții au anticipat Evanghelia în predica lor (Către Filadelfieni 5, 2). Împotriva gnosticismului, el afirmă autenticitatea umanității lui Iisus (Către Tralieni 9—10) și a suferinței Sale (Către Smirneni 2—4). Ignatie este episcopul martir, prin excelență. Creștinul este «purtător de Dumnezeu» («Teofor»), dispus să devină «frămîntătura lui Dumnezeu» (Către Romani 2, 2; 4, 1), prin suferința extremă.

Didahia, sau «Învățătura celor 12 Apostoli», scrisă [illegible] către anul 100, un [illegible] de rezumat al Tradiției apostolice, cuprinde doctrina celor două căi a vieții și a morții, reguli cu privire la cult și la falșii profeți.

Herma, sclav convertit, autorul scrierii «Păstorul» [illegible] (în Contra ereziilor) [illegible] avînd autoritatea cărților biblice, cu toate [illegible] autoritatea Sfîntul Atanasie, în Scrisoarea de Paști (373) [illegible] canonul Noului Testament, o enumeră printre cărțile acceptate de Biserică. În cele din urmă «Păstorul» lui Herma n-a fost acceptat în canon.

Iustin († cca 165), păgîn din Palestina, filozof convertit [illegible] predat la Roma, unde a și fost executat în fața prefectului Rusticus. Autor al celor două «Apologii» și al Dialogului cu iudeul Tryphon» (scrise între 150—155). Iustin face cea dintîi prezentare [illegible] a teologiei creștine, [illegible] primul [illegible] apostolic [illegible] a susține continuitatea dintre Vechiul și Noul Testament [illegible] teologia Logosului. Hristos este Logosul divin veșnic [illegible] se găsesc în [illegible] profeții și legea Vechiului Testament. Centralitatea Logosului în [illegible] religie și rațiunea umană este argumentul pentru a susține universal[illegible]

tatea creștinismului. Sfîntul *Iustin* oferă cele dintîi dovezi despre Tainele și ritul creștin. Botezul se săvîrșește în numele Sfintei Treimi (I *Apologie*, cap. [illegible]). Euharistia este [illegible] și sîngele lui Iisus [illegible] (*Idem*, cap. [illegible]), pîinea consacrată prin rugăciune (epicleza)... Instituția [illegible], Euharistia și elementele fizice formează o unitate [illegible] deoarece reprezintă [illegible] între [illegible] și trupul și sîngele lui Iisus Hristos.

Clement al Alexandriei, de origine din Atena, este succesorul lui Pantenn, după 180, la conducerea școlii catehetice din Alexandria. Din nevoia de a introduce credința creștină [illegible] vremii, [illegible] prezentări sistematice [illegible] folosind termenii filozofiei păgîne. «Protrepticul», «Stromatele», «Pedagogul» [illegible] sistem [illegible] Sfintei Scripturi [illegible] Teologia [illegible] (*Stromate* 7, 1, 1). Totuși, creștinismul [illegible] «gnosis». Spre deosebire de Tertulian, care [illegible] Evanghelia [illegible] filozofia [illegible] tuturor ereziilor», *Clement* are o atitudine pozitivă [illegible] de speculația filozofică. Filozofia este o pregătire posibilă pentru Evanghelie.

Istoria literaturii creștine cunoaște [illegible] *Clement*, episcop de Roma, cel care a scris cea mai veche scriere creștină după Noul Testament: «Epistola către Corinteni» (scrisă către 95). Către 170 Dionysius, episcop de Corint, face cunoscut episcopului de Roma, Soter, că scrisoarea lui *Clement* a sosit și se citește public în biserici.

Eusebiu de Cezareea — Palestina (260/265 – 339/340), cel dintîi istoric creștin erudit, apologet, filolog [illegible] colecționat toate documentele și actele privind evenimentele și instituțiile bisericești, autori, scriitori și martiri ai Bisericii primare. În «Istoria bisericească» el a strîns nu numai cel mai important material istoric despre creștinismul [illegible], dar a transcris fragmente de texte, comentarii și acte de mare valoare pentru reconstituirea tradiției post-apostolice. În «Cronica» sau «Canoane cronologice» el prezintă un tablou sintetic cu date din istoria [illegible]. El [illegible] istoria lumii și a Bisericii, folosind ca argument [illegible] procesul [illegible] «Biserica [illegible]». În acest proces al Bisericii [illegible] toare se înscrie și victoria împăratului Constantin [illegible] grafia în «Viața lui Constantin». [illegible] sînt altceva decît reflexul terestru al [illegible] Pamfil [illegible] Cezareea [illegible] lui Origen [illegible] ține la început pe Arie, dar după Niceea [illegible] «Pregătire pentru Evanghelie» [illegible] necreștine.

Atanasie de Alexandria (+ 373), cel mai tenace apărător al hristologiei în controversa provocată de erezia ariană. În contextul celui dintîi sinod ecumenic, unde a jucat un mare rol, el susține [illegible] Fiului cu Tatăl și susține [illegible] Logosul constituie unitatea persoanei lui Iisus. Este cel dintîi teolog care subliniază semnificația soteriologică a Întrupării. În «Despre întruparea Cuvîntului» (scrisă [illegible] 318), el afirmă nu numai că mîntuirea implică o Întrupare autentică, ci și că Întruparea înseamnă

mântuire. Mântuirea este opera Cuvântului întrupat, care S-a făcut ... «condescendență», aceasta pentru a arăta iubirea Sa (*Despre întruparea* ... 8). Desigur, Întruparea, Răstignirea și Învierea formează un tot în procesul mântuirii ... este conceput ... împotriva păgânilor ... teoria demiurgică despre originea lucrurilor, ca fiind făcute dintr-o ... preexistentă. Dumnezeu a ... prin cuvânt (... II, 3). În 367 stabilește lista ... Noului Testament (cea mai veche listă a cărților Noului Testament s-a păstrat într-un fragment ... vechi manuscris — către ..., numit «Canonul Muratori», descoperit de învățatul italian Ludovico Muratori, în 1740).

Chiril al Ierusalimului este ... de Biserică între ... autorul Catehezelor ... în istoria teologiei ... creștine ... începînd cu anul 349. Se crede ... în Ierusalim, ... în catehezele sale ... un vast material biblic, sta... Simbolul de credință ... Sinod ... (Constantinopol 381). De ... Chiril ... în ... Bisericii ... rea și identificarea canonului ... Biserică ... de credință, ca și ... Bisericii formează obiectul ... «Cateheze mistagogice», în care ex... simbolismul botezului, mirungerii și Euharistiei, formează un ... de teologie sacramentală.

E ... mare importanță Tainei ... trupul ... e uns cu untdelemn văzut, sufletul ... sfințit de Duhul Sfânt» (*Cateh. myst.*, 3, 3).

Părinții capadocieni — Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Grigorie de Nyssa ... au jucat un rol decisiv în perioada post-niceeană, mai ales în teologia trinitară. Ei clarifică noțiunea de «ipostasis» ca mod personal de existență a dumnezeirii comune ... de relație.

Vasile de Cezareea († 379), teolog, ascet, predicator, episcop, autor al liturghiei ... la Cezareea Capadociei, Constantinopol și Atena, unde cunoaște pe Grigorie de Nazianz ... istoria și filozofia ... al culturii ... va scrie «Discurs către tineri, despre folosirea literaturii grecești». Îndreptat spre ascet... practica monahismul, ... ca o viață ... (... M... va scrie Regulile monastice», iar împreună cu Grigorie de Nazianz va ... Filocalia ... de texte ... din operele lui Origen. Hirotonit preot în 364 ... se consacră ... pastorale și sociale ... de Cezareea ... instituții de binefacere și de asistență socială ... cunoscute sub numele de Vasiliada ... predică ... după metoda ... lui Eusebiu (370), ... ales episcop de Cezareea ... activitatea ... socială, ... principal ... de la Niceea ... sfântului Atanasie. El se va opune nu numai celor care refuzau să accepte divinitatea Sfântului Duh, pentru care scrie «Tratatul despre

Duhul Sfînt», dar și împăratului Valens. În toate [illegible] teologice el face apel la Biblie și la Tradiția acceptată în comun, care s-a transmis atît sub forma dogmelor, cît și a propovăduirilor. Dar acolo unde [illegible] Misterul Treimii este insondabil. Dumnezeu e necunoscut în esența Sa [illegible] transcendența [illegible] adorat. Acesta va fi obiectul celor Trei cărți contra lui Eunomie», discipolul lui Arie, care afirma că omul cunoaște pe Dumnezeu așa cum el însuși se cunoaște. Pentru sfîntul Vasile, o definiție pozitivă, catafatică, a lui Dumnezeu, ar fi [illegible] lăsat o colecție de scrisori, în care tratează subiecte teologice, pastorale și sociale.

Grigorie de Nazianz, zis Teologul († 390), mare orator și poet creștin, [illegible] pentru [illegible] și poezie, studiază la Cezareea, Alexandria și Atena [illegible] Este botezat și hirotonit preot [illegible] Grigorie, care [illegible] modează cu această slujire; de aceea rămîne la Nazianz, unde îl [illegible] Teodosie, pentru a conduce [illegible] stăpînire de eretici. În aceste îm[illegible] (în anul 381) [illegible] Sinodul ecumenic [illegible] cinci discursuri teologice». După sinod trece prin Nazianz, apoi se retrage la Arianz, de unde scrie o serie de «Scrisori teologice» contra ereziei apolinariste [illegible] asu[illegible] de suflet în trup). A cultivat genul epistolar, iar în teologie — pe care o considera ca o meditație asupra misterului lui Dumnezeu, pornind de la experiența personală — a introdus un vocabular poetic.

Grigorie de Nyssa († 394), fratele sfîntului Vasile cel Mare, profesor de retorică, este hirotonit în 371 ca episcop de Nyssa, în Capadocia, Asia Mică. Ia parte la Sinodul ecumenic din 381, unde este unul din cei mai mari predicatori. În 383 scrie «Cuvîntul catehetic», [illegible] ortodoxe acceptată de sinod, lucrare care a avut o mare influență asupra întregii literaturi catehetice ulterioare. Opera lui cuprinde lucrări polemice: Contra lui Eunomie și Contra lui Apolinarie (Antirrheticos) [illegible] și «Viața lui Moise»; exegetice [illegible] nească. Contribuția lui teologică este [illegible] tarea în cunoașterea lui Dumnezeu [illegible] dă ca hrană, ca substanță nouă care creează omul nou.

Ioan Hrisostom († 407), cel mai eminent predicator din istoria Bisericii, mare ascet și reformator, este născut în Antiohia, unde își face studiile sale teologice în cadrul școlii de exegeză biblică ce era condusă de Diodor de Tars. Tot la Antiohia este hirotonit [illegible] și preot [illegible] azi; ca preot, se consacră activității [illegible] tuturor subiectelor, dar mai ales asu-

[illegible] etică personale și sociale, apă[illegible]rînd pe săraci și exploatați, con[illegible] pe cei bogați și pe cei care țin puterea. În «Omilii despre [illegible] omilii exegetice [illegible] cărților Vechiului și [illegible]ent. Îl atrag în spe[illegible]e pauline. Datorită re[illegible] de predicator, este ales [illegible] de Constantinopol, [illegible] intră curînd în conflict cu [illegible] ministru la curtea împă[illegible] deoarece el propunea o re[illegible] a modului de viață [illegible]că, cît și la curtea im[illegible]. Cu complicitatea patriar[illegible] Teofil al Alexandriei, sfîntul [illegible] din urmă Eudoxia îl exi[illegible] la Cucuz, unde moare în 407 [illegible] scrie cea mai mare parte a [illegible]

Ioan Hrisostom a avut un mare respect față de Sfînta Scriptură și [illegible] Liturghie. Duhul Sfînt a [illegible] Scriptura și Duhul o interpretează prin iluminare personală, [illegible] citirea Bibliei este un [illegible] a primi harul. Întreaga sa [illegible] este dominată de ideea de [illegible] citirea Bibliei și iluminarea [illegible], ritualul Tainelor și lu[illegible] Duhului, credința ca dar și [illegible] ca răspuns al omului. Cre[illegible] nu este suficientă pentru mîn[illegible] deoarece Dumnezeu nu si[illegible] îi atrage pe cei ce voiesc să [illegible] trași. De asemenea, în săvîrși[illegible] Tainelor, ritualul sau materia [illegible] sînt suficiente, ci este necesară invocarea Duhului Sfînt. În etica socială el a subliniat că iubirea [illegible] celui sărac, este o adevărată taină.

Chiril al Alexandriei († 444) [illegible] succesor [illegible] Teofil al Alexandriei (412) [illegible] Exeget și teolog [illegible] preferă stilul polemic, demascînd erorile adversarilor săi cu tenacitate [illegible] pîngerea ereziei lui Nestorie, condamnat la sinodul de la Efes deoarece a refuzat să atribuie Fecioarei [illegible] nezeu (Theotokos). În 430, în [illegible] împotriva lui Nestorie, face un rezumat al doctrinei ortodoxe, la care adaugă «Anatematismele», [illegible] riene pe care le condamnă în a [illegible] Nestorie, el susține că în Hristos, Cuvîntul și trupul nu sînt asociate sau [illegible] las. Unirea ipostatică este o unire autentică și adevărată. El vede uni[illegible] cruce și Euharistie, prin care deve[illegible] Hristos, [illegible] cruce are sens mîntuitor numai dacă este a Fiului lui Dumnezeu-Însuși în trup. Formula sa hristologică: «O unică natură a Cuvîntului întrupat», prin care vrea să explice [illegible] reținută de monofiziți, dar n-a fost acceptată de Sinodul de la Calcedon (451) ca deplin ortodoxă. Aceasta nu înseamnă că hristologia lui *Chiril* deviază de la tradiția ortodoxă în general, pentru că în concepția [illegible] (physis) corespundea total cu aceea de persoană, care și-a găsit locul [illegible] hristologic[illegible] formula lui Chiril [illegible] zismul lui Eutihie, iar Sinodul [illegible]

553 condamnă scrierile lui Teodoret de Cir, în care ataca «Anatematismele» lui *Chiril*. De asemenea, împăratul Zeno, în «Henoticon» (482), proclamă «Anatematismele» ca normă a doctrinei ortodoxe.

Corpus areopagiticum sau Scrierile areopagitice sînt patru tratate de teologie mistică scrise de un autor numit Dionisie a cărui identitate este necunoscută, apărute în Siria, în secolele V—VI sub titlul: «Numele divine», «Teologia mistică», «Ierarhia cerească» și «Ierarhia bisericească». *Scrierile* au avut o influență mare asupra spiritualității și simbolismului Tainelor nu numai în Răsărit, ci și în Apus, unde au fost traduse de John Scot Erigen. În «Numele divine», autorul dezvoltă teologia apofatică [illegible] filozofia neoplatonică: Dumnezeu este mai presus de toate, treime și monadă, dincolo de orice cunoaștere, transcendentă. El este [illegible] și transcendența absolută, dar în același timp, cauza, realitatea omniprezentă și omnilucrătoare. *Dionisie* vorbește de acele distincții, sau manifestări în Dumnezeu: [illegible] mișcare descendentă [illegible] «ieșiri» în afară din esența Sa, procesiunile «ad extra» sau puterile (sau «numele») prin care Se lasă [illegible] mișcare ascendentă prin «extaz» [illegible] unirea personală cu Dumnezeu, pentru a [illegible] sau starea de [illegible]tare). În «Teologia mistică», el va arăta că cunoașterea lui Dumnezeu nu e un proces natural, ci un proces ce implică inițiere prin simboluri. Tainele însele sînt simboluri și rituri de inițiere.

Dionisie a lăsat descrierea ierarhiei cerești, sub forma a nouă cete îngerești în trei triade; iar a celei bisericești, în două triade (ierarhi, preoți și diaconi; slujitori, călugări, poporul și catehumenii).

Leonțiu de Bizanț († 543), autorul «Tratatului» (în trei cărți) împotriva nestorienilor și eutihienilor, în care dezvoltă noțiunea de enipostaziere («enhypostasis»), potrivit căreia firea omenească a lui Hristos nu are propriul ei subiect autonom, ci este enipostaziată [illegible] în persoana Cuvîntului; unirea ipostatică nu înseamnă [illegible] (...) [illegible] ipostasul preexistent al Cuvîntului posedă [illegible] întrupare ambele firi [illegible] ipostas păstrîndu-și fiecare proprietățile ei.

Maxim Mărturisitorul [illegible] călugăr și martir, autorul unui sistem teologic [illegible] care a sintetizat [illegible] de la Origen [illegible] Scrierile areopagitice. El a scris: «Centurii despre dragoste», «Ambigua» — comentarii asupra textelor dificile [illegible] patristice (Grigorie de Nyssa și Dionisie), «Mistagogia» [illegible] «Răspunsuri către Talasie», «Dialog cu Pyrrhus». El a dominat controversa hristologică provocată de monotelism [illegible] și de împăratul Heraclius [illegible] doctrine eretice care susțineau că [illegible] voința [illegible] și [illegible] energia [illegible], în Hristos există numai o singură voință și o singură energie. Maxim combate această erezie, învățînd că deși ipostasul este unic, cele două firi își păstrează energiile și voințele lor, deci Hristos are două voințe și energii. El clarifică vocabularul trinitar: esență, putere, energie, spunînd că energia este manifestarea esenței [illegible] esenței. În unirea ipostatică, fiecare fire își păstrează caracteristicile («idiomata») ei. Tot el face deose-

b[illegible] între voința naturală ([illegible]) și voința sau alegerea deliberativă («gnomi»), aceasta din [illegible] apărînd ca o consecință a păcatului. Iisus a avut voința naturală a firii umane, dar a fost liber de momentul deliberării. Întrucît păcatul se ivește la nivelul voinței gnomice, Iisus nu are păcat. Cu toate că chipul lui Dumnezeu în om este libertatea, omul este confruntat cu această dualitate a alegerii și a [illegible]ării. Mîntuirea este o acțiune personală, adică depinde de voința [illegible] fiecăruia.

[illegible] Mărturisitorul a respins [illegible] care susține imobilitatea [illegible] a lui Dumnezeu, făcînd [illegible] între transcendența absolută a esenței divine și realitatea [illegible] în timp, între geneză și [illegible]. Logosul creator conține în [illegible] diversitatea creației, o multitudine de «logoi». El joacă rolul de principiu, centru și țintă (telos), de [illegible] creația nu este autonomă, ci are o mișcare naturală determinată [illegible] care vin din Logosul creator. În acest proces, omul — microcosmos — are un rol cosmic, făcînd [illegible] între elementele creației — [illegible] spre dezintegrare și corupție prin păcat — pentru a le [illegible] voința sa, cu principiul [illegible] sau scopul lor (telos), Dumnezeu.

Ioan Damaschin (650—753), ultimul «părinte» al Bisericii din această perioadă a patristicii răsăritene, [illegible] care a încercat o sinteză de [illegible] a doctrinei ortodoxe tradiționale: «Expunerea credinței ortodoxe», a treia parte din suma sa teologică «Izvorul cunoașterii». Este cunoscut pentru lupta de apărare a cultului icoanelor, în timpul persecuției iconoclaste, din pricina căreia a suferit. A scris opere teologice, cuvîntări, ode și imne mariologice «Cuvîntări despre icoane», «Paralele sacre» (citate biblice și patristice). Pentru poezia sa liturgică, a fost numit «David al Noului Testament». În ce privește hristologia, *Ioan Damaschin* reia doctrina hristologică de la Calcedon, în ușoara formulă a lui Chiril de Alexandria, asumînd clarități [illegible] mai tîrzii, datorate lui Leonțiu de Bizanț și lui Maxim Mărturisitorul. Ipostasul lui Hristos nu este rezultatul unirii a două firi, ci este ipostasul Cuvîntului preexistent. Întrupîndu-se, Cuvîntul devine ipostasul trupului de [illegible] care a născut pe Fiul lui Dumnezeu [illegible] Firea umană este reală [illegible] are apare în ipostas («enhypostatos»). Cu toate că nu are ipostas uman, firea umană păstrează proprietățile sau caracteristicile («idiomata») ei, pasiunile ei naturale și neștirbite. Damaschin subliniază reciprocitatea dintre firi («communicatio idiomatum»), o consecință a unirii ipostatice, în ambele sensuri, deși în mod asimetric: pe de o parte, Hristos și-a asumat trupul pasibil care suferă, pe de altă parte, trupul primește starea de îndumnezeire, dar fără de păcat.

*

Lista aceasta nu este exhaustivă. Alte nume pot fi incluse, ca de pildă: *Policarp de Smirna* († 155); *Teofil de Antiohia* (sec. II), care scrie «Trei cărți către Autolic»; *Atenagoras* (sec. II), filozof creștin din Atena, care a scris «Apologie pentru creștini» și «Despre învierea morților»; *Meliton de Sardes* († 190) — «Omilie pascală»; *Efrem Sirianul* († 373) — «Discurs [illegible]», «Diatessaron»; *Didim cel Orb* (310—398) — «Tratat despre Treime»; *Evagrie de Pont* (346—399), discipolul lui Macarie cel

Mare († 390), autorul unei culegeri de texte monastice şi ascetice, *Epifanie de Salamina* (... ...) «Ancoratus» şi «Panarion», *Efrem Sirul* (306—373), *Teodoret de Cyr* (393—458) — «Despre providenţă», «Istoria bisericească», «Istoria eremiţilor», Isaia ... sirienii, *Roman Melodul* (491—560), *Teodor de Mopsuestia* (3.. — 428), *Isidor de Pelusium* († c. 440), *Nil al Ierusalimului* († c. a. 430), *Ioan Climacos* (— Scărarul, sec. VI) «Scara desăvârşirii», în care dezvoltă doctrina isihasmului.

După perioada clasică, se pot aminti ... şi ... «Triumful Ortodoxiei» din 843, adică restabilirea cultului icoanelor (iconodulia), ... opera unor mari personalităţi bisericeşti şi teologi: *Ioan Damaschin*, patriarhul *Gherman* († 73.), *Teodor Studitul* († 82.), patriarhul *Nichifor* (... — 8..). La începutul secolului al VIII-lea, împăraţii bizantini Leon III Isaurul (... 741) şi Constantin V Copronimul (741—775), sub influenţa islamului, condamnă venerarea icoanelor sub pretextul că este idolatrie, folosind o scrisoare a lui Eusebiu către Constanţia, sora împăratului Constantin. Însuşi împăratul Constantin V Copronimul formulează argumentele iconoclasmului spunând că Vechiul Testament este contra idolatriei şi că umanitatea lui Hristos nu poate fi reprezentată deoarece este umanitatea Logosului nedespărţită de dumnezeirea Sa. Unde este trupul lui Hristos este şi firea Sa dumnezeiască, de aceea ele nu se pot despărţi pentru a fi reprezentate separat. Un sinod ţinut în 754 respinge cultul icoanelor împotriva hotărârii sinodului Quinisext din 692 (can. 82).

Pentru cei care au ... apărarea cultului icoanelor, iconoclasmul în ... nu numai negarea realităţii istorice a întrupării lui Hristos, ci şi respingerea întregii hristologii calcedoniene şi neocalcedoniene. Iconoclaştii nu fac o distincţie reală între natură şi ipostas şi ... ... comunicarea însuşirilor, adică păstrarea umanităţii şi a însuşirilor umane, şi în acelaşi timp a dumnezeirii ... lui Hristos. Icoana este reprezentarea lui Hristos în formă umană ... Dumnezeu ... invizibil ... a lui Dumnezeu ... noastră ... un idol ... este ... ortodoxă ... este ... consubstanţială cu modelul.

Teodor Studitul, ... scrierea «Antirrheticoi», face o distincţie clară între model şi «tipos», şi deci şi între «latreia», adorarea lui Dumnezeu, şi «proskynesis», venerarea icoanelor. «Tradiţia» ... valoare proprie ... trupului ... comunicarea ... dumnezeirea naturii umane este îndumnezeită, trupul lui Hristos devine izvorul îndumnezeirii. Sinodul ortodox de la Niceea (787) respinge sinodul iconoclast din 754. Patriarhul Nichifor, depus în 815 de Leon al V-lea Armeanul, continuă să respingă ... lui Constantin şi să ia apărarea venerării icoanelor. Iisus Hristos poartă firea umană a tuturor, dar El este contemplat în mod individual. El are un nume, care Îl face distinct în relaţie cu alţii. Inscripţia de pe icoana lui Hristos «cel ce este» arată că icoana este o reprezentare a

ipostasului, nu a esenței Sale transcendente. Icoana, ca și iconostasul, nu este altceva decît manifestarea [illegible] către exterior, a misterului transcendent al vieții divine.

Simeon Noul Teolog (942—1022) [illegible] de imne ale iu[illegible] [illegible] tratate teologice [illegible] în care dezvoltă tema ex[illegible] conștiente a comuniunii cu Dumnezeu. Împotriva celor care [illegible] este imposibilă [illegible] [illegible] și [illegible] [illegible] creștin[illegible]. Simeon [illegible] [illegible] este o experiență reală, con[illegible] [illegible] [illegible] participarea la harul [illegible] [illegible]. Comuniunea cu Dumnezeu [illegible] sau contemplația [illegible] participare, [illegible] [illegible] personală a prezen[illegible] [illegible].

Nicolae de Metona a luat parte [illegible] sinoadele din 1156 și 1157 din Constantinopol, ținute sub Manuel Comnenul, care s-au pronunțat în [illegible] despre jertfa euharisti[illegible] [illegible] Soterichos Panteugenos [illegible] Antiohia, susținea că jertfa este [illegible] [illegible] Tatăl [illegible] [illegible] oferă și Se oferă, [illegible] Tatăl ce primește. Nicolae de Metona arată că realitatea jertfei, aducerea și primirea ei trebuie să fie interpretate în contextul iconomiei mîntuirii, care are un caracter trinitar. Iconomia mîntuirii este o [illegible] comună la care participă [illegible] persoanele Treimii, deși fiecare persoană participă în mod distinct. Fiul întrupat, Cuvîntul, Care este preot, jertfă, și cel care aduce, nu a părăsit pe Tatăl. Jertfa euharistică nu este o repetare a jertfei de pe cruce, deoarece El Se oferă, este oferit și tot El primește. De altfel, Hristos ne-a mîntuit prin întregul mister al iconomiei, jertfa fiind punctul central al acestei iconomii. Jertfa nu are un caracter juridic sau de schimb și în acest sens ea nu este numai o condiție a mîntuirii, ci mai ales este un act de reconciliere și de iertare, în care Dumnezeu reface comuniunea cu omul.

Grigorie Palama (12[illegible] — 1359) călugăr de la Atos, introduce o nouă perioadă în teologie prin dezvoltarea și precizarea doctrinei despre energiile divine necreate. În polemica sa cu Varlaam, grecul din Calabria [illegible] care preda la Constantinopol din 1330, Palama [illegible] apărarea isihasmului, introdus în Atos de Ioan Climacos și Nichifor Isihastul, afirmînd că cunoașterea sau vederea lui Dumnezeu este un act de participare, de experiere. El este de acord cu Dionisie Areopagitul, în ceea ce privește transcendența ca fiind proprie naturii lui Dumnezeu, dar pentru el ierarhiile sau ființele intermediare nu au sens decît în Vechiul Testament, deoarece în Noul Testament Dumnezeu S-a întrupat în persoana Fiului. *Grigorie Palama* deosebește în vocabularul teologic termenii esență și substanță, ipostas (»hypostasis«), energie (»energeia«), cărora le corespunde un mod de unire. Unirea după esență care aparține persoanelor **Treimii și care nu poate** fi realizată de om, unirea după ipostas, sau unirea ipostatică, proprie lui Iisus Hristos, unirea după energii sau har, accesibilă omului. Unirea după har este unirea cu Dumnezeu, deoarece energiile divine participabile sînt necreate. Pentru *Grigorie Palama*, lumina Taborului este motivarea acestei afirmații pentru adversari, lumina taborică

[illegible] seama că, spunînd că lumina tabo- [illegible] că existența vieții divine «ad extra», salvează posibilitatea îndumnezeirii, opunîndu-se încă o dată tendințelor origeniste și metafizice, care se limitau la imutabilitatea și neparticipabilitatea esenței divine. [illegible] 1347 și 1351 — prezidate de împăratul Ioan VI Cantacuzenul — confirmă doctrina *palamită*. Cu toate [illegible] lui Varlaam de Calabria și scrie împotriva lui *Grigorie Palama*, pe care îl acuză de confuzie a naturilor. Akindynos nu admite distincția între esența și energie, care ar in- [illegible] bilitatea participării sau îndumnezeirii, deoarece harul este creat.

Nicolae Cabasila — Chamaetos [illegible] cu mistica al împăratului bizantin [illegible] tul lui Nil Cabasila († 1363), care [illegible] latinofili (printre care Dimitrios K[illegible] crări sînt: «Comentariu asupra Liturghiei» și «Viața în Hristos», a- [illegible] prin care [illegible] Taine [illegible] tie. De asemenea, scrie o carte contra [illegible] adver- sari [illegible] derea Sfîntului Duh», a lui Nil Cabasila. *Cabasila* are meritul de a re- aduce în prim plan, în contextul [illegible] hristocentric al Tainelor, izvorul sacra- [illegible] trupul îndumnezeit al lui Hristos, [illegible] tuirii obiective are un caracter trinitar, cea a mîntuirii subiective are [illegible] logia meritului, ci sinergia între [illegible]

În înnoirea teologică și reforma [illegible] colele următoare, un rol central a [illegible] lit în 963 de către Athanasios de [illegible] care scrie «Viețile Sfinților».

*

[illegible] punînd un răspuns și un mod de a dialoga la acea vreme cu confesiu- [illegible] *credință* [illegible] Constantinopolului [illegible] al A- [illegible] în 1645 [illegible] *de credință a lui Mitrofan*, patriarh al Alexandriei, compusă în 1625; *Mărturisirea de credință a lui Petru Mo-*

[illegible]

[illegible] Bisericilor Ortodoxe [illegible] că adevărați reformatori [illegible] duhovnicești și bisericești [illegible] Velicikovski (1722—[illegible]) [illegible] Biserica Moldovei; Nicodim Aghioritul (1749—1809) în Biserica [illegible] Tihon de Zadonsk [illegible] în cea Rusă. Nicodim [illegible] Noul Teolog și Grigorie [illegible] compune și scrie [illegible] împreună cu Macarie de [illegible] de canoane), [illegible] lor, *Viața lui Grigorie* [illegible]

[illegible] valoarea dogmatică [illegible] și textelor *patristice* [illegible] câteva criterii pe [illegible] le-a avut în vedere [illegible] *patristică* este criteriu [illegible] dogmatice a Bisericii, [illegible] de consolidare ecumenic [illegible] ea se află în continuitate neîntreruptă cu învățătura [illegible], așa cum se exprimă [illegible] versale, pe care Domnul [illegible] apostolii au predicat [illegible] au păstrat-o (*Epistola* [illegible] *apion* 28; P.G. 26, 593). [illegible] că *patristica* se află [illegible] ectă cu didascalia [illegible] ea constituie o dezvoltare [illegible] a acesteia, nu numai [illegible] transmitere sau interpretare [illegible] pastorală [illegible] se păstrează [illegible] dogmatică [illegible] Sfânta Scriptură [illegible] Tradiția [illegible]

c) Nu toate textele, datele sau opiniile teologice, luate în mod izolat, reprezintă tradiția *patristică*, ci mai degrabă spiritul părinților și scriitorilor bisericești, adică mesajul, principiile și concluziile lor luate ca un întreg. Iustin Filozoful și Irineu de Lyon sînt adepții milenarismului, iar Clement al Alexandriei susține că materia este veșnică etc.; cu toate acestea ei rămîn, pentru contribuțiile lor ortodoxe, în consensul *patristic*.

d) Tradiția părinților Bisericii este un patrimoniu comun al Bisericii universale, mai ales că în primele secole părinții au circulat în toate sensurile: Iustin este din Orient, dar a învățat la Roma; Atanasie este exilat la Roma, iar Ilarie de Poitiers în Răsărit. Vasile de Cezareea, Ioan Hrisostom și Grigorie Teologul sînt numiți „didascăli ecumenici" — dascăli ai lumii. Tradiția *patristică* rămîne baza ecumenică pe care se pot întîlni și înțelege Bisericile răsăritene și apusene.

[illegible] *Patrologie*, Editura Institutului Biblic, București, 19[illegible]; Teodor Bodogae, *Cultura teologică* [illegible] [illegible] *rold*, vol. I, ed. a II-a, Editura Institutului Biblic, București 1975, [illegible]; B. Altaner, *Précis de Patrologie*, Salvator, Mulhouse, 1961; J. Quasten, *Initiation aux Pères de l'Église*, Le Cerf, Paris, 3 vol. 1957—1962; A. Hamman, *Dictionnaire des Pères de l'Église*, Desclée de Brouwer, 1977; A. M. Malingrey, *La littérature grecque chrétienne* (coll. Que sais-je?), Paris, 19[illegible]; [illegible] Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959; J. Pelikan, *The Christian Tradition*, I *The Emergence of the Catholic Tradition* (100—600), Chicago, 1971; I. Coman, *Momente și aspecte ale hristologiei precal-*

oedoniene și calcedoniene, «Ortodoxia», XVII (1965), nr. 1, p. 44—82; D. Stăniloae, *Hristologie și iconologie în disputa din sec. VIII—IX*, în «Ortodoxia», XXXI (1979), nr. 1—4, p. 15—53; Justo L. Gonzalez, op. cit., vol. I, p. 250—267, vol. II, p. 74—104; 193—217; 201—302; Ene Braniște, *Contribuții la istoria literaturii teologice bizantine*, în «Studii Teologice», XIV (1962), nr. 1—2, p. 13—25; P. A. Cernuhin, *Caracteristicile teologiei bizantine* (trad. Paraschiv V. Ion), în «Mitropolia Banatului», XVI (1966), nr. 4—6, p. 398—409.

PAVEL (SAUL): născut în Tars din familie de evrei, purtând titlul de cetățean roman. Educat la școala fariseilor, este trimis la studii religioase la Ierusalim cu rabinul Gamaliel. A asistat la lapidarea diaconului Ștefan și la agitația din Biserica din Ierusalim (Fapte 8, 1—3). Este apoi trimis de arhiereu să aresteze pe creștinii din Damasc, în partea de est a Mării Mediterane, cucerită de Alexandru cel Mare (335—323 î.Hr.). În Damasc din cauza unei viziuni a lui Hristos înviat se convertește. Orbit, este vindecat de Anania. După aceea începe să predice la Damasc (Fapte 9, 1—27).

După o perioadă în Arabia, Saul se întoarce la Ierusalim unde cunoaște pe Barnaba și pe Petru. Urmărit de evrei se întoarce la Tars, de unde este chemat mai târziu de Barnaba, trimisul comunității creștine din Ierusalim, ca să organizeze misiunea printre neamuri în Antiohia. Într-adevăr, *Pavel* vizitează Ierusalimul ca ajutoare, discută cu Petru despre misiunea creștină în afară de Ierusalim.

Acum începe seria de călătorii misionare (între 47—48—57), cea mai importantă acțiune a creștinismului după înălțarea lui Iisus Hristos. Cu Barnaba și Ioan Marcu călătorește în Cipru și în Asia Mică unde întemeiază Biserici. La întoarcere are o dispută cu Petru despre obligația neamurilor de a accepta Legea iudaică înainte de a se converti la creștinism (Fapte cap. 15). Pleacă apoi cu Silas în Asia Mică, Macedonia, Corint, Efes. După o vizită la Ierusalim, pleacă din nou în misiunea cu Timotei.

La întoarcerea la Ierusalim este pe cale să fie linșat. Este dus la Cezareea unde stă doi ani în închisoare sub guvernatorul Felix. Succesorul acestuia, Festus propune să fie judecat la Ierusalim, dar Pavel, ca cetățean roman, face apel la împăratul roman. Este transferat la Roma prin Malta. După doi ani în Roma, Pavel a fost probabil eliberat și și-a continuat misiunea. La a doua venire în Roma este martirizat în timpul persecuției lui Nero (c. 64—67).

Pavel a scris mai multe scrisori care au fost respectate de la început (cf. Clement, *Epistola a I-a*, cap. 47, 1, scrisă către anul 95). În timpul lui Marcion (către anul 140), scrisorile lui *Pavel* se prezentau în forma actuală. Marcion s-a folosit de ele pentru respingerea Vechiului Testament și a tot ce i se părea lui iudaic în Noul Testament. Augustin a redescoperit teologia lui *Pavel*, în capitolele cele mai importante despre har, păcat și lege. *Pavel* «s-a făcut tuturor toate» ca să reușească misiunea la neamuri (Romani 1—12), concentrată în marile cetăți ale societății greco-romane. În centrul acestei misiuni stă Ierusalimul, simbolul unității creștine.

PĂCAT: Cea mai curentă interpretare a *păcatului*, în ascetica ortodoxă este aceea care îl compară cu «boala care atrage moartea» sufletului. De aceea și mîntuirea e înțeleasă ca *tămăduire-vindecare* a persoanei, în totalitatea ei. De altfel, una din activitățile lui Iisus Hristos a fost aceea de tămăduitor, activitate inseparabilă de iertarea păcatelor. Căci «nu au trebuință de doctor cei sănătoși, ci cei bolnavi» (Marcu 2, 12). *Păcatul* este, apoi, înțeles ca «robie» a libertății: «Adevărat, adevărat vă spun, oricine săvîrșește păcat este rob» (Ioan 8, 34). *Păcatul* este perceput și ca rușine [illegible] [illegible] comunității umane: «Noi toți am păcătuit și sîntem lipsiți de slava lui Dumnezeu» (Rom. 3, 23). Prin păcat, omul își creează un *mediu* de [illegible] nu se mai poate debarasa [illegible] [illegible] [illegible] I Tim. 5, 24).

Păcatele pot fi: *spre moarte* sau [illegible] adică înfăptuite și actualizate [illegible] gravitate, încît pocăința și [illegible] e cu neputință; pentru [illegible] va fi auzită; și *ușoare*, care [illegible] consimțămîntul la [illegible], dar nu actualizarea ei. *Păcatele* [illegible] se ridică explicit împotriva adevărului și sfințeniei lui Dumnezeu punînd răul în locul binelui [illegible] (Marcu [illegible]). *Păcatele* strigătoare la cer sînt acelea împotriva vieții și [illegible] în comunități umane, prin [illegible] morală a semenilor [illegible] oprimare economică și [illegible] și nedreptatea socială prin exploatarea celor care muncesc și nedreptățirea lor. Acestea sînt omuciderea, pervertirea firii sau sodomia, incestul (păcatul care nu merită să fie numit — I Cor. 5, 1), asuprirea văduvelor, orfanilor [illegible] [illegible] muncitorilor, necinstirea părinților.

PĂCAT adamic [illegible] [illegible] Dumnezeu [illegible] Revelație [illegible] Cartea Facerii [illegible] de înfrîntare și de neascultare a lui Adam față de Dumnezeu [illegible] [illegible] (Înț. Sol. 2, 24), identificat cu diavolul sau [illegible] (Apoc. 12 [illegible]) [illegible] cunoștinței binelui și răului, adică cu[illegible] [illegible] pervertită). Eva sau femeia lui Adam, care este coresponsabilă și solidară în actul [illegible] diavolului (Prov. 7, 1—27).

Din referatul biblic al Facerii reiese că răul nu vine de la Dumnezeu [illegible] a existat de la început. *Păcatul* nu începe cu omul, ci cu Lucifer și îngerii lui, care în simbolismul biblic este reprezentat de șarpe (Apoc. 12 [illegible]). Răul este anterior omului și [illegible] de om, dar se săvîrșește și din voința acestuia. Cu toate acestea, *păcatul* nu este un [illegible] cum [illegible] care susține că omul a [illegible] început o lume spirituală căzută. *Păcatul* e inițiat de voința omului sub ispitirea diavolului, dar nu îi este congenital.

În legătură cu cauzele, consecințele și modul de transmitere a

păcatului, numeroase doctrine, concepţii şi speculaţii au fost emise.

După apostolul Pavel, în textul clasic din Romani 5, 12—21, *păcatul* adamic este un act de neascultare, un abuz de libertate a omului faţă de Dumnezeu, care atrage după sine moartea. La originea *păcatului* stă dorinţa nefirească a creaturii de a fi ca Dumnezeu, aşa cum îl convinge şarpele: «Dar Dumnezeu ştie că în ziua în care veţi mînca din el vi se vor deschide ochii şi veţi fi ca Dumnezeu, cunoscînd binele şi răul» (Fac. 3, 5). *Păcatul* porneşte din necesitată negare plină de mîndrie a transcendenţei lui Dumnezeu, a diferenţei de esenţă dintre El şi om, prin determinarea spiritului de la contemplarea Logosului şi căderea în idolatrie. Această negare a transcendenţei lui Dumnezeu este urmată de perversiune senzuală, adică de afecţiune concentrată faţă de lumea exterioară. Sufletul caută voluptăţi trupeşti, care devine concentrată omului întreg în ordinea unei vieţi a senzaţiilor de plăcere. *Păcatul* este nu numai un act de ruptură a comuniunii cu Dumnezeu, de dezordine a unităţii trupului şi sufletului, ci şi o denaturare a relaţiei omului cu creaţia. Interioritatea pervertită se răsfrînge asupra exteriorităţii vieţii sale. Omul se închide în haosul creaţiei, ale cărei stihii îl ţin ca într-o captivitate: «Căci şi făptura a fost supusă deşertăciunii — nu de voia ei, ci din cauza aceluia care a supus-o — cu nădejde însă că şi făptura însăşi se va izbăvi din robia stricăciunii, ca să se bucure de libertatea măririi fiilor lui Dumnezeu» (Rom. 8, 20—21).

În limbajul simbolic din referatul biblic, starea *păcatului* se exprimă în ruşine faţă de goliciunea fizică (Fac. 3, 7) şi în frica la întîlnirea cu Dumnezeu (Fac. 3, 10). Omul are adică conştiinţa lipsei de sens a vieţii şi senzaţia [illegible]. Interdicţia de a gusta din «pomul vieţii» şi excluderea din paradis (Fac. 3, 22—24) înseamnă că omul a pierdut starea de har, încît participarea la viaţa divină este exclusă. Părinţii Bisericii vor spune că omul a pierdut [illegible] a fost întunecat şi îmbătrînit. Dezintegrarea dintre «chip» şi «asemănare» se poate explica astfel: harul [illegible] era suficient omului pentru a cunoaşte pe Dumnezeu; dar chipul n-a urmat cursul său normal, adică el nu s-a ridicat la ordinea [illegible] chipul în ceea ce el are propriu; [illegible] nu mai poate trece de la o ordine la alta. Omul nu [illegible] vit voinţei sale proprii, în cele ale firii, ci cade în cele contrare firii. [illegible] rei fiinţe biologice. Cu toate că omul este lipsit de comuniunea cu Dumnezeu [illegible] harul sfinţitor», el este totuşi responsabil de [illegible] din Vechiul Testament — şi are conştiinţa că este subiectul unui plan de răscumpărare în care [illegible] anunţat însuşi Dumnezeu: «Duşmănie voi pune între tine şi femeie, între sămînţa ta şi sămînţa ei; aceasta îţi va zdrobi capul, iar tu îi vei înţepa călcîiul» (Fac. 3, 15).

Prin neascultarea unui om, noi toţi am devenit «păcătoşi» (Rom. 5, 19), adică, după explicarea lui Ioan Hrisostom, «condamnaţi la pedepse

şi moarte» (*Omilia 10 la Romani* cap. 2 § 3, P.G. 60, 4..). După expresia lui Pavel, pînă la Hristos toţi oamenii sînt «fiii mîniei» (Ef. 2, 3), ceea ce înseamnă că fiecare încă [illegible] este [illegible] greşeala strămoşilor neamului omenesc. Fiecare este vinovat faţă de greşeala lui Adam, [illegible] greşeala a fost a persoanei lui Adam, în natura adamică [illegible] păcătuit toţi oamenii, care au primit natura aceasta prin naştere după fire din prima pereche [illegible] fiecare persoană [illegible] lucrînd în voinţa şi actul lui Adam. Sf. Ciprian, vorbind despre botezul copiilor (*Scrisoarea* 59), numeşte *păcatul originar* «păcat [illegible]» [illegible] cuprinse în Adam, părintele şi [illegible] neamului omenesc. În plus toate [illegible] în [illegible] Tratatul [illegible] ţă din iubirea sexuală, în care [illegible] «În *păcat* m-a născut maica mea» (Ps. 50).

În ce priveşte modul de transmitere [illegible] natura umană [illegible] *păcat* [illegible] creştini nu au *păcat* (Calvin, Bucer, Beza, alţii [illegible] originea *păcatului* cu efectele lui, spunînd că [illegible] (Spangenberg şi Illyricus), în fine alţii susţin că *păcatul* este însăşi esenţa fiinţei umane. Pelagius susţine că *păcatul* e transmis prin imitare sau asociere.

Practica botezării copiilor este bazată pe învăţătura că *păcatul*, deşi era străin de firea omenească, odată ce s-a furişat în firea noastră prin căderea primului om, fiecare îl primeşte în el prin naştere.

[illegible] Cu acest cuvînt se dezleagă [illegible] Care din două? Adam a fost creat desăvîrşit sau nedesăvîrşit? [illegible] desăvîrşit un lucru făcut de Dumnezeu [illegible] între a fi capabil de virtute şi a [illegible] (Clement Alexandrinul, *Stromata* VI, cap. XII [illegible] 1).

Bibliografie: Hristu Andrutsos, *Dogmatica*, trad. D. Stăniloae, Sibiu 1930, p. 158—178; John Meyendorff, *Byzantine Theology*, ed. cit., p. 143—150; Paul Evdokimov, *L'Orthodoxie*, ed. cit., p. 88—92; Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheza a II-a*, 1—20, trad. D. Fecioru, ed. 1943, p. 65—85; Vasile Răducă, *La chute et le salut de l'homme selon St. Grégoire de Nysse*, Imprimérie Saint-Paul, Fribourg 1985.

PĂRINŢI APOSTOLICI: scriitorii creştini din a doua jumătate a secolului I şi din prima jumătate a secolului al 2-lea, care au fost ucenicii sfinţilor Apostoli sau au cunoscut pe Apostoli. Textele păstrate de [illegible] teologi ne ajută să avem o vedere generală asupra vieţii creştine din perioada postapostolică

în Bisericile din Asia Mică, uneori comparată cu cea a Bisericilor din Alexandria și Roma.

«Scrierile părinților apostolici ne dau, în Didahia celor doisprezece apostoli, primul catehism creștin, cu secțiile sale teologice morale și liturgice; în Epistola lui Barnaba este pus față în față creștinismul cu iudaismul, demonstrîndu-se pe temeiul [illegible] *găsim noi; în Epistola I a lui Clement avem o frumoasă pledoarie creștină pentru pace și ordine în societate; în Epistola a doua, zisă a lui Clement, avem cea dintîi omilie creștină; în Epistolele lui Ignatie găsim mărturia apostolică a ierarhiei bisericești, a ecumenismului creștin, găsim pe mucenicul — multiplicat în mii și zeci de mii de exemplare — ale vremii sale; în Epistola lui Policarp ni se dau îndrumări pentru membrii familiei și pentru raporturile dintre Biserică și Stat; în Păstor avem pe maestrul pocăinței; în sfîrșit, în Epistola către Diognet, vieluirea creștină* [illegible] *Părinților Apostolici*, p. 10).

Clement, episcop de Roma (după Irineu, al treilea după Petru și Pavel), scrie *Epistola întîia către Corinteni* (c. 96) în care cere creștinilor să păstreze *armonia*, după modelul [illegible] pe care Dumnezeu Făcătorul (demiurg) universului a pus-o în creație. Sf. Clement vorbește clar de succesiunea apostolică («Hristos a fost trimis de Dumnezeu, iar Apostolii de Hristos») și confirmă că Apostolii au așezat în cetăți episcopi și diaconi (cap. XLII, 1-4). Episcopii sînt numiți și presbiteri (cap. XLIV, 4-5). Tot lui Clement i se atribuie o a doua *Omilie către Corinteni* (c. 150) în care amintește doctrina pocăinței, a întrupării și a Bisericii preexistente, căci Biserica cea sfîntă, duhovnicească, cea creată înainte de soare și de lună (cap. XIV, 1). Clement arată că creștinismul a recunoscut, de la început, valoarea unică și veșnică a trupului uman.

«Să nu spună cineva dintre voi: Trupul acesta nu va fi judecat, nici nu învinază. Cunoașteți doar în ce ați fost mîntuiți, în ce ați văzut din nou lumina! Nu oare fiind în acest trup? Trebuie, dar, să păzim trupul ca pe un templu al lui Dumnezeu... Precum ați fost chemați în trup tot așa în trup veți și veni. Dacă Hristos Domnul, Care ne-a mîntuit, fiind mai întîi Duh, s-a făcut trup și așa ne-a chemat, tot așa și noi în acest trup vom primi răsplata» (Către Corinteni a II-a, cap. IX, 1—5).

Didahia, sau *Învățătura celor 12 Apostoli* (descoperită [illegible] în 1873) datează de la sfîrșitul secolului 2 [illegible] *Didahia* conține [illegible] despre Botez [illegible] despre [illegible] (cap. 14), despre [illegible] fețe și învățători care au un rol important în organizarea Bisericească împreună cu episcopii și diaconii.

Ignatie, episcop în Antiohia, a scris în începutul sec. al 2-lea șapte epistole către Bisericile locale vizitate în drumul său ca prizonier spre Roma unde moare în arena la fiare. Patru sînt scrise din Smirna (Magnezia, Tralles, Efes, Roma), trei din Troas (Smirna, către Policarp, Filadelfia).

Epistolele [illegible] mai multe probleme doctrinare [illegible], în special cele de tendințe docetiste care negau realitatea istorică a întrupării, și cele iudaizante care ziceau că Iisus e un simplu învățător iudeu

El (Iisus) a pătimit cu adevărat și a înviat cu adevărat, nu cum spun unii necredincioși, că a pătimit în aparență» (Către Smirneni II, 1). Ignatie se referă apoi la diviziunile din Biserică, despre unitatea locală, despre noile rituri și învățături creștine.

«Așadar, cei care au trăit în rînduielile cele vechi și au venit la nădejdea cea nouă, să nu mai țină sîmbăta, ci duminica, în care și viața noastră a răsărit prin El și prin moartea Lui, pe care unii o tăgăduiesc. Prin taina aceasta am primit credința și de aceea suferim, ca să fim găsiți ucenici ai lui Iisus Hristos, singurul nostru învățător». (Către Magnezieni IX, 1-2).

Ignatie folosește pentru prima oară termenul «creștinătate» (Magnezieni 10, 1, 3; Romani [illegible] 4 [illegible] *catolică»* (Smirneni 8, 2). *Biserica presupune o întreită ierarhie: diaconii, care reprezintă pe Iisus Hristos, episcopul, care este chip al Tatălui, presbiterii, care reprezintă adunarea Apostolilor. Fără aceștia nu se poate vorbi de Biserică»* (Către Tralieni III, 1). *Ignatie subliniază importanța euharistiei, «trupul lui Iisus Hristos», «leacul nemuririi, doctoria pentru a nu muri, ci a trăi veșnic în Iisus Hristos»* (Către Efeseni XX, 2).

Policarp de Smirna, discipolul lui Ioan, împreună cu Papias, martirizat în 156, scrie o *Epistolă către Filipeni* despre martiriul lui Ignatie care vizitase Smirna, în drumul său spre Roma. Epistola confirmă activitatea și scrierile lui Ignatie. Se păstrează *Martiriul lui Policarp*, scris de Biserica din Smirna către Biserica din Philomelium, care subliniază importanța moaștelor martirilor.

Scrisoarea lui Pseudo-Barnaba (scrisă în Alexandria către 135) a fost la un timp socotită printre scrierile biblice canonice. Pentru a rezolva conflictul dintre textele din Vechiul Testament și învățăturile din Noul Testament, Barnaba recurge la interpretarea alegorică a Vechiului Testament (Moise este «tipul» lui Iisus), interpretare folosită de Clement și Origen în Alexandria. «Preînchipuirile» lui Iisus în Vechiul Testament sînt multiple (cap. VII, 7-11). În partea a 2-a, epistola reia doctrina «celor două căi». Lumea se va sfîrși după 6000 de ani (cap. XV, 4), după care urmează împărăția de 1000 de ani (hiliasm).

Păstorul lui Herma, probabil profet în Biserica din Roma, cuprinde 5 viziuni, 12 porunci și 10 pilde. *Turnul* în construcție din vedenia a 3-a este Biserica. Există o singură pocăință pentru păcatele după botez (porunca 4).

Papias, episcop de Hierapolis, ucenic al lui Ioan, a compilat o *Explicare a învățăturilor Domnului*.

Scrisoarea către Diognet, operă de mare valoare pentru istoria creștinismului din sec. II, face o prezentare excelentă a modului de viață creștin, acest mod nou, care a apărut totuși așa de tîrziu în istorie.

Bibliografie: Ioan Zăgreanu, *Morala creștină*, EIB, București, 1974, p. 155—165; *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, EIB, București, 1952, p. 375—389; *Scrierile Părinților Apostolici*, 1 vol. «Părinți și scriitori bisericești», traducere de D. Fecioru, Editura Institutului Biblic, București, 1979; Ioan G. Coman, *Patrologie*, vol. I, Editura Institutului Biblic, București, 1984, p. 85—203.

PĂRINȚI CAPADOCIENI. În fixarea dogmei și terminologiei trinitare, Ortodoxia a avut contribuția unor personalități și gînditori de o mare autoritate teologică: Atanasie de Alexandria (2[illegible]3—373), Grigorie de Nazianz (329—390), Grigorie de Nyssa (330—37[illegible]), Vasile de Ceza-

reea (330—379), Ch[illegible] al Alexandriei (380 [illegible] 444), Ch[illegible] al Ierusalimului († 38[illegible]), Ioan Hrisostom (354 [illegible] 407), Asterius de Amasia († 410). Sinodul ecumenic din 381, prin re[illegible] [illegible] Niceea prin completarea [illegible] de credinţă [illegible] prin condamnarea [illegible] trei [illegible] preş[illegible] [illegible] al teo[illegible] [illegible] Între [illegible] ex[illegible] la Niceea [illegible] porti[illegible] trei [illegible] şi trei Persoane ale Treimii.

Sf[illegible] de [illegible] 37[illegible] [illegible] şi [illegible] a [illegible] F[illegible] Dum[illegible] [illegible] pentru [illegible] te[illegible] [illegible] expresia [illegible] «Marea Tr[illegible] [illegible] treimea [illegible] ce[illegible] care [illegible] vită o [illegible] trei [illegible] A[illegible] termen [illegible] şi [illegible] tre[illegible] te [illegible] e o [illegible] ci [illegible] neapropriat şi neobiectivat.

După părerea sa, Eunomie care învăţ[illegible] F[illegible] este [illegible] Dumnezeu [illegible] pareca Dumnezeu nu poate compun[illegible] [illegible] Sf[illegible] proprietatea nenaşterea, face confuzie între nenaştere şi [illegible]. Naşterea se [illegible] [illegible] existentelor [illegible] create, zicea Eunomie. A fost deci un timp [illegible] Fiul [illegible] existat [illegible] era de [illegible] Fiul nu exista [illegible] Dumnezeu trivă. Sf[illegible] Vasile [illegible] că Fiul e născut veşnic are o naştere [illegible] Nenaşterea Tatălui [illegible]

Acesta are propria Lui cauză, principiu.

Sfântul Vasile [illegible] care pretindea că Duhul este o creatură. El [illegible] [illegible] numeşte Duhul *homoousion*, ci *homotimon*.

Sfântul Vasile [illegible] prin [illegible] [illegible] exegeză [illegible] [illegible] *dendi*.

Sfântul [illegible] de [illegible] [illegible] cunoscut mai ales pentru *Cuvântări* [illegible] pnevmatomahilor. Lui se datorează [illegible] *ţeni*.

Grigorie de Nazianz distinge în [illegible] Treimii [illegible] Sf[illegible] Fiul [illegible] în trei [illegible] Sfântul Duh.

P[illegible] Sf[illegible] Fiul, Duhul Sfânt [illegible] de relaţie ale [illegible] Persoane [illegible] ne sau caracteristici treimice. Aceste nume nu se referă însă la substanţa divină [illegible] [illegible] la [illegible] persoane [illegible] Dumnezeu Tatăl [illegible] [illegible] la relaţia de origine [illegible]

[illegible] ce există între Tată și [illegible] A[illegible] [illegible] pe [illegible] [illegible] să fie înțeleasă în a[illegible] [illegible] singură ființă — sub[illegible] [illegible], Tatăl este ființa [illegible]entă absolută, iar Fiul are [illegible] a face relația cu lumea [illegible] duc la subordinațianism și [illegible]

[illegible] trebuie să recunoască [illegible] butul de principiu, de [illegible] prin naștere, al [illegible] purcedere. Tatăl este [illegible] inezeirii care se vădește [illegible] tul Duh, în primul [illegible] în cel de al doilea, ca [illegible] Dumnezeu unic și [illegible], fiecare cu proprieta[illegible] «Dar nici să despărțim na[illegible] învățătura lui Arie, care [illegible] ptate a fost numită ne[illegible]

[illegible] să presupunem un fel de [illegible] numai celui nenăscut dum[illegible] și temându-ne că în acest [illegible] pentru noi oarecum [illegible] ezeu adevărat și de-o [illegible] El. În sfîrșit, nu trebuie să [illegible] nici existența celor trei [illegible] primordiale, care se impo[illegible] se războiesc între ele, în[illegible] printr-o asemenea greșeală [illegible] linică, de care abia am [illegible]

[illegible] 3[illegible]4) [illegible] și scriitor mistic, încear[illegible] a credinței du[illegible] lui Origen (185—255), [illegible] însă afirmațiile teologice [illegible] capadocieni. Într-ade[illegible]văr, el este de acord cu multe din [illegible] lui Origen, mai [illegible] [illegible] Logosului [illegible] și [illegible] Origen, [illegible] sufletelor, numai în mintea lui Dumnezeu, și *apocatastaza* [illegible] de N[illegible] [illegible] lui IV.

În [illegible] *Despre Sf[illegible]* [illegible] Sfîntului [illegible] [illegible] trei [illegible] [illegible] nicatio idiomatum).

[illegible]

El fac o distincție clară între [illegible] și *ipostasis* — termeni folo[illegible] la Niceea [illegible] în Occident cu *substantia* [illegible] care exista în această [illegible] IV ca *Ou*[illegible] desemnează esența comună [illegible] *ipostasis* existe[illegible] subzistența personală, [illegible] esența comună la care parti[illegible] persoanele este tot atît de reală [illegible] și entitățile personale, ipostatice [illegible]. Dumnezeu este o unitate [illegible]

ființa și treime de ipostase. Distincțiile sau proprietățile ipostatice arată relații interne de origine, nu o separare în dumnezeire.

În teologia lor trinitară, aceștia au dat o importanță capitală exegezei biblice, presupozițiile filosofice și ontologia speculativă fiind restrânse ca simple premise. Dacă acești termeni au căpătat vigoare și autoritate, este din cauză că ei au fost folosiți în cult. În fine, comuniunea intratreimică, întruparea Cuvântului și unirea ipostatică, manifestarea și lucrarea lui Dumnezeu prin energiile divine necreate („cum se poate vorbi de homoousion dacă ousia nu s-a revelat?"), toate acestea rămân mistere divine, ne[illegible] și necuprinse în vocabularul chiar simbolic.

PENTARHIE (gr. penta + arhi — cinci + căpetenie) — sistemul celor cinci patriarhate locale din Biserica veche: Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim. Această ordine a fost fixată în canonul 36 al Sinodului al VI-lea ecumenic (691) care, de altfel, confirmă canonul 3 al Sinodului II ecumenic (381) și canonul 28 al Sinodului al IV-lea ecumenic (451): «Reînnoind rânduielile date de către cei o sută și cincizeci Părinți care s-au adunat în cea de Dumnezeu păzită cetate împărătească (Constantinopol), și de către cei șase sute și treizeci ai celor care s-au adunat la Calcedon, noi hotărâm ca tronul de Constantinopol să se bucure de privilegii egale cu tronul Romei celei vechi, iar în chestiunile bisericești să fie cinstit în mod egal cu acesta, fiind al doilea după acesta din urmă, după care vine imediat tronul marii cetăți a Alexandriei, apoi acela al Antiohiei, iar după acesta, scaunul cetății Ierusalimului». Episcopul de Roma se află în această poziție de cap de serie nu în virtutea vreunui primat asupra Bisericii universale, ci ca *primus inter pares* (v. PRIMUS INTER PARES). De altfel, fiecare patriarh a avut o jurisdicție limitată și o responsabilitate locală și nu îndeplinea funcții cu caracter ecumenic în mod ordinar, ci numai în cazuri extraordinare (sinoade ecumenice), și anume, ca membru al colegiului episcopal universal.

Bibliografie: *Pidalionul*, ed. și trad. cit., p. 332—333; Mitrop. Maximos de Sardes, *The Oecumenical Patriarchate in the Orthodox Church*, [illegible] Institute, Thessaloniki, 1976, cap. «Teoria pentarhiei patriarhilor», p. 230—244; [illegible] *et le rôle des patriarcats dans l'Église*, în vol. [illegible], editat de Y. Congar și B. D. [illegible], Éditions du Cerf, Paris, 1964, p. 261—276; Christos Yannaras, *L'institution de la Pentarchie* [illegible], 3[illegible] (1979), nr. 107, p. 283—289.

PENTICOSTALISM (gr. pentecoste — cincizecime, Cincizecimea, Pogorârea Duhului Sfânt) — tradiție pietistă, de origine protestantă, care învață că orice creștin trebuie să aibă o experiență personală de convertire, numită botezul cu Duhul Sfânt, [illegible] una sau mai multe din charismele cunoscute în Biserica apostolică, așa cum e relatat în Faptele Apostolilor: profeția, sfințenia, vindecarea, vorbirea în limbi (glosolalia), interpretarea [illegible]. Penticostaliștii nu doresc să fie descriși ca o sectă sau denominațiune, ci pretind că sînt una din curentele majore (al 3-lea sau al 4-lea) ale creștinismului actual. Originea lor îndepărtată se află în metodismul lui John Wesley, care susținea că «mărturia interioară», căldura Duhului, sau *sfințirea* este o

experiență distinctă de cea a justificării. Multe comunități penticostaliste (ca de pildă mișcarea «Holiness») vor prelua ideea de a doua binecuvîntare, a sfințirii. Mișcarea din epoca modernă începe în Insulele Britanice între 1925 și 1935, prin predica evangheliștilor Stephen și George Jeffreys. De aici s-a răspîndit în Statele Unite, în America de Sud, Scandinavia.

Penticostalismul este de fapt o reacție contra vechilor denominațiuni protestante (metodism), care vorbesc de a treia binecuvîntare [illegible] se dau după botezul cu Duhul Sfînt [illegible] a acestui curent se face [illegible] Kansas, către începutul [illegible] 1900, în sensul că «vorbirea în limbi» [illegible] constituie evidență a botezului cu Duhul Sfînt. Baza *penticostalismului* [illegible] au [illegible] loc între 1906 și 1909 în Azusa Street, Los Angeles, care a devenit [illegible] celor ce făceau legătura [illegible] Isus și vorbirea în limbi. În America există [illegible] denominațiuni *penticostaliste* (harismatice) [illegible] Adunările lui Dumnezeu (Assemblies of God), Biserica lui Dumnezeu (Church of God), [illegible] cea mai largă comunitate a negrilor americani. De aici curentul s-a răspîndit în Scandinavia, Marea Britanie, Rusia, Indonezia, America Latină — Brazilia, Chile, Africa-Zair.

Doctrina *penticostaliștilor* este liberă și depinde de ramura harismatică sau evanghelică. Toți au în comun ideea că botezul în Duh este [illegible] (Holiness [illegible] că este a 2-a). Sensul fizic [illegible] al botezului cu Duhul sînt [illegible]. Evangheliștii tămăduitori au o doctrină care consideră boala un rezultat al păcatului sau al lipsei de credință. Aceștia practică vindecarea bolnavilor și exorcism pentru cei posedați de forțe demonice. Cultul *penticostal*, în absența clerului, e spontan și e bazat pe I Corinteni cap. 12–14, unde se vorbește de darurile spirituale, profeție, cuvîntul înțelepciunii [illegible] puterea și inspirația individuală a duhului, inspirație care se poate exprima «în limbi».

Există diferențe importante între partidele *penticostaliste*. *Penticostaliștii* fundamentaliști sînt recrutați din straturile sărace ale negrilor din Statele Unite. Mișcarea [illegible] «Jesus Movement» s-a pronunțat în [illegible] contra războiului din Vietnam. Există și mișcarea «Jesus Only», [illegible] unitariană, care practică botezul în numele lui Isus. Unii *penticostali* practică spălarea picioarelor.

Mișcarea *penticostală* [illegible] există și în Biserica Romano-Catolică. Consiliul Ecumenic al Bisericilor are legături oficiale cu Biserici penticostale.

În 1960 s-a constituit un partid neo-*penticostalist*, care acceptă «vorbirea în limbi», dar care vrea ca experiența Duhului să fie exprimată în noi forme de comunitate.

Cea dintîi Conferință mondială *penticostală* s-a ținut la Zürich în 1947.

PENTICOSTAR : Perioada *Penticostarului* (cincizeci de zile) cuprinde șapte săptămîni de la Duminica Paștelui la sărbătoarea Cincizecimii, deși Rusaliile se termină la Duminica tuturor sfinților. De la Paști la Înălțare, calendarul cuprinde Duminica Învierii; vineri, în Săptămîna Luminată se serbează Maica Domnului, Izvorul Tămăduirii (Cînt. 4, 15), Duminica Apostolului Toma, apoi, Duminica Mironosițe-

lor, Duminica Slăbănogului, Duminica Samarinencei, ... nica ... Duhul, în ... se cânta con... dacă ... pentru noi şi cele ... pământ ... cu cele cereşti, ... Dumnezeu ... de ... Noul ... şi ... lor ce ... Eu sînt cu voi ... potrivă vouă ... În ... (325) se ... darea ... şi ... plăt... care ... creştine, care ... de sus ... şi ... toma cea care ... Dumnezeu ... Sfintul ... de ... Sfinţi ... morţilor la Vecernie se ... de pământ ... pentru care ... Vecinic, ... să ... numai ... Sfânta ... Cruce ... maşinaţiunile ... pe ... Duhul Sfânt era ... ce ... Duhu Sfinte ... prin Care am cunoscut pe Fiul şi prin Care Duhul Sfânt a venit în lume, Sfinte ... de moarte ... din ... Treime Sfântă slavă Ţie ... Dumnezeu ...

În Lunea de după Rusalii se serbează Preasfântul Sfinte Treimi ... Cincizecimea ... în două părţi: de la Cincizecime la Sărbătoarea Crucii (14 septembrie) din prima săptămână după Sărbătoarea Crucii şi până la Duminica care precede Duminica Vameşului şi fariseului.

PERIHOREZA (gr. περιχώρησις, lat. circumincessio) — întrepătrunderea ... de ... şi în ... tre ... Persoanele ... Sfintei Treimi ... Fiul ... Duhul Sfânt ... una ... cele ... ce ... Persoane ... ne ... din trei ipostasuri ... fiinţă în trei ipostasuri ... În ... o ... după ... care ... ipostasuri ... ne ... pe ... Persoane ... mod de ... subzistenţă ... Tatăl ... Fiul ... cu ... care ... Sfântul ... ce ... în ... ipostasuri ... unul ... care ... Dumnezeu ... subzistând ... Tatăl ... trei ipostasuri ... care ... Sfântul ... ce ... Sinodul ... de care ... prezintă ... Sinodul din Constantinopol din 1285, care ... de la Lyon (1274) Grigorie (Gheorghe de Cipru), patriarh Constantinopolului, ... Duhului ... numai de la monarhia Tatălui, dar ... asupra reciprocităţii (perihoreza)

[illegible] dintre Duhul și Fiul. Duhul purcede din Tatăl, dar strălucește și Se manifestă prin Fiul

[illegible] au cunoscut că firea dumnezeiască [illegible] toate acestea prin fire și nu le-a [illegible] din altă parte, ci ea, în care-Și au [illegible] și persistența Ipostasurile, [illegible] unul în altul, împărtășește [illegible] după puterea de pri[illegible] fiecăreia. Ei [illegible] [illegible] neconfundate între ele, în așa fel [illegible] Se amestecă și nu Se contopesc, ci [illegible] unul pe altul. Căci Fiul este în Tatăl și în Duhul și Duhul în Tatăl și în [illegible] și Tatăl în Fiul și în Duhul, [illegible] se [illegible] o contopire, amestecare [illegible]. Și mișcarea Lor este una și [illegible] au dobândit o singură por[illegible] și o unică mișcare a celor trei Iposta[illegible] ceea ce este cu neputință să se [illegible] la firea creată» (Ioan Damaschin [illegible] ortodoxă, I, XIV, trad. cit., p. 42).

Bibliografie: V. Loichiță, *Perihoreza* [illegible] *enipostaziе în Dogmatică*, în «Orto[illegible]» [illegible]

PERSOANĂ [gr. prosopon — [illegible] față către față] – subiectul [illegible] al în care subzistă firea. Ter[illegible] «prosopon» a fost folosit de [illegible] antiohieni, dar a produs con[illegible] din cauza sensului cu care cir[illegible] în vremea aceea. Identic cu [illegible] «ipostasis», «prosopon» devine par[illegible] vocabularul trinitar și hris[illegible], care s-a precizat în contex[illegible] teologiei postniceene și calcedo[illegible], prin contribuția particulară a [illegible] Chiril al Alexandriei conside[illegible] «ipostasis» [illegible] sinonim cu [illegible]). Astfel, în Treime se dis[illegible] firea sau esența, adică sub[illegible] unică comună a lui Dumne[illegible] persoană sau ipostas, adică su[illegible] care subzistă esența. În Hristos se distinge dualitatea [illegible] sau naturilor, de unde dubla con[illegible] cu Dumnezeu și [illegible], un [illegible] persoane, adică în[illegible] Logosul divin preexistent. În Hristos, firea omenească nu [illegible] proprii [illegible] subzista în per*soana* Cuvântului.

[illegible] este chipul lui Dumnezeu, deci in[illegible] [illegible] creației. *Persoana* nu se poate defini nici pornind de la trup, nici de la su[illegible], nici de la inteligență; ea este [illegible] elementele care subzistă în ea. Tru[illegible] [illegible], el există în subiect. Omul ca per*soană* nu apare ca un individ al u[illegible] [illegible] de relația sa liberă și inteligentă cu Creatorul său. Caracterul său [illegible] Așa cum arată însuși numele (*prosopon*) înseamnă o față care se în[illegible] către fața altuia, privind față [illegible] tatea deschisă pentru comuniune, subiectul care are o existență ra[illegible] [illegible] mai în comuniune omul își descope[illegible] identitatea și vocația sa de *persoană*. De aici, caracterul imperso[illegible] al iadului, unde oamenii nu se văd față către față, fiind *depersonalizați*, demascați.

Omul ca persoană [illegible] [illegible] Dumnezeu. *Persoana* are deci o funcție unificatoare în creație, în care ea [illegible] toate în unire cu Dumnezeu. Crea[illegible] [illegible]

este [illegible] cosmos, [illegible] universul, [illegible] destinat să se unifice în el. Persoana este [illegible] cosmosului [illegible] spre lumea, creația devine un tot în ea. În ea se unifică lumea, lund [illegible] și Dumnezeu.

Omul se mișcă spre Dumnezeu, [illegible] creat [illegible] ca o unitate. Trei lucrări sau etape [illegible] mului, care se exercită în: lumea [illegible] dumnezeire sau participare.

D[illegible] tradiția patristică [illegible] persoana [illegible] este [illegible] natura umane [illegible] consecință a separării dintre om și Dumnezeu.

Bibliografie: Ioan Damaschin, *Credința ortodoxă*, III, 7—9, trad. cit., p. 110—113; John Meyendorff, *Christ in Eastern Christian Thought*, ed. cit., p. 25 [illegible] 41

PETRU [Cephas în aramaică — piatră, rocă [illegible] dat de Iisus] [illegible] Simon din Betsaida, [illegible] familia în Capernaum unde cunoaște pe Iisus [illegible] dintîi chemat la apostolat. *Petru* mărturisește public, în Cezareea [illegible] te cel dintîi care intîlnește pe Iisus înviat, Care îl numește conducător [illegible] rezolvă cazul lui Anania și Safira se ocupă de misiunea în Samaria.

În urma unei viziuni, *Petru* ac[illegible] lilor din Ierusalim. Sinodul, impo[illegible] Nero (c. 64—67).

Petru a scris două epistole. Marcu a scris Evanghelia sa după na[illegible] *Petru* [illegible] în Roma [illegible] Pavel în Roma [illegible] Biserica de aici [illegible] dezvoltat [illegible] Bazilica Sfîntul *Petru* din Vatican se crede a fi pe mormîntul lui. Papa Leon cel Mare († 461) a dat o mare importanță [illegible] raport cu Biserica Romei, [illegible] cărui episcopii de aici sînt succesorii lui *Petru*.

... ai multe cărți «apocrife» sînt a-
tribuite lui *Petru*: Evanghelia lui
... Apocalipsa lui *Petru* și Ac-
... toate din secolul al
...

POST: abținerea de la mîncare
... ă, nu simpla înlocuire de
... cu intenția de a înfrîna
... crea senzația de foame.
... nu pentru că anumite a-
...
... în creație nu poate fi respins
... t (II Tim. 4, 4), ci pentru
... a este un semn al liber-
... al biruinței voinței, al do-
... de a nu fi niciodată sătul, ci
... și însetat. *Postul* înseamnă
... orice, consacrarea trupu-
... fîrit ca jertfă, dispo-
... a împărți cu semenul pri-
... ca să fie astfel dreptate și e-
... pentru toți
... s-a practicat atît în Ve-
... stament, de către profeți:
... ..., David (Ies. 12, 8; 34,
... încă intris-
... I Regi 19, 8; Matei 9, 14),
... Noul Testament (Luca 18,
... 13, 2; 14, 23; I Cor. 7,
... a practicat insistent pos-
... 4, 2) și a vorbit despre
... adevăratului *post* (Matei
...). El a lăsat Apostolilor
... de a fixa perioadele
... Pot oare să fie triști pri-
... Mirelui, cită vreme este Mi-
... cu ei? Vor veni zile cînd Mi-
... fi luat de la ei și atunci vor
... tei 9, 15; cf. Luca 5, 34
... Marcu 2, 20). După Apostolul
... creștinul este liber să postească
... potrivit propriei sale conștiințe și
... deoarece «nu mîncarea ne
... înaintea lui Dumnezeu»
(... 8, 8; cf. I Tim. 1, 8—9).
... adevăr, practica postului a
... în diferite epoci și locuri. *În-
vățătura celor Doisprezece Apostoli*

(VIII, 1) recomandă ... zile de *post*
miercurea și vinerea; miercurea
... în care s-a ținut Sinodul
... iar
vinerea, ca zi în care Domnul a su-
ferit răstignirea pe cruce. *Cons...*
...
...
...
...
nerea completă în Vinerea și Sim-
... 2,
... *post* ...
...
...
...
...
...
...
...
...
miercuri și vineri, în fiecare săp-
...
...
...
chiul de la cuminecătură. Sinodul
...
...
...
...
...
...
...
...
plasată către seară
... Biserica din
...
...
ricesc. Biserica Ortodoxă observă
azi patru posturi ...
... *Post* (Păresimi ...
... care se țin în
... de șase
... de la Duminica a
... și Fariseului ... ținînd
... Săptămîna Mare
Postul ... Domnului ... al
Crăciunului care ține 40 de zile de
la 15 noiembrie la 25 decembrie

Postul Sfintei Marii (Sîntamăriei), care durează 15 zile înainte de sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului (15 august).

Postul Sfinţilor Apostoli (al Sînpetrului) începe luni după Rusalii şi ţine pînă la 29 iunie, sărbătoarea Sfinţilor Petru şi Pavel. Acest *post* este, deci, mobil, urmînd data Paştelui.

Posturi scurte sînt:

— miercurea şi vinerea de peste fiecare săptămînă (în afară de Săptămîna Luminată);

— ajunul Bobotezei, la 5 ianuarie;

— Ziua Crucii, la 1 august;

— Sărbătoarea Crucii, la 14 septembrie;

— Ziua Tăierii Capului Sf. Ioan Botezătorul, la 29 august.

Există momente particulare din viaţa creştinului [illegible] se impune *postul* [illegible] botez [illegible] *postul* [illegible] însă, ca cel ce are să se boteze să *postească* o zi sau două înainte (*Didahia* VII, 4). Nu există un canon precis în ce priveşte *postul* [illegible] Duminica, fiind zi de bucurie, nu se *posteşte* (Canonul 64 apostolic).

Postul face parte din [illegible] Sfintei [illegible] Principiul [illegible] urmat rămîne acesta: «Dacă poţi [illegible] vei [illegible]» (*Didahia* VI, 2).

A treia [illegible] observarea [illegible] (vezi Episkepsis, nr. 369, 1986).

PREFACERE EUHARISTICA [illegible] = transformare, schimbare [illegible] darurilor euharistice — pîinea şi vinul — în Trupul şi Sîngele Domnului [illegible], după recitarea cuvintelor de instituire (Matei 26, 26–28) prin invocarea — epicleza — Duhului Sfînt, fără ca aceste daruri să [illegible] lor văzut. *Prefacerea* este [illegible] centrul [illegible] liturghiei euharistice. Ca acţiune [illegible], *prefacerea* [illegible] mai multe elemente:

1. Lucrarea personală a Duhului Sfînt, deoarece orice act de «sfinţire» sau de «consacrare» se face prin [illegible] ca jertfă de răscumpărare o dată pentru [illegible] acestei jertfe, să ne trimită în schimb [illegible] Fiul sub forma pîinii şi a vinului. [illegible] tăşesc în Sfintele Taine cu dumnezeirea Lui.

2. Prezenţa reală a Trupului şi Sîngelui Mîntuitorului în darurile euharistice, prezenţă care se realizează prin «irupţia» Duhului Sfînt, Duhul care a înviat din morţi pe Hristos, şi Care dă asigurarea [illegible] sînt schimbate în Trupul şi Sîngele lui [illegible] împărtăşirea cu Sfintele Taine, creştinii [illegible] Hristos. Sf. [illegible] (*Mistagogia*, 22, 3). [illegible] întruparea lui Hristos este un act istoric, şi îndumnezeirea, prin comu-

... Hristos cel înviat, este un ... De la începutul Bisericii, Euharistia a fost nu numai ... culminant de adorare a ... Hristos ... «mâncarea» poporului lui ... Prezența reală este posi... dacă Euharistia este a... de pe cruce, dar în chip ... De aceea pâinea și vinul ... chip al Trupului și al Sângelui Hristos, ci prin ele se îm... dumnezeirea lui Hristos.

... facerea comunității în tru... Hristos: «Să vină Duhul Sfânt peste noi și peste darurile ce sînt puse înainte ...». ... darurile sînt aduse de ... ele formează jertfa Bi... dar nu ele sînt prefăcute de ... ci Biserica e prefăcută în ... și Sângele Domnului: «Să ... ască Duhul cel bun al ...

Prefacerea — μεταβολή indică ... schimbării vinului și a pâi... coborîrea și irupția Duhului Sfânt ... în trupul și sângele lui ... divinitatea lui ...

... cerceteză să afli modul în care ... produce aceasta, îți este suficient ... că prin Duhul Sfînt, în ace... în care Domnul, prin El însuși și în El însuși, de la Sfânta ... ră și prin Duhul Sfînt, Și-a a... trupul Său. Noi nu cunoaștem ... în plus de aceasta: cuvântul ... atotputernic, iar modul acesta ... care îl cauți este de nepătruns» (Sf. Ioan Damaschin, *Credința ortodoxă*, IV, XIII, trad. cit., p. 173 ... Sfinți părinți care au scris ... Euharistie (Sf. Vasile cel Mare *Despre Duhul Sfânt*, 27, Sf. Chiril al Ierusalimului, *Catehezele* 22, 3 și ... Sf. Ioan Hrisostom, *Despre preoție* III, 4—5) consideră prefacerea ... dar nu explică modul cum se face ... Conciliul de la Trident (154) ... termenul *transsubstantiatio* ... XVII-lea, se folosește echivalentul grec ... o presupune acest termen.

«Tot așa și la sfințirea darurilor: noi credem că însuși cuvintele Mântuitorului săvârșesc taina prefacerii, însă numai prin mijlocirea preotului, adică la cererea și prin rugăciunea lui. Căci acele cuvinte nu lucrează de la sine, prin origine ... ci sînt multe condițiuni care se cer îndeplinite și fără de care ele nu-și fac efectul.

Prin urmare, nu e deloc drept să ... pe cei ce se roagă pentru ... darurilor; biruindu-se pe rugăciune, aceștia nu se încred în ei înșiși (cum pretind latinii), ci în Dumnezeu, Care a făgăduit că ne va da. Căci ideea de rugăciune presupune tocmai contrariul a ce cred latinii: ceea ce face pe oameni să se roage este că nu se bizuiesc pe ei înșiși, ci cred că numai Dumnezeu ar putea să le împlinească ruga.

... rugăciunea ... sfințirea darurilor (epicleza) nu poate fi nici îndoielnică și nici cu efect nesigur. Căci însuși Domnul Cel ce totdeauna arată că voiește să dea, o împlinește. De aceea, noi credem că sfințirea darurilor se săvârșește prin rugăciunea preotului, ca unii care ne bizuim nu pe puterea omenească, ci pe puterea lui Dumnezeu. Și credem aceasta nu pentru omul care se

roagă, ci pentru Dumnezeu, Care ascultă rugăciunea şi nu pentru că se roagă omul ci pentru că Adevărul a făgăduit că va da. Intr-adevăr, Hristos a arătat că voieşte să dea totdeauna acest dar, ceea ce nici nu mai e nevoie să dovedim. Căci pentru aceasta a venit El pe pămînt, S-a jertfit şi a murit ; de aceea există altare, preoţi, altfel m ioace de cuvinte şi toate poruncile, învăţăturile şi îndemnurile ca să ne pună la îndemînă Masa aceasta a sfintelor Taine. De aceea zicea Domnul că dorea atît Paştele iudeilor, pentru că voia să întemeieze atunci şi să lase ucenicilor Săi Paştele cel adevărat, al nostru; de aceea a poruncit : «Aceasta să faceţi intru pomenirea Mea!», ca unul Care voieşte ca noi să săvîrşim totdeauna această lucrare sfintă. Aşadar, ce îndoială ar putea avea cel ce se roagă lui Dumnezeu, cînd, pe de o parte, el ştiu sigur că vor dobîndi ceea ce cer şi cînd, pe de alta, Cel ce are puterea de a da, doreşte să dea?

Prin urmare, cei ce cred că sfinţirea darurilor se săvîrşeşte prin rugăciunea preotului nu hrănesc cuvîntul Mîntuitorului, fiindcă nu se bizuiesc pe el înşişi şi nici nu fac ca această taină să atîrne de efectul îndoielnic al unei rugăciuni omeneşti, cum ne învinovăţesc pe nedrept latinii» (Nicolae Cabasila Tîlcuirea dumnezeiescii liturghii, cap. XXIX, trad. rom. cit., p 74—75).

Bibliografie: Sf. Chiril al Ierusalimului *Cateheza IV mistagogică*, 1—8 trad. cit., p. 67—71 ; Sf. Ioan Damaschin, [illegible] V XIII, trad. cit., 171—176 ; Nicolae Cabasila, *Explicarea dumnezeieştii liturghii*, XXX, 1—16 ; XXXII, 12—15 ; LI, 2, trad. cit., p. 191—197, 205—207, 295 ; Petre Vintilescu, *Liturghierul explicat*, p. 240—258 ; Martin Jugie, *Le mot transsubstantiation chez les Grecs avant 1629 et après 1629*, în «Echos d'Orient» 10 (1907), p. 5—12, 65—77.

PREOT (gr. presbiteros, de la presbiter — bătrîn, slujitor la templu, [illegible] preotesc [illegible] rul din treapta a doua a preoţiei, [illegible] sensuri. De pildă, apostolul Petru se numeşte pe sine *presbiteros*, «martor» al patimilor lui Hristos (I Pt. 5, 15), *prezbiter* însemnînd [illegible] Ioan se numeşte «*prezbiterul*» (II In 1, 1), tot cu sensul de păstor [illegible] Asia Mică.

Intr-o menţiune din Fapte 11, 30 se spune că Pavel şi Barnaba au [illegible] *prezbiterii* din Ierusalim. Iacov, [illegible] rii — *preoţii* din cetate. Tot Iacov [illegible] tru cei bolnavi (Iac. 4, 14). Din [illegible] lim numai sfîntul Iacov era conducător-episcop, iar diaconii nu puteau primi daruri. Aceeaşi concluzie reiese şi din alte locuri [illegible] prin Asia Mică [illegible] creştine [illegible] 14, 23. Este de reţinut [illegible] preoţii sînt orînduiţi prin [illegible] [illegible] deoarece comunităţile din Asia Mică erau foarte mici.

Luca menţionează şi faptul că, din Milet, apostolul Pavel a trimis la Efes şi a chemat pe preoţii (*presbiterii*) Bisericii (Fapte 20, 17). În acelaşi capitol (5, 28), aceşti prezbi-

[illegible] numiţi episcopi: «Luaţi [illegible] voi înşivă şi la toată turma [illegible] în acest caz [illegible] — «presbiterou» şi [illegible] -indică aceeaşi treaptă [illegible] şi, cum în Bisericile din [illegible] şi Milet nu existau episcopi, [illegible] vorba de slujitorii d[illegible] a doua, deci de *preoţi*.

[illegible] sint funcţiile acestor *presb*[illegible]

[illegible] legătură cu aceasta, adesea se [illegible] între organizarea si[illegible] iudaice şi organizarea co[illegible] creştine primare. În si[illegible] iudaică, grupul bătrînilor se [illegible] exclusiv cu probleme de organi[illegible] şi de administraţie, pe cînd [illegible] propriu-zis era condus de [illegible] clasei preoţeşti. Bătrînii [illegible] interesele comunităţii [illegible] erau interpreţii Legii, [illegible] nu conduceau cultul în sina[illegible] sau la templu şi nici nu aveau [illegible] pastorale, acestea fiind re[illegible] clasei sacerdotale.

[illegible] -prezbiteri din comunita[illegible] păstori (Fapte 20, 28), au funcţii pastorale (II Pt. 5, 1—2), [illegible] rugăciuni şi ung pe bolnavi [illegible] 5, 14—15), predică şi învaţă [illegible] 5, 7, 17), poartă de grijă şi [illegible] comunitatea (Rom. 11, 8; I Tes. 5, 12, 13) şi îndrumează [illegible] 13, 7, 17, 24). Slujirea *preo*[illegible] constă mai ales în faptul că ei [illegible] laudă de adorare şi oferă lui [illegible] rugăciunile credincioşilor [illegible] 5, 8). În viziunea sfîntului [illegible] Ioan, cei 24 de *prezbiteri* [illegible] ărul 24 simbolizează cele 24 de [illegible] preoţeşti din Vechiul Testament — I Cronici 24, 1—9) stau [illegible] tronul lui Dumnezeu, se prosternează şi se închină [illegible] slavă (Apoc. 4, 4, 9, 10), aduc închi[illegible] (Apoc. 11, [illegible] 17), strigînd: «Amin», [illegible] (Apoc. 19, 4) [illegible] *preoţii* au primit puterea de la [illegible] B[illegible]rică, îndeplinind funcţii sacramentale şi pastorale. *Didahia* (15, 1—2) afirmă în mod clar că funcţia spe[illegible] [illegible] tîtoare.

La început slujirea de *prezbiter* apare cu precădere în comunităţile [illegible] echivalentă cu ceea ce reprezintă slujirea de episcop pentru comunităţile formate din creştinii proveniţi dintre elini. La începutul se[illegible] [illegible] ţiei se deosebesc atît ca denumire, cît şi ca funcţie. Pentru Ignatie, [illegible] T[illegible] copul este înconjurat de colegiul *prezbiterilor*, el însuşi fiind unul din *prezbiteri*. Ca şi episcopul, co[illegible] tura Bisericii locale. Începînd cu epoca postapostolică, în care creştinismul s-a deplasat în afara mari[illegible] lor cetăţi, episcopul a trimis, prin hirotonie, ca «reprezentanţi» ai săi, pe unii din *prezbiterii* săi. Astfel [illegible] care nu mai poseda toate gradele ierarhice necesare şi constitutive [illegible] (synthronon; cf. I Tim. 4, 14).

Într-adevăr, *prezbiterul* este hiro[illegible] pastorală. El primeşte antimisul de la episcopul eparhiei [illegible] pomeneşte [illegible] comemorează la liturghie. În general,

cel săvîrşeşte în numele episcopului. El este liturghisitor, [illegible] şi invocă harul împreună cu [illegible] el este [illegible] (I Tim. 4, 13), adică conduce poporul credincios în prezenţa lui Hristos. [illegible] există mare deosebire între prezbiteri [illegible] au obligaţia de a propovădui învăţătura [illegible] (I Tim. 5, 17). Singura deosebire între cele două slujiri este hirotonia [illegible] — Sinodul VI ecumenic) prevăd obligaţia prezbiterilor de a învăţa zilnic şi mai ales Duminica, prin [illegible]

În discuţiile din ultima vreme [illegible] ortodocşi au afirmat că, în comparaţie [illegible] Bisericii locale — cînd aceasta coincidea cu cetatea sau parohia şi în care era posibil să fie reprezentate [illegible] ar fi o deformare, deoarece *preotul* devine săvîrşitorul Euharistiei, în timp ce el este numai asistentul [illegible] conducătorul slujbei (proestos). Aceste discuţii pot fi rezumate astfel: Bi[illegible] episcop, nu de preot. În acest tip [illegible] au funcţia de a învăţa. În această Biserică diaconul este ataşat direct episcopului, nu *preotului*. To[illegible] *preotul* este trimis să organizeze parohiile din afara cetăţii episco[illegible]

[illegible] El este prin [illegible] şi funcţiei sale [illegible] ginea apostolilor, după cum episcopul este chipul Tatălui, iar diaconii, icoana lui Iisus Hristos (sfîntul Ignatie al Antiohiei). (v. IERARHIE şi PREOŢIE)

PREOŢIE [gr. ierosini — ieratevma, lat. sacerdos — sacerdotium] — slujirea la templu, celebrarea şi aducerea jertfei. Biserica este constituită ca un popor «sacerdotal»: «Iar voi sînteţi se[illegible] neam sfînt, popor agonisit de Dumnezeu» (I Pt. 2, 9).

În epistola către Evrei (7, 21—28) se vorbeşte pe larg despre *preoţia* unică, netrecătoare, a lui Hristos, Arhiereul care S-a adus pe Sine [illegible] pentru totdeauna. Epistola face o [illegible] Vechiului şi Noului Testament, reproducînd [illegible] Faptele Apostolilor şi Epistolele [illegible] Duhului Sfînt, primită în actul hirotoniei (Fapte 6, 6; 14, 23; 20, 28; II Tim. 1, 6—7; Tit 1, 5—9).

Apostolul Petru afirmă că *preoţia* este o stare generală a tuturor membrilor Bisericii (I Pt. 2, 4—10). *Preoţia* creştină se deosebeşte de sacerdoţiul de la templul iudaic anume prin aceea că toţi credincioşii au devenit «*preoţi* ai lui Dumnezeu şi ai lui Hristos» (Apoc. 1, 6; 20, 6). Există deci o consacrare *preoţească* [illegible] Biserici[illegible] origine este *preoţia* unică a lui Hristos, «Mijlocitorul unui Testament mai bun» (Evr. 8, 6).

În lăuntrul Bisericii se pot [illegible] tinge:

a) starea de consacrare sacerdotală a întregului credincios, primită prin Tainele botezului și mirungerii [illegible] de preoția generală [illegible] care aparține tuturor celor botezați, care au responsabilități [illegible] personale, cu caracter eclezial general;

b) slujirea sacerdotală propriu-zisă, instituită și confirmată în Taina hirotoniei, care se referă la [illegible] didactice și pastorale, și care are un rol reprezentativ.

Pe de o parte, deoarece sînt deosebite ca natură și ca autoritate, și întrucît participă în mod diferit la obiectul preoției, aceste slujiri nu se pot înlocui una cu alta. Fiecare are locul, funcția și specificul ei în cuprinsul trupului bisericesc. Pe de altă parte, ambele sînt necesare și sînt inseparabile, deoarece Biserica nu este o instituție clericală și deoarece nici o slujire nu este auto-suficientă. Fiecare creștin are o «demnitate» [illegible] primite prin hirotonie au o funcție de reprezentare, nu numai o responsabilitate personală.

Care este caracterul sau statutul specific al preoției hirotonite?

1. Slujirea preoțească este o harismă care se sprijină nu atît pe o vocație personală, ci pe chemarea Bisericii. Ea nu provine numai din libera alegere a candidatului, numai din o dorință personală, ci mai ales din acceptarea Bisericii. Obiectul preoției este dincolo de persoana celui hirotonit, deoarece este ales [illegible] lui Hristos.

2. Pentru părinții apostolici (Clement Romanul [illegible] preoția prin hirotonia episcopului este o normă și o garanție pentru continuitatea cu apostolii. Desigur întreg laos-ul [illegible] de apostolicitate Biserica [illegible] preoția hirotonită are harisma [illegible] păstrarea [illegible] a tradiției apostolice, de a fi o mărturie autentică a acestei tradiții și de a o exprima în mod oficial.

3. Preoția este slujire sacramentală [illegible] în administrarea celor șapte Taine, [illegible] Taine [illegible] lucrează «în numele lui Hristos»: «Iar Petru a zis către ei: Pocăiți-vă și să se boteze fiecare dintre voi în numele lui Iisus Hristos, spre iertarea [illegible]

4. Preoția hirotonită deține harisma [illegible] episcopul fiind garantul și interpretul [illegible] 4, 13—16).

[illegible] se pot rezuma astfel:

[illegible] te 6, 4) sau funcția de continuitate apostolică (In 17, 18): «Mergînd, învățați toate neamurile» (Mt. 28, 19).

b) Puterea de a consacra Euharistia [illegible] — I Cor. 11, 24), sau slujirea sacramentală (In 20, 21—23).

c) Îndrumarea pastorală și organizarea [illegible]

Bibliografie: Ion Bria, *Preoție și Biserică*, în «Ortodoxia», XXIV (1972), 4, p. 523—534; Paul Evdokimov, *L'Orthodoxie*, p. 161—166; Hr. Andrutsos, *Simbolica*, trad. Iustin Moisescu, Craiova [illegible] p. 315—320; Clement Romanul, [illegible] *Corinteni*, XL, 5; XLIV, 5; XLVII [illegible] V, 2; LVII, 1, in «Scrierile Părinților Apostolici» [illegible]

1979 p. 67—75; T. Stylianopoulos, *Holy Eucharist and Priesthood*, in «The Greek Orthodox Teological Review», 23,1978.

PRESBITER (= preot, bătrîn). Biserica, după modelul sinagogii, era condusă la început de *presbiteri*, bătrîni. Termenul a fost folosit și [illegible] în Faptele [illegible] presbiteri [illegible] hirotonia lor în Bisericile întemeiate de Pavel (14, 23), de faptul că Apostolii [illegible] comune în Ierusalim (15, 22). Apostolii au numit ca responsabili de comunități presbiteri, de unde derivă și slujirea de preot. Deși termenii se confundă, episcopii și presbiterii au existat din timpul Apostolilor (I Tim. 3, 1—7 și 5, 17). Iisus Hristos este Marele-Preot (Evrei 3, 1) care are preoție veșnică (Evrei 7 [illegible] preoți [illegible] Melchisedec [illegible] tament (Facere 14, 17—18; Ps. 109, 4). Apostolul Petru vorbește de [illegible] Dumnezeu, «preoție sfîntă», «preoție împărătească» (I Petru 2, 5, 9).

Bibliografie: Sabin Verzan, *Epistola I-a către Timotei a Sfîntului Apostol Pavel*, în «Studii Teologice», XL (1988) nr. 4 p. 55—94; Idem, *Preoția ierarhică sacramentală în Biserica Ierusalimului*, în «Ortodoxia», XLII (1990), nr. 1, p. 15—90.

PRIMAT PAPAL. [illegible] dință formulată de Conciliul Vatican I în constituția «Pastor Aeternus» [illegible] reafirmată de Conciliul Vatican II (în constituția «Lumen Gentium», cap. 18), [illegible] episcopul de Roma [illegible] ce pastor suprem [illegible] Biserici universale, ca «vicar» al lui Hristos pe pămînt și «succesor unic» al apostolului Petru. Cîteva elemente fundamentale stau la originea acestei dogme.

a) Instituirea apostolului Petru in rolul excepțional de «piatră» a Bisericii, adică în calitatea de cap și [illegible] Biserici [illegible] pămînt, căruia i s-a făgăduit asistența [illegible] invocate sînt Mt. 16, 18—19; Lc 22, 32; In 21, 15—16). Deși există un [illegible] și ceilalți apostoli ar fi analog cu raportul dintre papă și ceilalți [illegible] Petru. Sfîntul Ambrozie din Milan afirmă «ubi Petrus, ibi Ecclesia» (Sf. Ambrozie, *In Psalmos* XL, 3 [illegible], P.L. 14, 1082).

b) Succesorul apostolului Petru este numai episcopul de Roma, c[illegible] aici Petru a exercitat slujirea sa de «vicar» a lui Hristos, a murit ca victimă a persecuției lui Nero, c[illegible] tre 67, a fost îngropat pe colina Vatican. Un singur episcop ar fi succesorul lui Petru, de aceea numai episcopii uniți cu el sînt succesorii colegiului apostolic. Irineu (în *Adversus Haereses*, III, 3, 1—2) stabilește o listă de episcopi romani, [illegible] în istorie.

c) Eclezologia catolică din ultima vreme preferă să denumească pri[illegible] universale [illegible] concentrată în persoana episcopului de Roma.

Există o întreagă literatură teo[illegible] Petru în adunarea apostolilor și cu privire la rangul [illegible] romane față de celelalte Biserici creștine.

În primul rînd analogia : Petru și [illegible] papa și episcopii, nu numai că nu corespunde cu datele Noului Testament, dar nu își [illegible] existența [illegible] logic. Ea poate fi o simplă ipoteză de lucru, nu o doctrină eclezіologică [illegible] totdeauna că Petru este «corifeul apostolilor», sau unul din «corifeii» lor, dar din aceasta n-a tras concluzii [illegible]. De altfel, o dublă succesiune — una petrină și alta apostolică — este în deplin dezacord cu însăși ideea de apostolicitate a Bisericii. Biserica [illegible] ca modelul ei, colegiul apostolic adunat la Cincizecime.

[illegible] al unei alte cetăți, cum de altfel afirmă Pius al IX-lea în ianuarie [illegible] cop al Bisericii universale», așa cum papa Paul al VI-lea semnează actele Conciliului Vatican II. Chiar dacă uneori papii intervin în pro[illegible] n-au exercitat dreptul de jurisdic[illegible] însuși conceptul de Biserică locală și autonomia Bisericilor locale, inclusiv drepturile patriarhilor. Ce [illegible] cop universal? Este adevărat că după al doilea conciliu de la Vatican a fost pusă în circulație ideea de «colegialitate» dar ea nu schimbă [illegible] și papă, care are un episcopat de [illegible] au ceilalți episcopi subordonați papei.

Răspunsul ortodox cuprinde trei elemente: 1) «Petra» pe care Iisus zidește Biserica Sa este mărturisirea de credință a lui Petru, nu persoana apostolului; 2) Petru a prezidat adunarea euharistică în Ierusalim, în locul lui Iisus. Această [illegible] în calitatea lui de celebrant al [illegible] Bisericii locale; 3) Petru a fost «corifeul» co[illegible] ricii a recunoscut episcopatul de [illegible] nu pot să existe doi episcopi în același loc.

Astfel, după Origen, cuvintele lui Hristos, din Matei 16, 18 și cf. Luca 22, 23, nu au o semnificație insti[illegible] Apostolul Petru a mărturisit credința în [illegible] însăși succesiunea în tradiția acestei credințe.

După sfîntul Cyprian de Cartagina [illegible] rică locală. Imaginea lui Petru este [illegible] aceasta, orice Biserică locală se af[illegible] rezerv[illegible] de Roma. Consecvent, sfîntul [illegible] ex[illegible] cluzînd autoritatea [illegible] episcop [illegible]. Tot el [illegible] de Roma [illegible] episcop al regiunii (sec III) ca primat al acelei regiuni, nu ca

episcop... ai Bisericii universale. Doc[illegible] primatul papei vine deci în [illegible] această poziție a [illegible] episcopatului [illegible] care prin este [illegible] Petru.

[illegible] acest primat există în [illegible] Biserici [illegible] este (PRIMUS INTER PARES). *Primatul* nu este o [illegible] Bisericii [illegible] constituie un criteriu pentru stabi[illegible] unele locale, dar Bisericile apostolice n-au decăzut din această pre[illegible] a Palestinei. Privilegiul Romei nu [illegible] 3 Sinodul II ec. și 28 Sinodul IV ec.) iau în considerare faptul că ea este [illegible] VIII [illegible] a fost socotită ca avînd întîietate [illegible] Occidentului [illegible] dus Biserica din Roma, — cu toate [illegible] Roma, [illegible] către anul 67 —, ci și în virtutea [illegible] Roma [illegible] mari lor centre creștine [illegible] Antiohia, Alexandria, Edesa, Cezareea, Cart[illegible]

iar centru al creștinismului occidental Roma [illegible] căderea Ierusalimului [illegible] Toate sinoadele ecumenice s-au ținut în Orient, iar în Orient [illegible] Roma pe [illegible] Constantinopol este a doua Romă.

Prin urmare [illegible] Ea nu este de drept divin. Există structuri care sînt complementare [illegible] bisericesc, nu divin (v. PENTAR[illegible] PRIMUS INTER PARES [illegible] toritatea episcopului de Roma.

Bibliografie: Articolele de John Meyendorff, N. Afanasieff, A. Schmemann, N. Koulomzine, în vol. *La Primauté de Pierre dans l'Eglise Orthodoxe*, Delachaux Niestlé, Neuchâtel, 1960; Mitrop. Emilianos Timiadis, *Saint Pierre dans l'exégèse orthodoxe*, în «Istina» 23 (1978) nr. 1, p. 56—74; G. Koleniae, *Le Saint Apôtre Pierre. Etude ecclésiologique*, în «Cahiers Saint-Irenée», nr. 41, 1963, p. 1—35; nr. 42, 1963, p. 1—17; nr. 43, 1963,

p. [illegible]-28; [illegible] *En recherche [illegible] post [illegible]* [illegible] *des Eglises unies*, în «Irénikon», [illegible] 79, nr. 1, p. 5—33; *Papal Primacy [illegible] universal Church*, edited by Paul [illegible] and T. Austin Murphy, col. Lu[illegible] [illegible] [illegible] M[illegible] 974; Jean-Jacques von Al[illegible] *primauté de l'Eglise de Pierre* [illegible] Cerf, Paris, 1977; J. M. R. Tillard, [illegible] *de Rome*, Cerf, 1928.

«PRIMUS INTER PARES» [→ cel [illegible] primul între egali]: expresie [illegible] poziția episcopului R[illegible] (și a Bisericii respective) [illegible] pentarhiei, adică a sistem[illegible] celor cinci vechi patriarhate Roma, **Constantinopol**, care cuprin[illegible] M[illegible]că, **Alexandria**, care în[illegible] Egiptul, Chaldeea și Persia, **Antiohia**, care păstorește Siria și [illegible] potamia, și **Ierusalim**, care în[illegible] Palestina) din perioada sinoa[illegible] ecumenice (v. PENTARHIE). [illegible] istoria Bisericii au existat di[illegible] criterii pentru a denumi un [illegible] local ca șef sau primat al [illegible] regiuni, ca de pildă apostolici[illegible] scaunului, vîrsta episcopului, [illegible]toritatea acelei tradiții locale, im[illegible] nța culturală a orașului de re[illegible] ță. Astfel, primat putea fi [illegible] unui Scaun apostolic (R[illegible] Alexandria), episcopul cel m[illegible] [illegible] Spania), episcopul unei [illegible] cu tradiție teologică solidă [illegible]). Dacă episcopul de Roma [illegible] dează în dragoste», după ex[illegible] [illegible] lui Ignatie al Antiohiei, epi[illegible] [illegible] de Constantinopol se bucură [illegible] întîietate datorită importanței [illegible] ce și culturale a cetății respec[illegible]. Aceste elemente au stat la baza [illegible] rhiei, care este o ordine de [illegible] bisericesc, în lăuntrul căreia [illegible] episcop, păstrînd unitatea cu [illegible], are o independență deplină.

Pe de altă parte, exista [illegible] tea de a se schimba situația de «primat», de primat, [illegible] episcop, întrucît această situație nu este de ordin divin. Potrivit canonului 34 apostolic, apostol [illegible] este, între Cei Doisprezece, «protos», adică icoana unității lor, și nu «arché», adică [illegible] *Protos* sau [illegible] dintr-o serie, *primul* în ordinea respectivă. Petru nu este un apostol de un plan superior, ci unul identic cu ceilalți. Astfel, apostolii nu pri[illegible] [illegible] ei ca el, adică prin analogie cu modelul său. Tot așa, episcopul de Ro[illegible] [illegible] tr-o serie, în sens de egalitate, p[illegible] *mus inter pares*. În acest sens, Ori[illegible] [illegible] epis[illegible] [illegible] hilor Bisericilor locale, dar acest rang nu este de drept divin și nici nu-i oferă o poziție canonică de [illegible] altfel, așa cum indică sinoadele ecu[illegible] [illegible] [illegible] Bi[illegible] [illegible] căreia primatul în Biserică are la [illegible] de drept bisericesc. Primatul nu este altceva decît *cel dintîi dintre episcopii egali* ai unor Biserici locale.

[illegible] copilor de a se adresa, în cazuri ex[illegible] [illegible] R[illegible] [illegible] deosebire între scaunul de Roma și titularul acestui scaun, deoarece

papa poate fi destituit, ca oricare alt [illegible] pri[illegible]mat al episcopului Romei (v. PRIMAT PAPAL) n-a anulat autoritatea sinoadelor. Pînă în sec. al XI-lea, sinodul este recunoscut ca autoritate supremă în Biserica în[illegible] copii, inclusiv cel de Roma.

Bibliografie: Maximos, Mitropolit de Sardes, *The Oecumenical Patriarchate in the Orthodox Church. A Study* [illegible] *History and Canons of the Chur*[illegible] [illegible]triarchal Institute for Patristic Studies, Thessaloniki, 1976; Ioan Floca, *Întîietatea o*[illegible], *întîietate jurisdicțională și primat de jurisdicție universală*, în «Studii Teologice», XLI (1989), nr. 5—6, p. 6—16; Antoine Wenger, *Les trois Rome*, Desclée de Brouwer, Paris.

PROFEȚII: [illegible] *Profeții* sînt cunoscuți prin rolul pe care l-au [illegible] Israel. *Profeții* «mari» sînt: Isaia, [illegible] misiunea de a comunica șefilor de popor [illegible] Dumnezeu. Ei intervin și combat mai [illegible] de Dumnezeul unic al lui Avraam, Isaac și Iacov ([illegible] 4 [illegible]). La [illegible] lui David contra lui Urie — 2 Samuel 12, 1—15. Amos critică la fel [illegible] marea săracilor, 2, 6—7). *Profeții* [illegible] prevestesc [illegible] lui — Ieremia 19, 10—13; Iezechiel 5, 1—5).

În același timp, *profeții* prezintă imaginea unui Dumnezeu care iubește poporul Său, pe care nu-l abandonează, căruia îi pregătește un viitor, căruia îi trimite un mîntuitor. Cel mai mare dintre ei a fost Moise, căruia Dumnezeu i-a dat *Decalogul* — Cele zece porunci — pe Muntele Sinai. La Schimba[illegible] Petru, Iacov și Ioan, Iisus stă de [illegible] (Ma[illegible]tei 17, 2—4). Biserica Sa e zidită pe temelia apostolilor și *profeților* (Efeseni 2, 20).

PRONIE [gr. pronoia, lat. providentia = purtare de grijă, prevedere]: modul în care Dumnezeu [illegible] scopul final pentru care a fost creată, în interiorul iconomiei Sale [illegible] orice ființă umană, iar pe de altă parte [illegible] miinile lui Dumnezeu, Care [illegible] decît totul: «Unde mă voi duce de la Duhul Tău, și de la fața Ta [illegible] [illegible] de față ești» (Ps. 138, 7—8).

[illegible] despre *providență*

— *Pronia* se referă atît la legile generale ale creației, [illegible] duale în care există aceste legi. Aceste legi sînt conduse către scopul pe care [illegible] veșnică. Alt[illegible], *pronia* ar fi [illegible] Dumnezeu este [illegible] existenței [illegible] creator, cum și scopul [illegible] ca *pro*[illegible]*tor*.

[illegible] este nu numai supor- [illegible] care dă orientarea [illegible] și un ajutor, «palma lui [illegible]» (Ps. 139, 5), forța prin [illegible] atrage ființele spre [illegible] firească. *Pronia* în forma [illegible] continuu, a unei siner- [illegible] Fără a silii voia omului, [illegible] folosește legi, situații, și le dirijează în mod liber [illegible] este el însuși un organ [illegible], deoarece poate folosi în [illegible] legile creației pentru a [illegible] viața sa și a semenilor săi [illegible] existenței și scopul [illegible] care depind de voința lui [illegible] omul se mișcă liber. El [illegible] viața sa de cea a [illegible] într-un mod pozitiv sau [illegible]

[illegible] nu înseamnă pentru [illegible] de grijă sau de responsa- [illegible] «Căutați mai întîi împără- [illegible] Dumnezeu și dreptatea Lui [illegible] acestea se vor adăuga vouă [illegible] îngrijiți de ziua de mîine, [illegible] de mîine se va îngriji de [illegible] Ajunge zilei răutatea ei» [illegible], 33—34). Textul este impo- [illegible] stări de agitație și de [illegible] a spiritului, în care [illegible] poate discerne valo- [illegible] entale de lucrurile se- [illegible] Textul cheamă credin- [illegible] la concentrare asupra per- [illegible] în care a fost creat și des- [illegible] viața viitoare. Psalmistul își [illegible] depină în *purta-* [illegible] grijă a lui Dumnezeu: «Des- [illegible] Tu mîna Ta, toate se vor [illegible] de bunătăți. Dar întorcîn- [illegible] Tu fața Ta, se vor tulbura, [illegible] duhul lor și se vor sfîrși și [illegible] se vor întoarce. Trimi- te-vei Duhul Tău și se vor zidi și [illegible] fața pămîntului» (Ps. 103, [illegible])

«Doamne, Cel ce cu palma Ta cea preacurată cuprinzi toate, Care îndelung rabzi pentru noi toți și-Ți pare rău de răutățile noastre, adu-Ți aminte de îndurările Tale și de mila Ta. Cercetează-ne pe noi întru bunătatea Ta, și, cu harul Tău dă-ne ca și în cealaltă vreme a zilei de acum, să scăpăm de meșteșugirile vicleanului, cele de multe feluri, și păzește fără de bîntuială viața noastră cu harul Preasfîntului Tău Duh. Dumnezeule cel mare și minunat, Care cu bunătatea cea nespusă și cu purtarea de grijă cea multă chivernisești toate și ne-ai dăruit bunătățile Tale cele din lume și ne-ai chezășuit împărăția cea făgăduită, prin bunătățile cele dăruite nouă; Cel ce ne-ai ajutat și în partea cea trecută a zilei, să ne abatem de la tot răul, dăruiește-ne ca și pe cea rămasă să o săvîrșim fără de prihană înaintea sfintei slavei Tale, ca să Te lăudăm pe Tine, Dumnezeul nostru, Cel singur bun și de-oameni-iubitor»

(Rugăciunea a 5-a și a 6-a de la Vecernie, în Liturghier, ed. 1974, p. 23—24).

Bibliografie: Ioan Damaschin, *Credința ortodoxă* I, cap. 29, trad. cit., p. 92—96.

PROTESTANTISM [illegible] protestantă): inițial, curent refor- [illegible] care apoi s-a organizat separat [illegible] protestanți [illegible] Speyer [illegible] de protestantism vine [illegible] care [illegible] Luther, protestează la Dieta de la Speyer, în 1529 contra deciziei lui Carol al V-lea de a convinge cu forța pe Luther să renunțe la ideile sale

La 31 octombrie 1517, Martin [illegible] (1483–1546), călugăr [illegible] augustinian din Erfurt, profesor de studii biblice la Universitatea din Wittenberg, [illegible] teze împotriva [illegible] și practicii [illegible] indulgențele. Luther nu vrea să creeze o altă Biserică, dar e scandalizat de [illegible] autoritatea Bisericii de la Roma, pe care o vizitează în 1510—1511, protejează [illegible] a tezelor îl pune în conflict cu autoritățile catolice în fața cărora este chemat să se exprime: în 1518 la Heidelberg și Augsburg (în prezența cardinalului Cajetan, delegatul papei), în 1519 la Leipzig. [illegible] conciliilor romane. În 1520, Luther [illegible] Bisericii». În același an, papa Leon al X-lea (1513—1521) îl excomunică [illegible] Worms [illegible] de Saxonia, Luther se retrage la castelul Wartburg, unde va traduce Noul Testament, pe care îl va [illegible] Wittenberg [illegible] o parte din ideile sale: predicarea cuvîntului, împărtășirea credincioșilor. În timpul revoltei țăranilor (1524—1525), Luther ia o atitudine ostilă acestora. La dietele de la Speyer (1526 și 1529), Luther e [illegible] nu e recunoscut legal decît prin tratatul de la Passau în 1552. În 1530, la dieta de la Augsburg, Luther prezintă doctrinele de bază ale Reformei: autoritatea Bibliei, justificarea prin credință, prezența reală [illegible] e o simplă [illegible] Luther expune [illegible] cele două «Catehisme» și în «Articolele Smalkaldice» (1537). Cel ce a sprijinit pe Luther în propagarea teologiei [illegible] a fost Melanchton (1497—1560), în special prin [illegible] Communes» și prin redactarea în 1530 a «Confesiunii de la Augsburg» pe care o acceptă și Luther.

Luther a deschis calea nu numai unei serii de controverse teologice, ci și unei mari mișcări reformatoare în întreaga Europă. «Reforma» a luat trei direcții principale: «luteranismul», în Germania, Scandinavia și Europa centrală; «calvinismul», în Elveția, Franța, O[illegible] și Scoția; «anglicanismul», în Anglia.

În Germania, «luteranismul» [illegible] sprijinit de principii germani, [illegible] de-abia prin Tratatul de la Westfalia (1648), care încheie războiul religios de 30 de ani, luteranii [illegible] pătă drepturi egale cu catolicii. [illegible] 1580 se publică «Cartea de concordie», care include cele două «Catehisme» și «Articolele Smalkaldice» de Luther, «Confesiunea» și «Apologia de la Augsburg» de Melanchton, și «Formula de concordie».

În Elveția, Reforma pătrunde mai întîi la Zürich, în 1518, prin Huld[illegible] tat de Erasmus. [illegible] Reforma are un caracter social național, de aceea el recunoaște autorității seculare dreptul să se ocupe cu problemele bisericești. [illegible] 1528 scrie «Comentariu despre adevărata și falsa religie», iar în 15[illegible] se confruntă la Marburg cu Luther

... blema Euharistiei, susţinînd ... istos este prezent doar spiri... simbolic. Moare în lupta de la ...el, apărînd Zurichul împotriva ...elor catolice elveţiene. Cel ... Reforma la Geneva ... Calvin (1509—1564). ... exhaat care se ocupă nu ... cu teologia Reformei, ci şi ... a comunităţilor într-o ... prezbiteriană, poporul fiind ...t prin prezbiteri-laici Cal... ...că în 1536 «Instituţiile re... creştine», în care precizează ... dintre teologia sa şi cea ...stantismului. Clavin admite ... Taine: botezul şi Euharistia, ...ge concepţia lui Zwingli ... vederea simbolică a comu... euharistice, vorbeşte despre ... lui Dumnezeu», adică de... ...ganizarea şi disciplina biseri... ...sigur, cea mai importantă ...ră calvinistă este «predesti... sau doctrina «alegerii duble», ... căreia Dumnezeu a ales ... de creaţie pe unii pentru ..., pe alţii pentru distrugere; ...urmare unii sînt predestinaţi ...amnare. La Zurich, mişcarea ... Heinrich Bullinger (1504— ...iar la Geneva, de Theodor ... (1519—1605). A doua Confe... helvetică, Zurich 1566, este ... de H. Bullinger, succesorul ... în Zurich.

Sub influenţa lui Calvin, Refor... pătrunde în Franţa încă din ...3, unde se transformă repede ... mişcare politică. Masacraţi ...2, în noaptea sfîntului Barto... reformaţii sînt apoi prote... din 1589, de regele protestant ... al IV-lea şi recunoscuţi în ... în edictul de la Nantes.

În Olanda, Reforma ajunge ... 1523, dar cel dintîi sinod refor-mat se ţine la Dort în 1574 şi ... Calvinism... ... prezbiteri... ... dintre teologie ... duse de Arminius (1560—1609), care, împotriva lui Calvin, susţine că Dumnezeu vrea ca toţi oamenii ... deoarece omul are voinţă liberă ... Dort (1618—1619). Învăţătura lui Arminius e recunoscută în 1795.

În 1534, Henric al VIII-lea se ... Anglicane ... ment al II-lea (1523—1534), care în 1532 anulase divorţul regelui de Caterina de Aragon. Cel care a introdus Reforma în Anglia, unde ... rea lui Wyclif (1320—1384), este ... unui arhiepiscop de Canterbury, Thomas Cranmer (1547—1553), condamnat şi ars ca eretic la Oxford în 1556, de către regina Maria Tudor (...—1558), care vrea să reintroducă romano-catolicismul şi să impună autoritatea papei în Anglia. Thomas Cranmer alcătuieşte «Articolele Bisericii Anglicane» şi «Car... ... Reforma păstrînd structuri ce ... anglicană este acceptată sub forma celor «39 de Articole». În Scoţia, reforma a fost introdusă de John K... ... în 1561 «Cartea disciplinei».

Neavînd o structură de unitate nici la nivelul credinţei, nici al organizării bisericeşti, Reforma a încurajat formarea de grupuri inde-pend... ... protestante de curînd înfiinţate. Astfel, în ...

[illegible] [illegible] [illegible] (în Anglia) [illegible] [illegible] tiştii şi baptiştii (în Elveţia, Germania [illegible] [illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (în Anglia şi America), «discipolii» sau «societatea prietenilor» (Quakers), iar în zilele noastre, mişcarea «evanghelică» şi cea «penticostală».

Mai puţin extins în Europa centrală, protestantismul ia următoarele forme: [illegible] pregătită de Jan Hus (1369—1415) şi Jeronim de Praga, dar influenţa lui Luther se resimte încă din 1524 [illegible]; husiţii devin calvinişti. Ungaria a suferit ambele influenţe: cel dintîi sinod luteran se ţine în 1545, iar cel calvinist, în 1557. În ţările scandinave, Reforma ajunge în 152[illegible] sinod de la [illegible] [illegible] acceptă Confesiunea de la Augsburg. [illegible] congregaţii protestante se organizează în 15[illegible].

Reforma protestantă n-a rămas fără răspuns din partea Bisericii romano-catolice. Papa Paul al III-lea convoacă în acest scop Conciliul de la Trident (ţinut în trei sesiuni 1545—1547, 1551—1552 şi 1562—1563), [illegible] tie doctrinele catolice contestate de [illegible] [illegible] fapte, cele şapte Taine, celibatul, purgatoriul, indulgenţele, transsubstanţierea [illegible] [illegible] Societatea [illegible] [illegible] conducerea lui Ignatius de Loyola (1491—1556), care are ca deviză [illegible] [illegible] [illegible] inchiziţia este reorganizată [illegible] [illegible] [illegible] şi teologia [illegible] (în special [illegible] [illegible] şi [illegible] Bellarmin) sînt de asemenea folosite ca instrumente contrareformatoare.

În secolele următoare, protestantismul [illegible] [illegible] teologice, ca, de pildă, liberalismul [illegible] [illegible] liberalismului protestant este [illegible] [illegible] [illegible] Immanuel Kant (1724—1804) — care neagă valoarea argumentelor [illegible] pentru dovedirea existenţei lui Dumnezeu [illegible] mai o bază morală — Schleiermacher susţine că esenţa religiei este experienţa, iar aceasta constă în [illegible] [illegible] danez Sören Kirkegaard (1813—1855) [illegible] [illegible] raţionale, întrucît Dumnezeu este cunoscut aşa cum Se face El cunoscut [illegible] [illegible] [illegible] Hegel [illegible] [illegible] Hristos este suprema [illegible] tare a Spiritului divin, care se află [illegible] [illegible] Friedrich [illegible] (1844 [illegible]) [illegible] «Dumnezeu este mort» [illegible] [illegible] [illegible] (1890) Walter Rauschenbusch [illegible] [illegible] [illegible] pentru Evanghelia socială [illegible] [illegible] (1965), [illegible] [illegible]

[illegible] de «împărăţia lui Dumnezeu», şi [illegible] Adolf von Harnak (1851—[illegible]) [illegible] «Esenţa creştinismului» [illegible].

[illegible] ne formă contra [illegible] *protestant* este Karl [illegible] etorul «teologiei dia[illegible]» care, în «Comentariu la Ro[illegible]» [illegible] se află sub cuvîntul lui Dumnezeu [illegible] singurul punct de contact [illegible] Dumnezeu şi om. Dogmatica [illegible] centrată pe ideea de suvera[illegible] lui Dumnezeu. Creştinismul [illegible] o «religie», adică o organi[illegible] [illegible] aspiraţiilor religioase ale omu[illegible] [illegible] o revelaţie, despre care se [illegible] numai cu ajutorul meto[illegible] [illegible] de afirmare şi contra[illegible]. Din aceeaşi şcoală face [illegible] Emil Brunner (1889—1965). [illegible] cu Martin Niemoller, Karl [illegible] ridică împotriva «creştini[illegible]», formînd «Biserica con[illegible]», care adoptă în mai 1934 [illegible] a Barmen». Teologi care se [illegible] de implicaţiile politice ale [illegible] sînt: Dietrich Bonhoeffer [illegible]—1945), executat de nazişti, [illegible] scria «Preţul de a fi discipol» [illegible] susţine întoarcerea la un [illegible] biblic «fără religie»; Mar[illegible] King (1929—1968), mar[illegible]; Josef Hro[illegible] († 1969), care susţine «umani[illegible] relaţiilor politice.

[illegible] dolf Bultmann (1884—1976) sus[illegible] că Evangheliile redau mai de[illegible] [illegible] primare şi nu relatează fapte [illegible] despre Iisus din Nazaret. [illegible] Testament este plin de concep[illegible] [illegible] în termenii [illegible] azi, el trebuie să fie «demito[illegible]» [illegible] de interpretare [illegible] adoptă şi episcopul anglican J. A. T. Robinson, care publică în 1963 «Honest to God». Teologia «morţii lui Dumnezeu» a fost formulată în 1963 de Paul van Buren şi reluată de Thomas J. J. Altizer, [illegible] Vahanian, William Hamilton, Dorothée Sölle, Harvey Cox («The Secular City»), în [illegible] susţine că Dumnezeu se [illegible] [illegible] Wolfhart Pannenberg, profesor la München, [illegible] [illegible] Noul Testament, iar Jürgen Moltmann [illegible] [illegible] [illegible] Crucificat Hristos [illegible] Dumnezeu [illegible] (1972) [illegible] [illegible] Împărăţia lui Dumnezeu [illegible] [illegible] Rosemann.

În Statele Unite ale Americii, [illegible] [illegible] [illegible] teologie [illegible] Tot [illegible] Americă apare [illegible] «fundamentalismul», mişcare conservatoare [illegible] susţine [illegible] [illegible], din care s-au desprins mişcarea de restaurare şi [illegible] «sfinţeniei» (holiness), penticostală sau nu.

**

Evanghelicii — conservatorii constituie azi un element important în *protestantism*, care se organizează fie în cadrul bisericilor tradiţionale, fie în mod separat («Comitetul de la Lausanne»). Aceştia susţin că Biblia este singura autoritate de credinţă, pun un mare accent pe convertirea personală şi experienţa religioasă,

[illegible] campanii de evanghelizare, preferă conservatorismul în teologie [illegible] formează o biserică [illegible] în America.

Teologia *protestantă* din America Latină [illegible] teologiei [illegible] teologia [illegible] mesajul [illegible] interpretat [illegible] context [illegible] precizate [illegible] practice [illegible] protestanți, care adoptă metoda teologiei [illegible] (Mexic).

Protestantismul [illegible] dintre sale, încercînd o «reformă» a [illegible] trine confesionale particulare

a) Autoritatea cuvîntului lui Dumnezeu [illegible] *tantismul* respinge tot ce nu are o [illegible] autoritatea [illegible] serica, nu pot fi socotite intermediari între credincios și [illegible] revelația «naturală» [illegible] cunoașterea lui Dumnezeu [illegible] și Dumnezeu [illegible] credință, care este [illegible] Evangheliei [illegible] credincios [illegible] penitent prin [illegible] terea Duhului Sfînt prin predicarea cuvîntului. În general [illegible] contemplativ, a teologiei, speculative și

scolastice. Cunoașterea este rezultatul unei duble mărturii: cea exterioară prin lectura Bibliei și [illegible] Duhului Sfînt. Mistica este o erezie, Dumnezeu nu poate [illegible] redus nici la natură, nici la istorie, [illegible] de [illegible] al istoriei reprezintă una din ideile esențiale ale *protestantismului*.

b) Mîntuirea prin harul lui Dumnezeu sau justificarea numai prin credință. Credinciosul este «îndreptat», adică iertat de Hristos prin [illegible] este ales de Dumnezeu. Credința [illegible] tării pe care Dumnezeu îl dă în numele lui Hristos. Faptele nu sînt o condiție a justificării, sau un adaos la credință, ci un rod, o dovadă a [illegible] Maria și a sfinților; de asemenea, [illegible] nezeu care lucrează în istorie în mod liber.

c) Biserica invizibilă, adică poporul ales al lui Dumnezeu, este [illegible] numai de Dumnezeu [illegible] Preoțul [illegible] substanțierii nu se află în Biblie [illegible] Hristos numai botezul și Euharistia, dar ele pot fi săvîrșite de orice cre-

[illegible] dreptul să citească și să interpreteze Biblia, iau parte la conducerea [illegible] și la cult. Luther [illegible] pentru folosirea limbii naționale [illegible] este împotriva clerului (ca [illegible] și [illegible] celibatului preoților. Bi[illegible] totdeauna sub judecata [illegible] lui Dumnezeu, într-un continuu pro[illegible] înnoire («semper refor[illegible]

Crezurile Bisericii vechi și do[illegible] sinoadele ecumenice [illegible] sînt altceva decît forme [illegible] credinței și au o valoare [illegible] pentru interpretarea Bi[illegible] pot constitui o normă de [illegible] dacă ele conțin «doc[illegible] Evangheliei». În general Luther [illegible] instanță doctrinară [illegible] (magisteriul papei), ca [illegible] mod formal infailibilă. [illegible] Smalkaldice (1537), el [illegible] de cele trei simboluri de [illegible] vechi: cel apostolic, cel de [illegible] și cel de la Calcedon. Me[illegible] acceptă cele trei mărturi[illegible] credință, precum și cele pa[illegible] ecumenice, iar Calvin [illegible] dogmele acestor sinoade [illegible]

[illegible] și a justificării prin credință [illegible] altceva decît concluzia in[illegible] despre natura păcatului și [illegible] umane căzute. «Reforma» a [illegible] accent pe culpabilitatea și pă[illegible] iremediabilă a omului și [illegible] umanitatea lui Adam care e lip[illegible] umanitatea nouă în Hristos. Aspec[illegible] tologic și cosmic al răscum[illegible] este estompat. Restaurarea [illegible] este relativă, deoarece el [illegible] totdeauna «justificat și pă[illegible] în același timp». De aceea și [illegible] protestantă pune un mare [illegible] pe pietatea personală.

Bibliografie: [illegible] *Die Kirchen Reformatorischer*, în Konrad Algermissen, *Konfessionskunde*, Paderborn, 1966, p. 251—347; Émile G. Léonard, *Histoire du protestantisme*, Presses Universitaires de France, Paris 1956 (col. «Que sais-je?»); Georges Casalis, *Luther et l'Église confessante*, Éditions du Seuil, 1962; Roger Mehl, *La théologie protestante*, Presses Universitaires de France, Paris, 1967; Frank Delteil, Roger Mehl, Georges Richard-Molard, Daniel Robert, *Le protestantisme hier-demain*, Éditions Buchet-Chastel, Paris, 1974; André [illegible], *Le protestantisme*, Les Bergers et les Mages, 1987; J. B. Metz, *Pour une théologie du monde*, Paris, Cerf, 1971; Nicolae Mladin, *Concepții protestante mai noi despre Sfînta Scriptură* (teză de doctorat), extras din «Mitropolia Moldovei și Sucevei» LI (1975), nr. 5—6; Ștefan Alexe, *Curente și tendințe noi în teologia contemporană*, în «Ortodoxia», XXIX (1977), nr. 1, p. 80—124; J. J. Allmen, *Ce așteaptă Bisericile Reformate de la Biserica Ortodoxă*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLIV (1968), nr. 1—2, p. 13—28; P. Rezuș, *Teologi, probleme și [illegible]* [illegible] *[illegible]ismul contemporan*, în [illegible], XIX (1967), nr. 1—2, p. [illegible]; [illegible] *Martin Luther și Reforma Bisericii*, în «Ortodoxia», 4 (1983), p. 487—495; Ștefan Sandu, *Teologia mărturisirilor de credință luterane și ortodoxe*, în «Ortodoxia», XLIV (1992), nr. 1—2, 3—4.

PROTESTANTISM. Confesiuni, denominațiuni, biserici și secte ieșite din Reformă.

Reforma lui Luther în Germania a fost un eveniment [illegible], prin elementul ei [illegible], [illegible], încît a împărțit Europa în două părți: catolică și protestantă. De la început ea a generat apariția unor confesiuni cunoscute ca protestante [illegible] luteranismul (în Germania și Scandinavia), zwinglianismul și calvinis-

mul (în Olanda, Elveția, Franța, Scoția), anglicanismul (în Anglia) [illegible] aceste confesiuni sînt la originea altor mişcări renovatoare, grupări schismatice şi secte (v. BISERICA ANGLICANĂ, PENTICOSTALISM).

LUTERANISM: Toate mărturisirile de credință și catehismele incorporate în *Cartea de Concordie* (publicată în 1580, la 50 de ani după Confesiunea de la Augsburg — 1530), cu excepția *Formulei de concordie* — 1577, sînt scrise de Luther [illegible] Melanchton, între 1529–1537. Confesiunea de la Augsburg fusese pregătită de Melanchton și prezentată lui Carol al V-lea, la dieta din Augsburg, în 1530. Teza principală: Justificarea omului prin credință. Prima parte cuprinde probleme de credință pe baza articolelor scrise de teologii din Wittenberg. A doua parte [illegible] scrisă pe baza articolelor Torgau.

Doctrinele principale, de nuanță anticatolică, ale lui Luther sînt:

Biblia e [illegible] autoritate [illegible] și se interpretează prin sine însăși;

Respingerea credințelor și tradițiilor nebiblice;

Natura mîntuirii: Justificarea oamenilor prin credința în Hristos. Din cauza acestei Justificări, deși oamenii erau păcătoși înainte, acum sînt socotiți drepți în fața lui Dumnezeu, fără nici o [illegible] din partea lor;

Biserica e o comunitate de credincioși care sînt preoți. Se respinge astfel teza catolică despre Biserică, instituție ierarhică menită să administreze mîntuirea prin [illegible];

Regenerarea copiilor prin botez;

Prezența reală a trupului lui Hristos «în, cu și sub» pîinea euharistică;

Ubicuitatea trupului glorificat al lui Hristos;

Incapacitatea spirituală a păcătosului;

Doctrina e obligatorie, ceremoniile sînt «adiaphora»;

Cultul și predica în limba poporului;

Educație religioasă, studii biblice și teologice.

Cele trei crezuri ecumenice și confesiunile luterane (Confesiunea de la Augsburg și Catehismele [illegible] ale lui Luther) reprezintă o interpretare corectă a cuvîntului lui Dumnezeu.

Luteranii sînt [illegible] Germania [illegible] Bisericii Evanghelice [illegible] Germania [illegible] luterani [illegible] a fost constituită în 1918. Bisericile luterane sînt [illegible] Federației Mondiale Luterane, care s-a format în 1947.

Statistica: luterani [illegible] de membri. Bisericile unite [illegible] reformate și luterane — 65 163 979 de membri. Protestanți în general (uniți, luterani, reformați) — 363 290 000 milioane membri.

CALVINISM: Doctrina lui Jean Calvin s-a format [illegible] ca de pildă suveranitatea lui Dumnezeu [illegible] predestinarea în sens restrîns. In [illegible] Melanchton (1497–1560) susținea [illegible] voință liberă, în sens de «puterea de a accepta harul», formula Concordiei (1595) acceptă un compromis: chemarea la mîntuire se referă la toți, nu numai la cei aleși, deci căderea din har e posibilă. Beza (1519—1605), succesorul lui Calvin, susținea că Dumnezeu a permis căderea în păcat ca să salveze pe cei aleși

[illegible] a murit deci numai pentru [illegible].

[illegible] Dort [illegible] calvinismul astfel: suveranitatea [illegible] Dumnezeu, căderea totală a [illegible], alegerea necondiţionată sau [illegible], răscumpărarea limitată [illegible] aleşi), harul e irezistibil [illegible] efectivă, perseverenţa [illegible]. Calvin respinge astfel [illegible] ideei ale lui Luther. Despre [illegible] sau Cină, Calvin învaţă [illegible] Hristos «este în ceruri, [illegible]», aşică e vorba de prezenţa [illegible] în inima credinciosului, nu [illegible] prezenţa lui Hristos cu trupul [illegible] euharistice. Biserica [illegible] cunoaşte patru oficii: pastor, [illegible], diacon, presbiter sau bătrîn. [illegible] înviat este capul Bisericii, [illegible] o călăuzeşte prin cuvînt şi [illegible]. Biserica e condusă de presbiteri, care nu sînt investiţi cu puteri [illegible] autorităţii. Cultul constă în [illegible] şi predicarea cuvîntului [illegible].

[illegible] Arminius, calvinist olandez, [illegible] *Remonstrance* (1610) în care [illegible] că Hristos a murit pentru [illegible], dar numai credincioşii beneficiază de aceasta, deci harul nu este [illegible]. De aici, *arminianism*, [illegible] care se opune predestinării [illegible] de [illegible] pentru [illegible].

Biseri[illegible] Franţa, Ungaria şi Olanda preferă [illegible] numele de «reformate», în timp ce cele din ţările anglo-saxone sînt numite «presbiteriene». Două organizaţii, reformată şi congregaţională, [illegible] în 1970 [illegible] Kenya s-a format Alianţa Mondială a Bisericilor Reformate (care cuprinde 157 Biserici membre, cu 70 mil. de membri) cu sediul la Geneva. Dialogul oficial între Bisericile Ortodoxe şi Alianţa Mondială s-a concretizat recent într-un «consens» asupra doctrinei Sfintei Treimi (Vezi *Episkepsis*, no 455, 1. 4. 1991, p. 4—12). Bisericile reformate cuprind [illegible] (succesiv prezbiterieni).

Metodism: Mişcare de înnoire [illegible] în Biserica Angliei [illegible] în secolul al 18-lea. Ca tradiţie şi doctrină, metodismul este rezultatul misiunii fraţilor John şi Charles Wesley, [illegible] nizeze devoţiuni private, lecturi biblice şi rugăciune ca metodă de [illegible] în Georgia. La 24 mai 1738, John Wesley [illegible] sub forma «încălzirii» inimii prin lucrarea Duhului Sfînt, devenind [illegible] 1739, la Londra, ca o «societate» pe bază voluntară, o comunitate de experienţă creştină, «club» de [illegible] vine o «societate unită» deschisă nonconformiştilor, iar în 1744 se prezintă ca o mişcare naţională cu [illegible] Wesley vizitează Olanda. De aici, *metodismul* s-a răspîndit în America de Nord [illegible] protestant. În 1784 se adoptă *Actul de declaraţie*, care [illegible] Metodismul se [illegible] în 1795.

Doctrină: Justificarea prin credinţă este pentru toţi (arminianism) [illegible] este [illegible] asigurarea [illegible] Sfînt, viaţa creştinului constă în perfecţiunea în iubire care este distinctă şi, după [illegible]

tificare, experiența personală a Duhului Sfînt ca mărturie interioară, interes pentru misiune și binele social.

Armata Salvării este o tradiție ieșită din *metodismul* din Anglia în [illegible] De asemenea [illegible] metodistă.

Cea dintîi Conferință mondială metodistă s-a ținut la Londra în 1881. Din 1951 s-a format Consiliul Mondial Metodist care este [illegible] Federația Mondială Luterană. Propunerile de [illegible] între *metodism* și Biserica Anglicană au fost respinse de anglicani în 1972 și 1982 (26 mil. de membri).

Anabaptiștii: [illegible] formatori radicali din Zürich (către anul 1520) care n-au acceptat reforma lui Luther și Zwingli, în [illegible] Doctrina lor e formulată de «frații elvețieni» care au adoptat la 24 februarie 1527 *Confesiunea de la Schleitheim*, compusă de Michael Sattler (martirizat în 1527 de autoritățile [illegible] se respinge [illegible] Zwingli și Calvin, mai ales ideea de Biserică de stat. Prin [illegible] Biserica trebuie să fie reformată în [illegible] prin [illegible] Dumnezeu refuză să practice botezul copiilor [illegible] astfel se favorizează [illegible] se menține Biserica de stat) și [illegible] tuie botezul credincioșilor adulți, de unde numele de anabaptiști.

O mișcare derivată din *anabaptism* este cea a menoniților, care au adoptat *Confesiunea de la Dordrecht*, la 21 aprilie 1632.

Statistica globală: 1 250 100 de membri.

Menoniții: (sau anabaptiștii) cea mai veche comunitate din [illegible] Bisericilor [illegible] protestante și mișcărilor de «trezire», fondată de preotul catolic olandez Menno Simon (1496—1561), care a trecut la anabaptism în 1536. Acesta a fost persecutat după ce a încercat să formeze «împărăția sfinților» în Münster [illegible] în Olanda și în țările vecine, după principiul [illegible] zării ecleziastice. *Menoniții*, aderînd reformatorilor radicali, resping botezul copiilor și prezența [illegible] puterii bisericești de cea seculară, [illegible] trebuie să includă numai creștini [illegible] Practică botezul la vîrstă adultă, săvîrșesc Cina (de trei ori pe an), [illegible] pentru misiune, pace, ecumenism [illegible] în favoarea [illegible] și a asistenței sociale, în caz de război.

Prima Conferință mondială a *menoniților* s-a ținut la Basel în 1925 (1 250 100 de membri).

Quakers, sau mai tîrziu Societatea religioasă a prietenilor, [illegible] ză din 1650, fiind conduși la început de predicatorul George Fox. Doctrina lor a fost formulată de Robert Barclay (*Theses theologicae*, în 1676). Din Marea Britanie și Irlanda, prietenii s-au răspîndit în

[illegible] Europei și America de Nord [illegible] William Penn a întemeiat [illegible] tea prietenilor în Pennsyl[illegible]

În [illegible] doctrinei lor stă con[illegible] [illegible] direct al lucrării [illegible] lui Hristos în suflet, prin [illegible] e liberat de păcat și ob[illegible] [illegible] morale, ca simplitatea și [illegible] Prietenii resping tainele, [illegible] orice formă de autoritate [illegible] jurământului în justiție, [illegible] față de autoritățile civile [illegible] de organizarea cultului în [illegible] locale, iar «supraveghetor[illegible] se ocupă de acțiunea pastorală [illegible] a congregației [illegible] pul de a coordona relațiile [illegible] comunitățile de prieteni din [illegible] națiuni a luat ființă Comi[illegible] al prietenilor pentru [illegible] în 1937 (502.486 de [illegible]

Baptiști (gr. baptizo — a bo[illegible] în afundat), denominațiune de [illegible] protestantă care s-a ivit ca [illegible] contra Bisericilor de Stat [illegible] deau botezul copiilor și [illegible] resping atît pro[illegible] antismul istoric — în special [illegible] tatea confesiunilor de cre[illegible] — cît și catolicismul, în spe[illegible] de Biserică universală.

Biserica baptistă a fost înte[illegible] în Olanda în 1609 de pasto[illegible] anglican John Smith, care se [illegible] botezului copiilor, deoarece [illegible] capabili să facă o mărturi[illegible] conștientă a credinței. În 1612 [illegible] Biserica baptistă din Lon[illegible] conducerea lui Thomas [illegible], care predica toleranța re[illegible]ligioasă pentru toți, creștinii [illegible] [illegible] baptistă s-a răspîndit în Statele Unite, devenind cea mai largă denominațiune [illegible] de membri [illegible] Convenția bap[illegible]tiștilor de Sud [illegible] organi[illegible]zată [illegible] Augusta, Georgia, [illegible] [illegible] Baptist New Hampshire [illegible] în 1833, pune accent pe congregația locală, în [illegible] Seminarul [illegible] tiștilor din Sud, Louisville, Kentucky [illegible] sală cît și cea locală.

Doctrină: Biserica e o comuniune [illegible] resping tradiția.

[illegible] Washington [illegible] alianței s-a ținut la Londra în 1905.

Statistica globală: 50 321 900 de membri, în 1985.

Biserica — *catolică* — *aposto[illegible]lică* [illegible] Edward Irving [illegible] Acesta [illegible] pro[illegible] Biserica, în semn de restaurare a insti[illegible]tuțiilor Bisericii primare: apos[illegible]toli, profeți, [illegible] evangheliști. Acesta fixează întoarcerea lui Hristos pentru anul 1864.

Mișcarea se împarte în 1863 [illegible] torită lui F. W. Schwartz († 1895), care se [illegible] evoluție în sens instituțional, dîndu-i o altă structură. Această ramură se numește din 1906 *Biserica neo-apostolică*, fiind condusă de un Apostol-patriarh și de 12 apostoli [illegible] nicilor lui Iisus. La Botez și Cină, [illegible] pe care celelalte Biserici nu-l au.

Discipolii ai lui Hristos (Disciples of Christ) [illegible] de Noului Testament (de unde și numele de restoraționiști). Aceștia s-au reunit într-o Biserică, numită [illegible] sau «Biserica lui Hristos». De aici Biserici surori s-au organizat în Marea Britanie, Australia, Noua Zeelandă.

Doctrină: comunitatea de tip [illegible] mărturia Noului Testament: orice credință și practică [illegible] trebuie să fie conforme cu Biblia, singura sursă [illegible] nezeu. *Discipolii lui Hristos* cred în Treime, în jertfa de ispășire, în nașterea [illegible] Iisus din Fecioară, în nevoia nașterii spirituale, practică botezul prin afundare, [illegible] Bisericilor pe baza Noului Testament.

Convenția mondială a Bisericilor lui Hristos a luat ființă în 1930 în Statele Unite. În 1960, la Nairobi, a fost creat Consiliul Consultativ ecumenic al Discipolilor, cu scopul de a întări participarea *discipolilor* la mișcarea ecumenică.

Statistica: 8 763 192 de membri.

Darbiștii: sau «Adunarea fraților», constituie o mișcare [illegible] ristă întemeiată de pastorul anglican John Nelson Darby (1800–1882), care în 1828 denunță compromisul dintre Stat și Biserică, optînd pentru «comunități libere». El învață că toate Bisericile sînt necredincioase lui Hristos, de aceea El le-a părăsit. Există numai o Biserică spirituală, nevăzută, fără organizare și ierarhie, condusă de Duhul Sfînt, care adună pe creștini într-o «adunare de frați» [illegible] interpretarea literală a Bibliei [illegible] în apropiata venire a Domnului, înfrîngerea anticristului și instaurarea mileniului. Acceptă Botezul și Cina ca simboale ale morții lui Hristos.

Din cauza relațiilor cu alți creștini, mișcarea s-a împărțit în frați rigoriști, «strîmți», și frați «largi» (242 307 de membri).

Adventiștii [illegible] venire, întoarcere) sau Biserica adventiștilor de ziua a 7-a se deosebește prin învățătura că, creștinii trebuie să fie pregătiți pentru întoarcerea imediată a lui Hristos (parousia), care va avea loc în zi de sîmbătă [illegible] Domnului Hristos va veni ca să domnească [illegible] *milenialiști* — înainte de judecata generală [illegible] *Adventismul* a fost întemeiat în 1844 de un protestant [illegible] William Miller (1782–1849). Dar cel care a organizat mișcarea a fost Ellen White (1827–1915), care pretindea că a primit «revelații personale» referitoare la apariția lui Hristos. De aceea, discipolii au numit-o «spiritul profeției».

Mişcarea are un caracter «milenarist» [illegible] doctrinele reformei [illegible] Treime, Iisus Hristos este Dumnezeu adevărat şi om adevărat, [illegible] principal al acţiunii Duhului Sfînt, [illegible] Scriptura insistă asupra convertirii personale [illegible] Sfînta Cină ca prezenţă spirituală a lui Hristos. *Adventiştii* propun o morală austeră care să promoveze o viaţă sănătoasă, interzic consumul de alcool, cafea, carne de porc, ca şi luxul şi [illegible] *Adventiştii* [illegible] învăţătură, vindecări, se [illegible] sanatoriilor) [illegible] creştin este un «frate în Hristos». *Adventiştii* nu cred în [illegible] Bisericilor. Sediul la Washington. Statistică - 2 350 000 membri în 189 de ţări.

Mileniarism sau milenarism — [illegible] Hristos va domni [illegible] pămînt (cf. Apocalipsă 20) un mileniu [illegible] de [illegible] dreptate [illegible]

Premileniariştii [illegible] Hristos [illegible] puterea S.

Amileniariştii — protestanţi care [illegible] o mie de ani [illegible] Hristos nu se va întîmpla în [illegible] istoric, ci numai în inima celor care cred în El (6.271.700 de membri).

Armata salvării: mişcare religioasă, mai degrabă decît Biserică, ieşită din metodism, din Anglia în 1865, care are ca scop principal mîntuirea celor ce suferă şi se află în mizerie, în viciu şi păcat. A fost întemeiată de William Booth (1842–1912) în Anglia în 1878.

Armata Salvării a preluat învăţăturile generale ale protestantismului şi pietismului. Adepţii, [illegible] cred în [illegible] formarea spirituală [illegible] Hristos. Ei vor să [illegible] şi [illegible] faţă de oameni, mai ales faţă de cei ce trăiesc în [illegible] şi mizerie [illegible] în orice situaţie [illegible] pe stradă, în magazine, în locuri publice. Ei sînt încadraţi într-o organizare ierarhică [illegible] militare, [illegible] membri).

Martorii lui Iehova: curent marginal [illegible] milenarist [illegible] Watch Tower — Turnul de Veghe, sau Russelism [illegible] 1880 în America de Charles [illegible] Russell [illegible] Pittsburg, Pennsylvania [illegible] după [illegible] Biserica [illegible] Satana [illegible] Hristos [illegible] Israel [illegible] manifestat. De [illegible] în 1914 [illegible] şi ultima [illegible] Harmaghedon. Adică după ce [illegible] pe Satana [illegible] aruncaţi pe pămînt, Hristos va începe domnia Sa în cer. «*Martorii*» vor fi feriţi pe pămînt de aceste evenimente.

Martorii [illegible] zite la domiciliu. Idealul lor este perfecţiunea morală prin puritatea vieţii. Folosesc noţiunea de «eră creştină» pentru a înlocui Anno Domini (în anul Domnului), sistem de a data anii după naşterea lui Hristos (6.268.000 de membri).

Mormoni [illegible] Iisus Hristos a sfinților din ultimele zile», mișcare protestantă marginală întemeiată de metodistul Joseph Smith (1805—1844), care pretinde [illegible] a descoperit și a tradus o carte [illegible] despre [illegible] poporului lui Dumnezeu în America, scrisă de *Mormon*, de unde și numele de *mormoni* (*Mormon* este ultimul rege al nefiților, un grup [illegible] în America [illegible] sec. [illegible] Smith [illegible] după [illegible] Biserica [illegible] este [illegible] Orga[illegible] [illegible] Unde construiesc «Sfîntul Sion», [illegible] America, începînd cu 1896.

[illegible] Dumnezeu [illegible] fet. Dumnezeu are un corp, cele [illegible] este cuvîntul lui Dumnezeu, dar [illegible] retroactiv [illegible] pentru [illegible] tul timpului, zece triburi ale lui Isr[illegible] America [illegible] paradi[illegible] peste care va [illegible] Prac[illegible] adult [illegible] în sens simbolic.

Mormonii [illegible] preferință [illegible] intelectual [illegible] pentru respect în relațiile dintre oameni. Practică o morală riguroasă și un regim alimentar strict (fără tutun, [illegible], alcool, drog [illegible]). Au un sens misionar foarte dezvoltat. Toți [illegible] între 18 și 20 de ani consacră 1—2 ani pentru evanghelizare [illegible] perceperea [illegible] Biserica [illegible] este foarte bogată [illegible] membri.

Christian Science [illegible] Biserica lui Hristos scientistă a fost [illegible] vindecător mistic P. P. Quimby un [illegible] *Christian Science*. În centrul acestei [illegible] de toate relele. Baker a dezvoltat [illegible] la baza operei de vindecare și de mîntuire în Hristos. Răul nu există. Hristos nu este mîntuitor, ci un taumaturg [illegible] pesei din Boston» s-a construit un [illegible] creștini în lupta contra răului [illegible] mare influență: *Christian Science Monitor* (1,8 milioane adepți).

Bibliografie: David B. Barnet (editor), *World Christian Encyclopedia*, Nairobi, Oxford University Press, 1982, p. 14; René Girault, *Construire l'Église* (in) *Petite encyclopédie moderne du christianisme*, Desclée de Brouwer, Paris, 1990; Kurt Hutten, *Seher Grübler Enthusiasten. Das Buch der traditionellen Sekten und religiösen Sonderbewegungen*, Quelle Verlag, Stuttgart, 1982; Raymond Winling, *La théologie contemporaine (1945—1980)*, Centurion, Paris, 1983; René Girault — Jean Vernette, *Croire en dialogue* [illegible] 79; Kurt Keinath, «*Freikirchen und Sekten*», in Konrad Algermissen, *Confessionskunde*, [illegible] 1966, pp. 659—828.

PURCEDERE [illegible] ἐκπόρευσις — purcedere] modul în care Duhul Sfînt are existența ipostatică din Tatăl, principiul unității și izvorul comun al dumnezeirii, Care naște pe Fiul și purcede pe Duhul. Duhul «purcede ființial, în chip negrăit din Tatăl prin Fiul Cel născut din Tatăl» (Maxim Mărturisitorul, [illegible] către Talasie, 63, Filoc. rom. vol III, p. 369). Patriarhul Fotie, combătînd adaosul «Filioque» [illegible] ...mai cu referire la misiunea temporală a Duhului, prin Fiul. În acest sens, unii înclină să considere «Filioque» [illegible] ...zează de la Tatăl, prin Fiul, în Duhul Sfînt [illegible] «cu» ...în loc de «prin» Tatăl și «cu» [illegible] ...că Duhul «Se odihnește» în Fiul. Cu toate acestea teologia orientală nu a explicat [illegible] dintre Fiul și Duhul Sfînt [illegible] purcedere [illegible] Filioque [illegible] (v. DUHUL SFÎNT, DOGMA SFÎNTA TREIME) [illegible] Desigur, [illegible] «Filioque», dar nu trebuie să se uite că purcederea Duhului Sfînt în teologia trinitară a fost una din cauzele [illegible] derea epiclezei, adică invocarea [illegible] tică, de către Biserica romano-catolică, a agravat această schismă.

Bibliografie: Sf. Vasile, Despre Duhul Sfînt, XVIII, 44—46, în trad. cit. p. 403—411; Sf. Ioan Damaschin, Credința Ortodoxă I, VII—VIII, trad. cit., p. 20—30; Marc Orphanos, Purcederea Duhului Sfînt după Sf. Photius, în «Theologia», 50 (1979), nr. 1, p. 47—70 (în grecește); articolele de O. Clément și J. M. Garrigues în vol. La procession du Saint Esprit, în «Istina», nr. 3—4, 1972.

R

RAI [gr. p[illegible] [illegible] sus, s av. rai]: în sens biblic, «locul» în care locuieşte Dumnezeu (Fac. 3, 8) şi în care este introdus cel dintîi om: «Domnul Dumnezeu a sădit *rai* în Eden, spre răsărit, şi a pus acolo pe omul, pe care îl zidise» (Fac. 2, 8). *Rai* înseamnă nu numai sfera şi comuniunea lui Dumnezeu în care se afla omul la [illegible] adică slava veşnică sau împărăţia [illegible] (Mt. 24, 30; 26, 64; Apoc. 1, 7). Noţiunea de *rai* cuprinde cei doi ter[illegible] auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască» — II Cor. 12, 4) şi aşteptarea făgă[illegible] *rai*» — Lc. 23, 43). *Raiul* este o [illegible] «cetăţeni ai *raiului*».

Bibliografie: Vasile de Cezareea, *Despre originea omului*, 1, 6—7, trad. cit. p. 239—247; Ioan Damaschin, *Credinţa ortodoxă*, II, 11 trad. cit., p. 65—67; Ioan Hrisostom, *Despre paradis* (trad. de Antipa şi Evghenie), în «Biserica Ortodoxă Română», XXIV (1900), nr. 7, p. 642—649 şi nr. 8, p. 726—766; A. Plămădeală, *Învăţătura ortodoxă despre rai şi iad*, în vol. «Ca toţi să fie una», Bucureşti, 1979 p. 372—394

RĂU [de la lat. reus — acuzat, [illegible]] [illegible] rea binelui şi a *răului*» (Fac. 2, 9, [illegible] este o [illegible] omului de Dumnezeu [illegible] gratuitatea harului (Fac. 3, 1—5 [illegible] şi a controversei ori [illegible] clar că «Dumnezeu nu este cauza sau autorul *răului*». Dar nici *răul* nu este un principiu ontologic sau [illegible] are o bază a existenţei şi nici o [illegible] Dumnezeu [illegible] nezeu a creat fiind forţat de căderea în păcat a omului, deci El n-a fost liber [illegible] numai ceea ce e creat din voinţa liberă a lui Dumnezeu are o subsistenţă [illegible] *Răul* nu este deci un principiu ontologic, adică nu are subzistenţă de sine, dar poate primi subzistenţă într-un subiect, prin [illegible] El se grefează pe o existenţă, se cul-

om, dacă acesta se des- ... ntar. Prin urmare «răul» ... ntemplă ca stînd în legă... u ființa fapturilor, ci în legă... mișcarea lor greșită și ne- ... (Maxim Mărturisitorul, despre dragoste, IV, sc. 14, ... , vol. 2, p. 101). Omul deci răutatea ca ființă, dar rostogoli spre răutate prin ... iberă. Formele personale ... sînt: a) Suferința, în sen... e continuă desfigurare și de... e a existenței, deoarece răul surpă însăși sursa vieții ... vir e din întreruperea ... personale. b) Turmenta... către o antiexistență. Răul în acest caz neascultarea ... și supunerea față de ... ca non-sens, ca pseudo-ex... c) Mortalitatea, adică încremenirea extremă a existenței, ... ța. Desigur, nici o făptură ... rațiunea sa în Dumnezeu ... te să ajungă la nimicirea to... existenței. Dar omul poate ... la starea de «existare» a din... adică efortul disperat de a ... ține în existență, fără să fie ca... să iasă din această situație ... celor două căi» — calea ... și calea morții —, despre care ... pe larg «Didahia», și care ... de cu etica profeților, nu ...

... ar fi propus calea morții, ... tatea pentru această alter... vă, care e contrară firii sale ... relosul trebuie să știe că răul ... tă cu pornirea și voința ... produc...

... nici nu era, nici nu va fi ceva ... prin firea proprie. Căci nu are ... tăiat ființă sau fire, sau ipostas ... sau lucrare în cele ce sînt ... nici calitate, nici cantitate, nici relație, nici loc, nici timp, nici poziție, nici acțiune, nici mișcare, nici aptitudine, nici patimă (pasivitate, afect) contemplată în chip natural în vreo existență și nici una din acestea toate nu subzistă prin vreo ... naturală. Nu e nici început (principiu), nici mijloc, nici sfîrșit. Ci ca să-l cuprind într-o definiție, voi spune că răul este abaterea lucrării puterilor (facultăților) sădite în fire de la scopul lor și altceva nimic. Sau iarăși, răul este mișcarea nesocotită a puterilor naturale spre altceva decît spre scopul lor în urma unei judecăți greșite. Iar scop numesc cauza celor ce sînt după care se doresc în chip ... toate ... dacă Vicleanul ... de cele mai multe ori pizma sub chipul bunăvoinței și înduplecînd cu viclenie pe om să-și miște dorința spre altceva din cele ce sînt și nu spre cauză a sădit în el necunoștința cauzei» (Sf. Maxim Mărturisitorul, Răspunsuri către Talasie, în *Filoc. rom.*, vol. III, p. 8).

Bibliografie: ... *Christian Tradition. The Spirit of Eastern Christendom (600—1700)*, ed. cit., p. 216—...

RĂSCUMPĂRARE

...emptio) — eliberarea de păcat și ... MÎNT ... a lui Iisus Hristos. Cauza? Iubirea lui Dumnezeu, «Întru iubirea Lui ... ? ... în El ... prin sîngele Lui ... tos» (Efes. 1, 7—10). Prețul? «Ați ... răscumpărați ... preț» (I Cor. ...) ... Iisus Hristos. Din ce ... Din ..., unde a ... ca să ...

i[illegible] acolo pe stăpânul morţii [illegible] cheile morţii şi iadului (Fapte 2, 24, 27, 3[illegible] Evrei 2, 4 Apoc [illegible]

REVELAȚIE sau DESCOPERIRE şi izvoarele ei (lat. revelo-are = a dezvălui) [illegible] Dumnezeu [illegible] pe Sine [illegible] în Vechiul Testament [illegible] persoana [illegible] Fiul Său [illegible] face cunoscută [illegible] 1, [illegible] Apostolii [illegible] 20, 30)

[illegible] Dumnezeu este [illegible] Sfânta Scriptură (Evr [illegible] filnţa Sa (In 1, 18; I Tim. 6, 16), [illegible] 14—15), voind astfel «ca toţi oamenii să se mântuiască şi să vină la cunoştinţa [illegible] (I Tim. [illegible] Dumnezeu [illegible]

Înainte de întruparea lui Iisus Hristos [illegible] Evr 1 [illegible] Adam şi Eva [illegible] (F[illegible] 3, 1 [illegible] poporului lui Iz[illegible] 17, 1[illegible] Moise, David prin faptele [illegible] Vechiului Testament. Des[illegible] a patra [illegible] are un caracter de pregătire, de [illegible] călăuzire [illegible] mea spre Iisus Hristos. Vechiul Testament cuprinde nu numai isto[illegible] poporul [illegible] păstreze descoperirea [illegible] dă mărturie despre «arătările» lui Dumnezeu (Ieş. 33, 12—23; 19, [illegible] Evr. 12, 21), despre lucrările lui Dumnezeu în creaţia şi în istoria neamului omenesc (Ps. 106, 2).

Partea esenţială a Vechiului Testament o constituie cele zece po[runci] [illegible] Moise [illegible] Sinai, *Decalogul* (Ieş. 20, 1—17; Deut. 5, 6—21), sau cele două Table ale Legii care cuprind datorii către Dumnezeu şi datorii către aproapele [illegible] Iisus a spus [illegible] îşi menţine valabilitatea dacă e[illegible] [illegible] Evanghe[liei] (Mc. 10, 17—21). Dumnezeu [illegible] poporul [illegible] Legea care i-a *revelat-o* (II Cor. 3, 7—1[illegible] [illegible] lui Iisus (Mt. 13, 17). De aceea sfântul apostol Pavel numeşte Legea «călăuză spre Hristos» (Gal 3, [illegible] La venirea lui Iisus, Vechiul Testament a fost înlocuit cu unul [illegible] pecetluit cu jertfa [illegible] Dumnezeu. Sinodul apostolic, care a stabilit condiţiile în care Biserica primeşte noi membri, a arătat că [ob]servarea prescripţiilor rituale [ale] Legii nu mai are caracter obligatoriu pentru acei, dintre «neamuri» [illegible] (Fa[pte] [illegible] 23). Prin urmare Vechiul Testament trebuie interpretat prin Noul Testament, pentru că numai acesta îi *descoperă* sensul lui de pregătire (Rom [illegible]

La «plinirea vremii» Dumnezeu «S-a arătat în trup» (I Tim 3, 1[illegible] S-a *descoperit* în persoana [illegible] (Gal 4, 4), luînd chip de om [illegible] Cuvîntul trup S-a făcut» In 1, 14

Prin viața, moartea și învierea lui Dumnezeu-Cuvîntul întrupat se re[illegible] [illegible] (Ef. 1, 9), oamenii devenind «părtași [illegible] dumnezeiești» (Ef. 2, 18; II [illegible] 1, 4). Întrucît în persoana lui [illegible] Hristos [illegible] Dumnezeu [illegible] Dumnezeu însuși este prezent personal în [illegible] «Evangheliei» lui Iisus Hristos [illegible] 7; Fapte 8, 35; 12, [illegible] constituie [illegible] din [illegible] [illegible] lui Dumnezeu [illegible] Iisus Hristos este «mijlocitorul» unui nou legămînt, profețit de proorocul Ie[illegible] [illegible] în care s-au împlinit toate făgă[illegible] [illegible] de Dumnezeu (II Cor. 1, 20). Față de Vechiul Testament, Noul Testament este într-un raport de continuitate, dar și de desăvîrșire (Mt. 5, 17—[illegible] I Cor 15, 3—4; Rom. 3, 21, 31) [illegible] lui Dumnezeu în Iisus Hristos este «Evanghelia mîntuirii» (Ef. 1, 13) și constituie sfîrșitul și [illegible] revelației lui Dumnezeu. [illegible] este dată o dată pentru totdeauna: «Cuvîntul lui Dumnezeu rămîne în veac» (I Pt 1, 25), de aceea [illegible] lui Dumnezeu comunicat [illegible] insuflarea Duhului Sfînt este «Cuvîntul Adevărului» (Ef. 1, 13), «Evanghelia veșnică» (Apoc. 14, 6).

Iisus Hristos a vestit și a împlinit voia Tatălui Său care L-a trimis, adică tot ceea ce formează [illegible] cea bună» a mîntuirii (Mc. [illegible] 15), prin cuvîntul și fapta Sa, [illegible] ca «martori» direcți pe sfinții apostoli. Aceștia au fost aleși și trimiși anume de Iisus Hristos (II Cor 2, 17; 5, 20), de la Care au primit [illegible] Duhul Sfînt puterea slujirii de apostol (In 6, 70; Lc. 10, 16; 7, 26, 1[illegible] spre a fi martori și slujitori ai Cuvîntului (Lc. 1, 2), propovăduitori ai Evangheliei (Rom. 1, 16; Filip [illegible] Sfinții apostoli sînt cei dintîi mijlocitori direcți ai Evangheliei (I Cor. 15, 1; Gal. 1, 12) și de aceea descoperirea dumnezeiască s-a încheiat cu moartea ultimului apostol. Propovăduirea lor, în care Evanghelia lui Hristos s-a păstrat în forma cea mai curată și nestrămutată, stă la temelia credinței Bisericii. «Voi sînteți zidiți pe temelia apostolilor și a proorocilor, piatra din capul unghiului fiind Însuși Iisus Hristos» (Ef. 2, 20).

La început, apostolii au propovăduit învățătura primită de la Iisus Hristos sau «Evanghelia» (I Cor. 15, 1), prin viu grai, deși ei au folosit ocazional și scrisul (II Tes. 2, 15). În acest timp s-au [illegible] scrise reguli sau îndreptare de credință (Rom. 6, 17), în care se rezumă propovăduirea apostolică (I Cor. 1[illegible], 3) sub formă de mărturisiri de credință (I Cor. 12, 3), crezuri (Fapte 8, 37; Rom. 10, 9; I Tim. 6, 20) imne liturgice (I Tim. 3, 16; Ef. 5, 14; Fil. 2, 6—11; Apoc. 5, 13) doxologii (I Cor. 14, 6, 16, 22; II Cor. 1, 20; Apoc. 22, 20), formule de la Euharistie (Mc. 14, 22—24) și de la Botez (Mt. 28, 19).

În urma propovăduirii apostolice orale s-a constituit Tradiția sau predania pe care apostolii au încredințat-o la rîndul lor Bisericilor întemeiate de ei. Apostolul Pavel amintește de aceasta cînd scrie tesalonicenilor: «Stați bine și păstrați tradițiile pe care vi le-am învățat fie prin cuvînt, fie prin epistola noastră» (II Tes. 2, 15). Această Tradiție mai este denumită și «regula învățăturii» (Rom. 6, 17), «canonul credinței» (II Cor. 10, 13, 15 și 16), sau «depozitul credinței» (I Tim. 6, 20; 1, 14). Ea a fost transmisă de apostoli spre păstrare comunităților creștine (II Tim. 2, 2) și are un caracter obligatoriu pentru credință: «Ori eu, ori aceia,

astfel propovăduim şi voi astfel aţi crezut» (I Cor. 15, 11).

Chiar în timpul Bisericii primare, această Tradiţie de origine apostolică a fost concentrată şi aşezată în scris, prin insuflarea Sfîntului Duh, de către apostoli sau de ucenicii acestora. Din această Tradiţie apostolică de la început s-a extras conţinutul cărţilor pe care Biserica le-a ales, pe temeiul inspiraţiei lor, să facă parte din Noul Testament.

Deşi în cărţile Noului Testament s-a aşezat în scris într-o formă definitivă conţinutul esenţial al Tradiţiei Apostolice, totuşi ele nu cuprind Tradiţia apostolică orală de la început în toate amănuntele ei. De aceea nu se poate spune că întreaga revelaţie dumnezeiască dată de Iisus Hristos se cuprinde numai în Sfînta Scriptură (In 20, 30; 21, 25). Tradiţia a continuat să circule pe cale orală, împreună cu Noul Testament, păstrîndu-se în ea mărturii despre învăţături, rituri şi instituţii esenţiale ale Evangheliei, cum ar fi despre Taine, în special despre Botez şi Împărtăşanie, despre slujirea apostolică, preoţie, predică şi cateheză, despre viaţa morală creştină şi organizarea bisericească.

Biserica Creştină păstrează şi transmite *descoperirea* dumnezeiască în *Sfînta Scriptură* şi în *Sfînta Tradiţie*. În Sfînta Scriptură cuvîntul lui Dumnezeu s-a transmis prin inspiraţia Sfîntului Duh, iar în Sfînta Tradiţie prin supravegherea şi călăuzirea Aceluiaşi Duh Sfînt. Toate formele şi expresiile în care s-au concretizat şi s-au transmis Tradiţia apostolică şi cea bisericească, inclusiv hotărîrile dogmatice ale celor şapte Sinoade Ecumenice se referă la Sfînta Scriptură şi Sfînta Tradiţie ca la cele două izvoare ale credinţei ortodoxe. Spre exemplificare, cităm *Mărturisirea de credinţă* a Patriarhului Dositei acceptată de Sinodul de la Ierusalim din 1672, care în decretul II afirmă:

«Credem că Dumnezeiasca Scriptură este dată de Dumnezeu şi pentru aceasta sîntem datori să credem în ea, nu în alt mod, ci aşa precum Biserica sobornicească a interpretat-o şi a predat-o... De aceea credem că şi mărturia Bisericii soborniceşti nu valorează mai puţin decît aceea pe care o posedă Dumnezeiasca Scriptură. Fiindcă unul şi acelaşi Duh Sfînt este autorul amîndurora, este acelaşi lucru să ne instruim deopotrivă şi de către Scriptură şi de către Biserica sobornicească. Apoi este firesc ca orice om, vorbind numai după mintea sa, să greşească, să amăgească şi să fie amăgit pe cînd Biserica sobornicească, care niciodată n-a vorbit şi nu vorbeşte de la sine, ci din Duhul lui Dumnezeu (care şi pe învăţători îi îmbogăţeşte neîntrerupt şi în veci) — este îndeobşte cu neputinţă să greşească nici peste tot să amăgească, nici să fie amăgită; ci Biserica este asemenea cu Dumnezeiasca Scriptură, nerătăcită şi totdeauna avînd aceeaşi autoritate».

Bibliografie: D. Stăniloae, *Revelaţia prin acte, cuvinte şi imagini*, în «Ortodoxia», XX (1968), nr. 3, p. 347—375.

RUGACIUNE: Din punct de vedere istoric, de-a lungul Vechiului Testament, *rugăciunea* este, împreună cu milostenia, un element esenţial al pietăţii interioare personale (Fapte 10, 2—4; cf. Tob. 12, 8; Est. 4, 1; II Mac. 15, 14), care este mai importantă decît ritualul exterior (Lc 18, 11). În *rugăciune*, preoţii şi drepţii Vechiului Testament aveau putere dumnezeiască (Ps. ..., ... 89, 101; 118, 62; Ieş. 32, 11; Deut. 18; Est. 4, 17; II Regi cap. 18; III Regi 18, 45; Dan. ... 18, 23; 7, 25-2...).

Sfinţii Noului Testament rămîn în atitudine de *rugăciune* înaintea Mielului eshatologic (Apoc. 5, 7). Iisus rezumă întreaga Sa viaţă de

rugăciune (Matei 26, 36; Mc. 1, 35; ... 12; 11, 1; Ioan 11, 41–42) ... rugăciunea sacerdotală (Ioan 17, 1–26). Cea mai importantă rugăciune a Sa este aceea către Tatăl, pe ... fiind răstignit: «Părinte, iartă-le lor, că nu știu ce fac» (Luca 23, 34). El îndeamnă pe apostolii Săi: «Privegheați și vă rugați, ca să nu cădeți în ispită» (Matei 26, 41), ... că să se roage (Luca, 18, 1). ... «rugăciunea domnească» (Matei 6, 9—15; Luca 11, 1—4). Iisus Hristos recunoaște atitudinea vameșului (Luca 18, 13) ca fiind ... atitudine cultică în situația ... Noul Testament.

... apostoli, «rugăciunea și ... cuvîntului» (Fapte 6, 4) fac ... din propria lor slujire (cf. Fapte 10, 9; 16, 25). Din primele ... Bisericii, rugăciunea este ... de viața creștină, cea personală și comunitară (Col. 4, 2). ... însoțește totdeauna cultul «în duh și adevăr» (Ioan 4, 24), care ... să includă și alte forme de ... te în care se exprimă creștinii, ... templu, fie în mod public, fie ... (Efes. 1, 15 ... 3, 14—19; 5, 19—20; Filip. 2 ... Rom. 12 ...).

Interpretînd ... Apostolului Pavel: «Rugați-vă neîncetat» (I Tes. 5, 17), Origen consideră întreaga viață a credinciosului ca o ... neîntreruptă și mare rugăciune, ... între care ceea ce numim în mod obișnuit «rugăciune» nu este decît o ... (Despre rugăciune, XII, 2, în col. «Părinți și Scriitori Bisericești», vol. ..., p. 224).

«Vă îndemn înainte de toate să faceți ... rugăciuni, mijlociri și mulțumire pentru toți oamenii» (I Tim. 2, 1). Apostolul Pavel recomandă aici să se practice calea rugăciunii în mai multe trepte sau moduri:

— *Rugăciunea* de cerere, care este rugăciunea începătorilor și a veacului acestuia, pentru că în veacul viitor nu se mai poate cere ... Dumnezeu vreun ... Este o rugăciune pentru a obține ceva, de pildă exemplul vameșului: «Dumnezeule, fii milostiv mie, păcătosului» (Luca 18, 13) sau a ... Zaharia, tatăl lui Ioan Botezătorul (Luca 1, ...).

— *Rugăciunea* de laudă are un caracter de preamărire și se face spre adorarea lui Dumnezeu. Această rugăciune este frecventă în Vechiul Testament (Iov 2, 2 ... Avacum 3, 1 ... 2; ... 3, 1 ... 2 etc.). În Noul Testament se găsește sub forme diverse doxologii, ... cîntare, imne, psalmi, aclamări (Efes. 5, 19 ...). Este rugăciune ... (Fapte ... 4) ... (Luca 2, 14).

Rugăciunea ... sau ... se face ... la ... a lui Dumnezeu ... Este ... făcută de tatăl copilului lunatic: «Doamne, miluiește pe fiul meu» (Matei 17, 15) și ... Ștefan, la capătul martiriului său: «Doamne, nu le socoti păcatul acesta» (Fapte 7, 60). După Apostolul Pavel, Duhul Sfînt este cel ce sprijină și mijlocește în timp ce noi ne *rugăm* (Rom. 8, 26—27).

Rugăciunea de mulțumire este o mărturie a recunoștinței pentru binefacerile lui Dumnezeu: «Vorbiți între voi în psalmi și în laude și în cîntări duhovnicești, ... și cîntînd Domnului în inimile voastre. Mulțumind totdeauna pentru toate întru numele Domnului nostru Iisus Hristos, lui Dumnezeu și Tatăl» (Efes. 5, 19–20). Iisus Hristos însuși Se *roagă*: «Te slăvesc pe Tine, Părinte, Doamne al cerului și

al pămîntului, căci ai ascuns acestea de cei înțelepți și de cei pricepuți și le-ai descoperit pruncilor» (Luca 10, 21). La mormîntul lui Lazăr, El zice: «Părinte, Îți mulțumesc că M-ai ascultat» (Ioan 12, 41).

Tradiția monastică de inspirație isihastă cunoaște *rugăciunea minții* sau *rugăciunea inimii*, care realizează împărtășirea cea mai mare în intimitate cu Dumnezeu.

Rugăciunea poate să fie individuală (Matei 6, 6), cea făcută de fiecare credincios, singur, «în cămara inimii», sau comunitară «*rugăciune* în comun» (II Cor. 1, 11), cea rostită în biserică și la diferite slujbe de obște. Biserica a orînduit un loc și un timp special pentru *rugăciunea* comună. Se mai poate începe *rugăciunea* cu un singur cuvînt (monologistos) sau compusă. Ea poate să fie însoțită de închinăciuni și îngenuncheri, care simbolizează căderea și ridicarea (Efes. 2, 1–11 ; Fapte 7, 60).

Noul Testament cuprinde numeroase exemple de *rugăciune*: *rugăciunea Mariei*: «Mărește, suflete al meu, pe Domnul» (Luca 1, 46–55), *rugăciunea* lui Zaharia: «Binecuvîntat este Domnul Dumnezeul lui Israel» (Luca 1, 68–79), *rugăciunea* lui Simeon: «Acum liberează pe robul Tău» (Luca 2, 29–32), *rugăciunea* îngerilor: «Sfînt, Sfînt, Sfînt» (Apoc. 7, 8; cf. Isaia 6, 3). Dar cea mai importantă *rugăciune* biblică rămîne «*Tatăl nostru*», care, după Tertulian, nu este altceva decît o «prescurtare a întregii Evanghelii» (*Despre rugăciune*, I). La începutul secolului al II-lea, Sfîntul Policarp (în *Scrisoarea către Filipeni*, 6) amintește de ea, ca parte din ritualul cultului creștin. *Învățătura celor 12 apostoli* (cap. 8) recomandă să se rostească de trei ori pe zi de către fiecare creștin. Din secolul al IV-lea, «Tatăl nostru» intră în ritualul Liturghiei.

În tradiția liturgică, se găsesc numeroase texte de *rugăciune* în care se invocă harul persoanelor Sfintei Treimi sau mijlocirea Maicii Domnului. De pildă: «Împărate ceresc», [illegible], «Preabinecuvîntată»; «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu»; «Lumină lină»; «Sub mijlocirea Ta scăpăm»; «Doamne al puterilor»; «Cred, Doamne, și mărturisesc».

«Căci vedem că Duhul Sfînt coboară peste pîinea și vinul puse pe altar în clipele cînd preotul e pregătit și stă la rugăciune și cere îndurarea lui Dumnezeu și își adună mintea în această cerere. Și lui Zaharia i s-a arătat îngerul în vremea rugăciunii, și i-a prevestit nașterea lui Ioan. La fel, lui Petru cînd se ruga în casă în ceasul al șaselea i s-a arătat vederea care l-a condus la chemarea neamurilor prin pînza coborîtă din cer cu vietățile aflate în ea. De asemenea, lui Corneliu i s-a arătat îngerul și i-a spus cele scrise despre el, cînd se ruga. Iar lui Iisus, fiul lui Navi, i-a vorbit Dumnezeu cînd zăcea căzut pe față în rugăciune. La fel, arhiereul auzea lîngă jertfelnic, deasupra chivotului, cuvintele lui Dumnezeu; și de acolo primea în chip tainic de la Dumnezeu vederile pentru toate cele erau de folos timpului; acolo unde arhiereul intra o dată pe an în vremea înfricoșătoarei rugăciuni a tuturor semințiilor adunate ale lui Israel, auzea arhiereul cuvintele lui Dumnezeu printr-o vedere înfricoșătoare negrăită, cînd intra în Sfînta Sfintelor și se arunca pe sine pe față.

Astfel, toate vederile arătate sfinților au loc în vremea rugăciunii. Căci ce alt timp e atît de sfînt și de potrivit sfințirii și primirii darurilor (harismelor), ca timpul rugăciunii, în care vorbește cineva cu Dumnezeu?» (Isaac Sirul, *Cuvinte despre nevoință*, XXXIII, trad. rom., Filocalia vol. 10, p. 178)

S

SAVOT — oştire. Termenul se referă la mulţimea îngerilor, organizaţi ca o armată care execută [illegible] lui Dumnezeu. «Domnul Savaot» este «Domnul oştirilor», [illegible] Serafimii strigau [illegible] «Sfînt, Sfînt, Sfînt este Domnul Savaot» (Isaia 6, 3).

SĂRĂCIA (de bună voie) — [illegible] lipsa de îngrijorare a vieţii [illegible] predicată, înstrăinarea de [illegible] (Sfîntul [illegible] XVI, 11). În asceza sa continuă, [illegible]ahul, ca şi credinciosul, este ţinut să ridice toate obstacolele, din lăuntru şi din afară, care ar împiedica venirea Duhului Sfînt în inima sa. După eliberarea libertăţii prin ascultare, după dominarea trupului prin curăţie, el trebuie să reziste presiunii lumii din afară, o lume a [illegible]enţei materiale, a puterii şi a [illegible]părării. În virtutea principiului [illegible] de deposedare de avuţii, călugărul ca şi credinciosul pun în evidenţă calea evanghelică spre Împărăţie. Căci agonisirea de averi este [illegible] evidentă sfidare a Evangheliei Împărăţiei, care este făgăduită anume celor săraci. De aceea [illegible] de săraci este un păcat de [illegible], deoarece Iisus Hristos Se [illegible] acestia. «Vinde-ţi toate averile» poate însemna opoziţia călugărului şi creştinului faţă de toate presiunile lumii, care-l duc la tot felul de deşertăciuni.

Monahismul evocă, deci, [illegible] relaţiei dintre Împărăţia lui Dumnezeu şi săraci, care reprezintă marea majoritate a locuitorilor [illegible] lor pămîntului. Evanghelia lui Hristos este Vestea cea bună [illegible] Dumnezeu este cu şi pentru cei [illegible], triști şi oprimaţi. Judecata lui Dumnezeu vine ca o binecuvîntare în favoarea săracilor. Pentru [illegible], ea înseamnă un verdict de condamnare. Ambele categorii, cei deposedaţi şi cei ce deposedează, stau sub judecată. Unora li se dă capacitatea de a spera şi de a lupta contra aservirii, altora le inspiră pocăinţă şi renunţare.

Ce înseamnă pentru misiunea Bisericii faptul că asceza monastică propune «sărăcia» [illegible] faţă de cei ce [illegible] perpetuează sărăcia? Este de înţeles că monahismul a avut o influenţă majoră asupra [illegible] sociale. Asceza monastică este [illegible] pentru Biserică: ea nu trebuie să rămînă indiferentă faţă de nedreptăţile economice şi sociale care stau la rădăcina sărăciei, ci trebuie să lupte în numele lor şi împreună cu ei pentru eliminarea oricărei forme de sărăcie. Monahismul rămîne o critică permanentă a societăţii aservite bogăţiei materiale.

SĂRBĂTORI • Încă din primele zile ale Bisericii ea face pomenirea, în timpul liturghiei, a credincioșilor ei vii și morți. Aceste *pomeniri* aveau un caracter solemn cînd era vorba de episcopii Bisericilor locale sau de martirii care au suferit din cauza mărturisirii credinței în Iisus Hristos. Martirii erau socotiți în rîndul lor pe de slava lui Biserici. În ziua în care se comemora moartea lor (numită în actele martirice «naștere»), comunitatea creștină mergea la mormîntul lor, de obicei în afara cetății, și săvîrșea Euharistia. În acest fel s-a născut *sărbătoarea* sfinților care consta în pomenirea episcopilor și martirilor locali, chiar la mormintele lor. Alte ocazii pentru *sărbători* comune erau: sfințirea unui nou locaș liturgic, mutarea moaștelor unui martir dintr-un loc în altul.

Sărbătorile consacrate drepților, sfinților și apostolilor, din Vechiul și Noul Testament, au apărut mai tîrziu și sînt în legătură cu evenimentele respective, pomenite în calendarul anual. După Sinodul de la Efes (431), apar *sărbătorile* în cinstea Maicii Domnului, Pururea Fecioară și Născătoare de Dumnezeu. În același timp *sărbătorile* de aniversare a unor sfinți s-au impus prin influența unor Biserici importante. De pildă, praznicul Sfinților Petru și Pavel, care este o *sărbătoare* istorică la Roma (29 iunie). După perioada persecuțiilor, Biserica a ales în calendarul *sărbătorilor*, alături de martiri, nume de călugări și episcopi consacrate. Fiecare Biserică locală are proprii ei sfinți, a căror cinstire le este scumpă, dar nu trebuie să fie exclusă comemorarea sfinților din alte Biserici și țări.

Anul bisericesc începe la 1 septembrie, cînd se serbează intrarea în sinagogă a lui Iisus, care a citit profeția lui Isaia despre Mesia: «Duhul Domnului peste Mine» (Luca 4, 16—18) și cînd se face pomenirea Sfîntului Simeon Stîlpnicul (†459—461). Printre *sărbători* fixe, praznice împărătești, ale anului sînt:

8 septembrie — Nașterea Maicii Domnului;

14 septembrie — Înălțarea Sfintei Cruci (*sărbătoare* care este și de post);

21 noiembrie — Intrarea Maicii Domnului în templu;

25 decembrie — Nașterea Domnului — Crăciunul;

1 ianuarie — Tăierea împrejur a Domnului;

6 ianuarie — Botezul Domnului;

2 februarie — Întîmpinarea Domnului;

25 martie — Bunavestire;

6 august — Schimbarea la față;

15 august — Adormirea Maicii Domnului.

Tot aici trebuie să fie amintite cele praznice mari din ciclul mobil:

— Intrarea lui Hristos în Ierusalim sau Floriile (Duminica ce precede Paștele);

— Pogorîrea Sfîntului Duh la 50 zile după Paști.

Alte sărbători importante și cu dată fixă sînt:

24 iunie — Nașterea Sf. Ioan Înaintemergătorul;

29 iunie — Sf. Apostoli Petru și Pavel;

29 august — Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul.

Caracteristici ale acestor mari sărbători împărătești: ele au o zi de înainte-prăznuire, o prelungire sau o după-prăznuire și o zi de încheiere, care variază; a doua zi este consacrată pomenirii sfinților care au un rol în sărbătoarea din ajun:

9 septembrie — Sfinții Ioachim și Ana; *26 decembrie* — sobor în cinstea Maicii lui Dumnezeu; *7 ianuarie* — Sfîntul Ioan Botezătorul; *3 februarie* — Sfinții Si-

mena și Ana; 26 martie — Sfîntul Arhanghel Gabriel; 30 iunie — Soborul celor Doisprezece Apostoli.

Marile sărbători sînt precedate de o perioadă de post: postul Crăciunului, care durează 40 de zile (15 noiembrie — 24 decembrie); postul Paștelui, care e cel mai lung, durînd 7 săptămîni; postul Apostolilor — durata lui depinde de data Paștelui — începe luni, după Duminica tuturor sfinților; postul Sfintei Marii — durează de la 1 la 14 august.

Bibliografie: C. Andronikoff, *Le sens des fêtes*, Bibliothèque Oecuménique 11, Cerf, Paris, 1970.

SFINTE SCRIPTURI: În propovăduirea Sa, Iisus se referea adesea la Sfintele Scripturi, la Moise, profeți, Psalmi și Legea lui Moise (Luca 24, 44). Moise, ca toți profeții, a vestit venirea lui Mesia și revelarea unui Nou Legămînt (Evrei 11, 13), de aceea Iisus ia ca punct de plecare … Moise: „Căci … scris despre Mine" (Ioan 5, 46).

Biblia creștină are două părți: Vechiul și Noul Testament. Vechiul … legămîntul pe care Dumnezeu l-a încheiat cu poporul lui Israel … prin Moise … aproape 19 secole înainte de Hristos. Timp de … istoria poporului lui Israel s-a transmis pe cale orală din generație în generație … păstrîndu-se fidel memoria evenimentelor. Vechiul Testament este alcătuit din 39 de cărți redactate în ebraică și alte cărți scrise în greacă, selecționate în perioada … 150 și 100 înainte de Hristos.

Cea … parte a Bibliei vorbește de Legămîntul realizat de Iisus Hristos. Iisus n-a dictat mesajul Său, nici n-a cerut discipolilor Săi să scrie cărți despre El. La început, învățătura Sa a circulat ca tradiție orală, care a fost apoi fixată în scris. Partea principală a Noului Testament o formează *Evangheliile*, în număr de patru: după Matei (numit Levi), evreu devenit creștin și apostol, bun cunoscător al Vechiului Testament, care scrie pentru evreii deveniți creștini din Palestina și Siria; după Marcu, însoțitor al lui Pavel și Petru, de la care a auzit istoria lui Iisus, scrie … Evanghelie la 30 de ani de la înălțarea lui Iisus, pentru convertiții care trăiau în afara Palestinei; după Luca, elin devenit creștin, medic, care însoțește pe Pavel în călătoriile sale. Luca n-a cunoscut pe Iisus, de aceea scrie după cercetările proprii pentru convertiții din afara Palestinei care vorbesc greacă. Luca a scris și Faptele Apostolilor; după Ioan, ucenicul pe care-l iubea Iisus, scrie pentru … Iisus … Calea, Adevărul și Viața, din Asia Mică. Noul Testament, cuprinzînd 27 de cărți, s-a scris în limba greacă.

Sfînta Scriptură s-a scris anume pentru a da înțelepciunea care ne conduce la mîntuire prin credința în Iisus Hristos (II Timotei 3, 15). El este centrul *Scripturii*. Origen compară *Scriptura* cu un trup compact al Cuvîntului, … Cuvîntul fiind … *Scripturii* (Filocalia, X, 1; XV, 19). Autorii scriu sub inspirația Duhului Sfînt (II Timotei 3, 16; II Petru 1, 19–21), de aceea Biblia are autoritatea și puterea cuvîntului lui Dumnezeu. Prin Biblie, Dumnezeu vorbește unei omeniri care e dispusă să asculte și să creadă în cuvîntul Lui.

SFINȚENIE (gr. agiasmos, agiosyni, lat. sanctificatio) procesul de transfigurare subiectivă a credincioșilor prin participare nemijlocită la viața în Hristos. Care este *sfințenia* însăși, adică prin consacrare spirituală continuă. Împreună cu dreptatea și răscumpărarea, *sfințirea* este un aspect complementar și indispensabil al faptei mîntuirii (I Cor. 1, 30). Mîntuirea nu este un merit, ci apropierea personală de papi bar... la trupul îndumnezeit al lui Hristos, așa ... sfințire ... «Sfinte c... sfinte o...» Actul esențial al perfecțiunii creștine este consacrarea sau prefacerea ... scopul acesteia este *sfințirea* ... Creștinul devine ... sfînt al lui Dumnezeu prin împărtășirea *Sfintelor Taine*.

În Vechiul Testament «*Sfînt, sfînt, sfînt*» (Is. 6, 3) este numele manifestărilor lui Dumnezeu cel transcendent ca frumusețe ... strălucirea în afară a vieții divine celei mai presus de fire. «Așa zice Domnul ... Cel ... este veșnic și al Cărui nume este *sfînt*: sălășluiesc într-un loc înalt și «*sfînt*» (Is. 57, 15). *Sfințenia* lui Dumnezeu vine din misterul ființei Sale; de aceea ea produce teamă și cutremur. Totuși, Dumnezeu Se apropie de oameni prin legămintele Sale, consacrînd astfel pentru iconomia mîntuirii poporul ales. *Sfințirea*, adică consacrarea sau separarea pentru ... lui Dumnezeu ... vine prin alegere (Is. 45, 5; Ier. 1, 5; ... 1, 1).

În Noul Testament, «Unul este *sfînt*, unul este Domnul Iisus Hristos», Cel care Și-a jertfit viața pentru consacrarea definitivă a neamului omenesc. «Pentru ei Eu Mă *sfințesc* (jertfesc) pe Mine Însumi ca și ei să fie *sfințiți* întru adevăr» (In 17, 19). Creștinii sînt «*sfinți*» nu prin simplă alegere în virtutea legămîntului, ci prin faptul că ei sînt introduși în comuniunea lui Dumnezeu prin Iisus Hristos, Arhiereu sfînt (Evr. 7, 26), Chezașul și Mijlocitorul unui nou Testament (Evr. 9, 15) prin însăși preoția și jertfa Sa (Evr. 7, 21—28). Creștinii sînt *sfinți* (Rom. 12, 13; 15, 25—26 — membrii Bisericii din Ierusalim și din Iudeea; II Cor. 9, 12; Evr. 6, 10) deoarece sînt părtași ai lui Hristos și ai Duhului Sfînt (Evr. 6, 4), împreună lucrători cu Dumnezeu (I Cor. 3, 9).

Caracteristici, componente, ... ale *sfințeniei*:

a) Participarea la trupul îndumnezeit al lui Hristos, ... *sfințeniei*. Drept aceea, fraților, ... îndrăzneală să intrăm în Sfînta Sfintelor, prin sîngele lui Iisus, pe calea nouă și vie pe care ne-a deschis-o, a înnoit-o, prin catapeteasmă, adică prin trupul Său» (Evr. 10, 19—20). În acest sens, *sfințenia* ... dată de participarea la ... Tainelor (In 6, 53).

b) *Sfințenia* presupune jertfa interioară, participarea ... prin lucrarea ... mîntuire ... rul personal al consacrării ... Cea ... în treapta a *sfințeniei* este ... libertatea față de patimi. Înainte de cădere toate dispozițiile ... ale omului erau ... libere ... lupte între ele fără ... contradictorii. Patimile formează cel dintîi «zid» care s-a ridicat între om și Dumnezeu ... pașii spre redobîndirea *sfințeniei*.

c) *Sfințenia* are și un caracter profetic, eshatologic ... *Sfinți* creștinii au gustat ... veacului viitor pe Hristos Însuși în însăși realitatea lor (Evr. 6, 5; 9, 11; 10, 1). Desăvîrșirea ... prin arvuna ... iar acolo în Împărăția cerurilor în ipostas și adevăr.

d) Sfințenia Bisericii provine din echivalența ei cu Trupul lui Hristos, în care Se sălășluiește Duhul. Caracterul ei de «sfințită» și sfințitoare nu este afectat de nedesăvîrșirea creștinilor — membri ai ei.

Pornind de la caracterul obiectiv și cel subiectiv al răscumpărării, unii teologi ortodocși fac distincție între *sfințenia* Bisericii și păcătoșenia membrilor ei și ezită să vorbească de sfințirea Bisericii pretinzînd să formuleze o ținuire în membrii Bisericii. Las grijă: «sfînt este templul lui Dumnezeu, care sînteți voi» (I Cor 3, 17). Trupul lui Hristos este Biserica «slăvită, sfîntă, și fără de prihană» (Ef 5, 27). Dar poporul lui Dumnezeu, Biserica, este în drum, căutînd cele ce sînt sus și privind spre cele ce au temelii puternice (Evr 11, 10): «Că nu avem aici cetate stătătoare, ci o căutăm pe aceea care vine» (Evr. 13, 14). Biserica primește acum prima pîrgă (Rom 8, 23; I Cor 5, 5), arvuna moștenirii (Ef 1, 14) dar ea nu este în starea de slavă deplină (Col 3, 4) ci suspină și suferă durerile nașterii (Rom 8, 22). Așadar, îndrăznind totdeauna sîntem plini de încredere, știind că atît timp cît petrecem în trup, pribegim departe de Domnul (II Cor 5, 6). Există o așteptare chiar în starea celor sfinți.

«Dar cînd omul își amintește de păcatele sale de mai înainte și se pedepsește pe sine, atunci și Dumnezeu Se îngrijește să-l bucure pe el. Pentru că Dumnezeu Se bucură că el și-a dat singur sie-și certarea pentru abaterea de la calea Lui. Iar aceasta e semnul pocăinței».

Bibliografie: P. Evdokimov, *La nouveauté de l'Esprit. Études de spiritualité*, Abbaye de Bellefontaine, Begrolles, 1977 (coll. Spiritualité orientale no. 20); Seraphim de Sarov, *Sa vie*, par Irina Goraïnoff. *Entretien avec Motovilov et Instructions spirituelles*, traduit par I. Goraïnoff, Desclée de Brouwer — Abbaye de Bellefontaine, 1979; Ioan Mircea, *Epistola întîi a lui Petru* (teză de doctorat) extras din «Glasul Bisericii», XXXI (1972), nr. 9—10, p. 59—89; A. Plămădeală, *Ideea de sacru la R. Otto, din punct de vedere catolic și ortodox*, în «Ortodoxia», X (1958), nr. 3, p. 430—440; Mitropolitul Nestor (coordonator), *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, E.B. București, 1987.

SHISMA [gr. shisma, lat. schisma — separare, sciziune, sfîșiere], situație de separare, ruptură, și de întrerupere a comuniunii, ivită între scaunul de Roma și cel de Constantinopol, provocată de bula de excomunicare din 16 iulie 1054, pe care cardinalul Humbert o depune pe altarul Sfintei Sofii (în numele papei Leon al IX-lea, mort între timp), împotriva patriarhului Mihail Cerularie. La rîndul său, patriarhul ecumenic excomunică pe legatul papal, prezent la Constantinopol. Deși în sens strict actul din 1054 este o excomunicare personală care privește în primul rînd cele două scaune patriarhale, totuși ea a afectat profund relațiile de comuniune dintre cele două mari părți ale Bisericii creștine.

Există numeroase interpretări și analize ale conținutului și semnificației shismei. Yves Congar, în «Neuf cents ans après. Notes sur le schisme oriental», în vol. «1054—1954. L'Église et les Églises», I, p. 92, vorbește de shisma ca un lung proces de «estrangement» reciproc. De altfel astăzi se înțelege mai bine că 1054 este doar un episod în acest proces de înstrăinare dintre Apus și Răsărit, proces care a fost pus în mișcare și grăbit nu numai de evenimente teologice sau bisericești, ci și de circumstanțe politice și culturale. Adevărata se-

par ce se produce în perioada 1054–1204, dar această perioadă a fost precedată și urmată de numeroase acte de dispută și momente de tensiune, dintre care notăm:

— Sinodul al IV-lea ecumenic (451), în sesiunea a 15-a (canonul 28), recunoaște Patriarhiei de Constantinopol, «a doua Romă», aceleași privilegii ca și Scaunului de Roma. La ultima ședință, legații papei protestează împotriva episcopatului ... Roma n-a subscris canonul respectiv și astfel rivalitatea dintre cele două centre devine publică și acută. Cele «două regimuri» de conducere bisericească — monarhic papalitatea în Apus, colegialitate sinodală în Răsărit — încep să se contureze și să se confrunte de acum (v. H. Alivizatos, *Les deux régimes dans l'Église unie avant le Schisme*, în vol. «1054—1954 L'Église et les Églises», II, p. 106—116).

— Sinodul local din Toledo (598) adaugă ... introducerea adaosului Filioque în crezul de la Niceea, cu toate că papa Leon III este împotriva acestei inserțiuni, pentru a respecta hotărîrile sinoadelor ecumenice. La început nu a fost sesizată această alterare, mai tîrziu ea va deveni una din cauzele teologice ale dezbinării între Apus și Răsărit.

— Centralismul papal, formulat de papa Nicolae I (858—867) — care în 863 nu recunoaște pe Fotie (858–867) ca patriarh — și dus în formă exagerată de papii Grigorie al VII-lea Hildebrand (1073–1085), Inochentie III și Ioan al XXII-lea (1316–1334). Într-adevăr, excomunicarea lui Fotie demonstrează cel mai bine atitudinea de revendicare a papilor. Pe baza scrisorilor lui Nicolae I, canoniștii de mai tîrziu vor elabora un «Dictatus» Papae publicat de papa Grigorie al VII-lea (1073–1085), în care se proclama supremația papalității asupra sinoadelor și asupra puterii temporale.

Așa-zisa «criză fotiană» sau «*shisma* lui Fotie» (867–879), provocată de pătrunderea misionarilor catolici în Bulgaria, care depindea de Constantinopol. Patriarhul Fotie (820–891) este împotriva latinizării Bulgariei și reacționează într-o enciclică adresată patriarhilor orientali (867), în care face o listă a revendicărilor ortodoxe contra Bisericii Romei. Pentru Fotie «Filioque» nu este o simplă alterare neecumenică ..., ci o eroare doctrinară care atinge dogma trinitară.

Shisma începe de fapt cu deciziile Sinodului de la Constantinopol, din 869, care condamnă pe Fotie (Fotie adunase el însuși un Sinod la Constantinopol în 867, care depusese pe papa și condamnase Biserica Romei). Este adevărat că Sinodul de la Constantinopol, din 879–880, la care participă legații papei Ioan al VIII-lea, recunoaște pe Fotie ca patriarh, condamnă «Filioque» (Fotie «depusese» pe papa Nicolae pentru că sprijinea adaosul «Filioque», introdus de misionarii catolici germani în Bulgaria), restabilind pacea dintre Roma și Constantinopol, Roma având prestanța. Mai mulți istorici insistă ca acest sinod să fie considerat «ecumenic» deoarece a contribuit la restaurarea comuniunii dintre Apus și Răsărit. Recunoașterea «ecumenicității» lui ar fi de o mare valoare practică în vindecarea *shismei*.

În 1052 patriarhul Mihail Cerularie închide bisericile latine din Constantinopol pe motiv că folosesc azima, care nu este o materie va-

pentru Euharistie. În 1054, la invitația împăratului Constantin [illegible] (1042–1054), legații au sosit la Constantinopol, dar patriarhul Cerularie refuză să-i primească. În această situație, conducătorul delegației, cardinalul Humbert, [illegible] împuternicit de papă să răspundă la Leon de Ohrida, care prezentase o listă de erori și inovații latine — depune o sentința de excomunicare împotriva patriarhului, pe altarul Bisericii Sfânta Sofia. La rândul său, Mihail Cerularie con[illegible] anatematizând [illegible] din Constantinopol. [illegible] această el scrie patriar[illegible] Antiohia pentru [illegible] poziția sa față de Roma. [illegible] el, ruptura dintre Roma și [illegible] își are originea în Sinodul [illegible] (880) și se [illegible] vechi patriarhate orientale, Alexandria, Antiohia și Ierusalim [illegible] comuniunea cu Roma, vinovată de o serie de erori dogmatice.

A 4-a cruciadă (1202–1204), care [illegible] printre altele [illegible] înlocuirea [illegible] episcopilor orientali [illegible] latini, a contribuit [illegible] la agravarea antipatiei răsăritenilor față de latini. Ca profanarea [illegible] ortodoxe de către latini [illegible] patriarh latin la Constantinopol în 1204 starea de schismă [illegible] consacrată. Papa Inocențiu al III-lea, care se numea „vicar al lui Hristos", n-a făcut nimic pentru a împiedica pe cuceritorii latini să [illegible] acest act de injurie față de centrul Bisericii Răsăritene.

— După ocuparea Constantinopolului de către latini (1204–1261), împărații bizantini din motive politice doreau reconcilierea cu Biserica Romei. Împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul (1258–1282), care recucerește Constantinopolul în 1261, este de acord cu un conciliu de unire între greci și latini. Convocat la 4 mai 1274 de către papa Grigore al X-lea (1271–1276), Conciliul de la Lyon (al XIV-lea sinod general ținut în Occident, al II-lea de la Lyon) s-a [illegible] de contribuția unor mari teologi catolici — Albert cel Mare, Toma de Aquino și Bonaventura — care într-adevăr formau apogeul culturii teologice medievale [illegible] VI). Delegații greci, pentru prima oară la un conciliu în Occident, au acceptat decretul dogmatic [illegible] care susținea că Sfântul Duh purcede de la Tatăl și de la Fiul ca dintr-un singur principiu, nu din două principii distincte. Cu toate că Mihail Paleologul († 1282) a ratificat conciliul de la Lyon, iar patriarhul Ioan al XI-lea Beccos (1275–1282) este favorabil reconcilierii, Biserica Greacă n-a acceptat unirea cu latinii. În plus, împăratul n-a primit ajutoarele promise de către conciliu. Mai mult, [illegible] este [illegible] de o mișcare antilatină [illegible] de urmașul său Andronic al II-lea (1282–1328).

— Cu tot eșecul conciliului de la Lyon, împărații bizantini, din rațiuni politice, forțează [illegible] sinoadele [illegible] unionismul în general [illegible] de reconciliere și model de unire au [illegible] animozitatea dintre Orient și Occident. Astfel se preconizează un nou conciliu de unire, convocat de papa Eugeniu al IV-lea (1431–1447), mai întâi la Basel, transferat apoi în ianuarie 1438 la Ferrara. La conciliu participă patriarhul ecumenic Iosif, reprezentanți ai patriarhatelor orientale și ai Bisericilor răsăritene, precum și împăratul Ioan al VIII-lea (1422–1448), care spera

să obțină ajutorul unei cruciade latine împotriva turcilor. În ianuarie 1439 sinodul e transferat la Florența. «Filioque» dă naștere unei aprige dispute între episcopii ortodocși Marcu de Efes și teologii latini (Ioan de Montenero și Ioan de Torquemada), încurajați de mitropolitul Bessarion de Niceea. La 6 iulie 1439 este semnat decretul de unire «Laetentur caeli» în care grecii acceptă Filioque, purgatoriul, Euharistia cu azimă și primatul spiritual al episcopului de Roma. În noiembrie 1439, un alt decret de unire este semnat cu reprezentanții Bisericii Armene [illegible], Biserica Coptă în 1442, Biserica Siriacă în 1445 și Biserica Caldeeană în 1445 sînt silite să încheie unirea cu Roma. Unirea încheiată la Ferrara a fost de scurtă durată. De fapt Marcu de Efes organizează la Constantinopol o mare mișcare de protest contra celor care au semnat unirea. Uniații au fost expulzați și din celelalte țări ortodoxe. Ghenadie Scolarius, cel dintîi patriarh după căderea Constantinopolului, reuși să convoace un sinod în 1484 care a denunțat unirea de la Ferrara.

Epoca de polemici greco-latină (sec. XI – sec. XV), începută cu disputa despre «Filioque», culminează cu controversa în jurul doctrinei palamite despre natura necreată a harului. Reacțiile teologilor scolastici latini față de palamism au arătat în mod evident că separarea dintre Apus și Răsărit a atins în mod serios nivelul dogmatic. Nu este vorba, în Biserica Apuseană, numai de schimbarea autorității conciliare cu autoritatea primațială nici de acceptarea unor tradiții necunoscute în Răsărit, ci este vorba de o dezvoltare doctrinară care nu unește creștinismul ci îl dezbină.

Într-adevăr, interpretările schismei, noile încercări de unionism și prozelitism, și mai ales noile dogme din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care consfințesc autoritatea exclusivă a papei, [illegible] la fixarea catolicismului într-un sistem confesional pe care Orientul nu-l recepționează. O serie de papi forțează uniatismul (care deja produsese victime [illegible] Ucraina în 1596 și cele din Transilvania în 1700). Pius al IX-lea în enciclica «Litterae ad Orientales» (1848), Leon al XIII-lea, în «Praeclara Gratulationis» (1894), Pius al XI-lea în «Rerum Orientalium» (1928) și «Lux Veritatis» (1931). În decembrie 1854, Pius al IX-lea, care va publica în 1864 «Syllabus»-ul, proclamă fără consultarea vreunui sinod, Bula [illegible] despre dogma Zămislirii neprihănite a Fecioarei Maria. Acest papă convoacă cel dintîi sinod de la Vatican (1869–1870) care a proclamat dogma jurisdicției universale și a autorității infailibile a papei, în ciuda mișcării de protest care s-a organizat în lăuntrul și [illegible] conciliului. Noua dogmă, pusă pe seama principiului dezvoltării doctrinei, nu a fost niciodată recepționată de Biserica Răsăriteană, mai ales din cauza repercusiunilor sale asupra ecleziologiei patristice.

În 1894, papa Leon al XIII-lea revine asupra uniatismului și repetă apelul de revenire la scaunul apostolic roman, iar în noiembrie 1950, papa Pius al XII-lea proclamă dogma înălțării la cer cu trupul a Fecioarei Maria, în Constituția apostolică «Munificentissimus Deus».

Conciliul al II-lea de la Vatican (oct. 1962 – dec. 1965) adoptă la 21 noiembrie 1964 constituția dogmatică despre Biserică «Lumen Gentium», în care se repetă [illegible]

[illegible] conciliului Vatican I, formulată în «Pastor aeternus», despre supremația pontifului roman, succesorul lui Petru, capul vizibil al întregii Biserici (nr 18 și 25) și decretul despre ecumenism «Unitatis Redintegratio», care declară că singura Biserică adevărată este cea Romano-Catolică, celelalte Biserici și comunități creștine, separate de scaunul apostolic de la Roma fiind situate pe diverse cercuri concentrice [illegible]

În ianuarie 1964, papa Paul al VI-lea vizitează Ierusalimul, unde se întîlnește cu patriarhul ecumenic Atenagoras I. În toamna aceluiași an, conferința panortodoxă de la Rhodos decide să se înceapă pregătirile necesare pentru deschiderea dialogului teologic «pe picior de egalitate» cu Biserica romană.

În ajunul încheierii conciliului Vatican II, la 7 dec. 1965, papa Paul al VI-lea, în catedrala Sfîntul Petru din Roma, și patriarhul Atenagoras, în catedrala patriarhală din Constantinopol, ridică în același timp anatema care dura între cele două Biserici de nouă secole. Cei doi șefi de Biserici își dau seama totuși că acest gest de dreptate și de iertare reciprocă nu este suficient pentru a pune capăt diferențelor, celor vechi și cele mai recente, dintre Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă». (Despre sensul canonic al shismei, v. EREZII)

Bibliografie: Martin Jugie, *Le schisme byzantin, aperçu historique et doctrinal*, Paris 1941; Francis Dvornik, *Le schisme de Photius, histoire et légende*, Editions du Cerf, Paris, 1950; Idem, *Photian and Byzantine Ecclesiastical Studies*, London (Variorum Reprints), 1974; Steven Runciman, *The Eastern Schism. A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the XI-th and XII-th Centuries*, Oxford, Clarendon Press, [illegible]; Idem, *A History of the Crusades*, vol. 2—3, University Press, Cambridge, 1954—1955; Henri Grégoire, «The Byzantine Church» în vol. «Byzantium. An Introduction to East Roman Civilization», editat de N. Baynes și H. Moss, Oxford 1961, p. 86—135; Deno John Geanokoplos, *Byzantine East and Latin West: Two Worlds of Christendom in Middle Ages and Renaissance*, Oxford, Blackwell, 1966; Y. Congar, *1274—1974. Structures ecclésiales et conciles dans les relations entre Orient et Occident*, în «Revue de Sciences philosophiques et théologiques» 58 (1974), p. 355—390; Idem, *Le développement de l'évaluation ecclésiologique des Eglises noncatholiques*, în «Revue de Droit Canonique» XXV (1975), [illegible] în «P.O.C.», XXVI (1976), p. 220—239; [illegible] *entre les Latins [illegible] de Bulgarie*, în «Theologia», 48 (1977), nr. 2—3, p. 546—[illegible]; [illegible] *Les divers modes [illegible] romains dans l'Orthodoxie*, în «Le Messager Orthodoxe» [illegible]; T. M. Popescu, [illegible] *shismei*, în «Ortodoxia», VI (1954), nr. 2—3, p. 163—[illegible]; [illegible] «Ortodoxia», VI (1954), nr. 2—3; M. Șesan, *Patriarhul Fotie și Roma*, în «Mitropolia Ardealului», V (1960), nr. 7—8, p. 535—559; M. Șesan, I. Rămureanu, T. Bodogae, *Istoria Bisericească universală*, vol. I, București, 1975, p. 411—429; T. M. Popescu, *Enciclica patriarhului Fotie către Patriarhii Orientali (867)*, în «Studii Teologice», 1930, nr. 2, p. 56—76; Idem, *Sentința de excomunicare de la 16 iulie 1054* în «Studii Teologice», 1931, nr. 1, p. 49—68; O. Clément, *Byzance et le concile de Lyon* în «Unité Chrétienne»

1975, nr. 37, p. 59—74; Constantin Rus, *Schisma și consecințele ei pentru unitatea Bisericii*, în «Studii Teologice» nr 9—10,1985, p. 724—736.

SINAGOGA — Loc de adunare a evreilor pentru cult în ziua sabatului (zi de repaus și de sărbătoare). Spre deosebire de *sinagogă* care se afla în fiecare oraș, Templul putea exista numai la Ierusalim, pentru toți iudeii. Iisus a intrat și a învățat în *sinagogă* și în templu (Ioan 18, 20). Templul din Ierusalim a fost construit de regele Solomon (I Regi 6, 2) pentru a adăposti Cortul, care servea de altar și pe care poporul îl purta în timpul exodului, în care se ținea Arca Alianței (Chivotul) cu Tablele Legii.

SINERGIE [gr. synergeia [illegible] lucrare, [illegible] la lucrarea [illegible] Sfânt [illegible] rarea [illegible] și [illegible] între harul lui Dumnezeu și voința omului. Mîntuirea este un act *sinergetic*: «[illegible] din lucrarea [illegible] de sus. Dar [illegible] nu vine peste cel ce nu [illegible] primește în chip liber. De amîndouă avem trebuință [illegible] și de lucrarea dumnezeiască și de cea omenească» (Petru Damaschin, *Învățături duhovnicești*, I, în *Filoc. rom.*, vol. V, p. 141), ca de o pereche de aripi.

Pe de o parte Dumnezeu este liber în relația Sa cu omul, harul Său nu este supus necesității, nu poate deveni posesiunea omului; pe de altă parte, voința sau puterea naturală a omului nu e capabilă prin sine să obțină harul, dar ea are în sine aspirația spre Dumnezeu și e capabilă să coopereze cu harul. «Dumnezeu celor mîndri le stă împotrivă, iar celor smeriți le dă har» (I Pt. 5, 5).

Principiul care pune în mișcare *sinergia* este harul dumnezeiesc care nu este un merit, ci se dă în dar. Dar Duhul Sfînt nu cucerește cu forța înclinarea voinței [illegible]. «Căci nu naște Duhul o apucare [illegible] voii, fără voie, ci pe una voită o modelează pînă la îndumnezeire» (Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 6, *Filoc. rom.*, III, p. 32). Dimpotrivă *sinergia* presupune exercitarea libertății personale, un efort voluntar responsabil continuu: «Botezul nu ia de la noi libertatea voinței și puterea de a ne hotărî prin noi înșine, ci ne dăruiește libertatea, ca să nu mai fim stăpîniți [illegible] vrem, de diavol. [illegible] botez, atîrnă de noi [illegible] de bună voie în poruncile [illegible] Hristos, Stăpînul nostru [illegible] botezat [illegible] celor poruncite de El [illegible] acestă [illegible] ferindu-ne prin [illegible] protivnicul și vrăjmașul [illegible] diavolul» (Simeon Noul Teolog, *Cele 225 de capete*, 8, *Filoc. rom.*, V, p. 92).

Marii părinți ai spiritualității [illegible] subliniat că, de fapt, colaborarea cu Duhul Sfînt nu este o simplă deprindere etică, ci atașarea totală față de Dumnezeu, participarea [illegible] mijlocită la viața divină, îmbrăcarea chipului lui Hristos. «Cel ce nu a îmbrăcat chipul Domnului nostru Iisus Hristos, al Omului ceresc și Dumnezeu, peste omul rațional și mintal [illegible] bună simțire și prin cunoștință [illegible] numai sînge și carne. El nu poate primi simțirea slavei duhovnicești prin cuvînt (rațiune), precum nici cei orbi din naștere nu pot cunoaște numai prin cuvînt (rațiune) lumina soarelui» (Simeon Noul Teolog, *Cele 225 capete*, 53, în *Filoc. rom.*, VI, p. 31

Pe plan istoric există modelul apostolic care demonstrează că o viață nouă este posibilă prin sinergia dintre Duhul Sfînt și oamenii care cred. Totul se realizează aici prin conlucrarea dintre Apostoli și puterea Duhului Sfînt (1 Tes. 1, 5). Apostolii vorbesc de «noi și Duhul Sfînt» (Fapte 5, 32), ei iau decizii urmînd Duhului Sfînt: «Părutu-s-a Duhului Sfînt și nouă» (Fapte 15, 28; 16, 4). Petru, în numele Apostolilor, confirmă că Duhul lucrează [illegible] Pavel și Timotei sînt opriți de Duhul Sfînt să propovăduiască în Asia. Duhul lui Iisus nu-i lasă să meargă în Bitinia, dar îi cheamă să lucreze în Macedonia [illegible] (Fapte 8, 29). Succesorii Apostolilor sînt «urmașii noștri și ai Duhului Sfînt» (1 Tes. 1, 6).

Dar cel mai impresionant fapt este modul de a trăi al comunităților apostolice. Toți creștinii din Ierusalim formează o singură [illegible] ca o nouă [illegible] frățească, la scară socială, deoarece el se ocupă nu [illegible] propovăduirea cuvîntului și [illegible] de slujirea [illegible] și de dreptate. De asemenea [illegible] să se spună că Dumnezeu nu are compasiune pentru oameni. Dumnezeu iubește [illegible] pe [illegible] Săi: «I-am tras cu dragoste [illegible], cu iubire [illegible]. Am fost pentru ei ca unul care ridică jugul de pe grumazul lor, mă plecam către ei și-i hrăneam» (Osea 11, 4).

Nici voința noastră liberă nu poate lucra fără (pre)știința lui Dumnezeu, dar nici (pre)știința lui Dumnezeu nu ne poate sili să devenim mai buni dacă nu colaborăm și noi la bine. Dar nici voința noastră liberă ajutată de (pre)știința lui Dumnezeu și de capacitatea de a folosi cum se cuvine libertatea nu poate face ca cineva să fie vrednic de cinste sau de osîndă, dar, nu mai puțin, nici puterea lui Dumnezeu de a dispune singură nu poate să-l facă pe om «vas de cinste» ori de «necinste» dacă nu are, ca să zicem așa, ca temei de pronunțare a deciziei, hotărîrea noastră morală care ne înclină fie spre rău, fie spre bine» (Origen, *Filocalia*, XXI, 23, trad. rom., p. 442).

Bibliografie: Syméon le Nouveau Théologien, *Traités théologiques et éthiques*, tome II, traducere și note de Jean Darrouzès, Les Editions du Cerf, Paris 1967; *Etique*, X, p. 271—327; I. Bria, *Sinergia în teologia ortodoxă*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 1, p. 28—43.

SINOD — SINODALITATE [illegible] synodos, lat. concilium, sinod [illegible] adunarea episcopilor unei Biserici locale (sinod local), sau a episcopilor Bisericii universale (sinod ecumenic) care are autoritatea de a lua decizii cu privire la învățătura, morala, disciplina și misiunea Bisericii. Unii canoniști au emis opinia că sinodul ecumenic nu este o instituție ce ține de natura Bisericii și deci nu are caracter permanent și obligatoriu.

În fond, raportul dintre Biserică și *sinodul* ecumenic se restrînge la unele chestiuni esențiale, cum ar fi: dacă *sinodul* este o instituție care are o autoritate canonică în sine și deci deciziile sale dogmatice sînt valide ca atare, în acest caz receptarea este numai un act în care Biserica asimilează, interpretează și dezvoltă hotărîrile *sinodale*. Dacă *sinodul* este dependent de acceptarea Bisericii, atunci hotărîrile sale devin valabile după verificarea lor de către Biserica, întrucît infa-

Unitatea *sinodului* depinde de unitatea Bisericii, şi nu invers. În legătură cu aceste probleme, astăzi se face o deosebire, uneori prea netă, între teologia greacă (P. Trembelas), care ar recunoaşte o autoritate [illegible] *sinoadelor* ecumenice şi hotărârilor dogmatice şi teologia aşa zisă slavofilă (S. Bulgakov, N. Afanasief), care sub influenţa ecleziologiei lui A. Homiakov ar fi exagerat importanţa recepţiei *sinodului* de către Biserică. Unii susţin, pentru teologia greacă modernă, că autoritatea unui conciliu nu depinde de acceptarea Bisericii, deoarece *sinodul* reprezintă un organ de învăţătură, un magisteriu care posedă charisma veritatis. Analiza procesului prin care *sinoadele* primului mileniu au primit un caracter ecumenic arată că în unele cazuri *sinoadele* au pretins autoritate absolută independentă de acceptarea Bisericii, iar în alte cazuri, abia după receptarea de către Biserica universală deciziile unui *sinod* au devenit norme pentru credinţă.

În general, *sinoadele* ecumenice s-au interpretat ele însele ca vocea legitimă a Bisericii fără receptarea lor formală de către Biserică, de aceea cine nu a acceptat hotărârile [illegible] *sinod* nu a fost considerat ortodox. Unii istorici catolici (De Vries) susţin că nu s-ar putea dovedi că vreun *sinod* ecumenic a fost corectat de Biserică sau de un alt *sinod*, de aceea teologia catolică susţine că un *sinod* este ecumenic chiar înainte de receptarea Bisericii şi în acest sens s-a citat ca exemplu Sinodul al IV-lea ecumenic de la Calcedon (451). De asemenea, unii au exagerat caracterul nepermanent şi neobligatoriu al *sinoadelor* ecumenice, caracter ce a fost scos în evidenţă în ultima vreme de unii canonişti ortodocşi (L. Stan). De aici s-a tras concluzia de către teologii romano-catolici că doctrina Bisericii n-a depins de *sinoade*, că *sinodul* este doar una din modalităţile prin care se exprimă Biserica, aceasta putând exista şi fără ele.

Chiar dacă din punct de vedere istoric, această opinie poate fi acceptată, totuşi în credinţa Bisericii *sinodul* ecumenic nu a fost o simplă instituţie preluată de la autorităţile laice şi care n-ar fi corespuns cu însăşi natura ei. Biserica a lucrat în chip *sinodal* de la început şi faptul acesta corespunde însăşi fiinţei ei de comuniune de credinţă. În acest sens, *sinodul* este nu numai o expresie a Bisericii, ci o instituţie care corespunde structurii Bisericii, de organism sacramental. Pe de altă parte Biserica universală are o structură *sinodală*, adică ea se constituie ca o comuniune sobornicească de comunităţi locale. Locul *sinodului* în structura Bisericii reiese în mod evident numai dacă se are în vedere baza sacramentală a principiului *sinodalităţii*. Dacă *sinodul* este considerat numai sub aspect canonic, atunci i se poate vorbi de caracterul nepermanent şi neobligatoriu al acestuia. Dar *sinodul* trebuie pus în legătură cu sacramentalitatea Bisericii şi de aceea el trebuie considerat ca o instituţie autentică şi permanentă a Bisericii. Structura *sinodală* a Bisericii se observă mai ales în actul hirotoniei episcopale, când noul episcop face mărturisirea de credinţă în faţa unui sobor de episcopi şi este consacrat în funcţie de mai mulţi episcopi care se împărtăşesc din acelaşi potir.

Sinoadele ecumenice au autoritate în materie de credinţă şi aceasta provine din faptul că episcopatul

posedă autoritatea de a învăța adevăruri de doctrină, iar el exercită această harismă în acord cu conștiința Bisericii. În acest sens se poate observa o convergență între *sinod* și Biserică, în sensul unei [illegible] autorității deciziilor *sinodale* de *infailibilitatea* și consensul Bisericii.

Pe de o parte, autoritatea de a învăța în Biserică episcopul a primit-o de la Hristos, prin actul hirotoniei [illegible], deci și puterea de a lua hotărîri cu caracter doctrinar, are o origine sacramentală. Desigur episcopatul își exercită această slujire în mod colegial. După cum în unitatea trupului și în unitatea membrelor — deoarece funcția specifică a unui membru este în același timp o funcție comună a întregului trup —, tot așa [illegible] Bisericii soborniceşti [illegible] comuniunea de credință și sacramentală a Bisericilor locale. Astfel, *sinodul* ecumenic are puterea și [illegible] conștiința Bisericii și el reprezintă o expresie nu numai a naturii sacramentale a episcopatului, ci și a co[illegible].

Pe de altă parte, *sinodul* ecumenic [illegible] în afară de Biserică [illegible] constituie glasul Bisericii soborniceşti și deci hotărăște «ex consensu ecclesiae». În *sinod*, episcopul reprezintă nu numai pe Hristos, ci și Biserica sa locală, sau reprezintă pe Hristos în măsura în care el rămîne fidel trupului Lui tainic, manifestat în Biserica locală la care este trimis să slujească ca urmaș al apostolilor.

Sinodul ecumenic este un moment de afirmare a universalității Bisericii, a unității ei în diversitate. Spiritul sobornicesc al *sinodului* [illegible] din faptul că fiecare Biserică locală confirmă unitatea universală în modul ei divers de interpretare și experiență. *Sinodul* constituie și o confruntare a tuturor modurilor de exprimare a revelației, în scopul de a stabili caracterul unitar al acesteia. Și din acest motiv *sinodul* are nevoie de receptarea hotărîrilor sale de întregul corp al Bisericii.

Prin receptare se înțelege procesul prin care corpul Bisericii soborniceşti constată că *sinodul* ecumenic a mărturisit credința transmisă de Apostoli. De fapt, Biserica este conștientă atît înainte de întrunirea *sinodului*, cît și în timpul *sinodului*, iar episcopii *sinodului* au semnat hotărîrile *sinodului* cu conștiința că ele exprimă credința Bisericii de totdeauna și de pretutindeni.

Hotărîrile *sinoadelor* ecumenice au nevoie de receptarea Bisericii întregi, deoarece obiectul definițiilor doctrinare preocupă întreaga conștiință a Bisericii, fiind vorba de mărturisirea ei de credință.

În mod concret, criteriul receptării unui *sinod* ca ecumenic a fost continuitatea noului *sinod* cu *sinoadele* anterioare. Biserica a constatat că hotărîrile noului *sinod* sînt în consens cu Tradiția apostolică așa cum aceasta este păstrată în conștiința Bisericii și cum a fost exprimată de *sinoadele* ecumenice anterioare. Această constatare se face în cadrul viitorului *sinod* ecumenic. Un *sinod* ecumenic, înainte de a decide asupra chestiunilor doctrinare puse în discuție, confirma hotărîrile *sinoadelor* anterioare, așezîndu-se astfel în continuitatea acestora.

Dar un *sinod* ecumenic n-a fost o simplă repetare a *sinoadelor* anterioare, ci și o dezvoltare a lor. Un *sinod* ecumenic nu schimbă definițiile *sinoadelor* vechi, dar aduce

ceva nou, ceva care îmbogățește aceste definiții. Mai mult, sinoadele anterioare se pot înțelege într-un sens nou, într-o lumină nouă prin deciziile *sinodului* nou. De pildă, formula hristologică a *sinodului* IV e mai bine înțeleasă dacă se ține seama de hotărîrile privind dogma hristolgică a *sinoadelor* V și VI.

Astfel, un *sinod* ecumenic aduce și o nouă înțelegere a *sinoadelor* anterioare, care se află în continuitate de credință.

În legătură cu posibilitatea unui nou *sinod* ecumenic, unii teologi ortodocși (John Meyendorff) sînt de părere că trebuie să se evite folosirea cuvîntului «ecumenic» cu sensul său din trecut. Trebuie să se revină la sensul eclezologic al termenului, potrivit căruia Biserica Ortodoxă poate să exprime credința adevărată într-un *sinod* fără să fie necesară participarea expresă a Bisericii Apusene la acest *sinod*. După părerea acestuia, azi nu se mai poate susține teza că un *sinod* ecumenic posedă o infailibilitate egală automat, deoarece nu există criterii care să asigure în mod mecanic infailibilitatea *sinoadelor*. Ecumenicitatea *sinoadelor* a fost înțeleasă multă vreme în sens geografic, adică era dependentă de reprezentarea Bisericilor din întregul «imperiu» roman în cadrul *sinodului*. Potrivit acestei concepții, un *sinod* era considerat «ecumenic» întrucît reprezenta Biserica imperiului. Dar astăzi nu se mai poate aplica acest criteriu. Pe de o altă parte, *sinodul* ecumenic nu este singura sursă a magisteriului Bisericii, fiind că Biserica se poate exprima și pe alte căi. Dat fiind faptul că a existat o identitate între Biserică și imperiu, receptarea unui *sinod* de către Biserica Romei constituia un criteriu decisiv pentru ecumenicitatea unui *sinod*. Dacă se păstrează sensul geografic, imperial al Bisericii, atunci e necesar și consensul Bisericii Apusene. Dar din punct de vedere eclezologic, confirmarea Bisericii Apusene nu mai e necesară azi deoarece Ortodoxia pretinde că este Biserica adevărată.

Prin urmare, receptarea de către Biserica Apuseană a constituit criteriu pentru toate *sinoadele* ecumenice, dar aceasta a provenit din faptul că orice *sinod* trebuie să fie acceptat de către toate părțile Bisericii Universale, inclusiv de Biserica Romei. Dar în Răsărit are o mai mare importanță autoritatea adevărului formulat decît autoritatea instituției care îl formulează. Problema *sinoadelor* ecumenice este deci o problemă a conținutului adevărului revelat și exprimat în dogme.

Punctul de vedere cunoscut al teologiei romano-catolice este că aprobarea unui *sinod* de către papă constituie criteriul decisiv al ecumenicității unui *sinod*. Dacă papa nu-l acceptă, *sinodul* nu este ecumenic.

Bibliografie: Panagiotis N. Trembelas, *Dogmatique de l'Église Orthodoxe Catholique*, vol. 2, Éditions de Chevetogne et Desclée de Brouwer, Bruges 1967, p. 391—397; Pr. Prof. L. Stan, *Despre «recepția» de către Biserică a hotărîrilor Sinoadelor Ecumenice*, în «Studii Teologice», XVII (1965), nr. 7—8, p. 395—40 ; Pierre Duprey, *The Synodical Structure of the Church in Eastern Theology*, în «One in Christ», vol. VII, no. 2—3, 1971, p. 152—182; Carnegie Samuel Calian, *Which Councils are ecumenical — from Niceea to Vatican II?*, în «The Greek Orthodox Theological Review», vol. XIV, no. 2, Fall, 1969, p. 181—197; John Meyendorff, *What is an Ecumenical Council?* în vol. «Councils and the Ecumenical Movement», World Council of Churches

Studies 5, Geneva, 1968; D. Stăniloae, Natura sinodicității, în «Studii Teologice» XXIX (1977), nr. 9—10, p. 605—615; Ioan C. Coman, Sinoadele ecumenice cu expresie a universalității Bisericii, în «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 1—2, p. 3—29; [illegible], Les Conciles Oecuméniques V-e, VI-e, VII-e et VIII-e, în vol. «Le Concile et les conciles», Editions de Chevetogne et du Cerf, 1960, p. 111—123; Ioan I. Rămureanu, Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol (381). Învățătura despre Sfîntul Duh și Simbolul Constantinopolitan, în «Studii Teologice», XXI (1969), nr. 5—6, p. 27[illegible]; [illegible], Importanța sinoadelor ... din sec. 17 pentru ... Ortodoxiei, în «Ortodoxia» nr. 3, 1977, p. 75—104; Daniel Ciobotea, Interpretarea ... ortodoxe, în «Ortodoxia» nr. 4, 1978, p. 113—125.

SINOD ECUMENIC [gr. oikoumenikos sinodos, lat. concilium = adunare de episcopi, care reprezintă întreaga Biserică]: Forma colegială în care se exprimă episcopatul universal în materie de doctrină și de disciplină. Cu toate că episcopul are o jurisdicție locală determinată, el are o răspundere colegială în problemele de interes general ale Bisericii. În perioada dinainte de Schismă (1054), caracterul «ecumenic» al unui *sinod* este dat de prezența și de reprezentarea episcopatului din întregul imperiu. *Sinod* «ecumenic» înseamnă adunarea episcopilor din imperiu. În acest sens, reprezentarea scaunului de Roma (și a Italiei) era necesară. Deși convocate de împărați, *sinoadele* ecumenice nu constituie o instituție imperială. El semnează actele sinodale, fără să voteze sau să influențeze deciziile, lăsînd episcopilor o autonomie deplină în dezbateri. În deciziile *sinoadelor* trebuie să se facă o distincție între dogmă, care are conținut doctrinar, de credință («oros» — «finis»), și canon, care are un caracter disciplinar. Nici convocarea de către împărat, nici reprezentarea ecumenică, nici semnătura episcopilor pe actele *sinoadelor* nu garantează ortodoxia intrinsecă a credinței exprimate, a crezului. Deciziile *sinoadelor* ecumenice nu constituie un criteriu extern al doctrinei deoarece nu o autoritate exterioară nu poate impune adevărul credinței. De aceea ele trebuie să fie receptate și confirmate de conștiința Bisericii. Tradiția ortodoxă recunoaște șapte *sinoade* cu caracter ecumenic, între care s-au ținut alte numeroase *sinoade* locale sau regionale. *Sinoadele* ecumenice sînt:

1) *Sinodul de la Niceea*, în Asia Mică (mai—iunie 325), convocat de împăratul Constantin cel Mare (274—337) în biserica pa[illegible], la care iau parte 318 părinți, episcopi din tot imperiul și reprezentanții papei Silvestru I (314—335), preoții Vitus și Vincențiu. Dintre episcopii ortodocși se remarca Hosius de Cordoba (Spania), cel care fusese trimis de împărat la Alexandria pentru a restabili pacea în Biserica Egiptului. Scopul *sinodului* este formularea exactă a credinței despre Sfînta Treime, în opoziție cu învățătura preotului erudit Arie (ca 256—336) din Alexandria, care susținea că Fiul nu este identic după fire cu Tatăl, fiind subordonat Acestuia ca o creatură de ordin superior a Tatălui. Sub influența sfîntului Atanasie, diacon de Alexandria, *sinodul* afirmă că Dumnezeu-Fiul este de o ființă (homoousios) cu Dumnezeu-Tatăl. Dumnezeu-Unul, Care are o singură fire, există ca Treime de «trei ipostase» avînd fiecare proprietăți unice, personale. Crezul de

la Niceea devine curînd punctul de referință a întregii tradiții ortodoxe, pusă sub egida sinoadelor posterioare. Există părerea că celelalte sinoade nu sînt altceva decît confirmarea și explicitarea ortodoxiei de la Niceea. De altfel, sinoadele ulterioare încep cu rostirea Simbolului de la Niceea. Actele sinodului nu s-au păstrat, dar Eusebiu al Cezareii (în *Vita Constantini*) face o descriere pe larg a dezbaterilor. Sinodul promulgă 28 de canoane, care prevăd, printre altele, sărbătorirea Paștelui în zi de Duminică, dar nu în același timp cu paștele iudeu, organizarea Bisericii după provinciile administrative ale imperiului, prezența a trei episcopi liturghisitori în hirotonia episcopală.

c) *Sinodul de la Constantinopol* (mai—iulie 381), este convocat de împăratul Teodosie (379—395) fără consultarea papei Damasus I (366—387), cu intenția de a pune capăt controversei ariene, care a continuat și după Sinodul de la Niceea, care a fost sprijinită de chiar împăratul Constantin (semiarienilor îi datorează exilarea sfîntului Atanasie la Treves) și mai ales persecuției pe care succesorii lui Constantin — Constanțiu (350—361), sora lui Constantin, Constant și Valens (†378) — o declanșează împotriva ortodocșilor de la Niceea. Sinodul este chemat să se pronunțe în legătură cu două erezii ale timpului: cea a lui Macedonie, episcop de Constantinopol — care nega dumnezeirea Duhului Sfînt, spunînd că este o creatură a Fiului — și cea a lui Apolinarie, episcop de Siria, care nega prezența sufletului rațional (sau spiritul) în Hristos, acesta fiind înlocuit cu Cuvîntul. Sinodul reia doctrina de la Niceea asupra Sfintei Treimi — doctrină întărită apoi de teologia trinitară a părinților capadocieni Vasile, Grigorie de Nazianz și Grigorie de Nyssa, care au impus cu autoritate formula: «Una și aceeași fire dumnezeiască în trei Persoane» și adaugă articolele privitoare la Duhul Sfînt împotriva lui Macedonie. «Cei 150 de părinți», fără să folosească «homoousios», afirmă că Duhul este «închinat și slăvit împreună cu Tatăl și cu Fiul». Sinodul respinge apolinarismul, în expresia «de la Duhul Sfînt și din Fecioara Maria». Simbolul din 381 va deveni crezul clasic, ecumenic, al Bisericii creștine. El va pătrunde în liturghie și va fi confirmat de toate sinoadele ulterioare sub denumirea de crez niceo-constantinopolitan. În canonul 3, sinodul fixează ordinea celor cinci patriarhate, ținînd seama de situația politică a vremii: Roma se bucură de o preeminență de onoare, iar Constantinopolul ocupă locul doi, avînd privilegii egale cu «cetatea imperială», Roma.

d) *Sinodul de la Efes* (iunie—iulie 431) este convocat de împăratul Teodosie al II-lea (408—450), cu scopul de a clarifica disputa dintre Nestorie (†451), episcop de Constantinopol (în 428), și Chiril al Alexandriei (412—444) [acesta fiind nepotul patriarhului Teofil (385—412), cel care a manevrat depunerea și exilul sfîntului Ioan Gură de Aur († 407)]. Nestorie a fost fondatorul unei noi erezii potrivit căreia există două persoane distincte în Cuvîntul întrupat, de aceea Fecioara Maria nu poate fi numită «Născătoare de Dumnezeu», ci numai «născătoare de Hristos». La insistența lui Chiril, sinodul (153 de episcopi) definește doctrina despre unirea celor două firi în persoana unică a Cuvîntului și doctrina despre Fecioara Maria Născătoa-

învățătura despre cele două voințe în Hristos. În această controversă Ortodoxia este apărată, cu prețul martiriului, de papa Martin I († 655 în exil în Crimeea) și de sfîntul Maxim Mărturisitorul. *Sinodul*, în prezența [illegible] și a legaților papei Agathon (678—681), condamnă pe [illegible] scrisorile lui Honoriu [illegible] Sergiu, [illegible] monotelit. *Sinodul* recunoaște, în [illegible] cu învățătura apostolilor, că în Hristos există două voințe și două lucrări naturale, [illegible] voința ei proprie, [illegible] dumnezeiești, fiind pe deplin în[illegible]. *Sinodul* face un rezumat al [illegible] promulgate de *sinoadele* precedente în formule definitive a [illegible] despre persoana Fiului lui Dumnezeu.

Deoarece *sinoadele* din 553 și 680 [illegible] s-au ocupat de probleme [illegible] care, împăratul Iustinian convoacă în 692, în aceeași sală a palatului (în Trullo), un *sinod* general [illegible] scopul [illegible] canoane, în [illegible] celor din [illegible] al cincilea și al șaselea (de unde denumirea de *synodus quinisextus*). *Sinodul* confirmă canonul 28 de la Calcedon, se pronunță pentru [illegible] preoților [illegible] ceremonie, critică unele obiceiuri ale Bisericii Apusene, stabilind împărtășirea sub ambele forme (pîine și vin) și [illegible] (azima) la Euharistie.

7) *Al doilea sinod ecumenic* de la Niceea (șaptelea ecumenic) 787 este convocat de împărăteasa Irina (780—790), regenta lui Constantin al VI-lea (771—797), pentru a se pronunța în legătură cu cultul icoanelor. Leon al III-lea Isaurul (717—741) publică un edict în 727, prin care interzice cultul icoanelor și reprezentarea picturală în general, considerînd aceasta drept idolatrie. Împăratul numește un patriarh iconoclast. [illegible] împotriva papei Grigorie al III-lea (731—741) care excomunicase pe iconoclaști, trece sub jurisdicția Constantinopolului provincia Iliriei. Succesorul său, Constantin al V-lea Copronim (741—775) convoacă un *sinod* [illegible] la Constantinopol, care [illegible] cultul icoanelor și excomunică [illegible] antiiconoclasti [illegible] pe Ioan Damaschin [illegible] împărăteasa Irina cu [illegible] patriarhului Tarasie și [illegible] papei Adrian I (771—795), convoacă un alt *sinod*, tot la Niceea [illegible] *sinod* care anulează [illegible] cel din 754 și care formulează învățătura că [illegible] este persoana reprezentată [illegible] o distincție între adorare ([illegible]) care este rezervată numai lui Dumnezeu și cinstire (proskynesis) ce se cuvine sfinților (v. ICOANA). *Sinodul* n-a fost [illegible] de către Bisericile din imperiul lui Carol cel Mare (Germania, Franța, Spania). *Sinodul* de la Frankfurt (794) și «Cărțile caroline» se pronunță împotriva cultului icoanelor.

Cu toată opoziția patriarhului Nichifor, a lui Teodor Studitul și a călugărilor în general, iconoclasmul persistă datorită persecuțiilor declanșate de împărații bizantini. Abia sub împărăteasa Teodora cultul icoanelor a fost restabilit (842), fiind în amintirea [illegible] sărbătoarea Ortodoxiei, în prima Duminică a postului Paștelui. Iconoclasmul este ultima erezie care a făcut obiectul unui *sinod* ecumenic.

Biserica Ortodoxă recunoaște numai șapte *sinoade* ecumenice. Este adăugat [illegible] un *sinod* ținut la Constantinopol (869—870), la care participă legații papei Ioan al VIII-lea

(872–882), încearcă să restaureze comuniunea dintre Orient și Occident, atît de mult zdruncinată de teoriile ambiției papilor de a fi considerați de orientali ca instanță de apel. Sinodul recunoaște pe Fotie (820–891) ca patriarh (Fotie înlocuise pe Ignatie în 858, dar nu a fost recunoscut de papa Nicolae I (858–867) și fusese apoi condamnat de sinodul din Constantinopol (869–870), convocat de Vasile I Macedoneanul (867–886); la rîndul său, Fotie depusese pe papă, criticînd aspru activitatea misionarilor catolici în Bulgaria — a cărei populație fusese convertită de Bizanț în 864 —, pe care îi acuză de erezie. Sinodul se pronunță împotriva adaosului «Filioque» și recunoaște egalitatea dintre Roma și Constantinopol, desigur Roma avînd întîietate. Unii susțin că recunoașterea acestui sinod ca sinod de reconciliere ar fi de o mare valoare practică în vederea [illegible]. Cauzele reale ale schismei din 1054 se află în tendința papilor de a așeza Orientul sub autoritatea lor directă, lăsînd răsăritenilor impresia că autonomia lor este contestată. Din punct de vedere teologic, separarea a fost provocată de «Filioque», așa cum arată patriarhul Fotie în tratatul său «Despre Duhul Sfînt», în care condamnă pe latini ca eretici.

Importanța *sinoadelor ecumenice* rezidă în faptul că: a) prin conținutul lor dogmatic ele constituie legătura de unitate cea mai solidă între toate Bisericile locale în primul mileniu creștin; b) ele au impus autoritatea și metoda colegială, conciliară, care a menținut și slujit ideea ecumenică; c) sinoadele au redresat sau reconstituit unitatea vizibilă a creștinismului, de aceea unirea Bisericilor trebuie să facă obiectul unui acord ecumenic.

Bibliografie: Ioannis Karmiris, *Monumentele dogmatice și simbolice ale Bisericii Ortodoxe sobornicești* (în grecește), ed. 2-a, Graz, 1968; Philip Schaff și Henry Wace, *Nicene and post-Nicene Fathers*, Second series, vol. XIV (The Seven Ecumenical Councils), New York, Charles Scribner's Sons, 1916; I. Ortiz de Urbina, *Nicée et Constantinople*, Editions de l'Orante, Paris, 1963 (col. *Histoire des Conciles Oecuméniques*, sub direcția lui Gervais Dumeige); P. Th. Camelot, *Ephèse et Chalcédoine*, Editions de l'Orante, Paris, 1962; *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, ed. III-a, publicat de Istituto per le Scienze Religiose, Bologna, 1973; Ch. J. Hefele—H. Leclercq, *Histoire des Conciles*, Paris, 1907—1927, 8 volume; Francis Dvornic, *Histoire des Conciles de Nicée à Vatican*, Editions du Seuil, Paris, 1966; Hamilcar S. Alivisatos, *Les conciles oecuméniques V-e, VI-e, VII-e et VIII-e*, în vol. «Le Concile et les Conciles», Ed. de Chevetogne — Ed. du Cerf, Paris, 1960, p. 111—123; Idem, *It is possible to convoke an Ecumenical Council?*, în «Oikonia», IV (1960), nr. 1, p. 26—35; Arhiep. Methodios Fouyas, *The Person of Jesus Christ in the Decisions of the Ecumenical Councils*, Central Printing Press, Addis Abeba, 1976; Ep. Pierre de Chevrenèse, *Le Concile Oecuménique comme autorité suprême dans l'Eglise*, în «Analecta» 24, 1 (1975), p. 78—102; Jean Meyendorff, *Qu'est-ce qu'un concile oecuménique?*, în «Le Messager Orthodoxe», 17 (1977), nr. 76, p. 17—36; Joseph Muntz, *Synoptic Byzantine Chronologies of the Councils*, în «Revue des Etudes Byzantines», 36 (1978), p. 193—218; Maximos Aghiorgoussis, *Theological and Historical Aspects of Conciliarity — some Propositions for Discussion*, în «The Greek Orthodox Theological Review», 24 (1979), nr. 1, p. 5—19; Nicholas Zernov, *Eastern Christendom*, Weidenfeld and Nicolson,

London, 1961; Liviu Stan, *Despre «receptia» de către Biserică a hotărîrilor Sinoadelor ecumenice*, în «Studii Teologice», XV, 1963, nr. 7–8, p. 395–401; I. Rămureanu, *Sinodul I ecumenic de la Niceea* [illegible] în «Studii Teologice», XXIX (1977), nr. 1–2, p. 15–80.

SLAVA [illegible] stare de [illegible] sau de glorificare a firii umane și a creației, în [illegible] lui Dumnezeu [illegible] sfinții se îmbracă de aici. «Căci Fiul Omului va să vină întru slava Tatălui Său și atunci va răsplăti fiecăruia după faptele sale» (Mt. 16, 27). În sens biblic, slava este manifestarea sau prezența [illegible] a lui Dumnezeu [illegible] creație (Iez. [illegible], 28). Semnele [illegible] prezenței lui Dumnezeu se văd nu numai în «pămîntul plin [illegible]» (Ps. 103, 24), ci și în [illegible] lui Solomon și în revelațiile profetice. Isaia vede slava Treimii în vocea serafimilor care strigă: «Sfînt, Sfînt, Sfînt este Domnul Savaot, plin este tot pămîntul de mărirea Lui» (Is. 6, 3). Slava este [illegible] chipul lui Dumnezeu în om, [illegible] pe care a avut-o [illegible] înainte de cădere: «Fiindcă toți au păcătuit și sînt lipsiți de slava lui Dumnezeu» (Rom. 3, 23). De aceea, mîntuirea este restatornicirea [illegible] slavei primite de om [illegible] de mîinile lui Dumnezeu. «Cei înțelepți vor moșteni slava» (Pilde 3, 35).

În Noul Testament, sfîntul Ioan Evanghelistul reia tema slavei văzute a lui Dumnezeu (In 13, 31), care este unită cu Iisus Hristos după ipostas: «Slăvește-Mă pe Mine, Tată, la Tine, cu slava pe care am avut-o la Tine mai înainte de a fi lumea» (In 17, 5). Slava este lumina ipostasului, care pătrunde firea omenească a lui Hristos îndumnezeind-o. Biserica așteaptă parousia, a doua venire, «pînă la slava Domnului» (I Tes. 4, 17). Creștinii primesc slava Fiului: «Slava pe care Mi-ai dat-o Mie, Părinte, am dat-o lor, ca să fie una, precum și Noi una sîntem» (In 17, 22). Slava este strălucirea Duhului Sfînt în sufletele creștinilor, chemați să urce «din slavă în slavă» (II Cor. 3, 18), pînă ce vor deveni [illegible] perfecte ale sfințeniei lui Dumnezeu.

În literatura de spiritualitate din secolul al XIV-lea, slava este [illegible] harului dumnezeiesc, [illegible] energiilor divine necreate, care s-a arătat pe Tabor în trupul lui Hristos. Lumina taborică nu este o vedere a firii dumnezeiești, ci [illegible] a firii Lui. Slava nu este natura dumnezeiască, [illegible] dumnezeirii. Așadar, [illegible] slava dumnezeirii dar nu firea. Altceva este natura lui Dumnezeu și altceva este slava Lui, deși sînt nedespărțite între ele (Grigorie Palama, *Despre slava dumnezeiască*, [illegible] vol. VII, p. 260). În teoria sa despre «sofiologie», S. Bulgakov susține că [illegible] dumnezeire [illegible] există «sofia» [illegible] înțelepciunea [illegible] diferită de [illegible] ipostasuri [illegible] este ousia revelată [illegible] identifică [illegible] lui Dumnezeu [illegible] realitate care pornește din El (panenteism).

Slava [illegible] realitate eshatologică [illegible] fiind însuși mediul Împărăției lui Dumnezeu viitoare (Apoc. 21, 23). Dar ea este văzută și gustată de sfinți încă de aici. Acesta este sensul îndemnului de a «slăvi» pe Dumnezeu, adică a recunoaște și a mărturisi prezența Sa concretă și legătura Sa nemijlocită cu făpturile Sale, în rugăciune, doxologie și mul

[illegible] Să Te laude pe Tine, Doamne, toate lucrările Tale şi cuvioşii Tăi să Te binecuvinteze. Slava împărăţiei Tale vor spune şi de puterea Ta vor grăi» (Ps. 144, 10-11).

«Tot cel ce zice că lumina care a strălucit ucenicilor în Tabor este o nălucă [illegible] *adevărată* [illegible] *vă zând* [illegible] *se face slava trupului* [illegible] *trupul* [illegible] *Drept* [illegible] *Se* [illegible] *se arăta* [illegible] *Că El este lumina cea adevărată (In 1, 9), frumuseţea slavei* [illegible] *strălucit ca soarele»* [illegible] *cea cu neputinţă* [illegible] *în întregime în creatură»* (Tomul [illegible] în [illegible] rom. vol. VII, p. 417-419).

Bibliografie: Simeon Metafrastul, *Parafrază la Macarie Egipteanul*, 36-37 [illegible] în *F*[illegible] *rom.* vol. V, p. 62-67, 137-139 [illegible] 314-315, 330-331, 378-380; Sergius Bulgakov, *A Bulgakov Anthology*, editată de James Pain şi Nicholas Zernov, The Westminster Press, Philadelphia, 1976, cap. *The Wisdom of God*, p. 144-156.

SOTERIOLOGIE (gr. Ο Σωτήρ — Mîntuitorul). Doctrina creştină despre mîntuire (v. MÎNTUIRE). Afirmaţia «pentru noi oamenii şi pentru a noastră mîntuire» se explică astfel: pe de o parte, toţi oamenii cunosc că sînt păcătoşi [illegible] Dumnezeu şi au nevoie de [illegible] pe de altă parte [illegible] Dumnezeu [illegible] Dumnezeu [illegible] care trimite pe Fiul Său [illegible] jos, să [illegible] pe el [illegible] mese. Mîntuirea este [illegible] omului [illegible] dreptăţire [illegible] al lui Dumnezeu, [illegible] şi aşezarea lui în [illegible] Dumnezeu.

Cu întruparea [illegible] realizarea definitivă [illegible] lor [illegible] date [illegible] Israel: «După cum [illegible] moşilor noştri» [illegible] că: «Noi vă vestim [illegible] către strămoşi [illegible] Dumnezeu [illegible] plinit-o acum pentru noi» [illegible] (Fapte 13, 32-33). Întruparea [illegible] arată [illegible] legea [illegible] este [illegible] pectat [illegible] nu este [illegible] mîntuire. Aceasta vine de la Dumnezeu. **Mîntuirea este un har**.

Întruparea Fiului lui Dumnezeu şi mîntuirea omului sînt inseparabile [illegible] un nan [illegible] noastră, Fiul şi-a făcut [illegible] către oameni, restabilind [illegible] comuniunea cu Dumnezeu. [illegible] trupare, care este un act de [illegible] şi de smerenie, este [illegible] lui Dumnezeu pentru toţi [illegible] pierduţi [illegible] venit să caute şi să mîntuiască pe cei pierduţi (Luca 19, 10). [illegible] vîr, El iubeşte pe bolnavi [illegible] săraci, pe [illegible] pe cei [illegible] Celor săraci le spune: «Fericiţi sînt cei săraci cu duhul că a lor este împărăţia cerurilor». Pe cei păcătoşi îi asigură: «N-am venit să chem pe cei drepţi. Am venit să chem pe cei păcătoşi».

Ce să fac ca să moștenesc viața veșnică? (Luca 18, 21) Mîntuirea este **acțiunea omului sau a lui Dumnezeu? Iisus se plasează** totdeauna pe planul iubirii și al iubirii, nu al justiției legaliste. Mîntuirea este un dar al lui Dumnezeu, pentru care i se cuvine recunoștința și mulțumirea. **Dar acest dar nu se poate** realiza fără răspunsul, libertatea și colaborarea omului. În parabola celor doi fii, Tatăl respectă libertatea fiului **care pleacă de la casa părintească, de aceea n-a putut să-l reține** (Luca 15, 12). Tatăl așteaptă, se bucură de întoarcerea fiului său pierdut, **căruia îi redă cu generozitate locul de fiu. Mîntuirea implică prezența actuală a lui Iisus și așteptarea actuală a omului, ca în cazul lui Zaheu**, vameșul (Luca 19, 10). Prin păcat este schimbarea **vieții, a raportului cu Dumnezeu** (fiul **cel mare numește pe fratele** său **«fiul tău», dar Tatăl îl cheamă** «fratele tău») și a raportului cu aproapele. **Zaheu decide să repare** nedreptățile comise: «Jumătate din averea mea o dau săracilor, iar dacă am nedreptățit **pe** cineva cu ceva, întorc împătrit» (Luca 19, 8).

Cine poate să **fie** mîntuit? Toți cei ce primesc pe Iisus Hristos și Îl urmează. În acest mod porunca cea mai mare poruncă este: Iubește pe Dumnezeu, iubește pe aproapele tău ca pe tine însuți (Matei 22, 36—40; Luca 10, 25—28; **Romani 7, 1—6; 13, 8—10; Galateni 5, 1—15). Cum? Ce este** imposibil **la oameni, este cu putință** la Dumnezeu (Luca 18, 26—27).

În *Patima* — **suferința, răstignirea**, moartea lui Iisus Hristos — se cuprinde drama fundamentală a omenirii. Recapitulată în persoana lui Hristos, umanitatea noastră face împreună cu El drumul crucii. Toți am suferit și pătimit împreună cu **El. El a luat asupra Sa păcatele** tuturor, păcatul lumii, pe care l-a șters și l-a învins în trupul Său răstignit. Iudeii așteptau un rege-salvator, Mesia, promis de profeți și de **cărțile lor sfinte (Tora), care să re**staureze poporul lui Israel în drep**turile sale istorice. Iisus însă se re**feră la umanitatea întreagă, la problema ei capitală: păcatul și vrea să introducă în lume reparația lui **Dumnezeu. Iisus vine astfel să re**alizeze «toată dreptatea», adică eco**nomia mîntuirii lumii, nu aceea a** supraviețuirii unui popor în toată întinderea ei, cum declară în momentul Botezului și ungerii cu Du**hul Sfînt (Matei 3, 15). Calea lui** Iisus este calea jertfei, cu păcatul în numele nostru prin suferința în trup pe cruce și în coborîrea la iad. Ucenicii Săi sînt chemați să-L urmeze și să-și poarte crucea (Luca 9, 23). El n-a văzut împlinirea lucrării Sale mesianice decît în momentul suferinței cu trupul pe cruce, atunci cînd a strigat: «Totul este împlinit acum» (Ioan 19, 28). Mulți așteptau un rege victorios fără experiența crucii și a suferinței. Mulți nu înțeleg cum un rege poate să fie răstignit pe cruce, răstignirea fiind pedeapsa unui sclav. De aceea, crucea lui Hristos devine scandal pentru iudei, nebunie pentru greci, neamuri (I Cor. 1, 23). **Pavel spune** că tocmai în aceasta stă misterul Fiului lui Dumnezeu întrupat. Fără cruce și înviere, zadarnică ar fi credința creștinilor (I Corinteni 15, 14, 17).

Bibliografie: N. Chițescu, *Răscumpărarea în Scrierile Sf. Părinți*, București 1937

SPIRITUAL, SPIRITUALITATE (lat. spiritualis, spiritualitas) simțirea sau experierea conștientă a harului lui Dumnezeu, care se manifestă într-un mod de cunoaștere

și de viață, în care *spiritul* își recapătă [illegible] sau este reconsiderat în libertatea și noblețea sa. Este procesul existențial spre îndumnezeire, spre reposedarea personală a Duhului Sfînt, prin luptele nevăzute, pentru a recîștiga sensibilitatea față de Dumnezeu. Mari părinți duhovnicești văd acest proces sub diverse aspecte. Pentru Evagrie Ponticul (346 — 399), obiectul efortului *spiritual* este contemplarea lui Dumnezeu prin rugăciune, deoarece războiul demonilor este pentru a ne împiedica să cunoaștem și să știm adevărul. Pentru Grigorie de Nyssa (c. 331 — c. 395), ***spiritualitatea*** presupune o continuă înaintare (epectaza) și progres în comuniunea infinită cu Dumnezeu. Pentru Ioan Scărarul († 680), viața *spirituală* este o urcare în trepte, depășind [illegible] care ne împiedică să [illegible] Dumnezeu. Simeon Noul Teolog (949 — 1022) și ucenicul său, Nichita Stetatos, văd în obscuritatea *spirituală* și insensibilitatea față de Dumnezeu o umbră a păcatului, de aceea credinciosul trebuie să redeștepte în mod conștient simțirea prezenței harului, sub forma de lumină și lucrare. Pentru Nicodim Aghioritul (1748 — 1809), creștinul este angajat într-un război nevăzut (ἀόρατος πόλεμος) cu scopul de a stăpîni propria sa [illegible] prin discernămînt și [illegible]. Toți marii asceți consideră «viața în Hristos» ca o actualizare a harului Botezului, ca înaintare [illegible] către Dumnezeu prin puterea Duhului Sfînt. Pentru ei *spiritualitatea* nu trebuie confundată cu mistica monastică, deoarece este o experiere a fiecărui creștin.

Părinții, care s-au preocupat de doctrina *spiritualității*, vorbesc de trepte ale vieții *spirituale* sau ale progresului spre sfințire, un fel de ordine în existență, care au legătură între ele. Acestea sînt:

1) Curățirea de patimi și cîștigarea virtuților. Patimile sînt nu numai o expresie a egoismului, care arată neputința voinței de a se desprinde de afecțiuni și [illegible] ambianța, ci și o expresie a iraționalității, deoarece schimbă sensul (rațiunea) lucrurilor, folosindu-le contra firii lor. Deschiderea către Dumnezeu este posibilă numai [illegible] voința se [illegible] de [illegible] patimașe. Patimile [illegible] *spiritul*; de aceea [illegible] regenerează forța *spirituală* și creează libertatea [illegible] tuturor.

2) Contemplarea «rațiunilor» divine ale lucrurilor, sau concentrarea vederii *spirituale* spre Dumnezeu [illegible] **rațiuni care au lucrat începînd cu** creația. [illegible] **care limita cunoașterea la structura pur materială a lumii și** [illegible]. **Prin contemplare, adică prin pă**trunderea *spirituală* [illegible] lumii [illegible] lui Dumnezeu devine mai [illegible] **și mai activă.**

3) Unirea nemijlocită sau experierea imediată a lui Dumnezeu, stadiul ultim al îndumnezeirii, în care Dumnezeu este mai activ decît subiectul uman. Este starea superioară în cunoașterea de Dumnezeu, El fiind «Rațiunea Unică și Ultimă» a existenței.

«Pentru noi e sărbătoare toată viața, pentru că sîntem convinși că Dumnezeu este [illegible] totdeauna **și în orice loc. Lucrăm pămîntul,** lăudînd pe Dumnezeu; călătorim pe **mare, înălțînd laude lui Dumnezeu; și ne ducem și cealaltă viețui**re cu gîndul la Dumnezeu. Cel nostru [illegible] **este în mai apropiată prietenie** [illegible]

Dumnezeu, pentru că gnosticul este, în toate împrejurările vieții sale, în același timp, și sfînt și vesel: este sfînt pentru întoarcerea lui la Dumnezeu, și vesel pentru gîndul la darurile pe care ni le-a dat nouă Dumnezeu» (Clement Alexandrinul, *Stromata 7-a*, cap. VII, 35, 6—7).

Bibliografie: Nicolae V. Stănescu, *Teologie și viață la Sfîntul Grigorie de Nazianz*, în «Mitropolia Olteniei», XIV (1962), nr. 1—2, p. 3—12; I. Zăgrean, *Personalitatea morală după învățătura creștină ortodoxă*, în «Mitropolia Ardealului», II (1957), nr. 3—4, p. 230—241; N. Corneanu, *Scara și treptele ei în viața duhovnicească*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 5—6, p. 453—460; Const. Pavel, *Aspectul teologic al solidarității umane*, în «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 2, p. 182—190; D. Stăniloae, *Semnificația luminii dumnezeiești în spiritualitatea și cultul Bisericii Ortodoxe*, în «Ortodoxia», XXVIII (1967), nr. 3—4, p. 433—446; Dan-Ilie Ciobotea, *Réflexion et vie chrétiennes aujourd'hui. Essai sur le rapport entre la théologie et la spiritualité*, Strasbourg, 1979.

SUCCESIUNE *apostolică* [lat. successio — urmare, continuare] termen tehnic care se referă la modul în care se păstrează structura apostolică și perpetuarea apostolatului «Celor Doisprezece» în continuitatea istorică a Bisericii. Biserica este zidită pe temelia apostolilor (Ef. 2, 20), în sensul că «Cei Doisprezece» formează un grup unic cu o misiune unică în întemeierea Bisericii. Hristos însuși instituie colegiul celor doisprezece apostoli ca însuși modelul Bisericii, ca o structură care garantează continuitatea istorică și identitatea ei de «trup» al lui Hristos. Aceasta se vede și din faptul că Duhul Sfînt este trimis de Fiul, proslăvit anume pentru a confirma această structură apostolică, drept bază a Bisericii. Întemeierea Bisericii istorice la Cincizecime este un eveniment al Duhului Sfînt, dar prezența apostolilor la Cincizecime face parte din eveniment. Aceasta se vede în icoana ortodoxă a Cincizecimii, care redă în imagine «tronul neocupat» al lui Hristos, Duhul Sfînt în chip de porumbel și cercul sfinților apostoli deschis spre lume, care iese întru întîmpinarea «mărturiei» la Hristos. Prin urmare, în faptul Cincizecimii, instituția și evenimentul, alegerea și trimiterea formează un întreg inseparabil. Dacă Biserica istorică nu se poate concepe fără prezența și lucrarea Duhului Sfînt, ea nu se poate imagina fără «colegiul» apostolilor lui Hristos și fără extinderea acestui colegiu în istorie prin sfinți și martiri «întocmai cu apostolii». Căci Hristos este încorporat de apostoli nu numai în viața Sa pămîntească, ci și în Împărăția Sa (Lc. 22, 30). La sfîrșitul veacului Hristos apare din nou înconjurat de apostolii Săi (Apoc. 21, 14; cf. 21, 4) ceea ce înseamnă că «succesiunea» apostolică are nu numai un sens istoric, ci și un sens eshatologic (Lc. 10, 20).

Referința la apostoli este esențială și obligatorie pentru cei ce organizează primele comunități creștine. Pavel, Luca, Iacov, Ioan, toți își definesc slujirea și autoritatea lor în raport cu «Cei Doisprezece», în termeni de continuitate și comuniune cu persoana și învățătura acestora (Gal. 2, 9). Această continuitate are un conținut și o calitate de reprezentare: «Căci v-am predat ceea ce am primit» (1 Cor. 15, 3) «Ori eu, ori aceia, așa propovăduim» (1 Cor. 15, 11). Tertulian cere ca fiecare Biserică să demonstreze apostolicitatea

originii ei, prin *succesiunea* neîntreruptă a episcopilor, cu unul din apostoli sau din bărbații apostolici (*De praescriptione haereticorum* XXXII, 1, trad. cit., p. 130). Pentru Ciprian, unitatea Bisericii se menține prin mărturisirea credinței apostolului Petru. Orice Biserică sau episcop care face această mărturisire se află în *succesiunea* lui Petru (*Despre unitatea Bisericii*, 4–5, trad. cit., p. 28—30).

Aspectele principale ale *succesiunii apostolice* pot fi prezentate astfel: apostolatul este o instituție unică în Biserică, nu numai cea dintîi în ordinea slujirilor (I Cor. 12, 28). De aceea nu se poate vorbi de transmiterea apostolatului «[illegible]», [illegible] în termeni de prelungire istorică. Episcopatul este indispensabil pentru a identifica *succesiunea* cu perioada apostolică, dar nu este un substitut sau un echivalent al apostolatului, după moartea ultimului apostol.

Bisericile au căutat să identifice «originea» lor apostolică prin listele de episcopi hirotoniți în linie directă de un apostol sau de un urmaș al acestora. Dar această *succe-*
[illegible]

apostolilor Săi, este restituită și în forma: episcopul și prezbiterii Săi. De altfel, potrivit analogiei făcute de Ignatie, episcopul este «imaginea» Tatălui, nu a apostolilor, care sînt reprezentați de prezbiteri, iar diaconii fiind chipul lui Hristos. Aceasta înseamnă că așa cum Hristos și apostolii formează o unitate, tot așa episcopul, preoții și diaconii formează un ansamblu (v. EPISCOP).

În *succesiunea* episcopală, sau mai bine zis sacerdotală sau ierarhică, Biserica revendică continuitatea ei cu colegiul apostolic în întregimea lui, nu cu apostolii luați individual. Continuitatea nu înseamnă numai *succesiunea* de la individ la individ, a episcopilor, ci continuitatea între [illegible] și Bisericile care se constituie în jurul episcopului. În [illegible], Biserica [illegible] identifică [illegible] ei. Relația dintre Hristos — apostoli — episcopi nu se face deci pe deasupra Bisericii. Apostolii [illegible] surse individuale ale harului apostolic, deoarece el formează un întreg. Apostolii pot fi luați separat,
[redacted]

(Ps. 139, 13—16). *Sufletul* nu are un postas preexistent şi nici nu e constituit dintr-o materie preexistentă [illegible] trupul care se [illegible] din trupul părinţilor. Fiinţa umană [illegible] existentă [illegible] trup [illegible] rezultat al unei naşteri din alte trupuri. *Sufletul* are altă poziţie şi funcţie în raport cu trupul (v. TRUP). El este creat din voinţa lui Dumnezeu, prin suflul divin, într[illegible] Creator. [illegible] este [illegible] Dumnezeu, [illegible] creator de viaţă, [illegible] timpul [illegible] misiunii, astfel că fiinţa umană [illegible] în lume ca unitate psiho-somatică. De fapt, duhul divin care [illegible] şi puterea de a [illegible] trupul. [illegible] nu trebuie să fie confundat cu puterea vitală, [illegible] care există în animale şi în [illegible] creat [illegible]. El este [illegible]

[illegible]

Bibliografie: *Epistola către Diognet*, 6, în trad. cit., p. 177—178; Sfântul V[illegible] cel Mare, *Despre originea omului* [illegible] 6—8, 18—19; II, 3—7, [illegible] cit., p. 179—187, 213—221; [illegible] Ioan Damaschin, *Credinţa ortodoxă* [illegible] trad. cit., p. 68—71.

SYNAXARIA: De la începutul ei Biserica a stabilit ca liturghia să se facă pe mormintele martirilor, iar numele lor să fie pomenit la slujbe. [illegible] şi noi acolo, după putinţă, cu bucurie şi veselie, ca să sărbătorim ziua martiriului [illegible] a naşterii, atât pentru amintirea celor ce au săvârşit lupta, cât şi pentru [illegible] şi pregătirea celor ce vor [illegible] urma (Policarp, Martiriul, XVIII, 3).

Pe de altă parte, Biserica a stabilit [illegible] pe calendarul său de martiri, sfinţi, mărturisitori, tocmai pentru ca ei să fie pomeniţi şi [illegible]

pund cu etapele vieții lui Hristos și în Hristos. *Tainele* nu există fără evenimentele istorice care formează istoria mîntuirii. Biserica dăruiește înviierea istorică a lui Hristos în mod sacramental și liturgic, în și prin *Tainele* sale. De unde și unitatea organică dintre *Taine*.

Taina este o acțiune a Duhului Sfînt, deoarece Hristos Se manifestă în și prin Duhul Sfînt. În fond iconomia mîntuirii are un caracter trinitar, iar potrivit tradiției ortodoxe, Cincizecimea este sărbătoarea Sfintei Treimi. Toate *Tainele* au o epicleză, deoarece actul sacramental se realizează prin coborîrea energiilor Duhului Sfînt. La hirotonie, se asistă la pogorîrea Duhului Sfînt asupra noului slujitor, prin ritualul punerii mîinilor.

Pe planul ontologic, *Tainele* respectă, confirmă și transformă umanul. În fiecare *taină* există un element uman și unul divin. Cu toată slăbiciunea lui, umanul primește harul, grația. *Tainele* au un plan eclezial, deoarece prin *Taine* credinciosul devine membru al Bisericii. Distincția dintre har și instituție a provocat multe controverse. Ele nu se confundă, dar nici nu se separă. Ele sînt unite fără amestecare. Trupul Domnului trebuie «deosebit» de factorul uman (I Cor. 11, 29).

Ritul de sfințire are un rol esențial în săvîrșirea și administrarea *Tainelor*. În trecut, Biserica a dat o mare importanță ritului *Tainelor* (mărturisirea credinței, semnul văzut, gesturi rituale) săvîrșite în afară de comuniunea ortodoxă. Apa la Botez, uleiul la Mirungere, căldura (zeon) la Euharistie sînt vehicole ale energiilor divine necreate. Dar mai presus de orice preoția instituită prin *Taina* hirotoniei de către episcop în succesiune apostolică reprezintă condiția indispensabilă pentru săvîrșirea și administrarea *Tainelor* (v. PREOȚIE și IERARHIE).

Euharistia a fost rînduită direct la Cina cea de taină. Botezul a fost instituit prin porunca Sa (Matei 28, 18—20). Dar Iisus a lăsat unele învățături despre celelalte, învățături care s-au păstrat în tradiția orală transmisă de Apostoli. Astfel, Biserica recunoaște și azi mai multe «taine».

Botezul cu apă, sau *taina* inițierii sau a nașterii în Hristos prin afundarea în apă și invocarea Sfintei Treimi (Fapte 8, 12; Gal. 3, 27).

Botezul cu Duh Sfînt (Fapte 8, 16—17), prin ungerea cu mir și punerea mîinilor, sau *taina* vieții noi în Duhul Sfînt (Ioan 2, 20; Fapte 2, 17) și a primirii darurilor Duhului (Gal. 5, 22), care se împart precum Duhul voiește (I Cor. 12, 11).

Euharistia — mulțumire, pe care Iisus însuși a instituit-o, este *taina* cuminecării, a împărtășirii cu trupul și sîngele Domnului (Ioan 6, 53—57).

Hirotonia sau punerea mîinilor (de episcop) este *taina* slujirii, a sacrificiului pentru comunitate, după chipul lui Hristos (Ioan 10, 11) în care se consacră slujitorii care continuă misiunea apostolilor (cf. I Tim. 3, 2—5), aceea de a «zidi Biserica» (I Cor. 14, 4).

Mărturisirea și dezlegarea păcatelor, sau *taina* care eliberează pe credincios de orice formă de robie și servitute, devenind astfel o persoană liberă (Matei 16, 19; 18, 18; Ioan 20, 21—23).

Ungerea cu mir a bolnavilor: «Este cineva bolnav între voi? Să cheme preoții Bisericii și să se roage pentru el, ungîndu-l cu untdelemn în numele Domnului» (Iac. 5, 14).

Taina Nunții în care se sfințește unirea trupească și sufletească dintre bărbat și femeie după modelul unirii dintre Hristos și Biserica Sa (Efes. 5, 23–32) prin ritualul binecuvîntării și încoronării (cf. Ioan **2, 1—11 ; Matei 19, 4—6)**.

În ce privește caracterul lor, *tainele* se deosebesc de ierurgii prin care se sfințesc diverse situații și lucruri. Acestea sînt instituite de Biserică, dar [illegible] de *tainele* **instituite de Hristos**.

În general, numărul *Tainelor* este pus în legătură cu cele șapte daruri ale Duhului (Is. 11, 2–3). În secolul al IX-lea Teodor Studitul (+ 826) amintește de șase *Taine*: iluminarea (botezul), synaxis (Euharistia), mirungerea, hirotonia, monahismul și înmormîntarea. N. Cabasila [illegible] comentariul asupra celor trei *Taine* de inițiere (în *Viața în Hristos*), iar Grigorie Palama vorbește [illegible] numai de botez și **Euharistie. Doctrina despre cele șapte** Taine apare în Mărturisirea de credință a împăratului bizantin Mihail al VIII-lea Paleologul prezentată la cererea papei Clement al IV-lea în [illegible]

credinciosul devine membru al Bisericii. Simeon al Tesalonicului spune că, fără mirungere, botezul nu **este desăvîrșit**.

Botezul pune începutul unei noi vieți în Hristos. Botezul nu se [illegible] atît ca justificare, sau numai ca iertare a păcatului strămoșesc, ci mai ales ca regenerare, ca restaurare a umanității căzute, ca recuperare a identității ei pozitive, originare. Nașterea a doua fiind un har gratuit, botezul copiilor nu este o problemă. De altfel, formula de consacrare «se botează» nu se spune în numele celui botezat, preotul confirmînd astfel libertatea acestuia. Prin afundarea întreită se distruge umanitatea negativă (v. BOTEZ).

Mirungerea se referă la aspectul personal al mîntuirii, fiind *Taina* care împărtășește darurile Duhului Sfînt în mod specific și particular. Fiecare credincios primește în mod personal harul renașterii, fiind pecetluit cu «pecetea darului Sfîntului Duh», sub forma ungerii cu Sfîntul Mir care se sfințește de sinodul episcopilor unei Biserici locale, după un ritual special [illegible]

Tot aşa Biserica se roagă pentru cel care moare, deoarece el rămîne mădular al trupului viu şi înviat al lui Hristos.

Hirotonia are loc în cadrul liturghiei [illegible] sacerdoţiul [illegible] presbiteratului [illegible] episcopatului — converg spre *Taina Euharistiei*. Ierarhia instituită prin hirotonie formează o [illegible] (taxis) distinctă de preoţia credincioşilor, dar ele nu se pot disocia.

*

Validitatea *Tainelor* nu a cunoscut în tradiţia răsăriteană controversele ce au avut loc în Biserica apuseană [illegible] *ex opere operato*, adică este un mijloc eficace al harului [illegible] preoţia lui Hristos [illegible] Hristos este cel ce celebrează Euharistia, iar preotul face ceea ce face El, adică lucrează în numele Lui, după ritualul [illegible] El trebuie să afirme clar că *Taina* este iniţiativa lui Dumnezeu (cu toate că Dumnezeu nu este «legat» de sacramente), că *Taina* este un [illegible] se află în continuitate cu Biserica [illegible]. Desigur, efectul *Tainei* depinde de credinţa [illegible] rea personală a harului. Credincioşii [illegible] iertatea [illegible] Păcatul este [illegible] pocăinţa este posibilă. Astfel [illegible] harului *Tainei* presupune sinergie [illegible] Fără credinţă, împărtăşirea Sfintelor *Taine* nu va aduce credincioşilor nici un ajutor» (Nicolae Cabasila, *Dumnezeiasca Liturghie*, cap. XLVI, trad. cit., p. 263).

De pildă Euharistia este hrana celor care, ca membri ai Bisericii, au fost uniţi cu ea în *Taina* botezului, au fost sfinţiţi în *Taina* mirungerii şi au fost întăriţi în *Taina* [illegible] mărturisirii păcatelor. Totuşi ea se [illegible] numai spre iertarea păcatelor, ci şi spre [illegible] şi [illegible] vieţii veşnice [illegible] tos (vezi Petru Rezuş [illegible], *Ispitirea duhovnicească*, în [illegible] vol. V, p. 179).

În ce priveşte *Tainele* săvîrşite în afară de Biserică [illegible] unei scheme scolastice, că formal ele au un caracter [illegible] excomunicare), dar că ele sînt valabile [illegible] nicistă a *Tainelor*, reducînd actul sacramental [illegible] diferit [illegible] testante, care acceptă în general doar *Taina* Botezului şi Euharistiei (Sfînta Cină).

Tradiţia răsăriteană a dat o importanţă [illegible] creaţia care stă la baza *Tainelor*, [illegible] sacramentalitate [illegible] acesta este un criteriu general de a aprecia validitatea *Tainelor* în afară [illegible] În general Ortodoxia [illegible] să fixeze [illegible] seriozitatea [illegible] de sacramentalitate [illegible] fesiunilor creştine [illegible] Botezul. Cu toate acestea Biserica [illegible] sacramentală fără [illegible] cazul de Botez [illegible] patristic: «Noi numim această hrană «Euharistie», de care nimeni nu se

poate împărtăşi dacă el sau ea nu crede că lucrurile pe care noi le învăţăm sînt adevărate, dacă nu a fost spălat în baia care se dă spre iertarea păcatelor şi spre a doua naştere şi dacă nu trăieşte aşa cum Hristos a poruncit» (Justin, *Apologia I*, 65—66).

«Deoarece sîntem îndoiţi şi compuşi trebuie ca şi naşterea noastră să fie îndoită; la fel şi hrana, îndoită. Naşterea ni s-a dat prin apă şi prin Duh, iar mîncarea este însăşi pîinea vieţii Domnul nostru Iisus Hristos, Cel ce S-a pogorît din cer... Precum la botez, deoarece oamenii obişnuiesc să se spele cu apă şi să se ungă cu untdelemn, a unit cu untdelemnul şi cu apa harul Duhului şi L-a făcut pe El baia naşterii din nou, la fel deoarece avem obiceiul să mîncăm pîine şi să bem apă şi vin, a unit cu ele dumnezeirea Sa şi le-a făcut pe ele Trupul şi Sîngele Său, ca, prin cele obişnuite şi după fire, să ajungem în cele mai presus de fire. Trupul Lui este cu adevărat unit cu dumnezeirea, dar înţeleg trupul cel din Sfînta Fecioară, nu un trup coborît din ceruri, iar pîinea şi vinul se prefac în însuşi Trupul şi în însuşi Sîngele lui Dumnezeu. Dar, de cauţi să afli modul cum se face aceasta, îţi ajunge să auzi că aceasta se face prin Duhul Sfînt tot aşa cum Cuvîntul a dat fiinţă trupului Său în Sine din Sfînta Născătoare de Dumnezeu prin Duhul Sfînt; mai mult nimic nu cunoaştem, decît că Cuvîntul lui Dumnezeu este adevărat şi lucrător şi atotputernic, iar modul, de nepătruns» (Sf. Ioan Damaschin, *Despre Credinţa Ortodoxă* IV, cap. XIII, în trad. cit., p. 172—173).

Bibliografie: Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze mistagogice*, I, II, III, trad. cit., p. 73—80; N. Cabasila, *Viaţa în Hristos*, cărţile II, III, IV, în trad. cit., p. 65—146; *Molitfelnic*, ed. a II-a, 1971; *L'evêque d'après les prières d'ordination*, în vol. «L'episcopat et l'Eglise universelle», ed. cit., p. 739—760; Nicolas Zernov, *The One Holy Catholic and Apostolic Church and the Anglicans*, în «Sobornost», nr. 8, 1973, p. 529—533; D. Radu, *Caracterul eclesiologic al Sfintelor taine şi problema comuniunii* (teză de doctorat), în «Ortodoxia», XXX (1978), nr. 1—2, p. 2… … *Probleme* … p. 339—369; Ioan Avramescu, *Fiinţa Bisericii şi Sfintele Taine*, în «Ortodoxia» XXIV (1972), nr. 4, p. 535—542; Liviu Stan, *Instituţie şi instituţionalizare în viaţa bisericească*, în «Mitropolia Moldovei şi Sucevei», XLVI (1970), nr. 3—6; D. Stăniloae, *Creaţia ca dar şi tainele Bisericii*, în «Ortodoxia» XXVIII (1976), nr. 1, p. 10—29; M. J. Scheeben, *Le Mystère de l'Eglise et ses sacrements* (introduction, notes et appendices par A. Kerkvoorde), 2e ed., Paris, 1956.

TATĂL NOSTRU — Rugăciune învăţată de Iisus Hristos pe ucenicii Săi, în predica de pe Muntele Măslinilor. Există două versiuni ale rugăciunii *Tatăl nostru*: una mai lungă după Matei (6, 9—13) şi alta mai scurtă după Luca (11, 1—4), care precizează că Iisus a dat-o la cererea Apostolilor. Rugăciunea este socotită încă de la începutul sec. al 2-lea ca un rezumat al Evangheliei (Policarp, *Către Filipeni* VII, 2; *Didahia*, cap. 8) recomandîndu-se să fie rostită de trei ori pe zi. Din secolul al 4-lea, *Tatăl nostru* este introdus în liturghia euharistică, împreună cu ecfonisul «Că a Ta este împărăţia, puterea şi mărirea. Amin».

Iisus Hristos însuşi recunoaşte pe Dumnezeu ca Tatăl Său, din Care s-a născut din veci, şi Care L-a trimis să se întrupeze cînd lumea avea nevoie de El. Către a se roagă pentru prietenii Săi şi pentru toţi. În gura credincioşilor, *Tatăl* exprimă mai mult decît intimitatea personală cu Dumnezeu posibilitatea de a vorbi cu El cum vorbeşte fiul cu părintele

le sale, [illegible] exprimă gîndirea și înțelepciunea lui Dumnezeu, felul în care El înțelege creația și mîntuirea ei. În jurul *Tatălui* gravitează [illegible] tate, așa cum se vede în parabola celor doi fii în care figura centrală este părintele lor (Luca 15, 11—32). [illegible] și Creatorul mai arată și faptul că creația este un act de grație și un dar divin pe care Dumnezeu îl dăruiește oamenilor cu binecuvîntarea Sa. Ca atotțiitor și creator, El aduce și menține creația în existență, ca Tată o binecuvîntează: «Dumnezeu i-a binecuvîntat zicînd: Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pămîntul și îl supuneți» (Facere 1, 28).

TEOLOGIE ORTODOXĂ. Mai mult decît știință de comunicare și mijloc de interpretare, *teologia* a fost pentru spiritul răsăritean mod de cunoaștere a lui Dumnezeu și formă de exprimare a experienței unei Biserici locale. Istoria *teologiei* ortodoxe este inegală, dar ea arată că niciodată Bisericile locale n-au fost lipsite de *teologi* sau de școli *teologice*.

Iată specificul teologic al unora din Bisericile locale.

Teologia greacă. Cel mai cunoscut teolog grec în a doua jumătate a secolului al XVI-lea este patriarhul Alexandriei, Meletios Pigas (1537—1601). El a condus o mișcare împotriva catolicilor — care [illegible] Biserici unite slavă în Ucraina, sub stăpînire poloneză, după unirea de la Brest în 1596 — și a scris o lucrare polemică antilatină *Despre adevărata Biserică* [illegible] *cap*. Prima parte a secolului următor este dominată de controversele provocate de apariția, la Geneva, în 1629, a unei *Mărturisiri de credință* de tendință calviniste care nega infailibilitatea Bisericii, accepta numai două Taine și respingea transsubstanțierea și eficacitatea obiectivă a Tainelor și care era atribuită lui Chiril Lucaris (1572—1638). La această dispută au fost angajați Meletios Sirigul, Petru Movilă și Dositei al Ierusalimului, ultimii — autori ai unor «Mărturisiri ortodoxe». Seria acestor texte simbolice ortodoxe fusese începută de patriarhul Alexandriei, Mitrofan Critopulos (1589—1639), în *Mărturisirea de credință* ([illegible]), în care se observă unele influențe protestante (acceptă numai trei Taine), scrisă la cererea profesorilor de la Universitatea din Helmstädt.

Meletios Sirigul (1585—1650) scrie în 1640 o *Respingere a Mărturisirii lui Chiril Lucaris*, tipărită de Dositei la București în 1690; [illegible] (1642) ca trimis al patriarhului ecumenic Partenios I și traduce în 1643, în limba greacă, *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă, la care face unele îndreptări [illegible] despre rugăciunile pentru cei morți și despre [illegible]. Patriarhul Ierusalimului, Dositei (1641—1707) este cunoscut mai ales prin *Istoria patriarhilor Ierusalimului* [illegible] Hrisantos Notaras [illegible] *Dodecabiblos* [illegible]. În 1668, fiind mitropolit de Cezareea, este trimis ca exarh în România, unde tipărește numeroase [illegible] de scrieri cu subiecte antiromane și antiprotestante: *Tomul împăcării* (Iași, 1692); *Tomul iubirii* (Iași, 1698); *Tomul bucuriei* (Rîmnic, 1705). De asemenea tipărește: *Respingerea* erorilor calviniste ale lui Chiril Lucaris, de Meletios Sirigul (București 1690) și *Mărturisirea* lui Petru Movilă [illegible] de Meletios Sirigul [illegible] 1690. În *Mărturisirea* sa de credință, care

[illegible] ca a doua parte a Actelor sinodului din Ierusalim (1672) [illegible] care tratează [illegible] euharistice, folosind termenul de transsubstanțiere [illegible] [illegible] Ioan Cariofilos, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] greacă [illegible] [illegible] [illegible] de cei romano-catolici [illegible] protestanți. De [illegible] (Mărturisirea ortodoxă) se [illegible] Nichifor Bulgaris, care [illegible] Catehism la Veneția [illegible] [illegible] [illegible] (1633 – 1718) [illegible] și teolog în Moldova și [illegible] [illegible] Ioan Cariofilos [illegible] [illegible] transsubstanțierii, [illegible] Mihai (1662—1714) — au[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] nic, 1705).

În secolul al XVIII-lea, influen[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (1736—1800), [illegible] [illegible] Biserica [illegible] [illegible] [illegible] Bulgaris este Theologikon, [illegible] Veneția în 1872, un manual de dogmatică după metoda scolastică. [illegible] este Atanasie de Paros (1723—1813), care scrie Epitome — manual de dogmatică [illegible] (Leipzig, 1806). Nichifor Theotokis este cunoscut prin Kiriacodromion, o colecție de comentarii la evangheliile [illegible], tradusă și publicată în toate Bisericile ortodoxe.

Revenind la sursele tradiției ascetice [illegible] Macarie [illegible] Corint și Nicodim Aghioritul, care colaborează la [illegible] importante [illegible] Filocalia (Veneția, 1782) și Everghetinos (1783). [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] și [illegible] [illegible] Războiul nevăzut [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] reprezentat de Eustratios Argenti, care scrie o serie de tratate [illegible] doctrinele [illegible], [illegible] purgatoriul [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] este săvîrșit [illegible] stropire, nu prin cufundare.

Autocefalia Bisericii Ortodoxe Grecești [illegible] 1833 [illegible] 1850 a fost [illegible] [illegible] dispute între Theoclitos Farmakidis [illegible] [illegible] [illegible] și Constantin Economos (+ 1857) [illegible] autonomiei față de Patriarhia ecumenică. [illegible] [illegible] instituție [illegible]. În 1837 a luat ființă Facultatea de [illegible] din Atena, iar în 1844, [illegible] Halki [illegible] din [illegible] [illegible] în 1942.

Începutul secolului al XX-lea [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] sistematice [illegible] care au avut un rol important în orientarea [illegible] a Ortodoxiei [illegible] I. Mesoloras, Simbolica Bisericii Ortodoxe [illegible] (4 vol. Atena, 1883—1904); Zikos Rossis, Sistemul dogmatic al Bisericii Ortodoxe (vol. I, Atena, 1903); Hristos Andrutsos, Dogmatica Bisericii Ortodoxe Răsăritene (Atena,

[illegible] şi *Simbolica* (Atena, 1930), Constantin Diovouniotis, *Critica* [illegible] Atena, [illegible] *Introducere în cunoaşterea teologiei* (19[illegible]) şi [illegible] (Atena, 1913). La congresul Facultăţilor [illegible] greacă este reprezentată de [illegible] o serie de iluştri profesori de teologie, în frunte cu Hamilcar Alivisatos, preşedintele congresului. [illegible] totuşi existenţa unei literaturi teologice greceşti primită [illegible] în sursele străine Ortodoxie.

[illegible] *Bisericii Ortodoxe* (3 vol., 1959—1961, tradu[illegible] [illegible] şi [illegible] Karm[illegible]is, care în afară de studiile despre *Mărturisirile de credinţă* din [illegible] al XVII-lea, despre *Ortodo*[illegible] [illegible] *dogmatice şi simbolice ale Bisericii* [illegible] Atena, 1952 [illegible] Graz, 1960 şi 1968).

[illegible] Nissiotis [illegible] — 1956; *Prolegomena la gnoseologia* [illegible] Atena [illegible] *thei* — 1965), care a introdus tema[illegible] [illegible] teologia ortodoxă [illegible] *Kirche* [illegible] *in Orthodoxer Sicht*, 1968; [illegible] *and Problems of Ecumenic*[illegible] [illegible] de studiile profesorilor de specialitate [illegible] (Noul Testament), G. Ma[illegible] Theodoru [illegible] (istoria [illegible] [illegible] (drept canonic), Anastasios Yannoulatos [illegible] Fotoulas [illegible] (teologie biblică), [illegible] (liturgică). Pe lîngă editarea textelor patristice care a luat un nou avînt [illegible] Chris[illegible] contribuţii noi în [illegible] Ioan Romanides (*Despre* [illegible] *cătul strămoşesc*, gr. 19[illegible] Zizioulas (*Despre unitate* [illegible] *euharistie* [illegible] *în primele trei secole*, Atena, gr. [illegible] *Continuity and Orthodox* [illegible] 1975; *Ecclesial Beeing*, 1979; *The local Church in a Eucharistic Perspective*, 1977 [illegible] *munion dans la perspective de la* [illegible], Christos Yannaras (*La* [illegible] *de Dieu* [illegible] 1971 [illegible] Atena [illegible] 1971). Tot aici trebuie să fie menţionate numele unor autori care au tratat probleme ecumenice: [illegible] (*La* [illegible] *Orthodoxie*, 1960 [illegible] *dans le Mouvement œcuménique* 19[illegible] *doxa*, *The* [illegible] *Spirit in Orthodox* [illegible] 197[illegible] [illegible] *Jesus Christ in the Decisions of the* [illegible] 1976), Maximos de Sardes (*The Oecumenical Patriarchate in the Orthodox Church*, Salonic, 1971) Damaskinos Papandreu (articole despre [illegible] ortodox), Kalistos Ware (*The Orthodox Church*, 19[illegible]), Eustratios Argenti (*The Orthodox Way*, 1979);

Philip Sherrard (*The Greek East and Latin West*, 1959; *Constantinople Iconography of a Sacred City*, Oxford, 1965; *Church, Papacy and Schism*, 1978).

Teologia română (v. art. urmă[illegible] TEOLOGIA ORTODOXĂ ROMÂNĂ).

Teologia rusă Teologia rusă s-a făcut cunoscută mai ales în a doua [illegible] a secolului al XIX-lea prin-tr-o serie de catehisme şi compendii de dogmatică, ce au avut o mare [illegible] în întreaga Ortodoxie. La congresul Facultăţilor de teologie [illegible] teologul rus Georges [illegible] a [illegible] [illegible] de 17 [illegible] literaturi [illegible] între [illegible] Şcoala [illegible] Kiev [illegible] la mitropolitul Petru Movilă, care preferă me[illegible] este continuată de [illegible] Ştefan Iavorski (1658—1722) care scrie în 1713 *Piatra* [illegible] 1729) după [illegible] Robert Bellarmin. In [illegible] Teofan Procopovici (1681—1736), fost uniat, [illegible] seminarul [illegible] [illegible] protestante. În această acţiune, el este susţinut de mitropolitul Platon (Levshin — 1737—1811), mare orator şi teolog, care publică în 1765 un *Catehism* în care se resimt aceste noi influenţe din Apus.

Seria acestor mari autori de catehisme [illegible] şi [illegible] este începută de Silvestru Lebedinskii († 1808), care publică un compendiu în 1799 şi 1805, şi de Iuvenalii M[illegible] († 18[illegible]), care scrie *Te[illegible]* [illegible] Moscova 18[illegible] [illegible] F[illegible]ret Drozdov (1782—1867), rector al Academiei din Petrograd şi mitropolit al Moscovei din 1821, care scrie în 1823 unul din cele mai cunoscute *Catehisme* ale epocii, revăzut în 1827 şi retipărit în 1839. Mitropolitul M[illegible] Macarie Bulgakov (181[illegible]—1883), autorul unui manual de *Teologie dogmatică ortodoxă*, în 5 volume (Petrograd, 1849—1853), tradus în a[illegible]ceeaşi vreme în franceză [illegible] publicase o *Introducere în teologia ortodoxă* (Petrograd, 1847), iar [illegible] mai important manual de teologie dogmatică este tipărit la Kiev în 1848 de către Antonie Amfiteatrov († 1879). O *Teologie dogmatică* [illegible] (2 părţi, Cernigov, 18[illegible]) scrie Filaret Gumilevsky († 18[illegible]), care spre deosebire de Macarie Bulgakov foloseşte izvoarele [illegible] [illegible] [illegible] lui V. V. Bolotov despre *Filioque* (*Thesen über das Filioque*, 18[illegible]) [illegible] legătură cu conferinţele [illegible] vechi catolicii, de la Bonn (1874—1875) şi ale viitorului patriarh, Serghie (Stragorodski) [illegible] [illegible] ortodoxă [illegible] (Petrograd, 1910).

Înfiinţarea Facultăţilor de teologie (Kiev, Moscova, [illegible] Kazan), renaşterea monastică şi filocalică [illegible] [illegible] de [illegible] a [illegible] «Filocalia» (*Dobrotoliubie*) fusese deja tradusă [illegible] greceşte [illegible] slavonă, de Paisie Velicikovski (1722—1794), [illegible] Neamţ [illegible] este [illegible] de Tihon de Zadonsk (1724—1783), canonizat în 1861; Serafim de Sarov (1759—1833), canonizat în [illegible] de [illegible] Ignatie [illegible] Brianceaninov (18[illegible]—1867) [illegible] Ioan de Kronstadt (1829—190[illegible]) şi de [illegible] de [illegible] M[illegible] Optina [illegible] Filocalia [illegible] (5 volume, între 1876—1880), sub episcopul Teofan Ereminul (181[illegible]—1894), care a completat şi editat *Războiul nevăzut*. Mişcarea slavo-

și vrea o întoarcere la cultura pa- t... rus... fiind împotriva influen... ... educație ... Alexei Stepa... ...ov (1804—1860) ... conducătorul acestei mișcări, este cu- ... prin lucrarea sa *Biserica una* ... *...catholicisme et le protestantisme au point de vue de l'Eglise d'Orient* ...; introduce în teologia rusă ...unea de «sobornost» care ar ex- ... conciliaritatea și lipsa unei ... externe, adică tocmai e- ...tul de sinteză care distinge ...oxia față de catolicism și de ... Din această mișcare ...ce parte și Fiodor Dostoievski (1821—1881), autorul celebrului ro- ...n *Frații Karamazov*.

La începutul secolului al XX-lea mai importantă lucrare este *En-...* ortodoxă ... volume, editată de A. Lopuhin ...905) și N. Glubokovsky († 1937). ...e asemenea sînt cunoscute studii- ... ai N. Malinovski (*Teologia dog-...ică ortodoxă*, 4 vol., Kamenets-...sk, 1904) și Pavel Svetlov 1861—1942). Dar teologul care a dominat această perioadă este Ser-... ... (1871—1944) ... Institutului teologic rus din Pa- ris (înființat în 1925). S. Bulgakov ... sofiologia sau pan-enteismul, ... introdus în Rusia de filozo- ..., mistic Vladimir Soloviev (1853— ...) ... *La Russie et l'Eglise ...verselle* — 1889, recunoaște au- ...ritatea papei și trece la catoli- cism în 1896. Bulgakov își expune opiniile teologice în cadrul unei tri- ... *... divino-umanitatea și ... theantropia* — Cuvîntul întrupat, Pa- ... Mireasa Mielului. Sofia sau înțelepciunea este sinonim cu esența divină, principiul feminin etern, un fel de ipostas intermediar între Dumnezeu și lume. În 1935, Mitropolitul Sergiu al Moscovei condamnă învățătura lui Bulgakov ca fiind speculative gnostice ... ori- geniste ... mitropolitul Antonie Krapovițki (Sinodul de la Karlovitz) ... V. Los- sky îl acuză că nu face distincție în- tre esență și energii, ... con- fuzia dintre lume și Biserică, dintre catafatism și apofatism.

Filozofia religioasă rusă este re- prezentată ... de Pavel Fl...renski (1882—1943) *La Colonne et le fondement de la Verité* (1914), trad. C. Andronikof, La Sarte, 1975, N. Berdiaev (1874—1948) *Freedom and the Spirit*, 1935; *The Destiny of man*, 1937; *The Meaning of the Creative Act*, 1955; ... Karsavin († 1952), V. Zenkovsky († 1962) *History of Russian Philosophy*, 2 vol., 1953; N. Arseniev (1888—1977): *Ostkirche und Mystik*, 1925; *La piété russe*, 1963. Cu *The Orthodox Church* (1935), *Du Christ Pauvre* (1943) și *Le Paraclet* (1946), S. Bul- gakov deschide seria marilor lucrări și studii de prezentare a teologiei ortodoxe în Occident, continuată de VI. Lossky, profesor la Institutul St. Denis (Paris): *Théologie mystique de l'Eglise d'Orient*, 1944; *Vision de Dieu*, Paris, 1960; *A l'image et à la ressemblance*, 1967; Paul Ev- dokimov († 1970): *L'Orthodoxie* (1959), *L'art de l'icone. Théologie de la Beauté*, 1970; *Le Christ dans la pensée russe*, 1970; *Les âges de la vie spirituelle*, 1964; John Me- yendorff *L'Eglise Orthodoxe hier et aujourd'hui* (1960); *St. Grégoire Palamas et la mystique orthodoxe*, Paris, 1959; *Le Christ dans la thé- ologie byzantine*, 1969.

Atît pentru cunoașterea istoriei teologiei ruse, cît și pentru rapor- tul Ortodoxiei ... contesta... ... sînt importante studiile lui G. Fedotov (*A Treasury of Russian Spirituality*, 1950) și mai ales ...

N. Zernov (*The Russians and their Church*, 1954; *The Reintegration of the Church*, 1952; *Orthodox Encounter* [illegible] *Eastern Christendom*, 1961) și Georges Florovsky (f 19[illegible]; *Căile teologiei rusești*, Paris 1937, *The Orthodox Churches and the Ecumenical Movement prior to 1910* in *A History of the Ecumenical Movement 1517–1948*, edited Ruth Rouse și Stephen Neill, Londra 1954) și Leon Zander (*Vision and action*, Londra 1952).

Tot în acest capitol pot fi [illegible] numele celor ce s-au afirmat la [illegible] rusești din Occident, în Franța, Anglia, Belgia și Statele Unite: B. Vâșeslavzev (f [illegible]), A. Kartașev (f [illegible]), N. Afanasiev (f [illegible]; *L'Eglise du Saint Esprit*, Paris, [illegible]), C. Kern (*Antropologia S. Grigorie Palama*, 1950), Pierre Kovalevsky (*St. Serge et la spiritualité russe*, Paris 1958), mitropolitul Anthony Bloom (*Living Prayer*, [illegible] *Meditations*, 19[illegible]; *God and Man*, 1971), mitropolitul Vasile Krivoșein (*Les textes symboliques dans l'Eglise Orthodoxe*, 1964 [illegible] și scrierile despre sfântul Simeon Noul Teolog), episcopul Pierre L'Huillier (*L'expérience politique de l'Orthodoxie*, 19[illegible]; *Le Concile Oecuménique comme autorité suprême dans l'Eglise*, 1959), Alexander Schmemann (*Historical Road of Eastern Orthodoxy*, 1963; *For the Life of the World*, *Sacraments and Orthodoxy*, [illegible] *Introduction to Liturgical Theology*, [illegible]; *Ultimate Questions*, [illegible]), Myrrha Lot-Borodine (*La Déification de l'homme selon la doctrine des Pères Grecs*, 1970), și scriitorul Olivier Clément (*L'Eglise Orthodoxe*, 1965; *L'essor du christianisme oriental* și *Byzance et le christianisme*, 1964; *Questions sur l'homme*, Paris 1972; *Dialogues avec le Patriarche Athenagoras*, 1969).

Teologia rusă este [illegible] prin [illegible] academii teologice: la Moscova și Petersburg [illegible] Pavlovsky [illegible] L. Voronov — dogmatica, V. Borovoy — istoria [illegible] N. Zabolotzky [illegible] A. Osipov — ecumenism.

Teologia sârbă [illegible] bisericești a slavilor-sârbi, ca și a slavilor bulgari, este legată de [illegible] Chiril și Metodie [illegible] numit *glagolica* (de la *glagolati* = a vorbi) [illegible] XII [illegible] (1219) [illegible] Niceea [illegible] ecumenic Manuel, iar în 1346 Ștefan [illegible] Biserica Sârbă [illegible] Sfântul Sava [illegible] *Viața Sfântului Simeon* (Nemanja), iar Ștefan Lazarevici (1389–1427) [illegible] XIV [illegible] de la Mănăstirea [illegible] Dominația fanarioților se termină în 1832 [illegible] Constantinopolul recunoaște arhiepiscopia de Belgrad ca mitropolie a Serbiei. În această perioadă sunt cunoscute [illegible] de [illegible] Ștefan Stratimirov (f 1836), care deschide un se-

[illegible]minar la Stemsky — Karlovtzy, vestit centru cultural și bisericesc; Petar Iovanovici, care înființează seminarul de la Belgrad (1836) și tipărește *Psaltirea* și *Trebnic*. Cel ce a dominat [illegible] jumătate a secolului al XIX-lea a fost mitropolitul Mihailo (✝ 18[illegible]), care scrie o serie de cărți de istorie, printre care, *Istoria Bisericii Sîrbe* (1856). În 1879 Biserica sîrbă capătă deplină autonomie, iar în 1920 ia ființă Patriarhatul Sîrb, prin unirea Karlovițului cu Belgrad. În 1900 seminarul [illegible] Karloviț devine academie. În această epocă de tranziție, literatura teologică sîrbă depinde de traduceri din rusește (în special de *Teologia dogmatică* a lui Macarie Bulgacov), cu toate că Nikodim Milaș, episcop de Zara, scrie unul din cele mai importante manuale ortodoxe de *Drept bisericesc*, iar Serghie Troițki editează *Kormchaia kniga* a sfîntului Sava.

În 1920 ia ființă Facultatea de teologie din Belgrad, cel dintîi decan fiind Ștefan Dimitrievici, profesor de istoria Bisericii Sîrbe, care editează [illegible] *Bogoslovlje*. [illegible] profesori au făcut renumele acestei facultăți: Alexandar Dobroklonsky, Dragutin Anastasievici, Atanasie Popovici, Iustin Popovici (*Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, 3 vol., 1932, 1935, 1938), Iordan Iilici, Filaret Granich, în frunte cu Dimitrie Stefanovici și Ștefan Dimitrievici, care au reprezentat-o la Congresul de la Atena (1936). Astăzi Facultatea este cunoscută prin studiile unor profesori ca: Chedomir Drasovici, Blagota Gardasevici, Stoian Gosevici, Emilian Carnici, Dimitrie Dimitrievici, Lazăr Milin, Atanasie Yevtici.

Teologia bulgară. După convertirea prințului Boris I (865), creștinismul devine religie oficială pentru statul slav bulgar, care a rămas totdeauna atașat Ortodoxiei [illegible] o [illegible] sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol. Începutul literaturii teologice și a comentariilor biblice se atribuie lui Clement de Ohrida [illegible] urmat de mitropolitul grec Teofilact al Ohridei (1084–1107), care a scris comentarii la Evanghelii [illegible] la Veneția, 4 vol. 1754—1763). Din școala de la Tîrnovo, [illegible] (✝ 1404), care a introdus tradiția isihastă și a compus un *Slujba* [illegible] Sfîntului [illegible] *kul de la Vidin* (1345). În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, [illegible] călugărul Paisie de la Hilandar, care în *Istoria bulgaro-slavă* (1762) se pronunță pentru o biserică națională a slavo-bulgarilor. Acest spirit este continuat și dezvoltat de Sofronie Vrachanski (1739–1814), care cu *Kiriakodromion sau Nedelnik* (comentarii la evanghelii), imprimat la Rîmnic în 1806, introduce limba bulgară scrisă. După secole de dependență de Constantinopol (din 1393) și după instituirea exarhatului bulgar cu sediul la Constantinopol, în 1870, Biserica Bulgară e recunoscută ca autocefală în 1945, iar în 1953 este restaurată patriarhia (recunoscută în 1961). Din această cauză, teologia slavo-bulgară a depins de traduceri din rusește: catehismele lui Platon în 1814 ș. a., lui Filaret în 1879, dogmatica lui Amfiteatrov în 1869 și cea a lui Macarie Bulgakov în 1901.

În 1902 ia ființă Seminarul Sfîntului Clement de Ohrida, iar în 1923

este inaugurată Facultatea de teologie din Sofia, cunoscută prin numeroși: Eftimie Sapunagiev, N. Glubokovsky († 1937), A. Rojdestvenski și mai ales Stefan Zankow († 1965), autoritate care a [illegible] congresul de teologie de la Atena (1936) [illegible] favorabilă Mișcării ecumenice în proces de formare. [illegible] de patriarhul Chiril († 1971) [illegible] istoriei Bisericii naționale, câțiva teologi bulgari din epoca actuală sînt cunoscuți pentru contribuțiile lor în diverse domenii: [illegible], Zonevski și T. Koev în dogmatică, Ivan Panchovsky în etică, Ep. Nicolae [illegible] în liturgică, T. Sabev în istoria Bisericii universale.

Bibliografie: Jean Meyendorff, *Initiation à la théologie byzantine*, [illegible] Cerf, 1975; *Procès-Verbaux du premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes* (1936), editor Hamilcar S. Alivisatos, Atena 1939; *Procès-Verbaux du Deuxième Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes* (1976), editor Savas Agourides, Atena 1978; A. Schmemann, *The Historical Road of Eastern Orthodoxy*, New York 1963; J. Meyendorff, *Byzantine Theology. Historical Trends and Doctrinal Themes*, Fordham University Press, New York, 1974; J. Pelikan, *The Christian Tradition*, vol. II: *The Spirit of Eastern Christendom (600—1700)*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1974; George A. Maloney, *A History of Orthodox Theology Since 1453*, Nordland Publishing Company, Belmont, Mass., 1976; Stefan Zankow, *Die Orthodoxe Kirche des Ostens in ökumenischer Sicht*, Zwingli Verlag, Zürich, 1946; Nicolas Zernov, *Eastern Christendom: A Study of the Origin and Development of the Eastern Orthodox Church*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1961; Jean Meyendorff, *L'Église Orthodoxe hier et aujourd'hui*, ed. II, Éditions du Seuil, Paris, 1960; Paul Evdokimov, *L'Orthodoxie*, Éd. Delachaux et Niestlé, Neuchâtel 1959; *Die Orthodoxe Kirche in griechischer Sicht*, volum editat de P. Bratsiotis, Evangelisches Verlagswerk, vol. I, Stuttgart 1959, vol. II, Stuttgart 1960; R. M. French, *The Eastern Orthodox Church*, Hutchinson University Library, London 1961; Ernst Benz, *The Eastern Orthodox Church. Its Thought and Life*, Doubleday, Garden City, N.Y. 1963; Hans-Georg Beck, *Kirche und Theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, München, C. H. Beck, 1959; D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe 500—1453*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1971; M. D. Petrovich, *A Survey of the Development of Old Serbian Literature* și C. Drashkovich, *The Orthodox Theological Faculty in Belgrade*, in vol. «The Serbian Orthodox Church. Its Past and Present», no. 1, 1965, p. 24—34 și nr. 6, 1975, p. 21—33; Jean Besse, *Saintes figures de Bulgarie*, în «Contacts», XXVIII (1976), nr. 96, p. 336—346; A. Gratieux, *Le mouvement slavophile à la veille de la révolution, Dmitri A. Khomiakov*, Éditions du Cerf, Paris, 1953; V. Soloviev, *Russia and the Universal Church* (1889), trad. de H. Rees, London, 1948; Timothy Ware, *Eustratios Argenti. A Study of the Greek Church under Turkish Rule*, Oxford 1964; Mitrop. Nikodim, *The Russian Orthodox Church and the Ecumenical Movement*, în «The Ecumenical Review», nr. 2, 1969; Frank Gavin, *Some Aspects of Contemporary Greek Orthodox Thought*, 1923 (retipărită în 1962 de American Review of Eastern Orthodoxy, New York); John Karmiris, *Contemporary Orthodox Theology and its Task*, în «St. Vladimir's Theological Quarterly», vol. 13, nr. 1—2, 1969, p. 11—32; Nicon Patrinacos, *A dictionary of Greek Orthodox*, Greek Orthodox Diocese, New York, 1984; Nicolas Zernov, *The Russian Religious Renaissance of the Twentieth Century*, Harper, New York, 1963; John Meyendorff, *Orthodox Theo-*

logical Today, în SVTQ, vol 13, nr. 1—2, 1969, p. 77—92; I. Rămureanu, *Ghenadie al II-lea Scholarios, primul patriarh ortodox sub turci*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 1, p. 71—109; Ioan I. Ică, *Mărturisirea de credință a lui Mitrofan Kritopoulos*, Sibiu, 1973; Alexander Schmemann, *Russian Theology: 1920—1972. An introductory Survey*, în SVTQ, vol 16, nr. 4, 1972, p. 172—194; Christos Yannaras, *Theology in present-day Greece*, în SVTQ, vol. 16, nr. 4, 1972, p. 195—214; Archbishop Vladimir of Dimitrov, *Ecclesiology in Russian Theology with Regard to the Ecumenical Movement*, în «The Journal of the Moscow Patriarchate», nr. 10, 1979, p. 56—64 și nr. 11, 1979, p. 63—70; Theodor Stylianopoulos, *New Theology and the Orthodox Tradition*, în SVTQ, vol. 14, nr. 3, 1970, p. 136—154; Olivier Clement, *Orient-Occident-Deux passeurs: Vladimir Lossky et Paul Evdokimov*, Genève, Labor et Fides, 1985.

TEOLOGIE ORTODOXĂ ROMÂNĂ. Într-un studiu despre *Teologia Ortodoxă Română contemporană*, în Glasul Bisericii, XXX (1971), nr. 1—2, p. 49—72, versiune franceză în vol. «De la théologie orthodoxe roumaine des origines à nos jours», București, 1974, p. 500 [illegible], [illegible] ținînd seama [illegible] [illegible] teologia este o formă de exprimare a unei Biserici [illegible] gîndirea românească a parcurs mai multe perioade: a [illegible] teologie (sec. XIV—XVI) și de [illegible] a literaturii bisericești catehetice și didactice (sec. al XVII-lea și al XVIII-lea), a organizării învățămîntului bisericesc și teologic (sec. al XIX-lea), apoi teologia modernă dintre cele două războaie mondiale, și perioada actuală.

Aici vom aminti cîteva nume, date și lucrări mai importante, care confirmă această corelație dintre istoria bisericească și teologia locală.

Cercetările și studiile recente au confirmat nu numai existența creștinismului în Dobrogea și la nord de Dunăre în secolele IV—V [illegible] de la [illegible] și bazilica creștină de la [illegible] și o participare activă a Bisericii autohtone la sinoadele ecumenice (Teofil al Goției la Niceea [illegible]) și locale (Sardica 343) [illegible] teologice ale vremii. În secolul al IV-lea, Biserica din Dacia romanizată a produs ierarhi [illegible] la Tomis), teologi și scriitori [illegible] [illegible] marile personalități ale [illegible] bizantine și latine [illegible] de Cezareea, care [illegible] adusă de un martor din Dacia despre credința creștină în această regiune, și de Ioan Hrisostom [illegible] [illegible] misionari [illegible] la [illegible] hristologice care au format [illegible] sinod ecumenic (Constantinopol, 553) [illegible] calculele calendaristice ale lui Dionisie cel Mic, traducerea Bibliei în limba gotică de către Wulfila, și îndeosebi rolul lui Ioan Casian în legătura dintre principalele centre creștine din Orient și Occident. Născut în 365 într-o [illegible] de la gurile Dunării în Dobrogea, el este, rînd pe rînd, [illegible] în Betleem și în Egipt [illegible] pe lîngă Ioan Hrisostom la Constantinopol, preot în Antiohia sau la Roma, ajungînd la Marsilia în 415, unde întemeiază o comunitate monastică vestită și unde moare către 435. Cu scrierile sale *Instituțiile monastice*, *Convorbirile* și *Despre Întruparea Cuvîntului*, Ioan Casian poate fi numit înaintemergătorul teologiei române vechi.

Această activitate a continuat concentrîndu-se în jurul scaunelor episcopale care existau nu numai [illegible] şi în Dobrogea, [illegible] de Vicina, de unde a fost luat cel dintîi mitropolit al Ţării Româneşti, ci şi în Transilvania (în 1376 se cunoaşte [illegible] Papa Grigorie al IX-lea constată în 1234 existenţa unor [illegible]

[illegible] regatul Ungariei. Întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei în 1359 la Argeş, în timpul lui Nicolae Alexandru Basarab [illegible] (1372) [illegible] tetula [illegible] 1354 şi 1364—1376), adică a mitropoliei [illegible] şi [illegible] în 14[illegible] Alexandru cel Bun a Mitropoliei Moldovei cu reşedinţa la Suceava, condusă de mitropolitul Iosif Muşat, — au confirmat nu numai [illegible] Bisericii locale de sine stătătoare, ci şi rolul pe care era chemată [illegible] în contextul panortodox, Ortodoxia românească şi moldovenească. În plus, în secolul al XIV-lea, în toate provinciile române, [illegible] centre monastice: Prislop, Vodiţa, Cozia, Tismana, Snagov, Neamţ, Moldoviţa, Bistriţa, [illegible] unele dintre ele fiind întemeiate de Nicodim de la Tismana († 1401) sau de ucenicii acestuia —, încep să joace un însemnat rol spiritual şi cultural. Se cunoaşte de pildă *Tetraevanghelul* copiat şi decorat de călugărul de la Neamţ Gavriil Uric în 1429. De aceea în cursul secolului al XV-lea, Bisericile din Ungrovlahia, Moldova şi Transilvania intră puternic în circuitul ortodox, cu un statut autonom, ceea ce explică revirimentul pentru cultura locală, liturgică şi [illegible] şi pentru [illegible]

Această stare autonomă şi de forţă culturală este confirmată şi de participarea acestor Biserici la conciliile unioniste ale vremii: la Constanţa în 1415, delegaţia Bisericii din Valahia e condusă de boierul Dragomir, iar la Florenţa în 1439 [illegible] Mitropolitul [illegible] Damian († 1451).

[illegible] din Ţara Românească de la începutul secolului [illegible] mărturie preotul Gavriil de la Muntele Atos într-o scriere cu caracter [illegible] Nifon [illegible] (1508) care a petrecut cîţiva ani în Valahia, fiind canonizat în 1518. În [illegible] populare [illegible] Legenda [illegible] o [illegible] cunoscută în literatura română. Legenda exaltă ideea [illegible] persoană [illegible] la construirea [illegible] participă domnitorul Radu Negru, Meşterul Manole şi soţia acestuia Ana — la baza comunităţii [illegible] simbolizată prin Mînăstirea Curtea de Argeş, sfinţită la 15 august 1517. Acum apare [illegible] cea dintîi carte imprimată în [illegible] (*Liturghierul* [illegible] al [illegible] Macarie [illegible] 1508) [illegible] şi cea dintîi lucrare în care se [illegible] conţinut teologic, adică *Învăţăturile lui Neagoe Basarab* (1512—1521) către fiul său Teodosie (în slavonă), care e o sinteză de elemente de spiritualitate, teologie [illegible] şi viziune politică. Datorită tipăriturilor [illegible] româneşti făcute la Sibiu, Braşov [illegible] între 1559—1581 diaconul Coresi [illegible] Tîrgovişte a impus limba română în Biserică. *Întrebare creş-*

[illegible] (1561), *Evanghelia cu învățătură* (1564) și cea dintîi *Psaltire* [illegible] (1570), două catehisme [illegible] cu unele idei reformatoare [illegible] timpului, *Cazania a 2-a* (1581), [illegible] o critică a calvinismului [illegible] mai accesibilă operă omile[illegible] a timpului a fost *Evanghelia* [illegible] *toare* (omiliar) de la Govora [illegible]

Teologia [illegible] secolului [illegible] și de mai tîrziu nu poate [illegible] înțeleasă fără a lua în considerare originea și expresia ei iconografică și arhitecturală. Stilul arhitectural al bisericilor din Țara Românească (Dealu, Argeș, Cozia, Tîrgoviște sau Mihai-Vodă, din București) al bisericilor de lemn din Transilvania și al bisericilor-mănăstiri din Moldova, construite mai ales [illegible] Ștefan cel Mare (1457—1504), [illegible] Rareș (1527—1538; 1541—[illegible]) și Alexandru Lăpușneanu [illegible]—1561), oferă un spațiu liturgic [illegible] indică o anumită concepție [illegible]ologică. Dar cea mai puternică [illegible] a acestei teologii iconografice și simbolice o constituie pictura murală și frescele exterioare [illegible] Mănăstirilor din Bucovina și [illegible] Voroneț, Probota, Humor, Moldovița, Arbore, Sucevița. [illegible] această iconografie unică se [illegible] în lumină deja unele din ma[illegible] coordonate ale Ortodoxiei ro[illegible] de totdeauna: coincidența [illegible] istoria bisericească și cea na[illegible] pe de o parte, și dintre [a]cestea și istoria biblică a mîntuirii, [illegible] de altă parte. Teologia este nu [illegible] cuvînt, expresie verbală, ci [illegible] o icoană, reprezentare simbolică. O Biserică istorică locală a avut [illegible] și metoda de a crea «analo[illegible] Bisericii cerești și a raiului în simboluri și imagini; credința creș[illegible] a fecundat creația culturală reprezentată în monumente de artă și pictură (v. Irineu Crăciunaș, *Biserici [illegible] pictura [illegible] din Moldova*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», 1969, nr. 7—8, p 405—444; 1970, nr 3—6, p 133—153 ș[i] n. 9—10, p. 480—520).

Sinodul de la Iași (1642) confirmă vigoarea Bisericii locale din Moldova și rolul acesteia în politica interortodoxă [illegible] posibil datorită lui Vasile Lupu (1634—1653), figură de mare prestigiu [illegible] rul, care clădește Biserica Sfinții Trei [illegible] teologie. Născut în Moldova [illegible] și Sorbona, Petru Movilă (1596—1646) [illegible] (1633 [illegible] Aca[illegible] lilor latine, cu scopul de a împiedica convertirea la catolicism a ortodocșilor din Polonia și Ucraina. Împreună cu Mitrofan Critopulos și Meletie Sirigul, Petru Movilă participă la Sinodul convocat de [illegible] tinopol, 1638) în vederea condamnării *Mărturisirii* lui Chiril Lucaris (1572—1638), publicată la Geneva în 1629. În 1640 el însuși convoacă un Sinod la Kiev și scrie în latină o *Mărturisire Ortodoxă* pe care o prezintă apoi Sinodului interortodox de la Iași [illegible] 1642, întrunit la cererea Patriarhului Partenios, pentru a confirma condamnarea *Mărturisirii* lui Chiril Lucaris [illegible] Sinodul de la Constantinopol [illegible] *Mărturisirea Ortodoxă* era destinată să facă parte din actele Sinodului de la Iași. Meletie Sirigul [illegible] în Biserica [illegible] textul în grecește, amendînd ulterior unele părți. Se crede că Petru

Movilă nu ar fi acceptat părţile în dreptul celor propuse de Sinodul; de aceea ar fi scris *Micul Catehism* (Kiev, 1645). Cu toate acestea cei patru patriarhi răsăriteni au acceptat în 1643 *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă, în forma întreprinsă, publicată în 1667, devenind cu timpul unul din principalele texte simbolice ortodoxe. Versiunea română a fost făcută în 1691, iar cea slavonă a fost publicată în 1696.

Cultura teologică a vremii este dominată de Mitropoliţii Varlaam (1632–1653), contemporan cu Petru Movilă, şi Dosoftei († 1693) care se exprimă ca teologi în lucrări de prim rang. Varlaam scrie *Carte românească de învăţătură* (Iaşi, 1643), care s-a bucurat de o largă circulaţie, *Răspuns la Catehismul calvinesc* (Suceava, 1645) — catehismul calvinesc fusese publicat la Alba Iulia în 1640 — şi *Şapte taine a Bisericii* (Iaşi, 1644). Dosoftei scrie *Psaltirea în versuri* (1673) şi traduce *Mărturisirea de credinţă* a lui Ghenadie Scholarios (1454), încercând pentru prima oară să fixeze în româneşte terminologia teologică ortodoxă. Dosoftei are marele merit de a fi introdus limba română în liturghie prin *Liturghier* (tradus în 1679, apărut în 1683). De asemenea el a fost recunoscut ca îndrumător al ortodocşilor din Polonia, cu care Biserica Română a întreţinut bune relaţii (în 1925 mitropolitul Vladimir al Poloniei a fost hirotonit de Patriarhia Română).

Cu mitropoliţii Varlaam şi Dosoftei teologia ortodoxă din secolul al XVII-lea face cea dintâi încercare pro-românească de a-şi găsi stilul şi vocabularul ei propriu, de a se debarasa de rigiditatea slavismului şi bizantinismului, care o influenţaseră, rămânând totuşi fidelă tradiţiei ortodoxe. Este adevărat că timp de mai multe secole (XIV–XVI), limba slavonă, apoi latina şi greaca, au fost folosite fie în cancelaria domnească, fie în literatura bisericească, sfera de influenţă slavo-bizantină fiind una foarte largă. Limba slavonă a fost folosită în cult, dar niciodată nu a jucat rolul de limbă vorbită. De altfel încă de timpuriu, s-au făcut traduceri din slavonă în limbile vorbite ale Bisericilor locale: bulgară, sârbă, română, rusă etc. Această situaţie a fost dată de legăturile ţărilor cu marile centre culturale şi spirituale ale Ortodoxiei: Ierusalim, Athos, Sinai, unde prezenţa românească este semnalată prin numeroase ajutoare şi construcţii.

În această mişcare de menţinere a comuniunii ortodoxe pe teritoriul românesc şi pe tărâm bizantin, dar şi pentru apărarea Ortodoxiei româneşti, un rol mare au jucat şcolile superioare şi academiile teologice de pe lângă mitropolii: cea de la Târgovişte, creată de Matei Basarab (1632–1654); cea de la Trei Ierarhi din Iaşi creată de Vasile Lupu (1634–1653), după modelul celei de la Kiev, inaugurată de Varlaam în 1640; cea de la Mânăstirea Sfântul Sava din Bucureşti creată în 1680 sub Şerban Cantacuzino (1678–1688) şi reorganizată de Constantin Brâncoveanu (1688–1714). Un factor decisiv în acest proces au fost traducerile biblice în româneşte cu caracter epocal: *Noul Testament de la Bălgrad* (1648), tradus de Mitropolitul Simeon Ştefan al Transilvaniei, *Biblia tipărită de la Bucureşti* (1688), tradusă de Radu şi Şerban Greceanu, cu contribuţia istoricului Constantin Cantacuzino. În plus, cadrul intelectual al acestei epoci fusese marcat de o erudiţie de cultură bizantină şi europeană, ed[illegible]

la Academia teologică a Patriarhiei de Constantinopol, spătarul Nicolae Milescu (1636—1708), care publică un *Enchiridion* (Stockholm, 1667), în care dezbate doctrina euharistică ortodoxă în contextul controverselor dintre catolici (janseniști) și protestanți din Franța; Dimitrie Cantemir (1673—1723), care scrie *Divanul* sau *Gîlceava înțeleptului cu lumea* (Iași, 1698), în greacă și română; *Descriptio Moldaviae* și *Loca obscura* (în catehismul lui Teofan Procopovici).

Ceea ce orașul Iași a fost sub Vasile Lupu, aceea devine orașul București sub Constantin Brâncoveanu: un mare centru cultural și teologic interortodox. Constantin Brâncoveanu atrage la București nume de prestigiu: Hrisantis Notaras, patriarhul Ierusalimului, Antim din Georgia, Maximos Peloponezianul și Atanasie (Dabbas) al Antiohiei. Antim Ivireanul († 1716), care publică o serie de lucrări teologice în tipografia grecească de la Snagov și scrie o colecție de *Didahii*, la apărarea lui Ioan Cariofil, rectorul academiei Patriarhiei din Constantinopol, care refuza să accepte noțiunea de prefacere (metaboli), transsubstanțiere (metousiosis), termen folosit de Dositei în *Mărturisirea* sa (introdus de Meletie Sirigul în *Mărturisirea* lui Petru Movilă). Această școală de cultură teologică este întărită de Nicolae Mavrocordat cu vestita sa bibliotecă de la Mînăstirea Văcărești, și de Mitropolitul Grigorie al IV-lea Dascălul (1823—1834).

Cu toate că sinodul convocat de Atanasie Anghel în 1700 a forțat crearea unei Biserici unite cu Roma în Transilvania, misionarismul catolic a rămas neputincios în fața rezistenței ortodocșilor, siliți să se refugieze în Austro-Ungaria. Mișcarea condusă de Sofronie devine un simbol al luptei ortodocșilor din Ardeal pentru identitatea lor etnică, culturală și confesională. Școala ardeleană, deși condusă de greco-catolici educați la Viena și Roma: Samuil Micu (1745—1806), Gheorghe Șincai (1754—1816), Petru Maior (1754—1821), are meritul de a fi demonstrat originea latină și apartenența etnică română a poporului român, împotriva concepției unor istorici sași și unguri care negau acest adevăr istoric.

Două centre de fermentare teologică și ascetică sînt cunoscute în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: Putna și Neamț. Școala de la Putna este întemeiată de Iacob Putneanul, ca episcop de Rădăuți (1745—1750) și condusă după 1760 de arhimandritul Vartolomei Măzăreanu († 1778), care a scris *Istoria Mînăstirii Putna* (1771). Renașterea monastică și ascetică de la Neamț este legată de numele lui Paisie Velicicovschi († 1794), născut în Poltava (Ucraina), stareț la Atos, care se instalează apoi la Neamț, unde traduce din greacă în slavonă Filocalia (*Dobrotolubie*). Datorită acestui curent, teologia patristică, spiritualitatea isihastă și literatura ascetică ortodoxă reintră în viața Bisericii ortodoxe din Moldova și mai ales din Rusia, unde teologia fusese invadată de scolastica provenită de la școlile latine din Polonia.

Înființarea seminariilor teologice de la Mînăstirea Socola din Iași (1804), Sibiu (1811), Arad (1822), București («Central», 1834), Buzău (1836), Curtea de Argeș (1836), Rîmnicu-Vîlcea (1837), București («Mitropolitul Nifon»), 1872) a dat un mare avînt literaturii ortodoxe cu caracter didactic și pastoral. Ierarhi

de mare capacitate intelectuală și [illegible] contribuit [illegible] această perioadă Mitropolitul [illegible] Veniamin Costache (1768—1846), care traduce singur sau [illegible] serie de scrieri de mare valoare: *Kiriacodromionul* — omilii duminicale — lui Nichifor [illegible] (tipărit în mai multe rînduri) — 1810 și 1811 la Neamț, *Comentarii la Epistole* [illegible] al Ohridei (publicate între 1904— [illegible] episcopul Melchisedec Ștefănescu), *Scara lui Ioan Scărarul*, în [illegible] mitropolitul [illegible] Moscovei (1830), [illegible] (1844), *Istoria bisericească a lui* [illegible] [illegible] [illegible] Academiei care [illegible] *Ortodoxe* (Roman, 1855) și scrie [illegible] *cii Ortodoxe din România și Biserica Ortodoxă în luptă cu protes*[illegible] [illegible] Mitropolitul [illegible] IV-lea Dascălul, al Ungrovlahiei (1824—1834), a făcut numeroase traduceri: *Dogmatica* lui Ioan Damaschin (1805), *Tîlcuirea la cele* [illegible] *Epistola Patriarhului Fotie către* [illegible] *pre purcederea Sfîntului Duh*, de Iosif Vriennie (1832), *Patericul* (ed. a 3-a, 1832); Andrei Șaguna (1809—1873), copreședinte al Adunării naționale [illegible] fondatorul «Astrei» (1861), autorul *Statutului organic* [illegible] care scrie *Istoria Bisericii Ortodoxe* [illegible] *Compendiu de drept canonic* [illegible] *Enchiridion* — canoane comentate (1871), cronicarul Naum Rîmniceanu (1764—1838), cunoscător al manuscriselor grecești.

Cîteva evenimente politice importante [illegible] [illegible] rea de la 1848 [illegible] ortodocși și uniți [illegible] [illegible] Transilvaniei la Ungaria; reînființarea «Mitropoliei române a Transilvaniei» [illegible] Andrei Șaguna, Unirea Principatelor Române sub Alexandru Ioan Cuza în [illegible] secularizarea averilor mănăstirești în 1864, cînd s-a făcut și trecerea [illegible] [illegible] provinciile românești: Iași, 1860—1864; Cernăuți, 1875; București, 1881 [illegible] tate între 1890—1948); Academia teologică [illegible] cultate în 1943. Concomitent apar revista bisericească [illegible] legraful român» (1853), «Biserica Ortodoxă Română» [illegible] [illegible] constituie un moment decisiv în istoria Ortodoxiei românești.

În această perioadă de tranziție [illegible] ceri, mai ales din acei teologi ruși [illegible] lasticii occidentale se vehiculează [illegible] [illegible] Rusia (de pildă Eugenios Bulgaris (1717—1806) și Nikifor Teotokis (1736—1800) introduc [illegible] renașterii apusene. Pot fi date ca exemplu, în afară de *Kiriacodromionul* lui Nichifor Teotokis (tipărit în formă revizuită în 1960 de

P[illegible]arhu Justinian) și de *Catehismul* lui Platon al Moscovei și al lui I[illegible] Procopovici, *Manualele de te[illegible] dogmatică* de Makarie Bulgakov (traducere din franceză de [illegible]sim Timuș, în 1885 și 1887), de Silvestru de Canev (5 vol., 1889—[illegible]) și de Petre Svetlov (trad. de [illegible] Bejan și Constantin Tomescu, 1935). Același lucru se poate [illegible] și despre unele traduceri din [illegible]a greacă. Cel mai cunoscut [illegible] grec din epoca modernă la [illegible] este Hristu Andrutsos prin [illegible]a (traducere de D. Stăniloae, Sibiu, 1930) și *Simbolica* (trad. de Iustin Moisescu, Craiova, [illegible]).

[illegible] momentul apariției unei teologii locale originale nu va întîrzia [illegible] indiscutabil în această operă [illegible] ne citorilor învățămîntului teologic superior, mai ales prin cursurile și manualele lor universitare. [illegible] ceea ce a fost pentru liturgică Vasile Mitrofanovici († 1888), [illegible] a fost pentru teologia Vechiului Testament Vasile Tarnavschi († 1914), pentru cea a Noului Testament Vasile Gheorghiu (1872—[illegible]) și Haralambie Rovența; pentru teologia morală, Iuliu Scriban (*Curs de teologie morală*, 1921) și Atanasie Mironescu; pentru Istoria Bisericii universale, Eusebiu Popovici (1838—1922 — *Istoria universală bisericească*, în germană, publicată în trei volume, reeditată și tradusă de A. Mironescu (4 vol. [illegible]—1928) —; pentru dreptul bisericesc, Valeriu Șesan (*Convocarea sinodului ecumenic*, 1973) și Constantin Clementie Popovici (1846—[illegible]); pentru teologia fundamentală, Vasile Gâtnă; pentru patristică, Cicerone Iordăchescu (*Istoria literaturii creștine*, 3 vol. 1934—1940); pentru Istoria Bisericii Române, Nicolae Dobrescu (1875—1914), Simeon Reli, Șt. Lupșa și Nicolae M. Popescu; pentru pastorală și omiletică, Petru Vintilescu, Grigorie Cristescu și [illegible]; pentru [illegible] Ioan Mihălcescu, pentru [illegible], Vasile Ispir.

Profesor de dogmatică la facultatea din București, [illegible] mai tîrziu mitropolit al Moldovei, Irineu Mihălcescu a fost cel mai fecund și [illegible] din primele decenii ale secolului, cunoscut [illegible] *Thesaurus Orthodoxias* [illegible] 1904 [illegible] dogmatice ale sinoadelor [illegible] și mărturisirile de credință ortodoxe; *Teologia* [illegible] despre Taine — București, 1926—1928; *Compendiu de teologie simbolică* (1904), tradus în franceză *La Théologie Symbolique* [illegible] *de vue de* [illegible], Bucarest-Paris, 1932; *Teologia luptătoare*, 1941. În 1937, împreună cu [illegible] mai estetic *Liturghier* modern, cu stampe și vignete [illegible]. Lucrări cu caracter dogmatic mai [illegible] Ștefan [illegible] și Vasile Loichiță [illegible] 1913, *Momentele* [illegible] *Dumnezeu*, 1927).

În afară [illegible] teologiei Ortodoxe române, este cunoscut un alt grup de fondatori, personalități [illegible] sacrați ca membri de onoare, activi sau corespondenți [illegible] Române: episcopul de Huși și Roman Melchisedec Ștefănescu (1822—1892), [illegible] Timotei Cipariu [illegible] 1887) și Ioan Micu Moldovan 1833—1915), episcopul de Caransebeș, N[illegible]

colae Popea (1826–1908), preotul Simeon Florea Marian († 1907); mitropolitul Transilvaniei Vasile Mangra (1850–1918), mitropolitul primat Atanasie Mironescu (1856–1931), profesorii Nicolae Dobrescu (1874–1914), Ilarion Pușcariu (1842–1922), Ioan Lupaș (1880–1967), Nicolae Popescu (1881–1963), Gheorghe Ciuhandru (1875–1948), Vasile Gheorghiu († 1959), Grigore Pișculescu – Gala Galaction (1879–1961), care a tradus Biblia în anii 1938 cu Vasile Radu (1887–1940), Ștefan Meteș (n. 1887), Nicolae Colan (1893–1967).

Roadele eforturilor teologice din acest început de veac se concentrează în jurul a cîtorva evenimente de prim ordin:

a) Creșterea cercetărilor istorice și patristice, ca de [illegible] (1927–1928), [illegible] Ioan Mihălcescu, Matei Pâscaru și G. N. Nițu, Vechea literatură creștină (Iași, 1933) și [illegible] Gherontie Irdinescu, Scrieri teologice (Sibiu, 1933) [illegible] Mitropolitul Nicolae Bălan (1882–1955), care a participat la conferința *Creștinismul practic* («Viață și Acțiune») de la Stockholm, în 1925. În Seria teologică apar numeroase lucrări de valoare excepțională, ca de pildă *Epicleza euharistică* (1933) de Nicolae Popovici (1903–1960) și *Antropologia paulină* (1941) de Grigorie Marcu, *Biblioteca părinților bisericești* (Rîmnicu-Vîlcea 1935) de Matei Pâscaru și *Icoanele Ortodoxiei* (București, 1935) de D. Fecioru și Olimp Căciulă.

b) O nouă și completă literatură misiologică apărută între 1925 și 1935, datorită episcopului de Arad Grigorie Comșa (1889–1935), cea mai importantă lucrare din această serie fiind *Manualul de sectologie*, de P. Deheleanu (1906–1979). În acest gen de literatură a scris și Ilarion Felea (1903–1961), care a compus un *Catehism ortodox*.

c) Convorbirile teologice cu anglicanii de la București în 1935, cu sprijinul și participarea directă a Patriarhului Miron Cristea, în urma cărora Patriarhia Română a recunoscut validitatea hirotoniilor anglicane.

d) Mișcarea [illegible] social-creștine din Craiova, promovată de cercul de studii social-creștine [illegible] și de revista «Solidaritatea», din 1920. [illegible] principal [illegible] Șerban Ionescu.

e) Traducerile și studiile biblice [illegible] legate de numele Patriarhului Nicodim (1864–1948): *Noul Testament*, 1924, 1926, 1931; *Psaltirea*, 1927; *Biblia ilustrată*, 1936; *Biblia*, 1944.

Cel dintîi congres al facultăților de teologie ortodoxă (Atena, 29 nov.—6 dec. 1936) constituie un moment de prestigiu pentru Ortodoxia românească, nu numai în termeni de participare, ci și de contribuție teologică. Demn este a aminti aici numele celor care au reprezentat cele trei facultăți de teologie din România: Arhimandritul Scriban, Vasile Gheorghiu, Valerian Șesan, Șerban Ionescu, Teodor M. Popescu, Vasile Ispir, P. Vintilescu, H. Roventa, Ioan Savin, G. Cristescu, Iustin Moisescu, Nicolae Cotos. Congresul a fost dominat de tezele lui George Florovski despre influențele exterioare apusene asupra teologiei ortodoxe, după căderea Constantinopolului, și despre revenirea la elenism, care ar fi o categorie permanentă a gîndirii

[illegible]odoxe. Or, tocmai împotriva «re- [illegible] cu orice preț a teologiei [illegible] se ridică școala românească. [illegible] este pentru [illegible] în epoca modernă cînd [illegible] română își afirmă [illegible] ei spirituali [illegible] Ortodoxă Română [illegible] (8 aprilie 1928) și Misiunea Ortodoxă Română de la [illegible] în 1935.

[illegible] o Ortodoxiei românești, care [illegible] în mod direct favorizată de [illegible] intelectual și filozofic creat [illegible] epocă, ca de pildă: Vasile Pârvan (1882—1927) — *Getica. O protoistorie a Daciei*, 1926; Nicolae Iorga (1871—1940) — *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, [illegible] și *Concepția românească a Ortodoxiei* 1940 [illegible] C. C. Giurescu *Istoria Românilor*, ed. a [illegible]; Silviu Dragomir (1888—1962), mare istoriograf al Bisericii din Transilvania; etnologi: S. Mehedinți, *Creștinismul românesc*. [illegible] filozofi [illegible] (1895—1961) — *Spațiul mioritic* [illegible] *Trilogia culturii*, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*; Nichifor Crainic, *Nostalgia paradisului* (1940); Mircea Eliade, studiile de istoria religiilor și despre sensul spiritual [illegible] publicate în jurul revistei «Zalmoxis», 1939—1942.

O [illegible] generație [illegible] a trebuit să joace un rol determinant făcînd legătura între vechile facultăți de teologie și institutele teologice, organizate după 1948 la București și Sibiu. La Sibiu se re-marcă prin studii serioase [illegible] Dumitru Belu [illegible] *Despre iubire* [illegible] Origen, [illegible] Isidor Todoran [illegible] coautor al Manualului de dogmatică și simbolică [illegible] Nicolae Mladin [illegible] Sibiu, 1947 [illegible] ne, după 1054, este coautor, cu Ioan Rămureanu și Teodor Bodogae al Manualului de *Istorie bisericească universală*, [illegible] și autor a numeroase studii despre periodizarea istoriei bisericești [illegible] Ortodoxia, Bizanț și Roma, slavii, creștinismul și Roma [illegible] Teodor Bodogae *Contribuții istorice* [illegible] *Sinodul de la Iași*, Sibiu, 1943; Mircea Păcurariu (*Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu 1972) care a descoperit structura ortodoxe a creștinismului vechi românesc din Transilvania și a reafirmat [illegible] de la [illegible] epocă [illegible] mileniu.

La București, întîlnim mai întîi numele lui Teodor M. Popescu (1893—1973) [illegible] Pr. Prof. D. S[illegible] Biserica Ortodoxă [illegible] contemporane [illegible] universale [illegible] T. M. Popescu a [illegible] studii [illegible] teologia [illegible] (Ko-

[illegible] *în înțelegerea creștinismului*, București, 1927), despre istoria creștinismului primar, a Schismei (1054) și a sinoadelor [illegible] și conciliilor unioniste, și, mai ales, despre problema [illegible] Paștilor și despre textele simbolice ortodoxe promulgate după 1054. Cea mai importantă lucrare a sa este *Enciclica Patriarhilor răsăriteni, din 1848* (traducere și studiu [illegible] București [illegible]) [illegible] una din cele mai [illegible] epoci din istoria învățămîntului teologic românesc [illegible] scrie un coleg al său: «Ne gîndim la ultimii 20 de ani ai Facultății de teologie din București și la primii 20 de ani ai Institutului teologic universitar de aici. Prof. Teodor M. Popescu i-a putut reprezenta, le a putut ilustra atît de demn de la [illegible] sale de Istoria a Bisericii Universale, cu toată forța și [illegible] și personalității sale. În prima perioadă a fost un [illegible] a fost slujitorul [illegible], a fost [illegible] pe [illegible] chise; a fost adevăratul ctitor al bibliotecii Facultății de teologie pe care s-a sîrguit s-o înzestreze cu toate [illegible] creștine vechi și moderne, cu toate uneltele de lucru trebuincioase, în înțelesul cel mai strict al metodei științifice. În a doua perioadă, a fost «nestorul» devotat al [illegible] culturii și învățămîntului teologic [illegible] aceeași pasiune [illegible] studiu [illegible] În această privință [illegible] spiritul înnoitor pe care l-a [illegible] în teologia românească, de la înălțimea amvonului universitar» (Gheorghe I. Moisescu, *In memoriam Teodor M. Popescu*, «Almanah 1974» — Parohia română din Viena, Viena, 1974, p. 157).

Iată alte nume strălucite: Petru Vintilescu (*Spovedania și duhovnicia*, 1939; *Funcția creatoare* [illegible] *comentariu* [illegible] 1946), care a participat la Conferința [illegible] de la Moscova din iulie 1948 în calitate de decan al Facultății de teologie din București și care a publicat cel mai complet comentariu teologic al ritualului vecerniei, utreniei și liturghiei ([illegible] București, 1942); [illegible] (*Istoria* [illegible] [illegible] 1942; *Probleme* [illegible] [illegible] 1944; [illegible] 1956; *Tradiția în lumina Sfinților Părinți*, 1966; *Patrologie* vol. I—III, 1944—1988) care a prezentat la Conferința de la Moscova (1948) un amplu studiu despre [illegible] «Ortodoxia», nr. 1—2, 1952), a readus în prim plan importanța teologilor și scriitorilor creștini din perioada patristică [illegible] Dumitru [illegible] Stan și M. [illegible] istoria și doctrina vechilor catolicismului [illegible] și simbolică (1958), fost membru al Comisiei [illegible] Credință [illegible] Consiliului [illegible] Bisericii [illegible] *rarea în Sfînta Scriptură și în scrierile Sfinților Părinți*; *Teoria recapitulării* [illegible] *a Sfîntul Irineu*; *Biserica* [illegible] *Trupul tainic al Domnului*; *Ortodoxie și protestantism*; *Întrupare și răscumpărare*; *Despre dezvoltarea dogmelor*; *Însemnătatea mărturisirilor de credință*; *Mișcarea ecumenică*; *Paradigmele divine*; *Autoritate ierarhică, autoritate duhovnicească*) Liviu Stan (1910—1973), doctor «honoris causa» al Facultății de teologie din Salonic (1971), a scris *Mirenii în Biserică* (Sibiu, 1939), au-

...rare unică în teologia ortodoxă, și a studiat noțiunile de bază ale dreptului canonic: autonomie, autocefalie, tradiție, pravilnica [illegible] și [illegible] succesiu[illegible]. [illegible] Orest Bucevschi († [illegible]), coautor al *Învățăturii de credință ortodoxă* (1952); Ene Braniște ([illegible] *icoanelor* 1952, *Liturgica specială*, 1985); Petru Rezuș (n. [illegible]) (*Teologia dogmatică ortodoxă*, [illegible] *Duhul Sfînt*, *Angelologia ortodoxă*); Emilian Vasilescu (*Istoria religiilor*, 1975), C. Pavel (*Teologia* [illegible] *Ortodoxă*, 1980); D. Călugăr ([illegible] *chetică*, 1984).

[illegible], personalitatea dominantă a teologiei românești, de la 1930 încoace [illegible] profesor Dumitru Stăniloae (n. 1903). El nu numai că a abordat toate subiectele [illegible] dogmatice după criteriile [illegible] ale patristicii, dar a cristalizat în sinteze originale și reprezentative experiența Ortodoxiei într-o epocă de dialog teologic ecumenic (v. eseul nostru *Omagiu Părintelui Dumitru Stăniloae la aniversarea a 75 de ani*, în «Ortodoxia» XXX, 1978, nr. 4, p. 638—[illegible]).

Este imposibil de a enumera aici toate lucrările sale, dar menționăm pe cele mai importante: *Viața și activitatea Patriarhului Dosoftei al Ierusalimului* — teză de doctorat, 1928; *Dogmatica* lui Hr. Andrutsos (traducere), Sibiu, 1930; *Viața și învățătura Sfîntului Grigorie Palama*, Sibiu, 1940; *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu, 1943; *Catolicismul de după război*, *Filocalia*, traducere și comentariu, în 12 volume (1946 [illegible]), coautor al *Manualului de Teologia dogmatică și simbolică* (1958).

D. Stăniloae a scris *Teologia Dogmatică Ortodoxă* (3 vol., 1978), un tratat clasic în literatura ortodoxă. O serie de lucrări sînt publicate în afară: *Mistagogia* lui Maxim Mărturisitorul (în greacă), Atena, 1973, *Romanian Essays in Spirituality and Theology*, Londra, 1976, ed. [illegible] A. M. Allchin, *Dieu est amour* ([illegible] et Fides, Geneva, 1980). Doctor honoris causa al [illegible] de teologie din [illegible]. D. Stăniloae rămîne nu numai arhitectul teologiei românești contemporane, ci și unul din cei mai mari teologi ai secolului al XX-lea.

Patriarhului Justinian († 1977) i se datorează [illegible] cu caracter istoric: în domeniul catehetic [illegible], a [illegible] ortodoxă (București, 1953), în domeniul misionar, canonizarea sfinților români (1955), în domeniul didactic [illegible] pentru institutele teologice: *Istoria Bisericii Române*, 2 vol., 1957—[illegible], de Gheorghe Moisescu, Ștefan Lupșa și Alexandru Filipașcu, *Istoria Bisericească universală*, 19[illegible], de T. M. Popescu, Teodor Bodogae și Gheorghe Stănescu, *Teologia dogmatică și simbolică*, 2 vol., [illegible], de N. Chițescu, Isidor Todoran și I. Petreuță).

Teologia română a fost orientată de către Patriarhul Iustin († 1986), el însuși profesor de teologia Noului Testament (*Sfînta Scriptură și interpretarea ei în opera lui Ioan Hrisostom*, București, 1942, *Activitatea Apostolului Pavel în Atena*, Iași, 1946, *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, Craiova, 1955), specialist în teologia patristică (*Evagrie din Pont*, Atena, 1937) și cunoscător al teologiei bizantine și grecești (*Simbolica* de Hr. Andrutsos, traducere, Craiova, 1936), [illegible] cîteva direcții principale: înrădăcinarea patristică, prin publicarea unei colecții (prevăzută în 100 de

volume de traduceri din părinţii şi scriitorii bisericeşti ... [illegible] ... Scrierile Părinţilor apostolici, traducere D. Fecioru, a apărut în 1979); promovarea cercetărilor teologice cu caracter ... [illegible] teze de doctorat ... [illegible] ... într-o nouă versiune

Un fapt remarcabil în ultimii ani este acela că tot mai mulţi ierarhi se ... [illegible] ... istorice, teologice ... [illegible] Nicolae Corneanu ... [illegible] ... patristice ... [illegible] ... Nestor Vornicescu, *... ale desăvîrşirii în viaţa şi opera Sfîntului Vasile cel Mare*, în Ortodoxia, XXX (1978), nr. 4, p. 604— ... Antonie Plămădeală, *Biserica slujitoare*, 1972, *Hans Küng şi Depăşirea «Mysterium Ecclesiae»*, 1974, *Zece teze despre catolicitate şi ...*, 1979; Vasile Coman (*Cuvîntări liturgice*, Oradea, 1973); Timotei Sevici, (*Doctrina hristologică a Sfîntului Chiril al Alexandriei*, Timişoara, 1970); Epifanie Norocel (*Sfîntul Eftimie — ultimul patriarh de Tîrnovo — şi legăturile lui cu Biserica românească*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIV (1966), nr. 5—6, p. 552—573); Vasile Costin (*Cultul copt în raport cu cultul Bisericii Ortodoxe*, Atena, 1972).

Cultura teologică a Bisericii este azi înviorată de grupul de ierarhi din generaţia tînără, toţi doctori în teologie: Mitropolitul Daniel Ciobotea, *Teologie şi Spiritualitate creştină*, Strasbourg 1979, Bucureşti, 1980; Serafim Fă[illegible]raşanul, *Tradiţia isihastă în Ţara Românească*, Paris 1980; Irineu Pop, *Chipul lui Hristos în viaţa morală a creştinului*, 1980; Irineu Slătineanul, *Persoană şi comuniunea persoanelor în teologia Sf. Vasile cel Mare*, Paris 1991; Casian Crăciun, *Icoanele şi frescele exterioare din Moldova de Nord*, Strasbourg 1984, Bucureşti 1986; Ioan Crişanul, *Preoţia Mîntuitorului şi preoţia bisericească*, Bucureşti 1985; Teofan Sinaitul, *Divino-umanul lui Hristos sau dumnezeirea omului la Sf. Maxim Mărturisitorul*, Paris 1990.

Acelaşi lucru se poate spune de numeroşi preoţi: N. Buzescu, I. Constantinescu, I. Mircea, S. Verzan, V. Anania, Ioasaf Ganea, Ilie Cleopa, ... Gheorghe ... Zeno Mi[illegible]teanu, Marcu Bănescu şi laici: A. Elian, Anca Manolache, Victor Ilescu, C. Bărbulescu, Virgil Cândea, Al. Duţu, Maria Dinu.

Alături de nume consacrate dintre profesorii de la ... Bucureşti şi ... [illegible] ... teologi se ... [illegible], dovedind că este ... [illegible] ... stabilirea ... tradiţiei, dar şi ... contribuţii la dezvoltarea acestei tradiţii ... mai atentă ... pentru ... rea teologiei româneşti ... o constituie seria de teze de doctorat susţinute şi publicate în ultimele trei decenii în ţară şi în străinătate.

În rîndul acestei generaţii se poate distinge grupul celor care s-au făcut cunoscuţi prin contribuţia lor ... din cărţi, articole: Cristian ... Ioan Ică, Ioan Mircea, Dumitru Popescu, Mircea Păcurariu, Ştefan Alexe, Dumitru Abrudan, Ilie Moldovan, ... Verzan, ... Sorin Cosma, Teodor Moldovan, Mircea Basarab.

Un alt grup îl constituie cei care sînt în plină perioadă de exprimare: Mitropolitul Daniel Ciobotea, Episcopii Teofan, Serafim, Casian, Irineu, Damaschin, Nifon, Vasile, profesorii Viorel Ioniţă, Constantin Corniţescu, Liviu Streza,

N[illegible]olae Necula, Remus Rus, Alexan[illegible] Stan, Ioan Sauca, Constantin [illegible], Petre Semen, Vasile Mihoc, N[illegible] Moldoveanu, Michael Tița, C. M[illegible], Ioan Caraza, Ioan Buga, [illegible] Frâncea, Nicolae Achimescu, Ioan T[illegible]can, Dănuț Manu, Dorel Pogan, [illegible] Stănculescu-Bîrda

P[illegible]ntre factorii majori care au [illegible]nat dezvoltarea teologiei ro[illegible] pot fi menționați următo[illegible]

[illegible] credință este indefectibilă [illegible]og[illegible]a este fructul acestei expe[illegible] pentru a o împinge pe alte trepte [illegible] este o creație a Bisericii locale și [illegible]. Cei care exagerează carac[illegible] popular al Ortodoxiei române [illegible] și fecundat creația culturală [illegible].

2 C[illegible] [illegible] sale pro[illegible], inclusiv a libertății sale cultu[illegible], adică a libertății de a include [illegible] teologică limba, cultura [illegible]. Această cultură a [illegible] de influențele străine, nu [illegible] cu caracter confesional ci și [illegible]vistic și cultural, și de a asu[illegible] proces de transfigurare [illegible] care formau cadrul misio[illegible] și pastoral al Bisericii române [illegible]n[illegible]tatea limbii — limba română [illegible] cel mai puternic argument [illegible] creștine [illegible] de ortodocși români sînt de origine latină — a dat teologiei [illegible] caracter propriu.

3 Conștiința europeană și panor[illegible]doxă. Teologia românească are propria ei identitate spirituală și cultura[illegible] locală, dar și propria ei universalitate sau catolicitate. Din punct de vedere istoric și cultural este dovedit că Biserica din Țările Române a avut un rol important nu numai în păstrarea [illegible] Ortodoxie, prin [illegible] in [illegible] orientală.

Aniversarea centenarului Facultății de Teologie din București (1881–1981) a fost [illegible] pentru [illegible] și dezvoltare [illegible] Cu [illegible] comemorativ și istoric, au fost consacrate [illegible] în perioada 1881–1948 [illegible] și în perioada următoare, în care Institutele [illegible] teologice erau reorganizate [illegible] în cadrul [illegible] Bisericii Ortodoxe Române. S-au făcut, de asemenea, aprecieri [illegible] asupra evoluției disciplinelor teologice și contribuției profesorilor de teologie.

În afară de aspectul [illegible] comemorativ, aniversarea aceasta a avut și o dimensiune contemporană, deoarece a dat ocazie teologiei române — în general — să-și consolideze anumite [illegible] de forță [illegible] să-și [illegible] priorități [illegible] și să înnoiască metodele ei de lucru. După revoluția din decembrie 1989, a devenit imperativ [illegible] se analizeze critic [illegible] teologiei în interpretarea ei [illegible] și pozitive a creștinilor [illegible] din [illegible] regimului totalitar comunist (1944–1989). Care este moștenirea pozitivă pe care o lasă teologia română după ce a traversat o jumă-

tate de secol de ateism și comunism? Care sînt problemele care au fost ocolite, ignorate sau deformate? În situația actuală, cele mai relevante preocupări ar fi.

Examinarea și «receptarea» principalelor contribuții teologice românești, — de la cele mai vechi pînă la cele moderne, — constituie un [illegible]. Literatura teologică română este [illegible] și merită să rețină atenția cercetătorilor și cititorilor. Nu este vorba doar de a scrie o istorie a teologiei române, care lipsește, ci a recunoaște teologi și autori [illegible] foarte [illegible] profesori, și de mare autoritate în metoda lor și în temele pe care le-au abordat.

Contribuțiile unor mari teologi sînt [illegible] contemporane [illegible] Irineu Mihălcescu (1874–1948) [illegible] dintîi Simbolică modernă în literatura română; Teodor Popescu ([illegible]) [illegible] dintre teologii [illegible] pentru analiza [illegible] raportului dintre creștinism și cultură, a [illegible] Petre Vintilescu ([illegible]–1974) a abordat subiecte [illegible] sacramentale și liturgice [illegible] dimensiunea ecleziologică a [illegible] teologi [illegible] explicat [illegible] carte unică în literatura liturgică; Nicolae Popovici ([illegible]) [illegible] [illegible] Șerban Ionescu (1887–1954) și Vasile Ispir († 1957) au introdus pe agenda teologiei subiecte ca etica și pastorala socială, economia, misiunea și evanghelizarea, ecumenismul, autoritatea civilă etc. La fel, Petre Deheleanu cu Manualul de sectologie.

Să amintim cîțiva autori ale căror contribuții originale pot fi [illegible] oricînd într-o antologie a teologiei române: Dumitru Belu († 1980) care cu Aspecte [illegible] creștin, Despre [illegible] (Timișoara, 1945), cu Tragicul în teologia morală [illegible] spre [illegible] ei dimensiune privind modul de viață creștin: nu teorie, ci trăire. [illegible] valoarea [illegible] liturgice [illegible] celulă, dogmatistul care a scris cea [illegible] ei, dar pînă azi de mare valoare, [illegible] (București, vol. I, 1985, vol. II, 1989 vol. III), [illegible] Ortodoxă Românească se reîntîlnește cu unul dintre «clasicii» săi.

Numele acestora, ca și ale altora din epoca mai veche [illegible] Dumitrescu, Vasile Gan, Vasile Loichița, Nicolae Bălan, Ion Savin, Ion Șerban, Nicolae Cotoș, și din epoca modernă Grigore Cristescu (1895–[illegible]), Milan Șesan († 1981), Liviu Stan († 1973), Isidor Todoran († 1[illegible]), Nicolae Chițescu († 19[illegible]), pot fi citate anume pentru contribuțiile lor remarcabile. Unele dintre operele acestora constituie referințe bibliografice indispensabile (De pildă

descoperirea ... în ... ortodoxă, de B. Ghiuș).

Teologia ortodoxă română a rămas ... surprinzător, încă neexplorată până acum. Este urgent de a ... să se prevadă în programul ... învățământul teologic studierea tradiției teologiei românești, ... ca astfel studenții să învețe ... nu numai diverse opinii, ci și diverse metode de a face teologie. O antologie de teologie românească veche și nouă, care să arate cît de mult are de oferit tradiția locală, ar fi un instrument extrem de util în acest efort de ... pozitivă, directă, a principalelor contribuții teologice proprii.

Rolul factorului etnic și al culturii naționale în teologie este un ... subiect principal. În ultimele decenii subiectul a fost abordat din diverse perspective, mai ales în cadrul ... lor privind criteriile autocefaliei bisericești în situație de d... El a fost inscris și pe agenda Congresului școlilor de teologie ... la Atena în 1976. Subiectul a ... unui secol de la recunoașterea ... Bisericii Ortodoxe Române (1885—1985). Evenimentul ... evocat în cadrul unei sesiuni ... a Sfîntului Sinod, 5 mai ...

... românești au adus ... în prim plan problema raportului dintre Ortodoxie, limbă și națiune, dintre Biserică, cultură și etnie.

În dezbaterea despre matricea creștină a culturii române, dezbatere care a creat atîtea animozități în trecut, teologia ortodoxă are partea ei de contribuție esențială. Din punct de vedere istoric, la noi, identificarea naționalismului sau românismului cu Ortodoxia s-a accentuat în contextul acelor confruntări duble, confesionale și culturale, în care identitatea spiritualității românești ... prozelitismului confesional-cultural. În fața ... raportul ... Ortodoxie ... în anii '30, într-o formă apologetică. Dar Biserica Ortodoxă ca Biserică indigenă ... Biserica ... românitatea acesteia, prin înrădăcinarea ... Biserici nu trebuie confundată cu ... ortodoxă și cultura ... este de așa natură, încît aceasta oferă identitate unei comunități mai ... aceasta în veacurile trecute ar fi fost nefastă atît pentru Biserică, cît și pentru națiune. Oricum, Biserica — fără să fie etnocentrică în ființa ei, care este hristocentrică — își păstrează dreptul ei de a se a... cultura sa tradițională. Din nou, făcînd aceasta, Biserica nu caută a înlocui credința creștină cu cultura.

În orice societate secularizată, cînd valorile culturale ale societății au evoluat și nu mai coincid, în sens material, cu valorile culturale ..., acest raport este mult mai nuanțat. Cînd, pe de o parte, mesajul credinței, universal și permanent, nu poate să fie confundat cu cultura unui popor prin care s-a comunicat acest mesaj; Biserica nu poate pretinde ... Evanghe-

nei au trecut ca atare și fără confuzie în cultură, relația dintre credință și cultură fiind o realitate dinamică, nu statică, sincretistă. Pe de altă parte, în societatea de azi apar alte valori culturale și influențe ideologice deosebite de elementul creștin al culturii tradiționale. Folosind exclusiv și extensiv cultura tradițională, Biserica riscă să absoarbă Evanghelia într-o cultură națională, istorică și să nu poată comunica cu cei ce trăiesc într-un nou mediu cultural. Problema crucială este aceea că Biserica, rămînînd fidelă Evangheliei, trebuie să încadreze și să ajute societatea umană sau popoarele să existe ca o comunitate, cu identitatea sa proprie, chiar în noile situații.

Problemele teologice rezultate din *participarea la mișcarea ecumenică* au apărut în diverse forme și stadii: perioada marilor conferințe și mișcări interconfesionale cu caracter internațional, înainte de 1948, perioada de formare a Consiliului Ecumenic al Bisericilor 1948—1948, perioada de critică a mișcării ecumenice, cam un deceniu după conferința interortodoxă de la Moscova din 1948, perioada de afirmare a teologiei ortodoxe române pe plan ecumenic, după admiterea Bisericii Ortodoxe Române în Consiliul ecumenic al Bisericilor (la Adunarea generală de la New Delhi 1961), adică 1961—1981; această perioadă a fost marcată de vizitele patriarhilor Justinian în 1968 și Iustin în 1981, la Consiliul ecumenic de la Geneva; perioada după Adunarea generală a Consiliului ecumenic de la Vancouver, Canada, 1983, în care multiplicitatea de păreri personale despre ecumenism, unele contradictorii, nu permite să se degajeze o poziție unificatoare, coerentă și dinamică. În plus, există semne și orientări care arată că teologia de azi a pierdut din substanța și entuziasmul ei ecumenic din perioada anilor '60—'70.

Teologia simbolică din ultimii ani, înțeleasă de unii ca sistem închis, n-a excelat printr-o deschidere ecumenică mai largă, încît ideea de receptare a convergențelor teologice rezultate din dialogul ecumenic n-a găsit un teren favorabil.

Bibliografie: *Despre creștinismul la Români*. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, E.I.B., vol. 1 (1980), vol. 2 (1981), vol. 3 (1981); Idem, *Începuturile vieții creștine pe teritoriul României de azi*, în «Biserica Ortodoxă Română», CVII (1990), nr. 3—4, p. 63—89; I. Rămureanu, *Nouvelles considérations concernant la pénétration du christianisme chez les Thraco-Géto-Daces*, în «Roumanie. Pages d'histoire», Ed. [illegible] Agerpres, București, 1976, vol. I, nr. 3—4, p. 64—81; I. Barnea, *Christian Art in Romania*, vol. 1, E.I.B., 1979; E. C. Suttner, *Beiträge zur Kirchengeschichte der Rumänien*, Viena, Herold, 1978; *Despre istoria teologiei*, vezi Gheorghe Moisescu, *Mănăstirea Putna, la 500 de ani de la întemeiere (1466—1966)*, Viena, 1966; Idem, *Catolicismul în Moldova pînă la sfîrșitul secolului al 14-lea*, București, 1942; Vasile Grecu, *Bizanțul și catolicismul în trecutul nostru îndepărtat. Bizanțul și întemeierea Mitropoliei Țării Românești*, în «Studii Teologice», II (1950), nr. 9—10, p. 556—568; Al. Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al 15-lea*, în vol. «Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare», Ed. Academiei, București, 1964, p. 97—179; Marcu Beza, *Romanian Orthodox Church*, S.P.C.K., London, 1943; Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918—1939*, Sibiu, 1987; Maria Spiropoulos, *L'Eglise Orthodoxe Roumaine; son visage actuel*, în «Contacts», nr. 76, p. 423—430, nr. 77, 1972, p. 57—69; nr. 78 și 79, 1972, p. 2.5—230;

Emilian Popescu, *Creştinismul pe teritoriul României pînă în secolul al IV-lea*, în «Mitropolia Banatului», nr. 4/1987, p. 34—50.

Despre istoria teologiei române: vol. *De la théologie Orthodoxe roumaine des origines à nos jours*, E.I.B., Bucureşti 1974; George A. Maloney, *A History of Orthodox Theology since 1453*, Nordland Belmont Mass. 1976, p. 271—298; Grigorie Marcu, Ion Rămureanu, Petru Rezus, Iorgu Ivan, Ene Branişte, D. Belu, *Douăzeci de ani de preocupări şi înfăptuiri pentru ridicarea cultului teologice*, în vol. «Douăzeci de ani din viaţa Bisericii Ortodoxe Române, 1948—1968». Editura Institutului Biblic, Bucureşti, 1968; Ion Zamfirescu, *Ortodoxia românească* Craiova 1942; Ion Bria, *Teologia ortodoxă română contemporană*, în «Glasul Bisericii», XXX (1971), nr. 1—2 p. 49—72; Ep. Antonie Plămădeală, *Clerici ortodocşi ctitori de limbă şi cultură românească*, în «Ortodoxia», XXIX (1977), nr. 1, p. 5—69; I. G. Coman, *Contribuţia scriitorilor patristici din Scythia Minor — Dobrogea la patrimoniul ecumenismului creştin (sec. 4—6)* în «Ortodoxia», XX (1968), nr. 1, p. 3—25; A. Elian, *Mitropolitul Dosoftei şi literatura patristică*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVII (1974), nr. 11-12, p. 1350—1375; *Mărturisirea de credinţă (Enchiridion) a Spătarului Nicolae Milescu* (1669), traducere şi comentariu de Prof. Al. Ciurea, în «Ortodoxia», X (1958), nr. 4, p. 511—538; Toma G. Bulat şi Al. Ciurea, *Contribuţii la istoricul învăţămîntului de teologie ... Institutul de teologie din Bucureşti* în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 11—12; D. Fecioru, *Bibliografia traducerilor în româneşte din literatura patristică*, în «Studii Teologice», 1937, vol. 1 p. 73—150; Ilie Georgescu, *Manuale didactice teologice în veacul XIX* în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 9—10; T. Bodogae, *Mitropolitul Varlaam ca teolog*, în «Mitropolia Moldovei şi Sucevei», XXXII (1957), nr. 10—12 p. 775—790; Albert Scherrer Keller, *Wesen und Auftrag der Kirche aus der Sicht der neueren rumänisch-Orthodoxen Theologie*, (disertaţie), Basel, 1972; *Despre centenarul facultăţii de teologie din Bucureşti*, vezi studiile publicate în «Studii teologice» (ST) XXXIII (1981), nr. 7-10 şi XXXIV (1982), nr. 1—2; în «Biserica Ortodoxă Română» (BOR) XCIX (1981), nr. 9—10.

Despre Ortodoxie şi naţiune: D. Stăniloae, *Rolul Ortodoxiei în formarea şi păstrarea fiinţei poporului român şi a unităţii naţionale*, în «Ortodoxia», XXX (1978), nr. 4, p. 584—603; Idem, *Uniatismul în România, încercare de dezmembrare a poporului român*, EIB, Bucureşti 1973; M. Păcurariu, *Pages de l'histoire de l'Eglise Roumaine, Considération au sujet de l'Uniatisme en Transilvanie*, Edition de l'Institut Biblique Bucarest, 1991; Keith Hitchins, *Orthodoxy and Nationality, Andreiu Şaguna and the Rumanians of Transylvania 1846—1873*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1977; Liviu Stan, *Sfinţi Români*, Sibiu 1945; I. G. Coman, *Umanismul Ortodoxiei româneşti*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1943), nr. 1—2, p. 57—70; Mitrop. Nicolae al Banatului, *Ortodoxie şi naţiune* în «Mitropolia Banatului», XXXII (1982), nr. 10—12, p. 609—612; Episcop Antonie (Plămădeală), *Zece teze despre catolicitate şi etnicitate*, în «Studii teologice», XXXI (1979), nr. 1—4, p. 309—315; Ioan Savin, *Creştinismul în trecutul nostru istoric*, în «Biserica Ortodoxă Română» 1969, nr. 1—2; Ioan G. Coman, *Spiritual Features of the Romanian Orthodox Church*, în «R.O.C.», X (1980), nr. 4, p. 85—90; D. Stăniloae, *Universalitatea şi etnicitatea Bisericii în concepţia ortodoxă* în «Ortodoxia», XXXI (1977), nr. 2, p. 143—152.

Alte aspecte: *Biserica Ortodoxă Română*, Ed. cu binecuvîntarea Patriarhului Teoctist, E.I.B. 1987; *Sfinţi români şi apărători ai Legii strămoşeşti*, editor mitro-

politul Nestor al Olteniei, E.I.B., București, 1987; Ioanichie Bălan, *Patericul Românesc* (sec. 16—20), E.I.B., București, 1980.

TERTULLIAN (c. 160 — c. 240) scriitor creștin de limbă latină, cel care a pus în circulație termenii tehnici ai teologiei creștine (Trinitas [illegible]) [illegible] în Cartagina, provincie romană a Africii. În 207 devine adeptul montaniștilor, care pretindeau că au revelații particulare ale Duhului Sfînt.

[illegible] tratate de Tertullian sînt: atitudinea creștinilor față de [illegible] contra ereziilor; dialogul critic cu filosofia. E. afirmă că «sîngele creștinilor este sămînța creștinismului» [illegible] treabă. Ce are în comun Atena cu Ierusalimul?», o formulă de a ține filosofia la locul ei.

Opera de bază este *Apologeticul*. În *Împotriva lui Marcion* apără [illegible] Vechiului Testament de către creștini și subliniază unicitatea lui Dumnezeu. În *Contra lui Praxeas* vorbește de doctrina Trinității. A mai scris *Prescripția contra ereziilor* [illegible] tura este proprietatea și bunul exclusiv al Bisericii; *Despre mărturia sufletului*, împotriva gnosticilor; *Despre Botez*, în care critică botezul copiilor; *Despre pocăință*, *Despre învierea morților*. Tertullian se pronunță pentru o disciplină creștină [illegible] perioada 196—212.

Bibliografie: Ioan G. Coman, *Patrologie*, vol. 2, E.I.B., București, 1985, p. 3[illegible]—5[illegible]; *Apologeți de limbă latină*, col. «Părinți și scriitori bisericești», E.I.B., București, 1981: *Apologeticul*, p. 31—112; *Contra Ereticilor*, p. 127—176; *Despre suflet*, p. 2[illegible]—340.

TESTAMENTUL—VECHI: Biblia (*Biblia* [illegible]) [illegible] este formată [illegible] *Testament*. Acesta a fost scris în limba ebraică, de la dreapta la stînga, cu un alfabet din Orientul apropiat. La originea *Vechiului Testament* [illegible] religioase alianța pe care Dumnezeu a încheiat-o cu acest popor. Au fost [illegible] istoria patriarhilor: Avraam, din Ur, Caldeea (Fac. 11, 31), Isaac, Iacov, bătrînii poporului; eliberarea din robie și ieșirea din Egipt, sub conducerea lui Moise; traversarea [illegible] Sinai; cucerirea pămîntului făgăduit [illegible] viu care conduce istoria. Numele atribuit celui care pentru [illegible] este *Iahveh*.

După căderea Ierusalimului, [illegible] Hristos) [illegible] au apărut liste de cărți în care se recunoștea religia lui Israel. Un sinod reunit la Iamnia (Palestina), către anul 100 d. Hristos, a fixat lista [illegible] în limba ebraică, folosite de evrei care rămăseseră în Palestina.

Biblia ebraică sau canonul ebraic cuprinde 39 de cărți în ordinea următoare: *Tora* sau Pentateuhul: Facerea, Ieșirea, Leviticul, Deuteronomul, Numerii; cărți istorice: Iosua, Judecători, Rut, Regi I, II, III și IV, I Paralipomena [illegible] Paralipomena (Cronici), Ezdra, Neemia (II Ezdra), Estera [illegible] de înțelepciune: Iov, Psalmi

Proverbe, Eclesiastul, Cîntarea cîntărilor, cărți profetice: Isaia, Ieremia, Iezechiel, Daniel, Osea, Ioil, Amos, Miheia, Avdie, Iona, Naum, Avacum, Sofonie, Agheu, Zaharia, Maleahi.

Manuscrisele cele mai vechi sînt fragmente de papyrus. Copiștii au scris textul Vechiului Testament în [illegible]. Textul oficial se numește text *masoretic*, stabilit între secolele 5 și [illegible] de către masoreți, savanți care [illegible] de textele sacre.

Pentru comunitățile iudaice formate în afara Palestinei, în diaspora, mai ales în Alexandria, *Vechiul Testament* a fost tradus în [illegible] această traducere este [illegible] în Alexandria, către jumătatea secolului al 2-lea în.Hr. de către [illegible] de [illegible] de aceea se numește *Septuaginta* [illegible] Biserica Ortodoxă [illegible] Septuaginta, [illegible] *Vechiul Testament* [illegible] în Noul Testament sînt [illegible] Septuaginta traduce uneori un text care [illegible] ebraic, sau [illegible] variante în textul original. În [illegible] texte care [illegible] Spre deosebire de canonul ebraic, Septuaginta adaugă «cărți bune de citit» (*anaginoscomena*), unele scrise direct în limba greacă: Tobit, Iudit, Epistola lui Ieremia, Cîntarea celor trei tineri, III Ezdra, Înțelepciunea, Eclesiasticul (Siracid), Istoria Susanei, Istoria [illegible] și a lui Bel, I, II și III Macabei, Rugăciunea lui Manase. Iudeii din Palestina n-au acceptat aceste cărți, incluse numai în canonul alexandrin. Pînă astăzi, Biblia folosită de Bisericile protestante reține numai cărțile canonice din canonul ebraic, celelalte texte și cărți traduse în Septuaginta fiind socotite «apocrife» [illegible] Biblia catolică urmează canonul alexandrin dar separă cărțile «deuterocanonice» de cele canonice.

TRADIȚIE (lat. *traditio*, gr. *paradosis* – predare, transmitere). Biserica [illegible] o importanță capitală *Tradiției* în dublul ei sens:

a) Întreaga operă a lui Iisus Hristos [illegible], adică mesajul apostolilor transmis Bisericii: «Căci am primit de la Domnul ceea ce v-am predat» (I Cor. 11, 23), sau «credința, care a fost [illegible] sfinților [illegible] pentru totdeauna» (Iuda 3).

b) modul de a transmite Revelația [illegible] (I Tim. [illegible] 20), dar nu este o simplă [illegible] de [illegible] noilogie, ci o succesiune în care Biserica, în [illegible] 13). În acest sens *Tradiția* este [illegible] Revelației, alături de Sfînta Scriptură [illegible] criteriul și [illegible] Biblia, și *Tradiția* formează un [illegible], sau [illegible] de rezistență [illegible] verigi [illegible] ale unui lanț.

Cîteva aspecte principale ale învățăturii despre *Tradiție*:

1) Așa cum mărturisește evanghelistul Ioan (20, 30; 21, 25), propovăduirea orală a precedat evanghelia scrisă. Apostolul Pavel confirmă faptul că *Tradiția* orală și scrierile Noului Testament au devenit [illegible] comunităților primare: «Așadar, fraților, rămîneți tari și țineți tradițiile (*paradoseis* – *traditiones*) pe care le-ați primit fie prin viu grai, fie prin epistola noastră» (II Tes. 2, 15). Tradiția orală precede Scriptura, de unde importanța ei; de aceea, după Vasile cel Mare, principiul «vechi-

mia trebuie să fie observat cu cea m[illegible] mare strictețe. În fond, con[illegible] textul *Tradiției* este contextul isto[illegible] riei mîntuirii [illegible] apostolii, ucenicii lor și succesorii lor sînt plasați în cadrul [illegible] Duhului Sfînt în Biserică. Biserica Ortodoxă [illegible] importanță deosebită rolului transmiterii *Tradiției* și factorilor [illegible] concretează: apostoli, predicatori, episcopi, părinți, comunitatea.

2) Paradosis, tradiția inițială apostolică, este [illegible] în Noul Testament. Odată fixată în scris, Biserica s-a pronunțat asupra ei [illegible] Sfintei Scripturi, care [illegible] pentru secolele următoare [illegible] de tradiție [illegible] Scripturii [illegible] sens. Toți părinții Bisericii și sinoadele ecumenice sînt de acord cu caracterul [illegible] *Tradiției* Noului Testament, [illegible] experiența comunității din Ierusalim și a comunităților apostolice primare. Noul Testament are un caracter ireversibil, dar el nu epuizează *tradiția* apostolică [illegible], care este mai presus de [illegible]. În acest sens, Atanasie spune că «Sfintele și de Dumnezeu inspiratele Scripturi sînt suficiente pentru mărturisirea adevărului» (*Contra gentes* I, 3; P. G. XXV, 4).

3) Caracterul ortodox, [illegible] și creator al *Tradiției* vine nu numai din capacitatea și necesitatea Bisericii de a interpreta în mod continuu Sfînta Scriptură, ci mai ales din faptul că Duhul Sfînt descoperă în fiecare timp o cale a adevărului. Fără să formuleze o teorie a dezvoltării doctrinei, care are la bază o concepție organicistă despre Revelație, Ortodoxia a recunoscut că există o aprofundare și o aplicare creatoare a *Tradiției*, de unde și noi iluminări ale dogmelor vechi, manifestarea Duhului Sfînt, energiile [illegible] [illegible] mîntuirii, Maicii Domnului, cultul sfinților, importanța pocăinței și postului.

4) Confluența dintre *Tradiție* și istoria mîntuirii — deoarece Biserica trebuie să introducă mesajul Evangheliei în diverse situații culturale și sociale. Formele *Tradiției* țin de viața Bisericii: formele apostolice prin care se asigură continuitatea permanentă a credinței de la început: «Tu ești Petru, și pe această piatră voi zidi Biserica Mea» (Mt. 16, 18) [illegible], prin [illegible] contextualizarea culturală și diversitatea [illegible] gică a mesajului Evangheliei.

[illegible] Biserica este infailibilă [illegible] [illegible] adevărul, [illegible] este revelat și dat [illegible] Duhului Sfînt. Doctrina este ortodoxă nu pentru că este propusă de episcopat, ci pentru că e garantată de conștiința Bisericii, în care se exprimă mărturia Duhului Sfînt. [illegible] [illegible] nu este [illegible] în mod autentic, există episcopat [illegible] în contextul *Tradiției* [illegible] de pildă nu orice detaliu este ortodox în Mărturisirile de credință din secolul al XVII-lea. De aceea, în sinul [illegible] Maxim Mărturisitorul a refuzat să se împărtășească cu episcopii care se [illegible] ordinea cu monotelitism: «Dacă toți se vor împărtăși și cu erezia, eu nu mă voi împărtăși». În acest sens, *tradiția* rămîne un criteriu de referință pentru orice instanță cu caracter magisterial și pentru orice text dogmatic.

6) Hotărîrile sinodale ale episcopatului, adică dogmele celor șapte sinoade ecumenice, nu constituie un criteriu extern, adică autoritatea

doctrinară nu joacă rol dacă ele nu sînt admise sau «receptate» de conștiința Bisericii. Dar nu trebuie să ne confundăm dezvoltarea dogmatică cu procesul de formulare sau articulare doctrinară. Biserica Răsăriteană a dat o mare importanță tradiției liturgice și experienței sfinților, în care se păstrează multe învățături care n-au primit o formulare conciliară expresă, cum este cazul doctrinei despre Taine sau despre prefacerea darurilor euharistice. Vorbind despre tradițiile cultului, sfîntul Vasile spune: «Printre dogmele și propovăduirile păstrate în Biserică, pe unele le avem din învățătura scrisă, iar pe altele le-am primit din Tradiția apostolilor predate în chip tainic, dar și unele și altele au aceeași putere» (*Despre Duhul Sfînt*, cap. XVIII).

*

Confesiunile protestante susțin principiul despre suficiența Sfintei Scripturi, afirmînd că numai Sfînta Scriptură are autoritatea cuvîntului lui Dumnezeu și de aceea, pentru cunoașterea adevărului dumnezeiesc nu există alt criteriu decît Biblia. În acest context se fac următoarele afirmații: Biserica nu primește învățătura din afara Bibliei, pentru că aceasta este o sursă exhaustivă a Revelației, spre deosebire de *tradiția* apostolică. Numai ceea ce este afirmat și consemnat în mod explicit în Biblie este valabil pentru credință. *Tradiția* este numai un izvor secundar pentru credință. Biblia este suficientă pentru mîntuire, căci nu numai că ea are autoritatea cuvîntului lui Dumnezeu, dar ea este mijloc de transmitere a harului; ea este mediul prin care Hristos vorbește acum credinciosului.

Sfînta Scriptură nu oferă un temei pentru teoria despre suficiența cuvîntului scris al lui Dumnezeu. Într-adevăr, Sfînta Scriptură are autoritate obligatorie, normativă pentru Biserică și *Tradiție*, dar Biserica este cea care a ales cărțile biblice și care interpretează în mod infailibil Sfînta Scriptură. Desigur, în același timp, Sfînta Scriptură este aceea care mărturisește că Biserica este infailibilă.

În teologia catolică mai veche, *Tradiția* apare ca un principiu în sine, ca o normă independentă a Revelației, care cuprinde adevăruri ce nu se găsesc în Sfînta Scriptură. De aceea pentru dogmele noi pe care magisteriul infailibil al papei le poate formula, nu este necesară confirmarea expresă a Sfintei Scripturi. Teologia post-tridentină accentuează originea apostolică a doctrinelor care nu sînt în mod expres atestate ca revelată în Sfînta Scriptură.

Partea critică a acestei poziții constă în aceea că Sfînta *Tradiție* nu poate primi acest statut de învățături nebiblice, care să nu se afle în similitudinea adevărurilor revelate și păstrate de către *Tradiție*, și care să nu se găsească și în Sfînta Scriptură nici măcar printr-o [illegible] sau o citare. O învățătură de credință nu se află exclusiv în Sfînta Scriptură, sau exclusiv în Sfînta *Tradiție*. Orice învățătură dogmatică trebuie să aibă temei atît în Sfînta Scriptură cît și în Sfînta *Tradiție*.

Desigur, între Bisericile creștine există și elemente de comuniune care pot constitui o bază sigură pentru viitoarele discuții referitoare la această temă. De pildă, autoritatea Sfintei Scripturi este acceptată de toate Bisericile. Toate confesiunile învață că Sfînta Scriptură este cuvîntul lui Dumnezeu, că Dumnezeu Se descoperă în Biblie, care cuprinde mărturia inspirată a faptelor mîntuitoare, săvîrșite de Iisus Hristos. Apoi, Bi-

scrierile, sub forma celor trei mari ramuri, acceptă că Sfînta Scriptură trebuie să fie înțeleasă în contextul credinței Bisericii, al *Tradiției* în general. Prin urmare, ele recunosc că Biblia a fost transmisă prin Biserică și că în acest sens transmiterea *Tradiției* are o funcție de interpretare.

În fine, Bisericile de orice *tradiție* confesională recunosc valoarea ecumenică a Simbolului niceo-constantinopolitan, în care nu văd o credință nouă, ci mărturisirea care o precizează într-o formă scurtă și definită, credința Bisericii vechi.

În discuțiile ecumenice din ultima vreme, anumite aspecte ale *Tradiției* au fost reluate, ca necesitînd o clarificare și precizare a conținutului și exprimării lor. Iată cîteva teme ce se propun:

— o nouă evaluare a continuității și diversității în *Tradiția* Bisericii din primul mileniu, precum și universalitatea Noului Testament, atît ca diversitate, cît și ca unitate a Noului Testament;

— aprecierea ermineutică, istorică sau contextuală a dogmei, în sensul că contextualizarea obligă să se facă distincție între structura evoluției dogmatice și textele de credință ca atare;

— evaluarea unor noi funcții ale *tradiției* — ca *«tradiții»* — în sensul că în sînul aceleiași comunități a apărut o pluralitate de poziții și de opțiuni sociale, pornind de la același temei biblic, rolul profetic al Duhului Sfînt în viața Bisericii și caracterul de eveniment al *Tradiției*.

«Dintre dogmele păstrate în Biserică pe unele le avem din învățătura scrisă, iar pe altele le-am primit din *tradiția* apostolilor. Ambele (forme de transmitere) au aceeași putere pentru credință. Și oricine are o inițiere cît de mică în chestiunile bisericești nu va zice a obiecta (împotriva acestei afirmații). Fiindcă, dacă am încerca să lăsăm la o parte obiceiurile (care n-au temei scris), ca și cînd n-ar avea mare însemnătate, am greși, păgubind Evanghelia în cele esențiale. De exemplu, ca să amintesc de primul și cel mai obișnuit (care n-are temei scris): cel care speră în numele Domnului nostru Iisus Hristos să se însemneze cu semnul crucii? Din ce scriere am învățat să ne întoarcem spre răsărit în timpul rugăciunii? Care dintre sfinți ne-a lăsat în scris cuvintele epiclezei (care se rostesc) în timpul sfințirii pîinii (sfintei) Euharistii și a potirului binecuvîntării? Nu ne mulțumim numai cu cele (cuvinte) pe care ni le amintesc Apostolul sau Evanghelia (și le citim), ci și înainte și după Euharistie zicem și altele pentru că și acestea din învățătura nescrisă au mare putere în săvîrșirea tainei. În virtutea căror scrieri binecuvîntăm apa Botezului și untdelemnul ungerii și pe cel care se botează? Nu în virtutea *tradiției* (transmise) în mod tainic? În care scriere avem temei pentru ungerea cu untdelemn? Obiceiul de a afunda de trei ori pe om (care se botează) de unde îl avem? Și celelalte ce se fac la Botez, cum este lepădarea de Satan și de îngerii lui, în care scriere își au temeiul? Nu provin toate acestea din învățătura părinților noștri păstrată în taină?» (Vasile cel Mare, *Despre Duhul Sfînt*, cap. 27, ed. și trad. cit., p. 79)

Bibliografie: Hippolyte de Rome, *La tradition apostolique*, trad. de B. Botte, ed. 2, Editions du Cerf, Paris, 1968; Irénée de Lyon, *La prédication des apôtres*, Desclée de Brouwer, Paris, 1977; I. Bria, *Scriptură și Tradiție*, în «Studii Te-

...gacea XXII (1970), nr 5—6, p. 384—408; D. Stăniloae, *Sfînta Tradiție. Definirea noțiunii și întinderea ei*, în «Ortodoxia», XVI (1964), nr 1, p. 47—109; N. Chițescu, *Scriptură, Tradiție, Tradiții*, în «Ortodoxia», XV (1963), nr. 3—4; Ilie Cleopa, *Despre credința ortodoxă*, EIB, București, 1980; Ioan Mihălțan, *Tradiție, Scriptură, Biserică*, în «Ortodoxia», nr ..., 198., p. ...7.

TRANSFIGURARE [gr. metamorphosis] Una din cele mai importante experiențe ale lui Iisus a fost schimbarea la față — transfigurarea (Marcu 9, 2—13).

Iisus se află ca să se roage înconjurat de Petru, Iacov și Ioan, pe muntele Hermon. În timpul rugăciunii, Iisus s-a schimbat la față, fața Lui strălucind ca soarele și hainele Sale ca lumina (Luca 9, 28—29) ... scrie că Moise și Ilie vorbeau cu Iisus care a apărut în slavă. Ucenicii au văzut *slava* și pe cei doi bărbați stînd lîngă Iisus (Luca 9, 30—32). Din norul care i-a acoperit, s-a auzit vocea «Acesta este Fiul Meu cel ales, de El să ascultați» (Luca 9, 34—35). Iisus este confirmat ca Unul din Treime. El a primit de la Tatăl cinstea (II Petru 1, 17).

Apostolul Petru, martor ocular, își amintește de schimbarea la față a lui Iisus pe Muntele Tabor astfel (II Petru 1, 16—18):

«Pentru că noi v-am adus la cunoștință puterea Domnului nostru Iisus Hristos și venirea Lui, nu luîndu-ne după basme meșteșugite, ci fiindcă am văzut slava Lui cu ochii noștri.

Căci El a primit de la Dumnezeu Tatăl cinste și slavă atunci cînd din înălțimea slavei, un glas ca acesta a venit către El: «Acesta este Fiul Meu cel iubit întru Care am binevoit.

Și acest glas noi l-am auzit pogorîndu-se din cer pe cînd eram cu Domnul în muntele cel sfînt»

În limbajul biblic slava, mărirea — *doxa* — este manifestarea vizibilă a divinității lui Iisus. El face această experiență a slavei de mai multe ori. La nașterea slava Domnului a strălucit în jurul Său (Luca 2, 9). La Botez ... pe pămînt pentru ca ... creația Să vadă mărirea ... slava lui Dumnezeu (Luca ...). O voce din cer confirmă că Iisus este Mesia, Fiul Omului, Care n-a venit să i se slujească, ci să slujească (Matei 20, 28) ... ca unul care slujește (Luca 22, 27).

Apostolii nu înțeleg bine ce se întîmplă. Iisus începe însă ... să le reveleze și să le ... personalitatea Sa. Ca și la Botez, vrea să introducă pe cei din jurul Său în misterul existenței divine și în experiența anticipată a împărtășirei. Apostolii încep să vadă acum pe Fiul lui Dumnezeu în Iisus. El nu încetează a fi om, prin urmare oamenii nu pot să vadă pe Dumnezeu decît prin Fiul Său.

Schimbarea la față este o anticipare a Patimii (Luca 9, 31—31) și a Învierii. Într-adevăr după Înviere Iisus are altă formă, trupul Lui ... este plin de forța divină, îmbrăcat în Slavă mare, care orbește pe ... (Luca 24, 16), care îl transfigurează trupul (Ioan 20, 14), care îl face de nerecunoscut (Ioan 21, 4). Ea poate însemna și eliberarea umanului din condiția prezentă precum și voința lui Dumnezeu de a așeza umanitatea la locul ei ultim. «Trupurile noastre vor fi transformate după chipul trupului Său plin de slavă» (Filipeni 3, 21).

TREIME – TRINITATE [gr. Trias, lat. Trinitas = Treime] doctrina de bază și specifică a revelației Noului Testament și deci și a creștinismului, după care dumnezeirea sau esența lui Dumnezeu subzistă ca *treime* de persoane sau ipostasuri. Dogma despre *Treimea* dumnezeirii, sau a unității întreit ipostatice este o dogmă cardinală, deoarece are impact și asupra întregii învățături creștine. S-au păstrat două metode de a prezenta misterul *Treimii*: tradiția apuseană pornește de la unitatea firii dumnezeiești și identitatea persoanelor, tradiția răsăriteană pleacă de la realitatea ipostasurilor în care Se manifestă Dumnezeu, consubstanțialitatea lor garantînd prin ipostaze identitatea lor care preluează unitatea naturii.

Credința într-un singur Dumnezeu personal (monoteismul) este învățătura principală care s-a descoperit în Vechiul Testament (Ieș. 20, 2—3; Deut. 6, 4; Is. 43, 10—11) și care s-a păstrat și în Noul Testament (Mc. 12, 29; In 17, 3).

Descoperirea personală a lui Dumnezeu s-a exprimat în istoria Vechiului Testament, mai ales prin «legămintele» pe care Dumnezeu le-a încheiat cu poporul Israel (cf. Fac. 17, 2). Astfel Dumnezeul tuturor devine părintele unui popor: «Am să vă primesc să-Mi fiți popor și Eu să vă fiu Dumnezeu vostru» (Ieș. 6, 7). În Noul Testament Dumnezeul unui popor se revelează din nou ca Dumnezeul tuturor popoarelor.

În perioada Vechiului Testament Dumnezeu S-a descoperit și ca «*Treime* de persoane», dar într-un mod indirect și neclar, deoarece aceasta era perioada de pregătire a mîntuirii. Totuși, există unele mărturii care se referă la persoanele Sfintei *Treimi*, cum ar fi de pildă expresia «Să facem om după chipul și asemănarea Noastră» (Fac. 1, 26), cîntarea întreită «Sfînt, Sfînt, Sfînt este Domnul Savaot» (Is. 6, 3; Apoc. 4, 8), apariția celor trei tineri, la stejarul Mamvri, cărora Avraam le-a adus daruri și închinare (Fac. 18, 1—2). De asemenea, există unele referiri la Cuvîntul lui Dumnezeu (Ps. 106, 20; 118, 89) și la Duhul lui Dumnezeu (Ps. 32, 6; 103, 30—31; Iov 33, 4).

În Noul Testament, credința într-un singur Dumnezeu în trei persoane este pe deplin descoperită de Însuși Fiul lui Dumnezeu, în viața și slujirea Căruia noi am cunoscut taina Sfintei Treimi. De pildă, la Botezul lui Iisus în Iordan sînt prezente în mod real toate cele trei persoane: Tatăl, Care mărturisește prin glasul Său din ceruri că «Acesta este Fiul Meu cel iubit, întru Care am binevoit», Duhul Sfînt, Care în chip de porumbel, S-a pogorît peste Iisus, Fiul, Care, deși fără de păcat, primește să fie botezat de către Ioan «ca să se împlinească toată dreptatea» (Matei 3, 16—17).

Evangheliile au păstrat numeroase texte în care se vorbește despre cele trei persoane ale lui Dumnezeu fie în mod deosebit, fie la un loc. Tatăl și Fiul sînt numiți deosebit în versetul: «Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată; Fiul Cel Unul Născut, Care este în sînul Tatălui, Acela L-a făcut cunoscut» (In 1, 18). Despre Duhul Sfînt, Iisus spune: «Iar cînd va veni Mîngîietorul pe Care Eu Îl voi trimite vouă de la Tatăl, Duhul adevărului, Care de la Tatăl purcede, Acela va mărturisi despre Mine» (In 15, 26). Înainte de înălțarea Sa la cer, Iisus Hristos poruncește ucenicilor Săi să meargă la propovăduire și să boteze, în numele Sfintei *Treimi*, pe cei ce vor crede: «Mergînd, învă-

țați toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh» (Matei 28, 19).

În propovăduirea apostolilor, credința în Dumnezeu — Sfînta *Treime* este de asemenea mărturisită în mod clar. În predica sa, din ziua Cincizecimii, Petru spune: «Dumnezeu a înviat pe acest Iisus, Căruia noi toți sîntem martori. Deci, înălțîndu-Se prin dreapta lui Dumnezeu și primind de la Tatăl făgăduința Duhului Sfînt, L-a revărsat pe Acesta, cum vedeți și auziți voi» (Fapte 2, 32–33). Sfîntul Apostol Pavel adresează corintenilor o salutare în numele Sfintei *Treimi*: «Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și împărtășirea Sfîntului Duh să fie cu voi cu toți» (II Cor. 13, 13).

Același Dumnezeu, Care a vorbit în Vechiul Testament, S-a descoperit ca *Treime* în Noul Testament. Căci «există un singur Dumnezeu» (Fapte 3, 30) și Dumnezeu pe care îl adoră creștinii, «Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos» (Ef. 3, 14; II Cor. 1, 3), este Dumnezeul lui Avraam și al lui Isaac și al lui Iacov, «Dumnezeul părinților poporului Israel» (Fapte 3, 10; 7, 32; cf. și Ieș. 3, 6).

Învățătura despre Dumnezeu cel unic în ființă și întreit în persoane s-a închegat destul de timpuriu și apare în simbolurile de credință din secolul al II-lea (Teofil al Antiohiei). Iar, întrucît s-au ivit unele neclarități și neînțelegeri în ce privește taina unității persoanelor Sfintei *Treimi*, Biserica Orientală, fie pe calea sinoadelor ecumenice, fie pe cea a sinoadelor locale, s-a pronunțat cu autoritate în ce privește învățătura despre deoființimea și egalitatea celor trei persoane în Dumnezeu cel Unic. Un rol de mare importanță în precizarea dogmei Sfintei *Treimi* au avut Atanasie cel Mare, Chiril al Alexandriei, Grigorie de Nazianz, Vasile cel Mare, Maxim Mărturisitorul, Ioan Damaschin, Grigorie Palama și alții.

Învățătura despre *Treime* poate fi sintetizată astfel:

1. Dumnezeu este unul în trei Persoane, o unică fire sau natură, o putere, o lucrare, o energie comună celor trei Ipostasuri. Există deci o identitate de natură, de voință și lucrare, perfectă și reală în Dumnezeu. Cele trei Persoane împărtășesc aceeași fire, în mod egal și perfect, de aceea *Treimea* nu înseamnă triteism, adică trei firi dumnezeiești distincte, ci trei ipostasuri consubstanțiale. Această fire este posedată și folosită în mod identic și egal de Cele trei, dar în mod personal și propriu. «Așa după cum cel care nu admite comunitatea ființei cade în politeism, tot așa și cel care nu admite deosebirea ipostasurilor cade în iudaism» (Vasile cel Mare, Epistola 210, V, trad. rom., p. 434).

2. Dumnezeu sau firea unică nu poate fi concepută în ea însăși, în afara ipostasurilor *Treimii*. Nici una din cele trei nu se cugetă, nu se numește fără sau în afara de celelalte, dar fiecare persoană există într-o adevărată ipostază. Grigorie de Nazianz spune că «monada» se mișcă către «diadă» și se oprește în «triadă». În această mișcare a unității sau monadei spre *Treime*, se pot face următoarele distincții: Tatăl este izvorul dumnezeirii (arhe) nenăscut și necauzat, principiul paternității, consubstanțialității și unității, autorul necauzat al unității; Fiul are existența de la Tatăl prin nașterea din veșnicie, iar în timp Fiul ia trup omenesc și Se manifestă în lume; Duhul primește existența de la Tatăl prin purcedere, dar e dat, tri-

mis și manifestat prin Fiul. «Trebuie să mărturisim cu evlavie nenașterea, nașterea și purcederea — cele trei însușiri personale neamestecate și neschimbate ale Prea Sfintei *Treimi*: pe Tatăl, ca nenăscut și fără de început; pe Fiul, ca născut și împreună fără de început; pe Duhul Sfînt, ca purces din Tatăl, dat prin Fiul (precum zice Damaschin) și împreună veșnic» (Grigorie Sinaitul, *Capete de acrostih*, 30, în Filoc. rom., vol. 7, p. 100).

3. Deoființimea înseamnă de asemenea o unitate de voință și o aceeași lucrare a *Treimii*. Aceasta nu înseamnă că lucrează numai Una dintre Persoane, ci toate trei Ipostasurile lucrează împreună, dar fiecare după modul său propriu. Unul voiește și lucrează ca Dumnezeu Tatăl, altul ca Fiul lui Dumnezeu, altul ca Duhul lui Dumnezeu. Teologii ortodocși folosesc diverse formule pentru a exprima această lucrare *trinitară*. Chiril al Alexandriei: orice dar vine de sus «de la» Tatăl, «prin» Fiul, «în» Duhul Sfînt; după Grigorie Taumaturgul, orice lucrare pornește «din» Tatăl, trece «prin» Fiul și se desăvîrșește «în» Duhul. Grigorie Palama preia o expresie tradițională: «de la» Tatăl, «prin» Fiul, «în» Duhul Sfînt. Activitatea «în afară» a lui Dumnezeu, adică creația, mîntuirea și sfințirea, sînt opera comună a *Treimii*, dar ea a fost împărțită între cele trei Persoane: creația se atribuie Tatălui, Care a creat din voința Sa, prin Fiul, în Duhul Sfînt; răscumpărarea, Fiului, Care S-a întrupat prin Duhul Sfînt ascultînd de Tatăl; sfințirea, Duhului, Care vine de la Tatăl, la cererea Fiului. În actul creației, Tatăl este izvorul, Fiul lumina, Duhul devenirea. După Vasile cel Mare, «există o singură sursă a tot ce există, care creează prin Fiul și duce la desăvîrșire prin Duhul» (*Despre Duhul Sfînt*, XVI, 38, în trad. citată, p. 378). Dumnezeu este «susținătorul și păzitorul, de grijă al tuturor prin Fiul, în Duhul Sfînt» (Grigorie Sinaitul, *Capete de acrostih*, 30 în Filoc. rom., vol. 7, p. 100).

4. În sînul *Treimii* există o mișcare interpersonală, de [illegible] și [illegible] întrepătrundere personală, [illegible] un singur principiu. Cele trei Persoane nu sînt trei [illegible] [illegible] după [illegible] [illegible] și a Duhului Sfînt [illegible]. Fiul este «chipul lui Dumnezeu cel nevăzut» (Col. 1, 15). Este imposibil a privi [illegible] nevăzut, [illegible] (Vasile cel Mare, *Despre Duhul Sfînt*, XXVIII, trad. cit., p. 4[illegible]). Pentru Grigorie Palama [illegible] [illegible] [illegible] Tatăl [illegible] Fiul [illegible] persoană [illegible] în Duhul Sfînt. Pentru Grigorie Sinaitul, Dumnezeu cel întreit în Ipostasuri [illegible] [illegible] [illegible]. Acestea [illegible] [illegible] — (*Ibidem*).

5. [illegible] *trinitară* [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] *trinitare* [illegible] [illegible] [illegible] care au precizat că dumnezeirea (ousia) este substanța comună a *Treimii*, [illegible] există în sine [illegible] sau natura [illegible] este [illegible] care constituie o ființă; persoana sau ipostasul (ipostasis) este [illegible] [illegible] care posedă și [illegible] [illegible] această natură [illegible] [illegible] sînt caracteristicile sau însușirile personale ale ipostasului.

8. Misterul *Treimii* rămîne insondabil, căci concepem un fel de despărțire unită și o unire despărțită (Sf. Vasile cel Mare). Mulți au încercat să găsească imagini cu care să depășească [illegible] contradicții [illegible] care sînt cuprinse în afirmația: un singur Dumnezeu în trei persoane, sau să găsească demonstrații raționale. De pildă, pentru Fericitul Augustin, o soluție de a afirma *Treimea* în Dumnezeu, fără a nega unitatea numerică, este aceea de a considera cele trei Persoane ca relații în lăuntrul vieții divine. Aceste relații [illegible] corespund [illegible] relațiile eu-lului cu el însuși, a[illegible]. O[illegible] însuși [illegible] cunoaște ca o [illegible] te viața, spiritul și firea sa. [illegible]ză o imagine a identității de substanță și distincției relațiilor in[illegible].

[illegible] despre Sfînta *Treime* [illegible] deosebită pentru viața duhovnicească a credincioșilor. [illegible] persoanele Sfintei *Treimi* există una în alta, într-o unitate [illegible] ființială, tot așa [illegible] formează o comuniune [illegible] de credință, nădejde și [illegible] în Dumnezeu. Biserica este [illegible] și o comuniune [illegible] chipul Sfintei *Treimi* [illegible]

Cînd zice Domnul: «Eu și Tatăl una sîntem» (In 10, 30), arată identitatea firii, iar cînd zice: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (In 10, 38), arată ne[illegible]despărțirea ipostasurilor. Prin urmare, tri[illegible], despărțind pe Fiul de Tatăl, cad [illegible] amîndouă părțile în prăpastie. Căci, sau spun de Fiul că este coetern cu Tatăl, dar despărțindu-L de El sînt siliți să spună că nu S-a născut din El și să sus[illegible] astfel trei Dumnezei și trei prin[illegible]; sau zic că S-a născut din Acela, dar despărțindu-L sînt siliți să spună că nu este coetern cu Tatăl și așa să facă supus timpului pe Stăpînul timpurilor. Deci trebuie să păstrăm și pe Dumnezeu cel unul, dar să mărturisim și cele trei ipostasuri, după marele Grigorie, și pe fiecare cu proprietatea Lui personală. Căci se «împarte», dar «neîmpărțit», și «se împreună» dar «deosebindu-se», după același. De aceea, neînțeleasă este și împărțirea și unirea. Dar unde ar mai fi neînțelesul dacă unirea și despărțirea Fiului și a Tatălui ar fi așa cum este unirea și despărțirea dintre om și om și n-ar mai consta în nimic altceva?» (*Maxim Mărturisitorul*, Capete despre dragoste, *II*, 20 în *Filoc. rom.* vol. 2, p. 60—61).

Bibliografie: D. Stăniloae, *Ființa și ipostasurile în Sfînta Treime după Sf. Vasile cel Mare*, în «Ortodoxia», XXXI (1979), nr. 1, p. 53—74; I. Bria, *Învățătura despre Dumnezeu — Sfînta Treime* în «Glasul Bisericii», XXXII (1973) nr. 1—2.

TRIOD: Perioada *Triodului* (se numește *Triod* deoarece canoanele de utrenie sînt compuse din trei ode) este mobilă, depinzînd de data Paștelui. Potrivit regulei stabilite la Sinodul ecumenic de la Niceea (325), creștinii serbează Paștele în prima Duminică de după luna plină, după echinocțiul de primăvară. În anii cînd această Duminică ar coincide cu paștele evreilor (totdeauna la 14 Nissan), Paștele creștinilor este amînat pe Duminica următoare. Potrivit acestei reguli, data Paștilor poate să varieze de la an la an pe un interval de timp de 35 de zile, cuprins între 22 martie (data cea mai timpurie) și 25 aprilie (data cea mai tîrzie). Toți ortodocșii celebrează sărbătoarea Paștelui după calendarul vechi (sau iulian) neîndreptat. Biserica Ortodoxă Română a introdus stilul nou (sau calendarul gregorian), prin îndreptarea calendarului vechi cu 13 zile, la 1 octombrie

1924, care a devenit 14 octombrie 1924. De aceea, după stilul nou, Paştele poate să varieze între 4 aprilie şi 8 mai. Numai Biserica Rusă, Sîrbă, Patriarhia Ierusalimului şi călugării de la Athos au rămas şi astăzi la calendarul vechi, neîndreptat. Potrivit tradiţiei canonice, data Paştelui trebuie să fie anunţată public în fiecare an, printr-o scrisoare pastorală semnată de membrii sinodului local.

Timpul Triodului poate fi astfel împărţit în mai multe perioade:

– Începutul Triodului, care cuprinde Duminica Vameşului şi Fariseului, Duminica Fiului risipitor, Duminica Înfricoşatei Judecăţi (a lăsatului sec de carne), Duminica Izgonirii lui Adam din rai (a lăsatului sec de brînză). În sîmbăta care precede, se face pomenirea morţilor.

— Perioada Postului Mare, care cuprinde Duminica Ortodoxiei (Liturghia Sfîntului Vasile), Duminica Sfîntului Grigore Palama, arhiepiscopul Tesalonicului (Liturghia Sfîntului Vasile), Duminica Sfintei Cruci (Liturghia Sfîntului Vasile), Duminica Prea Cuviosului Părinte Ioan Scărarul, autorul lucrării «Scara virtuţilor» (Liturghia Sfîntului Vasile); joia, în a cincea săptămînă se cîntă marele canon de pocăinţă al lui Andrei Criteanul († 720) «Suflete al meu, suflete al meu, scoală-te, pentru ce dormi? Sfîrşitul se apropie şi vrei să te tulburi. Deşteaptă-te dar, ca să se milostivească spre tine Hristos Dumnezeu, Cel ce este pretutindeni şi toate le plineşte». Iar sîmbăta, în aceeaşi săptămînă, se cîntă Acatistul Maicii Domnului. În Duminica a cincea a Marelui Post se face pomenirea Preacuvioasei Maicii noastre Maria Egipteanca (Liturghia Sfîntului Vasile), Duminica Intrării în Ierusalim a Domnului, sau a Floriilor (Liturghia Sfîntului Ioan Hrisostom). Sîmbăta, în a şasea săptămînă, se face pomenirea Dreptului Lazăr.

– Sfînta şi Marea Săptămînă. Zilele de post în perioada aceasta sînt socotite zile aliturgice, în semn de pocăinţă. Pentru a împărtăşi totuşi pe credincioşi în aceste zile, darurile sfinţite se păstrau după Liturghia din Duminica precedentă şi erau date credincioşilor seara, în zilele de post, la sfîrşitul vecerniei, în cadrul Liturghiei ce poartă numele de Liturghia darurilor înainte sfinţite. Această Liturghie nu este altceva decît o vecernie urmată de cuminecare, fără canonul euharistic. Ea se săvîrşeşte miercuri şi vineri din primele şase săptămîni ale Postului Paştelui, joia din săptămîna a patra, luni, marţi şi miercuri din Marea Săptămînă.

În seara primelor patru zile din Săptămîna Mare, la denie se cîntă troparul «Iată, Mirele vine în miezul nopţii şi fericită este sluga pe care o va afla priveghind, iar nevrednică este iarăşi cea pe care o va afla lenevindu-se. Vezi, dar, suflete al meu, cu somnul să nu te îngreunezi, ca să nu te dai morţii şi afară de împărăţie să te încui, ci te deşteaptă strigînd: Sfînt, Sfînt, Sfînt eşti Dumnezeule». În Sfînta şi Marea Joi se face Liturghia Sfîntului Vasile şi se sfinţeşte Sfîntul Mir. La utrenie, se citesc cele douăsprezece Evanghelii ale Patimilor. La scoaterea Sfintei Cruci, se cîntă un antifon (al 15-lea), în care este rezumată tema deniilor din Săptămîna Mare: «Astăzi a fost spînzurat pe lemn Cel ce a spînzurat pămîntul pe ape. Cu cunună de spini a fost încununat Împăratul îngerilor. Cu porfiră mincinoasă a fost îmbrăcat Cel ce îmbracă cerul cu nori. Lovire peste obraz a luat

Cel ce a slobozit în Iordan pe Adam. Cu piroane a fost pironit Mirele Bisericii. Cu suliţa a fost împuns Fiul Fecioarei. Închinămu-ne patimilor Tale, Hristoase. Arată-ne nouă şi slăvită Învierea Ta». Sfînta şi Marea Vineri este zi aliturgică. La utrenie se citesc profeţiile şi se face [illegible] Sfîntul Epitaf, pe care este reprezentată punerea în mormînt a lui Hristos. În Sfînta şi Marea Sîmbătă, în loc de Heruvic, la Liturghia Sfîntului Vasile, se [cîntă] troparul: «Să tacă tot trupul omenesc şi să stea cu frică şi cu cutremur şi nimic pămîntesc [illegible] că Împăratul împăraţilor şi Domnul domnilor merge să se junghie şi să se dea spre mîncare credincioşilor. Şi merg înaintea Lui cetele îngereşti cu toată căpetenia şi puterea, heruvimii cei cu ochi mulţi şi serafimii cei cu cîte şase aripi, feţele acoperindu-şi şi cîntînd cîntarea: Aliluia, Aliluia, Aliluia».

TRUP (gr. sarx, lat. caro-carnis; corpus-corporis) — trup, corp), [illegible] biologică şi [illegible] concretă a existenţei a omului. Trupul nu există înainte de suflet sau după suflet, [illegible] (v. ANTROPOLOGIE şi [illegible]) [illegible] personal, [illegible] subiect trupul se [illegible] «Tot trupul (sarx) este ca iarba» (I Pt. 1, 24). Naşterea din [illegible] a fost introdusă ulterior [illegible] creaţiei sau [illegible] se deosebeşte de modul procreaţiei [illegible] prin păcat [illegible] puterea trupului e legată de [illegible] luptatea păcătoasă (I Pt. 1, 23). După Origen [illegible] format [illegible] şi duh (Filocalia, 11, trad. rom., p. 314) trupul va trece în nefiinţă, sufletele şi fiinţele spirituale revenind la starea lor dinainte de intrare în trup. Biserica mărturiseşte însă credinţa în învierea *trupurilor*, transfigurate prin harul îndumnezeitor (I Tes. 4, 14—17). Cuvîntul lui Dumnezeu Şi-a asumat *trupul* omenesc: «Cuvîntul **S-a făcut** *trup*» — «Verbum caro factum est» (In 1, 14). *Întruparea*, asumarea trupului, este însăşi îndumnezeirea (v. ÎNDUMNEZEIRE). Hristos S-a înălţat cu trupul şi va veni cu el. «Dacă cineva va spune că Iisus a părăsit acum *trupul* Său sfînt, că dumnezeirea Sa este dezbrăcată de *trupul* Său şi că El va veni fără ceea ce Şi-a asumat, acela nu va vedea slava arătării Sale» (Sfîntul Grigorie de Nazianz, *Scrisori teologice*, 1, 25, în trad. cit., p. 47). **Prin** ***trup*** **se** înţelege şi omul întreg, nu numai partea carnală, neîmpărtăşită, cum credeau [illegible] (v. EREZII). Între *trup* şi Duh există o relaţie [illegible] de aceea apostolul Pavel vorbeşte de «omul trupesc» şi de «omul duhovnicesc» (I Cor. 2, 14), adică de împuţinarea sau înmulţirea *trupescului*, respectiv de creşterea elementului spiritual în om. «Cei ce sînt după *trup* cugetă cele ale *trupului*, iar cei ce sînt după Duh cele ale Duhului. Căci voinţa *trupului* este moarte, iar voinţa Duhului este viaţă şi pace» (Rom. 8, 5-6). Dar, întrucît Iisus Hristos a distrus păcatul în *trup*, *trupul* este mort pentru păcat (Rom. 8, 3; 10), adică el nu mai trăieşte în ordinea păcatului **în mod necesar. Noţiunea de** ***trup*** cu echivalentul «corp» indică de asemenea prezenţa reală, substanţială, a lui Hristos în Euharistie (v. EUHARISTIE), precum şi [illegible] ca totalitate a membrilor Bisericii, adică *Trupul* lui Hristos (v. BISERICA).

«Or dacă venirea Mîntuitorului n-ar fi avut loc în *trup*, atunci Mîntuitorul n-ar fi plătit morţii preţul răscumpărării noastre şi n-ar fi nimicit puterea morţii. Într-adevăr, dacă ceea ce fusese supus puterii morţii ar fi fost altceva decît ceea ce a luat asupră-Şi Mîntuitorul, atunci moartea n-ar fi încetat de a-şi arăta mai departe lucrarea şi n-am fi avut nici un folos din suferinţele îndurate prin *trupul* purtător de dumnezeire. Dacă Mîntuitorul n-ar fi omorît păcatul în *trup*, noi n-am fi fost înviaţi în Hristos, ci am fi rămas morţi în Adam; ceea ce căzuse n-ar fi fost reînnoit, ceea ce fusese zdrobit şi doborît n-ar fi fost ridicat din nou, ceea ce devenise străin de Dumnezeu, prin înşelăciunea diavolului, n-ar fi fost din nou înrudit şi înfiat de Dumnezeu. Toate aceste daruri sînt nimicite de cei care spun că Mîntuitorul a venit cu *trup* ceresc» (Vasile cel Mare, *Epistola 261, II*, trad. rom. p. 538—9).

Bibliografie: Sf. Ioan Damaschin, *Credinţa ortodoxă*, II, XII, trad. cit. p. 68—71; Panaghiotis Fougias, *The Teaching about the Human Body of the Christian Orthodox Sources*, în «Ekklesiastikos Pharos», 60 (1978), nr. 1—2, p. 105—254 (text grec); D. I. Belu, *Sfinţii Părinţi despre trup*, în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 5—6, p. 290—309.

U

UNIATISM (sau „Unia", „unirea cu Roma"). La origine, „unirea cu Roma" este un concept politic și [illegible] rezultat din combinația dintre politica religioasă a împăraților Bizantini și misiunea politică a papalității romane, sub pretextul [illegible] Constrâns de împrejurări, împăratul Mihail [illegible] Paleologul [illegible] papei Grigore X, la conciliul de la Lyon din 1274, un act prin care recunoștea [illegible] Biserica Romană [illegible] [illegible] Sinodul [illegible] Dar unirea [illegible] patriarhului [illegible] populația greacă [illegible] Protecția Romei [illegible] n-au fost luate în considerare de popor.

După secole mai tîrziu, sub amenințarea otomană, împăratul Ioan VIII consimte să recunoască papei [illegible] puterea [illegible] în speranța că va obține ajutor împotriva turcilor. Conciliul de la Florența, în 1439, în prezența împăratului, a papei Eugen IV și a cardinalului Bessarion, proclamă *decretul de unire* între cele două părți ale Bisericii: Răsăriteană și Apuseană, decretat în favoarea romanilor. Ca și după sinodul din Lyon, poporul și clerul ortodox, constrîns să aleagă între turban și mitră, s-a ridicat împotriva papalității. „Unirile" acestea n-au lăsat nici o urmă, mai ales că s-a văzut că papii erau mai degrabă preocupați să extindă puterea lor politică în Răsărit, decît să ofere protecție creștinilor împotriva turcilor.

Deși erau numiți „schismatici", ortodocșii s-au menținut în obiectivul acestei politici a papalității. Prin intermediul polonezilor [illegible], are loc *unirea de la Brest* în 1596, contra ortodocșilor din Bielorusia și Ucraina. Cu aceasta s-a creat un precedent și un model la care Roma se va referi mai tîrziu.

Uniatismul din Transilvania

Prin uniatism se înțelege [illegible] trecerea forțată a unei părți din Biserica Ortodoxă autohtonă a Transilvaniei sub ascultarea [illegible] catolic de Roma, la începutul secolului al 18-lea, sub pretextul că Biserica Ortodoxă este schismatică și deficientă și se zbate în dificultăți politice. [illegible] în cursul [illegible] de a impune autoritatea politică a pontifului roman, nereușind să stabilească misiuni latine în teren ortodox, a recurs la această formă intercalată de Biserică „unită", care, pe de o parte păstrează ritul oriental, iar pe de altă parte, pierde învățătura ortodoxă despre Biserica locală și despre autoritatea în Biserica universală. „Unirea" este impusă în anii 1699—1701, sub mitropolitul Atanasie Anghel, în condiții politice dificile pentru românii din Transilvania. Românii ortodocși n-au putut să reziste deoarece era vorba de o coaliție între Imperiul

habsburgic şi catolicism, în scopul de a se extinde în Transilvania. De altfel, episcopii uniţi cu Roma au devenit consilieri ai guvernului austriac.

Promotorii «uniaţiei» şi-au creat propria lor argumentare istorică şi po[illegible]. Este vorba [illegible] de [illegible] creştinismului la români [illegible] afirmaţia că Roma stă la originea creştinării românilor, că Roma ar fi avut jurisdicţie iniţial în aceste părţi. Trecerea [illegible] la Ortodoxia bizantino-slavă ar fi [illegible] din secolele 9-14. Uniaţia ar fi deci o cale de a reveni la creştinismul de origine.

[illegible] este [illegible] interpretare a istoriei creştinismului la români, [illegible] [illegible] Biserica Ortodoxă Română [illegible] creştinismul [illegible] Nici în [illegible] Bisericii Române [illegible] fost [illegible] de Roma. Biserica Română n-a luat fiinţă cu confirmarea Romei.

Dar şi caracterul creştinismului românesc este [illegible] prin aceea că uniţii nu vor să admită că există o Biserică Ortodoxă de limbă latină şi cultură română. Ortodoxia este pentru ei exclusiv greacă şi slavă, deci orientală, deci antioccidentală. Catolicismul ar fi singura confesiune occidentală, europeană. Or, tocmai acesta este geniul Ortodoxiei române, anume a fi o Biserică de limbă şi cultură latină în creştinismul răsăritean. Românii au credinţa în comun cu slavii şi grecii, dar prin limbă şi cultură au acces direct la spiritul occidental, european. Ei nu pot să fie antioccidentali. Nu este nevoie de uniatism pentru a ajunge la cultura occidentului. Acuzaţia de antioccidentalism este superfluă.

Eliberare sau supunere etnică şi religioasă a românilor ortodocşi prin uniaţie? Unul din argumentele uniţilor este acela că ar fi servit emanciparea socială, politică, culturală a poporului ortodox. Or, uniaţia este rezultatul unui prozelitism dublu, politic şi confesional, deoarece catolicismul în Transilvania s-a identificat cu puterea politică a habsburgilor (Traian Veşnaş, Dezbinarea impusă, în [illegible] Român, [illegible], p. 2). Prin unirea cu Roma nu s-a obţinut eliberarea naţională [illegible] Gheorghe Şincai (1754 [illegible]) [illegible] unirea [illegible] Din anul 17[illegible] până în 17[illegible] românii din Transilvania [illegible] episcop ortodox. În 1[illegible] [illegible] fost [illegible] după aceea au fost [illegible] ortodocşi erau obligaţi să [illegible] trecerea [illegible] confesiune şi să [illegible] cu Biserica din Ţara Românească. Tot în acest timp [illegible] ortodoxe din Transilvania au fost [illegible] în [illegible] Tot [illegible] unite în România [illegible] suspect [illegible] în [illegible] ca în afară de privinţe [illegible] unite ea n-a fost un remediu [illegible] contra dezechilibrului [illegible] sional şi politic în Transilvania.

După 250 de ani de existenţă formală, la 21 octombrie 1948, Adunarea de la Alba Iulia, formată din clerici şi credincioşi greco-catolici, a decis desfiinţarea actului unirii din 1698 şi revenirea la Biserica Ortodoxă Română. Această Biserică unită, care a fost desfiinţată în 1948, şi-a reluat activitatea în 1990.

În România «uniatismul» nu mai are bază istorică deoarece actul unirii a fost desfiinţat în 1948. Aceasta nu înseamnă că Biserica «română» unită nu are bază legală şi sociolo

gă să existe şi să funcţioneze liber Uniatismul n-are nici bază ecumenică şi eclezіologică, deoarece se ştie că refacerea unităţii vizibile a creştinilor prin trecerea la Roma a ortodocşilor este o metodă inacceptabilă. De altfel, uniatismul ca formă de prozelitism a fost condamnat de ambele Biserici, Catolică şi Ortodoxă. «Unia, spune Profesorul Yves Congar, apare ca fiind caricatura şi contradicţia însăşi a unităţii» (Y. Congar, *1054—1954. L'Eglise et les Eglises. Neuf siècles de douloureuse séparation entre l'Orient et l'Occident*, Irénikon, an 1, p. 42).

Bibliografie: Dumitru Stăniloae, *Uniatismul din România. Încercare de dezmembrare a poporului român*, Bucureşti, 1973; Mircea Păcurariu, *Pages de l'histoire de l'Eglise Roumaine. Considérations au sujet de l'uniatisme en Transylvanie*, ed. II, Bucarest, 1991; Ştefan Alexe, *Sinodul de la Ferrara — Florenţa (1438—1439) şi participarea Bisericii Române*, în «Ortodoxia», XXX, 1980), nr. ..., p. 9—40.

UNIRE — IPOSTATICA [gr. ἕνωσις ὑποστατική; lat. unio = unire]: modul în care cele două naturi, cea dumnezeiască şi cea omenească, sînt unite, ca o consecinţă a întrupării, într-un singur ipostas, cel al Cuvîntului lui Dumnezeu. Unirea sau *Uniunea ipostatică* nu este o simplă legătură sau asociere, ci o sinteză, o subzistenţă în ipostas. Expresia este adoptată de al V-lea Sinod ecumenic (Constantinopol, 553), care reluînd dogma hristologică de la Calcedon (v. HRISTOLOGIE şi CALCEDON) a adus o serie de clarificări în vocabularul hristologic în ceea ce priveşte folosirea noţiunilor de ipostas şi unire. Sinodul de la Calcedon nu a pus capăt ereziilor hristologice, care vorbesc fie de o *unire* prin confuzie, adică prin dispariţia caracterului distinct al naturilor, fie prin relaţie, ceea ce presupune separarea naturilor, fie de o *unire* prin similitudine de nume, de funcţie, de egalitate în cinste şi autoritate. În faţa acestora, sinodul din 553 mărturiseşte că Logosul, Cuvîntul lui Dumnezeu, S-a unit cu omul «după ipostas», ein mod ipostatic, de aceea există numai un ipostas şi o persoană, cea a lui Iisus Hristos, în subiectul Căruia cele două naturi sînt păstrate fără confuzie şi fără separare. Prin *unirea ipostatică*, natura omenească nu are o subzistenţă personală în ea însăşi, ci este enipostaziată, adică subzistă în persoana proprie a Fiului. De asemenea, voinţa omenească nu are o mişcare în ea însăşi, ci ... Dumnezeu şi ... El. Prin *unirea ipostatică* firea omenească a primit o ... şi o ordine nouă în Hristos.

«De aceea nu l-au spus om îndumnezeit, ci Dumnezeu înomenit; căci fiind prin fire Dumnezeu desăvîrşit, S-a făcut Acelaşi om desăvîrşit nu schimbîndu-Se după fire, nici închipuind o iconomie închipuită, ci unindu-Se după ipostas cu trupul însufleţit, raţional şi înţelegător pe care l-a luat din sfînta Fecioară şi care şi-a primit existenţa în El în chip neamestecat şi neschimbat şi neîmpărţit neschimbînd firea dumnezeirii Lui în fiinţa trupului, nici fiinţa trupului Său în firea dumnezeirii, nici făcînd din firea Sa dumnezeiască şi din firea omenească pe care a luat-o o unică fire compusă. Căci s-au unit firile între ele fără să se schimbe şi fără să devină altele; nici firea dumnezeiască n-a ieşit din simplitatea proprie, nici cea omenească nu s-a schimbat în firea dumnezeirii sau n-a ajuns la neexistenţă, nici în cele două nu s-a înfăptuit o unică fire compusă» (Sf. Ioan Damaschin, *Credinţa ortodoxă*, III, II, trad. cit., p. 100—101).

Bibliografie: **P. N. Trembelas**, *Dogmatica* [illegible] *Ortodoxe*, vol. 2, cap. 6—7, trad. cit., p. 93—159; D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 56—107; N. Chițescu, *Formula «O singură* [illegible]», «Ortodoxia», XVII [illegible], p. [illegible]; Constantin R. Stan, *Consecințele unirii ipostatice în* [illegible] *Bisericii Ortodoxe*, în «Ortodoxia», X (1958), nr. 1, p. 82—102.

UNITARIANISM: doctrină care susține unitatea lui Dumnezeu, respinge învățătura despre Treime, precum și divinitatea lui Iisus Hristos și a Sfîntului Duh. Monarhianismul susținea această idee.

Mișcarea unitariană apare în timpul secolului al XVI-lea. Printre protagoniști se numără Martin Cellarius, Mihail Servetus și Bernard Ochino. Pentru erezie, Servetus a fost condamnat la moarte de Calvin în 1553. Mișcarea s-a răspîndit de aici în Polonia și Ungaria. În 1565 s-a organizat sub numele de «Frații polonezi». Începînd cu anul 1579, [illegible] reprezentant al unitarianismului este Faustus Socinus, care și-a stabilit centrul la Racow, desființat în 1638. În anul 1605 apare *Catehismul Racovian*. În 1658, unitarienii au emigrat în Olanda, Ungaria și Anglia. În Transilvania, Blandrata, un exilat din Polonia, cîștigă prietenia lui Francis David (1510—1579) episcop reformat (din 1564) și predicator la curtea regelui Ioan Sigismund (1540—1571). Regele acceptă la Dieta din Turda (1568) unitarianismul ca toleranță. În 1571, unitarianismul, alături de calvinismul și luteranismul sînt declarate «religii recunoscute».

Unitarianismul din Anglia, întemeiat de John Biddle (1615—1662), a atras denominațiuni prezbiteriene și baptiste care acceptau idei ariene, sabeliene și sociniene. A fost recunoscut în 1689 (Toleration Act) și legalizat în 1813. Unul din cei mai influenți predicatori este Joseph Priestley (1733—1804) care interpretează Scriptura în mod raționalist, [illegible] nității.

Unitarianismul s-a răspîndit în Irlanda (în 1830 s-a format Remonstrant Synod of Ulster) și în America de Nord ([illegible] Priestley din 1794) printre congregaționaliștii englezi. Prima Biserică unitariană a fost fondată la Boston în 1785 sub conducerea lui James Freeman, episcopalian. Facultatea de teologie a Universității din Harvard înființată în 1816, devine centrul intelectual unitarian. În 1825 s-a fondat Asociația Unitarienilor Americani cu sediul la Boston.

V

VEAC [gr. *aion*, lat. *aevum* și *saeculum*] — timpul, durata vieții, sau cursul sau măsura mișcării inerente creației (Evr 1, 2). Noțiunea de «eon» este corelativă cu cea de «veșnicie» în sensul că ea există eternitate fără timp, dar și în sensul că timpul tinde să iasă din hotarul său istoric, spre veșnicie, ca spre ținta sa finală. În scrierile Noului Testament se compară «*veacul acesta*» cu «*veacul cel ce va să fie*» (Mt. 12, 32). «*Veacul de acum*» (1 Tim 2, 2), «lumea aceasta» (In 8, 23), [illegible] «veacul cel rău de acum» (Gal 1, 4), stăpânit de puterile [illegible] Satan, conducătorul acestui veac (1 Cor 2, 6-8), așteaptă să fie eliberat din [illegible] care [illegible] din toate părțile și [illegible] starea. «*Veacul ce va să vină*» (Mc 10, 30; Lc. 18, 30), «veacul viitor» (Ef 1, 21) este însăși «viața veșnică», adică manifestarea puterii Împăratului veșnic (Evr 6, 5), Care stă de-a dreapta lui Dumnezeu «mai presus decât toată domnia și stăpânirea și puterea și dregătoria și decât tot numele ce se numește, nu numai în veacul acesta, ci și în cel viitor» (Ef. 1, 21).

Cu învierea lui Hristos această separare între cele două veacuri nu mai există, deoarece eshatologia rupe în istoria prezentă. Împărăția eshatologică a început deja cu El (Lc 17, 21). «*Veacul viitor*» e prezent în «*veacul de acum*». «Și împreună cu El ne-a sculat și împreună ne-a așezat întru cele cerești, în Hristos Iisus, ca să se arate în veacurile viitoare covârșitoarea bogăție a harului Său, prin bunătatea ce a avut către noi întru Hristos Iisus» (Ef 2, 7). Expresia liturgică «în vecii vecilor» arată veșnicia lui Dumnezeu, «Căruia Îi se cuvine slava și adorare [illegible] în Biserică și întru Hristos Iisus în toate neamurile și în veacul veacului. Amin!» (Ef 3, 21). «Facem rugăciuni stând în picioare, în ziua de duminică, dar nu cunoaștem toți motivul (facem aceasta) nu numai pentru a ne reaminti prin această poziție, în ziua învierii, de harul care ni s-a dat [illegible] ca am înviat împreună cu Hristos și că trebuie să privim către cele de sus, ci și pentru că (această zi) pare să fie chipul veacului viitor. De aceea, deși este începutul zilelor (săptămânii), nu a fost numită de Moise prima, ci una. Pentru că, zice (Scriptura) «s-a făcut seară și s-a făcut dimineață (și a avut loc) o zi» (Fac. 1, 5), ca și cum aceeași zi avea să aibă loc de mai multe ori. Această zi este una și în același timp a opta și (simbolizează) pe aceea cu adevărat una și a opta zi, la care s-a referit Psalmistul în unele suprascrieri ale psalmilor (Ps 6 și 11), este starea care se va arăta după acest timp, ziua cea fără de sfârșit, care nu cunoaște seară nici a doua zi, acel veac netrecător

și fără sfîrșit. Prin urmare Biserica își învață fiii să se roage în această zi stînd în picioare, pentru ca prin continua reamintire a vieții celei fără sfîrșit să nu neglijeze și provizii pentru [illegible] în vederea mutării (la altă viață). Viața viitoare [illegible] care credem că va avea [illegible] veacul viitor, este simbolizată [illegible] (perioada) Cincizecimii. Căci acea zi, una și prima, [illegible] de șapte ori [illegible] șapte săptămîni ale Penticostarului [illegible] cu Duminica, se reia acel ciclu de [illegible]. În felul acesta (această perioadă) se aseamănă veșniciei, care, într-o mișcare ciclică, începe de la un punct [illegible]. Biserica ne-a învățat ca în această perioadă [illegible] în picioare, pentru [illegible] cu mintea de la cele prezente la [illegible] cădere [illegible] pămînt, însă datorită iubirii de oameni a Celui care ne-a creat, am fost chemați în cer» (Vasile cel Mare, *Despre Duhul Sfînt*, cap XXVII, trad. cit., p. 80—81).

Bibliografie: Basile de Césarée, *Homélies sur l'hexaéméron*, I, 3—5, trad de Stanislas Giet, Editions du Cerf, ed. 2-a, Paris, 1968 p. 97—111; Hermann Sasse, Art. *Aion*, în Dicționar Kittel, ed. și trad. cit., vol. 1, p. 197—209; B. Otis, *Gregory of Nissa and Cappadocian Conception of Time*, în «Studia Patristica», 14 (1976) p. 327—357

VECHI-CATOLICI. Pe plan internațional, Biserica *Vechilor-Catolici* se formează în 1889 din unirea Bisericii Janseniste din Utrecht cu un grup de Biserici și episcopi romano-catolici din Germania, Elveția, Austria, condus de teologul Ignaz von Doellinger († 1890) ca reacție împotriva dogmei despre primatul și autoritatea papei, dogmă promulgată de sinodul Vatican I. Originea acestor catolici trebuie pusă în legătură cu mișcarea de reformă din sînul catolicismului din secolul al 15-lea. De pildă, sinoadele din Constanța 1414—1418 și Basel (1431—1449) au reafirmat principiul [illegible], adică ordinea [illegible] Biserica [illegible] noului [illegible] și papa (conciliul [illegible] Lateran (1512—1517) ia poziție opusă [illegible] papa deține deplină autoritate.

O altă mișcare — *galicanismul* se formează în Franța, unde un sinod [illegible] în 1682 formulează [illegible] [illegible] Biserica [illegible] copiilor de a decide în conciliu.

În același timp, Cornelius Jansen, episcop de Ypres († 1638) susține că numai harul [illegible] contra [illegible] Port Royal, lîngă Versailles, avînd printre conducători pe Saint Cyran († 1643) și Antoine Arnauld († 1694) (Centrul [illegible] Blaise [illegible] († 1662) a fost distrus în 1710. Mulți [illegible] în [illegible] condamnați de papa în 1713. Din cauza aceasta adepții ei s-au refugiat la Utrecht, care are ca prim arhiepiscop pe Willibrord [illegible] Mai mulți episcopi au fost suspendați fiind acuzați de Jansenism. Ruptura dintre Utrecht și Roma s-a consumat totuși la alegerea, la 17 aprilie 1723, a episcopului Cornelius Steenhoven († 1725).

Între timp Pius al 9-lea (1846—1878) proclamă ca dogmă infailibilitatea [illegible]

dul unui sinod, doctrina despre [illegible] concepție [illegible] Maicii Domnului doctrina [illegible] de școala franciscană, iar în 1864 publică *Syllabus*, un catalog cu ereziile și greșelile moderne.

Cel care s-a împotrivit cu toată forța sinodului [illegible] a fost [illegible] Catedralei de Munich, Ignace von Döllinger [illegible] «școala istorică». Acesta cere «întoarcerea la surse», la conciliarismul [illegible] [illegible] [illegible] Îm jurul lui Döellinger, care a fost excomunicat, [illegible] dependenți, cunoscuți încă din 1870 sub numele de Biserica «*Veche-Catolică*» [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Vechi-Catolici.

Vechii catolici — care au cerut [illegible] în cult, suprimarea obligației [illegible] și a celibatului — au intrat în contact cu Ortodoxia [illegible] la formarea [illegible] dialog [illegible] este foarte pozitiv [illegible] recunoașterea [illegible] este iminentă.

Bibliografie: B. W. Verhey, *L'Eglise d'Utrecht*, 1984; Mrs. Küry, *Précis d'histoire de l'Eglise* [illegible] catholiques chrétiennes, [illegible] 23 [illegible] 1966; Richard Stauffer, *Le premier concile du Vatican*, Eglise Reformée de France, Paris, 1963; Konrad Algermissen, *Konfessionskunde*, Verlag [illegible] Drackeferei Paderborn, 1966, pp. 470—613; Eugène Haemerle, *Le dialogue entre vieux-catholiques et orthodoxes*, în «Episkepsis» nr. 420, 1.6.1989, p. 6—13.

VENERAREA (*Martirilor și a Sfinților*). În Noul Testament, toți cei botezați [illegible] în sens larg, sfinți [illegible] cu sfintele [illegible] Dumnezeu (Efes. 2, 1). În sens restrîns [illegible] sînt prietenii [illegible] apropiați ai lui Dumnezeu (Ioan 4, 4; Iacov 2, 21), sînt drepții pentru [illegible] [illegible] [illegible] rugăciune [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Biserica [illegible] cu [illegible] 1, 23; Biserica [illegible] pe sfinți ca [illegible] [illegible] ai lui [illegible] [illegible] [illegible] Ștefan care [illegible] [illegible] (Fapte 7, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 5, 3; 6, 4). Apostolul Pavel [illegible] sfinții sînt asociați de Iisus Hristos [illegible] (I Cor. 6, 2).

Între sfinți, Biserica a recunoscut în primul rînd pe martiri, cei care [illegible] prin sînge, [illegible] [illegible] lor [illegible] [illegible] în timpul persecuțiilor [illegible] [illegible] mai mult creștea și numărul [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] tot mai numeroși ai dreptei credințe pentru că cei care urmau pilda [illegible] de pildă celor dintîi» (Vasile cel Mare, *Epistola* 4, trad. rom., EIB, 1988, p. 153). De la început, Biseri-

cu a doua euharistie — adică jertfa de mulțumire — în ziua morții martirilor și a sfinților chiar pe mormintele lor. Astfel practica s-a ridicat pe mormintele lor, trupurile martirilor și sfinților fiind considerate ca niște temple ale Sfîntului Duh. De altfel, interpretarea multor Biserici locale în primele secole, s-a făcut în legătură cu moartea martirică și caracterul exemplar al vieții sfinților. Astăzi nu este altceva decît continuarea practicii de a celebra liturghia pe mormintele martirilor și sfinților.

Există cîteva elemente specifice privind respectul creștin al martirilor și sfinților, ce deosebesc cultul lor de cultul păgîn al morților. Mai întîi, Biserica a ales ca dată comemorativă a martirilor și sfinților ziua morții lor, de «naștere» spre viață veșnică, nu ziua nașterii după trup. Apoi, Biserica a practicat înhumarea morților și interzicea incinerarea, ca contrară credinței în învierea trupurilor. Trupul este parte integrantă a persoanei. Prin înmormîntare trupul intră într-un proces organic, devenind ca o sămînță (Ioan 12, 24; I Cor. 15, 35), din care trebuie să învieze pentru a renaște. În fine, Biserica cinstește trupurile sfinților, care se păstrează [illegible], fiind însuflețite de Duhul Sfînt. Moaștele sînt cinstite de creștini ca sursă de purificare, de tămăduire și de sfințire. În Vechiul Testament, cel care atingea un mort era considerat necurat. Despre cinstirea moaștelor ni s-a păstrat un document autentic din secolul al 2-lea, care descrie cum creștinii din Smyrna au adunat relicvele Sfîntului Policarp, ucenicul Sfîntului Ioan, mort către 155: «Noi am adunat osemintele lui, mai rare decît aurul și mai de valoare decît pietrele de mare preț. Le-am depus apoi în locul care se cuvenea. Domnul să ne ajute să ne rugăm acolo, cît vom putea, cu bucurie și calm, pentru a sărbători ziua martiriului său ca ziua nașterii, atît pentru amintirea celor ce au săvîrșit lupta cît și pentru deprinderea și pregătirea celor ce vor lupta în urmă» (*Actele martirice*, EIB, București, 1982, p. 33).

«Căci pe Hristos Îl închinăm pentru că este Fiul lui Dumnezeu, iar pe martiri îi iubim după vrednicie ca pe ucenicii și imitatorii Domnului, pentru nemărginita lor iubire față de Împăratul și Învățătorul lor. Fie ca să ne facem și noi părtași și împreună ucenici cu ei» (*Actele Martirice*, ed. cit., p. 33).

«Dacă Tibrul se revarsă peste ziduri, dacă Nilul nu se revarsă peste ogoare, dacă cerul nu trimite ploaie, dacă pămîntul se cutremură, dacă e foamete, dacă e vreo molimă, îndată se strigă: Creștinii la leu!» (Tertulian, *Apologeticul*, cap. XL, 2, în [illegible], EIB, București, 1981, p. 95).

Bibliografie: Liviu Stan, *Canonizarea sfinților români*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 1, 1968, [illegible] 6; [illegible] sfinților, [illegible] în Ortodoxia, [illegible] 1986, [illegible]; Tendințe [illegible] ortodoxe despre [illegible] sfinților, în «Studii Teologice», nr. 5—6/1951.

VEȘNICIE (lat. aeternus, [illegible]) — durata nelimitată a timpului, veacul (gr. [illegible]) [illegible] sau scopul final al devenirii creației și al mișcării timpului. *Veșnicia* este adoptarea mișcării, fixarea ei eternă prin depășirea timpului la sfîrșitul acestuia. Spre deosebire de Origen, care susține că stabilitatea mișcării e dată odată cu aducerea în existență a lucrurilor, părinții răsări-

ten spun că mişcarea temporală nu are sensul unui cerc, ca mişcare ciclică [illegible] de stabilitate în eternitate, a devenirii voite de Dumnezeu. Pentru sfinţi ca şi pentru îngeri [illegible] înseamnă [illegible] permanen[illegible] (Sf. Vasile, *Despre Duhul Sfînt*, XVI, 38, trad.cit., p. 379). Mişcarea [illegible] caracterul lumii create, de timp şi spaţiu; de aceea ceva nu poate fi în acelaşi timp veşnic şi în devenire, şi nici nu pot exista două realităţi infinite şi fără început. Cu toate acestea, trebuie să fie [illegible] împreună devenirea şi *veşnicia*, aceasta fiind voită de Dumnezeu, dată fiind eternitatea raţiunii cosmosului în Dumnezeu (v. CREAŢIE). Astfel, trebuie să se distingă următoarele aspecte (v. VEAC):

a) *Veşnicia* sau eternitatea lui Dumnezeu. Dumnezeu nu Se mişcă, deoarece El este plenitudinea [illegible]

b) [illegible] devenirea genurilor, a speciilor [illegible] creşterea lor cantitativă şi calitativă. Această [illegible] rezultă din raţiunea (logos) [illegible] în Dumnezeu, dar ca [illegible] că lucrurile au fost create.

c) Transcenderea timpului sau *veşnicia*, care nu trebuie să fie confundată cu eternitatea lui Dumnezeu. Timpul devine eon, iar această [illegible]şire este posibilă prin puterea [illegible] a lui Dumnezeu, prin învierea lui Hristos [illegible] Duhul Sfînt [illegible] 6, 63).

Veşnicia este un atribut al lui Dumnezeu (Rom. 1, 20; 16, 26). Care domină creaţia şi timpul (chronos): «Din veac şi pînă în veac eşti Tu» (Ps. 89, 2). El a existat înainte de creaţie (Ps. 102, In 17, 24, Ef 1, 4) şi există după lume (Apoc. [illegible]). Veşnicia lui Dumnezeu se manifestă ca putere [illegible] Hristos ce a înviat: «Iisus Hristos [illegible] şi în veci [illegible]» (Evr. [illegible] 8; cf. Apoc. 1, 18). El este «împăratul veacurilor» (I Tim. 1, 17) [illegible] (I Tim. 1, 16). Pentru cel ce crede [illegible] nedeterminat, sau «sfîrşitul» [illegible] la care se situează în faţa lui ca o [illegible] *veşnică*» (Basileia) — II Pt. 1, 11 [illegible] i-o voi da Eu nu va mai înseta în veac, căci apa pe care i-o voi da Eu [illegible] (I [illegible]) De asemenea [illegible] Mele [illegible] vor trece» (Matei 24, [illegible]).

Bibliografie: Maxim Mărturisitorul, *Capete teologice*, II, 88, în Filoc. rom. vol. II, p. 302—303; Dan Ilie Ciobotea, *Timpul şi valoarea lui pentru mîntuire*, în «Ortodoxia», XXIX (1977), nr. 2, p. 196—207.

VIRTUTE (gr. areti, lat. virtus merit, vigoare, valoare) [illegible] tea voinţei şi a libertăţii [illegible] transforma credinţa într-[illegible] într-o disciplină [illegible] prin [illegible] lucrarea harului [illegible]. Spre deosebire de ordinea sensibilă, care e supusă mişcării [illegible] celor fizice, ordinea spirituală de [illegible] se bazează pe libertatea acestuia de a coopera cu harul dumnezeiesc. Pe scara vieţii spirituale, dobîndirea

virtuților este prima treaptă (a doua este contemplația tainică, iar a treia, starea de îndumnezeire), și este condiționată de eliberarea de patimi [illegible] identitatea negativă a omului. Prima treaptă are la rîndul ei trei etape [illegible] patimi, [illegible] și [illegible] virtuților. Starea de nepătimire, în care trupul este [illegible] materiei [illegible] spirituale [illegible] harul primit la botez [illegible] Taina botezului [illegible] și treapta [illegible] concentrează [illegible] [illegible] duce la desăvîrșire, dar fixarea în bine este decisivă pentru procesul îndumnezeirii (I Cor. 15, 58). Progresul [illegible] este [illegible] și concomitent [illegible] progresul [illegible] cunoașterea lui Dumnezeu. Hristos, Care de la botez stă ascuns în suflet într-o formă kenotică, Își dezvăluie prezența și puterea Sa pe măsura [illegible] (V. ASCEZA și ÎNDUMNEZEIRE)

«Fiecare stă la mijlocul acestor două căi, adică a dreptății și a păcatului și-și alege pe care-o vrea și pe aceasta înaintează... Și nimeni nu este pricinuitorul pierzaniei sale, decît voia sa. Iar al mîntuirii, este Dumnezeu, Care a dăruit după existență și existența fericită, cunoștința și puterea pe care nu le poate avea omul în afară de harul lui Dumnezeu. Nici diavolul nu poate ceva spre pierzania omului, de pildă să-i sădească o hotărîre potrivnică, sau neputință, sau neștiință fără voie, sau altceva, ca să silească pe om, ci îi strecoară numai amintirea răului. Deci cel ce lucrează binele trebuie să-i mulțumească lui Dumnezeu, ca Celui ce ne-a dăruit toate după existență, iar cel ce alege și face cele potrivnice, să se învinovățească numai pe sine, pentru că nimeni nu-l poate trage cu sila, deoarece Dumnezeu l-a făcut liber, ca să se facă vrednic de laudă înaintea Lui, văzîndu-l că alege binele de bunăvoie și nu din necesitatea firii, cum se împărtășesc de bine cele necuvîntătoare și neînsuflețite, ci cum se cuvine unei ființe raționale cum l-a zidit Dumnezeu să fie. Dar noi, alegem de bună voie și prin socotința proprie să facem răul, învățînd aceasta de la născocitorul păcatului. Nu ne silește Dumnezeu, Cel prisositor de bun, la bine, ca nu cumva siliți fiind și neascultînd, mai mare osîndă să avem. Nici nu ia de la noi libertatea pe care ne-a dăruit-o cu bunătate» (*Petru Damaschin*, **Învățături duhovnicești**, în *Filoc. rom.* vol. V, p. 34—35).

Z

ZIUA DOMNULUI [illegible] Duminica]: ziua cea dintîi a săptămînii, sau ziua a opta, pe care creştinii au serbat-o în locul sabatului ca zi [illegible] cultul euharistic (cf. I Cor. 11, 20 şi 16, 2). Aşa cum reiese din Faptele Apostolilor (20, 7; cf. 2, 42 şi 27, [illegible] către *Magnezieni*, IX, 1; *Epistola lui Barnaba*, XV, 9; *Didahia*, 14, 1). [illegible] în ziua instituirii ei, ci Duminica, în [illegible] Duhului Sfînt (Fapte 2, 1—5). «A-[illegible] în *ziua Domnului* şi frîngeţi pîinea şi aduceţi mulţumire (euharistie)» (*Didahia*, 14, despre cultul «dominical»). Pentru Barna-[illegible] veşniciei, începutul unei lumi noi, care urmează zilei a şaptea, simbo-[illegible] acelui «mileniumn» în care [illegible] mentul final al tensiunii dintre [illegible] rămînd (Rom. 13, 12; I Tes. 5, 2; Evr. 10, 25; cf. Apoc. 1, 10).

Ziua Domnului are deci două aspecte: unul «dominical» sau pascal, deoarece în ea se face comemorarea [illegible] celebrarea [illegible] Hristos şi altul eshatologic [illegible] Dumnezeu, care este şi va să vină (cf. Col. 3, 1). În acelaşi timp, ziua liturgică, [illegible] rii şi anticipează *Ziua Domnului* [illegible] numai cu puterea Duhului Sfînt, de-[illegible] viaţa Bisericii pe Hristos cel înviat (I Cor. 2, 4). *Ziua Domnului* este o zi de bucurie şi de speranţă şi ea a [illegible] lui, pentru care toată viaţa e o sărbătoare.

[illegible] că constituie de altfel unul din cele mai importante evenimente ale Noului Testament (Sf. Iustin Martirul, *Apologia I-a*, 67). De abia după edictul de la Milan (313), Duminica devine zi de repaus oficial. Pînă atunci, creştinii se întîlneau pentru săvîrşirea Euharistiei fie sîmbăta seara, fie Duminica dis-de-dimineaţă.

«Şi în aşa numita zi a soarelui (Duminica) se face într-un loc comun o adunare a tuturor celor ce locuiesc în oraşe şi la ţară. Şi sînt citite Memoriile Apostolilor (Evangheliile) şi scrierile proorocilor atît cît timpul îngăduie. Cînd cel care citeşte a terminat, proestosul rosteşte o predică... După aceea ne ridicăm cu toţii în picioare şi rostim rugăciuni împreună. Iar la sfîrşitul rugăciunilor sînt aduse pîine, vin şi apă. Proestosul rosteşte în acelaşi fel, după putinţa sa, rugăciuni şi mulţumiri, iar poporul confirmă cele spuse prin rostirea lui «Amin». Apoi are loc împăr-

tăşirea: fiecare primeşte partea sa din darurile peste care s-a rostit rugăciunea, iar celor absenţi li se trimite partea lor prin diaconi. Cine are însă mijloace şi bună voinţă să ajute dă ceea ce el doreşte, şi ceea ce se strînge se depune la proestos; acesta sprijină, cu ceea ce s-a strîns, pe orfani şi văduve şi pe cei care, din cauză de boală sau din alt motiv, sînt nevoiaşi, apoi pe cei închişi şi pe străinii care sînt oaspeţi în comunitate; pe scurt, el este, tuturor celor ce sînt în necaz, sprijinitor. Noi ţinem toate aceste adunări (euharistice) în ziua soarelui (Duminica), pentru că este prima zi (a săptămînii), în care Dumnezeu, prin scoaterea materiei din întuneric, a creat lumea şi pentru că Iisus Hristos Mîntuitorul nostru în aceeaşi zi a înviat din morţi. Căci în ziua dinaintea sîmbetei, a fost răstignit şi în ziua după sîmbătă, adică Duminica (ziua soarelui), S-a arătat El apostolilor şi ucenicilor...» (Sf. Iustin Martirul, Apologia I-a 67, 3—7, P.G., 6, 430—431).

Bibliografie: Willy Rordorf, *Sabbat et dimanche dans l'Église ancienne*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel 1972; Olivier Clément, *Le dimanche et le jour éternel*, în «Verbum Caro», XX, nr. 79, p. 99—127; Anscar J. Chupungco, *The place of Sunday in the liturgical year*, în «Ecclesia Orans», Pontificio Istituto Liturgico, Roma, 1, 1984, p. 133—151.

INDICE ALFABETIC

ACATIST
ACRIVIE
ADAM
ADEVĂR
ADORARE
ADUCERE
AGHIASMA
AFECTE
AGAPE
AGGIORNAMENTO
ALELUIA
ALEXANDRIA
ALFA și OMEGA
ALIANȚA
AMBROSIUS
AMIN
ANAFORA
ANAGRAPHON
ANALOGIE
ANAMNEZA
ANATEMA
ANTIHRIST
ANTIMIS
ANTINOMIE
ANTIOHIA
ANTROPOLOGIE
APOCALIPSA
APOCATASTAZA
APOFATISM
APOLOGETICA
APOLOGEȚI
APOSTOLICITATE
ARĂTARE
ARIANISM
ASCEZA
ASEMĂNARE
ATRIBUTE
AUGUSTIN
AUTOCEFALIE
AUTORITATE
AUTORITATE publică
AXIOS
AZIMA

BIBLIA
BINE
BISERICA
BISERICA atribute
BISERICA loc de cult
BISERICA ANGLICANA
BISERICI ORTODOXE
BLASFEMIE
BOTEZ

CALEA-evlavia
CALCEDON
CANON
CATOLIC-catolicitate
CATOLICISM
CĂDERE
CĂSĂTORIE-CUNUNIE
CHIP
CINĂ
CINCIZECIME
CLER
COMUNIUNE
COMUNIUNEA SFINȚILOR
CONSTANTIN
CONTEMPLAȚIE
CONTROVERSE
CREAȚIE

CREATOR
CREATOR SPIRITUS
(v. DUHUL SFÎNT)
CRED
CREDINȚĂ
CREȘTIN CREȘTINISM
CREZ
CRUCE
CULT
CUNOAȘTERE
CUVÎNT
CYPRIAN

DARURI
(ale Duhului Sfînt)
DECALOG
DIACON
DIAKONIA
(v. ORTOPRAXIE)
DIAVOL
DISCERNĂMÎNT
DIVORȚ-DESPĂRȚIRE
DOGMA
DOGMA de la NICEEA
DOXOLOGIE
DUHUL SFÎNT (I)
DUHUL SFÎNT (II)
DUMNEZEU Dumnezeire

ECLESIOLOGIE
(v. BISERICĂ)
ENERGII
ENIPOSTAZIERE
EPECTAZĂ
EPICLEZĂ
EPIFANIE
EPISCOP
EREZIE
ESHATOLOGIE
EUHARISTIE
EUSEBIUS
EVANGHELIE
EVANGHELII
EX NIHILO (v. Creație)
EXEGEZĂ
EXISTENȚĂ
EXTRA ECCLESIAM

FACEȚI ACEASTA
FAMILIE
FECIORIE
FEMEIE
FERICIRI
FILIOQUE
FILOCALIE
FRAȚII DOMNULUI
FLAVIUS

GENEALOGIE
GNOSTICISM

HARISMĂ
HIROTONIE
HOMOUSIOS
HRISTOLOGIE

IAD
ICOANĂ
ICONOGRAFIE
ICONOMIE
IERARHIE
IERURGII
IERONIM
IISUS HRISTOS (I)
IISUS HRISTOS (II)
INDELEBIL
INFAILIBILITATE
INSPIRAȚIE
IRINEU
ISIHASM

ÎMPĂRĂȚIA
  LUI DUMNEZEU
ÎMPĂRTĂȘIRE
ÎNĂLȚARE
ÎNDUMNEZEIRE
ÎNMORMÎNTARE
ÎNTRUPARE
ÎNVIEREA (I)
ÎNVIEREA (II)

JERTFĂ
JUDECATĂ

KENOZĂ
KOINONIA
  (v. COMUNIUNE)
KYRIOS
  (v. IISUS HRISTOS)

LAUDELE
LEGE
LEON CEL MARE
LITIA
LITURGHIE
  LITURGHIE-SIMBOLISM
LOGOS
LUMINĂ
  LUMÎNARE

MAICA DOMNULUI
MARANA THA
MASLU
MĂRTURISIRE
MESIANISM
MILENIUM
  (v. Protestantism II)
MIR-UNGERE
MIRENI
MISIUNE
MIȘCARE ECUMENICĂ
MÎNTUIRE
MÎNTUITOR

MOARTE
MONAHISM

«NĂSCUT, NU FĂCUT»
  (v. HRISTOLOGIE)
NEPRIHĂNITA
  ZĂMISLIRE
NOUS

OIKONOMIA
  (v. Iconomie)
OIKOUMENE
  (v. Mișcare Ecumenică)
OM
OM UMAN
ORTODOXIE
ORTOPRAXIE

PALAMISM
PAȘTE
PATRISTICA-Patrologie
PAVEL (SAUL)
PĂCAT
PĂCAT-adamic
PANTOCRATOR
  (v. CREATOR)
PĂRINȚI APOSTOLICI
PĂRINȚI CAPADOCIENI
PENTARHIE
PENTICOSTALISM
PENTICOSTAR
PERIHOREZĂ
PERSOANĂ
PETRU
POST
PREFACERE
PREOT
PREOȚIE
PRESBITER
PRIMAT PAPAL
PROFEȚI
PRONIE

PROTESTANTISM (I)
PROTESTANTISM (II)
PURCEDERE

RAI
RĂU
RĂSCUMPĂRARE
REVELAŢIE
RUGĂCIUNE

SAVAOT
SĂRACIE
SĂRBĂTORI
SFINTE SCRIPTURI
SFINŢENIE
SHISMĂ
SINAGOGĂ
SINERGIE
SINOD (SINODALITATE)
SINOD ECUMENIC
SLAVĂ
SOTERIA (v. MÎNTUIRE)
SOTERIOLOGIE
SPIRITUAL-Spiritualitate
SUCCESIUNE
SUFLET
SYNAXARIA

TAINĂ
TATĂL NOSTRU
TEOLOGIE ORTODOXĂ
TEOLOGIA ROMANĂ
TERTULIAN
TESTAMENTUL VECHI
THEOS-KYRIOS
(v. DUMNEZEU)
THEOTOKOS
(v. MAICA DOMNULUI)
TORAH (v. LEGE)
TRADIŢIE
TRANSFIGURARE
TREIME-TRINITATE
TRIOD
TRUP

UNIATISM
UNIRE IPOSTATICĂ
UNITARIANISM

VEAC
VECHI CATOLICI
VENERAREA
(Mai[illegible] Sfinţilor)
VEŞNICIE
VIRTUTE

ZIUA DOMNULUI

Redactor : Pr. CONSTANTIN DRĂGUŞIN
Tehnoredactor : Pr. VALENTIN BOGDAN

Format 16/70x100. Coli de tipar [illegible]
Comanda nr. [illegible]

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC
ŞI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE